DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KAHRAMAN ŞAKUL

II. VİYANA KUŞATMASI

YEDİ BAŞLI EJDERİN FENDİ

TİMAŞ TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

iyi ki kitaplar var...

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2021

timas.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II. VİYANA KUŞATMASI
Yedi Başlı Ejderin Fendi

Kahraman Şakul

TİMAŞ YAYINLARI | 5047
Askerî Tarih | 3

EDİTÖR
Zeynep Berktaş
Samet Altıntaş

KAPAK RESMİ
Frans Geffels, *Viyana'nın Kurtuluşu*, 1683-1694

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Şubat 2021, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-3566-3

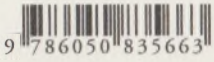

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alaybeyoğlu Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
WPC Matbaacılık
Osmangazi Mah. Mehmet Deniz Kopuz Cad.
No:17-1 Esenyurt / İstanbul
Telefon: (0212) 886 83 30
Matbaa Sertifika No: 35428

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

II. VİYANA KUŞATMASI

YEDİ BAŞLI EJDERİN FENDİ

KAHRAMAN ŞAKUL

TİMAŞ TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DOÇ. DR. KAHRAMAN ŞAKUL

Lisans ve yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yaptı (1994-2001). Doktora çalışmasını Georgetown Üniversitesi Tarih Bölümü'nde 2009 senesinde tamamladı. Tez konusu I. Osmanlı-Rus İttifakı'nın kuruluşu (1798) ve Adriyatik'te Osmanlı-Rus ortak deniz harekâtıdır. 2010-2011 Güz Döneminde Georgetown Üniversitesi Doğu Akdeniz Çalışmaları Merkezi'nde akademik direktörlük görevini yürüttü. 2010'dan beri İstanbul ŞEHİR Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışmaktadır. Osmanlı askeri ıslahatları, siyasi kültürü, Osmanlı teknoloji tarihi üzerine çeşitli ulusal ve uluslararası akademik dergilerde makaleleri yayınlanmıştır. Osmanlı askeri tarihi hakkında ulusal ve uluslararası konferanslar düzenlemiş, çeviriler yapmış ve bir derleme hazırlamıştır. Çanakkale Savaşı hakkında bir serginin eş küratörlüğünü yürüttüğü gibi on yedinci yüzyılda Osmanlı kuşatma savaşları hakkında TÜBİTAK destekli bir proje tamamlamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Emeği ve ilgisini asla esirgemeyen
muhterem hocam Gábor Ágoston'a
minnetle ithaf edilmiştir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Önsöz 11

Birinci Bölüm
SAVAŞA GİDEN YOL

Jeopolitik Durum: Yeni Kuzey Politikası 24
Fetihçi Zihniyet 53

İkinci Bölüm
YENİLGİNİN SEBEPLERİ

Taktik ve Stratejik Etkenler 69
İhanet Anlatıları ve İade-i İtibar Arayışları 88
Mazlumum Silahı: Gazabullah 107
Ahlaksız Diplomasinin Cezası: Gazabullah 118

Üçüncü Bölüm
HASIMLAR SAHAYA İNİYOR

Uğursuz bir Başlangıç 131
Lojistik Planlama ve Sorunlar 134
Cefalı Belgrad Yolu 142
Belgrad'da Konaklama: 3 - 23 Mayıs 149
Ösek'teki Gelişmeler (2 - 15 Haziran) 162
İstolni Belgrad'da Konaklama (25 - 28 Haziran) 170
Viyana'yı Kuşatma Kararı Nerede Alındı? 171
Askerî Harekâtlar 180

Dördüncü Bölüm
KUŞATMA

Surların keşfi ve Viyana'da yangın tehlikesi 211
Kuşatma Planı ve Savunma Hazırlıkları 214

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hasımların Gücü 227
Metrise Giriş: 14-17 Temmuz 1683 234
Kuşatma Çemberi Daralıyor: Prater Adası'nın İşgali 244
İlk Safha 249
İkinci Safha 284
Üçüncü Safha 339

Beşinci Bölüm
ALAMAN DAĞI MUHAREBESİ

İmdat Ordusunun Birleşmesi 356
Osmanlıların Muharebe Hazırlıkları 360
İmdat Ordusu (Ne Yandan) Geliyor 365
İlk Çatışmalar 381
Osmanlı Ordusunun Harp Nizamı ve Mevcudu 388
İmdat Ordusunun Harp Nizamı ve Mevcudu 393
İlk Safha: İmdat Ordusu 12 Eylül Hedeflerine Ulaşıyor 396
İkinci Safha: Tamam mı, Devam mı? 407
Bozgun 424

Altıncı Bölüm
KUŞATMA SONRASINDAKİ GELİŞMELER: AVCIYKEN AV OLMAK

Osmanlı Ordugâhının Yeni Sahipleri 436
Osmanlı Ordusunun Kaçışı 453
Kış Seferi 463
Kara Mustafa Paşa'nın Sonu 503

Ya Fehedilseydi... 527
Kaynakça 535
Görseller Kaynakçası 545
Dizin 553

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harita, Plan ve Kroki Listesi

(Görsellerin tüm listesi Kaynakça bölümündedir)

3.3 Edirne-Sofya arası sefer güzergahı 141
3.6 Sofya-Belgrad arası sefer güzergahı 147
3.9 Bir alay düzeni 155
3.11 Belgrad-Ösek arası sefer güzergahı 160
3.14 Ösek-Viyana sefer güzergahı 168
3.15 Hasımların Karşılıklı Harekatı
(Mayıs-Temmuz 1683) 182
3.19 Osmanlı ve Tatar Akınları 209
3.20 Tatarlar esirleriyle dere yeldiriyor 210
4.1 Viyana kalesi planı 212
4.2 Hendek kesiti 213
4.3a Viyana kalesi doğu-güneydoğu mıntıkası 218
4.3b Viyana kalesi doğu-güneydoğu mıntıkası 218
4.4a Viyana kalesi kuzey mıntıkası 220
4.4b Viyana kalesi kuzey mıntıkası 220
4.5a Viyana kalesi güney-güneybatı mıntıkası 222
4.5b Viyana kalesi güney-güneydoğu mıntıkası 223
4.5c Viyana kalesi güney-güneybatı mıntıkası 223
4.6 Viyana kalesi (soldan sağa) Löbel burcu,
Burg tabyası ve Burg burcu önünde şarampo tertibatı ... 226
4.7 İmparatorluk sarayı önünde (sağdan sola)
Burg burcu, hendek içinde Burg tabyası ve
solunda Löbel burcu 226
4.8 Osmanlı ordugahı ve Viyana varoşları
(14-17 Temmuz 1683) 235

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4.9 Viyana etrafında Osmanlı ordugahı ve Alaman Dağları 236
4.11 Kuşatma planı 240
4.12 Metrise giriş (14-17 Temmuz 1683) 241
4.13 Leopoldstadt harekatı (16 Temmuz 1683) 246
4.14 Metrislerin ilerleyişi 250
4.15 Şarampo inişinin ele geçirilmesi (17-22 Temmuz 1683) 251
4.16 Hendek içi, burç ve sur içi tahkimatı 256
4.17 Hendek başı için mücadele (23-26 Temmuz 1683) 260
4.19 Hendeğe varış (27 Temmuz-3 Ağustos 1683) 268
4.20 Hasımların karşılıklı harekatı (7-30 Temmuz 1683) .. 276
4.21 Tabyaya varış (4-11 Ağustos 1683) 286
4.22 Hasımların karşılıklı harekatı (3 Temmuz-21 Ağustos 1683) 294
4.23 Hendeğin ele geçirilişi (12 Ağustos-2 Eylül 1683) 299
4.24 Leopoldstadt harekatı (17 Temmuz-24 Ağustos 1683) 301
4.26 Osmanlı metris düzeni 311
4.27 Hasımların karşılıklı harekatı (22-31 Ağustos 1683) .. 319
4.29 Burçlara varış (3-12 Eylül 1683) 341
4.31 Viyana Kuşatmasını gösterir bir Osmanlı krokisi 352
5.1 İmdat ordusunun birleşmesi 356
5.2 İmdat ordusunun intikal ve muharebe planı 366
5.3 Viyana Ormanındaki yerleşimler 368
5.4 İmdat ordusunun güzergahı 378
5.5 Muharebenin ilk safhası 397
5.9 Muharebenin ikinci safhası 408
5.15 Osmanlı çadırları 430
6.10 Yanıkkale'de Panik 459
6.12 Kış Seferi 471

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

BU KİTAP NEYİN NESİ?

Askerî tarihte kuşatmaların siyasi ve askerî sonuçlar açısından meydan muharebelerine nazaran daha tayin edici oldukları kabul edilir. Osmanlı tarihinde de 'kale cengi' denilen kuşatma savaşları Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar Osmanlı toprak genişlemesinin temel aracı olmuştur. Mohaç Meydan Muharebesi (1526) ile II. Viyana Kuşatması (1683) arasındaki 157 senelik zaman zarfında Osmanlılar tüm Macaristan'ı kuşatmalarla fethedip sadece üç büyük meydan muharebesi verdiler (Mohaç [1526], Haçova [1596]-, Raba Suyu/Szentgotthárd, [1664] muharebeleri). Bu gerçeğe rağmen Osmanlı kuşatmaları hakkında inceleme düzeyindeki çalışmalar sayıca azdır. Oysa Osmanlılar İstanbul'un fethinden sonra çağının önde gelen muhasaracı gücü olarak üne kavuşmuşlardı. Kale cengi türlü yollarla kaleye yaklaşarak genel taarruz ile kaleyi düşürme veya teslime zorlama fikrine dayanır. Avrupa tarihinde kabaca Erken Modern Çağ (1500-1800) dediğimiz zamanda top ateşine dayanıklı yeni tip kaleler (*trace italienne*) ortaya çıkınca muhasaracılık (kale cengi) gitgide karmaşık bir hâl aldı. Bilhassa 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geometrik hesaplara dayalı metris kurma ve lağım atma faaliyetlerinin öne çıktığı yeni tip sistematik (metodik) kuşatmalar yaygınlaştı. Birinci, ikinci ve üçüncü paralellerin (metris) kazılıp zigzaglar (sıçan yolları) ile kaleye ilerlenmesi, top tabyalarının yürütülmesi, hendeğin geçilmesi, lağımcılık faaliyetinin başlatılması ve son taarruz safhaları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hesap kitap gerektiren bir mühendislik faaliyeti olarak görülür oldu. Osmanlılar Avrupa'ya özgü olduğu varsayılan bu gelişmelerin neresinde duruyorlardı? Yeni tip kale mimarisi, ordu terkibi (piyadenin artan önemi) ile savaş uğraşında (metodik kuşatma) yol açtığı dönüşüm sebebiyle askerî devrim tezinin dayandığı üç sacayağından biri olduğu hâlde Osmanlıların kale cengi usullerini layıkıyla bilmemek askerî tarihçiliğimizde bir boşluk oluşturmaktadır.[1]

Askerî devrim tezinin diğer bileşenleri yüksek bordalı okyanus gemileri ve piyade yaylım ateşi taktiğidir. Osmanlı tarihçileri son iki meseleye dünya askerî tarihçiliğinin ortak gündemini oluşturan ana tartışmalar bağlamında özgün cevaplar ürettiği için piyade taktiği ve gemi tasarımı sahalarında Osmanlıların konumunu saptayabiliyoruz. Osmanlıların askerî sanayinin gerek duyduğu hammaddeleri ancak ithalat yoluyla elde ettiği görüşleri Osmanlı arşiv verileriyle çürütüldü. Kalay hariç Osmanlı askerî sanayisinin on dokuzuncu asra kadar öz yeterliliğe sahip olduğu artık bilinmektedir. Osmanlıların küçük sahra topu dökme aşamasına geçemeyip devasa kuşatma topları dökmekte ısrar ettikleri için geri kaldıkları şeklindeki yaygın görüş yine arşiv bazlı çalışmalarla geçerliliğini yitirmiş; Osmanlı toplarının Avrupa devletlerinde olduğu gibi yüzde doksan oranında hafif çaplı toplardan oluştuğu saptanmıştır. Bu veriler dünya savaş tarihi içinde Osmanlıların konumunu kısmen düzeltmiştir. Benzer bir itiraz piyade yaylım ateşi taktiğinin Batılı kökenleri hakkında da yükselmiştir.[2] Bu görüşe göre saflar halinde dizilen piyadelerin saf saf ateş ederek kesintisiz ateş gücü sağlamasına dayalı yaylım ateşi taktiğini 16. asır sonunda Felemenkler bulmuş ve taktik zamanla Avrupa'da meydan muharebelerinin çehresini değiştirmişti. Son dönemde yapılan çalışmalar bu taktiğin Japonya'da daha erken kullanıldığını göstermek suretiyle taktiğin Batılı kökenlerini tartışmaya açtı. Aynı şekilde bu taktiğin daha söz konusu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yeniçe-

1 Ágoston, "Savunmanın Maddi Külfeti"; Ostwald (kale cengindeki değişim hk.)

2 Ágoston, "Osmanlı Topçuluğu ve Avrupa Askeri Teknolojisi"; Aydüz; Parker, *The Military Revolution* (1999 gözden geçirilmiş baskı).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rilerin benimsediği temel muharebe taktiği olduğunun saptanması askerî devrim tezinin bu güçlü dayanağını bir Avrupa icadı olmaktan tamamen çıkardı. Uzun Savaş diye bilinen 1594-1606 Osmanlı-Habsburg Savaşı'nda Macaristan'da savaşan Habsburg ordularının tüfekli piyade ve topçunun genel ordu terkibine olan oranı hakkında yapılan çalışmalar da askerî devrimi kuzeybatı Avrupa ile sınırlı bir mefhum olmaktan çıkardı. Nihayet, erken modern dönem ateşli silahlar teknolojisi ve vücuda gelen yeni savaş usullerinin Avrupa'dan çıkıp dünyaya dalga dalga yayıldığı görüşü Osmanlı tarihçilerinden Çin tarihçilerine varıncaya dek pek çok kesimden yoğun tenkide uğradı. Bu bakımdan, Osmanlıları bir mefhumdan ibaret 'Avrupa' ile karşılaştırmaktan ziyade kendi jeopolitiği içerisinde değerlendirip civar memleketlerle karşılaştırmanın daha yerinde olduğu görüşü yaygınlık kazanıyor.[3]

Gemi tasarımı konusunda Osmanlıların kadırgadan kalyona kesin olarak geçişinin 17. yüzyıl sonlarını bulması Osmanlı geri kalmışlığının bir başka göstergesi olarak sunulmuştur. Bilhassa İnebahtı Bozgunu (1571) bunun bir simgesi olarak görülür. Oysa kadırganın Akdeniz'e daha uygun bir gemi tipi olduğu ve Atlantik'te gemi yüzdüren bazı Akdeniz güçlerinin dahi Akdeniz'de kadırga güçlerini 18. yüzyılda korudukları artık kabul görmüştür. Osmanlıların kadırgadan kalyona geçiş süreci ve inşa edilen gemilerin teknik özellikleri incelendiğinde Batılı muadillerinden çok farklılık göstermediği görülmektedir. Asıl farklılaşmanın teşkilat ve kadro yapıları ile üretimin organizasyonunda aranması gerektiği belirginleşmektedir. Deniz muharebe taktikleri konusunda ise araştırmalar henüz başlamaktadır. Kısacası Osmanlıların 16 ve 17. asırlarda okyanus gemileri

3 Bu devrin Osmanlı meydan muharebeleri hk. artık derli toplu bir anlatı bulunuyor, bkz. Emecen ve Afyoncu; Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek*, 9-36; Şakul, "Ottoman Military Engineering"; Parker, "The artillery fortress"; yaylım ateşi hk. bkz. Börekçi ile Emecen, "Ateşli Silahlar Çağı"; Kelenik (ordu terkibi hk.); teknoloji yayılımı hk. bkz. Krause ve eleştirileri: Lorge, Allsen ve Cosmo; Grant (jeopolitik).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üretmemeleri askerî devrime ayak uyduramadıklarına artık bir delil olarak sunulmamaktadır.[4]

Kale cengiyle sonuçlanan Osmanlı seferlerinin bir kısmı hakkında akademik düzeyde incelemeler mevcuttur. Osmanlı tarihçileri on altıncı yüzyılın sonuna damgasını vuran Uzun Savaş'ı (1593-1606) inceleyen Finkel'ın ve Bağdat'ın ikinci fethini (1638) inceleyen Murphey'nin önerdiği modeli izlemişlerdir. Bu çalışmalar yeni askerî tarihçilik anlayışı uyarınca muharebe odaklı olmayıp sefer organizasyonuna ağırlık verirler. Ordu yürüyüşünün planlanması (yolların bakımı, köprülerin tamiri/yapımı), ordu iaşesinin sağlanması (menzillerin oluşturulması, nüzul ve sürsat yoluyla iaşe maddelerinin menzillere getirilmesi), mühimmat (silahlar, zırhlar, barut) ve levazımın (kazma-kürek, çadır, urgan, yağmurluk vs.) üretilip dağıtılması ve savaş finansmanı (gelirler ve giderler) konusunda Osmanlı harp sistemi hakkında önemli veriler sunarlar. Ne var ki, seferin sonunda girişilen kuşatmayı kabaca özetlemekle yetinirler. Bu nedenle muhasara çalışmaları dahilinde Osmanlıların yerini anlama imkânı tanımazlar.[5]

Sefer çalışmaları haricinde kale yapımı ve tamiri hakkında da çalışmalar bulunmaktadır. Bu incelemeler çoğunlukla masraf defterleri, keşif defterleri, kale tamir ve termim defterleri gibi Osmanlı arşiv kaynaklarına dayalı olup Osmanlı kale inşacılığının teknik detaylarını, teknolojik değişim ve gelişimleri, iş organizasyonunu ve finansal düzenlemeleri güzelce tasvir etseler dahi Osmanlı kuşatma savaşları hakkında pek bir malumat barındırmamaktadırlar. Osmanlı kaleleri hakkında olup Osmanlı arşiv malzemesine dayanmayan çalışmalar da mevcuttur. Ne var ki bu çalışmalar da Osmanlı muhasaracılığını ihmal ederler. Ayrıca Osmanlı kalelerinin geçirdiği mimari evrim

4 Anderson; Guilmartin; Bostan; Aydın [Yusuf]; Zorlu; Yener.

5 Finkel; Murphey, "The Functioning of the Ottoman Army"; Genç [Serdar]; Ertaş, *Sultanın Ordusu*; İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*; Şimşirgil; Gülsoy; Doğru.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

konusunda da yüzeysel bilgiler ve yanlış kavramsallaştırmalarla malul olabilmektedirler.[6]

Avrupa tarihinde kaleler ve muhasaracılık hakkındaki neşriyat genel seyri izlemek, terminolojiyi anlamak, ana tartışma konularını kavramak bakımından elzemdir. Fakat Osmanlı kaleleri ve muhasaracılığı hakkında karşılaştırma yapmak açısından yararlı fikirler barındırmakla birlikte Osmanlı kale cengini anlamak açısından doyurucu olmaktan uzaktırlar. Bu çalışmalarda askeri değişimlerde Osmanlı-Avrupa zıtlığı diye bir mefhumun var olmayıp ortak bir askeri kültürün çağlar boyunca paylaşıldığı fikri beliriyor. Dediğimiz gibi karada savaş uğraşı meydan muharebelerinden ziyade muhasaracılıkla şekillendiğine göre eğer bir ortak askeri kültür var idiyse bunun en güçlü izleri muhasaracılıkta aranmalıdır. Bu bakımdan yeni sistematik kale cenginin numunelerinden biri olarak Osmanlıların Kandiye Kuşatması (1645-69) gösterilir. İlgili neşriyat bu uzun soluklu kuşatmanın Avrupa'da kuşatma tekniklerinin gelişmesinde rol oynadığını saptamaktadır. Viyana Kuşatması ise tam tersine Osmanlıların kale cengindeki taktik-stratejik kusurları sergileyen ve ne zamandır mustarip oldukları tüm yapısal sorunları su yüzüne çıkaran bir askerî serüven olarak görülür.[7]

BU KİTAP NE ANLATIYOR?

Bu incelemede hem muharebe odaklı klasik askerî tarihçiliği hem yeni askerî tarihçiliği harmanlamaya çalıştım. Birinci bölüm savaşın diplomatik ve ideolojik arka planını resmetmektedir. Diplomatik arka plan bilhassa Almanca ve İngilizce neşriyatta 19. yüzyıldan bu yana her yönüyle işlendi. Ne var ki Türkçe eserlerde üstün körü ele alındığı için diplomatik gelişmelerin belli bir perspektif dahilinde ayrıntılı dökümünü yapmak bana lüzumlu göründü. 2020 yılının son ayında vefat eden İ. Metin Kunt'un tartışmaya açtığı Köprü-

6 Osmanlı kaleleri hk. güncel bir değerlendirme için bkz. Gezer; Nicolle; Andrews; Pepper.

7 Duffy; Lee; Black; Lynn; Szalontay; Göger, "16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lülerin yeni kuzey politikası hakkındaki görüşü yol gösterici oldu.[8] Bu vesileyle 'aziz' hocamızı (yazışmalarında bu hitabı kullanması meşhurdur) rahmetle anıyorum. Tek bir şahsın keyfe keder ihtirasını vurgulayıp durmaktansa (ki Kara Mustafa gayet muhteris bir zattı) yapısal unsurlara bakarak Viyana Kuşatması'nın Köprülüler Devri kuşatmalarının şaşırtıcı (ama zoraki) olmayan bir sonucu olduğuna dikkat çekmek istedim. Diplomatik gelişmeleri anlatırken o devrin şiirlerine ve geçer akçe efsanelerine bir göz atmak ideolojik boyutu anlamak için yararlı oldu.

Sonraki bölümler Osmanlıların sefere çıkmasından bozulup dönmelerine varana dek tüm askerî gelişmeleri ayrıntılarıyla ele almaktadır. Her okur bu evrelerin tamamına aynı ilgiyi beslemeyebilir. Okuru kayırma kaygısıyla ikinci bölümü Viyana Kuşatması hakkında dönen tüm tartışmaları ele alan ve okuru kitabın ilgili bölümlerine yönlendiren bir rehber gibi tasarlandı. Sanırım genel okur en fazla ilgiyi kuşatma hakkında revaç bulagelmiş tüm tartışmaları yeni bulgu ve yorumlarla ele alan bu bölüme gösterecektir. Çözümlemelerimde kavganın Osmanlı cephesi için ana kaynak olarak kullandığım nesir ve manzum eserler ile yabancı gözlemcileri bir arada değerlendirdim. Bir eseri çağdaşlarıyla bir arada ele alıp metinler arasındaki ilişkileri, geçişkenlikleri ve münakaşaları meydana çıkarmak suretiyle devrin ruhunu yakalamak tarihçiliğimizde ihmal ediliyor. Umarım sunduğum yaklaşım meslektaşlarımca verimli bulunur.

Üçüncü bölümde ordunun askerî hedefe varırken izlediği güzergâhı, yaşadığı lojistik sorunları ve girdiği çatışmaları irdeledim. Bu bölüm mükemmel olduğu söylenen Osmanlı lojistiğinin sorunlarını görme ve ordunun geçiş güzergâhında yerel ahaliye olan etkilerini kestirme olanağı sağlıyor. Hep bir tartışma konusu olan Viyana'yı kuşatma kararının nasıl alındığı meselesine de bu bölümde eğiliyorum. Son olarak kuşatmadan önceki karşılıklı askerî harekâtı incelerken her savaşın kaybedeni olan halkın durumunu göz ardı etmemeye çalış-

8 Kunt, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tım.[9] Günümüzde küresel meseleler listesinin en tepesini mülteciler işgal ediyorken savaşın mahvettiği hayatları önemsememek olmazdı.

Dördüncü bölümde tüm safhalarıyla kale cengi ve etrafta yürütülen askerî harekâta odaklandım. Bu bölümde indirgemeci "Önce kim buldu?" sorusuna itibar etmeyip yeni kale cenginin Osmanlılara yansıması ve Osmanlıların kale cengine katkısını ortaya koymayı hedefledim. Ulaştığım bulgular Kara Mustafa Paşa'nın kuşatmayı yürütüş şekline yönelik eleştirilerin büyük ölçüde haksız olduğuna işaret ediyor. Detaylı kuşatma kurgusu (metinsel ve görsel bazda) sayesinde evvelce gözden kaçan pek çok gelişmenin artık daha iyi bilineceğini umuyorum. Bu bölüm TÜBİTAK ARDEB 1001 programı tarafından 117K056 proje numarasıyla desteklenen "17. Yüzyıl Osmanlı Kuşatma Savaşları" başlıklı araştırma projemin sonuçlarını içermektedir. Proje karşılaştırmalı tarihçilik ve disiplinlerarası yaklaşım yöntemlerini kullanarak Avrupa'da kale cenginin değiştiği bir döneme denk gelen Köprülüler Devri'nin (1656-1683) belli başlı kuşatmalarını görsel ve metinsel temelde yeniden kurgulamayı hedeflemekteydi. Türkçe ve yabancı dillerdeki yazılı ve görsel verileri kullanarak kalelerin mimari ve topografik bilgisi ile kuşatmanın safhalarını haritalar ve planlar halinde yeni nesil bilgisayar yazılımları (örneğin, *ArcGIS*, *Lumion*, *Sketch-Up*, *Photoshop*) marifetiyle dijitalleştirmek projenin asıl kapsamını oluşturmuştur. Dijitalleştirme işini yürüten proje asistanları Özge Tekçe ve Zeynep Hande Altuner ile projeye ve bu kitaptaki bazı görsellerin hazırlanmasına destek veren Fatma Aladağ'a müteşekkirim. Proje kapsamında kaynak taraması yapan ve verileri derleyen proje asistanları Ardit Gjeli, Ali Can Batmaz ve Fatma Zehra Beyaz'a da teşekkür ederim. Proje araştırmacısı Yunus Uğur ve başkanı olduğu (tasfiye edilmiş) İstanbul ŞEHİR Üniversitesi'nin Şehir Araştırmaları Merkezi ile Teknoloji Transfer Ofisi araştırmanın darboğaza düştüğü her anda devreye girerek projenin sağlıklı yürütülmesini mümkün kıldılar; onlara bu vesileyle şükranlarımı sunarım.

9 Osmanlı askerî lojistiğinin yerel halka ve ekonomiye etkisi hk. yeni bir çalışma için bkz. Göger, *Osmanlı Seferlerinde Ordu, Çevre, Halk*.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Beşinci bölümde Alaman Dağı Muharebesi'ni (12 Eylül 1683) tüm ayrıntılarıyla ele aldım. Osmanlıların muharebeye hazırlıksız yakalandıkları, imdat ordusunun gelişini umursamadıkları, Tatarların tutumu gibi dillere pelesenk olmuş konuları mevcut kaynakları titizlikle inceleyerek ve ihmal edilmiş bazı Osmanlı görgü tanıklıklarını kullanarak yeniden ele aldım. Nihayet altıncı bölümde Osmanlıların bozgun halde kaçışları esnasında yaşadıkları sorunlara ve hasımlarının Osmanlı zafiyetinde yararlanmak için giriştikleri Kış Seferi'ne eğiliyorum. Alaman Dağı Muharebesi'nde Osmanlı ordusunun çözülmeyip sadece ricat ettiği, Kara Mustafa Paşa'nın ordusunu toparlayıp gerekli savunma önlemlerini aldıktan sonra Belgrad'a döndüğü gibi yaygın görüşlerin ne kadar yersiz olduğu bu bölümde sunulan malumatla tespit edilmektedir. Ayrıca toplumsal hafızada yer etmiş olan Kara Mustafa Paşa'nın idamı ve şu meşhur kafatası meselesi hakkında da bazı yeni sözlerimiz var.

Bazı yabancı eserlerin okunmasında meslektaşlarım Levent Kaya Ocakaçan (İtalyanca), Şükrü Ilıcak (Yunanca), Bestami Bilgiç (Yunanca), Abdülhamit Kırmızı (Almanca) ve Zeynep Sabancı (Almanca) emeklerini esirgemediler. Kitabın farklı bölümlerini okuyan meslektaşlarım Yasir Yılmaz, Kaya Şahin ve Fikret Yılmaz değerli yorumlarını paylaştılar. Büyüğüm Nedret İşli (TURKUAZ Sahaf) her zamanki özverisiyle çok önemli nadir bir esere ulaşmamı sağladı. Meslektaşım Ahmet Arslantürk ise bazı yazma eserlerin kopyalarını bulup gönderme nezaketinde bulundu. Bu dostlara teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırma projesinin başarıyla sonuçlandırılması bölümdeki hocalarımın anlayışı, üniversite yönetiminin sağladığı uygun çalışma şartları ve kütüphanenin sunduğu araştırma ortamı sayesinde mümkün oldu. Kitabın yazılması aşamasında Tarih Programı Koordinatörlüğü görevini yürüttüğüm ŞEHİR hâlâ sonuca bağlanamamış bir tasfiye sürecine girdi. Süreçte 5000 civarında öğrenci ile sayıları 500 kişiyi bulan idari ve akademik çalışanlar farklı şekillerde farklı mağduriyetlerle karşılaştılar. Üniversitesi türlü gerekçelerle elinden alınan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tüm öğrenci, bilim insanı ve idari çalışanları bu vesileyle anmak ve ŞEHİR ailesine olan gönül borcumu burada belirtmek isterim.

Dünyayı kasıp kavuran Kovid-19 salgını mağduriyet duygusunu kuşatılmışlık hissi ile perçinledi. Bu iki musibetin kitaba ummadığım bir katkısı olmuştur. Yalıtılmışlık ve belirsizlik hali hem kaledekiler hem de ordugâhtakiler ile beni duygudaş yaptı. Hasımlar birbirlerine kader ortağı gözüyle bakmamışlardır. Gelgelelim hayal kırıklığı (imdat ordusu ve Osmanlı müttefiklerinin havada kalan yardım sözleri), gitgide bozulan yaşam koşulları (zaruret hali ve dizanteri), süreklilik kazanan endişe ve kaygı ortamında yaşam sarkacının ihanet ve sadakat arasında salındığı algısı (karşılıklı propaganda faaliyetleri) kale cenginin başat özellikleridir. Salgında hayatını kaybedenler ve mülksüzleştirilip mülteci konumuna itilenler niçin şefkat ve merhamet uyandırmak yerine telaş ve öfke uyandırıyorlar, artık biliyorum.

Araştırma ve kitabı yazma sürecinde sevgili eşim Fatma, kızım Ayşe Gülru, annem Gülçin Şakul ve ağabeyim Kaan Şakul'un gösterdiği karşılıksız sevgi ve destek bu olumsuz duyguları dengelemiştir. Onlara minnettarım.

Nihayet bu incelemenin şu elinizdeki kitaba dönüşmesi Timaş Yayınları ailesinin maddi ve manevi özverili tutumu sayesindedir. Editörlerim Zeynep Berktaş'a ve Samet Altıntaş'a, iç tasarımı üstlenen Tamer Turp'a, kapak tasarımını gerçekleştiren Yasin Çetin'e, teşekkürü bir borç bilirim.

Kahraman Şakul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Bölüm
SAVAŞA GİDEN YOL

Osmanlılar, Habsburg Hanedanı idaresindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'na Nemçe demekteydiler; biz de bu kullanımı tercih edeceğiz. Tarihte iki devlet arasındaki beşinci savaş (1683-1699) Osmanlıların Viyana'yı ikinci kez kuşatmasıyla anılır. Kuşatma dünya savaş tarihinde; hedef, yöntem, kapsam, idare tarzı ve yol açtığı sonuçlar ile müstesna bir yere sahip olagelmiştir. Dolayısıyla bu cüretkâr girişimin nedenleri hâlâ bir tartışma konusudur. Arka fonunu geleneksel fetihçi Osmanlı zihniyetinin doldurduğu tablonun ön fonunda 'kifayetsiz muhteris' Kara Mustafa Paşa'yı XIV. Louis ve asi Protestan Macarların ayarttığı genel kabul görmektedir. Osmanlı tarihçileri 19. yüzyılın ortalarından itibaren o devrin şartları içinden baktıklarında bilhassa Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarının gereksiz olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Biraz da bu yüzden bu kuşatmaları şahsi nedenlerle açıklama yoluna gittiler.[1] Oysa İkinci Viyana Kuşatması'na giden yolu Kara Mustafa Paşa'nın yetimliği, yobazlığı, inatçılığı ve ihtirası gibi nedenlerden ziyade coğrafi konuma bağlı jeopolitik durum ve bunun vücut verdiği jeostratejik hedefler açmıştı.

1 Mesela bkz. Mustafa Nuri Paşa, 80/233-81/234.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İki hasım arasında 1526-1699 arasındaki en önemli sorun Osmanlıların 'Üngürüs vilayeti' dedikleri Macar havzasına kimin sahip olacağıydı. Coğrafi açıdan Panonya havzası batıda Alpler, doğuda ve kuzeyde Karpatlar, güneyde ise Sırp-Bosna sıradağlarıyla çevrelenir. Doğu kapısı Belgrad, batı kapısı ise Viyana olan bu havza Osmanlıların 1526 tarihli Mohaç Zaferi'nden sonra zamanla üç parçaya bölününce yeni bir jeopolitik durum oluştu. Havzanın ortasını kaplayan ova doğrudan Osmanlı idaresine geçerken havzanın doğusundaki Transilvanya'da Erdel Beyliği (1547) adıyla Osmanlılara tâbi Protestan ve imtiyazlı bir eyalet kuruldu. Havzanın batısı ise Habsburgların elinde nüfusu büyük oranda Katolik Macarlardan oluşan Kraliyet Macaristan'ına dönüştü. Osmanlılar, buraya kısmen 'Orta Macar' demişlerdir. Yeni jeopolitik durum Hıristiyan Roma ile Müslüman Romanın birbirine karşıt geliştirdikleri evrensel imparatorluk hayallerini besleyen yeni bir jeostrateji doğurdu. 1526-1606 arasında havzadaki üstünlük mücadelesi Osmanlıların lehine sürdü. Öyle ki Viyana 1529'da kuşatıldığı gibi Nemçe havzanın kendi idaresinde kalan kısmı için Osmanlılara yıllık vergi vermek zorunda kaldı. 1606-1658 arası Erdel beylerinin havzayı kendi denetimleri altına alma çabasıyla şekillendi. Bu dönemde Nemçe Otuz Yıl Savaşları ile meşgulken Osmanlılar da İran savaşları ve iç kargaşa ile uğraşmaktaydılar. 1658-1683 yılları arasındaki 'Köprülüler Devri'nde Osmanlılar, tüm Macar havzasını ele geçirmek için çetin bir mücadeleye giriştiler.[2] Son evre Osmanlı tarihinde 'İkinci Altın Çağ' denilen 'Köprülüler Devri' ile çakışmaktadır. Köprülü Mehmed Paşa (1657-1661), oğlu Ahmed Paşa (1661-1676) ve damadı Mustafa Paşa'nın (1676-1683) sadaret makamını birbirlerinden devralmaları sonucunda siyaseti tekelleştiren Köprülüler, yeni bir yayılmacı siyasete soyundular. Yayılmacılığın ardındaki etkenlere baktığımızda en başta değişen uluslararası ortama tepki olarak geleneksel kuzey politikasının terk edilmesi gelmektedir. Yeni dönem Slovakya'dan Volga havzasına uzanan bir yay görünümündeki kuzey serhaddinde

2 İnalcık, "Viyana Seferi", 219-21; "*Belgrad Akhisar manasına nehr-i Sava Tuna'ya karışduğu yerde bir şehr-i 'azim mülk-i Engurus'un miftahıdur*", Mete, *Tarih-i Belgrad*, 507.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

batıdan doğuya doğru Habsburg Hanedanı'nın saltanat sürdüğü Kutsal Roma İmparatorluğu (Nemçe), seçilmiş krallar ve soylular meclisi (*Sejm*) tarafından yönetilen Lehistan-Litvanya Ortak Tacı (Lehistan) ve Romanof Hanedanı'nın idaresindeki Moskof Knezliği ile yeni bir mücadele süreci demekti.

Bir 'şahinler hükümetini' andıran Köprülülerin ikinci bir kaygısı iktidar konumunu meşrulaştırma ve pekiştirme çabasıdır. Viyana'da alınan hezimetin sonuna dek tutarlı bir yöntem izledikleri göze çarpmaktadır: siyasi gerilimi tırmandırma- diplomatik çözümsüzlük yaratma - fetih- aile vakıfları kurma- zenginlik ve itibar edinme. Bu sayede Viyana Kuşatması'ndan sonra bile Köprülü ailesi devam etmiş ve bünyesinden pek çok önemli devlet adamı çıkartmıştır.[3] Üçüncü unsur ise bu devirdeki Osmanlı yayılmacılığını meşrulaştıran ideolojik yaklaşımdı. Bu yaklaşımın bir ayağı Osmanlı sınırlarında hasım devletlere karşı ayaklanan ve etnik-dinî kimlikleri idarecilerinden farklı olan halkları himaye etme iddiasıydı. Kamaniçe (1672), Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarıyla sonuçlanacak olan savaş ilanlarında Osmanlıların öne sürdüğü gerekçe kendilerine sığınan serhat halklarını korumak olmuştur. Transilvanya bölgesi Otuz Yıl Savaşları esnasında gitgide baskı gören Protestan unsurların toplandığı bir sığınak hâline çoktan gelmişti. 1648'den itibaren kuzey uçlarda Lehistan Kazakları ve 1670'lerde Nemçe'ye karşı isyan eden Macar Protestanları Osmanlı himayesinde tampon devlet kurma potansiyeline sahiptiler. Bu süreçte Köprülüler Katolik hasımlar Venedik, Lehistan ve Nemçe'ye karşı Girit ve Lehistan'da Ortodoks halkları (Rumlar ve Kazaklar), Macaristan'da ise Protestan halkları desteklemek suretiyle yeni bir yayılmacı siyaset gütme olanağına kavuştular. Böylece Kandiye (1648-1669), Uyvar (1663), Kamaniçe (1672), Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarının tamamında saldırgan taraf Osmanlılar olduğu hâlde bu gerekçe - ilk örnek hariç - savaş ilanını ahlaken meşru bir zemine oturtmak maksadına hizmet etti.

3 'Şahinler Hükümeti' nitelemesi ve fetihçi zihniyet ile aile menfaati arasındaki bağ için bkz. Kolçak, "Şahinler'in Pençesinde", 26-27, 46.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

JEOPOLİTİK DURUM: YENİ KUZEY POLİTİKASI

Osmanlıların geleneksel kuzey politikası İstanbul'a başta hububat, köle ve kürk akışı aksamasın diye Karadeniz'in güvenliğini sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu politika Moskoflar ile Lehistan arasındaki dengeyi gözetmek, Kırım Tatarları aracılığıyla bozkırları denetim altında tutmak ve stratejik önemi haiz kıyı bölgelerinde güçlü garnizonlar bulundurmak suretiyle sürdürülmekteydi. Karadeniz'de 1620'lerden itibaren Kazak baskınlarının ortaya çıkması Moskof Knezliği'nin gitgide Karadeniz ve Kafkasya'ya sokulması ve Lehistan'daki iç karışıklıkların baş göstermesi gibi gelişmeler yüzünden geleneksel kuzey politikası sürdürülemez bir hâl almaya başladı. İlk kez tarihçi Metin Kunt'un dile getirdiği ve günümüzde kabul gören yaklaşıma göre Köprülüler; işte bu geleneksel kuzey politikasını değiştirme yoluna gittiler.[4]

1.1 Zaporog Kazaklarının Atamanı Bohdan Himelnitski (1595-1657)

Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren Vestfalya Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1648 senesi Batı Avrupa için olduğu kadar Orta ve Doğu Avrupa için de önemli bir yıldı.[5] Kuzey hattında Lehistan ve Nemçe devletlerinde güneyde ise Venedik'te çözülme emareleri görülmekteydi. Osmanlılar, Girit'e saldırırken Zaporog Kazaklarının atamanı (hetman) Bohdan Himelnitski (Khmelnytsky) tüm Kazakları birleştiren Kazak Devleti'ni (Atamanlık: 1648-1657) kurarak tâbi olduğu Lehistan'a meydan okudu. Toprak sahibi Katolik Lehlere karşı köylü Ortodoks

4 Kunt, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum", 111-16; İnalcık, "The Origins of the Ottoman-Russian Rivalry", 47-106.

5 1648 senesinin önemi için bkz. Barker, 85; bu devirde Macaristan'ın durumu için bkz. Molnár, 118-39.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kazaklar isyan başlatırken Erdel (Transilvanya) Beyi II. György Rakoçi [Rákóczi] (1648-1658) fırsattan istifade Eflak-Boğdan'a musallat olup Kazak isyanı, Moskof ve İsveç hücumuyla boğuşan Lehistan'a müdahale etmeye girişti. Bu gelişmeler Osmanlıların ilgisini kuzey serhatlerine çekti.

İlk başta Osmanlıların arzusu yeni arazi kazanmaktan ziyade kuzey serhatlerindeki istikrarsızlığın Osmanlı İmparatorluğu'na sıçramasını önlemek gibi durmaktadır. Bu durumda yeni kuzey politikasının birincil unsuru merkezî idareyi uçlara yayma çabası oldu.

Birinci Adım: 1657-1661

Köprülülerin ilk başta dışarıda karşılaştıkları iki temel sorun uzayıp giden Venedik Savaşı ve kuzey sınırlarında Osmanlı hükmünün aşınması idi. Bu sorunlara ilk müdahale Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasının kırılması (1657) ve kuzeyde Yanova (1658) ve Varad'ın (1660) fethiyle geldi. Rum Ortodoks Patriği III. Partenios Moskof çarını Bizans imparatoru yapmak maksadıyla asi Erdel'in himayesindeki Eflak Beyi Şerban Kantakuzen ile mektuplaşmakla itham edilip asıldı (1657) ki Osmanlı tarihinde bir ilktir. Osmanlılar ne zamandır kendilerine tâbi olan Kırım, Erdel, Eflak ve Boğdan'ın Otuz Yıl Savaşları'na katılmasından rahatsızdılar. Zira Osmanlılar iç buhranlar ve Girit'te batağa saplanan Venedik Savaşı nedeniyle bu mücadeleden uzak durmayı seçmişti. Tâbi devletler ise katılmayı...

Köprülüler dönemi, Ukrayna tarihinde Yıkım Çağı (1657-1686) denilen döneme denk düşer. Katolik Lehistan'ın Ortodoks olan Kazaklara zaman zaman dinsel baskılar yapması, köylülerin çoğu Ukraynalı iken toprak sahiplerinin Leh soyluları olması gibi sorunlar zamanla bir Kazak isyanına sebebiyet verdi. Sürekli savaş hâli ve asayiş bozukluğu ile şekillenen bu dönemde Kazak Devleti'nin başı Ataman Himelnitski Lehistan ve Moskof Knezliği'ne karşı bir denge unsuru olarak doğrudan Osmanlı müdahalesine taraftardı. Fakat Bâb-ı Ali Kandiye Kuşatması yüzünden Venedik Savaşı sürerken Lehistan ile savaşmayı da göze alamazdı. Bu yüzden Himelnitski'nin yardım taleplerine rağmen kuzeye doğrudan müdahale etmedi. Fakat 1644-1654

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.2 Eflak Beyi Şerban Kantakuzen (1640-1688)

arasında Lehistan'a karşı bir Tatar-Kazak ittifakı belirdi ki ortak düzenledikleri akınların bir kısmına Evliya Çelebi'nin III. İslâm Giray Han'ın yanında katıldığını *Seyahatname*'sinden aşinayız.[6]

Serhat güçlü devletlerin arasında sıkışmış bir gri bölgeydi. Uç bölge halkları kendi akıbetleri için istikrarsız dönemlerde bir o tarafa bir bu tarafa bağlılık sunarak bir nevi hamisi bol (*poli-vasalaj*) bir düzen içinde ayakta kalmaya çalışırlardı. Himelnitski bu yüzden Kazak Devleti'nin istikbali için bir yandan da Moskoflarla görüşüyordu. Osmanlı ve Leh tepkisinden çekinen Moskova önceleri soğuk baksa dahi nihayet Pereyaslav Antlaşması (1654) ile Kazakları himayesi altına almayı kabul etti. Neticede Leh-Moskof Savaşı çıktı ve on üç sene sürdü (1654-1667).

Kırım Tatarları, Kazaklarla beraber Lehistan ve hatta İsveç'e karşı akına çıkarken Erdel Beyliği de İsveç ile bir olup Lehistan'ı ele geçirme planları yapıyordu. 1547 senesinde Osmanlılara bağlı imtiyazlı bir eyalet olarak kurulan Erdel'in (Transilvanya) beyleri Gábor Bethlen (1613-1629) ve I. György Rakoçi (1629-1648) Osmanlı merkezî idaresine Köprülüler devrinden önce hâkim olan istikrarsızlığı fırsat bilip bağımsız hükümdar gibi davranmaktaydılar. Bilhassa Erdel Voyvodası II. György Rakoçi'nin (1648-1658) çabasıyla Vestfalya Antlaşması'nda Erdel'in bağımsız bir devlet gibi telakki edilmesi kaygı vericiydi. Eflak-Boğdan'ı denetimi altına alıp İsveç ve Brandenburg'un [gelecekte Prusya] desteğiyle ve Kazaklarla beraber Leh kralı olmak için 1657'de Lehistan'a saldırınca Bâb-ı Ali'nin sabrı taştı. Erdel'i hizaya getirmek amacıyla III. Partenios asılırken 1658'de Kırım Tatarlarının da katıldığı bir askerî sefer düzenlendi ve Erdel'in güneybatı kısmındaki güçlü Yanova Kalesi fethedildi. Devamında Varad'ın da fethi

6 Kazak isyanı için bkz. Ostapchuk, 123-52; Jorga, c. IV, 157-59; Evliya, V/119 vd.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ile birlikte merkezî idareye bağlı Yanova ve Varad eyaletleri kuruldu. Nihayet serbest seçim ilkesini çiğneyerek doğrudan atanan önceki beyler Ákos Barcsay (1658-1661) ve Janos Kemény'ye [Kemyenoş] (1661) göre daha itaatkâr bulunan Kalvinist alim ve asilzade Mihali Apafi 1661'de Erdel Beyi atandı.

1.3 Erdel Beyi Mihali Apafi (1632-1690)

İkinci Adım: 1661-1669

Köprülülerin sınırlarda güvenliği tesis etmeye yönelik ikinci müdahalesi yine Macar serhaddinde oldu. Apafi'nin Erdel Beyi atanmasını kabul etmeyen Nemçe Kemény'yi desteklemeye devam edince dördüncü Osmanlı-Nemçe Savaşı çıktı. Günümüzde Slovakya sınırlarında bulunan Uyvar Kalesi'nin fethi (1663) Osmanlıların Yukarı Macaristan bölgesine sızmalarını mümkün kıldı. Viyanalıların kuşatma korkusuyla şehri terk etmeye başlamalarına rağmen korkulan olmadı. Ertesi sene ise Raba Suyu Muharebesi'nde (Szentgotthárd, 1664) alınan yenilgi kestirme güney rotasını takiben Viyana'ya yürüme olasılığını ortadan kaldırdı. Böylece Viyana Osmanlılarla barışın yenilenmesiyle sonuçlanan 1644-45 müzakerelerinden sonra bir kez daha Nemçe'nin çok zayıf bir anında muhtemel bir kuşatmadan kurtulmuş oldu. O sefer Osmanlılar uzun müzakerelerden sonra Nemçe yerine Venedik'e savaş ilan etmişler ve Girit'in fethiyle 25 yıl uğraşmışlardı. Cephede alelacele imzalanan Vasvar Barışı (1664) ile Nemçe Osmanlı yanlısı Mihali Apafi'ye muhalefet etmeyi bırakırken Osmanlılar da yıllık haraç taleplerinden vazgeçtiler. Erdel bu şekilde tekrar Osmanlı buyruğuna girdiği gibi Yukarı Macaristan'da Uyvar ve etrafı Osmanlı idaresine geçti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mevcut barış geleneksel olarak Nemçe yanlısı olan Katolik ve bazı Protestan Macar soylularını derin hayal kırıklığına uğrattı. Artık Nemçe'nin kendilerini koruyamayacağına ikna oldukları için kısa vadede Nemçe idaresinden kurtulmak ve uzun vadede Ortaçağ Macar Krallığını ihya etmek için bir araya geldiler. Vasvar Antlaşması'ndan dolayı kızgın olan bazı Alman soylular da onlara katıldılar. Başını Ferenc Wesselényi'nin (Macar Palatini/başvekili) çektiği meşhur Wesselényi Komplosu'na (1664-1671) katılanlar Estergon Başpiskoposu György Lippay, Başhakim Ferenc Nádasdy, Hırvat banı Péter Zrínyi ve Macar soylularından Ferenc Frangepán, I. Ferenc Rakoçi (II. György'nin oğlu) ve István Tököli gibi evliliklerle akrabalık münasebeti kurmuş önemli soylu ailelerdi. Komplocular aralarında Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere bazı devletlerin desteğini almak istediler. XIV. Louis mali yardımda bulunurken Osmanlılar Kandiye Kuşatması nedeniyle somut destek vermediler. Hatta bir görüşe göre Viyana'yı komplodan haberdar ettiler. Komplonun ortaya çıkmasıyla Nádasdy, Zrínyi ve Frangepán gibi elebaşılar idam edildiler; Wesselényi ve Lippay evvelce ölmüştü. I. Ferenc Rakoçi ise Katolik annesi Sophia Batthory'nin af dilemesi sonucunda 400.000 taler (48.000.000 akçe) tazminat karşılığında serbest bırakıldı.[7]

1.4 Fransa Kralı XIV. Louis (1638-1715)

7 Gökbilgin, 180-210; Çapraz, "İmre Thököly'nin Kâtibi", 173; Kolçak, "1664 Vasvar", 48-50 ve Kolçak, "'Şahinler'in Pençesinde", 32-33, 37; Stoye, 39-40; Barker, *Double Eagle and Crescent* [bundan sonra Barker],

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osmanlılar açısından Venedik ile savaş bitmeden ne Ukrayna'da ne de Macaristan'da yeni bir maceraya atılmanın mümkün olamayacağı açıktı. Bu nedenle tüm güçleriyle Kandiye'nin fethine koyuldular. Kuşatmanın son safhası iki yıl sürdü ve uluslararası bir soruna dönüştü. Osmanlılar Venedik'in yanı sıra başını Fransa'nın çektiği güçlü bir Haçlı filosuyla savaşmak zorunda kalsalar da 1669 senesinde Girit artık Osmanlı idaresindeydi.

Kuzey yayının doğusunda ise Himelnitski'nin ölümünden sonra Kazak Devleti'nin tarihe karışması bir dönüm noktası oldu. Leh-Moskof Savaşı sürerken Kazak önderleri hem bu iki devlete karşı özerkliklerini korumaya çalışıyor hem de eski Kazak Devleti'ni ihya etmek bahanesiyle birbirleriyle savaşıyorlardı. Andrusovo Antlaşması (1667) Özü Suyu'nun (Dinyeper) sağ/batı yakasını (Ukrayna Kazakları/kardeş Kazaklar) Lehistan'a ve sol/doğu yakasını (Rus Kazakları) Moskoflara bırakmak suretiyle Ukrayna'yı iki hâkimiyet sahasına böldü. Zaporog bölgesini ise Kırım Tatarlarına karşı ortak Leh-Moskof himayesinde bir tampon bölge ilan etti. Kazaklar bu tarihten sonra tekrar Osmanlılara meylettiler. Zaten Osmanlılar da kuzey uçlarda iki güçlü devletin belirmesini sakıncalı buluyordu ve artık Venedik ile barıştığı için tüm dikkatini kuzeye yöneltmeye hazırdı.

Üçüncü Adım: 1669-1681

Lehistan ve Ukrayna'da Kargaşa

Üçüncü adımda Osmanlılar yayın orta ve doğu kısmına yoğunlaştılar. Himelnitski'nin takipçisi Ataman Petro Doroşenko (1666-1676) iki yaka Kazakları arasında bitmek bilmeyen mücadelelerde Osmanlıları kendi tarafına çekme siyaseti güderek 1669'da resmen himaye talep etti. Böylece Köprülüler için Lehistan hükmündeki batı Ukrayna'ya doğru yayılma fırsatı doğdu. Osmanlılar 1672'de

21-23; Wagner, 149-151; kitap boyunca kur hesabında 1 taler (rix-taler/esedi kuruş) = 120 akçe ve 1 zolota = 80 akçe denkliğini kullandım (Pamuk, 144). Duka adlı sikkeyi ise Avusturya dukası olarak kabul ettim ve 1 duka = 2 taler = 3,5 gulden/filori = 240 akçe ve 1 gulden/filori= 68,6 akçe denkliklerini kullandım. Bu hesapların yaklaşık olduğu unutulmamalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.5 Petro Doroşenko (1626-1698)

Lehistan'a sefer açarak Kamaniçe ve Podolya'yı fethettiler. Sonrasında kuzeydeki Lviv şehri ancak yüklü bir ödeme karşılığında Osmanlıların eline geçmekten kurtuldu. Ne var ki Osmanlı-Lehistan Savaşı yıllık haraç talebiyle umulmadık bir şekilde uzadı; Osmanlılar tüm asır boyunca Kanuni devrine özenerek eski haraç uygulamasını başka isimler altında canlandırmak istemişlerdir.[8]

Macaristan'da Hoşnutsuzlar Devri

1.6 Kutsal Roma İmparatoru I. Lepold (1640-1705)

Macaristan'da ise sular durulmadı. Macar tarihinde 'Hoşnutsuzlar Devri' diye bilinen döneme girildi. Nemçe idaresi Wesselényi Komplosu'nu bertaraf ettikten sonra Viyana sarayında etkin Cizvit ve Kapuçin tarikatlarının da etkisiyle Katolikliği siyasi sadakatle bağdaştırdı. İmparator I. Leopold 1679'a dek sürecek mutlakiyetçi baskı politikalarına başladı. 2000 kadar soylu tutuklandı ve topraklarına el konuldu. Yukarı Macaristan'ın Protestan merkezleri olan Trnava ve Kosice'de (Kaşa/Kashau) yoğunlaşan Cizvit faaliyetlerine hız verildi. Pek çok Macar, Erdel'e ve Osmanlı Macaristan'ına kaçtı. 1672'de çıkan isyan kolayca bastırılınca Hoşnutsuzlar Erdel ve Osmanlı desteği olmadan başarılı olamayacaklarını idrak ettiler. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa ise Lehistan ile savaş sürdüğünden dolayı Hoşnutsuzlara destek

8 Ukrayna'daki Yıkım Dönemi için bkz. Magosci, 215-231 ve Subtelny, 139-60; bu dönemde Osmanlı-Leh ilişkileri için temel başvuru eseri, Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vermediği gibi Erdel Beyi Apafi'ye de karışmasını yasaklamıştı.

Hoşnutsuzlar olarak bilinen Protestan Macar isyankârlar 1673'ten itibaren *Kuroczok* (Türkçe telaffuzu 'kurotsok') diye anıldılar. Osmanlı kaynaklarına 'kurs/kuruç' diye yansıyan bu kelime 'Haçlılar' demektir ve önderleri Imre Tököli (1657-1705) ile anılırlar. Wesselényi Komplosu'na katılan István Tököli kuşatma altında ölmeden önce oğlunu Transilvanya'ya kaçırmayı başarmıştı. İmparator Leopold tarafından babasının mirasından men edilen Imre 1672/73'te Yanova Beylerbeyi Vezir Cerrah Kasım Paşa'dan himaye istedi ama reddedildi. 1675'te himaye talebini doğrudan İstanbul'a ilettiğinde Fazıl Ahmed Paşa ise Leh savaşı nedeniyle bir kez daha talebi geri çevirdi.

1.7 Köprülü Mehmed Paşa (1575-1661)

1.8 Orta Macar Kralı Imre Tököli (1657-1705) İzmit'te sürgünde ölmüştür

Fransa-Felemenk Savaşı: 1672-1678

Kuruzlar, 1674'ten itibaren Fransa ve Lehistan-Litvanya Ortak Tacı'nın yeni sahibi Kral III. Jan Sobieski'den destek görmekteydiler. XIV. Louis'nin Kuruzları desteklemesi Fransa-Felemenk Savaşı'nda (1672-78) düşman Nemçe'yi doğudan sıkıştırma stratejisinin bir gereğiydi. Fransa'nın Flandir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.9 Fazıl Ahmed Paşa (1636-1676)

ya'ya saldırmasıyla başlayan Fransız-Felemenk Savaşı (1672-78) bir anda tüm Avrupa'yı pençesine aldı. Nemçe, İspanya, Brandenburg ve Danimarka-Norveç Felemenklerin yanında yer alırken İngiltere (1672-74) ve İsveç Fransa'nın yanında yer aldı. Fransa ani bir saldırıyla Felemenk Cumhuru'nun büyük bölümünü 1672 Mayıs'ında ele geçirdi ve Felemenkler tüm ülkeyi sular altında bırakarak Temmuz'da durumu dengelediler. Nihayet Ağustos 1678 ve Ekim 1679 arasında Nijmegen'de imzalanan bir dizi barış antlaşması ile barış tesis edildi. Fransa başta Maastricht olmak üzere bir dizi yeri İspanya ve Felemenk Cumhuru'na iade ederken bugünkü Fransa-İsviçre sınırındaki Franche-Comté gibi önemli yerler ile İspanyol Felemenki'nde (günümüzde Belçika ve Lüksemburg'u kısmen içeren bölge) bazı yerleri aldı. Ayrıca Orta Avrupa'da Philippsburg'u Nemçe'ye iade ederken Freiburg ve civarını aldı. Gelgelelim, XIV. Louis bu kazanımları yetersiz bularak Nemçe'yi doğudan Kuruzlar ile sıkıştırıp;

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ren civarında genişleme emellerine ulaşmak istedi. Bu planın bir parçası Osmanlıları Nemçe ile savaştırmak olduğu için Osmanlılarla Lehleri barıştırmak istiyordu.[9]

Kara Mustafa Paşa'nın Sadrazam Oluşu ve Macar Sorunu

Osmanlıların Nemçe-Macar sorununa müdahale etmesi 5 Kasım 1676 tarihinde Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa atanmasına yorulmaktadır. Oysa politika değişikliği tek bir adamın koyu ihtirasından ziyade jeopolitik durumdan kaynaklanmıştı. Eylül 1676'da Lehistan ile barış imzalandıktan sonra Fazıl Ahmed Paşa Kuruzlara yardım fikrine daha ılımlı bakmaya başlamıştı. 1669'dan beri Fransa sefiri olan Nointel Markizi Charles François Olier de sadrazamı Lehistan savaşını bitirip Kuruzlara destek vermeye teşvik etmekteydi. Belki de elçi olarak en büyük başarısı ek maddelerle genişletilip Lozan'a dek süren 1673 Fransız kapitülasyonlarını almaktı. Fazıl Ahmed Paşa'nın ani vefatı yüzünden Kuruzlara destek politikası sanki yeni sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın kibir ve açgözlülüğünden kaynaklanan şahsi bir tercihmiş gibi anlaşılmıştır.[10]

1.10 Kara Mustafa Paşa (1635-1683)

Sadaret değişikliği zamanında kuzeyde yeni bir tehlike belirdi. Doroşenko Kazaklar arasında itibarını kaybedince payitahtı Çeh-

9 Hoşnutsuzlar meselesinin 1681'e dek seyri için bkz. Rycaut, *The History of Turks*, 28-74 [bundan sonra Rycaut], Çapraz, "Kuruz Hareketi", 67-69; Barker, 28-29, 32-34, 68; Stoye, 34-35, 43; Silahdar, 770 [103b].

10 Fazıl Ahmed Paşa'nın politika değişikliği için Barker, 68; Stoye, 41; Sadrazamın ihtirası ve savaşçı tutumu hk. Kretschmayr, 19 (Venedik elçisi Civrano'nun 1682 tarihli raporu); Kandiye Kuşatması'nda Venedik'e yardım eden Fransa'nın De la Croix aracılığıyla iletilen İngiltere ve Ceneviz tüccarı gibi %3 gümrük ödeme, Kızıldeniz'de ticaret yapma ve kutsal mekânlarda hamilik talepleri soğuk karşılandı. Frenk ticaret gemilerine Fransız bayrağı takma zorunluluğu da kaldırılmıştı, bkz Zinkeisen, c. V, 13-16.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.11 Nointel Markizi Charles François Olier

rin'i Moskoflara teslim edip Moskova'da inzivaya çekilmişti. Nicedir 'kâfir Müslümanlarla' iş birliği yapıp Ukrayna'nın mahvolmasına yol açmakla itham edildiği gibi taraf değiştirdikten bir ay sonra imzalanan (Eylül 1676) İzvança (Zuravno) Antlaşması (tasdiki Nisan 1678) Leshistan savaşını bitirirken Kazak bağımsızlığı veya muhtariyetini tanımamaktaydı. Bu gelişme üzerine Osmanlılar Çehrin'i almak için 1677'de Şeytan İbrahim Paşa'nın seraskerliğinde ve Kırım Tatarlarının katılımıyla Çehrin'e saldırdılar. Bu esnada Macar diyarı hareketlenmişti. Varşova'da bulunan ve Fransız asıllı Lehistan kraliçesi Maria Kazimiera'nın (merhum Leh kralının dulu Mariette; Sobieski'nin Marysieńka'sı) kardeşi olan Fransa elçisi Béthune'un Kuruzlar lehine çabası sonuç vermişti. Sobieski, Viyana Kuşatması esnasında Osmanlıları çok hırpalayacak olan güneybatı Lehistan'ın namlı Lubomirski sülalesinden Prens Jerome Lubomirski'nin emrinde 4000 Lehin Kuruzlara yardım için Macaristan'da savaşmasına razı oldu. Ayrıca 1677 senesinde Kuruzlar, Erdel ve Fransa'nın ortak hareket etmesini ön gören bir antlaşma Fogaras'ta imzalandı. Fransa ve Lehistan'dan maddi yardım gören Tököli 1677'de asilere komuta etmek için Erdel'den ayrıldı. İstanbul'a gelen elçileri ise sadrazamdan yardım sözü aldılar. Bu gelişmeler üzerine Viyana Macar soylularıyla bir toplantı tertip ederek genel af ilanı ve müsadereyi (mülk ve servetin devlete devri) sonlandırma kararını açıkladı. Tatmin olmayan Hoşnutsuzlar Tököli'nin

1.12 Lehistan Kraliçesi Maria Kazimiera

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.13 Lehistan-Litvanya Ortak Tacı Kralı III. Jan Sobieski (1629-1696)

liderliğinde 1678'de Murány, Tököli ailesinin mülkü Oravsky, Banská ve Bystrica gibi Yukarı Macaristan'ın önemli maden şehirlerini kısa bir süre için işgal ettiler.[11]

Macaristan'da Nemçe-Kuruz mücadelesi devam ederken başarısızlıkla sonuçlanan I. Çehrin Kuşatması'nda fatura Selim Giray'a kesildi. Azledilip yerine İkinci Viyana Kuşatması'nın kötü ünlü Tatar Hanı Murad Giray atandı. Kara Mustafa Paşa komutasında Çehrin'e ikinci bir sefer düzenlendi. Tatar hanı ve sadrazamın iş birliği sayesinde 1678 yılının Ağustos sonlarına doğru Çehrin alınıp yakıldı fakat Osmanlı-Moskof Savaşı 1681'e dek sürdü. Bahçesaray Antlaşması ile Rusya sağ yakada Kiev'i alırken Osmanlıların sağ yaka Kazakları üzerindeki hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştı.

1.14 Prens Jerome Lubomirski

Osmanlılar geleneksel olarak uçta bir memleket fethettikleri vakit onu vasal (tâbi) devlet kabul etmekteydiler. Bu özerk devletlerin bir kısmı yeni fetihlerle iç bölgeye dönüşünce merkezî idareye bağlandılar (Bulgar ve Sırp örnekleri). Serhat bölgesinde kalanlar ise tampon bölge gibi addolunarak imtiyazlı konumlarını korudular (Dubrovnik, Eflak, Boğdan, Kırım, Erdel örnekleri). Tâbi devletleri tekrar denetim altına almak amacıyla

11 Gelişmeleri Macarca kaynaklardan derleyen bir yüksek lisans tezi için bkz. Orcan, 20-28; Barker, 51; Stoye, 27.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

girişilen faaliyetler on yıl içinde kuzey yayını dışa gererek onların uçla alakalarını kesme imkânı doğurmuştu. Süreç içerisinde geçmişte örnekleri görüldüğü üzere onlar da rızalarına mugayir olarak merkezî yönetime bağlanabilirlerdi. Evliya Çelebi kuşatmadan çok önce gördüğü Çehrin'in fethi için dua ettiği vakit Tatarların 'o zaman bize rağbet kalmaz' diye söylendiğini kaydeder. Evliya; bu hikâyeyi Viyana hezimetini öğrendikten sonra Osmanlı-Tatar sürtüşmesinin arka planını vermek için uydurmuş olabilir. Gelgelelim, bu durum gerçeği değiştirmez. Kırım Hanlığı Osmanlılara kendi isteğiyle tâbi olan bir ülkeydi ve Lehistan ve Moskof Knezliği gibi devletlerle diplomasi onların aracılığıyla yürütülüyordu. Tatarlar Osmanlıların kendi nüfuz alanlarına doğru yayılma arzusunu desteklemiyorlardı. Üstelik hasım devletler de Osmanlı yayılmacılığını kolayca kabul edeceğe benzemiyorlardı. Nitekim Çehrin'in fethi akabinde *Miracü'z-Zafer* yazarı (Hüseyin Behçetî) aslında 6 sene önce fethedilen batı Ukrayna'daki Kamaniçe Kalesi'nin ancak şimdi alınmış addolunması gerektiğini söyleyerek yeni jeopolitik durumda kuzey serhaddinde emniyet tesis etmenin hiç de kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Belirtelim ki Osmanlılar yakılan Çehrin'i elde tutma imkânı bulamazken Moskoflar tıpkı Lehler gibi yenilgiyi kabul etmemiş ve 3 yıl daha savaşmışlardı.[12]

Yeni Papa XI. Innocenzo Haçlı Diplomasisi

Katolik Fransa ve Lehistan'ın Katolik Nemçe'ye karşı Protestan Kuruzları desteklemesi 1676'da papa seçilip XI. Innocenzo unvanını alan Benedetto Odeschali'yi (1611-1689) tasalandırıyordu. Yeni papa 17. yüzyılın liderlik vasıfları düşük evvelki papalarından çok farklıydı. Adam kayırmacılık ve yolsuzluğa son vermesi herkeste saygı uyandırmıştır. Ayrıca Doğucu-Osmanlı karşıtlığı-olması Nemçe Sarayı'nda Doğucu ve Batıcı-Fransa karşıtları- hiziplerin çekişmesini etkiledi. Osmanlılara karşı hayalini kurduğu yeni bir haçlı seferi için bir savaş hazinesi bile oluşturmaya başladı. Batı'da XIV. Louis ile Leopold'ü barıştırıp Doğu'da Osmanoğulları'na karşı bir kutsal ittifak kurabilmek

12 Bu çağda Osmanlılar ve tâbileri arasındaki ilişkilerin evrimi hk. Kârmân ed., *Tributaries and Peripheries*; Evliya, V/82; Behçetî, 152 a-b.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

için daha Fransa-Felemenk Savaşı bitmeden temsilcisi Francesco Buonvisi (1673-1675) aracılığıyla Osmanlılarla savaş hâlinde olan Varşova'yı Nemçe tarafına çekmeye çalıştı. Fakat 1675'in Eylül ayında Lehistan'ın Fransa ile gizli ittifak (Jaworow) kurmasına misilleme olarak Nemçe Lehistan'a karşı Moskoflar ile müttefik olmuştu.

1.15 Papa XI. Innocenzo (1676-1689)

Leh Meclisi Osmanlılarla savaşı resmen sonlandıran ve haraç konusunu rafa kaldıran İzvança Antlaşması'nı 16 Nisan 1678'de onaylasa bile Podolya'nın Osmanlılara bırakılmasından hoşnut değildi. Leh tarihçilere göre müzakere için İstanbul'a gönderilen elçi Gniński'nin gördüğü kötü muamele ve Osmanlıların tavizsiz tutumları Sobieski'yi Nemçe ve papalık ile yakınlaşmaya itti. Müttefiki Fransa'nın Leh çıkarları uğruna Osmanlılara yeterince baskı yapmadığı gerekçesiyle de Fransa'dan uzaklaştı. Oysa tahta seçildiği vakit Osmanlılarla Moskoflara karşı ittifak imzalayıp dikkatini Baltık tarafına ve Brandenbug'a çevirmek istiyordu. Papalık Osmanlı karşıtlığını canlı tutmak amacıyla Leh soyluları İzvança Antlaşması'na karşı tahrik ediyordu. Bu gelişmelerin sonucunda Sobieski 1678'de Kuruzlara destek için Lehistan'da asker toplanmasını yasakladı.[13] Artık tıpkı papa

1.16- Papalık temsilcisi Francesco Buonvisi (1673-1675)

13 450 kişilik Leh elçilik heyeti İstanbul'a girerken Kara Mustafa Paşa "Elçilik için çok fazla, Konstantiniyye'yi almak için ise çok azlar" demiş, atlarının

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.17- Kapuçin Vaiz Peder Marco d'Aviano (1631-1699)

1.18 Lothringen (Lorraine) Dükü V. Karl (1643-1690)

gibi Osmanlılara karşı bir haçlı seferini savunuyordu. Derhâl Viyana, Venedik, Roma, Amsterdam, Londra, Madrid, Lizbon ve Moskova'ya elçiler gönderdi. Moskova İstanbul ile barışmaya çalıştığı için teklifle ilgilenmezken Viyana'nın savunmaya yönelik bir ittifaka sıcak baktığı anlaşıldı. Diğerleri ise mali yardımda bulunabileceklerini ima ettiler.

On yedinci yüzyıl boyunca bu tür haçlı tasarıları zaman zaman gündeme gelmiştir. 1679 senesinde papanın hamiliğinde somut bir savaş planı geliştirilmişti bile. Uzun süre İstanbul'da yaşayan Kapuçin keşişi Paolo da Lagni'ye ait tasarı çok cepheli bir savaşla Osmanlıları yıkma stratejisini savunuyordu. İran Şahı doğuda, Lehistan ve Moskof Knezliği Doğu Avrupa'da (Ukrayna), Nemçe Macaristan'da, Venedik ise Dalmaçya'da Osmanlı ülkelerine saldıracaklardı. Denizlere gelince, Fransa Filistin ve Mısır'a hücum ederken İspanya da Kuzey Afrika'ya sefer düzenleyecekti. Keşiş Ege'yi istila etme görevini Papalık Devletleri, Malta, Floransa ve Cenova'ya veriyordu. Nihayet, bu saldırılar sonucunda 'Arabistan Kralı' ve Mezopotamya'daki paşaların da isyan etmelerini ummaktaydı. Keşişin bu planını Sobieski'ye

---

gümüş nallı olduğunu öğrenince de "Nal gümüş, fakat kafa kurşun" diyerek Lehlerle alay etmişti. Gelişmeleri Leh kaynaklarından derleyen bir doktora tezi için bkz. Arık, 127-140.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'dayken ahbaplık kurduğu Lehler aracılığıyla ilettiğine inanılır. Plan dönemin siyasi gerçeklerine uygun düşmese bile papa ve Sobieski'nin tasarılarına uygundu.

Yeni papa ayrıca karizmatik Kapuçin vaiz Peder Marco d'Aviano'nun (1631-1699) 1680'de Viyana saray camiasına katılmasıyla Nemçe cephesinde de işi sıkı tutabilmiştir. Osmanlıların Viyana hezimetinin mimarlarından olan zayıf mizaçlı Lothringen (Lorraine) Dükü V. Karl'ı iki defa sağlığına kavuşturan bu adam bir doğucu olarak papanın kutsal ittifak fikrinin Viyana sarayındaki yılmaz savunucularından biri olacaktı.[14]

XIV. Louis'nin Nemçe-Lehistan Yakınlaşmasını Önleme Çabası

XIV. Louis gücünün zirvesine Nijmegen'de barışın sağlanmasıyla ulaşmıştı ve artık 'güneş kral' olarak yüceltilmekteydi. 1679'dan itibaren Orta Avrupa'da Ren'in doğusunda arazi talep etmeye başlayıp günümüzde Fransa-Almanya-İsviçre sınırlarında olan Alsace ve Lothringen üzerindeki davasını sürdürdü. Papa iki tarafı uzlaştırmak için Viyana'daki temsilcisi Buonvisi vasıtasıyla Leopold'ü taviz politikasına sevk etmeye çalıştı ama çabaları sonuçsuz kaldı. Söylentilere göre XIV. Louis bazı elektörlerle ileride kendisini veya onun adayını Kutsal Roma İmparatoru seçmeleri yönünde pazarlıklar yürütüyordu. Bu nedenle onun Lehistan, Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan ve Transilvanya'da yürüttüğü diplomasi Nemçe'nin gözünde pekâlâ imparatorluk tacını ele geçirmek için olabilirdi. O devirdeki bazı gözlemciler XIV. Louis'nin Osmanlıları Nemçe'ye saldırtıp Nemçe yenilince de Orta Avrupa'nın kurtarıcısı olarak Osmanlıların karşısına dikileceğini ön görüyorlardı. Öte yandan XIV. Louis Osmanlıların Nemçe'yi yok edebileceğine muhtemelen inanmıyordu. Nitekim İstanbul'daki elçileri hiç değilse Çehrin Seferi'nden (1678) bu yana Osmanlıların içten çürüdüklerini ona rapor etmekteydiler. Tek amacı Leopold'ü iki ateş arasında bırakarak Ren bölgesindeki taleplerini kabul ettirmek olsa gerektir.

14 Stoye, 62-63; Barker, 52, 74-79, 103-109; Coyer, 279-80; Arık, 141-44.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fransa 1680 senesi boyunca elçisi Béthune aracılığıyla Lehistan-Nemçe yakınlaşmasını önlemeye çalıştı. Eylül ayında Markiz de Vitry Fransa'nın yeni Lehistan elçisi olarak vardığında Lehler Fransızların Leh dostluğunu temin etmek için hiçbir somut girişimde bulunmayacaklarını anladılar. Fransa Lehistan'a saldırıya uğraması takdirinde muğlak bir yardım söz vermişti. XIV. Louis ayrıca 1679 senesinin sonlarında Nointel'in yerine İstanbul'a yeni elçi Guilleragues'ı gönderdi. Elçiye İstanbul'da Tököli'yi destekleme ve Osmanlıları Nemçe'ye karşı kışkırtma talimatı verilmişti.

Sobieski aslında Nemçe'nin savunmaya yönelik ittifak teklifine olumlu bakıyordu. Siyasi rakipleri ise onun bu ittifakı ve haçlı seferini desteklemesini tahtı oğluna bırakmak için zemin oluşturma çabasına yormaktaydılar. Sobieski'nin itibarını artırma girişimlerini baltalamak amacıyla savunma ittifakı önerisini reddedip Nemçe'nin geri çevireceği zanniyla saldırıya yönelik bir ittifak imzalanmasını istediler. Sobieski ise ittifakın ön şartı olarak büyük oğlu Jacob'un bir Habsburg prensesi ile evlenmesini ve Fransız kayınpederi d'Arquien Markizi için Habsburg İmparatorluğu içinde bir prenslik öne sürdü. Oysa Viyana'nın tutumu artık değişmekteydi. Nemçe elçisi Zierowski aslen Leh olup Lehistan'da siyasi dengeleri Fransız meslektaşlarına göre daha iyi biliyordu ve Viyana'ya 21 Mart 1680'de Sobieski'nin ön şartlarını kabul etmeyi önerdi. Ayrıca oybirliği şartı aranan Leh Meclisi'nde rüşvet yoluyla soyluların reyini baştan güvence altına almak için bolca para istedi. Yeni Fransız elçisinin kuru vaatleri neticesinde Fransa'ya güvenemeyen Leh asilzadeleri ise 1680 sonlarında Nemçe ile ittifaka daha olumlu bakmaya başladılar.[15]

Bu diplomatik gelişmeler yaşanırken Macaristan'da süregiden savaş 1679 senesinde veba salgını ile tavsamıştı. Fransa'nın ilave toprak talepleri, imparatorun Viyana'dan Linz'e kaçmasına sebep olan veba salgını ve Bohemya köylü ayaklanmaları ile köşeye sıkışan Viyana 1680'in Ocak ayında Apafi tarafından Kuruzların generali

15 Louis'nin imparatorluk hayali hk. Kretschmayr, 16 (Lepold'den elçilere) ve 24-25 (Venedik elçisi Foscarini'nin raporu); Barker, 81, 113-115, 124; Stoye, 60-61, 76-79.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

atanan Tököli'ye karşı taviz politikasını benimsemeye mecbur kaldı. Tökeli'nin Kasım ayında kazandığı ufak bir başarıdan sonra ateşkes ilan edildi ve 1680 Mart'ında Trnava'da müzakerelere başlandı. Tököli Kuruzları bastırılmış soylu haklarını geri almaya dayalı Erdel destekli bir hareket olmaktan çıkartıp kendi idaresi altında bir bağımsızlık mücadelesine dönüştürme gayretine giriştiği için Erdel ile arası bozulmuştu. 1680 yazında Tököli'nin Yukarı Macaristan'da ata mülkü Késmarok Kalesi'ni ele geçirmesi nedeniyle Avusturya yine Hoşnutsuzlarla müzakerelere başladı. 1681 Haziran'ına dek ateşkes ilan edildi.[16]

Dördüncü Adım: 1681-1683

Bu diplomatik gelişmeler yaşanırken Osmanlılar bir kez daha Macar havzasına dönmeye karar verdiler. 1680 başlarında yeni Nemçe elçisi Baron Christoph von Kunitz İstanbul'a vardı. Kunitz'in asıl talimatı 1684 senesinde süresi bitecek olan Osmanlı-Nemçe barışını yenilemekti. Batıda tamamen Fransa ile uğraşmak isteyen Nemçe doğuda sorun istemiyordu. Kunitz yaptığı görüşmelerde Osmanlıların Avrupa gelişmelerini takip ettiklerini ve lafı ısrarla Nemçe-Fransa sürtüşmesine getirmelerinden işinin zor olacağını derhâl anladı. Ağustos ayında artık Osmanlıların Nemçe'ye saldırmayı tasarladıklarından endişe duyuyordu. Gerçekten de Hammer'e göre elçi Nointel 1679'da görevi bitmeden önce Venedikli mühendis Barozzi'den Yanıkkale ve Komaran'ın tahkimat planlarını Kara Mustafa Paşa'ya vermişti. O sene görevi biten Venedik elçisi Morosini de raporunda benzer endişeler dile getirmiştir.[17]

Birinci Osmanlı-Kuruz Harekâtı 28 Şubat 1681'de bir fermanla Leopold Kraliyet Macaristanı'na dayattığı mutlakiyetçiliğe son verdiğini ilan ederek iki ay içinde geleneksel Macar meclisinin (Diet) Sopron'da toplanması talimatını verdi. Mayısta toplanan meclise İmparator Leopold de katıldı. Öncelikle yakınlarda lağvedilen Palatinlik makamı ihya edildi. İmparator aynı zamanda Macar kralı

16 Çapraz, "Kuruz Hareketi", 72-73; Barker, 394-95.
17 Barker, 117-118, 122; Hammer, VI, 315.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

idi ve Macaristan'ı Palatin namında Macar olması şart koşulan bir başvekil aracılığıyla yönetmekteydi. Meclis üyelerinin onayıyla Pál Esterházy Palatin atandı; Osmanlı kuşatması esnasında Leopold'e sadık kalan nadir Macar soy beylerinden biri olacaktı. Öte yandan Nemçe'nin Protestan ve Evanjelik Macarların haklarını genişletme taleplerine pek sıcak bakmadığı Sopron'da anlaşıldı.

Tököli Sopron'a temsilci göndermediği gibi 20 Mayıs'ta ateşkesi sonlandırdı. Sopron'da oturumlar devam ederken Kuruz elçileri Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa aracılığıyla 21 Temmuz 1681'de İstanbul'da kabul edildiler. Osmanlılar Tökeli'nin askerî yardım talebini kabul etmeden önce Fransa'nın tutumunu öğrenmek için 1681 yazında Fransa'nın Nemçe ile savaşıp savaşmayacağını Guilleragues'a sorup durdular. Fransa Osmanlıların 1681 başında Moskof savaşı bittiği için artık Macaristan'a müdahale edeceklerini tahmin ediyorlardı. Gelgelelim, Osmanlı-Fransız ilişkileri pürüzsüz değildi. Amiral Abraham du Quesne emrindeki bir filo Fransız tüccar gemilerine musallat olan Trablus korsanlarını takiben önce Trablusgarbı (Ağustos 1680) sonra da onların sığındığı Sakız Limanı'nı (Temmuz 1681) bombalayınca Osmanlıları Nemçe'ye karşı kışkırtma tasarıları tehlikeye düştü. Korsanların zorla teslimini sağlamak amacıyla bombalanan Sakız kasabasında can kaybı yaşandığı gibi pek çok ev ve caminin zarar görmesi Osmanlıları küplere bindirdi. 1682 Mart'ında Fransa özür dileyip tazminat ödeyene dek bu sorun devam etti. Hatta bir Kapuçin olan peder Michel Febvre 1675'te yazdığı 'Türk İmparatorluğunu' parçalama hakkındaki risalesini 1682'de yeniden basmıştır. Bu gelişme nedeniyle Viyana Osmanlı-Fransa yakınlaşmasından kuşku duymaya başladı ve Kunitz'in uyarıları inandırıcılığını kaybetti.[18]

18 Barker, 132; Stoye, 44-45; Silahdar, 772-76 [103b-104a]; Silahdar müzakerelerde Fransızları mahcup sunarken elçi Guilleragues Varşova elçisi Vitry'ye yazdığı mektuplarda sıfır taviz politikasıyla Osmanlıları sindirdiğini ve onların Fransa'yla savaş ihtimalinden çekindiklerini iddia eder, bkz. Dalérac, 335-40'ta kayıtlı mektuplar; Djuvara, 209-212; İsazade, 170-71.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

XIV. Louis, Lehistan'ı kaybetmemek için gönülsüzce Leh kraliçesinin babasına soyluluk vermeye razı olduğu gibi elçi Vitry'ye bolca altın sikke gönderdi. Sobieski de henüz Fransa ile tamamen kopmak istemediğinden Leh-Nemçe ittifakı hâlâ bir tasarıdan ibaretti. Ayrıca Leh kralı artık Kuruzlara kuşkuyla bakmasına rağmen onları tamamen elden çıkarmamak için yanlarına bir temsilcisini gönderdi. Nemçe elçisi Zierowski rüşvet yoluyla ulaştığı mektuplar sayesinde Macarların geleneksel Aziz İstefan tacını Tököli'nin Sobieski'nin oğlu Jacob'a önerdiğini keşfedince bir hayli şaşırdı. Belli ki Tököli her ihtimali düşünerek temkinli olmaya çalışıyordu.

İstanbul'da Tököli'nin temsilcileriyle yürütülen görüşmelerin sonucunda Orta Macaristan'ın merkezi Kosice, Honod ve Fülek (Fila'kovo) gibi kalelerin Osmanlı askeri yardımıyla Nemçe'den geri alınması kararlaştırıldı. Ayrıca Fransa Kuruzlara yüklü mali yardımda bulunmuştu. 1681 Eylül ayında Varad Beylerbeyi Hasan Paşa'nın seraskerliğinde ve Apafi'nin emrindeki Erdel kuvvetlerinin de katılımıyla Vasvar Barışı'na aykırı inşa edilen Besprim (Veszprém) ve Kallo kaleleri ele geçirildi. Ne var ki Apafi ile yıldızı barışmayan Tököli Tokay'a çekilirken Erdel Beyi de ülkesine döndüğü için Nemçe buraları kısa zamanda geri aldı. Hasan Paşa'nın da etkisiyle İstanbul, Tököli-Apafi çekişmesinde Tököli'yi haklı bularak seferden önce Apafi'ye Orta Macaristan'ın idaresini veren ahdnameyi iptal etti; yeni aday artık Tököli idi.[19]

Tököli'nin Partium Lordu Olma İddiası

Tököli, cephedeki olumsuzluklar üzerine Aralık ayında tekrar ateşkese razı olup Viyana ile görüşmelere başladı. Viyana zaten XIV. Louis'nin saldırganlığı yüzünden doğuda taviz politikasını derinleştirmeye dünden razıydı. Güneş Kral Strasbourg'a saldırmış ve Eylül'de Milan taraflarındaki Casale'yi işgal etmişti. Kasım'da ise Flandirya'da karşılanmayan taleplerinin telafisi olarak Lüksemburg şehrini kuşattı. İmparator Leopold'ün Batıcıları desteklemesinde en büyük pay sa-

19 Gökbilgin, 203; Çapraz, "İmre Thököly'nin Kâtibi", 174; Haffemayer, 822-23; Barker, 124; 1681 harekâtının ayrıntıları için bkz. Rycaut, 74-92.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.19 Savoy Prensi Eugene Francis (1663-1736)

hibi 1681 senesinde Viyana'ya gelen İspanyol elçi Borgomanero Markizi Don Carlos de Este (1622-1695) idi. Belirtelim ki 1718 senesinde Osmanlıların Belgrad'ı Nemçe'ye terk etmesine neden olan meşhur Mareşal Savoy Prensi Eugene'in Viyana'daki ilk hamisi de bu İspanyol markizidir.

İmparator, Tököli ailesinin müsadere edilmiş mülkünü geri vermeye hazırdı. Ne var ki artık Osmanlı desteğiyle hareket eden Tököli isteklerini artırmıştı. Altı hafta içinde kendisinin İmparatorluk Prensi unvanıyla onurlandırılmasını, Protestanlara inanç özgürlüğü tanınmasını ve taraftarlarının mülklerinin iadesini istedi. Belki de en önemli talebi bir zamanlar Rakoçi'nin idaresinde olup 1670'lerde Hoşnutsuzlar ve sonra da Kuruzların güç odağı hâline gelen Yukarı Macaristan'ın doğusundaki 'Yedi Kazayı' (*Comitat*) 'Partium Lordu' unvanı ile yönetme arzusuydu. Bu unvan ilk kez İmparator II. Maximilian tarafından 1570 senesinde Yanoş Szigmunt Zápolyo'ya bahşedilmişti. Yedi kaza ise 1645-48 arasında Viyana'nın I. György Rakoçi'ye bıraktığı Bereg, Ugocsa, Szatmár (Çatmar), Szabolc (Çapolok), Zemplén, Abaujvár ve Borsód'tan ibaretti. Bu bölge kabaca Partium diye adlandırılıyordu. Osmanlılar burayı 'Orta Macar' tabir etmekteydiler. Silahdar burayı Nemçe, Tut (Slovakya), Erdel, Uyvar, Eğri arasında kalan arazi olarak tarif eder. Kabaca merkezî Karpatların güneyindeki Kosice şehri olup, Pojon'un kuzey ve doğusuna düşer. Pojon, Piso tarafından kurulan Posonium kentine Macarların verdiği isim olup Nemçe'nin Pressburg dediği şehirdir ve günümüzde Slovakya'nın başkenti Bratislava'dır; Osmanlılar da Macarları takiben o devirde Yukarı Macar diyarının bir parçası kabul edilen bu kente Pojon demişlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1.20 İlona Zrínyi (1643-1703) Imre Tököli'nin eşi. İzmit'te sürgünde ölmüştür

Meşruiyet arayışı içerisindeki Tököli'nin bir başka talebi kendisinden 14 yaş büyük olup II. György Rakoçi'nin oğlu Ferenc Rakoçi'nin 1676'da ölümüyle dul kalan İlona ile evlenmekti. İlona, Wesselenyi Komplosu'na katıldığı için 1670'de idam edilen Péter Zrínyi'nin kızı olup Hoşnutsuzlar kampındaydı. Eski kayınvalidesi Zsófia Báthory Viyana taraftarı bir Katolik olup bu evliliğe karşıydı. Kuzeydoğu Macaristan'ın en varlıklı soyluları olan Rakoçi ve Báthory ailelerinin mirasçısıydı ve torunları reşit olana dek miras yönetimini İmparator Leopold'e bırakmak suretiyle Ilona'yı mirastan dışlamıştı. 1680'de ölünce bu evlilik için sadece imparatorun onayına ihtiyaç vardı. Tököli onay karşılığında Osmanlılarla barışının yenilenmesi için arabuluculuk vadediyordu.

Nemçe Osmanlılarla arabulucusuz görüşmeye karar verdi. Zaten Osmanlıların savaş niyetleri hakkında Kunitz'in yaptığı uyarılar değindiğimiz gibi Viyana'da abartılı bulunmaktaydı. Barışı yenileyene dek Kuruzları idare edip sonra haklarından gelme planı uyarınca Ağustos 1681'de Bologna Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi profesörü olan Kont Alberto Caprara'yı özel temsilci sıfatıyla İstanbul'a gönderme kararı alındı. Ne var ki Sopron'daki oturumlar ve Tököli ile müzakerelerin uzaması yüzünden Caprara ancak Şubat 1682'de yola

1.21 Kont Alberto Caprara

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çıkıp Nisan 1682'de İstanbul'a varabildi. Tököli'nin elçileri ise 9 Ocak 1682'de çoktan İstanbul'a varıp Osmanlılarla Orta Macaristan'da Nemçe idaresindeki kazaların ortak harekâtla alınması ve Tököli'nin Orta Macar Prensi olarak tanınması hakkında uzlaşmışlardı; Tököli iki yıl içinde tüm Macaristan'ı Osmanlı idaresine sokma sözü vermişti. Caprara bu adamlara İstanbul'dan dönerlerken Budin'de rastladı ve arazi vermeden barışın olmayacağına dair kanaatını daha İstanbul'a varmadan Viyana'ya rapor etti. Zira Viyana ona arazi verme yetkisi tanımayıp sadece barışı mevcut şartlarla uzatma talimatı vermişti.[20]

Fransa ve Nemçe Arasında Diplomatik Savaş

Ren kıyılarında işlerin sarpa sarması nedeniyle XIV. Louis'nin Kuruz isyanına her zamankinden çok ihtiyacı vardı. Fakat Fransızların asilerle teması ancak rengini belli etmeyen Lehistan üzerinden mümkün oluyordu. Fransızların 100.000 taler (12.000.000 akçe) değerinde maddi yardım vadetmeleri Tököli'yi isyanı sürdürmeye cesaretlendiren sebeplerden biridir. Tököli Sobieski'ye ilkbaharda askerî harekâta başlayacağını daha Şubat sonunda bildirmişti. Elçi Guilleragues önceki yaz sergilediği isteksizlik sebebiyle Apafi'nin yerine Tököli'nin Erdel Beyi atanacağına dair dedikodular duymuştu ki bu durumda Erdel Nemçe'ye yaklaşabilirdi. Viyana'daki İspanyol elçisine göre bu plan Apafi'nin padişaha gönderdiği zengin hediyeler sayesinde suya düşecektir. Guilleragues tüm Osmanlı ricalinin Macaristan'a müdahaleden yana olduğunu gözlemlemişti. Kendisine asıl ileri harekâtın 1682 yazında olacağı ve Apafi'nin zorla da olsa bu sefere katılacağı söylenmişti. Fransa Osmanlı cephesini sağlama almak maksadıyla Mart 1682'de Sakız hadisesinden dolayı resmî bir özürname sunarak meseleyi tatlıya bağlamaya çalıştı. Fakat Nisan'dan itibaren yeni gelişmeler İstanbul'da Fransa'yı zorda bıraktı. Nemçe elçisi Kunitz Lehistan ile ittifak kurdukları dedikodusunu yaydığı

20 Çapraz, "Imre Thököly Gözüyle", 128; Cacavelas, 25-27. 1683 tarihli kuşatma hakkındaki İtalyanca anonim vekayinamenin Yunanca çevirisi (1686). Çevirmen Cacavelas eseri Eflak Beyi Şerban Kantakuzen'e (1679-88) ithaf etmiş ve sonraları Dmitri Kantemir'e hoca atanmıştır.; Barker, 120-23, 134-35, 153, 383, 411; Stoye, 48; Silahdar, 769 [103a].

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gibi XIV. Louis'nin Fransız veliahdını Kutsal Roma İmparatoru seçtirmek istediği söylentileri ortalığı kaplamıştı. Guilleragues, Caprara'nın İstanbul'a vardığı vakitlerde bu söylentileri itibarsız kılmaya çaba sarf etmekteydi. Üstelik Amiral Duquesne, Guilleragues'a Sakız hadisesi nedeniyle yapılan kötü muameleye kızıp Çanakkale önlerine gelmişti. XIV. Louis bu icraatı öğrenince Amirale derhâl çekilmesini emrederek vaziyeti düzeltmeye çalıştı.

1.22 Prens Georg Friedrich von Waldeck

Avrupa cephesinde ise Güneş Kral Lüksemburg kuşatmasını kaldırdı. Resmî gerekçesi Osmanlı tehdidi yaklaşırken Hristiyanlığa zarar vermek istememesiydi. Fakat İngiltere'nin yükselen tepkisini dikkate alarak aslında Avrupa'da Fransa karşıtı bir ittifak kurulmasından çekinmekteydi. Nitekim 10 Haziran 1682'de Protestan Prens Georg Friedrich von Waldeck Alaman Dağı Muharebesi'nde imdat ordusunun merkezine kumanda edecektir-Laxenburg İttifakı'nın imzalanmasını sağladı. Antlaşma küçük Alman prensliklerini muhtemel Fransız saldırısına karşı Ren kıyılarını korumak amacıyla bir araya getirmişti. Lehistan cephesinde ise XIV. Louis mücadeleyi kaybetti. Zira Kuruzların Osmanlı askerleriyle bir olup Lehistan'ın doğusu ve güneyine düşen topraklarda (Partium) faaliyet göstermesi Sobieski'yi tasalandırmıştı. Kaldı ki Kraliyet Atamanı Jablonowski gibi önde gelen Leh soyluları nicedir Nemçe ile ittifaktan yanaydılar.[21]

1.23 Stanislaw Jan Jablonowski

21 Zinkeisen, V, 30-34; Barker, 131-32, 140-44.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci Osmanlı-Kuruz Harekâtı ve Nemçe ile Savaşa Karar Verilmesi

Nemçe'den geldi elçi-yi füccâr; Sulha minnetler eyledi çasar
Kuvvet u devlete olub garrâ; Sulha hiç râzî olmadı vüzerâ
Elçi-yi it yerine koymadılar; Sulhu senet yerine saymadılar
Hâsılı sulha sâlih olmadılar; Hakem-i kâr-ı kazâyı bilmediler
Elçinin sözlerine yok rağbet; Sefere itdi cümlesi niyyet[22]

İstanbul cephesine dönersek tüm yaz boyunca İstanbul'da da Caprara ile barış müzakereleri sürdü. Olağanüstü elçi 10 Haziran 1682'de IV. Mehmed'in huzuruna çıktı. 17 Haziran tarihli raporunda padişahı barışa meyilli bulduğunu söylese de genel intibaının olumlu olmadığı anlaşılıyor. Viyana'ya hâkim olan barışı rüşvetle satın alma yaklaşımının işe yaramayacağını bildirmekteydi. Gerçekten de yaz başında Osmanlılar Belgrad ve Zemun arasındaki köprüye ilaveten bir tombaz köprü daha yapma kararı aldıklarına göre Nemçe ile büyük bir savaşa hazırlanıyor olmalıydılar (bkz. 3. Bölüm). Barışın uzatılması görüşmelerinde görünürde asıl mesele serhatte karşılıklı saldırılar ve antlaşmaya aykırı sınır ihlalleriydi. 23 Haziran'da Yeniçeri Ağası Vezir Bekri Mustafa Paşa, Reisülküttab Telhisî-zade Laz Mustafa Efendi ve Çavuşbaşı ile ilk görüşmesini yaptı. Müzakerede Vasvar Antlaşması'na aykırı yapılan Leopoldov (Holok/Hlohovec karşısında) ve Güta (Uyvar karşısında) gibi bazı Nemçe kalelerinin yıkılıp o yörede Nemçe'nin vergi toplama davasında vazgeçmesini talep ettiler. 7 Temmuz tarihli ikinci toplantıda Osmanlılar taleplerini güncelleyerek sadece Yanıkkale'nin teslimi ve sefer masrafı tazminatı üzerinde durdular. Caprara

1.24 IV. Mehmed (1642-1693)

22 Subhî, 36b.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yanıkkale'nin istenmesini gayrıresmî savaş ilanı olarak değerlendirip tüm talepleri reddetti. Sonraları Nemçe elçisi Budin Beylerbeyi ve serasker İbrahim Paşa'nın Tököli ile ileri harekâta başlamasını Vasvar'a aykırı bir durum olarak kınadığında padişahın kendine sığınan mazlumlara sahip çıkmak mecburiyetinde olduğu cevabını aldı. Bu cevap 10 yıl kadar önce asi Kazak Atamanı Doroşenko'nun Osmanlılara sığınmasını protesto eden Lehlere verilen cevapla benzerlik taşır.[23]

Macar cephesine dönecek olursak Tököli-İlona evliliği nihayet 15 Haziran 1682'de gerçekleşmişti. Böylece Tököli artık büyük mal varlığına ve meşruiyete kavuştu. Önceleri Leopold'e sadakat ve Katolik mezhebine geçme gibi şartlarla ayak sürüyen Viyana, doğuda taviz politikasının bir parçası olarak bu evliliği 18 Haziran'da onayladı. Ne var ki 21 Haziran'da Osmanlı kıtalarının yaklaşmasıyla cesaret bulan Tököli yürürlükteki ateşkese rağmen askerî harekâta başladı. İbrahim Paşa ile birlikte 13 Ağustos'a dek Kosice, Eperjes, Löcse, Tokaj, Honod ve Putnok alındı.[24]

Savaşa giden yolda dönüm noktası 6 Ağustos'ta Topkapı Sarayı'nın önüne padişah tuğlarının dikilmesi olmuştur. Bu gayrıresmî savaş ilanı demekti. Guilleragues, Mayıs ayında aldığı talimatlara binaen Osmanlılara Ağustos başında şayet Lehistan'a saldırırlarsa Fransa'nın Lehistan'a yardım edeceğini ama Nemçe'ye saldırırlarsa sessiz kalacaklarını bildirmişti. Bu uyarının savaş kararında ne kadar etkili olduğu hâlen tartışmalı bir meseledir.[25] Değindiğimiz gibi Lehistan bu vaatleri muğlak bulmuştu. Her hâlükârda IV. Mehmed Haziran ve Ağustos ayları arasında fikrini değiştirip savaşa razı olmuş gibi durmaktadır. Subhî bu süreçte Caprara'ya karşı sergilenen uzlaşmaz tutumu ona 'it' kadar değer verilmediğini söyleyerek eleştirirken Mehmed Giray elçiyi dövüp divandan kovdukları iddia eder.

23 Silahdar, 780-84 [105 a-b]; S49-50; Zinkeisen, c. V, 48; 1682 harekâtının ayrıntıları için bkz. Rycaut, 92-94.

24 Orcan, 31-35; Stoye, 46, 111; Barker, 105, 113, 400; İsazade, 176--77.

25 Stoye şüphelidir (s. 48) ama Barker emindir (s. 151); Barker, 150-151, 154.

Caprara'nın 23 Haziran tarihli müzakere sonuçlarını içeren raporu Viyana'ya ancak Ağustos'ta ulaştı. Temmuz'da yapılan ikinci müzakerenin zaptı ise ulak bulunamadığından ancak Eylül ortasında vardı. Dolayısıyla Nemçe tarafı Osmanlı taleplerinin evriminden habersizdi. Bu nedenle 11 Ağustos tarihinde Laxemburg'da yapılan gizli toplantıda batıda Fransa ile mücadeleyi savsaklayıp imparatorluk tacını XIV. Louis'ye kaptırmaktansa doğuda Osmanlılara birkaç kale kaybetmenin ehven-i şer olduğu sonucuna varıldı. Fransa bu esnada Flandirya, Almanya ve İtalya'da ileri harekât sürdürüyordu. Ayrıca İspanya Kralı II. Carlos çocuksuz ölürse yerine kimin geçeceği meselesi ufukta belirmişti. Dolayısıyla Caprara'ya oyalama taktiği gütmesi ve yıllık haraç talebi gibi aşağılayıcı teklifleri reddetmesi talimatı verildi. O günlerde Osmanlı-Kuruz harekâtı çoktan başlamıştı. 22 Ağustos'ta Budin'in 60 km kuzeybatısında olan Fülek kuşatılıp 10 Eylül'de vire ile alındı; toplamda 40'a yakın palanka (kütük ve sıkıştırılmış topraktan yapılan küçük kale) ele geçirilmişti. Fülek düştükten sonra 14 maddelik bir ahitname ile Tököli Orta Macar kralı ilan edildi: Tököli'nin Türkçe mektuplarında imza niyetine kullandığı mührün üzerinde "*Mu'in-i Âl-i Osmanım, itaat üzreyim emre/Kral-ı Orta Macarım ki namım Tököli Emre*" sözleri kazılıydı. Öte yandan civara gönderdiği Macarca ve Latince mektuplarda 'kral' değil, 'prens' (*princeps*) unvanını kullanmaktaydı; Macar boy beyleri tarafından seçilmeden kral unvanını kullanamayacağını biliyordu. Bu krallığa mezhep özgürlüğü ve Osmanlı himayesi bahşedildi. Karşılığında Tököli Osmanlılara yıllık 40.000 kara kuruş/taler (4.800.000 akçe) ödeyecekti.[26]

Caprara elindeki talimatları gerçekçi bulmadığından yaratıcı davranmaya mecburdu. Araya adam sokarak Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'den savaş karşıtı bir fetva almayı başardı. Ordu kadısı olarak Uyvar ve Kandiye kuşatmalarında bulunup Kamaniçe Seferi esnasında 43 yaşında Şeyhülislam olan Ali Efendi barış taraftarıydı. Şeyhülislamın bu talebi geri çevirmeyip 'barış isteyene kılıç çekil-

26 Kretschmayr, 19-20 (Laxemburg toplantısı tutanağı); Stoye, 16, 47; Barker, 123, 141, 411; Çapraz, "İmre Thököly Gözüyle", 128-130 (ahitname metni); Mehmed Giray, 3 [3a]; *Netayicü'l-Vukuat*, II. 234/81 (mühür).

mez' yollu fetva vermesi gerçekten Osmanlı diploması tarihinde göz ardı edilmiş bir olaydır. Fetvaya 'kul sefer ister' gibi 'na-meşru' bahaneyle uyulmamasını eleştiren Esirî Hasan'a göre Caprara, "Biz sizin kitabınıza razı olduk. Siz olmadınız...Biz 'emr şer'in' deriz, siz 'kılıç' dirsiz." sözleriyle sitem etmişti. Kesin tarihi belli olmayan bu fetva ancak padişahın hâlâ barış yanlısı olduğu bir dönemde (6 Ağustos'tan önce) verilebilirdi.[27]

Nemçe'nin Taviz ve Oyalama Siyaseti

Artık yaz bitmişti ve sadrazam 1683 ilkbaharında başlayacak seferin son hazırlıklarını yapmak üzere Edirne'ye gitmeye hazırlanıyordu. Fransız elçisi ise Erdel, Eflak ve Boğdan beylerinin Osmanlı-Nemçe savaşına can-ı gönülden katılmalarını temin etmeye çalışmaktaydı. Zira Eflak Beyi Kantakuzen Transilvanya'da sakin Rumenlere karşı Apafi'nin Macarcı siyasetinden hoşlanmıyordu.

25 Eylül tarihinde sadrazamın Nemçe-Osmanlı sınırındaki İstolni-Belgrad'a gideceği dedikoduları ayyuka çıkmıştı. Caprara oyalama taktiğinin bir işe yaramayacağını ve savaş hazırlıklarına başlamak gerektiğini Viyana'ya bir kez daha hatırlattı. Zannınca Osmanlılar tamamen Fransa'nın yönlendirmesiyle hareket ediyorlardı ve savaşmadan barış masasına oturmayacaklardı. Caprara ve Kunitz 19 Ekim'de hareket eden orduyla beraber Edirne'ye götürüldüler. İmparator Leopold ise Batıcıların tesiriyle son ana dek Tököli'ye karşı taviz, Osmanlılara karşı oyalama taktiklerine başvurarak savaşı önleyebileceği inancını sürdürecekti. Tüm dikkatini Ren kıyılarına vermek istediği için doğu sınırlarında savaş hazırlıklarını ağırdan alacaktı. XIV. Louis'nin Ren kıyılarındaki ısrarlı arazi taleplerini görüşmek amacıyla toplanan Frankfurt Konferansı'nın kapanışında (3 Ekim) Fransa Kasım sonuna dek taleplerinin kabulünü ihtar eden bir ültimatom yayınladı. Bu nedenle imparator özel temsilcisi Saponara'ya ateşkesi kurallara aykırı bozmasına rağmen Tököli ile görüşmeye devam etmesini emretti. Zaten Tököli de eli güçlü

27 Silahdar, 785-86 [105b]; Esirî Hasan, 1387 [354a]; Mehmed Giray, 3 [3a]; Şeyhî İbrahim, 36a. Fetva meselesini anlatırken rivayet edenlerden duyduğunu belirttiğine göre konu dedikodulara yol açmıştır.

bir şekilde masaya oturmaktan memnundu. 18 Ekim 19 Kasım 1682 arasında Tököli'nin temsilcileri Istvan Szirmay ve Szigmunt Janoki Viyana'da barışı müzakere ettiler. Görüşmeler bir kez daha altı aylığına ateşkes ilanıyla sonuçlandı. İmparator, Tököli'nin ele geçirdiği araziyi tutmasına kısmen razı oldu. Yukarı Macaristan'daki maden kasabalarını boşaltması karşılığında Tököli'ye aylık 3000 filori (205.800 akçe) vermeyi ve genel af ilanını kabul etti. Tököli ise İstanbul'da Nemçe-Osmanlı barışının uzatılması için arabuluculuk yapmayı vadetti. Bu sonuç üzerine Erdel ve başka bölgelere kaçan Macarlar memleketlerine geri dönmeye başladılar. 1670'ten beri süren Hoşnutsuzlar meselesi görünürde Macar isyancıların lehine çözülmüş gibi duruyordu.[28]

Nemçe-Lehistan İttifakı Görüşmeleri

Osmanlı-Kuruz başarıları, bilhassa Krakov'un 250 km güneyindeki Kosice'nin düşmesi, Karpatların kuzeyindeki Lehleri oldukça kaygılandırmıştı. Barışa rağmen Osmanlılar ile araları soğuktu. Lehler İstanbul'daki savaş hazırlıkları ve Yukarı Macaristan'daki Osmanlı askerî varlığı yüzünden Krakov'a yönelik bir Osmanlı saldırısı bekliyorlardı. Bu nedenle Osmanlı-Kuruz harekâtının son bulduğu günlerde Viyana ve Varşova arasında gayrıresmî yürüttükleri ittifak görüşmelerini resmî zemine taşıdılar. Fransız ve Osmanlı askerî faaliyetleri yüzünden Lehlerle saldırıya yönelik ittifak imzalamak Nemçe için artık bir mecburiyetti. Görüşmeler neticesinde Sobieski Nemçe'den maddi destek sözü alırken bir Habsburglardan gelin alma sevdasını şimdilik bir kenara bıraktı. Taraflar Osmanlılarla ayrı barış imzalamayacaklarına söz verdiler. Böylece Osmanlılar Lehistan'a saldırırsa Nemçe Macaristan'a 60.000 asker gönderip Sobieski'ye mali yardımda bulunacak ve Nemçe saldırıya uğrarsa Lehler 40.000 askerle Podolya'ya saldıracaklardı. Şayet Viyana veya Krakov kuşatılırsa müttefikler bu şehirlere imdat kuvveti göndereceklerdi. Böylece hangisine savaş ilan ederse etsin Osmanlılar iki ayrı cephede savaşmak zorunda kalıyorlardı. Leopold bu taslağı derhâl onaylayarak Ekim

28 Kretschmayr, 22 (Caprara'nın raporu); Cacavelas, 23-25; Barker,140, 389; Stoye, 45.

sonunda Lehistan'a gönderdi. Ayrıca 1682 sonlarında Sobieski'nin onayıyla Prens Lubomirski'yi Nemçe hizmetine aldı. Genç prens Nemçe parasıyla 2800-4000 kadar Leh süvarisi toplayıp Vah Nehri kıyılarının güvenliğini sağlayacaktı. İleride göreceğimiz üzere bu Leh süvari kıtası Osmanlılara karşı başarı ile savaşmıştır.[29]

1682 yılının Aralık ayında Osmanlı ordusu artık Edirne'deydi. Caprara ile üçüncü ve son müzakere Edirne'de 7 Aralık'ta yapıldı. Osmanlıları temsil eden yeniçeri ağası yine Yanıkkale'nin teslimini isteyince Caprara 'kale söz ile değil kılıç ile alınır' yollu bir cevapla talebi reddetti. Bir başka talep Tököli'nin yeni konumunun-Osmanlı himayesindeki Orta Macar kralı- tanınmasıydı. Caprara bu talebi de kabul edilemez buldu. Nicedir savaşın kaçınılmaz olduğuna inanan Caprara Aralık 1682 ile birlikte nafile geri çağrılmayı talep etmiştir.

Yukarıda çerçevesini çizdiğimiz jeopolitik durum ve buna bağlı jeostratejik hedefler savaşa giden yolu açarken Osmanoğlu'nun dini, dili ve etnisitesi etrafında örülen idelojik retoriğin beslediği fetihçi zihniyet savaş eğilimini güçlendiren bir unsurdu.[30]

FETİHÇİ ZİHNİYET

Evvelce değindiğimiz gibi Viyana Kuşatması'nın sebepleri arasında Kara Mustafa Paşa'nın kişisel tercihlerine ilaveten geleneksel fetihçi Osmanlı zihniyeti gösterilmektedir. Osmanlı kaynaklarına asırlar boyunca sinen propagandacı retorik nedeniyle kimi tarihçiler fetihçi zihniyetin Karlofça Antlaşması'na (1699) dek hiç değişmeden ve kesintiye uğramadan devam ettiği zannına kapılırlarken kimileri de bilakis IV. Mehmed'in önderliğinde yeni bir fütuhatçı söylem oluşturulduğu görüşünü benimsediler. Retorik nihayetinde gerçeğin abartılı bir sunumu olup ne gerçeğin ta kendisidir ne de içi boş bir

29 Leh kaynakları Sobieski'nin Osmanlıların Yanıkkale'de durmayıp Viyana'nın mutlaka kuşatılacağını Leopold'e çok önce söylediğini iddia ederler bkz. Coyer, 296-97; Stoye, 18-19, 50, 115; Barker, 157.

30 Silahdar bu görüşmeyi 31 Aralık 1682 tarihiyle kaydeder, bkz. s. 791 [106a]; Esirî Hasan, 1386 [353b].

söylemdir.[31] İdeolojik retoriğin jeopolitik duruma göre nasıl şekillendiğine bakıp devrin fetihçi zihniyetini süreklilik ve yenilikleriyle anlamak mümkündür.

Bir kere yeni jeostratejik endişeler nedeniyle Süleyman- Şarlken çekişmesine damgasını vuran cihan hâkimiyeti mefkuresi Köprülüler devrinde yeniden hortladı. Bu devre rengini veren Kadızadeliler Asr-ı Saadet'ten sonra icat olan pek çok geleneği bidat ilan edip gerekirse şiddet kullanarak tasfiye etmeyi meşru görüyorlardı. Bu tasfiyeci yaklaşımları yüzünden onları çağdaşları olan püritenlere benzetenler olmuştur. Taraftarlarının çoğu İstanbul'un Müslüman esnaf ve tüccarları olduğuna göre Kadızadeliler bir nevi piyasanın istikrar özlemine hitap etmiş olabilirler. Nitekim Mevlevi ayinlerini ve mezar ziyaretlerini 'bidat' görüp yasaklattırırlarken faiz ve para vakıfları gibi piyasa çıkarlarına yönelik başka 'bidatlar' konusunda suskundular.

Onlara göre 'din ü devlete' en büyük tehdit sınır boylarında faal olan 'kâfirler', Osmanlı diyarlarında yayılan Sufi ritüelleri, tütün - kahve kullanımı gibi bidatlar ve alt sınıflara özgü hurafelerdi. Dönemin bilinen vecizesi 'asker seferde gerek' aslında asker zümreleri yeni kuzey siyaseti gereğince uçlardaki kâfirlerin üzerine salıp İstanbul'da düzeni bozmalarını engelleme arzusunu yansıtır. Bu hareketin üçüncü kuşağını temsil eden padişah imamı/vaizi Vânî Mehmed Efendi idi ve Kamaniçe, Çehrin ve Viyana kuşatmalarına katılmıştı.[32] Türkçe kaynaklar Vânî Mehmed Efendi'nin etkileyici bir vaiz olduğu konusunda uzlaşırlar. Vaazlarını ayrıntılı olarak bilmesek de anlatımlardan sıradan askerlere gazanın Allah rızası için olup ganimet için olmadığını vaaz ettiği anlaşılmaktadır. Ne hikmettir ki Vânî Mehmed Efendi 1679/1680'de Arapça yazdığı risalesi *Araisu'l-Kur'an ve Nefaisu'l-Furkan ve Feradisu'l-Cinan*'da Türklere yeni kuzey siyaseti ile uyumlu özel bir görev yüklemektedir.

---

31 İlk görüş için bkz. Abou-El-Haj, "Ottoman Diplomacy", 498-512; ikinci görüş için bkz. Baer; eleştirisi için Metin Kunt, "Review", 410-12.

32 Çavuşoğlu, 100-102; Ocak, 208-225; Sariyannis, 284-86; Çolak ve Aydar, "Savaş ve Propaganda" iki tarafın propagandacı yaklaşımını değerlendirir.

Bir Kadızadeli Faraziyesi: Türklerin Seçilmişliği

Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size
"Allah yolunda sefere çıkın" denilince,
yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip
dünya hayatını mı seçtiniz?
Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı,
pek az bir şeydir.
Eğer Allah Yolunda sefere çıkmazsanız,
sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır
ve yerinize sizden başka bir toplum getirir.
Siz ise ona hiçbir zarar veremezsiniz.
Tövbe Suresi, 38-39. Ayetler

İlk Kur'an tefsirleri Türklerin aslında kıyamet günü Doğu'dan çıkacağı bildirilen istilacı Yecüc ile Mecüc ırkı olduğunu söyleyedursunlar Vânî Mehmed Efendi Tövbe Suresi'ni tefsir ederken bu ırkın önüne o meşhur seddi çeken (sedd-i İskender) İskender-i Zulkarneyn ile Oğuzhan'ın aynı kişiler olduğunu ileri sürüyordu. Hâliyle, Türkler sanıldığı gibi İslâm medeniyetini tahrip eden Asyalı imansız göçebeler olmayıp İskender seddini inşa eden kavimdiler. Tövbe Suresi'nin alıntılanan ayetleri onun tefsirine göre Hz. Muhammet'in son askerî seferi olan Tebük Seferi'ne (630, Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı) katılmakta gönülsüz davranan Araplardan Allah'ın fütuhat bayrağını alıp Türklere verdiğini müjdeliyordu. 10. yüzyılda Allah'ın inayetiyle 'Cenk Han' Müslüman olunca 200.000 Türk onu takip ederek İslâm dünyasını içine düştüğü buhrandan kurtarmışlardı. Malazgirt'te Sultan Alparslan 14.000 Türk ve Kürt ile İmparator *Urmanus*'u yenmiş ve Anadolu'nun İslâmlaşmasını başlatmıştı. Sonrasında 'Kâfir Tatarlar' (Moğollar) yüzünden Ertuğrul Yunan diyarındaki Söğüt'e göçüp gazaya soyundu. Onun soyu Diyar-ı Rumu ve Frengistan'ı denizden ve karadan fetheden mücahit bir soydu. Niceleri Osmanoğulları sayesinde şeref-i İslâm ile müşerref olup Türkleşti. Türkçe hâkim bir dil oldu. Karşılığında Osmanoğulları İstanbul'la ödüllendirildiler. Demek ki Türklerin

İslâm'a girmesi Allah'ın insanlık için çizdiği kaderin bir sonucuydu. Üstelik Hz. Muhammed'in İstanbul'la ilgili meşhur hadisinde de müjdelenmemiş miydiler?

- Bir tarafı karada ve bir tarafı denizde bulunan bir şehirden bahsedildiğini duydunuz mu?

- Evet ya Resulullah!

- Beni İshak'tan 70.000 kişi o şehre taarruz etmeden kıyamet kopmayacaktır.

Oğuz Han Hz. İbrahim'in eşlerinden Sare'nin doğurduğu İshak'ın kızıyla evlenmiş, evlatlarına 'Türk,' soyuna 'Türkmen' denmişti. Bu durumda Türkler ana tarafından Hz. İbrahim'in oğlu İsmail soyundan gelen İsrailoğulları ile kuzen oluyorlardı. Tarihçi Şişman, Doğu Avrupa Yahudilerinin Türk kökenli olduğunu öne süren 'On Üç Kabile' spekülasyonu ile bu görüş arasındaki tesadüfi benzerliğe dikkat çeker. Aslen Kürt olan Vânî Mehmed Efendi bu görüşleri nedeniyle Cumhuriyet'in ilk evresinde 'Türkçü' ilan edildi. Hatta Nihal Atsız onun bu eserinin Türkçeye çevrilmesini vasiyet etmiştir.[33] Arapça yazmaktan amacı ilminin gücünü göstermek değilse eğer Türk dilli olmayan ulemaya yeni yayılmacı siyasetten aldığı cesaretle Osmanoğlu Hanedanı'nı överken Türk karşıtı tefsirleri itibarsızlaştırmak istemiş olabilir. Bazı seferlere katılıp Viyana Kuşatması'nda da ordu vaizliği yaptığına göre bu görüşlerini devlet ricalinden sıradan askerlere dek herkese duyurduğunu varsayabiliriz.

Vânî Mehmed Efendi'nin Türk-İslâm anlatısı silsilenamelerde sıkça karşımıza çıkar. Örneğin, 12 Eylül akşamı Viyana önünde büyük bozguna uğrayan Kara Mustafa Paşa Yanıkkale yollarına düşerken geride, otağında, bir de silsilename bırakmıştı. Onun emriyle padişaha sunulmak üzere hazırlandığını bildiğimiz bu eser Hz. Adem'den başlayıp 28 peygamberin, ilk dört halifenin, Hz. Hasan ve Hüseyin'in minyatür tarzda resimlerini içerir ve Osmanlı öncesindeki halifelere ve sultanlara değinir. Sonraki kısımda Selçuklu zaferleri

33 Pazarbaşı, 13-31; Şişman, 90-92; Baer, 164-78.

yine minyatürler eşliğinde anlatılır ve en son tüm 'gazi' Osmanlı padişahlarının minyatürlerine yer verilir. IV. Mehmed'in Viyana'ya dek olan fetihleri ile sona erer. Benzeri soy kütüklerine Oğuz Kağan Destanı, Kaşgarlı Mahmud (*Divan-ı Lugati't-Türk*) ve Ebu'l-Gazi Bahadır Han (*Şecere-i Terakime*) gibi eserlerde de rastlarız. Türklerin soy kütüğü genelde ahir zamanda Nuh oğlu Yafes oğlu Türk ve sonrasında İbrahim oğlu İshak oğlu Ays/Iysu oğlu Rum olarak kaydedilir ki Evliya Çelebi de Anadolu'ya gelen Türklerin soyunu bu şekilde veriyor. Bu görüşler Cumhuriyet devrine dek taşınmış olup Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada da dile getirilmişti.[34]

Bu süreklilikler bir yana Vânî Mehmed Efendi'nin görüşlerini farklı kılan özellik tefsirinde Türkler ile Yahudileri akraba göstermesiydi. Tasfiyeci Kadızadelilerin başının böylesine bidat bir yaklaşımı benimsemesi ilk bakışta tuhaftır. Belki de Vânî Efendi'nin bu alışagelmedik fikirlerinde Sabetay Sevi'nin bir payı vardır. Sabetayist gelenek Mesihliğini ilan eden Sevi'nin Vânî Mehmed Efendi üzerinde çok tesirli olduğunu iddia eder. 1666'da kılıç zoruyla Müslüman olup Aziz Mehmed Efendi adını alan Sevi, Vânî Efendi'den yeni dini hakkında dersler almaya mecbur tutulmuştu. 1670-1686 arasında çeşitli defalar Fransa Sefareti başkâtipliğini yürüten meşhur Oryantalist Édouard de la Croix'ya göre gerek padişah gerekse Vânî Efendi'nin nihai amacı tüm Osmanlı halklarını İslâm'a kazandırmaktı ve Sevi gibi önemli bir mühtedi nihai hedefe ulaşmakta yararlı olabilirdi. O çağda Osmanlılar hakkındaki en güvenilir yabancı eserleri yazan Rycaut'ya inanacak olursak hangisinin hoca hangisinin öğrenci olduğu pek de belli değildi. Vânî Efendi geçmişte önemli bir Rabbi olan öğrencisinden Yahudi geleneklerini öğrenmekte utanılacak bir şey olmadığını düşünmekteymiş! Oysa Müslüman olmadan önce

34 Bayram, 399-414; Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde tutulan bu silsilenamenin (Cod.Af.50) 1682 tarihli bir kopyası Vakıflar Genel Müdürlüğündedir; Evliya, X/54-55; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi* Devre I, Cilt 24, [1338], s. 305-306 (Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması).

1.25 Sabetay Sevi (1626-1676) Gelibolu'da hapiste

padişahın huzurunda sorgulanan Sevi'yi kızıp tekmelediği söylenir. Zamanla ikisinin arası belli ki düzelmişti.[35]

Bir Osmanlı Ütopyası: Yedi Başlı Ejdere Tasma Takmak

Viyana Kuşatması'nın arkasında yatan zihniyet ve dünya görüşü sadece Vânî Efendi'nin somutlaştırdığı İshakoğlu Türkün seçilmişliği tasavvurundan ibaret değildi elbet. Macarları Firdevsî'nin İran efsaneleri ile ilişkilendiren bir görüş de vardır ki biz buna 'Doğucu' görüş adını uygun buluyoruz. Bu görüş ile Viyana Kuşatması arasındaki ilişkiyi Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke* adlı eseri ile Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinden takip edebilmekteyiz.

Silahdar, Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı Reisülküttab Laz Mustafa Efendi'nin ayartması yüzünden kuşattığı fikrini işlerken

35 Şişman, 90-92; Rycaut, *The History of the Turkish Empire*, 185; Édouard De La Croix, *Mémoires*, 377. Oryantalist François Pétis de la Croix (1653-1713) ile karıştırılmamalıdır.

bu Doğucu yaklaşımın üç sacayağı olan yedi başlı ejder, korona ve Anuşirvan Hazinesi'ne değinir. Güya Reis Efendi'nin pohpohlamaları yüzünden sadrazam tüm padişahlardan fazla asker toplayıp İskender'den bile daha azametli hâle gelmişken değil Kızılelma bütün Frengistan'ı ayağının tozuyla alabileceğine inanmıştı. Yanıkkale alınsa civar köyler mecburen tımar olarak dağıtılacak ve hazineye kala kala ancak bir kuru kale kalacaktı. Oysa Viyana'nın fethi hem koca memleketin fethi hem de içinde saklı Anuşirvan hazinesinin ele geçirilmesi demekti. 'Tahtgâh-ı çasar' ([sezar/kayzer/çarın taht merkezi) olan Viyana'yı Kuruz asilerinin başı İmre Tököli'ye vermeli ve Pojon'da tutulan 'Çasarın koronasını' (imparatorluk tacı) Tököli'nin başına kondurmalıydı. Böylece yedi kral onun emrine girer, 'yedi başlı bir ejder' onun vasıtasıyla Osmanlı'ya boyun eğerdi. Viyana hezimetini takip eden yıllarda ise güya Tököli kendisini itaate davet eden Leopold'e cevaben "İnşallah Bec'e [Viyana] kral olup Anuşirvan tacını giyerim." demişti.[36]

Ejderin Yedi Başı

Osmanlılar Kutsal Roma İmparatorluğu'nun karmaşık idare yapısıyla ilgili hep bir kafa karışıklığı yaşamışlardır. İmparator örfe göre seçimle makama gelmesine rağmen bu unvan aslen Avusturya Büyük Dükalığı Hanedanı olan Habsburg ailesinin tekelindeydi. Evvelki imparatorun en büyük oğlu imparator unvanını kullanmak için yine de 7 adet prens tarafından makamında onaylanmalıydı. Bu elektör/seçici prensler Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesinde bulunan pek çok prensten en muteber olanlarıydılar. Avusturya belgelerinde 'Ewlia Efendi' diye geçen meşhur seyyah Evliya Çelebi'ye göre imparatorun emrindeki yedi kralın beşi 'Donkarkız [Dünkirchen/Dunkirk], Danimarka, Filimeng, Çeh, Leh' idiler; 'iki kral daha' vardı ama Evliya bunların kim olduğunu söyle(ye)mez. Her ne ise, bunlar ancak 'Nemse çasarının inpiratoruyla buluşup izin alıp' tahta geçebilirlerdi. Karşılığında da her biri çağrılınca yüz bin askerle yardıma gelirdi.[37] Osmanlıların 'ejderin yedi başı' dediği elektörler gerçekte

36 Silahdar, 1195 [158b].

37 Evliya V/164b, VII/125; Teply, 125-131.

Mainz Kardinali, Trier Kardinali, Cologne Kardinali, Bohemya Kralı, Bavyera Dükü, Saksonya Dükü ve Brandenburg Margrafı idiler ve hükümranlık haklarını Evliya'nın iddiasının aksine imparatora borçlu değillerdi. Silahdar'a göre Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa ve Kırım Hanı Murad Giray Yanıkkale'yi almadan Viyana'yı kuşatma fikrine karşı çıkarken bu elektörlerin derhâl birleşip ordularının başında imdada gelebileceklerini hatırlatmışlardı. Ayrıca öteki devletlerin de mali yardımda bulunacakları barizdi. Hatta 1682 yazında Kara Mustafa Paşa rüyasında yeni çizmeleriyle bir yere giderken yedi başlı bir ejderin çıkıp onu soktuğunu görmüştü. Rüyadaki ejder Anuşirvan tacına sahip olup yedi krala hükmeden 'Nemçe çasarı' olarak tabir edilmiş ve Nemçe ile savaştan uzak durmak gerektiği kendisine nafile öğütlenmişti.[38]

Anuşirvan Hazinesi

Viyana imparatorluk payitahtı olduğundan dolayı Osmanlılar burada muhteşem hazineler bulunduğuna inanmaktaydılar. Anuşirvan Hazinesi bir yönüyle kentin göz kamaştırıcı zenginliğine dikkat çeken bir deyimdi. Bir yönüyle ise payitahtın Doğulu kökenlerine vurgu yapıyordu. Anuşirvan, M.S. 531 -579 arasında hüküm süren adaletiyle ünlü Sasani kisrası I. Hüsrev'e verilen 'ölümsüz ruh' manasında bir lakaptır. Efsaneye göre kızıl elmayı Kafkasya'da bulup İran hazinesine koymuştu ve sonraları bu Anuşirvan hazinesi Roma'ya kaçırılmıştı. Roma'daki Aziz Petro Kilisesi'nin kubbesinin parlak bakır kubbesini Anuşirvan'ın kadehinden çıkmış elma gibi yuvarlak bir yakuta benzetenler de vardır. Çasar koronası Evliya Çelebi'ye göre aslında Anuşirvan'ın tacıydı ve yedi başlı ejdere tasma takmak için Viyana'nın fethi kadar bu tacın da ele geçirilmesi şarttı.[39]

Çasar Koronası

Osmanlılar Kutsal Roma İmparatorluğu tacı ile Pojon'da tutulan kadim Macar tacını tek bir taç gibi düşünüp ona 'Çasar koronası'

38 Silahdar, 785 [105b].

39 Kızılelma hk. literatür için bkz. Gökyay, "Kızılelma"; Şen, "Klasik Türk Şiirinde Kızılelma."

diyorlardı. Silahdar Murad Giray Han'ın ağzından Nemçe imparatorunu 'Anuşirvan'ın korona tabir edilen tacına sahip bir çasar' diye tanımlamaktadır.[40] Aslında o çağda tek bir Kutsal Roma tacı yoktu. Her imparator için ayrı bir imparatorluk tacı yapılmakta ve imparatorun ölümüyle birlikte tacı da yok edilmekteydi. Kadim Macar tacı ise Aziz İstefan tacı diye bilinir. Arpad Hanedanı'ndan İstefan (975 - 1038) Macarların ilk Hristiyan kralı olup papalık tarafından kendisine aziz unvanı verilmişti. Hükümdarlık alâmetleri arasında bu taç da bulunuyordu. Bu tarz takke görünümlü (kapalı formlu) bir tacı Ortaçağ'da sadece Kutsal Roma imparatorları, Doğu Roma imparatorları ve Kutsanmış (Apostolik) Macaristan kralları takabilmekteydiler. Habsburg Hanedanı Mohaç Muharebesi'nde (1526) bir Habsburg prensesi ile evli Macar kralının varissiz ölmesi üzerine akrabalık ilişkisine dayanarak kendini bu tacın meşru sahibi ilan etmişti.

1.26 Aziz İstefan Tacı

Aziz İstefan tacı kuşatma zamanında Pojon'da idi. Evliya Çelebi koronanın hikâyesine dair farklı versiyonlar sunar. Tüm versiyonlarda lejitimist (yasal meşruiyetçilik) ton ve 'ışık doğudan yükselir' tadındaki Doğucu yaklaşım dikkat çeker. Seyyah ta kadim İran'dan Aziz İstefan tacına uzanan bir silsile oluşturur. Arada işin içine Büyük İskender ve Anuşirvan'ı katar. Ondan ona 'değen' taca âdeta Tolkien'in yüzüğü gibi kanlı canlı bir varlık muamelesi yapar. Macarları İranî ilan ederek tacın Doğu kökenini vurgular ve onu Kutsal Roma'nın tacı olarak sunar. Tacı Avrupa'nın tek imparatoru kabul edilen Kutsal Roma İmparatorluğu'na Kanuni Sultan Süleyman'ın bahşettiğini

40 Silahdar, 819 (109b).

öne sürüp Habsburgların imparatorluk unvanını Osmanlılara borçlu olduğunu ima eder. Bağdat fatihi IV. Murad koronayı geri almaya niyet etmesine rağmen ömrü vefa etmemiştir.[41]

Ona göre tacın ilk sahibi ilk İranî hanedan Pişdadilerin ikinci padişahı olan Huşeng Şah idi. Seyyah güya onun mezarını Tatar şehri sarayda ziyaret ettiğinde mezar taşında 'taç' sahibi ilk padişahın kendisi olduğunu okumuştu. Rivayete göre bu taç elden ele geçip nihayet Pişdadilerin namlı hükümdarı Menuçehr soyundan gelen dört kardeşe (mençar) ulaşır. Baba ocağı Maveraünnehir'den Macar diyarlarına göçen kardeşler soranlara Acemce 'dört ademiz' ('men çarız') dedikçe mençar lafı Macar'a dönüşür. Evliya bu İranî göçmenlerin Macar havzasındaki eski ve yeni Osmanlı fetihleriyle ilişkisini kurmaya özen gösterir. Yeni fethedilen Varad Kalesi'nin önünde güya mençarı at sırtında betimleyen pirinçten dört heykel görmüştü. 1683'e giden yolda Nemçe ve Macar asiler arasında çekişmeye konu olan 'Orta Macarın İrem Bağı' Kosice (o 'Kaşa' der) şehrini de bu dört kardeşten biri kurmuştu. Kardeşlerin bir diğeri ise Eğri'de gömülüydü ki Evliya bir başka bahiste Mençar'ın aslında bu adam olup tacın onda kaldığını belirtir.

Kardeşleriyle anlaşamayıp Eğri'ye göçen Mençar Nemçe'ye karşı ayaklanan Kuruzların atasıydı. Mezarı ise Eğri fatihi III. Mehmed'in 1596 senesinde Haçova Muharebesi'nde '700 bin askerli 7 kralı yendiği' Hıriştoş yaylasındaki Türk Oru'ndaydı. Galiba seyyah kinaye yoluyla demek ister ki Macarın atası olan Mençar'ın elindeki meşhur taç onun ülkesini fetheden Osmanoğulları'na geçmeliydi veyahut da hiç olmazsa onun evladı olan Kuruzlara... Oysa öyle olmamış Mençar'ın tacı 'Nemse çasarına' değmişti.

Evliya Çelebi Aziz İstefan tacının o devirde Pojon'da tutulduğunu ve 1663'te Osmanlıların yakınlardaki Uyvar'ı almasıyla tacın Pojon'dan bir başka kraliyet şehri olan Prag'a (imparatora ait Çeh

41 Evliya Çelebi'nin 'korona' etrafında kurduğu Osmanlı ütopyası üzerine ayrı bir eser hazırlıyoruz. Aşağıdaki malumat için bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname* [YKY] III/221; V/220; VI/14-15, 89, 127; VII/117, 125, 159, 311-13; VIII/334-35; X/50, X/339.

tacının tutulduğu merkez) kaçırıldığını biliyordu. 'İnşallah küffar korktuğuna uğrar da Beç (Viyana) Kalası, Prag ve Lonçat (Aşağı Ülkeler/*Laagvlakte* [*lavlakt* diye okunur]) kalaların feth edüb Rimpapa Kızılelmasını (Roma) da alırız' diye temennide bulunur. Evliya'nın lejitimist kaygıları bu satırlara sinmiştir. Hem koronayı hem de diğer 'tac şehirlerini' ister gibidir. Böylece Frengistan'daki tüm taçlar Müslümanların elinde toplanacağından evrensel imparatorluk Türklerde kalmış olacaktı. Zaten Kızılelmalardan dördü (Budin, Estergon, İstolni Belgrad, Eğri) Osmanlılardaydı ve kalan ikisi (Viyana, Roma) kehanetlere göre yakında Osmanlıların eline geçecekti. Nüktedan seyyah, Osmanoğlu'nun meşhur kallavi sarığının da Huşeng Şah'ın tacından geldiğini savlar. Sonuçta Frengistan'da tacın bir diğer adı da 'kallevine' değil midir?

Vânî Efendi'nin tefsirinde göze çarpan Türklerin seçilmişliği teması Evliya'da da işlenmiştir. Belki de yeni kuzey siyasetinin beraberinde getirdiği yayılmacılık böyle bir hâlet-i ruhiye doğurmuştu. O bu iddiasını kendi dil kuramı üzerinden somutlaştırmaya girişip niçin gerçek imparatorun Nemçe kralı olamayacağını ispatlamak ister. Seyyaha göre Rum Suresi'nin ilk iki ayetinden (*Elif, Lam, Mim/ Rumlar yenildi*) hareketle müfessirler Huşeng Şah'ın Nuh'un gemisinde bulunup seyahat boyunca Türkçe kelimat ettiğine kanaat getirmişlerdi (bu sonuca nasıl varıldığını anlamaya bu hâkirin ilmi aciz kalıyor!). Hatta gemide bulunan Mısırlılar "Ya Nuh bu ne lisandır?" diye sorunca Nuh bu lisanı konuşanların tüm cihanı fethedeceklerini müjdelemişti. Kaldı ki Büyük İskender zamanında kurulan Strumitsa (Usturumca) kentinin sur kitabesinde alttan üç satır Türkçe idi. Hatta bundan dolayı Türkler buraya 'Üstü Rumca' demişlerdi (hoş, hikâyeye nazaran 'Altı Türkçe' demek daha makul olurdu). Kitabe 2000 yıl önceden I. Murad'ın kenti fethedeceği ama sonra öldürüleceği kehanetinde bulunmakta imiş. Seyyaha göre Nuh zamanı bile 'lisan-ı Türkî' konuşulmuşsa 'İskender-i Yunaniyan asrında' Türkçe konuşulmasında şaşılacak bir şey olamazdı. *Seyahatname*'de Türk fütuhatını müjdeleyen kehanetler konulu bunun gibi başka hikâyeler de vardır.

Huşeng Şah'ın Türkçe konuşması hikâyesine bakınca Evliya'nın kadim İran şahının mezarını niçin Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Tatar yurdu sarayda aradığı anlaşılıyor. Menuçehr evladından Mençarın ana vatanı ise yukarıda andığımız gibi Maveraünnehir idi. Seyyah Nemçe'nin imparatorluk iddiasını boşa çıkarmak için Macar ve Alman lisanlarını Acem diliyle karşılaştırmıştır. Macarlar Seyhun-Ceyhun taraflarından geldiklerinden dolayı dilleri pek çok Farsî kelime barındıran 'leziz' bir dildi. Nemçe lisanı da Farsça kelimeler içerdiği için 'papanın İspanya lisanı' gibi olmayıp gayet ağır ve oturaklı bir dildi. Fakat Almancanın Farsçaya benzemesi onların Macarların peşine takılıp İran diyarından gelmeleri yüzündendi. Dolayısıyla onların Menuçehr evladı olma iddiaları muteber değildi. Dördüncü Osmanlı-Nemçe Savaşı zamanında yürütülen müzakere bahsinde Evliya Çelebi bu iddiayı Nemçe elçisine söyletmektedir. Güya elçiye göre İmparator Leopold 'Menuçehr-oğlu gayretine ve İskender tacı ile Nuşirevan [Anuşirvan] goronası hürmetine' savaştığını söylemekteydi.

Evliya'ya göre dünyada kendi arazisi içindeki tüm kalelerin tek sahibi olan hükümdarlar sadece Osmanoğulları, Moskof kralları, Hint ve Acem padişahlarıydılar. Bu yönden Nemçe imparatoru Osmanoğlu ile aşık atamazdı. Üstelik dil benzerliğine rağmen Huşeng Şah soyundan da gelmiyorlardı. Ne var ki şu meşhur korona sayesinde elinin altında 'yedi kral' tuttuğu için Nemçe 'kalın devlet' idi ve bu yüzden hanedanları Osmanoğlu ve Moskof kralıyla denklik davası güdüyordu. Değinmek gerekir ki çağdaş Avrupalı entelektüeller Moskof Knezliğini Avrupa'nın bir parçası olarak dahi düşünmezken kuzey serhaddini çok iyi bilen Evliya Çelebi Moskof Çarlarının bozkır geleneği içinde merkezî otoriteye sahip bir imparator (Çar/Kağan) kabul edildiklerinin farkındaydı ve Moskof Hanedanı'nın soyunu kadim 'Dadyan banlarında' arıyordu. Sonuç olarak Evliya Çelebi 'cihan hâkimiyeti mefkuresini' meşruiyet zeminine Doğucu yaklaşımla kavuşturmuş ve tıpkı Vânî Mehmed Efendi gibi bayraktarlığı Türklere vermişti. Bunu yaparken kendi dil kuramına dayanmakta ve zinhar efsanelere değil -'efsane' yalan demektir- geçmiş olayları 'sözlü ispat' eden rivayetlere güvenmekteydi.

Hükümdarlarıyla farklı etnik-dinî aidiyet taşıyıp isyana kalkan halkların ürettiği Doroşenko ve Tököli gibi önderler kuzey serhaddinde çok hamili yeni bir düzen tutturma gayesiyle hareket ettiler. Denge siyaseti uçlara dinginlik getirmek şöyle dursun uzun soluklu bir kargaşaya yol açtı. Bu yeni jeopolitik durumda Macaristan meselesi 1670'lerden itibaren bir Avrupa sorunu hâline gelirken Macar havzası odaklı Nemçe-Osmanlı sorunları da alevlendi. Yeni beliren jeopolitik duruma nazaran Kara Mustafa Paşa'nın yüzünü Macaristan'a dönmesi kaçınılmaz olmamakla beraber beklenmedik bir şey de değildi. Aksine Köprülülerin kuzey politikasının bir devamıydı. 1683 senesine gelindiğinde Osmanlılar açısından bakınca Leh ve Moskof savaşları bitmiş, tâbi devletler itaat altına alınmıştı. Kuzey yayında geriye bir tek Macar meselesinin çözümü kalmıştı. Nemçe-Kuruz çatışmalarına müdahil olmak jeopolitik durumun kaçınılmaz bir sonucuydu. Vasvar Antlaşması'nın süresi 1684'te biteceğine göre 1680'lerde Nemçe-Osmanlı müzakereleri başlamak zorundaydı ve baş müzakere konusu her zamanki gibi Macar meselesi olacaktı. Nemçe Fransa ile meşgulken Vasvar Antlaşması'nı mevcut maddeleriyle uzatıp barışı korumayı tercih ederdi; zaten muzaffer olduğu hâlde 1664'te gereğinden fazla taviz verdiğini düşünüyordu. Osmanlılar ise her hâlükârda Kuruz isyanını fırsat bilip antlaşmayı kendi lehlerine değiştirerek uzatmak isterlerdi. İşte bu noktada sorunun savaşla mı yoksa barışla mı çözüleceği mevcut aktörlerin tutumuna bağlıydı. Nitekim Kantemir gibi bazı kaynaklar IV. Mehmed'in baştan beri savaş taraftarı olduğunu ve hatta Viyana'yı çok önceden almayı kafasına koyduğunu iddia etseler bile padişahın barış taraftarı olup sadrazamın kışkırtması ve Leh yanlısı Fransız politikası sonucu ancak 1682 yazında savaşa karar verdiği anlaşılmaktadır. Viyana'nın hiç taviz vermeden Osmanlıları barışa ikna edebileceklerini düşünmeleri ise bir hataydı. Bu tutum Osmanlı ricali arasındaki savaş taraftarlarının işini kolaylaştırdı.[42]

42 Kantemir, II, 608-609; Wheatcroft, Baer'in IV. Mehmed'i güçlü sultan olarak resmetmesinin etkisiyle padişahın baştan beri Viyana'yı almak isteyip bozgundan sonra suçu Kara Mustafa Paşa'nın üzerine attığını savlar, bkz.

1.27 Dmitri Kantemir (1673-1723) Boğdan Beyi, tarihçi ve müzikolog

İkinci bir mesele ise Viyana'yı kuşatma kararıdır. Nemçe seferi ile Viyana Kuşatması'nın iki ayrı mesele olarak ele almak zorundayız. Mevcut jeopolitik durum ve Osmanlı fetihçi zihniyetinin birtakım yeniliklerle yeniden uyanması Viyana'nın fethini dayatmamakla birlikte buna kapı aralıyordu. Unutulmamalıdır ki 1683'te Osmanlı ricalinin üzerinde uzlaşamadığı konu Viyana'yı kuşatmaktan ziyade kuşatmanın zamanlaması idi. Sadrazam için kenti derhâl kuşatmak durumu bükümüne dürmenin bir gereğiydi. Kim bilir, ricalin önce Yanıkkale'yi ele geçirip ertesi sene Viyana'ya yürüme önerisini reddederken belki de aklında iki yıla yayılan seferin evvelce başarısız olduğu gerçeği vardı. Yeni kuzey politikasında Viyana'ya yönelik ilk hamle tartışmalı da olsa 1663-1664'te yapılmış gibi duruyor. Gerek 1663 gerekse 1683'te barış antlaşmasının yenilenmesi için Yanıkkale istenmiş, verilmeyince Yanıkkale hedefiyle sefere çıkılmış ve her iki seferde de kalenin elverişsiz coğrafi konumu nedeniyle başka yerler kuşatılmıştı. Uyvar'ın fethinden sonraki sene güney rotasından ilerleyip kuzeye saparak Yanıkkale'ye çıkma girişimi Raba Suyu yenilgisi yüzünden ters tepmişti. Bu rota aynı zamanda Viyana'ya en kısa yol olduğuna göre Fazıl Ahmed Paşa son ana dek Viyana'ya yürüme seçeneğini açık tutmak istemiş olsa gerektir. 1683'te ise daha uzun olmasına rağmen daha güvenli bulunan orta güzergâh (Yanıkkale yolu) seçilecekti. Viyana'nın fethi beklentisi 1663 seferi münasebetiyle Gevherî ve Keşfî gibi halk ozanlarının dizelerine yansır:[43]

Wheatcroft, 80-81, 278-79; Viyana'nın tutumunun eleştirisi için bkz. Barker, 390, 402 ve Stoye, 41-42.

43 Öztelli, 82-83.

Hak nasip ederse Nemçe üstüne
Kalkıp sefer edip göçmek isteriz
Tiğler açıp aduların kasdına
Ömür harmanların biçmek isteriz

Uryan olup nize [mızrak] ve şemşir, teber [balta]
Ser bürehne [başı açık] süvar, bir elde siper
Gülbeng-i Muhammedi çekip yer yer
Din uğruna serden geçmek isteriz

Han Mehemmed'dir İskender misali
Seyfi Zülfikar'dır Haydar misali
Gaziler her biri ejder misali
Küffara ateşler saçmak isteriz

Gaziler serveri binip Düldül'e
Evliya, enbiya, melekler bile
Mucizat-ı Nebi, lütf-ı Hak ile
Kızıl Elma'ya dek açmak isteriz

Gevherî böyle derken sefer Viyana yerine Uyvar ve Yenikale fetihleriyle sonuçlanınca Keşfî, "*Nemçe kıralının bağrı ezildi.*" diyerek kendini avutur. Çehrin fethinde sonra sıranın artık Viyana kızıl elmasına geldiğini düşünen şair Bosnalı Alaeddin Sâbit ise Kara Mustafa'yı bir kaside ile yüreklendirir. Sonuçta Allah'ın lütfu olan cihangirliği sayesinde Çehrin'de yazdığı destan ile *Dara Destanı* ve *Şehname*'nin pabucunu dama atmıştı. Artık Nemçe imparatoru Kaf Dağı'nın ardına sığınsa Türk ve Arap (Tâzî) yorulmaz, peşinden giderdi. Tüm cihanı fethetse karşısında kimse duramazdı. Zaten ne zamandır o Nemçe diyarı 'yağmalanmaya muhtaçtı:'[44]

Çıkar şemşir-i görsün mu'cizâtı Nemçe Çâsârı
Yed-i beyzâ-yı tîg arz idecek Fir'avn-i uzmâdur

Salâ kıl seby ü târâca kırıntı isteyen girsün
O dârü'l-mülk-i tuğyân hayliden muhtâc-ı yagmadur

44 Karacan, 239.

Beç'i pâmâl idüp Romiyetü'l-kübrâsını feth it
Kızıl Elmâsın al kim emr-i elzem anı almadur

Verâ-yı Kâf'a gitse Türk ü Tâzîden kesel gelmez
Bi-hamdi'llâh sipâh-ı Nusret-âsârun tüvânâdur

Cihânı büsbütün feth eyle kimse karşuna turmaz
Gerek hayl-i kızıl-bâş ü gerek kısm-ı nasârâdur

Şu ikbâl-i cihân-gîrî ki vardur sende sultânum
Ne hâbişle olur ne kesb ile eltâf-ı Mevlâdur

Bu dîn ü devlete bir mertebe hıdmetler itdün kim
Birûn-ı hıyta-i kilk-i menâkıb-senc-i inhâdur

Husûsa vak'a-i Çehrin'de izhâr itdügün merdi
Cihân turdukça zîb-i levha-ı nüh-tâk-ı hadrâdur

Egerçi sadme-i tîgun görüp sulh itdiler ammâ
Dahi Mosko diyârı lerze-nâk-ı şûr ü gavgadur

Kühen-takvîme döndi kıssa-ı Şehnâme devründe
Senün âyât-ı fethün nâsih-i destân-ı Dârâdur

Avusturya tarihinde 'Türk Yılı' diye bilinen 1683 senesi işte böyle bir arka plana sahiptir. Artık iki ezeli hasım sahaya inmeye hazırdılar.

İkinci Bölüm
YENİLGİNİN SEBEPLERİ

Savaşa giden yolu inceledikten sonra yenilginin nedenleri hakkında çıkan tartışmalara göz atmak Viyana Kuşatması'nı tarihî perspektif içerisinde ele almayı kolaylaştıracaktır. Gerek Osmanlılar gerekse hasımları Osmanlı İmparatorluğu'nda bu olayın bir çağı kapattığı konusunda hemfikirdiler. Açıklama çabası içerisinde her iki taraf da insani ve ilahi etkenlerin altını çizmişlerdir. Tartışmalarda taktik ve stratejik etkenler ve ihanetin yanı sıra gazabullaha yol açan ahlaki bozukluklar baş çekiyorlardı. Aşağıda çoğu kez iç içe giren bu etkenleri bir tasnif dâhilinde irdeleyeceğiz.

2.1 Silahdar

TAKTİK VE STRATEJİK ETKENLER

Modern araştırmalar taktik-strateji konusundaki eleştirilerinde çoğunlukla Silahdar Mehmed Ağa'ya dayanırlar. Yanıkkale ile Komaran'ı ele geçirmeden Viyana'ya ağır bir şekilde yürümek, doğuracağı lojistik güçlükler hesaba katılmadan etrafı yakıp

yıkmak, ağır çaplı top eksikliği bu eleştirilerin özünü oluşturur. Yabancı görgü tanıkları ise Petronell Vakası'nın (7 Temmuz) ıskalanması ve bazı hücumlarda savunmacıların zafiyetinden istifade edilememesi gibi kaçırılan fırsatları da dile getirirler. Gelgelelim, tüm Hristiyan Avrupa'yı birleştirme pahasına Viyana'yı kuşatmakta ısrar edildiği hâlde kentin teslim olacağı beklentisiyle kuşatmanın ağırdan alındığı iddiası her iki tarafın kaynaklarında en temel stratejik hata olarak öne çıkartılmaktadır.

Petronell Vakası ve Viyana'ya Geç Varış

Nemçe tarihlerinde imparatorun Viyana'yı terk etmesiyle sonuçlanan Petronell Vakası (bkz. 3. Bölüm) o denli önemliyken Osmanlı tarihlerinde bu çatışmaya şöyle bir değinilip geçilmesi ilk bakışta kafa karıştırıcıdır. Kuşatmanın âdeta resmî günlüğünü tutan Teşrifatçıbaşı'nın Viyana'ya birkaç gün mesafede cereyan eden bu çatışmadan neredeyse hiç bahsetmemesi Osmanlı ordugâhının olayı pek önemsemediğine bir delildir. Tutsaklar 8 Temmuz günü ordugâha vardığı için çatışmayı da o günün başlığı altında anan müellif, Saadet Giray'ın (nureddin sultan)[1] Viyana yakınlarında çattığı düşmanı kırıp sadrazama bayrak, kelle ve tutsak gönderdiğini belirtmekle yetinir. Sefere katılan Şeyhî İbrahim ise Tatarların firar eden düşmana yetişip onları kılıçlarına lokma ettiklerinden dem vurur. Yıllar sonra yazan Sarı Mehmed Paşa daha çok ayrıntı verse bile olayın önemine değinmez. Nemçe taburunu gözetlemek için gönderilen Saadet Giray'ın 500 kadar düşman 'karavulcusuna' (gözcü/öncü) ordugâhları yakınında denk geldiğini, panikleyen düşmanın toptan firar ettiğini ve çatışmalarda çoğunun öldürüldüğünü ifade eder. Osmanlılar Nemçe ordusunun öncü ve artçılarına verilen baskının yol açtığı maddi zararı doğru kestirirken manevi çöküntüden habersizdiler. Hızla çekilen küçük Nemçe ordusu ileriki safhalarda hem Viyana surlarının asıl garnizonu oldu hem de Pojon ve Moravya'yı Osmanlı - Kuruz işgalinden korudu. Üstelik birkaç ay içinde toplanacak büyük imdat

1 Nureddin: 1584'ten itibaren Tatar hanının birinci veliaht *kalgay* haricinde atamaya başladığı ikinci veliahdın resmî unvanı.

ordusunun nüvesini oluşturdu (bkz. 4. Bölüm). Kuşkusuz ki ordusu tamamen imha edilmiş bir imparator kimseyi yardım göndermeye ikna edemezdi. İşte tüm bu nedenlerden dolayı Habsburg tarihçileri Petronell'de Nemçe ordusunun ezilememesini büyük bir başarısızlık olarak görürler ve Kara Mustafa Paşa'yı bu bakımdan eleştirirler. İşin doğrusu olay daha sıcakken maddi tahribatı abartan Nemçe tarafıydı. Osmanlılar ortada büyük bir zafer olmadığını zaten biliyorlardı.

Bazı yabancı gözlemciler Kara Mustafa Paşa'nın Yanıkkale ve Komaran gibi güçlü Nemçe kalelerini geride bırakarak Viyana'ya yürümesini açgözlülüğüne ve kenti apansız yakalama gayesine yormuşlardır. Böylece ordu ricalinin tepki gösterdiği bu tartışmalı kararı makulleştirme imkânına kavuştular. Ne var ki sadrazam aslında Viyana'ya baskın suretinde gitmedi. Her hâlükârda 8-14 Temmuz arasında Viyana'ya baskın verme şansı zaten çoktan kaçmıştı. Şöyle ki savunmayı örgütleyecek kale kumandanı ve sivil idareci ancak 8 ila 10 Temmuz'da vardılar. Kuşatmada Osmanlıları tam bir ay kaleden uzak tutacak olan hendek başındaki (counterscarpe) şarampo kazıkları ise bu tarihten önce dikilemedi. Nemçe ordusunun Kont James Leslie'nin emrindeki piyade kuvveti 10-13 Temmuz arasında Viyana'ya peyderpey ulaştı ve Osmanlı ordusuna barınma imkânı vermemek gayesiyle Viyana'nın varoşu ancak 12-13 Temmuz'da yakılabildi. Osmanlı ordusu 14 Temmuz'da vardığı vakit Mühendis Rimpler'ın güçlendirme çalışmaları neredeyse bitmiş ve yüzlerce top birkaç gün içerisinde Osmanlılara ateş kusmak üzere kurulmuştu (bkz. 4. Bölüm).

Bitmek bilmeyen dere geçişlerinin gecikmedeki payı yadsınamaz. Yanıkkale-Viyana yolunda Raba, Rabçe, Leyta, Fişka ve Viyana suyu üzerine onca top ve arabanın geçişine dayanabilecek kadar güçlü köprüler yapılması gerekiyordu. Ayrıca Budin'den malzeme tedariki vakit alıyordu. Görünen o ki yağış olmadığı hâlde Yanıkkale önünden akan Raba'nın su seviyesinin yükselmesi Osmanlıları endişelendirmiştir. 2 Haziran'da Yanıkkale önlerinde esir düşen subay Martelli'ye bu işte geri çekilen ordunun bir parmağı olup olmadığı sorulduğuna göre belki de Osmanlılar ileri yürüyüşte tuzağa düşürülmekten korktuk-

ları için işi ağırdan alıyorlardı. Osmanlılar 8 Temmuz'da Komaran Adası'nı birkaç Tatar gönderip yokladıklarında burada hâlâ Nemçe askeri bulunduğu izlenimine kapılmışlardı. Ayrıca Ağustos ayında esir alınan Osmanlılar Yanıkkale önlerindeyken kentte erzakın kıt, garnizonun ise cılız olduğu havadisinin geldiğini itiraf etmişlerdi. Havadise kanan sadrazam, Viyana'nın teslim olacağını sanmıştı ve onlara göre kalenin inatla direneceğini bilse Viyana'ya hiç gitmezdi (bkz. 4. Bölüm). Kimbilir, Kara Mustafa Paşa bir Tatar baskını yüzünden hasmının ne durumlara düştüğünü fark etseydi Viyana'ya baskın vermeyi deneyebilirdi. 10/11 Temmuz'da öncüler Viyana'nın birkaç saat uzağında cirit attıklarına göre ana ordu unsurları ağırlığı geride bırakmayı göze alarak 12 Temmuz'da kente varabilirlerdi. Bu durum şüphesiz garnizon üzerindeki baskıyı çok artırırdı.

Hoş, Schimmer'in daha 1847 senesinde saptadığı gibi eğer Viyana düşseydi kimse yürüyüşün hızını sorgulamazdı. Hatta kuşatmanın başarısı için işleri biraz ağırdan alma kaçınılmaz bile görülürdü. Ona göre Yanıkkale ve Komaran'ı geride bırakma pahasına Viyana fethedilebilseydi Osmanlı zaferi 'Napolyon sistemini [düşman kalelerine ilişmeyip ana hedefe odaklanmak] üreten zekânın biraz daha barbar ama türdeş bir önceli' olarak selamlanırdı. Kısacası Petronell'de kazanılan avantajın idrak edilememesi yenilgide önemli bir etken olmakla birlikte tek neden değildi; kuşatma esnasında daha nice fırsatlar kaçacaktı.[2]

Attila Roma Kapılarında: Tatar ve Osmanlı Yıkıcılığı Üzerine

Viyana'yı kuşatmaya giden Osmanlı ordusunun yolda ve kuşatma sürerken kentin etrafında yol açtığı fiziki tahribat, sivil can kaybı ve zorunlu göç olaylarının ulaştığı muazzam boyut her iki

2 Teşrifatçıbaşı, 78 [46a]; Silahdar, 829 [111a]; Şeyhî İbrahim, 38a; Sarı Mehmed Paşa, 150; Martelli, 24; Cacavelas, 45; Schimmer, 91-92; Barker, 233, 372-76 (lojistik sorunlar ve ağır ilerleyiş); Üstün, 41, 50-52, 78. Alman tarihçilere dayanarak baskın fikrini savunur ve ağır yürüyüşü muhalefet nedeniyle tereddüde düşmesine bağlar; ayrıca, Danişmend, 3, 453.

tarafın kaynaklarına yansımıştır. Örneğin De la Croix Kara Mustafa Paşa'yı ikinci bir Attila olarak görmüştü. Bizce yıkımın bir nedeni Nemçe tarafının savaşa hazırlıksız olması ise diğer nedeni Osmanlı tarafında ordunun çok parçalı yapısından dolayı seferin amacına dair bir görüş birliği olmamasıydı (bkz. 3. Bölüm). Yanıkkale'den itibaren Neusiedl gölünün batısı, Viyana'nın kuzeyi ve batısında kalan Viyana Ormanı, Viyana'nın güneyinde kalan yerleşimler (Kuzey Burgenland) ve nihayet batıda Tulln Ovası yakılıp yıkıldı.

2.2 Tatar

Tatarların ve öncülerin Bavyera sınırlarına ulaşmaları neticesinde korkudan İsviçre'ye bile kaçanlar oldu. Aşağı Avusturya bölgesinde 4092, Pojon tarafında 871 olmak üzere toplam 4963 yerleşim tahribattan hissesine düşeni almıştır. Temmuz başlarından Eylül ortalarına dek bu bölgedeki yıkımda ölen, yaralanan, yerinden edilen, köleleştirilen insan nüfusu hakkındaki tahminler ihtilaflıdır. 1689 senesinde telaffuz edilen 500.000 rakamı oldukça yüksek bir tahmin gibi durmaktadır. Modern tarihçiler tahminen 30.000 sivilin öldüğü ve 70.000 kadarının esir alındığını düşünmektedirler. Bu rakam 1683 tarihli bir raporla uyumludur. Rapora göre 6000 yaşlı erkek, 11.215 kadın, 14.692 kız (26 yaşa dek bekar), 5603 çocuk tutsak edilmişti. O devirdeki bir başka tahmin çoğu kadın olmak üzere 32.000 yetişkin ve 26.000 çocuğun (4 - 5 yaşlarında) köleleştirildiğini öngörmektedir. En mütevazı hesaplamalar ise Aşağı Avusturya'da 50.000 kişinin ya öldürüldüğünü ya da köleleştirildiğini gösteriyor.[3]

3 De La Croix, 153; Valcaren, 10-12; Stoye, 135-37, 146-49, 175-77; Barker, 241-45; Schimmer, 172 (App. No.4: esir listesi); Danişmend, III, 454 esir sayısını 81.000 (6 bin erkek, 14 bin genç kız, 50 bin çocuk vs.) olarak kaydeder; Ackerl, 171.

Zorla yerinden edilenlerin sayısını kestirmek daha da güçtür ama sırf Viyana'ya 60.000 kadar insan sığındığına göre toplamda çok daha fazla insanın yerini yurdunu terk etmeye mecbur kaldığını kestirebiliriz. Aşağı Avusturya bölgesinin bugünkü sakinlerinden pek çoğunun soy ağacı ancak 1683 sonbaharına dek indiğine göre kuşatmanın yol açtığı insani facia büyüktü. Osmanlı ordusunun ilerleyişi Ahmet Refik'in de belirttiği gibi 'çok korkunç idi.' Bu insanlar sadece Tatar ve Osmanlı baskınları ile değil bizzat köylü çeteleri ve Nemçeli asker kaçaklarının saldırılarından da mustariptiler. Nemçe tarafında bir görgü tanığı tüm yıkımdan dolayı haksız yere sanki ava çıkıyormuş gibi köpekleriyle gelen Tatarları sorumlu tutmaktadır. Oysa Silahdar'a göre Tatarlar şöyle dursun sırf Osmanlı öncüleri ('yıkıcı Manav taifesi') Raba'nın her iki tarafında 50 kadar yeri yakmış ve muhafızı kaçmış yerlerde ganimet alıp ahaliyi esir etmişti. Neredeyse batı Macaristan'ın tümü Tököli tarafına geçmişti. Esirî Hasan Yanıkkale'den Viyana'ya uzanan 33 saatlik yol boyunca yolun sağında ve solunda kalan tüm köylerin ve kasabaların yakılıp yıkıldığına şahit olmuştu. Ana yolun sol tarafından aşağıya (Kuzey Burgenland) doğru 18 saatlik mesafe boyunca rastlanan tüm beldeler ve nihayet Viyana'dan ileriye (Bavyera'ya doğru) 24 saatlik mesafeye dek ulaşılan her yerleşim tahrip edilmişti. Maceranın sonu hüsran olsa da Nemçe'nin tarihi boyunca böyle bir hakaret görmediğini söyleyerek kendini avutmaktadır.[4]

Evvelki yıllarda görülen veba salgınlarının etkisi hesaba katılınca Aşağı Avusturya bölgesi onlarca yıl toparlanamadı. Evlerin dörtte biri yıkılmış, vakıf ve manastırlar ile bağlar ve değirmenler zarar görmüştü. İstirya ve Silezya'dan gelen yeni yerleşimciler bölgenin geleneksel geçim kaynağı olan bağcılığı bilmedikleri için toparlanma zaman aldı. Osmanlı ordugâhının bulunduğu Hernals'de birkaç asır

4 Teşrifatçıbaşı, 72-74 [43b-44b]. 11 Temmuz'a değin etrafta alınan kale, palanka ve yerleşimlerin sayısını 110 olarak kaydeder. 12 Temmuz'da Wildungsmauer'e giderken yol boyunca tamamen yakılmış 20 kadar palanka görüldüğünü belirtir; Silahdar, 823-33 [111a-b]; Sarı Mehmed Paşa, 151. Kırkdokuz yerin Tököli'ye katıldığını belirtir; Esirî Hasan, 1384 [353a], 1409 [360b]; Valcaren, 13-16; Ahmet Refik, 19.

boyunca bir semiz eşek üzerine şalvarlı ve sarıklı şişman bir adamı Kara Mustafa Paşa niyetine bindirip halkın alayı eşliğinde sokaklarda gezdirme törenleri yapılmıştır. Günümüzde bu bölge ülkede Türk karşıtı aşırı sağ siyasi eğilimlerin en güçlü olduğu yerdir.[5]

Bu yıkımın bir başka nedeni değinildiği gibi Osmanlı ordusunda görüş birliğinin olmaması gibi durmaktadır. Osmanlı kuşatmalarında Tatar ve çarhacıların (öncü/avcı birlikler) faaliyet sahası her zaman kuşatılacak yerin ilerisi idi. İmdat ordusunun gelebileceği iç düşman arazisini yakıp yıkma, tutsak alma, ekine el koyma gibi faaliyetlerle hem hedefi yalıtmaya hem de imdat ordusunun barınma imkânlarını yok etmeye çalışırlardı. Lojistiği olumsuz etkileyeceği için sınır ve hedef kale arasında topyekûn bir yıkım faaliyetine girişilmezdi. Kuşatma kararı çoktan verildiği hâlde askerlerin Viyana'ya dek niçin her yeri tahrip ettikleri açıklanmaya muhtaçtır. Yanıkkale'nin ilerisinde sanki bir yağma ve cezalandırma harekâtına girişilmişti. Altenburg'da yaşananlar örnek verilebilir. Sarı Mehmed Paşa'ya göre Altenburg'da o kadar çok buğday, un ve arpa vardı ki önce çarhacılar, sonra ertesi gün varan yeniçeriler (9 Temmuz) ve üçüncü gün ise nihayet tüm ordu yağmaladığı hâlde artakalan 900 ton buğday saklanacağı yerde düşman eline geçmesin diye yakılmıştı. Esir ve diğer değerli malların yanında zahireye bakan yoktu. Silahdar ve Şeyhî İbrahim tıpkı yabancı kaynaklar gibi Yanıkkale-Viyana arasının sadrazamın emriyle tahrip edildiğini söylerler. Fakat modern ordulardaki sıkı emir-komuta zinciri bu devirde var olmadığı için serdar olmasına rağmen onun yamalı bohçayı andıran ordu üzerindeki otoritesi sınırlıydı. Viyana'nın sadece on bir kilometre uzağındaki terk edilmiş Fischamend'in içindeki erzak ve kale cenginde lüzumu olan kereste ve kalas yığınlarıyla beraber yakılması buna bir örnektir. Sadrazam bu gibi olaylar karşısında öfkelense de elinden bir şey gelmemiştir. Çarhacılar düzenli maaşa bağlanmamış birlikler olup sefer zamanında ganimet edinmek zorundaydılar. Aşağı Avusturya bölgesinin Osmanlı kaynaklarına yansıyan göz kamaştırıcı refah seviyesi ve ta

5 Dalérac, 66; Cacavelas, 46-47; Barker, 103-104, 421; Ackerl, 171-74; Herold, 91; Ochsner-Rösel (Viyana kuşatmaları ve sağ siyasi görüşler hk.)

Viyana'ya kadar hiçbir ciddi direnişle karşılaşılmaması bu büyüklükteki bir orduyu kolayca yoldan çıkarmıştır. Kaldı ki sadrazam dışındaki tüm kumandanların Viyana Kuşatması'na karşı olduğu orduda biliniyordu. Bu durum savaşın amacı konusunda orduda kafa karışıklığı yaratmış gibi duruyor.

Tatarların durumu ise daha farklıdır. Kara Mustafa Paşa kuşatmaya karşı çıkan İbrahim Paşa'nın Tatarları ileri gönderip orduyu sınırda kışlatma önerisini reddederken Tatar çapulculuğu için onun fermanına gerek olmadığını itiraf etmişti. Onlar kendi arzularına göre nasıl olsa 'çaparlardı' zaten (bkz. 3. Bölüm). Aslında Murad Giray Han'ın da Tatarlara hükmü tam geçmemekteydi, çünkü Tatarların asıl bağlılığı kendi boylarınaydı. Zaten Viyana'nın kuşatılmasına karşı olduğunu açıkça belirttiği için Tatar Han sınırlı olan otoritesini de kullanmayıp Yanıkkale'nin ötesinde Tatarları tamamen kendi hâline bırakmış gibidir. Belki yoğun muhalefet yüzünden ricalden pek çokları gibi sadrazamın kuşatmayı fazla uzatmayıp kaldıracağını varsaymış ise civarın yakıp yıkmayı bir sorun olarak görmemiş olsa gerektir. Kaldı ki Tatarlar Köprülülerin başlattığı yeni Osmanlı yayılmacılığını kendi çıkarlarına aykırı bulduklarından Viyana'nın fethine can-ı gönülden çalışmaları beklenemezdi. (bkz. 1. Bölüm).[6]

Viyana'da Osmanlı Topları Muamması

Silahdar Viyana surlarında sadece 4 kg gülle atan 11 top varken birkaç gün içinde güllesi 17.5 kg gelen 130 adet balyemezin (ağır çaplı top) istihkâmlara yerleştirildiğini iddia etmektedir. 'Kuşatma' kısmında garnizon topları hakkındaki kısa incelememiz bu malumatın gerçeği kısmen yansıttığını ispat ediyor. Silahdar'a göre sadrazam 'gurur ve fikirsizlikten' dolayı başta Viyana'nın savaşmadan teslim olacağını sanarak az topla gelmişti. Daha kuşatmanın başlarında düşman güllelerini tarttırıp ne kadar ağır olduklarını görünce de hayıflanmıştı. Kuşatmaya top namına 3.75 - 11 kg gülle atan 19

6 Sarı Mehmed Paşa, 150; Silahdar, 829-35 [111a-b]; Şeyhî İbrahim, 38a; Teşrifatçıbaşı, 79-82 [46b-48a]; Esirî Hasan, 1392 [355a]; Martelli, 29; İnalcık, "Viyana Seferi", 235-37; Klein, 328.

adet orta çaplı kolomborna ve 120 adet hafif çaplı şahi getirilmişti. Bunların bir kısmı da Yanıkkale'de bırakılmıştı. Bu kadar az sayıda ve ufak ebatlı topla Viyana'nın metin surları yıkılamazdı. Ona göre doğrusu kuşatmaya 40 - 50 adet balyemez (13 - 52 kg), 15 - 20 adet kolomborna (3.75 - 11 kg), bir o kadar havan ve 300 kadar da şahi top getirmekti. Sonradan yenilginin nedenleri tartışılırken Silahdar'ın bu görüşüne itiraz edildiği anlaşılıyor. Ona katılmayanlar bu kadar çok topu çekmek için gereken binlerce öküzün halktan ancak zulüm yoluyla toplanabileceğini düşünüyorlardı. Silahdar bu itirazları savuştururken 'o dönemde' (demek ki 1683'ten çok sonra yazıyordu) devletin zengin ve halkın refah içinde olduğuna dikkat çekerek 'her sakaldan bir kıl verseler beş on bin öküzün' rahatça toplanacağını söylemiştir. Hem devlet bunları bedeli mukabelesinde satın alarak zulmün önüne geçebileceği gibi ağır toplar 'kanun' olduğu üzere sınır kalelerinden tedarik edilebilirdi. Ne var ki sadrazam ona göre 'kanuna riayet' etmemişti.

Aslında Silahdar'ın iddiasının aksine Osmanlı kaynakları o devirde hiçbir sefere (örn., Uyvar, Kamaniçe, Çehrin) onun önerdiği gibi 355 ila 370 top götürüldüğünü işaret etmemektedirler. Silahdar'ın görgü tanığı olduğu sanılsa da aslında Belgrad'a dek gidip kuşatmayı Teşrifatçıbaşı'nın eserinden takip etmiş ve ricalden duyduğu hatıra ve görüşlerle 1695'te bitirdiği düşünülen eserini zenginleştirmişti. Bu konuda söylediklerine nazaran kuşatmayla ilgili olumsuz fikirlerini bozgundan nice sonra kaleme aldığı ve hâliyle olayları geriye dönük okuduğu açıktır. Öte yandan iddiası yabana atılamaz, çünkü Teşrifatçıbaşı da sadece hafif ve orta çaplı toplardan bahsetmektedir. Her iki eserde de başlarda rastladığımız 'balyemez' toplar niyeyse Yanıkkale faslından sonra buharlaşırlar. Esir Martelli her ne kadar 12 Temmuz'da Yanıkkale tarafından sayılama-

2.3 Teşrifatçıbaşı

yacak kadar top ve binlerce araba malzemenin Viyana'ya doğru yol aldığını görmüşse dahi top çapları hakkında bir şey söylememektedir.

Osmanlıların hezimetten sonra Viyana önlerinde bıraktıkları topların çapı ve sayısına baktığımızda bambaşka bir tabloyla karşılaşırız. Muhtelif listeler daha o devirde pek çok yabancı kaynakta basılmışlardı. Viyana'da bulunup kuşatmayı günü gününe kaydeden Valcaren'e göre Osmanlılar geride 111 top ve 10 humbara bırakmışlardı. Bunların içinde 22 kg gülle atan 4 adet top (48-funtluk *tam kartun*) sayar. Bir Leh kaynağı 40 havanın yanı sıra toplam 270 Osmanlı topunun ele geçtiğini öne sürer. Bunların 150 adedini orta çaplı, 60 adedini 22 kg çapında, 60 adedini ise 11 kg çapında kaydetmiştir ki bir kuşatmada bu kadar çok sayıda ağır çaplı kuşatma topunun (48-funt/22-kg) bulunması bu pek mümkün gözükmüyor. Nemçe ordusunun kumandanı Dük Karl ise Sobieski'ye yazdığı mektuplarda Osmanlıların toplamda 20-25'ten fazla büyük topları olmadığı rapor etmişti. Sayıları ne olursa olsun bu ağır topların Osmanlı belgelerinde ve kuşatma anlatılarında gözükmesi beklenirdi. Bunun tek makul nedeni ağır topların civardaki kalelerden tedarik edilmesi nedeniyle belge ve anlatılara yansımaması olabilir.[7]

Muhtelif listelerde Osmanlı toplarının sayıları uyuşmamaktadır. Mesela, Rycaut 110 toptan bahsederken anonim bir görgü tanığına göre ordugâhta 400 Osmanlı topu bulunmuştu. Rakamlardaki uyuşmazlık ordugâhı ele geçiren Sobieski'nin Osmanlı toplarının bir kısmını kendine ayırıp kalanını müttefik Nemçe'ye teslim etmesinden kaynaklanmış olabilir. Örneğin İmparator Joseph Osmanlıların geride bıraktığı 180 topun - kimine göre 300 toptan 203 adedinin - eritilip imparatorluğun en büyük kilise çanının yapılmasını emretmişti. 1712'de tamamlanıp Aziz İstefan'a konulan çan (Josephinische Glocke/Pummerin) 18 ton ağırlığında, 3,16 metre çapındaydı. Dökümcü ustası ise 1693'te vaftiz babalığını kuşatmanın meşhur simalarından ulak Kolschitzky'nin yaptığı Johann Achhammer adlı esir bir Türk idi. Şayet çanın yapımında sadece bu toplar kullanılmışsa her top ortala-

7 Silahdar, 837-38 [112a]; Martelli, 32; Dalérac, 342-48; Salvandy, II, 204 (Rubinkoski listesine atıf).

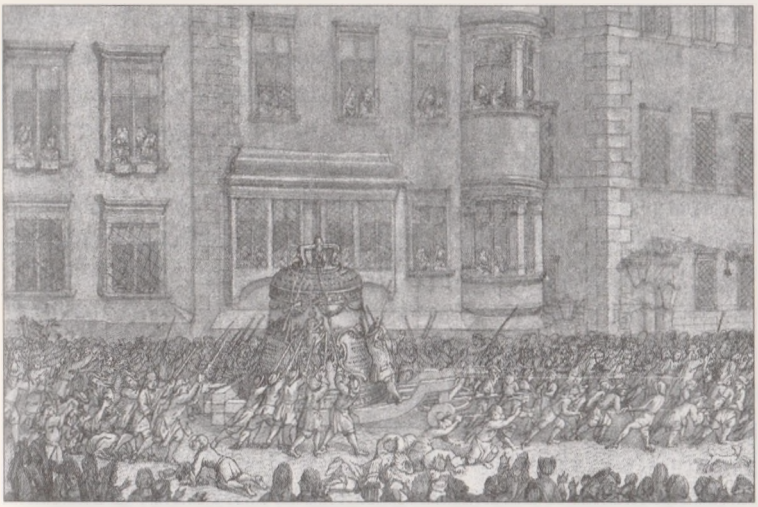

2.4 Josephinische Glocke/Pulmmerin Johann Achhammer çanın önünde görülmektedir

ma 88-100 kg arasında olmalıydı; öyleyse oldukça hafif olduklarına kanaat getirmek gerekir. Kaynaklar 'toplam' derken sadece Nemçe'nin veya Lehistan'ın payına düşen toplardan bahsetmiş olabilirler. Ayrıca, ordugâhta top ve mühimmat tek bir yerde istiflenmediği için bu 'toplamlar' farklı yerlerde yapılan sayımlara ait gibi duruyorlar. Mesela Osmanlı ordusu yenilip kaçtıktan sonra Kara Mustafa Paşa'nın otağında bir kısım topların ve cephanenin ayrı tutulduğu görülmüştü. Esirî Hasan'ın anlatımından (bkz. 6. Bölüm) bunların ordugâh terk edilirken çıkan kargaşa yüzünden kaçırılamayan mühimmat olduğu anlaşılıyor. Muzafferler ise bu mühimmatın fetihten sonra derhâl kaleye sokulup imdat ordusunun olası kuşatmasına karşı kullanılmak üzere ayrı tutuldukları izlenime kapılmışlardı. Hatta Dalérac kuşatmadan sonra sadrazamın Viyana'da oturmak istediği için bu mühimmatı hazır ettiğini söyleyerek Kantemir'de de rastladığımız bir iddiayı destekler; muhteris sadrazam imparator olma sevdasındaydı! Döküme göre sadrazam otağında böyle harekete hazır 160 top bulunmuştur. Çapların dökümü yapılmasa da görgü tanığı Dalérac 'pek çoğunun' 22 kg (48 funt) ve 11 kg (24 funt) ağırlığında gülle attığını belirtmektedir. Ayrıca, 20.000 kor gülle, 18.000 orta çaplı

gülle, 1000 kazan humbarası, 38.000 el humbarası (yirmi bini metal), 8000 araba cephane, 5000 yeniçeri tüfeği ile 20.000 adet barutluk ve 20.000 barut kesesi mühimmatın geri kalanını oluşturuyordu.[8] Tekrar belirtelim ki bu mühimmat Osmanlıların geride bıraktıkları mühimmatın tamamı olmayıp otağ etrafında hazırda tutulan mühimmattı. Kısacası, Osmanlıların Viyana'ya götürdüğü topların adedi ve çapı konusunda ihtilaf vardır ve bu konuda Silahdar Mehmed Ağa'nın görüşlerine temkinli yaklaşmak gerekir.

Kara Mustafa Paşa'nın İhtirası ve Cimriliği: Kuşatma Esnasındaki Hatalar

Kal'aya geldi çün sagîr û kebîr; Her tarafdan urub nakîr û sagîr
İki sa'at bakub ırakdan ırak; Didîler "bunda yok yesâg û yarak"
Bir alay kör derbeder kesdiler; "Çevresinde dıvârı yok" didiler
Hovlayub [saldırıp] birden almak olsa nolur; Leyk mâl û menâl zâyi' olur
Yok yürüyüşle fethe hâ'il; Lakin olmaz vezirimiz kâ'il[9]

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Kara Mustafa Paşa 13 Temmuz günü bir keşif kıtasının başında Viyana surlarını, hendeğini ve araziyi incelemeye gitmişti (bkz. 4. Bölüm). Subhî'nin dizelerine keşif gününe dair bir dedikodu yansımıştır. Kale hendeğinin dışında henüz layıkıyla şarampo tertibatı alınamadığı görülünce sadrazama genel hücum ile (*yürüyüş*) kaleyi alması teklif edilmiş ama o kentteki mal mülkün ziyan olmasını istemediği için bir türlü kabul etmemiştir. İçindeki zenginliklere tek başına sahip olmak gayesiyle kenti vire antlaşması ile (teslim olma) almayı arzuladığı ve bu nedenle şiddetli taarruzlardan kaçındığı kanaati onun Osmanlı ve Batı kaynaklarına yansıyan cimri bir adam olduğu yargısıyla ilişkilidir. Bu tür yargılara Subhî'nin manzum tarihinde de rastlanır. Açgözlülüğü beyhudeydi ve Karun kadar zengin olması ölüm vakti geldiğinde hiçbir işe yaramamıştı:

8 Rycaut, 122-23 (s. 120'de 180 top); Herold, 71; Dalérac, 46, 365-67, Cacavelas, 137, Kantemir, II, 622-23, 625; Ágoston, "Osmanlı Topçuluğu" (top çapları ve ağırlıkları hk.)

9 Subhî, 38b.

Noldu gör ol vezîrin âhvâli; Hem sefer-i âherinin icmâli
Mâl-ı dünyâya mâlik olmuş idi; Tam'a-ı hâma sâlik olmuş idi
Oldu Kârûn'a mâlla akrân; Yere geçmek mahallî geldi hemân[10]

Şeyhî İbrahim, Nihadî ve Sarı Mehmed Paşa da sadrazamın *tama'dar* olup hiç ihsanda bulunmayarak askeri kendinden soğuttuğunu öne sürerler. Silahdar'ın yenilginin sebeplerine dair anlattığı bir hikâye onun bu kişilik özelliğini öne çıkarmayı amaçlar. Kuşatmanın neden başarısız olduğu IV. Mehmed'in kafasını o kadar kurcalıyordu ki 4 Ocak 1684'te kuşatma esnasında cebecibaşılıktan azledilen Koca Fazlı Ağa'yı sorguladı. Fazlı Ağa'ya göre imdat ordusu gelmeden daha 20 gün önce zaten cephane bitmişti ve ancak dirhem ile veriyordu. Düşmanın geldiği tarih olarak bozgun gününü (12 Eylül) değil, Bisamberg Muharebesi'ni kastetmiş olmalıydı. O takdirde cephane 4 Ağustos'ta bitmiş demektir. Zaten kendisi de şikâyet üzere 10 Ağustos'ta azledilmişti (bkz. 4. Bölüm). Duydukları karşısında öfkelenen padişah 'o haine' sırf mühimmat işleri için 4000 kese para verdiğini haykırınca Fazlı Ağa hiç duraksamadan 'o devlet haininin' Defterdar Hasan Paşa ile bir olup parayı 'yediğini' söyleyiverdi. Böylece tekrar Cebecibaşı olmayı başardı. Fazlı Ağa bu konuşmadan 10 gün önce boğdurulan maktul sadrazamı IV. Mehmed'e şikâyet ederek *post mortem* intikam almak sadedindeydi. Nitekim Sarı Mehmed Paşa, Silahdar'ın aksine onu müfteri ilan eder. Azli nedeniyle sadrazamın bir akrabası olan Defterdar Hasan Paşa'yı sorumlu tuttuğu için suçlayarak Hasan Paşa'nın idamına da sebep olmuştu. Yenilginin sebeplerinden biri olarak değinilen iaşe sıkıntılarından dolayı Defterdar'ın pek sevilen bir şahıs olmadığı anlaşılmaktadır. Fazlı Ağa ise muhteris bir mühtedi olarak kuşkuyla bakılan bir adamdı (bkz. 4. Bölüm). 1688 senesinde beşinci kez cebecibaşı olmak için fitne çıkartınca cellada teslim edilecekti.[11]

---

10 Subhî, 46a.

11 Şeyhi İbrahim, 39b (ayrıca bkz. Atalar, 195 [Rıdvan Nâfız, çevrimyazı]); Nihadî için bkz. Murphey, Ottoman Warfare, 136-37 ve 248 (dn. 10); Silahdar, 917 [121b], 1144 [150b]; Sarı Mehmed Paşa, 173; Teşrifatçıbaşı, 125-26 [84b]; Silahdar, 884 [118a].

Viyana'nın zenginliklerine gelince, devlet hazinesi 6 - 9 Temmuz'da Viyana'dan kaçırılmıştı (bkz. 3. Bölüm). Bir başka deyişle kenti kendi gözüyle görmüş Evliya Çelebi'den ordudaki basit askere dek tüm Osmanlıların hayalini süsleyen o 'Anuşirvan Hazineleri' çoktan gitmişti. Yine de bu devirde Viyana'da büyük hazineler bulunduğu inancı yaygındı ve gizemli defineler sadece Osmanlıların rüyalarını süslemiyordu. Ağustos ayında Osmanlı lağımlarını bulup imha etmek amacıyla Burg Kapısı altından karşı lağım açılırken 66 merdivenle inilen bir oda keşfedilmesi kentte büyük heyecan uyandırdı. Odada Mentz şehrinden Rowland Hunn adlı birine ait yuvarlak bir kalay kutu bulunmuştu. İçinde güya hazine vardı. Viyana'da kimileri bu hazinenin ilk kuşatma esnasında bulunmak amacıyla buraya konulduğuna inanmaktaydılar. Esir Martelli ise hatıratında Osmanlı ordugâhında Viyana'da gömülü hazinelerinin yerini söylemesi için sıkıştırıldığını kaydetmiştir. İlginçtir ki ona musallat olanlar üç eski Nemçeli mühtedi idi. Ayrıca Viyana'ya yürüyüşünde Sobieski'ye eşlik eden Nemçe temsilcisi Kont Caraffa Lehleri hızlandırmak amacıyla devamlı imparatorun kaçarken Viyana'da bıraktığı hazinelerin Osmanlı eline geçmemesi gerektiğini söyleyip durmuştu.[12]

Kuşatma hakkında daha o dönemde basılan yabancı incelemeler ve her iki kesimden görgü tanıklıkları sadrazamın tamahkarlığı ve vire sevdalısı olduğu iddialarıyla doludur. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Kantemir onun 'Viyana ve Almanya Sultanı' unvanıyla Osmanlı'dan bağımsız bir 'Batı İslâm İmparatorluğu' kurmak hevesiyle Bisamberg Yenilgisi'ne (24 Ağustos) dek kaledekileri küçük hücumlarla yorup vireye razı etmeye çalıştığı iddiasını savurur. Kuşatmadan sonra metrisleri, surları ve kenti gezen Dalérac, bir yıkıntıyla karşılaşmayı beklerken kuşatma mahalleri dışında Viyana'nın tahrip olmadığını gözlemleyince Kara Mustafa Paşa'nın kentin zenginliklerine konmak için şehri kayırdığına ikna olmuştu; demek ki, Uyvar'da esirken Osmanlı ricalinden duydukları doğruydu. Sadrazam gerçekten de Viyana'yı fethettikten sonra imparatorun bir diğer taht şehri olan

12 Ahmet Refik, 4-6; İnalcık, "Viyana Seferi", 526 (2. dipnot); Rycaut, 112 ve Cacavelas, 85 (Rowland Hunn hk.); Martelli, 31; Dalérac, 65-66, 81.

Prag'a gitmek arzusunda olmalıydı. Güya evrensel imparatorluk peşinde XIV. Louis ile boy ölçüşmek ve tüm Almanya ve Fransa'yı alıp biricik imparator olmak istiyordu. Bu ihtirasları yüzünden Çehrin Kuşatması'ndan sonra yıllarca askerî hazırlık yapmıştı. Rycaut da benzer şeyler söyler. Belli ki ilk safhada (Bisamberg öncesinde) sadrazamın yeterince cevval olmadığı kanısı bu dedikodulara sebebiyet vermişti. Bu iddialar bir dereceye kadar Osmanlı kaynaklarınca da desteklenir.[13]

Silahdar'a inanacak olsak Hüseyin Paşa 24 Ağustos tarihinde Viyana'nın karşısında, Tuna'nın öte yakasındaki Bisamberg'de Nemçe-Leh kuvvetleri tarafından mağlup edilene dek sadrazam işi ağırdan almış ve kenti yağmadan korumak kaygısıyla garnizonun teslim olmasını beklemişti. Silahdar yaklaşan imdat ordusu karşısında sadrazamın durumunu şöyle tasvir ediyor: "Haşerat-ı arz ininden çıkup dağ ve sahrayı bürüdü ve ordu-yı hümayun üzerine yürüdüklerin ilme'l-yakin bilmekle azim vehme düşüp kalaya pek yapışdı." Esirî Hasan de benzer şeyler söyler. Ancak kuşatmanın kırkıncı gününde 'tabur sadası' (Bisamberg Muharebesi) işitilince ordu ricalinin canı başına sıçrayıp kale fethine gayret sarf etmişlerdi. Telaşa ve korkuya kapılan askerin artık firara başlaması yüzünden metrislerde ancak 12.000 adam kalmıştı. Çaresizlik içerisinde kıvranan sadrazam pilav ve çorbanın yanında serdengeçtilere kazanlarla zerde ve güğümlerle kahve pişirtip kese kese akçeler saçmaya başlamıştı. Gelgelelim, bu azmine rağmen hendek ancak on beş gün sonra düşerken verilen şehitlerle yeniçeri ordugâhının ardı mezaristana dönmüştü. Mehmed Giray ise Bisamberg Muharebesi'nin olduğu haftaya denk gelen kuşatmanın kırkıncı gününde yeniçerilerde isyan alâmetleri görülmesini izah ederken aynı görüşü savunur. Hikâyeye göre yeniçeriler kaleye yürüyüş yapmak istedikleri vakit sadrazam onlardan kentte I. Viyana Kuşatması'ndan kalma hazineleri yağmalamayacaklarına söz vermelerini ister. Yoksa Viyana'yı vire ile almayı tercih edecektir. Yeniçeriler bunun üzerine 'metriste 40 gün kanununu' öne sürüp

13 Rycaut, 124; Kantemir, II, 622-23, 625; Dalérac, 39-43, 46; Barker, 420-21; "Viyana Seferi", 526 (2. dipnot).

2.5 Ernst Rüdiger Graf von Starhemberg (1638-1701)

metrisleri boşaltma tehdidini savururlar. 'İnatçı' sadrazam ise o zaman yerlerine kendi maiyet birliklerini metrise göndereceğini söyleyince yeniçeriler sadrazamdan tamamen soğurlar. Fakat metrisi 'bir alay' sekbana vermeyi ocak namusuna mugayir bularak metriste sebat etmeye mecbur kalırlar.[14]

Bu anlatılar keskin ve çarpıcı doğalarına rağmen sadrazamın taktikleri konusundaki tarihî bir yanılgı içerisindedirler. Her iki tarafın sıradan askerleri bile Ağustos sonlarında kaleye büyük bir taarruzun gerçekleşeceğini biliyorlardı. 27-29 Ağustos tarihleri arasında atılan büyük lağımların hazırlık safhası haftalarca sürmüştü. Kale kumandanı Starhemberg'in raporlarına yansıdığı gibi 20 Ağustos ile birlikte Osmanlılar hücuma kalabalık kalkmak için hendek başında metrislerini genişleterek büyük toplanma yerleri inşa ediyorlardı. Ne var ki bu büyük lağım saldırıları Bisamberg Yenilgisi sonrasına denk gelince sanki sadrazam ancak yenilgiden sonra aklını başına devşirmiş gibi hatalı bir algı oluşmuştur. Ayrıca, Bisamberg Yenilgisi'nden önce kuşatma hiç de sakin geçmiyordu (bkz. 4. Bölüm).

Tahrip olmuş surlara eş anlı saldırılar yerine bir gediğe sınırlı sayıda askerle saldırmakta ısrar edilmesi sadrazamın vire sevdalısı olduğu dedikodularını beslemişti. Farklı burçlara eş anlı aldatma hücumları düzenleyerek garnizonu bölmek dururken savunmacıların

14 Silahdar, 868 [116a]. "*Eğerçi serdâr-ı a'zam bu vakte değin Beç muhâsarasın boş dutup, te'anniyle döğerdi vire ile alup mâl-ı Kârûn'a muvaffak olurum zu'mın iderdi. Lâkin fikr-i fasidinin aksi zûhur idüp, haşerât-ı arz ininden çıkup, dağ ve sahrâyı bürüdü ve ordu-yı hümâyûn üzerine yürüdüklerin ilme'l-yakin bilmekle azîm vehme düşüp, kal'aya pek yapışdı.*"; Esirî Hasan , 1397 [357a]; Mehmed Giray, 4-5 [3b-4a]; Üstün, 50 (açgözlülük iddiasının reddi).

güçlerini tek bir noktada toplamalarına fırsat verilmesi bir hata olarak görülmüştür. Ne var ki Viyana surları arazi şartları nedeniyle ancak belli noktalardan saldırıya müsait olup neredeyse Eylül ayına dek surlarda gedik oluşmadığı için genel hücum şartları olgunlaşmamıştı. Devrim Savaşlarında (1792 sonrası) metris almak, lağım kazmak gibi kale cenginin temel ilkeleri kuşatmayla vakit kaybetmemek için bir kenara bırakılmış ve topyekûn taarruz yaklaşımı benimsenmişti. Gelgelelim, II. Viyana Kuşatması'nın yaşandığı çağda böyle bir yaklaşım aramak boşunadır. 4 Eylül'de esir düşüp değerli malumat sağlayan ulak Seradly'nin ifadesine nazaran sadrazamın kentin kendiliğinden teslim olacağı beklentisi içine girdiği dahi iddia edilmiştir. Oysa hem Osmanlı kaynakları hem de ordugâhta esir tutulan Nemçe elçisi Kunitz'in ifadelerinden Eylül saldırılarında Osmanlıların tüm güçlerini tükettikleri barizdir (bkz. 4. Bölüm).[15]

İmdat Ordusu Karşısında Kara Mustafa Paşa'nın Kibri ve İnatçılığı

Viyana'da yaşanan hezimetin ana nedenlerinden birisi Kara Mustafa Paşa'nın imdat ordusuna karşı yeterince önlem almamasıdır. Bu hatası onun kibir ve inatçılığına yorulur. Yanıkkale yolundayken Tuna'nın öte yakasını Kör Hüseyin Paşa emrinde gönderdiği küçük bir kuvvet ve Tököli'nin Kuruzları ile denetim altına alıp Pojon'u fethedebileceğini sanırken yanılıyordu. Temmuz sonlarında bu kuvvetler Pojon'da yenildiği hâlde yeterli büyüklükte bir takviye gücü göndermediği gibi Kör Hüseyin Paşa'nın ve Tököli'nin uyarılarını da ciddiye almadı ve Sobieski'nin bizzat imdada geldiğine asla inanmadı (bkz. 4. Bölüm). Nitekim hezimetten sonra Tököli'ye yazdığı bir mektupta hatasını itiraf edercesine, "Gerçi sen birçok kereler bize bildirdin, ama Polonya ile imparatorluğumuz arasında barış

15 Stoye, 156, 255; Barker, 419-20 ve Barker, "New Perspectives", 6-8; Üstün, 77 (kuşatmayı boşlama iddiasının reddi).

olduğu için, biz yine de Polonya kralının kendisinin gelip de bize karşı savaşacağına inanamadık." demiştir.[16]

Bir bakıma sadrazamın en büyük hatası Viyana'yı kuşatmaya kalkmasıydı. Leh-Nemçe ittifak antlaşması Sobieski'yi ancak Viyana kuşatılırsa bizzat harekete geçmeye mecbur tutuyordu. Dolayısıyla sadrazam Yanıkkale ve Komaran ile yetinseydi muhtemelen Sobieski Leh ordusunun başında Lehistan-Osmanlı sınırı dışında bir yerde harekâta kalkışmazdı. Öte yandan Sobieski'nin bizzat gelip gelmediği aslında Ağustos sonlarına dek herkes için bir muammaydı. Fransa'nın Lehistan elçisi Vitry'nin raporları yüzünden XIV. Louis onun Viyana'nın imdadına bizzat koşacağına inanmamaktaydı. İmparator Leopold ise gerçi 3 Ağustos'ta Passau'dan Sobieski'ye gönderdiği mektupta onun gelmesinden dolayı sevinç duyduğunu ifade etmişti ama ona güvenemiyordu. İmparator, Lehistan-Litvanya kralının bizzat geldiğine ancak imparatorluk temsilcisi Kont Caraffa'nın şehadetinden sonra inandı. Kont, Sobieski'ye Tarnovits'e dek eşlik edip 21 Ağustos'tan sonra Leopold'ün yanına dönmüştü.

Sobieski'nin ata binemeyecek kadar şişman olduğu, gut ve romatizmadan mustarip olduğu ve daha önce hiç kendi memleketinin sınırlarının ötesine geçmediği gibi pek çok bilgi kuşkusuz sadrazamı da şüpheye düşürmüş olmalıydı. Fakat hiç değilse Eylül başında imdat ordusu birleştikten sonra Sobieski'nin şahsen geldiğine artık inanması beklenirdi. Ne var ki Osmanlılar son ana dek Leh yardımının Prens Lubomirski emrinde Nemçe hizmetine ödünç verilen küçük süvari kıtasından ibaret olduğunu sanmışlardır. İmdat ordusunun Kahlenberg güzergâhından yürüyüşü esnasında meydana gelen ilginç bir tesadüfü burada zikretmek yerinde olur. 30 kişilik bir Tatar birliği bir vadide bir Leh piyade kolu ile rastlaşınca Tatar kumandan dostça Leh kumandana yaklaşıp son havadisleri sorar. General de Henoff, Sobieski emrinde imdada geldiklerini söylese bile Tatar kumandan alaycı bir eda ile az sayıda Lehin Prens Lubomirski emrinde yardıma

16 Kretschmayr, 74 (sadrazamdan Tököli'ye, Eylül ortası); Malden, 69-70, 78; Üstün, 80.

geldiğini zaten bildiklerini ifade eder ve arkasını dönüp gider (bkz. 5. Bölüm).[17]

İmdat ordusunun yürüyüşü hakkında layıkıyla istihbarat toplamaması Kara Mustafa Paşa'nın yine kibrine yorulan bir başka hatasıdır. İmdat ordusunun kumandanları Tuna geçişlerini bile koruma ihtiyacı duymayıp Viyana'ya sadece 35 km mesafede Tuna'nın çok hızlı aktığı bir noktada (Tulln) 250 adımlık tombaz köprü kurulmasına âdeta müsaade etmesine şaşırmışlardı. Dahası hiçbir dağ geçidini tutmamasını Allah'ın bir lütfu olarak görüp dik yamaçlardan kısa sürede tırmanabilmişlerdi. Sırtları cılız piyade kuvvetleriyle bile tutsa imdat ordusunun yürüyüşünü hiç değilse yavaşlatabilirdi. Viyana'nın birkaç gün ile kurtulduğu hesaba katılırsa bu gerçekten ölümcül bir hata gibi durmaktadır. Son olarak, ordugâhın etrafını kazık ve hendeklerle çevirmeyerek büyük bozguna davetiye çıkarmıştı. Bu eleştiriler özünde doğru olmakla birlikte kabaca Alaman Dağı denilen bölgenin ve ordugâhın ne kadar geniş bir alana yayıldığını göz ardı ederler. İmdat ordusuna karşı hazırlıklar aslında sanılanın aksine birkaç gün öncesinde değil, bir hafta önce başlamıştı. Fakat artık daha fazla savaşmak istemeyen bir ordu ordugâhın ardını çevirmek ve sırtlarda siper ve barikat kurmak gibi hummalı çalışmalara zorla koşulamazdı. Ayrıca yenilginin sebeplerini tahlil eden Teşrifatçıbaşı -ve onu takiben Silahdar- tepeleri tutmamayı yapılan hatalar arasında bile saymazlar. Onlar daha ziyade askeri metristen çıkarıp ordugâh ardında siper aldırmamayı hata olarak görüp Tatarların muharebeye girmemesini eleştirirler. (bkz. 5. Bölüm).

Sadrazamın tüm paşaların karşı çıktığı bir muharebe taktiğinde ısrar etmesi ve ordunun yarısını metriste tutarken diğer yarısı ile muharebeye girmesi onun dillere destan inadının bir başka tezahürüdür. Israrcılığında ordunun işbirliğine güvenmemesinin payı büyüktür diye düşünüyoruz. Nitekim yenilgiyi padişaha açıklarken ordunun kendisine yar olmamasından dem vurmuştur. Viyana'ya varana dek ganimete çoktan doymuş olan bir orduyu hastalıklar ve kıtlığa rağmen imdat ordusu ile savaşmaya ikna edemeyeceğini

17 Dalérac, 75, 82, 87 ve 348-50 (Leopold'den Sobieski'ye).

o da bilmekteydi. Kolay fetih beklentisiyle pek çok asker Viyana'ya varır varmaz varoşta gördükleri evlere ve bahçelere işaretler koyarak sahiplenirken işin rengi değişince bir an önce kuşatmayı kaldırıp ganimet ve esirleriyle eve dönmek istemişlerdi. Ağustos bitmeden yeniçeriler de asiler kervanına katıldılar (bkz. 4. Bölüm). Tatar Han Ağustos ortasından itibaren 'doymuş askerle' kuşatma sürdürmenin saçmalığından hareketle derhâl meydan muharebesine girip sonuca göre davranma önerisini yineleyip durmuştu. Üstelik komuta kademesindeki çatlağın bilinmesi ve Tuna ötesinde alınan yenilgiler (Pojon ve Bisamberg) ordunun gözünü korkutup firarları başlatmıştı. Sadrazam bir kez metris boşaltma emri verirse muharebeyi kazansa bile isyankar askeri bu şartlar altında tekrar metrise sokamayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle tüm umudunu muharebe gününün gecesinde ancak tamamlanabilen lağımlara bağladı ve ordunun yarısı ile düşmana mukabelede bulunursa bu lağımların atılması için gerekli vakti kazanacağını sandı. Planlarını bozan şey Sobieski'nin büyük bir orduyla bizzat çıkagelmesi ve hiç beklemediği bir mevziden saldırması oldu (bkz. 5. Bölüm). Nemçe kuvvetleri de tahmininden çok daha kalabalıktı ve Tuna kıyısındaki ana yolun yanı sıra geçilmez sandığı dağ patikalarını da kullanmışlardı. Son tahlilde ortak görüşe uymayı reddedip kendi planını dayattığına göre sorumluluk onundu ama Osmanlı siyasi çekişmelerinin acımasızlığı karşısında 12 Eylül tarihli büyük hezimetin faturasını muhaliflerine kesmek ona daha makul görünmüştür (bkz. 6. Bölüm). İdamlar ve aziller birbirini kovalarken Dalérac Uyvar'da bizzat paşalardan ordu ricalinin her kararında kendilerine danışan Fazıl Ahmed Paşa'yı rahmetle andıklarını ve kendini beğenmiş Kara Mustafa Paşa'dan yaka silktiklerini duyuyordu.

İHANET ANLATILARI VE İADE-İ İTİBAR ARAYIŞLARI

Sadrazamın suç bastırmak maksadıyla astlarından foyasını ortaya çıkartabilecek olanları öldürtmeye giriştiği konusunda her iki tarafın müellifleri aynı fikirdedirler. Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa ve Murad Giray Han'ın Kara Mustafa Paşa ile aralarında çekememezlik,

düşmanlık, kişilik çatışması ve fikir ayrılığı olduğu bir sır değildi. Başa gelen felaketi ricalden önemli şahısların ihanetine bağlama yaklaşımı ve bunun yol açtığı renkli tartışmalar bize Osmanlı-Türk edibinin yaşadığı zihniyet değişiminin izini sürme olanağı tanımaktadır. Bilhassa İbrahim Paşa'nın ihaneti bahsi Kara Mustafa Paşa'ya iade-i itibar arayışlarına zemin oluşturmuştur. Onun baş savunucusu Raşid ile Sarı Mehmed Paşa'nın aynı yıllarda (sırasıyla 1714-1722 ve 1714-1717) yazdıkları düşünülürse İbrahim Paşa'nın idamı bahsini 'Merzifoncular' ile 'İbrahimcilerin' karşılıklı reddiyesi gibi okumak mümkündür.

Büyük Yüzleşme: İbrahim Paşa'nın Kurmaca İhaneti

Böyledir böyle 'âlemin hâli; Hoş dimişdir bu kıt'a-yı 'âlî
Meclis-i 'âlemin safâsı muhâl; Kâse-yi dehr zehr [ile] mâlâmâl
Pir-i mazlûma kıydı ol cellâd; Sonra gör! Neyler anı Rabb-ı 'ibâd
Ahını yerde kor mu bir cânın; Muntakimdir birâdı Mevlânın[18]

Bozgundan iki gün sonra 14 Eylül'de Kara Mustafa Paşa Yanıkkale'ye vardığında yaptığı ilk iş güçlü hasmı İbrahim Paşa'yı idam ettirmek oldu. Kendinden bir gün önce Yanıkkale'ye vardığını duyunca onun firar ettiği sonucuna varmıştı. Aslında muharebede ilk önce İbrahim Paşa'nın bozulduğu konusunda herkes hemfikirdir. Divan-ı Hümayun tercümanı Aleksandros Mavrokordato (İskerletzade) muharebeden önceki günlerde yapılan meşverette İbrahim Paşa'nın düşman yokken şiddetle direnmek gerektiğini savunduğu hâlde muharebe günü yüreksizlik gösterip mevzilerini düşmana kaptırdığını ve firar ederek mağlubiyete sebep olduğunu kızarak anlatır. Hem o hem de Esirî Hasan, İbrahim Paşa'nın sadrazamı kıskandığını öne sürerler. Hatta Hasan'a göre o 'işinin ileri gitmesini istemeyenlerin' başıydı ve bu amaçla asker arasında bozgunculuk çıkartmıştı. Oysa ordunun firar konusunda öyle düşünmediği sadrazamı 'cellad' olarak anan Subhî'nin dizelerinden bellidir. Zaten Marsigli ve Dalérac da esirken askerlerden sadrazamın İbrahim Paşa'yı haksız yere öldürttü-

18 Subhî, 43b.

ğünü duymuşlardı. Uzun seneler Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayıp o devirde Avrupa'da 'Osmanlı analisti' kabul edilen Paul Rycaut asker arasında Budin valisinin çok sevildiğine dikkat çeker. Sadrazam, İbrahim Paşa ve Murad Giray Han'ın muhalefet etmeleri yüzünden kuşatmanın tüm sorumluluğunu kendisi üstlenmek zorunda kalmış ve çareyi hezimetin suçunu onlara atmakta bulmuştu.

Sarı Mehmed Paşa 'Anka Kuşu'nu' avlayamayan sadrazamın 'bazı akıl hocaları' yüzünden suçu İbrahim Paşa'ya atıp 'yakayı kurtarma' yoluna gittiğini açıkça belirtmektedir; Şeyhî İbrahim de farklı düşünmez. Köprülü Mehmed Paşa ve Kara Mustafa Paşa'dan pek hoşlanmadığı belli olan Silahdar'a göre sadrazam yenilgiyi bahane ederek 'eski maceranın vaktini' düşürmüş ve Budin valisini suçsuz yere garezinden (*garazen bi-cürm*) katletmişti. İdam kararını tebliğ etmek için onu çadırına çağırdığı vakit aralarında bir tartışma yaşandığı anlaşılıyor. Bu büyük yüzleşmede Silahdar'ın anlatısına göre sadrazam ona çeşitli suçlamalar yöneltmişti. Özetle (1) muharebe esnasında sağ kanatta bozulduktan sonra sancak-ı şerifi ve otağı yoklamadan çekip gitmek; (2) emir almadan 'öncü' olmaya soyunmak ve firarilerin önüne düşüp tüm askere kötü örnek olmak; (3) gönderdiği her mektupta sadrazamı Viyana'yı kuşatmak için ayarttığı hâlde iş ciddiye binince cayarak kuşatmayı baltalamak. Bu sonuncu itham sadece Teşrifatçıbaşı tarafından dile getirilir. O kuşatma ve muharebede alınan mağlubiyetin sorumluluğunu âdeta İbrahim Paşa'ya yıkmak isteyip idamını yorumsuz aktarır. Oysa ne Silahdar ne de Sarı Mehmed Paşa bu ithama yer verirler. Aksine onun doğru sözlü, dürüst, sadık, tedbirli, harp idaresini bilen gazi bir vezir olduğunu belirtme ihtiyacı duyarlar.[19]

19 Esirî Hasan, 1383-85 [353a-b] ve Şeyhî İbrahim, 35b (Fazıl Ahmed Paşa zamanına özlem); Şeyhî İbrahim, 39b (İbrahim Paşa'nın suçsuz ve günahsız olduğu hk.); Silahdar, 887-88 [118a]; Esirî Hasan, 1396 [356b], 1411-12 [361b] (İbrahim Paşa eleştirileri]; Teşrifatçıbaşı, 123-24 [80b-82a], 127 [86a-b]; Sarı Mehmed Paşa, 159-60; Mavrokordato, 15; Dalérac, 55; Rycaut, 124; Barker, 347 (Marsigli'nin gözlemi hk.).

Büyük yüzleşmede İbrahim Paşa'nın suçlamalara ne cevap verdiğini Sarı Mehmed Paşa'dan öğrenmekteyiz. Buna göre savunmasında sonuna dek savaşıp firar etmediğini belirterek, "Siz geri döndüğünüzde ben tek başıma kalacak değildim." demişti. Şayet Mavrokordato'nun dediği gibi geri çekilirken iki kanat arasındaki merkez tabyada (Türkenschanz) sadrazama uğramışsa bu ifadeden sadrazamın akşamüstü merkez tabyadan ordugâhtaki otağına çekilmesinden sonra onun da muharebe alanını terk ettiğini kestirebiliriz (bkz. 5. Bölüm). Bu durumda sadrazamın onu niye öncü gibi firarilerin önüne düşmekle itham ettiği açıktır. Yaşlı Budin valisi suçlamaları reddettikten sonra kendisini öldürterek suçunu örtbas edemeyeceğini sadrazamın suratına söylemişti. Yol açtığı felaketler nedeniyle o da elbet 'o korktuğu sonla' karşılaşacaktı. Konuşmasına 'siz' diye başlayıp 'sen' ile devam etmesi artık iplerin koptuğunu göstermektedir. De La Croix belli ki saray bağlantıları sayesinde Sarı Mehmed Paşa'nın tüm ayrıntılarıyla yazmayı tercih etmediği bu olayı öğrenmişti. Onun suçsuz yere idam edildiğini belirttikten sonra Sarı Mehmed Paşa'nın sadece ana fikrini verdiği savunmasını ondan onlarca yıl önce daha detaylı bir şekilde okurlarına aktarır. İbrahim Paşa padişahın eniştesidir ve sadrazamın yüzüne haykırarak bu felaketlere onun kibri ve inadının yol açtığını, hiçbir tavsiyeye kulak asmadığını, kendisini padişaha gerçekleri anlatamasın diye katlettirmek istediğini ve nihayet adil padişahın mutlaka onu da günahlarından dolayı cezalandıracağına inandığını söylemişti.

Rycaut bir adım daha ileri giderek aslında İbrahim Paşa'nın padişaha mektup yoluyla Kara Mustafa Paşa'yı şikâyet ettiğini öne sürmektedir. Ona göre sadrazam padişaha sunduğu raporunda suçu İbrahim Paşa'ya atınca yaşlı paşa misilleme kabilinden bir mektupla olayların iç yüzünü anlattı. Sadrazam beceriksizdi, askerî işlerde tedbirli değildi. Bir genel taarruzla ordunun yarısını harcama pahasına Viyana'yı almayı deneyeceği yerde gereksiz lağımlar, nizami sıçan yolları ve korunaklı derin siperler kazdırmakla vakti boşa harcamıştı. Kenti âdeta vireye zorlamak ve tüm zenginliğe kendi konmak istemişti. Son kertede Viyana Ağaçlığı'nı tahkim edip Kahlenberg

Tepesi'nin inişine tahkimat kurarak imdat ordusunu püskürtebilir ve bu sayede kenti düşürebilirdi. Fakat bunu da yapmamıştı.

Kantemir ise sadrazamın padişaha hitaben yazdığı ve idam gerekçelerini açıkladığı bir mektuba atıfla ilave bilgiler veriyor. Sadrazam onun ihanetini, kendi yerine göz koyması ve Viyana düşerse Budin Beylerbeyliğinin bir önemi kalmayacağı kaygısına kapılmasıyla açıklamaktaydı. Kantemir'in bahsettiği mektup muhtemelen 15 Eylül'de Telhisî İsmail Ağa ile gönderilen rapordu. Silahdar, bu resmî raporun içeriğini Kantemir'den farklı verir. Sadrazam Viyana'da bozulan ordunun 'çırlak çıplak' ve düşe kalka Yanıkkale'ye vardığı bildirdikten sonra bozgunun sebebi olarak Leh kralının Osmanlılarla barışı bozup Nemçe ordusuyla bir olmasını göstermişti. Tököli'ye gönderdiği mektupta da Sobieski'nin gelmesini ön göremediğini itiraf ettiğine değinmiştik. Ayrıca padişaha muharebede askerin (İbrahim Paşa?) 'kendisine yar olmamasından' yakındığını da belirtmiştik.[20]

Viyana Bozgunu'ndan sonra savaş 16 yıl daha sürüp Osmanlıların aleyhine sonuçlanınca Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesi kimilerince siyaseten yanlış bir karar olarak yorumlandı. Üstelik Macaristan'ın kaybı yetmiyormuş gibi 1718'de (1739'a kadar) Belgrad da Nemçe'ye terk edilmişti. Köprülüler devrini hayırla yad edenler çoğaldı. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık teklifini ancak Osmanlı tarihinde eşi görülmemiş birtakım ayrıcalıklar kopardıktan sonra kabul ettiği lafları daha da vurgulanır oldu. Bu iddiayı açıkça dile getiren kişi Naima idi ve Karlofça Antlaşması'nın (1699) mimarlarından Köprülü Mehmed Paşa'nın yeğeni Amcazade Hüseyin Paşa'nın kapı halkına dâhildi.[21] Mesela, Esirî Hasan'ın eserini 1720'lerde ileri yaşlarda kaleme aldığı varsayılsa bile en azından şahidi olduğu Viyana Kuşatması'nın çoğu kısmını 'merhum padişah' diye andığı

20 Sarı Mehmed Paşa, 159-60; De La Croix, 187; Rycaut, 124 (Budin beylerbeyinin sadrazamı padişaha şikâyeti bahsi); Kantemir, II, 635; Silahdar, 911 [121a]; Kretschmayr, 74 (sadrazamdan Tököli'ye, Eylül ortası); Mavrokordato, 15

21 Kunt, "Naima, Köprülü." Köprülü Mehmed Paşa'ya tanınan imtiyazlar bahsinde Naima'nın tespitinin doğru olduğu itirazı için bkz. Yılmaz, "Grand Vizieral Authority", 37.

IV. Mehmed'in vefatından hemen sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Sefere bile katılmadıkları hâlde, "Beç seferini açdılar da şöyle oldı ve böyle oldı." diyerek onun saltanatını töhmet altında bırakanları hedef alıyordu. Bu uğurda o da devr-i sabıkı yüceltmiştir ve suçu serhad muhafız ve 'eşkıyalarının' barışa mugayir sınır ihlalleri ile asker taifesinin kibri ve gururuna yüklemiştir.

İbrahim Paşa'nın katli meselesi üzerinden Kara Mustafa Paşa'ya asıl iade-i itibarda bulunan onun baş savunucusu Raşid 'dir. 1714-1722 arasında yazdığı tarihinde akıl ve fikir sahiplerinin (*erbâb-ı re'y û tedbîr*) Kara Mustafa Paşa'nın idamında aceleci davranıldığını düşündüklerini kaydeden müellif, şayet fırsat verilseydi sadrazamın hatasını telafi edeceğine inanıyordu. Hatta 'tevatüre göre' baş düşmanı İbrahim Paşa bile idam edilirken aldığı devlet terbiyesi gereğince amansız hasmını korumaya çalışmıştı. Sözlü vasiyetinde padişahtan bozgun bahanesiyle onu idam ettirtmemesini rica etmişti. Zira kendini haksız yere boğdursa bile ülkeyi bu badireden ancak o kurtarabilirdi. Oysa görgü tanığı Mavrokordato, İbrahim Paşa'nın son anlarını bambaşka bir şekilde tasvir etmektedir. Sadrazam büyük yüzleşmede İbrahim Paşa'nın 'kaldırılmasını' emredince çavuşbaşı, selam ağası ve kapı kethüdaları yaşlı veziri yaka paça çavuşbaşının çadırına götürdüler ve çadırın tenefinden kopardıkları bir iple boğdular. O anda İbrahim Paşa, Raşid'in iddiasının aksine celladına aşkını ilan eden bir nutuk vermedi. Son sözleri, "Neden kılıçla kesmiyorsunuz?" oldu. Hem dövülüp hem de uygun bir sicim yerine kalın çadır ipiyle boğulacak olmasına içerlemiş olsa gerektir. Yıllar sonra Kara Mustafa Paşa'yı deviren komploculardan Kara İbrahim Paşa aynı akıbetle karşılaştığı vakit idamında kalın ip kullanılmasını benzer bir hassasiyetle reddedecekti (bkz. 6. Bölüm).

Raşid'in eserinde maktul sadrazama iade-i itibar amacını güden başka bahisler de vardır. Güya idam fermanını getiren Gazzazzade Ahmed Ağa sadrazama, "*Cezâ-yı amelindir. Sakın kimesneye bahâne bulma.*" diyerek edep dışı 'manasız sözler' söylediği için Allah'ın takdiriyle kısa zamanda hastalanıp ölmüştü. Hâlbuki makamını Mustafa Paşa'ya borçluydu ve o nazik anda daha yumuşak ve edepli

(*rıfk u edeb*) davranması gerekirdi. Oysa görgü tanıklığına dayalı tüm tasvirlerde fermanı getiren görevliler gayet üzgün ve terbiyelidirler (bkz. 6 Bölüm). Benzeri bir hatıra Edirne'nin tarihini anlatan bir yazma eserde kayıtlıdır. Sadrazamın 'kesik başı' Edirne'ye getirilip bir süre Adalet Kasrı'nın önündeki ibret taşında sergilendikten sonra bir akşam ezanı vaktinde buradan kaldırılır ve o anda kasrın çatısına yıldırım düşer. Tek nüsha bir eserde kayıtlı bu hatıra renkli hikâyeleriyle meşhur Öztuna'nın kaleminde sadrazamın 'günahsız başı' hürmetine gerçekleşen meşhur bir mucizeye dönüşmüştür.[22]

19. asra gelindiğinde iade-i itibar çoktan gerçekleşmişti. Tarihini buhranlarla dolu 1870'lerde yazan Mustafa Nuri Paşa 'çoğu tarihçi' gibi maktul sadrazama hatasını telafi etme şansının çok görülmesini yanlış bulduğunu ifade eder. Köprülü ailesinin yetiştirmesi oldukları hâlde ona tezgâh kurup aileye düşman kesilenleri ise 'alçak' olarak nitelendirir. Gelgelelim, Balkan Savaşları zamanında bu konuyu gazetede tefrika hâlinde yazan Ahmed Refik 1683-1699 dönemine 'felaket yılları' adını layık görür ve kendi dönemindeki yeni iktidarın maceracı dış politika arayışlarını kinaye yoluyla eleştirir. Dolayısıyla, Kara Mustafa Paşa'ya iade-i itibar çabası gütmez ve yabancı eserleri de kullanarak onu hedef tahtasına oturtur. Ayrıca tüm savaşı Silahdar ve Esirî Hasan'dan takip ederek savaşın yol açtığı insani felaketler ve ahlaki çöküntüleri vurgular; Esirî Hasan'ın kuşatmaya dair gözlemlerinin yine 1912'de basılması bir tesadüf olmasa gerek! 1930'larda artık ölüm kalım mücadelesi geride kalmıştı. Dolayısıyla, ibre bir kez daha maktul sadrazamdan yana döndü. Bir hatıraya göre Mustafa

22 Yılmaz, 24-25; Esirî Hasan, 1384 [353a] ve 1409 [360b]; Raşid, I, 258-59, 262 ve II, 1233. Kara Mustafa Paşa'nın kızından olan torunu Kaymak Mustafa Paşa'nın (Kabakçı Ayaklanması esnasında 1730'da katledildi) Kaptan-ı Derya atanması (1721) bahsinde lafı gene dedesine getirip 'erbâb-ı insâfa' göre Kaptan-ı Deryalığı (1661-66) zamanında Kara Mustafa Paşa'nın donanmaya çok hizmeti geçtiğini söyler. Asker olmasına rağmen Karlofça'yı imzalayıp barışı tesis ettiği için Amcazade Hüseyin Paşa'dan övgüyle bahseder (I: 615); Mavrokordato, 16; Öztuna, I, 100. Yıldırım hikâyesi Rıfat Osman, 101'de aktarılır; Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri", s. 233'te İbrahim Paşa'nın Raşid'de kayıtlı nutkunu yalan ve riya içermeyen bir hakşinaslık örneği olarak görür.

Kemal Atatürk 1933'te yeni kurulan Ankara Devlet Konservatuarı'nı ziyaret ettiği zaman katıldığı tarih dersinde maktul sadrazamın yenilmesi yüzünden Osmanlıların gerilemeye başladığını anlatan öğretmene hışımla çıkışmıştı. 'Baş Öğretmene' göre Kara Mustafa Paşa, Muhteşem Süleyman ayarında değerli bir kumandandı ve 173.000 askerle ta Viyana'ya dek gidebilmesi bile 'galiptir bu yolda mağlup' dedirtmeliydi.

Danişmend ile birlikte iade-i itibar çabası Türkçü bir renge büründü. Kara Mustafa Paşa'yı 'anut bir Türk' (tıpkı Kara Mehmed Paşa gibi!) olmakla eleştiren Silahdar, Danişmend'e göre 'bir devşirme çocuğu hissiyle' davranmaktaydı. 'Büyük serdar' aslında 'Hristiyan ordusundan ziyade iki müseccel hainle birtakım devşirme döküntülerinin ihanetlerine mağlub olmuş' idi. İki tescilli hainden kastı, 'Arnavut' olduğunu özellikle belirttiği Koca İbrahim Paşa ve Murad Giray idi. Ona göre zaten ortada bir hezimet de yoktu. Savaşta düşmana ağır zayiat verdiren sadrazam, 'meterislerdeki askerlerini hemen toplayıp geri çekilmek mecburiyetinde' kalmıştı sadece. Zaman içinde Merzifon'un bir köyünden çıkma şehit çocuğu Mustafa, Anadolu Türklüğü ile özdeşleştirildi. Raşid ile başlayan aklama çabaları Cumhuriyet döneminde genel kabul gördü ve ders kitaplarına dek girdi. Artık 'ona dil uzatmak' milliyetçi bir refleksle Avrupalıların önyargıları ve çürümüş devşirme sisteminin bir tezahürü olarak kınanmaktadır.[23]

Köprülü ailesi ise Kara Mustafa Paşa'nın hatırasına sahip çıkma konusunda utangaçtırlar. Divanyolu'nda inşasına başlayıp oğlu Maktulzade Ali Bey'in tamamlattığı medresenin kapısında türbe kitabesi

23 İnternet efsanesine dönen Atatürk hatırasının kaynağı Şapolyo, "Atatürk ve Kara Mustafa Paşa"; Mustafa Nuri Paşa, II, 84/237; Ahmed Refik, 18 (devlet idaresinin deneyimsiz ve çapulcu adamların elinde kalması) ve 36 (kuşatmanın Osmanlıların Rumeli'den çıkarılmasına kanlı bir başlangıç olduğu). Kitap olarak ilk kez Cihan Harbi zamanında (1916) basılmıştır; Mehmed Arif, "İkinci Viyana Seferi" (Esirî Hasan'ın gözlemleri); Danişmend, III, 452, 455; Dilek, 451-61 (ders kitapları hk.); *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* değerli bir katkı olmakla birlikte Türkçü/milliyetçi refleks barındıran pek çok tebliğ içermektedir.

şekilli bir kitabe asılıdır. Kabaca 'olmuşla ölmüşe çare yok' yazar. Bugünkü ifadesiyle Allah'ın o kaçınılmaz takdirini insanın tedbiri bozamaz ve kaza yayının attığı oku savuşturmak mümkün olmaz. Edirne'de başının gömülü olduğu söylenen mezarın kitabesinde ise (bkz. 6. Bölüm) gazada ve gayret sarf etmede hiç kusuru olmayan maktul sadrazamın şimdi Firdevs cennetinde şehit ve mutlu olduğu belirtilir. Yani, tüm bu yaşananlar kaderin cilvesidir. Köprülü soyundan gelen Hafız Ahmed Paşa'nın desteğiyle Köprülü sülalesinin tarihini yazan Behçetî Seyyid İbrahim belki de aileyi rahatsız etmemek için Kara Mustafa dönemini eserine dâhil etmez. Benzer yaklaşım çağdaş çalışmalarda da görülmektedir.[24]

Her siyasi görüşten araştırmacı siyasi kültürümüze genel rengini veren devlete itaat (*ulu'l-emre itaat*) ilkesinin etkisiyle olsa gerek İbrahim Paşa'nın vasiyeti efsanesini sorgulamadan kabul etmektedirler; 'söz konusu vatansa gerisi teferruattır' düşüncesine uygun bir hikâye olması belli ki hoşa gidiyor. Oysa gördüğümüz gibi çağdaş kaynaklar İbrahim Paşa'nın hasmını kayırmak şöyle dursun, ona katledilmesi için beddua ettiğini söylerler. Zaten öyle bir derdi olsaydı herhâlde Alaman Dağı Muharebesi'nde daha farklı davranırdı.

Murad Giray Han'ın Kurmaca İhaneti

Bir yere geldi piş-i tabur-ı 'aduvv; *Ceyş-i İslâmiyâna düşdü guluvv*
[düşman öncüsü bir yere gelince İslâm askeri telaşlandı]
Hâna, Tatara Müslümân didiler; *Düşmenin râh-ı güzârına kodular*
[Han ve Tatarın Müslümanlığına güvenip düşmanın geliş yolu

24 *Kitabelerin Kitabı Fatih*, 393. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi kapı kitabesi; "Kazâ-yı mübremi tedbîr ile tağyîr mümkün mü?; O tîrin def'i kâbil mi ki râmîdir kaza kavsi; Ziyaret eden ahbâbı desin fevti için târih; Vedûdâ Mustafa Paşa'ya ihsân eyle Firdevsi." Edirne Sarıcapaşa Camii haziresindeki mezar taşı kitabesi: "*Ser-i Serdar-ı Ekrem Mustafa Paşa; Edip rihlet civarı-ı evliyada eyledi mev'a; Kusuru yoğ iken say ü gazada min vech-i neva; Şehid ü hem sait oldu Firdevs ebed süna* 1095."; Behçetî Seyyid İbrahim, *Tarih-i Sülale-i Köprülü*; Ahmed Refik, *Köprülüler: Köprülü Mehmed Paşa*, a.mlf. *Köprülüler: Köprülü-zade Ahmed Paşa* ve Çubuk, *Köprülüler*.

üzerine koydular]
Düşmen-i âhvâl gûşuna girdi; Hân û Tatar kösteği kırdı
[düşmanın durumunu öğrenince Han ve Tatar kaçtı]
Geldi ordu içine kondu Tatar; Bâr u âhmâlı hep esîr û davar
[Tatar ordugâha gelip sığındı; yükü hep esir ve davardı] [25]

Murad Giray Han'ın ihaneti meselesinde Silahdar'ın görüşleri genel kabul görmüştür. Gelgelelim Hammer ve Mustafa Nuri Paşa gibi tarihçiler daha on dokuzuncu yüzyılda bu kanıyı sorguladılar. İtirazcı yaklaşım başta merhum tarihçi İnalcık olmak üzere modern tarihçilerce de sahiplenilmiştir. Ne var ki bu yaklaşım Osmanlılar ve Tatarlar arasındaki kültürel farklılıkları vurgulayıp sürtüşmeleri Kara Mustafa Paşa'nın kibrine yormakla yetinirler ve Silahdar'ın anlatısının sahihliğini sorgulamazlar. Dolayısıyla itirazcı görüşler dahi 'kibirli ile hainin kavgası' temasını işlemektedirler. Oysa meselenin çözümü için teknik analiz şarttır.[26] Çoğu yerde Teşrifatçıbaşı'nın eserini sadakatle takip eden Silahdar, imdat ordusu ile yapılacak muhabere hazırlıkları bahsinde ilave malumat verir. Burası eserinin en meşhur pasajlarından birini barındırır: Murad Giray Han'ın ihaneti! Anlattığına göre Viyana'nın 5 - 6 saat yukarısında Tuna üzerinde İskender (Krems) Köprüsü'nü muhafaza etmek Tatarların görevidir. Nemçe ve Leh askeri köprübaşına geldiğinde Murad Giray Han geçmelerine göz yumar. Onların geçişini engellemek yerine yüksek bir yere çıkıp izlemeye koyulmasını imamı ayıplayınca ona güya şu cevabı verir:[27]

> Behey Efendi! Sen bu Osmanlı'nun bize itdüği cevri bilmezsin. Ancak bizi bir hâle kodular ki yanlarında Eflak ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı. Bu düşmenin cem'iyyet ve hareketini

25 Subhî, 40a.

26 Üstün, 80, 86; İnalcık, "Viyana Seferi", 231-234 ve 529. Hammer yenilgiyi sadrazamın gafletiyle açıklayıp ihaneti reddeder, çünkü Tatarların topçu ve tüfekli piyade desteği olmadan köprüleri tutamayacağını savunur; Mustafa Nuri Paşa, II, 82/235. böyle bir ihaneti kızgınlık etkeni tek başına açıklamaya yetmeyeceği için Murad Giray'ın hain olduğu iddiasını iftira olarak görür; Yalvar, 1-19: Gemici, "Kırım Hanı", 142-45'te Tatar-Leh dostluğuna dikkat çeker.

27 Silahdar, 875 [116b].

kaç def'adır yazup bildirdim. "Düşmen çok, mukâvemet mümkin değil. 'Askeri ve topları metristen çıkar. İktizâ ider ise [gerekirse] saf cengi idelim ve illâ selâmet birle [olmazsa selametle] girü gidelim" dedim. İnâdından dönmeyüp söz geçüremedim. Hezâr gûne yazduğı itâb-âmiz [bin türlü azar dolu] cevâblar ile gönderdüği mektûblarında kokmuş bârgîr eti yediğimize varınca yazmış. İnşâ'allahu ta'âlâ bu düşmenin def'i yanımda lâ-şey idi [bir şey değildi] ve bilürdüm ki dînimize de düşmez ihânettir! Lâkin gayret beni komadı. Anlar da görsünler kendülerin kaç akçalık âdem imiş. Tatar kadrin bilsünler.

Hikâyenin devamında düşman geçişini tamamlayınca Murad Giray onların önüne düşer ve güle oynaya 9 Eylül'de öğle üzeri orduya varır. Doğruca sadrazama gidip düşman, "Köpek gibi ardıma uymuş geliyor." der (bkz. 5. Bölüm). Görünen o ki Silahdar (1) Krems Köprüsü'nün sadece 6 saat uzakta olduğunu; (2) bu köprüyü Tatarların tuttuğunu; (3) Nemçe ve Leh kıtalarının buradan geçtiğini; (4) imdat ordusunun Tatarların izlediği güzergâhtan Viyana'ya doğru yürüdüklerini sanmaktaydı. Bu varsayımlarının tamamı yanlıştır. Krems Viyana'ya 74 km uzaklıktaydı. Meşhur taş köprü buranın 1,6 km yukarısında Stein ile Viyana yakasındaki Mautern'i bağlıyordu. Tatarlar buradaki köprüden geçip yukarı Avusturya yöresine akın vermesin diye yıkılması gündeme gelmişti ama Temmuzun üçüncü haftasıyla birlikte Dük Karl'ın gönderdiği birlikler köprünün Viyana tarafını emniyet altına alınca bu fikirden vazgeçilmişti. Yani, köprünün iki başı da en baştan beri Nemçe tarafının denetimindeydi. 15 Ağustos'tan sonra ise Bavyera birlikleri Tuna'nın beri yakasını (Viyana yakasını) izleyerek bölgeye intikal ettiler. Böylece sadece Krems'in güneyi değil batıya doğru uzanan tüm Tulln Ovası Nemçe denetimine girdi. O tarihten sonra Tatarlar burada ancak istihbarat amaçlı at oynatabilmişlerdir (bkz. 4. Bölüm). Krems'den geçenlere gelince, 6 Eylül'den itibaren buradan Viyana tarafına geçenler Saksonlardı; geçişlerini zaten güneyde olan Bavyera birliklerinin koruması altında yaptılar. Nemçe ve Leh kıtaları ise daha batıdaki Tulln'da inşa edilen tombaz köprülerden 6 - 9 Eylül arası geçmişlerdi; Viyana'ya 35 km uzaklıktaydılar. Her iki geçiş noktasında da civarda Tatar varlığı saptanmamıştı; zaten civar düzlük olup Murad Giray Han'ın üstüne çıkıp

da geçişi gözetleyebileceği bir yükselti olsaydı mutlaka düşmanları da onu görürdü. Son olarak, Tatarların ordugâhı güneydeyken imdat ordusu doğuya Viyana Ormanı'na doğru gitmişti; yani, Tatarların peşine takılıp gelen yoktu (bkz. 5. Bölüm). Şayet Silahdar, Murad Giray'a, 'peşimden geliyorlar' dedirtirken Tatar ordugâhını gözetlemek için Mauerbach tarafına gönderilen Leh kıtasını kastetmişse bu durumda Murad Giray Han'ın zaten ordugâhından hiç çıkmayıp bu yaklaşan Leh kıtasını kastetmiş olabileceğine hükmedilebiliriz; yukarıda Lehlerle Tatarların karşılaştıklarına değinmiştik.

Pek çok yerde olduğu gibi Silahdar burada da kuşatmaya katılan ricalden duyduğu kadarıyla orduda dönen dedikoduları aktarıyor olmalıdır. Orduda 'Tatar suyu tutmadı' yollu söylentilerin yaygın olduğunu Subhî'nin manzum tarihi ispatlıyor. Ne var ki Silahdar'ın aktardığı nutukta Murad Giray, sadrazamı ne zamandır uyardığını söylerken muhtemelen Ağustos ortasındaki gelişmeleri kast ediyordu. Tatarların Tulln Ovası'ndan kovulmalarını rapor etmemesi düşünülemez. Mehmed Giray'ın, Tatar Han'ın imdat ordusuna dair ilk uyarıları yeniçerilerin homurdanmaya başladıkları vakitlerde (24 Ağustos sonrası) yaptığını söylemesi bu tahminimizi desteklemektedir. Ayrıca Subhî de Tatar Han'ın nehri tutmayıp kaçması bahsini İbrahim Paşa'nın Eylül başlarında Yanıkkale ablukasından Viyana'ya çağrılması bahsinden önce anmaktadır. Mehmed Giray'a göre Tatar Han düşmanın oldukça kalabalık olduğunu, askerin ise cenkten usandığı, hemen tedbir alınmazsa 'işin yaman' olacağını bir mektup ile 'nasihat' etmişti. Artık yükünü tutmuş (hem de 'bir öküzü bir kayışlık deri' için boğazlayacak kadar!) Tatarlar otlaklar da tükenince, "Acaba ne zaman dönüş olur?" diye meraklanıyorlardı. Zaten Pojon yenilgisi yüzünden tedirgin olan ordu Bisamberg yenilgisi ile tamamen korkuya kapılmıştı. Ağustos sonu için planlanan büyük lağım saldırılarının arifesinde Murad Giray'ın topları metristen geriye çekmeyi önermesi sadrazamın niçin öfkelenip Tatar Han'a sert cevaplar gönderdiğine ışık tutar. Muhtemelen o kritik anda Tatarların kuşatmayı kaldırtmaya bahane aramalarından kuşkulanmıştı. Silahdar, Tatar Han'ın önerisini Mehmed Giray'dan farklı anlatmaktadır. Ona göre orduyu metristen çıkarıp düşmanla

çarpışmayı ve gerekirse kuşatmayı kaldırıp çekilmeyi önermişti. Her hâlükârda kast ettiği sanılanın aksine Nemçe ve Leh kuvvetlerine karşı Viyana Ormanı'na çıkmak değildi. Tahlilimiz gösteriyor ki güney rotasını takiben Viyana Ormanı'nı dolaşıp Tulln Ovası'na çıkmayı ve Bavyera - Nemçe kıtalarına saldırmayı kastetmektedir. Oysa Viyana'ya uzun güney rotasından gitmeye imdat ordusu soğuk bakmış doğudaki kestirme dağ rotasını seçmiştir (bkz. 4. Bölüm).[28]

Bu kurmaca hikâyenin Tatarlar ile ilgili genel geçer ön kabullerle süslendiği gözden kaçmamaktadır. Resmî söylemde ümmetçi anlayışla dünyayı 'İslâm diyarı - Kâfir diyarı' diye ayıran Osmanlı ricali uygulamada pek çok halkı etnik kimlikleriyle anmışlardır: Tatar, Rum, Sırp, Ermeni, Arnavut, Leh, Hırvat, Boşnak, Arap, Kürt, Kazak ve daha niceleri... Farklı etnik köken ve dinî aidiyetten on binlerce insanın bulunduğu bir orduda etnik kimlikler belli görevlerle ilişkilendiriliyordu. Ermeni fırıncılar ve lağımcılar, Sırp arabacılar, Rumen ameleler ve Tatar akıncılar... Hemen her savaş anlatısı Osmanlıların 'soylu vahşi' gözüyle baktıkları Tatarların 'tuhaf' geleneklerine atıflarla doludur. At eti yemek bunlardan sadece biriydi. Sadrazamın Murad Giray'ı gücendirme pahasına kokmuş at etine yaptığı atıf herhâlde kıtlık nedeniyle ordugâhta at eti yiyenlerin çoğalmasına duyulan bir tepkiden kaynaklanmıştı. Belki de Tatarların orduya yeterince erzak yığamadıklarını ima etme niyetini barındırıyordu. Nemçeliler kuşatmadan sonra ordugâhta esir aldıkları hasta Osmanlı askerlerinin dizanteriye yakalanmalarını at eti yemelerine yormuşlardır (bkz. 4. Bölüm).

Mehmed Giray, sadrazamın kendi suçunu bastırmak ve intikam almak için Murad Giray'ı azlettirdiğini ifade etmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz nasihatleri duyunca sadrazamın "Hayda! Ne bilür! Onlar varsın beygirlerini gütsün. Ben gelen kâfiri çadır oğlanlarıma tokmakla tepeletirim. Onların korkusu varsa karışmasınlar!" diye kükrediğini aktarmaktadır. Anlaşılan Tatarlar sadrazama göre kuşatmaya destek vereceklerine atlarına çayır bulma derdine düşmüş korkaklardı. Sadrazamın bu sözlerini Mehmed Giray 'laf-ı güzaf

28 Mehmed Giray, 5-6 [4a-5a]; Subhî, 40a.

harmanını' esip savurmak olarak değerlendirmektedir. Sadrazam, Murad Giray'ı bu şekilde gücendirirken 'son peşimanlık faide itmez' lafının boşuna söylenmediğini sonradan anlayacaktı tabii. Nitekim bu sözler aktarıldığında han, "Ey Türk! Sen cezanı bulursun yoksa ümmet-i Muhammed'e gökten inen bir bela olursun." diye kin kusmuştur. Bu olay ikisinin arasında büyük düşmanlığa sebebiyet verdi.

Murad Giray'ın muharebe esnasındaki tutumu her iki tarafın kaynaklarında ikinci bir ihanet olarak yorumlanmıştır. Doğrusu, muharebede onun nerede olduğu bile bir muammadır (bkz. 5. Bölüm). Resmî Leh zafernamesi dokunaklı bir hikâye anlatıyor. Ordugâhın işgali an meselesi iken Mustafa, Murad Giray'a, "Bana yardım etmeyecek misin?" diye sorar ve o da, "Hayır! Leh kralını bilirim. Karşısında kimse duramaz. Kaçmaya bak!" deyip tüyer. Hatta kaçarken, "Vallahi Leh kralı da gelmiş!" dediği rivayet edilir. Bu hikâyeyi Sobieski'ye anlatan kişi otakta tutsak alınan bir içoğlanıydı. Belki de adamcağız otakta mihmandarlık ettiği mağrur kralın gözüne girmeye çalışıyordu. Apafi'nin benzeri söylentiler hakkında Sobieski'ye bilgilendirdiği mektubuna nazaran Kara Mustafa Paşa sanki Han'a ulak gönderip yardım istemiş gibidir. Belli ki içoğlanın sözlü beyanı çeviri esnasında iki adamın otakta yüz yüze konuştuğu bir hikâyeye dönüşmüştü. Esirî Hasan onun muharebe sürerken sadrazamı ziyaret ettiğini kaydeden tek Osmanlı görgü tanığıdır. Mehmed Giray bu olaydan bahsetmediği gibi muharebe günü çoğu Tatarın davarları ve mallarıyla iki günlük mesafeye gittiklerini ve Murad Giray'ın kendi ordugâhında az adamla kaldığını belirtir. Zaten sadrazama dargın olduğundan muharebede işi gevşek tuttuğunu açıkça beyan eder. Ne var ki onu aklamak için askerin 'musibet-zede' olmasına yol açan bu husumetin sadrazamın 'gırreliği' (böbürlenme ve gaflet) yüzünden çıktığını ve bunca askerin muharebede düşmandan yüz çevirip dünya ve ahirette rezil olduğunu öne sürer.[29]

29 Esirî Hasan, 1399-1400. Biz Esirî Hasan'ın Avrupa'da şöhret bulan bu hikâyeyi Viyana'da esirken duyup eserine taşıdığını düşünmekteyiz; Mehmed Giray, 5-7 [4a-6a]. Murad Giray'ın saf-dil, veliyullah mertebesinde, takva sahibi, haftada bir Kur'an hatmeden bir padişah olarak tanıtır (8, 9 [7b, 6b]); Dalerac, 96, 98 ve 360 (resmî Leh zafernamesi).

Teşrifatçıbaşı Murad Giray Han'ın asla muharebeye girmeyip Yanıkkale'ye İbrahim Paşa gibi sadrazamdan bir gün önce vardığını belirtir ve ona ateş püskürür:

> Tatar Han dedikleri muhannes [karı kılıklı], müzekker değil belki müennes kadar [er değil, dişi kadar] hünere kadir olmadığından gayrı bir gün mukaddem [önce] gelip Yanık altında oturmuş. Bu makule [cins] gayretsizlik bu ana değin bir Tatar Han'dan sadır olmamış [gösterilmemiş] idi.[30]

Öte yandan yenilginin sebeplerini tartışırken Tatarlardan muharebede düşmanla karşı karşıya savaşmalarını beklemenin bir hata olduğunu kabul eder. Doğrusu düşmana ürküntü vermek gayesiyle onları düşman safların ardına konuşlandırmak olmalıydı. Ayrıca tıpkı Murad Giray gibi Tatarların ganimet ve esirle yüklenmiş olduklarından değil Osmanlı askerine yardım etmek, 'babalarını öldürmüş askere karşı' bile varacak durumda olmadıklarını itiraf ediyordu. Yine de o 'şaşkın' Tatar Hanı tuz ve ekmek hakkına riayet edip başına buyruk davranmamalıydı.

Subhî de Murad Giray'dan sözünü esirgemez:

Dağlar taşlar eyledi feryâd; Olmadı hiç Tatardan istimdâd
Hân Murâd Girâyı devrânın; Hakk murâdını virmeye anın
Cümle Tatar û seg[köpek] şikârını [avını] alub;
Hem esîr ve davar ve bârın alub
Kaçdu cümle Tatar u bed-reftâr; Lâşe ve hârr u mihnet ve murdâr
Ol gice sabah olunca tâ gitdi; İrtesi Yanık altına yetdi
Anda dahî o yüzü kara karâr; Kılmayub, zen [karı] gibi çün itdi
firâr[31]

Taraftarı bol olduğu için Murad Giray'ı ihanetle suçlamak da görevden azletmek de güç bir meseleydi. Tatarcı siyaset izleyerek Tatar ricali arasında çok taraftar edindiğini zikretmiştik. Selefi Selim Giray'ı Osmanlılara karşı fazla itaatkâr buluyor ve Cengiz Han töresi (yasa)

30 Teşrifatçıbaşı, 118 [75b-76a].
31 Subhî, 41b; Teşrifatçıbaşı, 125 [84a] ve Silahdar, 884 [118a].

dururken her hususta şeriatı takip etmesini Tatarlığa zarar verdiği kaygısıyla eleştiriyordu. Buna tepki olarak 1683'te sefere çıkarken Kırım kazaskerini görevden alıp yerine 'töre başı' namıyla bir başkasını atamıştı. Ancak İstolni Belgrad'da Osmanlı ordusuna katıldığı zaman Vani Mehmed Efendi'nin marifetiyle kadıyı görevine iade etti. Kara Mustafa Paşa bozgundan sonra Budin'deyken padişahın onu affettiğine dair ferman gelince kendinde Murad Giray Han'ı görevden alacak gücü ancak bulabildi. Gerçi Teşrifatçıbaşı baştan böyle bir niyet taşımadığını iddia eder ve Hacı Giray'ın Tatarlar arasında Han'dan sonra en saygın adam olduğu için hanlığa layık görüldüğünü öne sürer. Mehmed Giray ise han değişikliğini daha farklı anlatır. Güya o sancak-ı şerife kasteden Leh ve Nemçe kıtalarına saldırarak sancak-ı şerif ve sadrazamın kurtulması için gerekli vakti kazandırmıştı. Belli ki muharebeye katılmadıklarından hain muamelesi gören Tatarlar, toplumsal hafızalarında Hacı Giray'ın hattın en ucundaki bir mıntıkada yaptığı cılız hücumu savunma refleksiyle köpürtmüşlerdir. Mehmed Giray, Eylül sonlarında Budin'de alternatif han arayışına girişildiği vakit bir hafta boyunca hiçbir Tatarın Murad Giray Han gibi saygın ve sevilen bir adamın yerine han olmak istemediğini vurgular. Hacı Giray'ı kendi ağabeylerinin bile geri çevirdiği hanlık teklifini kabul ettiği için ayıplar ve bu 'tamahkar' adamın kısa sürede rezil olup bir ayaklanma sonucu azledildiğini belirtmeden edemez.[32]

Tököli Imre'nin İhaneti

Osmanlı ve yabancı gözlemcilerin neredeyse tümü Tököli'nin güvenilmez bir müttefik olduğu ve bozgunda rol oynadığı görüşünü savunmaktadırlar. Bu devirde Osmanlı yayılmacı siyaseti uç bölgelerde kendilerine bağlı yeni tampon devletler kurup eskilerini (Erdel, Eflak, Boğdan, Kırım) iç eyalete dönüştürme gayesini güdüyordu (bkz. 1. Bölüm). Ne var ki büyük devletlerin arasında

32 Mehmed Giray, 6-8 [5a-7a]. Hacı Giray'ın bir ağabeyi (Saadet Giray) Han'ın nureddini makamındaydı ve diğer ağabeyi (Cihan Giray) de Murad Han'ın taraftarıydı; Soysal, 17; İnalcık, 236-37. Murad Giray soylular arasında Mansuroğullarını tuttuğu için rakip grup Şirinler derhâl yeni han Hacı Giray'ın tarafına geçtiler.

sıkışıp kalmış Kazak Doroşenko ve Macar Tököli gibi halk önderleri hareket serbestisi kazanmak maksadıyla çoklu himaye arayışı içine girince Osmanlıların planları bozuldu. Kuşatma sürerken Tuna'nın öte yakasında (Pojon tarafı) cereyan eden muharebelerde alınan mağlubiyetler (bkz. 4. Bölüm) ve kuşatmadan sonra Ciğerdelen'de yaşanan hezimet (bkz. 6. Bölüm) kısmen Tököli'nin savaşa katılmaktan caymasıyla açıklanmaktadır.

Kara Mustafa Paşa'yı Viyana'yı kuşatmaya Tököli'nin ayarttığı hakkındaki tartışmalar ise günümüze dek çözümsüz kalmıştır. Caprara, Mart ortalarında padişahın otağının Edirne'de henüz kurulduğu vakitlerde Tököli'nin temsilcilerinin sadrazamı Viyana'yı kuşatmaya yeltendirdiklerini rapor etmişti. Mayıs ayına gelindiğinde ise Caprara bu temsilcilerin Belgrad'da sadrazama Viyana'nın tahkimat planını sunduklarını bildirmişti. Haziran ayında Tököli'nin Ösek'te sadrazamla yaptığı gizli toplantıda neler konuşulduğu bu nedenle hep bir merak konusu oldu (bkz. 3. Bölüm). Kantemir İstanbul'daki sürgün yıllarında Tököli ile dostluk kurup bu meseleyi sorduğu zaman o kuşatmaya hep karşı çıktığı hâlde kendisini sevmeyen Divan Tercümanı Mavrokordato'nun yüzünden günah keçisi ilan edildiğinden yakınmıştı. Tercüman, Kara Mustafa Paşa'nın gizli ve açık tüm toplantılarında bulunduğu için onun idamından sonra sıkı takibata uğramıştı (bkz. 6. Bölüm). Kendini aklama çabasıyla Tököli'nin maktul sadrazamın aklını çelip Viyana'yı kuşattırdığını söyleyivermişti. Kantemir'e dediğine göre o sadrazama ısrarla Yukarı Macaristan'ı tamamen fethedip Viyana'ya bir sene sonra gitmesini önermişti. Şayet Tököli'nin beyanı doğruysa Viyana ile yürüttüğü pazarlığın gidişatına göre önceki aylarda Osmanlıları kuşatmaya teşvik ettiği hâlde Ösek'e geldiği vakit fikir değiştirdiğine hükmetmek gerekir.[33]

Viyana hezimeti ve sonrasında gelen felaketlerde herkesin sorumluluğu birbirinin üzerine atması normaldir. Suçlamaların neticesinde Kara Mustafa Paşa'nın idamında rol oynayan selefi Kara İbrahim Paşa, Tököli'yi ikili oynama ithamıyla bir süre hapse attırırken onun selefi Süleyman Paşa ise onu serbest bıraktı. Kantemir, 'dostu' Sü-

33 Kantemir, II, 644; Stoye, 50-52; Barker, 404.

leyman Paşa'ya Tököli'nin beyanını bir özel sohbette doğrulatmıştı. Bu adam manipülatif ve aldatıcı kişiliği nedeniyle 'Aynacı' denilen ve Kara Mustafa Paşa'nın idamını Darüsssaade Ağası Yusuf Ağa ile tezgâhlayan Büyük Mirahur Boşnak Süleyman Ağa'nın ta kendisiydi. Silahdar'ın dediğine göre Viyana önlerindeki bozgunu öğrenince ikisi ellerinde mendillerle döne döne oynamışlar! Bu adamlar Kara Mustafa Paşa'dan kurtulmak için tüm sorumluluğu onun üzerine yıktıklarına göre Süleyman Paşa'nın Tököli'yi aklayıp özgürlüğüne kavuşturması şaşırtıcı değildir. Böylece Tököli'nin suçu maktul sadrazama atması da, Kantemir'in dostu Süleyman'ın tezgâhından hiç bahsetmeyip her fırsatta maktul sadrazamı karalaması da bir bağlama oturuyor.[34]

Erdel Kralı Apafi'nin (Çifte) Sadakati

Osmanlılar Apafi'yi Tököli'ye göre daha sadık bulsalar dahi yabancı kaynaklar onun da tıpkı Tököli gibi davrandığını gözlemlemişlerdi. Esirî Hasan onun sadakatini ispatlamak için bir hikâye anlatmaktadır. İmdat ordusu muharebeden bir gece önce ulak gönderip Yanıkkale garnizonundan civardaki Osmanlı köprülerini koruyan Apafi'yi ihanete teşvik etmesini ister. Osmanlıların esirlerden öğrenildiği kadarıyla ganimete doyup daha fazla savaşmak istemedikleri ve sadrazamın Tatar Hanı ile düşman olup paşalarla geçinemediği aktarılınca Apafi'nin köprüleri bozacağı ve o tarafa kaçıp gelen Türkleri kıracağı umulur. Apafi ve Erdel ricali ise oralı olmaz, çünkü ne zaman bir düşmanları çıksa Türkler 'sahip çıkıp koruyuvermekteydiler.' Protestan Erdel'in Katolik Nemçe ile çekişmesini Esirî Hasan bu sözlerle yansıtır. Bu adamlar bozgunu öğrenince güya kalpaklarını yere çalıp ağlamaya başlarlar ve köprülere saldıran Yanıkkale ve Komaran garnizonlarını püskürtürler. Böylece bozgun günü orduyu telaşa sevk eden Yanıkkale'deki köprülerin bozulduğu söylentilerinin asılsız olduğu ortaya çıkar (bkz.5. Bölüm).

Gerçek o ki Apafi de denge siyasetinin bir parçası olarak herkesle arasını iyi tutmaya çalışıyordu. Viyana önlerinde sadrazamı birkaç günlüğüne ziyaret ettiği vakit bile Sobieski'ye Latince mektup düzüp

34 Kantemir, II, 909-911, 918

ordugâhın kötü durumunu ve Viyana garnizonunun büyük huruçlara (kale dışına baskın) kalkmasa da mevzileri inatla savunduğunu bildiriyordu. Hatta Yanıkkale önlerinden yazdığı mektupta Sobieski'ye yenik askerlerin arasında dönen birtakım dedikoduları aktarmıştır. Bunlardan biri yukarıda zikrettiğimiz gibi Sobieski'nin geldiğini duyan Murad Giray'ın sadrazamın yardım çağrılarını reddederek muharebe alanından kaçması hakkındadır. Bir diğeri ise firarileri toparlamayı başaramayan Kara Mustafa Paşa'nın gözyaşları içinde iki oğluna birden sarılıp bir at üstünde insan seline karışarak kaçtığı hakkındadır. Ekim başında, meşhur Ciğerdelen çarpışmalarından birkaç gün önce, Budin'den Sobieski'ye yazdığı şifreli mektupta, "Zaferiniz öylesine kusursuz ve nihai hedefe ulaşmakta gösterdiğiniz sarsılmaz azminiz öylesine övgüye değer ki tüm Hristiyanlık adınızı hep hatırlayacak ve dilden düşürmeyecek." diyordu. Padişahın, "Yenilmedin, sadece hedefi ıskaladın." diyerek serhatleri koruması şartıyla sadrazamı affettiği, İbrahim Paşa'nın idamını onayladığı ve Murad Giray Han'ın azline izin verdiği Apafi'nin aktardığı diğer malumattandır. Dalérac bu yazışmaları görüp eserinde yayımlamak istemesine rağmen Apafi'yi zor durumda bırakmak istemeyen Sobieski müsaade etmemiştir.[35]

Bozgunun çapı ve uzun erimli sonuçları hesaba katılırsa hain arayışı Osmanlılar için bir çeşit travmayla mücadele biçimi, hasımları için ise onları gaflet ve dalalete düşüren ilahi adaletin bir göstergesiydi. Örneğin, Venedik Elçisi Contarini'ye dayandırılan bir dedikoduya göre kuşatmanın gizemli simalarından mühtedi mühendis Ahmed Bey kale planını gizlice çıkartıp Osmanlılara verdiği hâlde sonradan vicdan azabı duymuş ve onları şehrin en güçlü istihkâmlarına saldırtmıştı. Hatta kale kumandanı nehir tarafındaki zayıf tabyalara saldırılmamasına pek sevindiğini elçiye itiraf etmişti. Elçi ayrıca Ahmed Bey'in kötü kalite barut kullanarak Osmanlı humbaralarını etkisiz kıldığını öne sürmekteydi. Aslında Osmanlılar kalenin güçlü ve zayıf yönlerini gayet iyi biliyorlardı. Bazen mühimmat sıkıntısı

35 Dalérac, 47-50, 65, 98, 110, 137; Esirî Hasan, 1405 [359b].

çekilmişse bile barutun kalitesiz olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır (bkz. 4. Bölüm).[36]

Yukarıda ele aldığımız olağan şüpheliler ile ilgili zaman içerisinde tedavüle sokulan pek çok hikâyenin gerçekliği şüphelidir ve belki de onları değerli kılan uydurma olmalarıdır. Uydurulmuşlarsa nedeni yarattıkları hayal kırıklığıydı. Muhtemelen daha Yanıkkale ablukasından Viyana'ya çağrılırken İbrahim Paşa ile ilgili çok fazla beklenti içine girilmişti ve muharebe esnasında son ana dek Tatarların geleceği umudu dinmemişti (bkz. 5. Bölüm). Sonuç olarak Dalérac'ın Uyvar'da esirken tanık olduğu (ve muteber bulmadığı) üzere pek çok 'Türk' her iki adamın önceden Sobieski ile anlaşıp muharebe günü kaçtıklarını düşünmekteydi. İşin ilginci benzer düşünceler Lehler arasında da yaygındı.[37] Belli ki beklentilerin ötesine geçen muazzam zafer her iki tarafta da bu tür söylentilere yol açmıştır.

MAZLUMUM SİLAHI: GAZABULLAH

O dönemi yaşayan Osmanlı müellifleri Viyana'da başlayan bozgun silsilesini tarihlerindeki en feci tecrübelerden biri olarak nitelendirmekteydiler. Felaketin yol açtığı travma ile mücadelenin bir diğer yolu olarak tüm yaşananları takdir-i ilahi olarak gördüler. Kazaya rıza vermekten başka çare yoktu, ama her şey bu kadar güzel başlamışken gazabullahı (Allah'ın gazabı) niye üzerlerine çektiklerini irdeleyip birtakım dersler çıkarmak da şarttı. Bir kere baharda başlayan sefer yürüyüşü boyunca memleket ahalisi çok zulüm görmüştü. Düşman arazisine girince Viyana'ya dek sivillere gereksiz vahşet uygulanmıştı. Üç aylara denk gelen kuşatma esnasında ordugâhta sergilenen ahlaksızlığın bini bir paraydı. Muharebe günü din uğruna savaşmak dururken mal aşkıyla kaçmışlardı. Her şey bir yana inatla barış isteyen bir hasma savaş açmak meşru değildi ve bunu Allah'ın tasvip etmediği çeşitli doğa olayları ve doğaüstü alâmetlerin görünmesinden belliydi.

36 Üstün, 63-64 (Almanca eserlerden aktarır ve iddiaları reddeder).
37 Dalérac, 94-95.

Tüm bunlara sebep ise kibirdi. Aşağıda bu tartışmaları sırasıyla ele alacağız.[38]

Zalim ve Yağmacı bir Ordu

Şark ve garba oldu cümle selâ; Kasabât ve kurrâda oldu nidâ
Vech-i ârza kadem basub haşerât; Ol sene oldu gûyyâ 'arasât
Beğ ve paşa başına üşdü kellâb; Milket-i pâdişâhı kıldı harâb
Oldu sarıca, sarıca arı; Nîş-zenlikden özge yok kârı
[paralı asker eşek arısı oldu; Sokmaktan başka bildiği yok]
Yok helâli, harâma hod hâzır; Harem-i Müslümâna da nâzır
Kiminin gerdanına ip takdı; Hânesin yıkdı harmanın yakdı
Ehli beytin süpürdü ol nâ-pâk; Ve emn u 'ismetini eyledi çâk
Zulm-i bîdâda urdular bünyâd; Memleket-i Şâhı kıldılar berbâd[39]

Subhî'nin yakındığı gibi Nemçe'ye sefer açıldığını duyan herkesin orduya katılması sonunda Şeyhî İbrahim'in 'gazabullah' dediği musibetlere yol açacaktı. Uzun yıllardır Nemçe batıda Fransa ile uğraştığından doğuda Macar elleri savunmasız kalmıştı ve Esirî Hasan'a göre 'serhad eşkıyası' fırsatı ganimet bilip barışa rağmen Nemçe diyarlarına akın veriyorlardı. Kolay kazanç beklentisiyle Rumeli'de sıradan insanlar bile altlarına at çekip uçlara koşmaktaydılar. Dolayısıyla, sefer ilanı ile bu türden 'haşerat' bey ve paşaların kapılarına sekban ve sarıca namıyla paralı asker olarak yazılıp gelmişlerdi. Öyle ki onbeş-yirmi konak yer asker doluydu. Ucuz ganimet malı almak için orduyu ziyaret edip duranlar da cabası.[40] Bu gözlemler Viyana Seferi'nde ordunun niye bu kadar kalabalık olduğuna ışık tutmaktadırlar. Maiyet birliklerinin sefer bahanesiyle Rumeli ve Anadolu'da yaptığı 'bir tarihte olmamış' zulümden Subhî gibi Silahdar da ya-

38 Şeyhi İbrahim 'gazabullah' ve 'musibet' kavramlarını sık kullanır. Bozgunun ahlaki nedenleri üzerinde pek durulmamıştır. Ahmed Refik, *Felaket Seneleri* ve Abdülkadir Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri" istisnadır. İkisi de Esirî Hasan'ın gözlemlerine dayanırlar.

39 Subhî, 37a.

40 Şeyhi İbrahim, 36b; Esirî Hasan, 1386-87, 1407-1408, 1412 [353b, 360a, 361b].

kınmaktadır. Diyarbekir Valisi Kara Mehmed Paşa'nın birliklerinin halka yaptığı zulmün üzerinde bilhassa durur.

Kara Mehmed Paşa'nın askerlerinin sefere gelirken 200 kadar kızı bozdukları söylenmekteydi. Sırf Diyarbekir eyaletinden '400 ulema ve seyyit' ellerinde kanlı çarşaflarla onca yolu tepip Belgrad'a şikâyete gelmişlerdi. Padişahın yolları başlarında durup feryat ederek uğradıkları zulmü duyurmaya nafile çalıştılar. Kara Mustafa Paşa Diyarbekir valisini korumayı seçmişti. Padişaha şikâyetçilerin yalancı olduğunu ve onların hatırı için sefere böyle çok asker getirmiş bir paşayı öldürüp askerini dağıtmanın hata olacağını belirtti. Sadrazam, "Seferlerin hâli budur." diyerek savaş zamanı böyle zulümlerin kaçınılmaz olduğunu kabullenmektedir. Osmanlı belge ve eserlerine sinen mutlakıyetçi ve merkeziyetçi söylemin etkisiyle o devirlerde devletlerin şiddet denetimi konusunda bazen ne kadar güçsüz olabildikleri gözden kaçmaktadır. Okur nasıl olup da Viyana'yı kuşatacak denli güçlü bir devletin asayişi sağlayamadığını anlamakta zorlansa bile sadrazamın dediği gibi, "Seferlerin hâli budur." Padişah da öyle düşünmüş olacak ki bu zulme göz yumdu. Diğer yandan 18 Mayıs'ta Diyarbekir askerinin alayını seyrederken 'Kara Mehmed Paşa kâfirine' verilecek kürkün uzaktan giydirilmesini emretti. Zira fukaranın ateşi içini yakmıştı ve Paşa otağa gelirse dayanamayıp onu katletmekten korkmuştu. Bir başka görgü tanığı olan Teşrifatçıbaşı görevi icabı bu töreni daha doğru kaydetmiş olsa gerektir. O, Kara Mehmed Paşa'nın huzura gelip atından inerek yeri öptüğünü ve sultanın kendisine samur kaplı hilat giydirdiğini belirtmektedir. Paşa sonra sadrazamın otağında bir samur hilata daha kavuşmuş ve iskemle üzerinde sadrazamla bir miktar sohbet etmişti. Anlaşılan o ki Viyana Bozgunu yıllar boyunca tartışılırken aynı olayın farklı yönleri Silahdar'ın anlattığı cinsten ahlakçı hikâyeler icat etmek için öne çıkarılmaktaydılar. Hikâyenin devamında Silahdar feryatları duyulmayan mazlumlara el kaldırtıp beddualar ettirir. İşte Allah bu bedduları duyduğu için ordu hezimete uğramıştı. Bunca ülke düşman eline geçmiş, sayısız Müslüman ölmüş ve binlercesi de dinden çıkmıştı. Bu hikâyede dindaşların mürtet olup ahiretlerini heba etmelerine sebep 'zalim-i cabbar ve sitem-dide-i bi-eman' olan Kara Mehmed

Paşa gibilerinin 'fesad ve şenaatleri' ile onları koruyan sadrazamın ta kendisiydi. Eyaletlerden Belgrad'a nice şikâyetler yağdığı ve asker zulmünün vebalinin umarsız padişaha ait olduğu fikri Subhî'nin şu aşağıdaki dizelerine de yansımıştır:[41]

Geldi döküldü bir bölük fukarâ; Didiler pâdişâha vâveylâ
"Kalmadı hânemizde bir kuru nân [ekmek]; İt gibi yedi cümle sekbânân
Gitdi mâl u menâl ve ehl-i 'ıyâl; Görün Şehriyâredir bu vebâl"
İtmedi 'adl ve zulm ve istisnâ; Kâ'il olur mu hiç buna Mevla

Uçlara yaklaştıkça yağma ve talanın boyutu da arttı. Gönüllü, sekban ve Tatar çeteleri İstolni Belgrad'ın Osmanlı reayası olan köylülerini bile köleleştirince timar sahibi sipahilerin şikâyeti üzerine çadırlar didik didik aranmış, ama ancak birkaç bin reaya özgürlüğe kavuşabilmişti. Bu olaydan dolayı iki sekban bölükbaşısı ile bir sipahinin kellesi ordugâhta vuruldu. Teşrifatçıbaşı ve Silahdar bu yağmaya katılan askerleri, "Çok fayda sadedinde olan manav taifesi çok zarara uğradılar." diyerek alaya almaktadırlar. Manav kelimesi etimolojik tercihe göre bir yerin yerlisi (yörük olmayan), bir Türk boyu veya kadim bir Anadolu halkı manalarına gelebilmektedir. İncelediğimiz kaynaklar ise bu kelimeyi günümüzdeki 'bakkal çakkal' tabiri yerine kullanıyorlar. Aslen asker olmayıp sefere ganimet arzusuyla katılan disiplinsiz ve yağmacı güruha bu adı takıyorlar.

İstolni Belgrad'dan ilerisi artık Nemçe arazisi kabul edildiği için Tatarlar ve Kara Mehmed Paşa çarhacı (öncü) ve avcı kıtaları şeklinde ordunun önünde Yanıkkale'ye doğru gönderilmişlerdi. Düşman arazinin Viyana'ya dek yakılıp yıkılmasının yol açtığı lojistik sorunları yukarıda incelemiştik. Bu tahripkârlık aynı zamanda Osmanlı müelliflerine niçin Allah'ın hışmına uğradıklarını tartışma olanağı tanımaktadır. Sergilenen vahşeti Allah'ın cezasız bırakmayacağı Subhî'nin dizelerine yansımıştır:

41 Silahdar, 806 [108a]; Subhî, 37a. Sekban 'köpek bekçisi' demek olup 'it gibi' yemeleri buna göndermedir.

Çarhacı oldu çün Kara Paşa; Dinle tafsîl ideyim inşâ
Yakdı yıkdı kılâ' ve illerini; Asumâna savurdu küllerini
Yakdılar hânmân-ı câni bile; Çok dakik [un] ve zahîre ve nânı bile
Kâfirin hep âmânını kesdi; Kahramân gibi tığını [kılıç] asdı
Vire viren [teslim olan], virirdi başla cân; Kâ'il olur mu hiç buna Yezdân[42]

Teslim olan düşman yerleşimlerini yağmadan muaf tutarak köylüsünü padişahın reayası kabul etmek esastı ve onları tutsak etmek düşünülemezdi. Gelgelelim, devletten maaş almayıp geçimliklerini seferlerde yağma yaparak sağlayan pek çok taşra askeri bu ilkeyi yer yer göz ardı etmişlerdir. Mesela, Osmanlıların tarafına geçen Papa Kalesi'ne gönderilen muhafaza kuvvetleri etrafı vurup 2000 esir almışlardı. Şeyhî İbrahim kendisini yollara dökülüp karşılayan bu reayaya hiç şefkat göstermemekle suçladığı sadrazamı yağma ve yıkımdan sorumlu tutar. Oysa şikâyet üzere sadrazam esir reayanın tımar sahiplerine teslim edilmesini sağlamıştı. Hatta Teşrifatçıbaşı sefer yürüyüşü esnasında onun başvurduğu bazı sert cezalandırmalara atıfla ne kadar adil bir adam olduğunu ispatlamaya uğraşır durur ("Hasımlar Sahaya İniyor").[43]

Müelliflerimize göre askerin nimet bilmeyip şımarması Allah'ı kızdırmış olmalıydı. Ordu seferin başında Ösek'teki meşhur köprüden geçerken düşman baskınına uğramaktan korkuyordu. Allah'ın inayetiyle böyle bir şey olmadığı gibi ta Viyana'ya dek neredeyse hiç düşmanla karşılaşılmamış ve çobanlara varıncaya dek herkes çok ganimet elde etmişti. Ordu tüm bu nimetlerden dolayı Allah'a şükredeceğine zaferi kendinden bilip böbürlenmeye kalkmış ve olmadık taşkınlıklarla gazabullaha sebebiyet vermişti. Bu şımarıklıkla Yanıkkale-Viyana arasında ele geçen erzakı muhafaza etmek akıllarının ucundan bile geçmemişti. Kuşatma uzadıkça kıtlık çıkacak ve Silahdar'a göre nankör askerleri Allah bin bir türlü belaya uğratacaktı. Esirî Hasan'ın anlattığına göre Yanıkkale-Viyana arasında

42 Subhî, 38b.

43 Teşrifatçıbaşı, 77 [45b]; Silahdar, 825-26 [110b]; Sarı Mehmed Paşa, 142; Şeyhî İbrahim, 37b.

çapul sevdası yüzünden piyade ve süvari arasında husumet çıkmıştı. Piyadeler öncü süvarilere ve Tatarlara sanki sefere bir tek kendileri katılmış gibi tüm ganimeti önden topladıkları için kızgındılar. Üstelik tarlaları hasadıyla yakmaları yüzünden avuç avuç kavrulmuş buğday ve arpa yemek zorunda kalıyorlardı. Piyadeye de bir şeyler kalsın diye onlara bulundukları yerde durmaları emredilse bile emir ulaşana dek çoktan Viyana'nın dibindeki Schwechat'a gelmişlerdi bile. Çarhacı ve Tatarların yıkımını izleye izleye Viyana'ya varan ordu ricali 'gurura kapılıp' artık bu ülkeden imdat ordusu devşirmenin olanaksız olduğunu varsayıyordu. Bu sebeple Viyana'nın kısa sürede vire ile fethedileceğine inanmaktaydılar. Silahdar ise Hasan'dan farklı bir anlatı sunar. Ona göre yol boyunca yıkımın boyutlarını gözlemleyen ordu ricali gururlanmak şöyle dursun ülkenin bu derece tahrip edilmesinin sebeplerini 'tefekkür ve tetebbu' etse de pek bir anlam verememişti. Rical yıkımın sebeplerini 'tefekkür ve tetebbu' ede dursun, Silahdar'a göre sebep Allah'ın zalim Katolikleri Osmanlı sopasıyla dövmek istemesiydi. Leopold Katolik olmayan Macarlara karşı 10 küsur yıldır her türlü zulmü yapıyordu. "Allah kâfir dahi olsa kulundan vazgeçmez!" Elbette mazlum Macarları koruyacaktı. Tatarlar ve öncülerin Nemçe diyarlarında yol açtığı zarar, ziyan ve ölüm bir ilahi intikamdı.[44]

Etrafı bu şekilde kurutmanın cezasız kalmayacağı fikrini işlemek için Esirî Hasan sergilenen zulüm ve vahşeti ayrıntılarıyla tasvir ediyor:

> Koca avretleri [yaşlı kadınları] ve küçük ma'sûmları katl idüp üç ve dört yaşından aşağı olanları bi'l-cümle kırarlardı. Şöyle ki koca avretleri oturdup kılıç tecribe iderlerdi. Ol yerden çalamadıkça biri dahi "Girü dur ben çalayum" diyüp ol fakire feryâd ider, ol ayaktaşları olan erâziller [reziller] dıhk iderlerdi [gülerlerdi]. Ve anası kucağında meme emer ma'sumları anası kucağından alup acı kavun gibi yere çalup helâk iderlerdi. Ve ba'zılarının anası lâşesi [cesedi] üstüne düşüp feryâd idüp bir vech ile [bir türlü] kalkmadıkda anı

44 Silahdar, 829-35 [111a-b]; Teşrifatçıbaşı, 126 [84b-85a]; Esirî Hasan, 1391-93 [355a-b].

dahi kılıc üşürüp katl iderlerdi. Ve ba'zıları lisân-ı hâl ile işâret idüp "Ben kendüm getürürüm" dirdi ammâ merhamet itmeyüp ve çeküp kucağından alup ayaktaşı olan erâzilin birine "Al şunı havâya at, bakayım havâda iki parça idebilür miyim" diyüp ol idemediği hâlde biri dahi tecribe idüp böyle eşedd-i azâb ile [korkunç acılarla] katl iderlerdi. Ve hadd-i bülugından yukaru ricâl [yetişkin soylular] hod yasak olup bi'l-cümle katl iderlerdi...fakîr sığırların her birinin birkaç yerinde kılıç yarası olup cerâhatsiz bir hayvân yok idi ki ilerü giden erâziller kılıc tecribe iderlerdi... muhassal Bec'e [Viyana'ya] varınca zikr itdüğümüz münker [Allah'ın rızası olmadan] ve nâ-meşrû' dökdükleri avret ve ma'sum kanının haddi ve hisâbı yok idi.[45]

Kuşatma kutsal üç aylara denk gelmişti. Ona rağmen ordugâhta azgınlık ve taşkınlığın sürmesi Osmanlı müelliflerine göre gazabullahı davet etmişti. Teşrifatçıbaşı yenilginin sebeplerini sıralarken içki ve cinsel istismar meselesini gaza vakti Allah'ın rızasına mugayir türlü 'şenâ'at ü kabâhata' cesaret edildiğini söyleyerek üstü kapalı geçmektedir. Onun eserini birebir alıntılayan Silahdar bu bahiste ondan ayrılır ve bu kabahatleri sayıp döker. Viyana kırsalındaki bağlar sayesinde şarabı bol bulunca müptelası olmayanlar bile içip o mübarek aylarda Allah'tan korkmadan gece gündüz 'zina ve livâta' ile iştigal etmişlerdi. Seferin başından beri onlara bahşedilen nimetlere nankörlük edince 'kahr-ı İlahî'ye' uğradılar.[46] Şeyhî İbrahim de askerlere 'damlası haram olan murdar şarabı' Ramazan ayında gece gündüz içtikleri için kızgındı. Üstelik İslâm memleketi dâhilinde bile bir cariye satın alınca gebe olmadığı anlaşılana dek dokunmamak şart iken bunlar hiç tınmayıp kadın erkek demeden esirlere musallat olmuşlardı. Esirî Hasan'ın gözlemleri de onu desteklemektedir. Darülharpta cariyeye ilişmek (*vaty*) caiz değilken 'bazı aşağılık ve rezil adamlar' iki-üç kişi bir araya gelip cariye ve gulam satın almakta ve 'nevbet ile mel'anet' etmekteydiler. Gece olduğunda büluğa ermemiş 'oğlan ve kız inildisinin hisâbı olmayup' duyanların ciğeri parçalanmaktaydı. İlginçtir ki hiç gereği yokken kâfir elbisesi giyen ve Müslümanlıkları ancak

45 Esirî Hasan, 1392-93 [355b].

46 Teşrifatçıbaşı, 126 [84b]; Silahdar, 884 [118a].

2.6 İçoğlan

şapkanın kenarını keserek takmaları sayesinde belli olan askerleri bunlarla bir tutar gibi beraberce ayıplamaktadır. Sefer sürdükçe Allah lütfunu bu azgınlıklardan dolayı esirgemeye başlamış ve galibiyet hezimete dönüşmüştü.[47]

Osmanlı hezimetini azgınlık ve taşkınlıklara atıfla açıklama çabasına karşı tarafın müelliflerinde de rastlıyoruz. Örneğin, esir subay Martelli, 8-10 yaşlarındaki kız ve oğlanların cinsel istismar nedeniyle yaralandıkları veya öldüklerine şahit olmuştu. Hatta kimi kaynaklar gerek içoğlan (hizmetkâr) istihdamı âdetini anlamadıkları gerekse Kara Mustafa Paşa'yı itibarsızlaştırmak istedikleri için sadrazamı 'oğlancı' olmakla dahi itham edebilmişlerdir. Rivayete göre Vânî Mehmed Efendi kuşatma sürerken onu sefahat düşkünlüğü ve 'gulamperestliği' ile Allah'ı öfkelendireceği konusunda nafile yere azarlayıp durmuş, ama o ordusunun gücüne güvenerek kulak asmamış ve 'Müslüman kanununda' sert ceza gerektiren bu kötü alışkanlığını sürdürmüş![48]

Osmanlı müellifleri azgınlık ve taşkınlık temasını ayrıntılarıyla işlerken gazabullahtan dolayı sanki muharebede bozgunun kaçınılmaz olduğunu ima etmektedirler. Subhî yeniçerilik gayretiyle ile bir kez daha manavlara yüklenmektedir:

---

47 Şeyhi İbrahim, 39b. Bu gözleme ilk dikkat çeken 1927'de Rıdvan Nâfiz'dir (*Hayat*, c. I, s. 22, 23 ve 24 1927) ve Atalar tarafından küçük okuma hataları ile makalenin çevrimyazısı yapılmıştır (s. 195): "...mevsim mâh-ı siyam iken katresi mü'minin üzerine nass-ı katı' ile haram kılınan murdâr şarâbı leyl û nehâr şurb idüb ve ahz olunan üserânın hıttâ-ı İslâm'da dahî istibrâsı şart iken mukayyed olmayub müzekker müennesin vaty idüb ef'al-i kabîhâ irtikâbıyla velvele-endâz olmuşlardı."; Esirî Hasan, 1393-94 [355b]; Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri", 234.

48 Martelli, 33; Dalérac, 67-68; Coyer, 298.

Ol manavlar ki kâra gelmiş idi; Her biri bir şikâra [av] gelmiş idi
Hep şikârını derkenâr itmiş; Vakt-i zuhr [öğlen] olmadın firâr itmiş
Bir iki üç esîr vüzerâ ile; Yola düşmüş kaçar şikârı ile
Ordudan çün manavlar oldu revân; İnhizâma [yenilgi] sebeb bu oldu hemân[49]

Bozguna azgın ve taşkın manavların yol açtığı konusunda herkes hemfikirdi. Esirî Hasan'a göre, "Asker az idi, düşmen çok idi." diye bahane bulmak da anlamsızdı, çünkü düşmanın karşısına ordunun onda biri bile çıkmamıştı. Kuşatmada çok adam öldüğü doğruydu, ama muharebede yüz adam belki ölmüştü ve onlar da zaten uzaktan topla tüfekle vurulmuşlardı. Kısacası, o 'alay yakışığı hergeleler' kaçtığı için mağlubiyet alınmıştı ve 'merhum padişahı' suçlamak yanlıştı. Yenilgiye rağmen Osmanlı ordularının lojistik bakımdan düşman ordulardan hâlâ çok daha üstün olması ona göre devletin bir kusur ve zaafiyeti olmadığını göstermekteydi. Her kibir ve gururun bir hüznü ve elemi olacağını belirten Esirî Hasan, iddiasını desteklemek için Tebük Gazası'nı örnek verir. O güne kadar toplanan en kalabalık İslâm ordusunda muharebeden bir gece evvel sırf bir asker çokluğa güvenip, "Yarın düşmeni bozup çok ganâyim alırız." demişti de, "İnşâallah" demediği için ertesi gün çarpışmada çok şehit ve yaralı verilmemiş miydi? Elbette, 'Resullullah hürmetine' galip gelinmişti, ama hiç ganimet alamadıkları gibi kıtlık yüzünden deve bağırsaklarının suyunu sıkıp içmek zorunda kalmışlardı. Tabii ki tüm bunlar şükretmeyi ve galibiyeti Allah'ın lütfuna yormayı ümmete 'talim ve terbiye' içindi. Yoksa Resulullah ile olan askere haşa zaaf atfetmek nice mümkün olabilirdi. Bu kadarcık bir hata bile böyle cezalandırılmışsa Osmanlı askerlerinin sergilediği 'münker ve na-meşru fiiller' tabii ki bozguna sebebiyet verecekti. Belirtmek gerek ki Tebük'te aslında herhangi bir çarpışma olmadı, ama etrafa gönderilen küçük birlikler çatışmalara girdiler.

Teşrifatçıbaşı sırf ganimet için gelmiş manavları mal ve esir derdine düşüp daha kuşluk vaktinde kaçarak herkese kötü örnek olmakla suçlar. Onları takiben savaşmak yerine ordugâhta kalanlar kaçmış

49 Subhî, 41a.

ve ordugâhın boşalmakta olduğunu duyan asker telaşa kapılıp mallarının derdiyle çadırlarına koşmuşlardı. Böylece İbrahim Paşa emrindeki sağ kanatta gedik açılmış ve düşman ordugâhı işgal etmişti. Zaten kuşatma boyunca ordugâhta kıtlığa yol açan 'amele yaramaz, düşmene varmaz bir bölük ehremen-sîmâ heriflerin' bir daha sefere getirilmemesi en doğrusuydu. Kantemir'in aktardığı bir hikâye kaçkın askere duyulan kızgınlığın edip muhitlerle sınırlı olmadığına işaret etmektedir. Sadrazam Budin'deyken padişahla arasını iyi tutmak için kuyumcusu Yahudi Konnorto Anakavoğlu'na bir muhafız birliği ile Belgrad'a gidip oradaki kıymetli eşyasından padişaha layık pahalı hediyeler hazırlamasını emreder. Anakavoğlu ise muhafız birliği istemez. Başına 'Alman şapkası' geçirince ordu kaçkını Türk ve Tatar çeteleri soyguna yeltenmek şöyle dursun korkularından kendi paralarını bile çıkartıp ona vereceklerdir. Hikâyenin sonunda Kara Mustafa Paşa iç geçirerek, "Allah'ın firara sevk ettiği kimseler, Yahudi'den de çekinirler." deyiverir.[50] Subhî de manav makulesi bu adamların Yanıkkale ve Budin'e doğru kaçarken sergiledikleri davranışları kınar:

Ol manavlar ki irken itdi firâr; Eyledi kendüye esîrini bâr [yük]
Nice ma'sûm nicesi 'avret; Yüklenüb gitdi bir alay nikbet
Dimediler ki "biz bunu nideriz"; Anladılar ki "yolda kor gideriz"
Çekdiler cümlesine tîğ-ı helâk; Cümlesi kâtil oldular bî-pâk
Kana gark olmuş ol esîr u fakîr; Pare pare yatur sagîr û kebîr...
Birilerin katl iderdi hep 'asker; Bunu hâşâ ki ide bir kâfir[51]

Subhî'nin anlatımında 'manavlar' açgözlülükle esirlerini de alıp kaçmışlardı. Fakat barınma ve erzak sorunları baş gösterince kadın ve çocuk demeden günahkâr katiller gibi esirlerini öldürdüler. Böylesini kâfirler bile yapmamıştı. Kaçış yollarında gazabullah türlü şekillerde tecelli etmişti. Esirî Hasan, aç-susuz, perperişan bir şekilde selamete varmaya çalışan yığınların nasıl da Allah'ın musallat ettiği hastalık nedeniyle sapır sapır döküldüğüne dair sarsıcı tasvirler sunmakta-

50 Teşrifatçıbaşı, 124-25 [83a]; Silahdar, 883 [117b]; Kantemir, II, 917; Esirî Hasan, 1384, [353a], (1387 [354a], 1390 (hergele tabiri hk.), 1394-95 [356a] (Tebük faslı) ve 1414 [362a].

51 Subhî, 41a, 42b.

2.7 Perchtoldsdorf katliamı

dır. İstanbul'a dek her yer bu 'fitne ve fesatçıların' bitten görünmez cesetleriyle dolmuştu. Camiler bile revire döndüğünden halk uzun süre namaz kılamamış ve ölenleri yıkamaya eli varmayıp öylece gömüvermişti. Birçoğunun cebinden çıkan kese kese altınlar tam bir ibret vesikasıydı. Temiz niyetle (gaza) değil de ganimet hırsıyla sefere katılanlar edindikleri ganimetle ancak 'birkaç gün yıldız böceği gibi' ışıldar ve sonrasında böyle telef olup giderlerdi işte. Hani neredeydi o firar edenler? Sadrazamın 'işi ileri yürümesin' diye askeri ayartanlar (İbrahim Paşa)? Ya kumandanlarına rüşvet verip muharebe günü çadırlarında oturanlar? Mallarıyla kaçıp Tatar ordusuna sığınanlar neredeydi? Hepsi de o sene içinde 'bir belâ ve zillet ile helâk' oldular. Oysa temiz niyetle savaşanlar (kendisi?) refah içerisinde uzun ömürler sürdüler.[52] Yaşananların onda birini bile anlatmadığını söyleyen Şeyhî İbrahim'in dokunaklı ifadesiyle muharebe günü musibetten kaçıp selameti arzulayanların binde biri kurtuluşa eremedi, çünkü ecel

52 Esiri Hasan, 1411-12 [361b].

denilen kasap bir afet olup insan güruhunu hiddet kılıcıyla telef etti. Hazan yelinde dalından kopan yeşil yaprakların yatağı olan toprağa bu sonbaharda genç bedenler serildiler.[53]

Tüm bu çarpıcı ve dokunaklı tasvirler Viyana'ya dek askerî başarılarla dolu olan seferin bir anda kabusa dönüşünü kibre kapılan ordunun Allah'ın lütuf ve nimetlerinin kadrini bilmeyip ahlaken yozlaşmasıyla açıklamaktadırlar. Sundukları tasvirler karşı tarafların gözlemleriyle uyum içinde olsa bile müelliflerin bu tasvirleri bir anlatı tekniği olarak kullandıklarını göz ardı etmememiz gerekir. Şöyle ki yakındıkları azgınlık ve taşkınlıklar o devrin tüm savaşlarında vardı ama zaferle sonuçlanan Osmanlı seferleri (Kandiye, Uyvar, Kamaniçe ve Çehrin) anlatılırken asla ağza alınıyorlardı. Unutmamak gerekir ki işler yolunda giderken Teşrifatçıbaşı Viyana'nın güneyinde hile ile teslim aldıkları Perchtoldsdorf'un ahalisini katledenleri övmüş ve ahalinin hileye kanmasını da fethi müjdeleyen ilahi bir alâmet olarak görmüştür (bkz. 4. Bölüm). Dolayısıyla, Viyana fethedilseydi muhtemelen bu hikâyeleri Osmanlı müelliflerinden okumayacaktık. Bu saptama Kara Mustafa Paşa gibilerin açgözlülük ve fırsatçılıkla haksız bir savaşa yol açmaları yüzünden gazabullahı üzerlerine çektiklerini savunan görüşler için de geçerlidir.

AHLAKSIZ DİPLOMASİNİN CEZASI: GAZABULLAH

Sözleri hep füsûn fesâne idi; Hem gurûrâne hem bahâne idi
Şems olur mu ziyâsı hiç körün?; Hakk murâdın virir mi mağrurun?[54]

53 Şeyhi İbrahim, 41b. Bu pasaj ilk dikkat çeken Parmaksızoğlu, 1091: "Gûyâ ki bu kârhâne-i dehrde kassâb-ı ecel bu gürûh-ı insânı kat'-ı sikkîn-i gayz ile telef ve hebâ itmeğe bir seyl-i âfet-fezâ oldu ki mevtâ-yı insan ile bâdiye-i sahrâ ve beledât-ı me'va mâlamâl olub defninden halk-ı cihân bî-tâb ü bî-âmân kalmışlar idi. Berg-i dırahtân-ı sebz-asâr bâd-i hazandan bister-i hâkde best olduğu gibi vücûd-ı nev'-i âdem dahi ana döndü." (okuma hataları giderilmiştir); Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri", 236-37.

54 Subhî, 38b.

Kara Mustafa Paşa'ya Osmanlı ve yabancı görgü tanıklarının atfettikleri kişilik özellikleri onun haksız yere savaş ilan edip gazabullaha yol açtığı görüşünü ilk bakışta ikna edici kılmaktadır. Avrupa'da okuru çok olan Rycaut ve De La Croix gibi çağdaş kaynaklar ile Fransız (Nointel), Venedik (Morosini) ve İngiliz (Finch) elçileri onu cimri, hasis, Hristiyanlardan nefret eden, gaddar bir adam olarak sunarlar. Elçiler onunla yaşadıkları çeşitli diplomatik sorunların verdiği kızgınlıkla abartılı gözlemlerde bulunmaktaydılar. Kandiye Seferi zamanında sadrazam kaymakamı olarak İzmir'deki yabancı tüccar gemilerini zorla kiralayıp Girit'e erzak ve iaşe taşıttırması elçilerle arasını bozan ilk sorundu. Vaz geçmesi için önerilen rüşvetleri şiddetle reddetmesi elçilerin hoşuna gitmemiştir. Sadrazam atandıktan sonra 1677 Mayıs'ında yaşanan meşhur 'sofa krizi' onun evvelki sadrazama nazaran elçilere karşı sert ve mağrur davranacağının bir işareti olarak görüldü. Yeni bir sadrazam atandığı vakit tebrik ziyareti esnasında elçilerin huzurda onun sofasından daha alçak seviyede oturmaları âdettendi. Nointel ise bu durumu kabul etmeyip iskemlesini sofayla hemzemin bir yere taşımış ve emrivaki ile üstüne oturmuştu. Teşrifatçı iskemleyi altından çekince de bozulup orayı terk etmişti. Sadrazam bu gürültüleri içeriden duymuş ve kızarak bir daha Nointel'e randevu vermemişti. Hadiseden korkuya kapılıp tebrik ziyareti randevusuna bir bahaneyle gelmeyen İngiliz elçi de aynı muamele ile karşılaşınca sadrazama düşman kesildi. Bir diğer diplomatik sorun elçiliklerin koruması altındaki tüccarlara Osmanlı reayasından kadınlarla evlenmelerinin yasak olduğu hatırlatılınca çıktı. Yasak, idareciler rüşvet aldığı için pek uygulanmıyordu ve zaten bu tip tüccarların çoğu aslında Osmanlı tebaasındandılar. Cizyeden kurtulmak gayesiyle berat satın alıp elçilerin korumasına girmekten onları caydırmak için olsa gerek, Kara Mustafa Paşa bu kuralı inatla dayatmak istemişti. Göz yumması için önerilen rüşvetleri reddedince sorun Viyana Bozgunu sonuna dek çözümsüz kalacaktı. Her iki durumda da rüşvet almayı reddetmesi bu politikaların onun iradesinin ötesinde bir devlet politikası olarak geliştirildiğini gösterir. Yoksa amacımız Kara Mustafa Paşa'yı rüşvet almayan dürüst bir siyasetçi olarak sunmak değildir. Yasak olduğu hâlde İstanbul'daki bozahaneleri avanta alıp açtırması

padişahı kızdırınca suçu Sadaret Kethüdası Hasan Ağa'nın üzerine atarak onu boğdurtmaktan başka çare bulamadığını Raşid bile kabul etmektedir. O devirde bu tür avanta ödemelerinin her zaman gayrimeşru görülmediğini belirtelim. Zaten padişah, avanta meselesinden ziyade ona sorulmadan fermanına mugayir iş yapılmasına bozulmuştu. Kısacası, sadrazam Köprülü Hanedanı'nın başı olarak devraldığı ilişkiler ağını ve yayılmacı ülküyü sürdürüyordu. Mesela, Fazıl Ahmed Paşa'nın da son zamanlarında Kuruz sorununa karşı daha fazla ilgi göstermeye başladığı hakkındaki gözlemlere değinmiştik (bkz. 1. Bölüm). Ne var ki Viyana'yı kuşatmasının zamanlaması ve hezimetle sonuçlanan yenilgi onun göze batan kişisel zaaflarının da katkısıyla öcüleştirilmesine yol açmış durmaktadır.[55]

O devirde Osmanlı müellifleri savaşın nedeni konusunda birbirleriyle anlaşamasalar da kuşatma öncesi dönemi Asr-ı Saadet gibi telakki edip özlemle anmaktaydılar. IV. Mehmed'in 'zaman-ı saadetlerinde' yedi iklim ve dört köşede Osmanlı'ya itaat etmeyen padişah kalmadığını iç geçirerek hatırlarlar. Savaş çıkmadan önce memlekette asayiş, çarşı pazarda bolluk ve ucuzluk hüküm sürüyordu. Esirî Hasan'a göre o zaman ki zevk ü safa bir tarihte olmuş değildi. Yeni bir sefer açılmasını Sarı Mehmed Paşa ve onu takiben Raşid devlet namusuyla açıklamaktaydılar. Padişahın kendine sığınıp baş eğenlere merhamet kapısını kapatması âdetten değildi. Bu nedenle Tököli'nin iltica ve itaat talebi kabul edilmişti. Bu düşünce tarzı aslında Köprülü yayılmacılığı ile uyumluydu (bkz. 1. Bölüm). Bununla beraber Tö-

55 Meselenin yetkin bir analizi için bkz. Olnon, 649-69; bu yargıların abartılı olduğuna dair ilk gözlemlerden biri için bkz. Heywood, 589-92; Rycaut, 1; Lecroix, 187 (ve tüm metin boyunca); Pedani, 11-26. Venedik elçilik raporları savaşlarda atılgan, ibadetlerine sıkı sıkıya bağlı, mağrur, aldatıcı, gaddar ve karanlık bir siyasetçi portresi çizerken Balyos Giovanni Morosini (1675-1680) onu farklı gösterir. Güya tıpkı Fazıl Ahmed Paşa gibi damıtıldığı için günah olmadığına inandığı rakıya ve harem sefahatine düşkün ateist bir biseksüeldi. Bu karalamalar bir yana Venedik belgeleri balyosların Fazıl Ahmed Paşa ve Osmanlı ricalinin diğer üyelerine *rosolio* denilen gül aromalı bir likör hediye edip durduklarını ispatlar; , bkz. Raşid, I, 217 (Kethüda Hasan'ın idamı bahsini Sarı Mehmed Paşa, s. 117'den almıştır.).

köli'nin böyle açıktan desteklenmesini ricalin kibri ve Kara Mustafa Paşa'nın açgözlülüğü (*tama'*) ile izah edenler de vardı. Bu görüşe göre hiçbir yerde Osmanlı'ya karşı 'tuğyan' (isyan) yokken ve barışın bitmesine daha iki sene varken bu siyaset değişikliği yersizdi. Ne var ki ricalin 'feleğe kelek, ankaya sinek' deyip 'atar yaptığı' bir devirdi o. 'Dimağlar gurur kaplıydı.' Yabancı devlet elçilerine uygunsuz söz ve tavırlarla büyüklük taslayıp devletleri küstürüyorlardı. Yukarıda andığımız diplomatik sorunlar konusunda bazı Osmanlıların tıpkı Avrupalılar gibi düşündüğü açıktır.[56]

Silahdar'ın suçlamalarına bakacak olursak Kara Mustafa Paşa tahrikçi, 'kavga kaşıyan' (*gavga kaşağısı*), kibirli, tamahkâr, devletin haraplığına çalışan, inatçı, nankör ve mağrur bir 'Türk' idi. Hoş, o 'Türk' kelimesini genelde bu sıfatlarla anar. Fazıl Ahmed Paşa'nın bir önceki Macar Seferi'ni (1663-64) ne zorluklarla kapattığını hatırlatıp sadrazama uç bölgenin karışmasından dolayı kızar. Şöyle ki Tököli evvelce Osmanlı desteğinden yoksun, Macar diyarında serseri gezen bir adamken sadrazamın açgözlü olduğunu (*tama'ı gâlib âdem*) öğrenir öğrenmez gözünü Macar altınıyla boyayıp amacına ulaşmıştı. Artık 'Devlet-i Aliye kanadıyla uçup konuyor' ve Esirî Hasan'ın da gözlemlediği gibi serhat askeri de ona katılıyordu. Mehmed Giray, 'melun' Tököli'nin Osmanlı desteğini sadrazama 200 kese kuruş vererek aldığını öne sürer. O da sadrazamı Silahdar gibi, 'dikkafalı, dediğim dedik, sütü bozuk soysuz bir Türk' olarak görür. Bu söylentiler muhtemelen Kuruz temsilcileriyle yürütülen ve yıllık haraç ödemek şartıyla Tököli'nin Orta Macar kralı tanınmasıyla sonuçlanan müzakerelerle ilgili çıkmış olsa gerektir. Sadrazam savaşa isteksiz olan padişahı ikna etmek için, "Üzerimize Raba Cengi'nde (1664) bulaşan yağlı kara henüz silinmeyip kaldı." diyerek açıkça tahriğe baş vurmuş ve hatta Yeniçeri Ağası Vezir Bekri Mustafa Paşa'ya yeniçerilerin savaş istediğini söylettirmişti. Temkinli padişah yine

56 Şeyhi İbrahim, 35b-36a ve Esirî Hasan, 1384-86 [353a-b] (eskiye özlem hk.). İlki Nemçe'ye savaş ilanına karşıyken ikincisi değildir ama yine de eski düzeni özler; Sarı Mehmed Paşa, 125; Raşid, I, 223; Mehmed Giray, 2 [2a] (alıntı).

savaşa razı gelmeyince üzerinde baskı kurmak gayesiyle 1682 yazı boyunca vaizler aracılığıyla halkı savaşa kışkırtmış ve serhat beylerini Nemçe tarafının sınırları ihlal ettiğini yazan düzmece feryatnameler göndermeye mecbur bırakmıştı. (bkz. 1. Bölüm). Felemenk elçisi Coyer, 1677 başındaki raporunda yeni sadrazamın derhâl Nemçe serhaddindeki pek çok idareciyi Anadolu tarafına gönderip buralara yeni atamalar yaptığını söylüyor. Bu durum daha Çehrin Seferi'ne çıkmadan önce Kara Mustafa Paşa'nın Macar serhaddini kendi denetimi altına almak istediğine bir işarettir.[57]

Bu görüşlerin yaygınlık kazanmasında II. Viyana Kuşatması'nın yol açtığı 16 yıllık yıkımın payı yadsınamaz. Özellikle Nemçe tarafının barışı uzatmak istemesine rağmen Subhî'nin dile getirdiği gibi büyüklük taslayıp 'füsun fesane' sözlerle savaşı dayatmak yukarıda tarif ettiğimiz gazabullaha yol açmıştır. Kimilerine göre çeşitli doğa olayları ve kehanetler Allah'ın savaş ilanını haksız bulduğunu zaten göstermekteydi. Hatırlanacağı üzere güya Kara Mustafa Paşa savaştan önce rüyasında 'yedi başlı bir ejder' tarafından sokulduğunu görmüş ve rüyası Nemçe ile savaşmaması gerektiği şeklinde tabir edilmişti.[58] İtalyanca anonim vekayinameye göre IV. Mehmed savaştan on beş sene evvel (1668) gördüğü bir kabusta kellesini kesen Hristiyan'ın İmparator Lepold olduğunu onun portresini görünce anlamıştı. Ayrıca Hristiyanlar Sultan İbrahim'in kendisini boğdurttuğu için oğluna beddua ettiğine inanıyorlardı. Bunların 'Hristiyan' dedikodusu olduğunu kabul eden meçhul yazar, yine de ilahi adalete işaret ettiklerini düşünmektedir. 'Türklerin' barış yanlısı bir imparatora savaş ilan edilmesini hoş karşılamadıklarını Avrupalı okurlarına hatırlatır. Caprara'nın şu meşhur fetva hadisesini kastederek şeyhülislamın savaşla ilgili kötü kehanette bulunduğunu iddia eder ve lafı Süleyman'ın lanetine getirir. Evliya Çelebi'de de bulduğumuz bu hikâyeye göre

57 Silahdar, 771 [103b] ve 784-85 [105b]. "Lâkin veziri â'zam müteharrik, gavga kaşağısı, mütekebbir, tama'kâr, devlet harâblığın ister anûd ve künûd ve mağrur Türk olduğundan"; Mehmed Giray, 3 [2b-3a]. "Mütemerrid ve mu'ânid, bed-asl, Türk-i denî"; Şeyhî İbrahim, 35b-36a; Esirî Hasan, 1386-87, [353b]; Olnon, 657.

58 Silahdar, 785 [105b].

Kanuni Sultan Süleyman Viyana'da bozulup kara kışta bin türlü zahmetle geri döndüğü zaman 'haksız yere' hiçbir sultanın Raba'yı (Yanık Suyu) geçmemesini emretmiş ve uymayanları lanetlemişti. Tüm Hristiyan âleminin merkezindeki bir kaleye yardım yağacağını hesaplayamayan muhteris Kara Mustafa bu hatasının bedelini ilahi adalet sayesinde ödemişti. O güne dek Hristiyan evlatlarını Türk sopasıyla dövüp cezalandıran Babacan Tanrı, bu sefer o sopayı kırıp çocuklarının önüne fırlatmıştı. Böyle olacağı zaten 1649 tarihinde Estergon'da bir Cizvit rahibi tarafından müjdelenmemiş miydi? Onun kehanetine göre ağabeyinin imparator olması nedeniyle taht şansı bulunmayan Leopold Allah'ın arzusuyla tahta çıkacak, her yerden Türk gelip başta zaferler kazanacak ve Leopold'ün hanedanı tükenme noktasına gelmişken Tanrı 'Haceroğullarını' (Müslümanlar) şaşkına çevirip Leopold'ün tüm düşmanlarını ayak minderi yapacaktı. Kuşatma zamanında kale temelinde gizemli bir mezar odası keşfedilmişti (bkz. 4. Bölüm). Burada bulunan kutunun üzerinde bir kehanet kazınmıştı: "Eğer beni bulursan sevineceksin, seyreyleceksin, dua edeceksin, sükut edeceksin. Savaşacaksın, inşa edeceksin. Bugün değil yarın da değil ama at döndüğünde [Osmanlılar?], yüksek kule ve müsellah [Bab-ı Ali?] alaşağı edilip şaşkına döndüğünde."[59]

Bu kehanetler içerisinde bir tanesi vardı ki bugün unutulmaya yüz tutmuştur. Osmanlı müellifleri arasında sadece Mehmed Giray'ın bahsettiği bu kehanet bin yılda bir görülen bir kuyruklu yıldızla ilgilidir. Kuşatmadan iki sene önce ortaya çıkan bu alâmet, ilk yıl 40 gün, ikinci yıl 38 gün geceden sabaha dek görününce tüm Nemçe karışmıştı. Leopold'ün papazları ve müneccimlerine göre bu kuyruklu yıldız her görüldüğünde büyük felaketlere yol açıyordu. İlk seferinde Nuh Tufanı kopmuş ve son defasında ise Cengiz Han Çin'den İran'a varınca her yeri kasıp kavurmuştu. Uzunluğu 600 saat, genişliği 100 saat olduğuna göre demek ki bu sefer Nemçe'nin bu miktar arazisi harap olacaktı. Hikâyenin devamında duyduklarını kaldıramayan Leopold o hırsla derhâl bu adamları idam ettirir. Mehmed Giray rivayetten o kadar etkilenmiştir ki muhtemelen

59 Cacavelas, 85, 129-31, 163-65; Tezcan, "Kızılelma Viyana", 7 (Evliya hk.).

kendi gözleriyle de müşahede ettiği o kuyruklu yıldızın bir çizimini yapmıştır. Bahsettiği hadise Halley kuyruklu yıldızının 75 seneden sonra 1682'de yine ortaya çıkmasıydı aslında. Adını da gene kuşatma zamanı yaşayan Edmond Halley'den almıştır. Osmanlıların kuşatmayla meşgul olduğu bir vakitte o, dostu meşhur Isaac Newton ile bu yıldızı tanımlamaya çalışıyordu. Ayrıca 1680 senesinde ve 1683'te başka kuyruklu yıldızlar da görülmüştü. Tarih boyunca insanlar kuyruklu yıldızları hayra yormadıkları için kuşatmanın arifesinde böyle kehanetlerin ortaya atılması şaşırtıcı değildir. Sonuncusunun (Flamsteed kuyruklu yıldızı) kuşatmanın gerçekleştiği Temmuz-Eylül arasında görülmesi ise kayda değer. Onu gözlemleyenlerden biri Leh astronom Hevelius idi. Hamisi Sobieski'yi Alaman Dağı Zaferi'nin mimarı olarak gördüğü için onun zaferini göklere 'altın harflerle' kazımak istemişti. 1684'te keşfettiği bir takımyıldıza 'Sobieski'nin Kalkanı' (*Scutum Sobiescianum*) adını layık gördü ki bugün kısaca *Scutum* olarak bilinen bu takımyıldız Osmanlı hezimetinin asumani bir hatırasıdır.[60]

Bitmek tükenmek bilmez savaşlardan herkes o denli yorulmuştu ki sonradan tarihçilerin Gerileme Dönemi'ni başlatmakla suçladıkları 'uğursuz' Karlofça Antlaşması'nın şerefine 'sulhiyye' denilen kasideler yazıldı. Nâbî, barışın mimarı 1683 gazisi Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'ya övgüler düzerken, "Din ve devlet böyle kargaşa yaşamamıştı ve İslâm memleketi böyle perişanlık görmemişti." diyerek yılgınlığı gösterir. Savaş bir 'trajik deprem' *(zelzele-i hâ'il)* idi ve kimsede umut kalmamışken fırtınada bocalayıp duran devlet gemisini Allah'ın yardım rüzgârı yetişip kurtarmıştı. Okuruna, "Düşmana tüfeğin nişangahından baktığın yetti. Artık eline dürbün alıp dostun nereden geldiğini seyret." diyerek barışı kutsuyordu. Onun takipçisi Bosnalı Alaeddin Sâbit ise sulhiyesinde, "Savaş şarabı haram olup barış şerbeti helal oldu." diyerek savaş sarhoşu halkın daha fazla şehadet şerbeti içmek istemediğini anlatır âdeta. Barış geldiğine göre artık mızrak kebap şişi olmalı, miğfer de kadehe dönüşmelidir. Doğudan batıya her yeri kaplayan savaş gürültüsünün ne zaman

60 Mehmed Giray, 9-11 (8a-9b).

2.8 Halley kuyruklu yıldızı (1682)

son bulacağını kimse kestiremezken barış gelivermiştir. Öyleyse bir bayram gibi kutlanmalıydı. Ölüm tehdidi geçtiğine göre artık sağ kalana zaten her gün bayramdı. Hatırlanırsa aynı şair Kara Mustafa Paşa'ya sunduğu kasidesinde ona Kızılema'yı almasını salık veriyordu (bkz. 1. Bölüm) ve Nabi'yi Nabi yapan da Kamaniçe fethini ölümsüzleştiren coşkulu fetihnamesi idi.[61]

61 Sulhiye ve Karlofça tartışması için bkz. Bilkan, "İki Sulhiye" ve Rahimguliyev. Nâbî alıntıları için bkz. Rahimguliyev. "*Çekmemişdi dahı bu dağdapayı devlet ü dîn; Görmemişdi bu perişanlığı mülk-i İslâm*" (s. 50). "*Yetişir hasma nişângâh-ı tüfekten bakdın; Dûrbîn al ele gör kanda eder dost hırâm*" (s. 53). "*Garka yaklaşmış iken keştî-i bî-lenger-i mülk; Bâd-ı Tevfik eyledi tefrik-i gamâm*" (s. 63); Sâbit alıntıları için bkz. Rahimguliyev, "*Şerbet-i sulh helâl oldu mey-i ceng harâm*" (s. 41): "*Nîzenin sih-i kebâba dönecek hâleti var; Miğfer-i rezm olup encümen-i bezmde câm*" (s. 54-55): "*İyddir sulh olalım tîğ-ı*

Kabaca çerçevesini çizdiğimiz hissiyat ve zihniyetin hâkim olduğu bir dönemde yenilgide Kara Mustafa Paşa'yı günah keçisi ilan etmek makul bir yaklaşım gibi görülmüş olmalıdır. Son derece ağır şartlar içeren Karlofça'yı hazmetmek elbette kolay değildi. Padişah II. Mustafa bile barışın mimarı Köprülü soyundan Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'ya kızgındı. Destekçisi olduğu şairler tarafından onu ve barışını öven böyle kasideler yazılması mevcut politik durumdan bağımsız düşünülmemelidir. Bu dönemde müelliflerimiz acı reçeteyi kabul ettirmek için Hudeybiye Antlaşması'nı tekrar hatırladılar. Osmanlıların her sefer yürüyüşünde hep bir ağızdan okudukları Feth Suresi yoksa Mekke'nin alınışını değil de Hudeybiye'yi mi bir fetih olarak görüyordu? Öyle ya, başta Hz. Ali ve Ömer olmak üzere pek çok sahabe Hz. Muhammed ile bu antlaşmayı kabul ettiği için ters düşmüşlerdi. Antlaşma onun resulullah sıfatını tanımadığı gibi Mekke'den kaçıp Müslüman olmuş bir adamın putperestlere iadesini gerektirmişti. Fakat sulh demek *maslaha* demekti; yani Müslümanın çıkarını koruyorsa benimsenmeliydi. Peki, ama Muhammed Suresi'nde "Sizler daha üstün durumda iken, zillet gösterip sulha yalvarmayın." diye buyrulmasına ne demeli? Osmanlı edibinin çağlar boyunca Hudeybiye'den çıkardığı dersler işte bir sarkaç gibi bu iki surenin arasında gidip gelmiştir. Ebussuud ikinci surenin rehberliğinde Hudeybiye'yi yorumlayarak barışı gerektiğinde bozmanın Müslümana hak olduğuna dair fetva vermiş ve Kıbrıs Seferi'ni onaylamıştı. Naima ise ilk sureye atıfla aynı Hudeybiye'yi barışın kaçınılmazlığına bir gerekçe olarak sunuyordu. Hz. Muhammed görünürde böyle ağır bir antlaşmayı onaylamışsa haşa zayıflığından değil, sahabe ibret alıp tefekkür etsin diyeydi. Bu gerekçelendirme Esirî Hasan'ın Tebük Gazası bahsini anımsatıyor. Karlofça'yı meşrulaştırmak için Nabi'nin sulhiyesine bol bol atıfta bulunan Naima, peygamberine bağlılıkta kusur etmeyen sahabenin barış sayesinde gücünü kuvvetini toplayıp üç yıl sonra Mekke'yi aldığını vurgularken acaba okurlarına

---

nigâhınla dedim; Dedi ey dil-şude sağ olana her gün bayrâm" (s. 58): "*Şarktan garba dolup 'arbede-i ceng ü cidâl; Kimse bilmezdi ne yüzden bulacağın encâm*" (s. 62); Danişmend, III, 485 (Karlofça hk.); Kortantamer, 88-90 (Nabi'nin Viyana Kuşatması hk. eleştirel görüşleri).

tıpkı sahabe gibi inançlarını kaybetmeyip barış yapan devlete sahip çıkmalarını mı öğütlüyordu?[62]

Niyazi Mısrî'nin hanedana yönelik eleştirilerine bakacak olursak, bu sorunun cevabı evettir. O devirde Osmanlı Hanedanı'nın en şiddetli eleştirmeni olup 30 küsur yıl Limni ve Rodos'ta sürgünde ömür çürüten Mısrî'ye göre Vânî Efendi gizli Yahudi idi. Padişahı çocuk bulup sihirler yaparak onu da Yahudi etmişti. Eksantrik sufi sürgün yerinden, "O cahil, sen echelsin [en cahil]; o fâsık, sen mülhîd [dinden çıkan]" diye haykırmaktaydı. Viyana hezimetinden sonra Vânî Efendi'nin Bursa'ya sürülmesine pek sevinip şu aşağıdaki dizelerle onu hicvetmiştir:

O zâlimin elinden çıktı çoğu yolundan
Cüdâ düşüp ilinden, defterleri çalındı

Yezîd-i bed-nâm idi, 'ilimde haham idi
İt idi bel'âm idi, taşra dili salındı.

Mısrî, Osmanlı Hanedanı hakkında da demediğini bırakmaz. Osmanoğlu Yahudi'nin tekiydi ve zaten savaşlarda da artık zafer bulamadığına göre hiçbir şekilde meşruiyeti kalmamıştı. Kantemir'in meşhur Osmanlı tarihine göre 1693'te 3000 müridiyle sefere katılmak için Edirne'ye geldiği vakit savaşın aslında 'Osmanlı Almanları' ile 'İmparatorluk Almanları' arasında geçtiğini vaaz etti. Allah zaferi kâfir Osmanoğlu'na vermeyeceğine göre hanedan değişikliği şarttı ve taht bir an önce Cengiz Han sülalesinden gelen Kırım Giray Hanedanı'na geçmeliydi:

"Ey zalim Yehudi! Ey dinsüz! Ey mürted Yehudi! Her ne şeytanlık ettirirsen ettir, benim hasmım kimse değildir sensin. Tahtın vallahi Tatarındır, ben senin başının kıyametiyim!" Bu görüşlerinde Kamaniçe Seferi (1672) bahanesiyle halka yapılan zulmü minberden eleştirdiği için sürüldüğü Rodos'ta kendi gibi sürgün bulunan eski Kırım Hanları Selim Giray (sürgünü:1677-1684) ve evvelce andığı-

62 Hagen, 297-304. (Naima'nın Hudeybiye yorumu); Bilkan, "İki Sulhiye", 599.

mız II. Hacı Giray (sürgünü: 1684-1689) ile arkadaşlık kurması etkili duruyor.[63] Zavallı IV. Mehmed ise İkbali Afife Kadın'ın ağzından söylenen bir destanda 'yazık değil mi bana?' diye acı acı yakınıyordu. Her ne kadar kurmaca olsa da destana yansıyan duyguları ve tepkileri devrin Osmanlı müelliflerince de dile getirilmektedir:[64]

Sultan kardeşlerim hatırım sorulsun
Sultan Süleyman'a taht mübarek olsun (yerine tahta geçirilen kardeşi)
Er olsun, arasın hasmını bulsun
Bana hayf [yazık] değil mi, der Sultan Mehmed
Barıştırdım tavşan ile tazıyı (asr-ı saadeti yarattığına bir atıf)
Görsem gerek başta olan yazıyı [alın yazısı]
Cenge saldım nice yüz bin gaziyi
Bana hayf değil mi, der Sultan Mehmed

Kâfirlere otağımı verdiler (Kara Mustafa Paşa eleştirisi)
Eski sarayıma ateş vurdular
Anan öldü, uğrun döndü, dediler (Devleti perde ardından Hatice Turhan Sultan'ın yönettiği görüşü)
Bana hayf değil mi, der Sultan Mehmed

Söyleyin Gülnuş'a karalar bağlasın (Gözdesi Gülnuş Sultan)
Ah ettikçe ciğerini dağlasun
Sultan Mehmet Şimşirlik'de ağlasun (Sarayda tutulduğu daire)
Bana hayf değil mi, der Sultan Mehmed

Esirî Hasan 40 yıllık ekmek-tuz hakkını hiçe sayan 'nankörlere' hiç gereği yokken 'şekâvetlerinden' ayaklanıp IV. Mehmed'i tahttan indirdikleri için çıkışır. Padişah, Gülnuş'u ve Afife'si ile hapsedildiği şimşirlikte gamından Hicri 1104 senesinde (1687) 'cennete' gitmişti. Müellif çaresiz onun ölümünü ve Asr-ı Saadet'in bitişini her asrın başı ve sonunda padişahlara ve dünyaya 'tezellül ve keder' gelmesiyle

63 Terzioğlu, 145; Alıntılar için bkz. Bilkan, *Fakihlerle Sofuların Kavgası*, 106-115; Emecen, "Osmanlı Haneanına Alternatif Arayışlar", 50-51.
64 Öztelli, 90-92.

açıklar. Her asırda bir müceddidin geleceği inancıyla kendini avutur. Naima ise İbn Haldun'u hatırlama ihtiyacı duyar. Her devlet doğar, büyür ve ölür. Gerçi Osmanlı'nın olgunluğu uzunca olmuştur, ama bu biraz da onu koruyan Köprülüler sayesinde idi.[65] Asr-ı Saadetin niçin sona erdiği hakkındaki en uç görüş bir baltacıya aittir. Harem ağalarının hizmetinde bulunan baltacı, Köprülülerin sindirdiği "kara hadımlar" ile "avratların" Kara Mustafa zamanında yine dizginleri ele alıp tüm Macaristan'ın kaybına yol açtıklarını öne sürer.

2.9 Emetullah Rabia Gülnuş (ö. 1715)

2.10 Hatice Turhan Sultan (1627-1683)

Söylemsel bazda sadece 20 yılda Osmanlı Hanedanı taçlar ve tahtlar fethedip cihan imparatorluğu kurma davasından meşruiyetini bile kaybetme noktasına gelmişti. Kaldı ki Osmanlılar Mukaddes İttifak ile tutuştukları 16 senelik savaşı sürdürebilmek için birtakım mali ve idari yenilikler yapmak zorunda kalınca 18. yüzyılda yerel eşraf ve ayan taşra idaresinde paşaların yerini aldılar. Ayanlar Çağı denilen bu devirde İstanbul ve yerel kodamanlar arasında müzakere ve rızaya dayalı bir yönetim kaçınılmaz oldu. Bu iki gelişmeyi tarihçiler uzun süre Osmanlıların Gerileme Dönemi'ne girmesi olarak yorumladılar. Hâlbuki bir imparatorluğun

65 Esirî Hasan, 1385 [353b]; 1415, [362b]; Naima hk. yetkin bir çözümleme için bkz. Lewis, *A Study of Naima*; Derviş Abdullah, 145.

tek lejitimizm iddiası cihan imparatorluğu kurmak olamayacağına göre ve taşra idaresinde yerel katılımın artması ile devlet iktidarında zaafiyet doğması arasında doğrudan bir ilişki varsayılamayacağına göre bu iddialar abartılıdır. Zaten imparatorluk İstanbul merkezli düşünen Osmanlı-Türk müelliflerinin dar ilgi alanına sığmayacak kadar büyüktü; Balkan ve Ortadoğu tarihçiliğinin gösterdiği üzere 18. yüzyılda kültür, ekonomi, şehircilik gibi alanlarda gelişmeler kayda değerdir. Gelgelelim yeni yaklaşımlar öneren pek çok tarihçi savaşın modern çağdan önce de yıkıcı olduğunu görmezden geliyorlar. Haliyle barış antlaşmalarının imparatorluk halklarının kaderinde ne kadar belirleyici belgeler olduklarını hesaba katmıyorlar. 1699 ile darülislam ve darülharp arasındaki uçlar söylemsel bazda birbirinin meşruiyetini sorgulamaktan vazgeçmiş devletler arasında sıkı denetlenen sınırlara dönüşüyorlardı. Hanedan ise artık tac toplayan değil elindeki taçları koruyan bir hanedandı. Hiç değilse Büyük Rus Savaşları Çağı'na kadar. 1683'ten 1783'e gelindiğinde Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle sonuçlanan süreçte Osmanlılar bir kez daha suçu kendilerinde bulup haksız yere barış isteyene savaş ilan ettikleri için başlarına bu felaketlerin geldiğinden yakınıyorlardı. Tüm suç Kızılelma'yı Boğdan'dan gelen al yanaklı elma sanan maceraperestlerdeydi. Artık gazabullahtan kaçınmanın yollarından ziyade düvel-i ecnebiye arasındaki güç dengesini gözetmekten dem vurmaları ise lejitimist anlayışta köprünün altından çok suların aktığını göstermektedir. Verimli tartışmalara yol açan İkinci İmparatorluk meselesine devleti ve dini temsil ettiğini düşünen bir hanedanın lejitimizm arayışı açısından bakarsak barış antlaşmaları hâlâ belirleyicidir diye düşünüyorum.[66] Savaşın sebepleri ve sonuçları hakkında ilk iki bölümde çizdiğimiz bu çerçevenin Viyana Kuşatması'nın ayrıntılarını tarihî bağlamında değerlendirme fırsatı vermesini umuyorum.

---

66 Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar", el-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*; Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*; Osmanlı tarihini yeniden düşünmeye sevk eden iki değerli çalışma için bkz. Tezcan, *The Second Ottoman Empire* ve Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*; Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a"; Şakul, "Nizam-ı Cedid Düşüncesinde"; Faroqhi ed., *Cambridge History of Turkey*, c. 3.

Üçüncü Bölüm
HASIMLAR SAHAYA İNİYOR

UĞURSUZ BİR BAŞLANGIÇ

Osmanlılar gerçekten de hummalı bir şekilde sefere hazırlanıyorlardı. Ordu 24 Eylül'den itibaren İstanbul dışında Davutpaşa'da Çırpıcı Çayırı'nda toplanmaya başladı. 6 Ekim'de yeniçeriler, 10-12 Ekim'de ise padişah ve tüm harem teşkilatı buradaydılar.[1]

IV. Mehmed 12 Ekim'de yola çıkıp 7 Aralık'ta Edirne'ye vardı. Sefere çıkış alayı yarım gün sürmüştü. Ertesi gün çıkan fırtınada padişah, sadrazam ve şeyhülislamın çadırlarının devrilmesi kötüye alâmet olarak görüldü. Beş gün sonra (18 Ekim) ise gece vakti ordugâhı sel bastı. Pek çok görgü tanığı gibi Silahdar da bozgundan sonra eserine son hâlini verirken bu hadiseyi seferin pişmanlıkla sonuçlanacağına bir işaret olarak anar (bkz. 2. Bölüm). Çırpıcı Çayırını sular seller götürdüğü hâlde inadıyla meşhur Kara Mustafa Paşa uğursuzluk getirir korkusuyla kutsal emanetleri alıp Davudpaşa Sarayı'na sığınma teklifini son ana dek reddetti. Ancak otağının etrafına kestirdiği hendekler dolup taştıktan sonra 'hoyrat bahadırlığını' bırakmaya ikna

1 *A Letter From an Eminent Merchant in Constantinople*..., 10 Ekim 1682 (IV. Mehmed'in Davudpaşa'ya gidişi şerefine düzenlenen alayın tasviri).

oldu. Kendi Topkapı tarafındaki çiftliğine 'firar' ederken ordu halkı otağı ve kutsal emanetleri güçlükle kurtarmış, otak mahallindeki pek çok çadır ve eşya ise sele kapılıp gitmişti. Boğulup ölen adamlar ve hayvanlar da cabası...

Nihayet ordu bu şartlar altında 19 Ekim'de Edirne'ye yola koyuldu. Yürüyüş esnasında uç bölgelere varana dek yeniçeriler her zaman bir gün önceden gidip güzergâh boyunca işaret tümsekleri oluştururlardı. Süvari ana ordunun iki yanında çadıra girerler ve en geriden ordu esnafı gelip ordugâhın girişinde iki sıra oluşturarak ordu pazar kurarlardı. Ordu bu ordugâh düzeniyle dört ay boyunca Edirne'de kışladı. 20 Ocak 1683'te sultanın iki tuğu Edirne Sarayı önüne Macaristan'a bakar şekilde dikildi; seferin yönü düpedüz ilan edilmişti.

9 Şubat tarihinde kapıkulu mensuplarına Ekim-Aralık 1682 arası için geriye dönük ulufe dağıtılması askeri savaşa teşvik etmek için yararlı oldu. Mart ortasında ise IV. Mehmed'in 100.000 kuruş paha biçilen otağı Edirne'de Kabak Meydanı'na kuruldu. Otak mahalli Osmanlı ordugâhının kalbi gibi düşünüldüğünden yeniçeriler birkaç gün içinde çadırlarını etrafına taşıdılar. 20 Mart'ta İstanbul'dan topçu ve cebecilerin de gelmesiyle ordu Edirne'den hareket etmeye hazırdı artık. Öte yandan ordugâhta çok sayıda kırmızı çadır bulunması padişahı kızdırmıştı. Gösterişçi tüketim Osmanlı ricaline özgü bir kimlik göstergesiydi ve kanuna göre ancak sadrazam, Divan-ı Hümayun üyeleri, yeniçeri ağası ve şeyhülislam kırmızı çadır kurabilirlerdi. Derhâl kanuna muhalif dikilen iki direkli kırmızı oba ve çadırların yıkılması ile koçu arabalarına kurulan kırmızı tentelerin sökülmesi emredildi. Bu yasaklara pek uyulmadığı kısa sürede ortaya çıkacaktı.

3.1 19. yüzyıldan bir koçu örneği

21 Mart'ta Nemçe'ye karşı doğal müttefik XIV. Louis'ye bir dostluk mektubu gönderildikten sonra sefere çıkmak için her şey hazırdı. 22 Mart'ta gösterişli bir alay düzenlendi. Ordu ile birlikte âdeta bir mahpus gibi götürülen Kont Caprara birliklerin resmigeçidini izlerken bilhassa askerlerin kılık kıyafetinden bir hayli etkilenmiş gibidir. Omuzlarında kaplan postları ile arz-ı endam eden süvariler ve samur kürklü ricalin ihtişamına diyecek yoktu ama patileri ile kuyrukları 'kadınlar gibi' kırmızı ve sarıya boyanmış sırmalı giysiler içerisindeki av köpeklerini garipsediğini belirtelim. Alaydan sonra aniden çıkan rüzgâr ve toz bulutları seferin uğursuz olduğu korkusunu depreştirdi. Hatta Caprara'nın sekreteri Giovanni Benaglia ani bir rüzgârla padişahın kavuğunun yere çalındığını öne sürer. Önce İstanbul'daki sel felaketi, şimdi bu ve nihayet 26 - 28 Mart arasında yağan toz, yağmur ve kar fırtınası endişe vericiydi. Benaglia'ya göre ordu padişahın sefere haremiyle katılmasını uğursuzluk olarak görüyordu. IV. Mehmed, Kamaniçe (1672) ve Çehrin (1678) seferlerine de haremiyle çıkarak kendi geleneğini yaratmanın peşindeydi. Belli ki bu gelenek icadını asker arasında hoş karşılamayanlar bulunuyordu.[2]

30 Mart'ta ilk önce yeniçeriler bir gün önceden gönderilen yeniçeri ağasının tuğunu takiben çadırlarını bozup sefer güzergâhında ilk konak (menzil) olan Kemalçayırı'na gittiler. 31 Mart'ta tüm tuğların menzile gelmesi üzerine 1 Nisan'da padişah, sadrazam ve tüm ordu Kemalçayırı'na gelerek resmen sefer yürüyüşüne başladılar. Osmanlı seferlerinde sınır bölgesine kadar tuğların bir gün önden gönderilmesi bir gelenekti. Bu şekilde hem ağırlığın bir kısmı önden gönderilip yolun tıkanması önleniyor hem de yerel halka iktidarın bu ihtişamlı sembolleri aracılığıyla âdeta 'hazırlanın geliyoruz' mesajı veriliyordu. Konak tayin edilen yer bir büyük şehir ise kente alayla girilirdi.

Padişah yürüyüş esnasında ata binmenin yanı sıra kötü havalarda büyük ve işlemeli arabasıyla seyahat etmeyi tercih etti. Sekiz gri-beyaz küheylanın çektiği arabanın içinde küçük divanlar ve ipekli minder-

2 Teşrifatçıbaşı, 2-3 [5b-6a], 8-9 [9b-10a], 18-19 [15b-16b]; Silahdar, 791-94 [106a-b]; Kantemir, II, 612-13; Benaglia, 68-72; Cacavelas, 27; Kretschmayr, 25-26 (IV. Mehmed'ten XIV. Louis'ye); Wheatcroft, 77-80.

ler olduğunu Caprara aktarmaktadır. Denildiğine göre bir içoğlan soğuk havalarda padişahın ayaklarını ovmak ve sıcaklar bastırınca da yelpaze yapmakla görevliydi. IV. Mehmed'in ayrıca dört katır üzerinde taşınan işlemeli bir tahtırevanı vardı. Belgrad'a varana dek IV. Mehmed çoğu zaman yemeklik denilen mola vaktine dek koçu ile gidip sonrasında ata binmiş ve fırsat buldukça civarda ava çıkmıştır. Aşağıda kısaca sefer yürüyüşünde erzak ve barınmaya dair yapılan hazırlıklara ve lojistik sorunlara göz atacağız.[3]

LOJİSTİK PLANLAMA VE SORUNLAR

1 Nisan 1683'te başlayıp 56 menzil kat ederek 14 Temmuz günü tam 105 günde Viyana'ya varıldı. Belgrad ve Ösek'te geriden gelen birliklerin yetişmesi, asker ve hayvanların dinlenmesi, köprü onarımı gibi nedenlerle günler boyunca beklendi. Menzillerin pek çoğu ise sadece barınma ve geceleme içindi. Geri kalan konaklarda çeşitli nedenlerle bir ila üç gün geçirildi. Ordu sefere çıkmadan neredeyse bir sene önce yetkililer sefer güzergâhı boyunca konaklanacak yerleri saptamaya başladılar. Konaklarda erzak tedarik zincirinin kurulması,

3 Teşrifatçıbaşı, 26 [20a]; Silahdar, 794-95 [106b]; Benaglia, 116; Barker, 202.

3.2 19. yüzyıldan bir tahtırevan örneği

köprü ve yolların onarılması gibi işlerin ön planlaması yapılmadan on binlerce askeri ve yüzbinlerce hayvanı aylar sürecek bir yolculuğa çıkarmak mümkün değildi. Konaklar Edirne'nin ilerisinde bulunan Kemalçayırı'ndan Belgrad'a ve Belgrad'dan Viyana'ya iki etap hâlinde uzanmaktaydılar. Güzergâh erzak miktarı ve tedarik şekline göre Kemalçayırı -Belgrad ve Zemun- Budin olarak ikiye ayrılmaktadır. Ordu aslında Budin rotasını takip etmeyip daha güneyden Yanıkkale'ye gitmişti ama bölgenin ana erzak ambarı Budin olup yürüyüş ve kuşatma esnasında orduya buradan düzenli olarak erzak ve mühimmat tedariki sağlanmıştır.

Osmanlı askerî lojistik sisteminde devlet sadece kapıkulu ordusuna mensup sınıfların -yeniçeri, kapıkulu sipahileri, cebeci, topçu ve top arabacıları ocakları- beslenmesi ve barınmasından sorumluydu. Ordunun geriye kalanı -tımarlı sipahiler, kısmen paşaların maiyet birlikleri, geri hizmet sınıfları ve gönüllüler- ise menzillerde sağlanan lojistik alt yapı hizmetinden yararlanarak kendi erzak ve barınma ihtiyaçlarını çözmekteydiler. Devlet aslında muharip ordunun küçük bir bölümüne direkt lojistik hizmet sağlamakla yükümlü olduğu hâlde bu bile çok güç bir işti ve ele alınan dönemde Osmanlılar bu konuda hâlâ hasımlarından ileri bir seviyedeydiler. 1683 seferinde tüm Kapıkulu Ocağı, sivil bürokrasi (kâtipler, halifeler, müteferrika vs.), Harem halkı ve kalabalık maiyetli paşa ve vezirler dâhil olmak üzere 40.000 ila 60.000 civarında insanın beslenmesinden devletin doğrudan sorumlu olduğu söylenebilir. Ordunun İstanbul'dan yola çıktığı 19 Ekim 1682 tarihinde padişahın yanında hizmet gören 1041 yeniçeri hariç toplam yeniçeri mevcudu 7000 idi. Kara Mustafa Paşa'nın 'kapı halkı' (asker-sivil maiyeti) ise 4500 adamdan oluşuyordu. Yürüyüş esnasında bu rakam 5500'e çıkarken yeniçerilerin mevcudu 17.000'e yükseldi. Kapıkulu ordusunda cebeci, topçu ve top arabacıları gibi teknik ve hizmet sınıfları ile birlikte 25.500 kadar yeniçeri vardı. Buna ilaveten süvari Kapıkullarından olan Dört Bölük Halkı 3000 askerden müteşekkildi. Yapılan hesaplamalar yeniçeri, cebeci ve topçuların günlük et istihkâklarının 200-250 gram civarında olduğunu göstermektedir. İstanbul - Edirne arasında 14.856 yeniçeri için -cebeci ve topçu hariç- günlük üç tona yakın et tedarik etmek gerekiyordu ki bu rakam 250 - 300 koyuna bedeldir. Belgrad'a kadar sadrazam dairesine de günlük 3.3 ton et verilmiştir.

Tüm diğer et istihkâkı olanları hesaba kattığımızda günde 1000 civarında koyun kesildiği sonucuna varabiliriz. Nitekim Caprara ordunun günlük 14.5 ton (32.000 libre) et ve 60.000 somun ekmek tükettiğini tahmin etmekteydi.[4]

Ayrıntılı bakıldığında lojistik planlamanın ne kadar zahmetli olduğu anlaşılır. Tüm ön hazırlıklara ve erken tedarik planlarına rağmen evdeki hesabın çarşıya uymadığını söylemek mümkündür. Menzil zahiresinin satın alınmasından sorumlu Ahmed Ağa yaptığı incelemeler sonunda Edirne-Şehirköyü (Sofya-Niş arasında) arasında lojistik bakımdan bir sıkıntı yaşanmayacağını ama Şehirköyü-Budin arasında erzak sıkıntısı olabileceğini seferden aylar önce öngörmüştü. Güzergâhın ikinci kısmı Macaristan'daydı ve bu serhat bölgesindeki menzillerin çoğu palankadan ibaretti. Civarlarında bu konak yerlerine erzak yığacak köyler ve kasabaların olmaması mühim bir sorundu.

Hesaplamalara göre toplam 14.625 ton arpa, 2240 ton un, 2240 ton buğdayın 17.000.000 milyon akçe karşılığında sabit resmî fiyattan toplanıp menzillerde hazır edilmesi şarttı. Her menzilde 5500 kile (~140 ton) arpa, 650 kile (~19 ton) un, 300 araba odun, 500 kantar (~27.5 ton) saman, 800 araba taze ot hazır tutulmalıydı. Artan erzak ise kuşatmada kullanılacaktı. Ahmed Ağa Belgrad'a dek padişahın tüm Harem halkıyla orduya eşlik etmesinden olsa gerek daha fazla arpa, un, odun ve taze ota ihtiyaç duyulacağını hesaplamıştı. Ordu Belgrad'dan sonra tam mevcuda ulaştığı hâlde sonraki menzillerde erzak ihtiyacı azalmıştır. Bu durum kalabalık harem dairesinin yüksek tüketim kalıplarına bir delildir. Viyana Bozgunu sonrasındaki devirlerde niçin bir padişahın sefere katılmasının istenmediği böylece ortaya çıkıyor.

Öte yandan ön görülen miktarlarda zahire sefer esnasında toplanamamıştı. Belgrad'a kadar her menzilde hayvan yemi olarak toplanan arpa ve saman tasarlanan miktardan %40-60 arasında daha düşüktü. Fakat o hâliyle bile tüketim miktarları muazzamdı. Belgrad'a dek ordu toplamda yaklaşık 4000 ton arpa, 540 ton un, 2270 ton saman, 10.800 araba odun, 4050 araba ot tüketmişti. Sadrazamın günlük

4 Murphey, 85-105 (ordu lojistiği hk.); Erdoğan, 24-26,148-49; Stoye, 20.

10 araba (2566 kg) ot ve 150 kantar (8466 kg) saman ile 850 kile (21.807 kg arpa) istihkâkı olduğunu söyleyelim; emrindeki deve sayısı 500 - 700 arasında değişen sadrazamın dairesinde bu hesaba göre ilaveten binlerce at bulunmalıydı. Öte yandan Benaglia ordunun günlük 500 ton civarında arpa tükettiğini ve bunun çeyreğinin padişah ve Hareme verildiğini tahmin ediyordu ki Ahmed Bey'in ön gördüğü miktara yakın bir rakamdır.[5]

Askerî seferlerin yerel ekonomiyi canlandırdığı görüşlerinin aksine aslında gayet zarar verdiği fikri de vardır. Bu sorunun cevabı elbette her seferi teker teker incelemekle bulunabilir. 1683 seferinde devlet evvelki seferlerde olduğu gibi zahire alımında esnek fiyat önerdi. İç bölgelerde arpa ve una biçilen resmî fiyat kile (25,6 kg) başına sırasıyla 12-25 akçe ve 20-30 akçe arasında değişmekteydi; bu fiyatlandırma yapılırken o esnada o havalide geçerli fiyatlar dikkate alındı. Örneğin, serhat bölgesi olan Macar diyarlarında resmî fiyat arpada kilesi 17 akçeye, unda 40 akçeye, buğdayda ise 35 akçeye yükseltildi. Bu savaş bölgesindeki yerel halkı civardaki kalelere zahire temin etmeye (*nüzul*) ve menzillerde orduya zahire satmaya (*iştira*) teşvik etmek yüksek fiyat önermek şarttı. Ona rağmen Macar diyarındaki yerleşimler sipariş edilen arpa ve unun yarıdan fazlasını teslim etmedi.

Caprara'nın gözlemlerine bakacak olursak yürüyüş yerel halk için zahmetli ve külfetli olmuştu. Yol boyunca saman, ot, çadır direği, hububat gibi şeyler sağlamak zorunda kalan ahali hoşnut değildi. Muhafızlar padişah o havaliden geçene kadar ahaliyi yerine mıhlıyor ve sonrasında evlerini yakıp tepelere kaçmalarına göz yumuyorlardı. Korkunun bir sebebi Anadolu tarafından gelen birliklerden çekinmeleriydi. Bu gözlemler kısmen Osmanlı kaynaklarında da vardır. Yerel cari fiyattan satın alma usulüne rağmen pek çok yerde ahali ağır yükümlülüklerden şikâyet edince yükümlülükler düşürüldü. Tarlasında otlatılan ordu hayvanları yüzünden ekini zarar gören köylülere bazı yerlerde tazminat ödendi. Kuşkusuz bu kadar kalabalık bir orduda yürüyüş düzenini sağlamak kolay değildi. Tüm bu önlemlere rağ-

5 Erdoğan, 61-63, 116-23, 157-58 (Harem'in iaşesi için s. 160-94); Benaglia, 139-140.

men erzak teminindeki aksamalar askerî lojistik hizmetlerinin çoğu durumda halkın lehine değil aleyhine sonuçlar doğurduğu izlenimi doğurmaktadır. Caprara'ya göre yol boyunca askerlerini beslemek isteyen zabitler birbirleriyle rekabet içerisinde fiyatları yükselttikleri için kavga gürültü eksik olmadı. Kaldı ki ordu yürüyüşü halka pek çok angarya yüklemekteydi. Hububat ve hayvan yemi haricinde konaklarda daha pek çok şeyin hazır bulundurulması şarttı. Örneğin 1683'ün Şubat ayında Belgrad'a dek her konakta çadır kurmak ve otak mahallini aydınlatmak için 20.000 kazık, 200 çatal, 200 tokmak ile üç kantar çıra ve dört kantar saman bulundurulması emredildi. Erzak ve malzemenin ahaliden satın alıp menzile naklettirmek yerel kadı'nın sorumluluğundaydı. Ahali devletin ödediği küçük bir nakliye ücreti karşılığında kendi imkânlarıyla tüm malzemeyi konak yerine yığmakla mükelleftiler. Böylece devlet on binlerce araba ve hayvan kiralama derdinden kurtulmuş oluyordu. Ayrıca akarsu olmayan menzillerde 250'şer kuyu açılması planlandığı hâlde menzil başına 100 - 150 kuyu açılmıştır. Her köy kuyu başına 2-3 kişi gönderip kuyu kazmak zorundaydı. Orduya kılavuzluk etmek için de her menzile civar köylerden 40 kılavuz gönderilmesi emredilmişti.[6]

Ordu lojistiğinde asıl yekûnu hayvan yemi olan arpa, saman ve ot oluşturuyordu. Zira Osmanlı ordusunda hayvan nüfusu asker nüfusundan kat be kat fazlaydı. Ordunun ağırlığını süvariler oluşturuyordu. Onların binekleri bir yana araba ve top çekip yük bağlanan beygirler de vardı. Orduya eşlik eden at ve beygir mevcudu 50.000'in çok üzerinde olmalıydı. Bir yük beygiri 7 ila 11 yeniçerinin eşyasını taşıyabilirken günde ortalama beşer kilo arpa ve saman tüketmekteydi. Diğer bir yük hayvanı deve idi. Deve atın iki üç misli yük taşıyıp günde 4 kg arpa ve 9,5 kg saman yiyordu. Kayıtlara göre develer Rumeli'de, Anadolu'da ve Halep civarlarındaki Türkmen ve Yörük aşiretlerinden kiralama veya satın alma yoluyla sağlandı. Halep'ten kiralanan develerin orduya Filibe'de bile hâlâ yetişememiş olması lojistik güçlükleri gözler önüne serer. Edirne

6 Erdoğan, 66-67, 122-23, 131-35; Stoye, 20-23; askerî lojistik ve ulaşım hk. bkz, Murphey, 65-85; "Şakul, "Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine", 555-59.

- Belgrad Güzergâh boyunca padişah, harem, sadrazam, kapıkulu ordusu, Mısır askerleri, diğer hizmetlilerin kullanımı ve mühimmat nakliyesi için kiralama ve satın alma yoluyla 5000'in üzerinde deve seferber edildi. Kaynakların araba mevcudunu 50.000 civarında vermesine karşın Belgrad'dan sonra 4300 öküz arabasına ihtiyaç duyulduğu resmî belgelerden anlaşılmaktadır. Her hâlükârda at, beygir, katır ve devenin yanı sıra arabalara ve toplara koşulan binlerce öküz ve camusun beslenmesi hayvan yemi ihtiyacını can alıcı bir sorun hâline getirmekteydi. Nihayet, orduya eşlik eden koyun sürüleri de hesaba katıldığı zaman hayvan mevcudunun 100.000'in binin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Hayvanların tamamı aynı anda orduda mevcut bulunmadığı hâlde her gün en az 1000 koyun kesmek gerektiğine göre orduyla beraber güdülen sürüler muazzam büyüklükte olmalıydı. Yürüyüşü sekteye uğratmamak için kıtalar aynı güzergâhı takiben farklı yollardan gönderilseler bile köprü geçişinde yolların kavuşmasıyla büyük izdihamlar yaşanması kaçınılmaz oldu. Her akşam boru çalınınca ertesi günün et ihtiyacı için koyun kesimi başlıyordu. Caprara davarların ve arabaların yol tıkanmasın diye meşaleler ve belli aralıklarla yakılan ateşler eşliğinde geceden gittiğine tanık olmuştur. Bunca hayvanın bakımından sorumlu olan çoban ve seyis gibi hizmetlilerin mevcudu da binlerle ölçülmelidir.[7]

Hesaplara göre her menzilde taze ekmek pişirmek için yere 80 fırın kazdırılacak ve her konaklamada 20.000 çift ekmek pişirilecekti. Bu rakamla ancak 20.000 yeniçerinin günlük tüketimi karşılanabilirdi. Oysa orduda sadece yeniçerilere değil, tüm kapıkulu ordusuna, sadrazam ve rical dairelerine ve en nihayetinde padişah ve haremine taze ekmek dağıtılması şarttı. Dinmek bilmeyen yağmurlardan dolayı pek çok menzilde seyyar fırınlar kurulamayınca ekmek civar yerleşimlerde pişirildi. Belgrad'a kadar olan yürüyüşte 1 Nisan ila 2 Mayıs arasında civardan günlük 11.250 çiftten 360.000 çift ekmek bu şekilde tedarik edildi. Köy ve kasabalardan toplanan erzakın yetersiz kalması nedeniyle bazen satın alma yoluna gidildi. Mesela, Belgrad'daki uzun konaklama esnasında Vidin'den yüklü miktarda

7 Erdoğan, 83-93, 157-58; Benaglia, 139-144.

un ve arpa alındı. Macar diyarlarındaki konaklar değinildiği gibi erzak temini açısından daha sorunluydu. Erzakın bir kısmını ordu yanında götürmek zorundaydı.

Her gün yemek vakti yeniçeri mehteri çalmaya başlıyor ve ortalıkta gezinen adamlar hicivli maniler söyleyerek ordu halkını motive ediyorlardı. Konakta edilen toplu dualar kazasız belasız konağa ulaşan askerlere o günlük eziyetin bittiğini ilan ederdi. Sonrasında bu mütevazı zafer çadır başlarında yenen toplu yemeklerle kutlanırdı. Yürüyüş konusunda yeniçeriler bilhassa böbürlenmeyi seviyor ve yollarda kalan yoldaşlarını ayıplıyorlardı. Öyleleri mensubu bulunduğu birlik (orta/cemaat) için bir alay ve utanç konusuydular. Geciken yoldaş çadırına ulaşana dek sırtının yumruklanmasına katlanmak zorundaydı.[8] Bir gerdek âdeti olarak bilinen sırt yumruklamanın aslında eziyet ve sabır odaklı bir test olduğu böylece anlaşılmaktadır. Damadın 'ödülüne' ancak tuzlu kahve, sırt yumruklama ve düğüm çözme gibi sınamaları aştıktan sonra ulaşabilmesi gibi geciken yoldaş da kurulu çadırı, sıcak çorbayı ve döşeği hak etmek istiyorsa önce yürüyüş zahmetine katlanmalıydı. Yoksa ordugâhta daha büyük bir eziyetin kendisini beklediğini bilmeliydi.

Erzak haricinde top gibi ağır mühimmatın taşınması da ön planlama yapmayı gerektirmişti. Tüm topların İstanbul'dan gönderilmesi bozuk yollar ve bunları çekecek hayvanların yol açacağı yem ve bakım masraflarından dolayı mümkün değildi. Bu nedenle özellikle büyük çaplı ağır topların savaş bölgesine yakın kalelerden tedarik edilmesi bir usuldü. Örneğin, Belgrad'dan 34 top Budin üzerinden Viyana'ya gönderildi; bu nakliye kısmen Tuna üzerinden şaykalar (altı düz kayık) ile yapıldı. Bu toplar arasında gülle ağırlığına göre 7 adet 14 kg çapında, 6'şar adet 20,5 kg ve 6,5 kg çapında, 5'şer adet 18 kg, 11,5 kg ve 9 kg çapında toplar bulunmaktaydı. İlaveten, İsakçı'dan hafif çaplı 40 şahi topu (ve 10.000 gülle) gönderildi. Ordu ise beraberinde yine hafif çaplı alay ve şahi toplarından 125 kıta top götürdü.

8 Erdoğan, 140-42; Benaglia, 116-17.

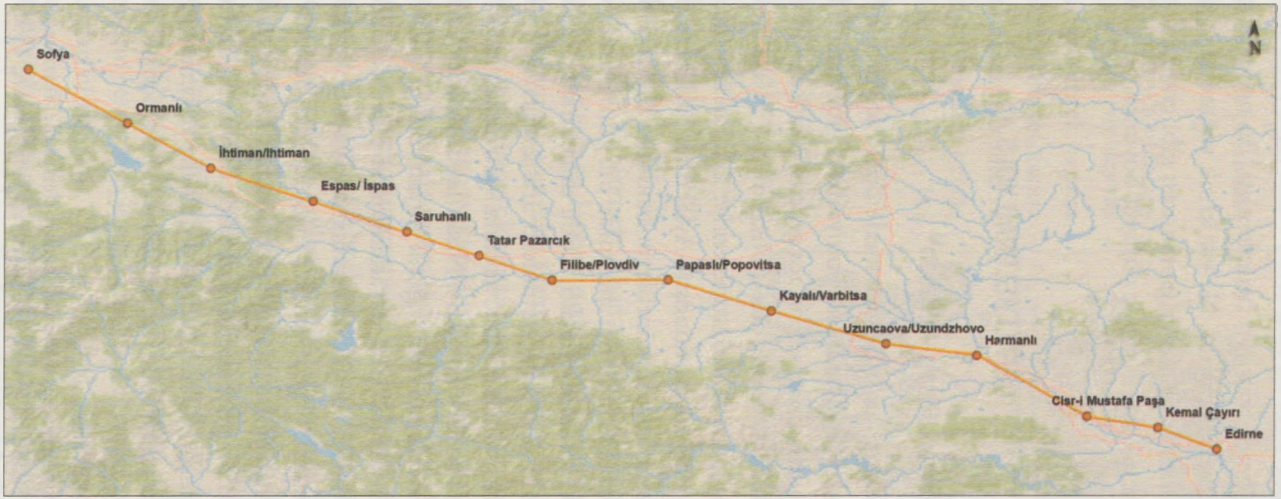

3.3 Edirne-Sofya arası sefer güzergâhı

Kont Caprara'nın da fark ettiği üzere Kara Mustafa Paşa hızlı yürüyüşle Belgrad'a varmayı hedeflemişti. Bu nedenle konaklarda sadece gecelemek istiyordu. Ne var ki sık yağmurlar, kötü yollar, yetersiz köprüler ve ordunun yıpranması gibi etkenler yürüyüşün yavaşlamasına yol açtı. Aşağıda yürüyüş boyunca neler yaşandığını ele alacağız.[9]

CEFALI BELGRAD YOLU

Edirne - Filibe: 1 Nisan - 8 Nisan[10]

Edirne-Belgrad arası meşakkatlerle dolu bir yolculuk oldu. 22 Mart tarihli alayda yaşananlar yetmiyormuş gibi daha Edirne çıkışında izdiham yaşanması seferin zor geçeceği endişelerini arttırmıştı. 8 Nisan'da Filibe'ye varana dek 2 Nisan ve 5-7 Nisan arası devamlı yağmur yağdı. 2, 6 ve 8 Nisan tarihlerinde kabaran akarsular sebebiyle köprülerden geçiş eziyete dönüştü. Aylar önce başlatılan çalışmalara rağmen yolların bozuk, köprülerin bakımsız olduğu ilk günden meydana çıktı. Daha ikinci menzilde bir gün 'oturak verilmesi' (bir günlük konaklama) gerekti. Ordu dinlenirken 3 Nisan'da dar köprülerde izdihama yol açan binlerce araba tuğlarla birlikte önden gönderildi. Harmanlı menziline havanın kuru olması sayesinde bozuk yola ve 6 adet köprüye rağmen 4 Nisan'da sorunsuzca varıldı. Ertesi gece Uzuncaova'da başlayan yağmur Kayalı yolunu balçık deryasına çevirdi. Taşkın dere, köprü, davarları yutan sel ve balçıkla boğuşan ordu 6 Nisan'da menzile güç bela vardığı zaman çadır kuracak bir karış kuru yer bulamadı. O gece henüz 25 yaşında olan Silahdar Mehmed Ağa da tüm ordu gibi açıkta uyumaya mecbur kaldı; eşya sandığının üstünde zorlu bir gece geçirdiğini sıkça başvurduğumuz eserinde hayıflanarak anlatır. O hengâmede ordu halkı yetişmese Şeyhülislam Ali Efendi'nin arabası bile sele kapılacaktı. Savaş karşıtı fetva vermiş

9 Erdoğan, 8-9; Barker, 203.

10 Aksi belirtilmedikçe şu kaynaklardan derlendi: Teşrifatçıbaşı, 26-32 [20a-23a]; Silahdar, 794-98 [106b-107a]; Esirî Hasan, 1396-97 [356b]; Benaglia, 146; İsazade, 178.

şeyhülislamın savaşa giderken boğulması herhâlde pek hazin bir son olurdu.

3.4 Orduda kullanılan arabalar

Bu şartlar altında planlandığı gibi menzillerde seyyar fırınlar kurup ekmek yapma olanağı yoktu. Nihayet, fatura Has Ekmekçibaşıya kesildi ve ekmek yetiştiremediği gerekçesiyle kovuldu. Şartları bir nebze iyileştirmek için hastalar haricinde kimsenin koçu kullanmaması 'tembih' edildi. Ama kim dinler? Seferin iki görgü tanığı Teşrifatçıbaşı ve Esirî Hasan ordu halkının rahata düşkünlüğünü ağır bir şekilde eleştiriyorlar. At binmeye tahammül edemeyen nazlı kâtipler yeniçerilere katılıp tabana kuvvet ordunun ilerisinden yürümeyi seçmişlerdi. Kalemiye mensubu (saray memurları) divan hocaları ve halifeler fermana mugayir kırmızı tente taktıkları koçularına bu yayan giden 'çelebileri' alıp tıpkı padişah hazretleri gibi ayaklarını ve dizlerini ovdura ovdura savaşmaya gidiyorlardı. Ordu halkı zahmet çekedursun onlar tıngır mıngır giden koçularında keyifle çubuk tüttürüyorlardı. Bunların cezalandırılmaması Teşrifatçıbaşı'ya göre büyük hata idi. Ona kalsa yollarda ve köprülerde izdiham ve kavgayı önlemek için kırmızı çadır ve tente ayrıcalığına sahip üst rical haricinde herkese koçuyu yasaklardı. Öte yandan Esirî Hasan parası yeten yeniçerilerin bile yürüyüş zahmetinden kaçmak için at satın alıp orduda at nüfusunu yok yere arttırdıklarından yakınmaktadır; özellikle kuşatma esnasında yaşanan ağır iaşe sorununun nedeni ona göre bu hayvan nüfusuydu.

7 Nisan'da ordu âdeta sel içinden yüzer gibi yol alarak Papaslı'ya vardı. Konaklama esnasında padişahın en yakınlarından olan Silah-

dar Şahin Mustafa Ağa sabrı taşarak lojistik aksaklıklar yüzünden padişaha 'yetkilileri' ağır dille şikâyet etti. Enderun halkının çadırları geç geldiğinden tüm saraylı açıkta oturmaktaydılar. Padişahın dairesinden başka kurulabilen çadır yoktu, çünkü 'yetkililer' devlet namına satın alınan develerin âlâsını vezirler ve kâtiplere vermişler, en fenasını ise padişah ve hareme ayırmışlardı. Bu gidişle birkaç konak sonra padişah otağı bile kurulamayabilirdi. Yetkililerden kasıt elbette sadrazam idi ki şikâyetleri duyar duymaz naçar vezirlerin ve ricalin çadır ve çergelerini derhâl saraylı takımına göndertti. Göze batan süslü çadırları da infial-i şahanelerinden ürküp yıktırdı! Bu durum saraylılarla Köprülüler arasında bir gerilim olduğuna işaret eder. Şikâyet meselesi yüzünden veziriazam herhâlde Şahin Mustafa Ağa'ya içerlemiştir ve Ağa da herhâlde ondan pek hoşlanmıyor olsa gerektir. Zira Viyana Bozgunu'ndan sonra âdeta bir siyasi komiser gibi orduyu teftiş için Budin'e gönderilecek ve dönüşte Kara Mustafa Paşa hakkında olumsuz bir rapor sunacaktı (bkz. 6. Bölüm).

8 Nisan'da Filibe'ye gidiş yolun bozukluğu ve taş köprünün kördüğüm olması yüzünden sabrın sınandığı bir imtihana dönüştü. Köprübaşında biriken güruh geriye sarktıkça köprüye yarım saatlik bir mesafeye oluştu. Hatta Haseki Sultan 30 kapıcı, 80 kadar koçu arabası ve 500-600 hademesi eşliğinde ancak bir kişinin ölümü ve pek çok adamın ezilmesi pahasına kalabalığı ikiye yarıp köprüye ulaşabildi. Bu sayede Filibe'ye girmeyi başarsa da ordu halkının üçte biri köprüden umudu keserek oldukları yere katarlarını yıkıp kondular. Caprara bu kargaşanın ordu halkının Filibe'ye kabul edilmemesinden dolayı çıktığını belirtmektedir. Teşrifatçıbaşı değinmese bile Filibe yolunda askerin erzak yağmalamaya başladığını, yeniçerilerin paşaların istihkâkı olan ekmeklere el koyduklarını, korkudan kaçan köylülerin erzak sağlamaları için zorla dağlardan indirildiklerini ve nihayet bazı paşaların rakı içtiklerini Benaglia sayesinde öğrenmekteyiz.

Filibe'de Dinlenme

Bu şartlar altında padişah şehre girişte âdet yerini bulsun diye ancak 'muhtasar alay' düzenledi. Burada üç günlük oturak verildi.

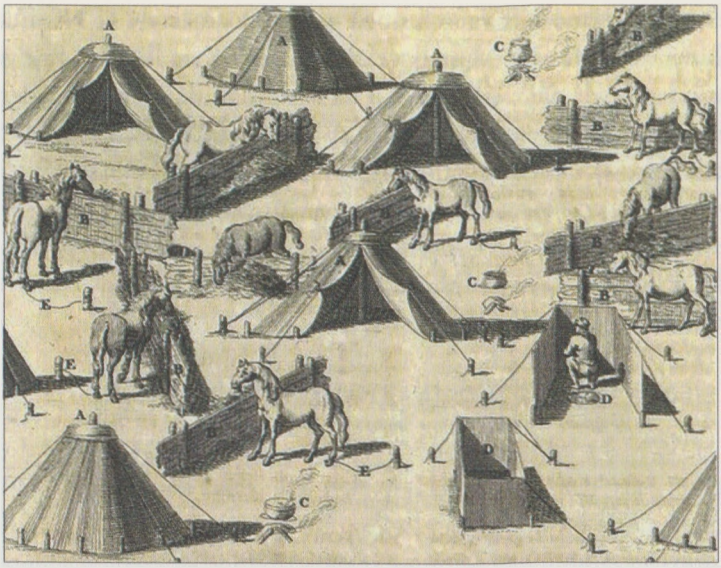

3.5 Ordugâh düzeni

Köprülerde tıkanıklığı aşmak için bir kez daha arabaların ve ağırlığın tuğlarla birlikte önden gitmesi emredildi. Hatta gedikli, müteferrika, çavuş ve kâtip gibi sivil görevliler de önden Belgrad'a gönderildiler.

IV. Mehmed Filibe'de yaşanan bir define macerası yüzünden küplere bindi. Filibeli bir adam padişah daha Edirne'deyken ısrarla Filibe civarındaki bir yerde define olduğunu iddia etmişti. Israrına binaen bir usta ve çavuş idaresinde 20 gün boyunca günde 500'er reaya onun tarif ettiği yeri kazdıkları hâlde hiçbir şey çıkmadı. IV. Mehmed bunun üzerine önlem olarak hapiste tutulan adamı iki sene küreğe koydurdu. Buna rağmen bir boşboğaz defineyi kendisinin de gördüğünü ortalıkta söyleyip gezdiği için sadrazam otağı önünde 140 sopa yemeye mahkûm oldu. Belli ki bu tip söylentilerin ordu düzenini iyice bozmasından korkuluyordu. Binlerce asker ordugâhı terk edip define bulmaya gidebilirdi. Filibe'de yaşanan önemli bir gelişme sadrazamın Tököli'nin temsilcileri Szirmay ve Faigel ile 10 Nisan'da görüşmesidir.

Ordu 12-17 Nisan arasında Sofya'ya ilerlerken ordu halkının bir kısmı ve pek çok araba önden gönderildiği hâlde köprü izdihamı bir

türlü önlenemedi. Sorunu kısmen gidermek amacıyla 12 Nisan'da ikinci vezir Musahip Mustafa ve üçüncü vezir Kara İbrahim Paşa'ya bundan böyle daireleriyle kalkıp padişah tuğu ile önden gitmeleri emredildi. 13 Nisan günü Saruhanlı'da ava çıkan IV. Mehmed köprü izdihamı yüzünden sadrazam ile birlikte karşı yakaya ancak dereyi yeldirerek geçebildi. Sadrazam zarureti bitirmek için kendi kethüdası emrinde tüm ağalar ve maiyetini bir sonraki menzile önden gönderdi. Yolun geri kalanı sorunsuzca kat edildi ve 17 Nisan'da Sofya'ya varıldı. Burada 3 gün konaklanacaktı.

Sofya - Belgrad: 17 Nisan - 3 Mayıs[11]

IV. Mehmed büyük bir alayla girdiği Sofya'da 20 Nisan'a dek kaldı. Sabahları civarda avlanıp yemeklik vakti kente dönüyordu. 19 Nisan'da bitmek bilmeyen köprü sorunu nedeniyle köprülerin tamiri ve yapımından sorumlu Silahdar Kethüdası Halil Ağa ihmal ve gaflet töhmetiyle azledildi. Belgrad'a dek mevcut köprüleri onarıp yanlarına ilave köprüler yapması için 1.500.000 milyon akçe aldığı ve halktan ayrıca para topladığı hâlde köprülerin durumu ortadaydı. Silahdar'a göre padişah Halil Ağa'nın idamını emretmesine rağmen sadrazam onu kendi adamı olduğu için önden uyarıp kaçırdı ve padişahı peşine çavuş taktığını söyleyerek kandırdı. Silahdar tıpkı Şahin Mustafa Ağa'nın şikâyeti bahsinde olduğu gibi burada da üstü kapalı bir şekilde tüm lojistik aksaklıklardan dolayı vezir-i azamı sorumlu tutmaktadır.

22 Nisan'da Şehirköyü'ne varana dek birkaç meşakkatli derbent geçişi haricinde bir sorun yaşanmadı. Zahmetsiz yolda padişah tavşan avlayarak oyalandı. Bir ara neşesinden yolda cirit bile oynadı. Hatta sadrazama şaka yollu cirit atınca Kara Mustafa Paşa'nın, "Koluna kuvvet padişahım!" dediği kaydedilmiştir. Şehirköyü'ne ulaşıldığı vakit kasabanın akarsulu, bağlık bahçelik bir yer çıkması ordu halkını neşelendirmişti. Halil Ağa'nın yerine köprü tamirine atanan Kamaniçe Muhafızı Abdurrahman Paşa'nın kapı kethüdası Ali Ağa

11 Bu bölüm şu kaynaklardan derlendi: Teşrifatçıbaşı, 32-37 [23a-25a]; Silahdar, 798-99 [107a-b].

3.6 Sofya-Belgrad arası sefer güzergâhı

işi sıkı tutarak tüm derelere ikişer köprü yapıp mevcut köprülerin yanına ilave köprüler atmıştı. Köprü yapımında ilk tokmağı vurma şerefinin Sofya mollasına verilmesi inşa ve onarımı uğurlu kılmaya yönelik bir teşrifat ayrıntısı olsa gerekir. 23 Nisan günü ordu yağmur altında dar ve taşlık bir yoldan Musa Paşa palankasına vardı; yol şartları nedeniyle IV. Mehmed koçu ile seyahat etmişti.

Ertesi gün Niş'e uzanan yolculuk o güne dek en uzun olanıydı. Dört ila altı saat çeken önceki yollara nazaran Niş yolu 8 saat sürdüğünden ordu yola erken koyuldu. Dünden beri yağan yağmur nedeniyle çamur deryasının içinden yürüyen askerin azmini artırmak için feth-hanlar yol boyunca sancak-ı şerif önünde gidip feth-i şerifi okudular. Beş saatlik zorlu yolculuktan sonra padişah bile yemekliğe güç bela varabildi. Sonra 2,5 saat daha gidip Niş'e alayla giriş için hazırlık yapıldı. Ordu o kadar bitkindi ki Niş'te bir gün durulması şart oldu. 25 Nisan'da Niş'te konaklamak doğru bir karardı. Zira tüm gün yağmur hiç durmadı. Hava muhalefetine rağmen padişahın burada da avlandığını belirtelim. Niş'ten sonra yollar artık genişleyeceği için Musahib Mustafa ve İbrahim paşaların önden gönderilmesi tedbiri artık terk edildi. 26 Nisan'da 8 saatlik yolda çamura saplanan 100 baş katır, at ve deve öldü. Öyle ki IV. Mehmed ve sadrazam ava heves ettikleri hâlde yolların durumu sebebiyle geri dönmek zorunda kaldılar.

27 ve 28 Nisan'da havanın açmasını fırsat bilen padişah civar ahaliyi seferber ederek Kınalıoğlu ve Yagodina menzillerinde sürgün avları düzenledi; bu tip avlarda binlerce köylü avlağın etrafında çember oluşturup av hayvanlarını ortaya doğru sürerlerdi. Oldukça külfetli olan bu işi reayanın can-ı gönülden yaptığı söylenemez. Ordu her iki menzile de meşelikler içinden bülbül sesleri içinde varsa da Yagodina'da geç kurulan fırınlar yüzünden ekmek sıkıntısıyla karşılaştı. 29 Nisan tarihinde bayırlı ve uçurumlu Batoçina yoluna çıkıldı. Şayet hava kuru olmasa Edirne'den bu yana en çok meşakkatin bu yolda çekileceği konusunda herkes hemfikirdi. 30 Nisan ve 1 Mayıs'ta toplam 9 köprü geçildi. Hem Hasan Paşa palankası hem de Kolar kasabası girişindeki köprüler tıpkı Filibe önündeki

köprü gibi kördüğüm oldu. Bu durumun muhtemel nedeni askerleri bu yerleşimlerin dışında tutmak için alınan önlemler olmalıdır. Geceden yağan yağmur nedeniyle 1 Mayıs günü düne göre daha dar olan yol zor geçti. Yine de padişah civarı meşelik olan bu yerde de sürgün avına çıkmaktan geri durmadı. Ertesi gün meşelik yolda üç köprü daha geçilip Hisarcık menziline varıldığında artık Tuna Nehri seçilebiliyordu. Ertesi gün ise Belgrad'a varılacaktı.

BELGRAD'DA KONAKLAMA: 3 - 23 MAYIS[12]

IV. Mehmed'in Belgrad'a girişi tantanalı oldu. Şehre 3 saat mesafede kurulan padişah otağından Belgrad'a doğru kapıkulu askerleri ve vezirlerin maiyet birlikleri iki taraflı dizildiler. Padişah bu özel günde Edirne'den çıkarken giydiği tören elbiselerini giyip at sırtında şehre alayla girdi. Bu esnada Belgrad Kalesi garnizonu toplar ve tüfeklerle padişahı selamladılar.

Belgrad bir ana duraktı. Anadolu'dan gelen birliklerin yetişmesi ve Rumeli birliklerinin katılması için ordu Belgrad ve Sava Nehri'nin karşısındaki Zemun'da takriben 20 gün kaldı. Böylelikle yolda yıpranan askerlerin ve hayvanların dinlenip zindeleşmesi umuluyordu. Tüm davar ve hayvanlar bu uzun konaklama esnasında civar çayırlara otlamaya yollandılar. Sınır boylarında alınan tutsaklar da ilk defa olarak Belgrad'da orduya ulaştırıldı. Artık Nemçe tarafının askerî hareketlerine dair ilk ağızdan bilgi almak mümkündü. Bu süre zarfında padişah bolca ava çıkıp sadrazam tarafından onuruna verilen ziyafetlere katıldı.

IV. Mehmed ve sadrazamın bir başka meşguliyeti Belgrad'da sürdürülen sefer hazırlıkları ile orduya yeni katılıp alay düzenleyen birlikleri teftiş etmekti. 7 Mayıs'ta Adana Beylerbeyi Emir Paşa (500 adam) ve Bolu Beyi Hüseyin (400 adam) orduya katılıp derhâl Zemun'a geçirildiler. Anadolu Beylerbeyi Osman Paşazade Ahmed Paşa (1500 adam) 14 Mayıs'ta alay gösterdi. 18 Mayıs'ta Diyarbekir Valisi

12 Bu bölüm şu kaynaklardan derlendi: Teşrifatçıbaşı, 37-41, 45-50 [25a-27a, 29b-32a]; Silahdar, 799-801, 805-807 [107b, 108a-b].

3.7 Zemun (1608)

Kara Mehmed Paşa kalabalık kuvvetiyle orduya katılıp alay düzenledi. 20 Mayıs'ta Silistre Valisi Vezir Mustafa Paşa, Sivas Beylerbeyi Halil Paşa ve Maraş Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın alaylarını 23 Mayıs'ta Teke Paşası Arap Ali ve Eskişehir Beği İbrahim'in alayları takip etti. Basit bir hesapla Belgrad'da orduya katılan birliklerin mevcudunun 10.000 adama yakın olduğu söylenebilir.

Sefer hazırlıklarına bakacak olursak 4 Mayıs'ta Cebeciler Tuna'ya dökülen Sava Nehri üzerindeki köprüyü geçip Zemun menziline konarken Defterdar Hasan da Ösek ve Budin'e Tuna'dan şaykalarla zahire ve cebehane naklini düzenlemeye koyuldu. 8 Mayıs'a dek Köstendil sancakbeyi Arslan Mehmed Bey'in nezaretinde 19 ağır balyemez ve orta kolomborna topu (3.84-14 kg gülle atar) ile 40 adet hafif şahi 150 kayık ile Ösek'e gönderildi. Teşrifatçıbaşı ve Silahdar'ın eserlerine yansımamasına rağmen evvelce belirttiğimiz gibi bunların haricinde 34 adet top (6,5-20,5 kg gülle atar) daha Belgrad'dan Tuna yoluyla Budin tarafına gönderildi. Yine 8 Mayıs'ta topçu ocağı 80 şahi darbzen ile Zemun tarafına geçti. Top, mühimmat ve cebehaneyi önden göndermek suretiyle köprüde izdihamın önüne geçilmek istenmişti. Defterdar, Belgrad ambarlarında olan zahireye dokunmayıp -zira padişah sefer boyunca Belgrad'da kalacaktı- menziller

için civardan satın alınan zahireyi de Ösek'e kayıklarla gönderdi. Nakliye için 60 adet ilave şayka inşa edilmiştir. Köprülere gelince Sava üzerine 50 tombazlı bir seyyar köprünün atılması gerektiği gibi mevcut olanın da onarım görmesi şarttı. Tombaz köprüyü kurmak için bir kıyıdan diğerine duba görevi gören kayıkları yan yana dizip üzerlerine 9 x 4,5 metre ebadında tahta levhâlar döşenmesi gerekiyordu. Bu işe koşulan Hasan Ağa ise bir yıl önce ahaliden 8 milyon akçe topladığı hâlde pek de bir ilerleme kaydedememişti. Her iki köprü de ancak 15 Mayıs'ta tamamlanabildi.[13]

Nemçe-Leh İttifakı ve Tököli'nin İkircikli Tutumu

Osmanlı ordusu Edirne'de toplanırken Tököli Nemçe ile pazarlığı sürdürmüş ve imparatorun da onayıyla 12 Ocak 1683'te tüm Macar ileri gelenlerini Kosice'de topladığı meclise çağırmıştı. Leopold yine Saponara'yı kişisel temsilcisi olarak meclise gönderdiğinde Tököli'nin hedef büyüttüğü anlaşıldı. Yukarı Macaristan'ın doğusundaki meşhur yedi vilayetten müteşekkil Nemçe'ye tâbi prenslik için aynı zamanda Osmanlı himayesini de şart koşuyordu. Nemçe-Osmanlı arabuluculuğuna soyunması içinse Viyana Osmanlılara adı 'haraç' olmamak kaydıyla her yıl 400.000 taler (48.000.000 akçe) ödemeyi kabul etmeliydi. Viyana, Leh Meclisi ittifak antlaşmasını onaylayana dek Tököli'nin isteklerini resmen geri çevirmeyi uygun görmedi. Zorlu geçen müzakerelerden sonra 1 Nisan 1683'te Varşova Antlaşması nihayet onaylandı. Ne tuhaftır ki tarih uğursuzluk getirmesin diye metne '31 Mart 1683' tarihi atılmıştır.[14] Bu gelişme üzerine derin bir nefes alan Leopold, Sobieski'yi Nemçe-Kuruz meselesinde arabulucu olarak tanıdığını ilan ederek Tököli'ye Osmanlılara karşı yanlarında durmadığı takdirde Sobieski ile savaşmayı göze alması gerektiği hissettirdi. Tehditkâr davet üzerine Tököli Mayıs başında Viyana'ya daha cüretkâr şartlar sundu. Artık Yukarı Macaristan'daki 13 vilayetin tümünde Macar Palatini'nin denetiminden muaf bir şekilde 'Partium Lordu' unvanı ile hüküm sürmek istiyordu. Ayrıca

13 Erdoğan, 8-9, 68-73.

14 Barker, 159; Rycaut, 94-96; Cacavelas, 17-21.

3.8 Askeri Şura Başkanı Margraf Hermann von Baden (1628-1691)

savaşı Osmanlılar kazanırsa bir güvence olarak kendisine Almanya'da mülk verilmeliydi. Son olarak Kara Mustafa Paşa Belgrad'a varmak üzereyken Viyana ile görüştüğü duyulmasın diye müzakereler tam bir gizlilik içerisinde yürütülmeliydi.[15]

Tököli Viyana'nın cevabını beklerken boş durmayıp Belgrad'da bulunan sadrazama bir heyet yolladı. Eş anlı gelen Dubrovnik ve Kuruz heyetleri 7 Mayıs tarihinde tantanalı bir törenle karşılandılar. 11 Mayıs'ta Macar heyeti ile Kara Mustafa Paşa arasında sadrazamın çergesinde gizli bir toplantı yapıldı. Müzakere konusu Osmanlı kaynaklarında belirtilmez. Fakat yabancı kaynaklara göre Viyana'dan dönüp Macar heyetine katılan Szirmay, imparatorun Tököli'yi kendi tarafına çekme girişimlerini ifşa etmiş ve sadrazamı Viyana'yı kuşatmaya yeltendirmişti. 14 Mayıs'ta Orta Macar Kralı Tököli'yi sefere davet mektubu evvelce köprü tamirinde başarılı bulunan Ali Ağa ile gönderilirken Macar heyeti ayın 19'unda sadrazamın resmî namesini alıp Tököli tarafına gönderildiler. Nemçe tarafı ise hâlâ savaşı önlemeye yönelik diplomatik girişimlerde bulunmaktaydı. Askerî Şura Başkanı Margraf Hermann von Baden'den (1628-1691) gelen mektup Caprara'nın serbest bırakılmasını ve barış müzakerelerinin yürütülmesini istemekteydi. Caprara cevabı resmen sunmak istediğinde Kara Mustafa Paşa onu görmeyi reddetti. Henüz resmen savaş ilan edilmeyen Nemçe'yi serhat başı İstolni Belgrad'a varana dek oyalamak istiyordu. Bu mektup vesilesiyle Caprara bir ay önce Viyana ve Varşova arasında bir ittifak antlaşması imzalandığını artık öğrenmişti.[16]

15 Stoye, 110, 113-15; Barker, 152.

16 Stoye, 111; Barker, 152, 155, 399, 404; Wheatcroft, 107-109; Teşrifatçıbaşı, 46 [29b]; Benaglia, 176;, Üstün, 114-15(24 Nisan tarihli mektup).

Lehistan cephesine dönecek olursak Sobieski Nemçe'yle müttefik olduktan sonra Fransa elçilik mensuplarını 9 Mayıs 1683'te iade etti. Lehistan ve Fransa arasındaki diplomatik ilişkiler on yıl boyunca yeniden kurulmayacaktı. 1683 ilkbaharında Osmanlılar Macar serhaddine yürürken papa etrafa Esirî Hasan'ın tabiriyle 'kızıştırıcı kâğıtlar' göndermekle meşguldü. Yakındaki devletlerin askerle uzaktakilerin ise akçeyle Viyana'nın yardımına koşacağını ön gören savaş karşıtları haklıydılar. Aralarında Toskana, Savoy, Venedik ve İspanya'nın da bulunduğu pek çok ülke yardım talebine olumlu cevap verip hiç değilse maddi yardımda bulunacaklarını vadettiler. Belirtelim ki papa işi İran şahından Moskoflarla bir olup Osmanlılara arkadan saldırmasını istemeye dek vardırmıştı. Paris'e gönderdiği temsilcisi ise Nisan'da vardığı hâlde Ağustos ortasına kadar huzura kabul dahi edilmedi. 'En Hristiyan Kral' unvanıyla övünen Güneş Kral muhaliflerin gözünde artık 'En Hristiyan Türk' olmuştu.[17]

Kara Mustafa Paşa Serdar-ı Ekrem Atanıyor

Kıldı niyyet gazâya şâh-ı cihân; Kalkub 'askerle yola oldu revân
Çün Belgrad'a geldi 'asker ile; Sad hezârân [yüzbinler] güzide server ile
Kaldı devletle anda şâh-ı kerîm; Âsafa [sadrazama] kıldı 'askeri teslîm
Hazretin sancağın emânet idüb; Sundu destine [eline] nice 'izzet idüb
Didi "var dest-gîrin olsun Hakk; Bu seferde vekilim ol mutlâk[18]

Belgrad'da ele alınması gereken bir başka önemli iş gerekli atamaların yapılması olmuştur. Sadrazam sınır boylarına giderken padişah Belgrad'da kalacağına göre burada kendisinin yokluğunda 'sadâret/rikâb-ı hümâyûn kaymakamı' unvanıyla sadaret işlerini vekâleten yürütecek bir vezir bırakılması gerekliydi. Her sadrazam cephedeyken yerine kendi kuyusunu kazmayacak güvenilir bir kaymakam bırakmak ister. Bu nedenle Fazıl Ahmed Paşa Uyvar (1663) ve Kandiye (1667-69) seferlerinde yerine 30'lu yaşlarında olan Kara Mustafa Paşa'yı

17 Barker, 159-161; Esirî Hasan, 1389-90. Bu tür namelere 'kanlı name', 'feryad-name' ve 'lanet-name' de denir.

18 Subhî, 37a.

kaymakam bırakmıştı. Kara Mustafa Paşa'nın 'aileden' kaymakam atayabileceği tek kişi Fazıl Ahmed Paşa'nın küçük biraderi Fazıl Mustafa Paşa idi. O sıralar 46 yaşında olan Paşa kendinden iki yaş büyük sadrazamın aksine saray hizmetine geç girmiş olup sefer vakti altıncı vezirlikten dördüncü vezirliğe ancak yükseltildiği için bu makama uygun görülmemiş olsa gerek. Kara Mustafa Paşa bu şartlar altında kaymakamlığa kendi kapı halkından olup üçüncü vezirliği yürüten Kara İbrahim Paşa'yı atadı. Aslında kendinden 10 küsur yaş büyük olan bu adamla arası iyi değildi. Kendisi sayesinde yükselen Kara İbrahim Paşa'nın padişah ile nedimi olacak kadar yakınlaşması onu kaygılandırıyordu. Çehrin Seferi'ne çıkmadan önce Kara İbrahim'i kaptan-ı deryalık vererek saraydan uzaklaştırmaya kalktığı hâlde padişahın ısrarıyla onu bu sefer esnasında sadaret kaymakamı yapmak zorunda kalmıştı. Çehrin'den zaferle dönen sadrazam Kara İbrahim'i kaptan-ı deryalıktan alıp rütbesini beşinci vezirliğe kadar düşürdü. Fakat IV. Mehmed nediminden vazgeçmeyip kısa sürede onu tekrar üçüncü vezirliğe yükseltince Kara Mustafa Paşa Nemçe Seferi'ne çıkarken onu yine sadaret kaymakamı atamaya mecbur kaldı.[19] Fakat o sonbaharda Estergon'un düşmesinden sonra düşmanlarıyla bir olup sadrazamı idam ettirdi ve yerine kendini geçirtti (bkz. 6. Bölüm).

Padişahın o vakitler Köprülüleri dengelemek için ikinci vezir (Musahip Mustafa Paşa) ve üçüncü vezirleri ısrarla kendi nedim ve musahiplerinden seçtiği görülüyor. Kara Mustafa Paşa ise belli ki Fazıl Mustafa'yı dördüncü vezirliğe yükselterek kendince bir önlem almıştı. Seferdeki sadrazamlar doğrudan kendi işlerini takip edecek bir adamı 'kapu kethüdası' namıyla padişahın yanında bırakırlardı. Sadrazam ikinci bir önlem olarak Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa'yı 7 Mayıs'ta kapı kethüdası atadı ve emrine 400 çavuş verdi; bu adam sadrazamın idam fermanı eline tutuşturulduğu vakit hüngür hüngür ağlamıştır (bkz. 6. Bölüm).

19 Abdülkadir Özcan, "İbrahim Paşa, Kara", 329-330; Sadrazamın baş düşmanı Mirahur-ı Evvel Süleyman Ağa idi ki aslen Fazıl Ahmed Paşa'nın kethüdası olup onu bu mevkiye sadrazam getirmiş ve selefi Kara İbrahim'i de kethüdası yapmıştı. Yılmaz, 31, 35-36.

Adı konulmamış iktidar mücadeleleri sürerken padişahın yanında bırakılacak kuvvetler ve erzak meseleleri gibi ayrıntılar da ordu Belgrad'dan ayrılmadan çözüldü. Köprülerin bitmesiyle artık kıtalar peyderpey Sava'dan karşıya Zemun Sahrası'na geçmeye başlamışlardı. Bir gün önce yeniçeri ağası tuğunun Zemun'a dikilmesini takiben yeniçeriler de alay hâlinde 10 Mayıs'ta Zemun'a geçtiler. Bu münasebetle düzenlenen alaya tüm yeniçeriler katılmamış olacak ki Teşrifatçıbaşı alayda tahminen 7000 - 8000 yeniçerinin ancak olduğunu kaydetmiştir. Biraz eleştirel bir tavırla alaya katılan 58 yeniçeri odasının kiminde 100 - 150 asker, kiminde 40 - 60 asker bulunduğuna dikkat çeker.[20]

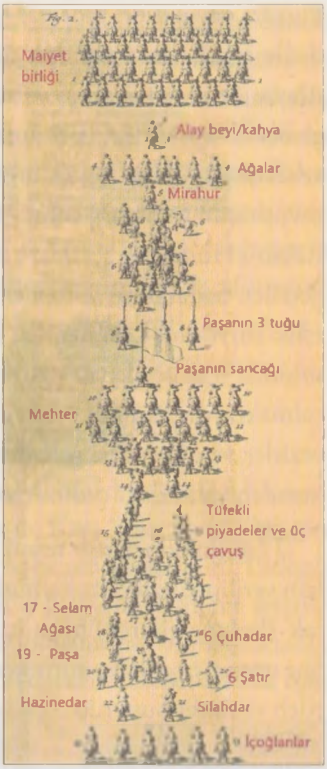

3.9 Bir alay düzeni

Belgrad'daki konaklama esnasında en muhteşem alayı 'serdar-ı ekrem' unvanıyla orduya başkumandan atanması vesilesiyle 13 Mayıs'ta Veziriazam Mustafa Paşa düzenledi.[21] Tören için tüm kapıkulu birlikleri tekrar Zemun'dan Belgrad'a geçip padişah ve sadrazam otakları arasında seher vakti karşılıklı sıra oldular. Yeniçerilerin uzun tören boyunca ayakta tüfeklerine dayanarak durmaları ilginç bir teşrifat ayrıntısıdır. Onların arkasında sırasıyla kapıkulu sipahilerinden altı bölük halkı ve sadrazamın maiyet kıtası durdular; bunlar Serçeşme Mahmud Ağa emrinde başlarına kırmızı berata geçirmiş bakır renginde yelek giyen 3000 Arnavut ve Boşnak sekbandan ibarettiler.

20 Teşrifatçıbaşı, 41 [26b].

21 Bu bölüm şu kaynaklardan derlendi: Teşrifatçıbaşı, 42-45 [27a-29b]; Silahdar, 801-805 [107b-108a].

Huzura davet üzere sadrazam debdebe ve tantana ile yolun iki yanına dizilmiş askerin arasından alayla at sürüp padişahın otağına vardı. Alayın önünde asesbaşı ve subaşı, arkasında ağalar, üçüncü sırada gedikli müteferrika ve çavuşlar, dördüncü sırada divan hocaları ve arkalarında defterdar ile reisülküttab yürüdü. Altıncı sırada gelen çavuşbaşını takiben yedinci sırada hizmetkâr zümresinden şatırlar, Rikab-ı Hümayun solakları, mataracı ve tüfekçi sadrazamın tuğu ile geçtiler. Sadarazam sekizinci sıradaydı ve ona silahdarı ve çukadarı eşlik ediyordu. Dokuzuncu sırada sadrazam kethüdası sağında ve solunda tezkireciler ile gelmekte ve nihayet en arkada mehterhane çalmaktaydı. Padişah otağının soluna kurulu çadırda Şeyhülislam, vezirler ve diğer ileri gelenlerle buluşan sadrazam sonra kendi için kurulan yakındaki çadıra vardı.

Törenin ikinci faslı resmî atama için huzura çıkmaktan ibaretti. İzin verilince kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı sadrazamı 'koltuklayarak' (koluna girerek) huşu içinde otağa soktular. Padişah ayaklarını öne uzatmış, sedirde otururken sadrazamın belirmesiyle ona 'ikramen edeb ve riayet buyurup' ayaklarını topladı. Tahtın sağ yanında ayakta Şehzade Mustafa, Darüssaade ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı ve kapı ağaları, sol yanında ise silahdar, çukadar, rikabdar ile biraz açıkta diğer iç ağalar duruyorlardı. Tören esnasında şeyhülislam ve Vânî Mehmed Efendi otağa davet edildiler; tören yerlerine (ilki sadrazamın yanına doğru, diğeri tahtın yanında) geçmeden önce padişahın elini öpmeleri ilginçtir. Padişah biraz iltifat edip sadrazamın selimî denilen uzun konik formlu kavuğuna iki yandan mücevher top sorguç sokturttu ve kendisine kılıç ve tirkeş kuşattırdı. Sonrasında IV. Mehmed etek öpen sadrazama kendi eliyle sancak-ı şerifi teslim ederek onu serdar-ı ekrem atadı. Vânî Efendi'nin duasını takiben sadrazam sancak-ı şerifi omuzu üzerinde bizzat taşıyarak dışarıda bekleyen sipah ve silahdar ağalarına teslim etti. Onlar da at üstünde olan İmam Mahmud Efendi'ye (Tophaneli Göbekzade Zakir Mahmud Çelebi); bu adam ileride Şehzade Mustafa'nın saltanatı zamanında sultan imamı olmuş ve Şehzade Ahmed tahta çıkınca da şeyhülislam atanmıştır.

Üçüncü fasılda sadrazam sancak-ı şerifin peşinden otağına döndü ve otağında tüm yeniçerilerin katılımıyla etek öpme töreni düzenlendi. Yeniçeriler bu şekilde Kara Mustafa Paşa'yı tebrik edip itaatlerini sunduktan sonra tekrar alayla Zemun'a geçtiler. Sonra bağlılık sunma sırası diğer devlet görevlileri ve sadrazamın kapı halkına geldi. Tören boyunca baş çadır önünde iskemle üzerinde oturan sadrazam yine de bir hayli yorgun düşmüş olmalıdır. Nihayet içeriye otağa geçip vezirler ve ulema ile kahve-şerbet-buhur sefası sürüldü. Ricalin uğurlanmasıyla bu yorucu tören ikindiden önce sona erdi.

Bir Gelenek İcadı: Kâbe Anahtarı Viyana'nın Kapısını Açacak mı?

13 Mayıs günü ikindiden sonra IV. Mehmed sadrazamı hiç sevmeyen Mirahur-ı Evvel Süleyman Ağa ile Kara Mustafa Paşa'ya son derece gizemli bir alâmet gönderdi. Bu Kâbe'nin anahtarı idi. Padişah onun sefere götürülmesini buyurmuştu. Daha önce hiçbir seferde Kâbe'nin anahtarı üzerine kurulu bir sembolizme rastlanmamaktadır. Yeni yayılmacılık kendi geleneğini icat ederken Osmanoğlu'na özel

3.10 Hırka-i Saadet Eğri Seferi'nde

görev biçen fetihçi zihniyetle uyumlu bir rivayete dayanıyordu. Güya Mekke şerifi gece rüyasında Hz. Muhammed'i görür. Peygamber, "Bu Kâbe anahtarını Murad'a gönder. Acem Seferi'ne ve sonraki seferlere götürsün." der. Öyle ya! Peygamber tabii ki Şiilere, zındıklara, mülhitlere ve tüm kâfirlere karşı Sünni Osmanoğlu'nun yanında olacaktı. IV. Murad peygamber emrine uyar ve Bağdad'ı fethedip dönünce Kâbe anahtarını Has Oda'da bir kese içinde muhafaza ettirir. Yıllar sonra hazine sayımında bu anahtarı bulan Defterdar Hasan Efendi anahtarın peygamber hırkasının saklandığı sandığın yanında tutulmasını uygun görecektir. Bu rivayeti Teşrifatçıbaşı'ndan aktaran Silahdar ilaveten seferlerde anahtarın sancak-ı şerifin alemi dibine bağlanmasının ferman olduğunu aktarır. Anlaşılan o ki hazine sayımı esnasında ortaya çıkan gizemli anahtar, muhafaza kesesinin üzerinde yazılı 1633/34 tarihine nazaran IV. Murad devrine ait kabul edilmiş ve Bağdad Seferi ile ilişkilendirilmiştir. Rivayet doğru olsaydı anahtar herhâlde bir köşede unutulmaya yüz tutmaz, peygamberin emrine uyarak tüm diğer seferlere götürülürdü. Dolayısıyla, gizemli anahtarı ilk kez Viyana Seferi'ne götürülmüş kabul ediyoruz.

Söz gelenek icadından açılmışken tıpkı Teşrifatçıbaşı ve Silahdar'ın yaptığı gibi biz de sancak-ı şerif üzerinde biraz duralım. Onların aktardığı rivayete göre Mısır'ı fetheden Sultan Selim'e bir sancak sunulur. Bu sancağın Hz. Muhammed'e ait '*ukab*' ('karakuş': Roma kartalından mülhem) adlı sancak olduğu 'tevatüren' ispatlanır. Siyah softan dokunmuş sancak-ı şerifi savaşlarda kullansın diye Sultan Selim'e gönderen kişi kendi sultanına ihanet edip Osmanlı tarafına geçen Mısır Kölemen Beyi Hayır Bey'dir. Oysa yazarlarımızın dediklerinin aksine aslında rivayetler muhteliftir. Sancağın Rodos Seferi (1521) zamanında Sultan Süleyman'a gönderildiği bir başka iddiadır. Her ne ise sancak-ı şerif 1590'lara kadar Şam Hazinesi'nde tutulup hac vakti sürre alayıyla her sene Mekke'ye gönderilmekteydi. Sündükçe sünen 'Uzun Savaş' esnasında zafer bir türlü müyesser olmayınca deva niyetine ilk kez 1594'te orduyla Macaristan'a gönderildi ve ertesi yıldan itibaren İstanbul'da saklanmaya başlandı. Zamanla yıpranınca 3 adet benzeri sancak dokundu. Sancak-ı şerifin sağlam kalan parçaları ikişer üçer parça olarak bu yeni sancaklara dikildi.

Kanuna göre biri savaş esnasında serdarlara verilirken diğeri padişahla Hırka-i Şerif yanında tutuluyordu.[22] Sonuncusu ise hazinede muhafaza altına alınmıştı. Demek ki hem sancak-ı şerifin hem de Kâbe anahtarının askerî güç sembolizminde kendilerine yer bulmaları Macar diyarlarında Nemçe ile girişilen mücadele sonucunda olmuştu. Bunlar herhâlde yedi başlı ejderin koronasına karşı bir nevi panzehir gibi telakki ediliyorlardı. Öte yandan Osmanlı fetihçi zihniyeti Sünni hasım Memluklar (sancak-ı şerif) ve Şii hasım Safevileri (Kâbe anahtarı) de işin içine katmayı uygun görmüştür.

Belgrad - Ösek (24 Mayıs - 2 Haziran)[23]

Sadrazam serdar-ı ekrem sıfatıyla 15 Mayıs'ta Belgrad'dan Zemun sahrasına alayla göçtü. Padişahın burada orduyu teftişi şerefine verilen bir ziyafeti 18 Mayıs'ta Diyarbekir Valisi Kara Mehmed Paşa'nın alayı izledi. Yolda askerlerinin halka yaptığı zulümü Belgrad'a gelen şikâyetçiler sayesinde duyan padişah çok kızsa da Kara Mustafa Paşa kalabalık bir orduyla sefere katılan Diyarbekir valisini korumayı seçmiş ve savaş zamanı böyle zulümleri kaçınılmaz gördüğünü itiraf etmişti (bkz. 2. Bölüm). Eski çağlarda devlet kurumunun şiddet denetimi ve asayişi sağlama konusunda çaresiz kalması modern okur için şaşırtıcıdır.

Yirmi günlük moladan sonra ordu gösterişli bir alayla Zemun sahrasından bir sonraki menzil olan Vojka'ya hareket etti. Kaymakam Kara İbrahim Paşa, Şeyhülislam Ali Efendi ve Belgrad'da padişahın yanında kalan rical Vojka'ya kadar gelip orduyu uğurladıktan sonra döndüler. Toplam bir haftada 30-32 saat süren yürüyüşle yedi konak aşarak 2 Haziran'da Ösek'e varılacaktı. Ösek yolu erzak eksikliği, su sıkıntısı ve yağmurlar yüzünden zor geçti. 24 Mayıs'ta varılan Vojka'dan Ösek'e kadar yeterli erzak toplanamadığı için civar kazalardan

22 Karl, 198-99; Pakalın, "Sancak-ı Şerif" ve "Sancak", s. 113-18; Teşrifatçıbaşı, 45 [29b], Silahdar, 804-805 [108a]; Akün (Kara Mustafa Paşa ve Süleyman Ağa çekişmesi hk.).

23 Bu bölüm şu kaynaklardan derlendi: Teşrifatçıbaşı, 51-53, 63 [32a-33a, 38a]; Silahdar, 807-808 [108b]; Erdoğan, 65.

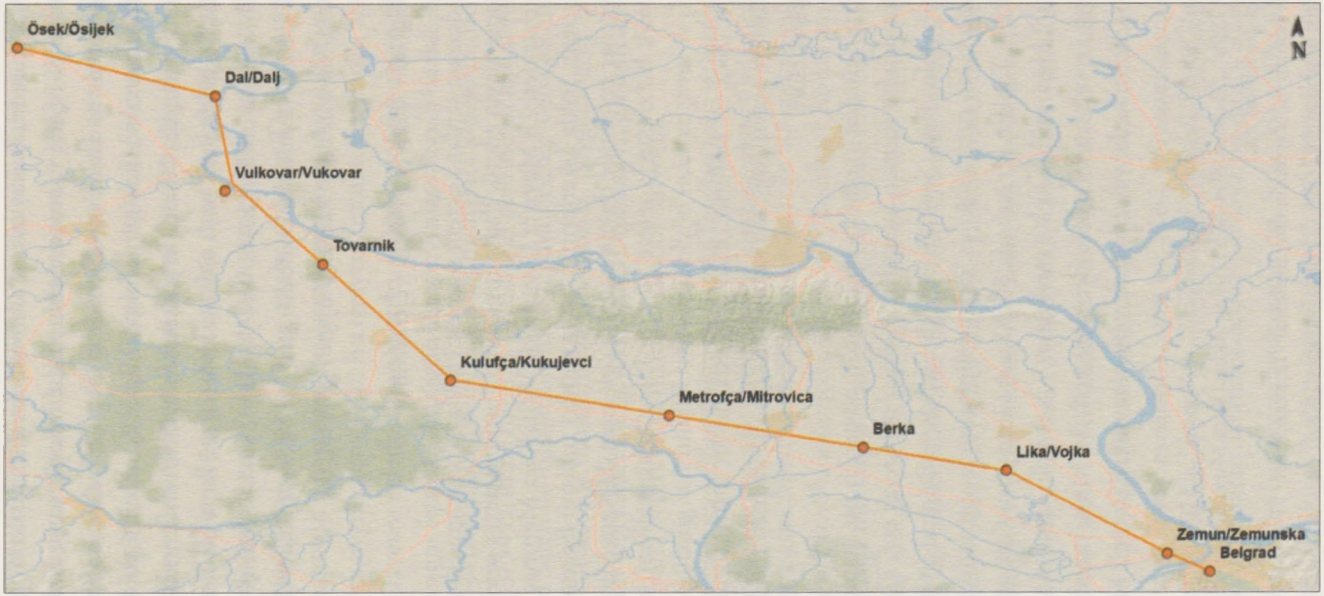

3.11 Belgrad-Ösek arası sefer güzergâhı

yaklaşık 25 ton arpa ve 5 ton un istendiği gibi Ösek ve Mohaç menzillerine sadrazam dairesinin tüketimi için 192 kg sığır eti, 300 çift ekmek, 3.84 ton arpa ve 30 tavuk ısmarlandı. Yol boyunca civarda akarsu olmadığından açılan kuyulardan bazen az bazen de kötü su çıkması bir başka lojistik sorun teşkil etti.

Ordu 25 Mayıs'ta varılan Berka'da sık meşelikler ve arazinin darlığı nedeniyle çadır kuracak yer bulmakta zorlandı. Daha yürüyüşün ikinci günü Mitroviça'da iki gün oturak verildi. Bu esnada Defterdar zahire ve mühimmatın nakliyesine nezaret etmek maksadıyla önden Ösek'e gönderildi. Zorlu yürüyüşün başlaması ile homurdanmalar ve kavgalar bir kez daha baş gösterdi. Bu sorunlara Osmanlı yargı sisteminin bulduğu çözümler enteresan olabilmektedir. Mesela, 28 Mayıs'ta Serçeşme Mahmud Ağa Kara Mehmed Paşa'nın bölükbaşılarından birinin kulağını suçsuz yere kesince görülen dava neticesinde hakkında kısasa hükmedildi ama o rütbedeki bir adamın kısas niyetine kulağından olması düşünülemeyeceğinden uzlaştırıcıların araya girmesiyle 600 kuruş tazminat ödeyip bu cezadan kurtuldu. Osmanlı yargısının pek çok cezayı para cezasına çevirdiği bilinmektedir. Gelgelelim, birkaç gün önce yoğurt pazarında bıçakla bir yoğurtçuyu öldüren rütbesiz ve önemsiz bir adam kısas hükmünce meydanda boynu vurularak idam edilmişti. 18 Haziran'da ise Mohaç'ta orduda hizmetli gayrimüslim reayadan bir çoban iki gün önce askeriye mensubu bir cebeciyi öldürdüğü için 'kısasen' idam edilecekti.

Birkaç gündür süren aşırı sıcak havalardan sonra 29 Mayıs'ta gök gürültüleri eşliğinde Kulufça'ya varıldı ve akşama doğru başlayan yağmur altında su kuyuları kazmak gerekti. Bir yandan da uçlardan ulaştırılan esirler düşmanın durumu hakkında sorgulanıyorlardı. 30 - 31 Mayıs'ta Tovarnik ve Vulkovar yolu yağmur altında güçlükle kat edildi. Tovarnik'teki dehşetli fırtınada tüm çadırları su basarken içecek su temini için yine kuyular kazılıyordu. Sadrazam ağalarından Tatar Abdullatif Ağa'nın yıldırım düşmesi neticesinde beygiri, hizmetkarı ve seyisi ile birlikte ölmesi herkesi dehşete düşürmüştür. Vulkovar yolunda gök gürültülü yağmur altında Tuna zar zor geçildi. Artık bir sonraki menzil stratejik Ösek'ti. Yol şartları sebebiyle alay hazır-

lıkları tamamlanamayınca yakındaki Dal palankasında konaklandı ve askerler ani plan değişikliği ile mağdur olmasınlar diye orduya iki günlük tayınat dağıtıldı.

2 Haziran tarihli alay yemeklikten sonra başladı. Sadrazam otağından Ösek'e dek yolun soluna Rumeli ve Özü birlikleri ile sağına Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Diyarbekir, Halep ve Şam birlikleri dizildiler. Bunların önündeki sırada ise her zamanki gibi Kapıkulu Ocağı ile maiyet birlikleri dizilip selama durdular. Alay kaleden atılan tebrik topları eşliğinde sadrazamın askeri selamlayarak vezirlerin kendisini beklediği yere dek ileri at sürmesinden ve burada koltuğuna giren görevlilerce yürüyerek çergesine girmesinden ibaretti.

ÖSEK'TEKİ GELİŞMELER (2 - 15 HAZİRAN)[24]

Köprü Tamiri ve Orduya Katılım

Ösek'te meşhur uzun köprünün geçişe hazır olmadığı anlaşılınca Kara Mustafa Paşa'nın canı bir hayli sıkılmış olmalıdır. Emre rağmen tam altı aydır onarımı bitmemişti. Raba Suyu bozgununun yaşandığı 1664 senesinde Osmanlıların ezeli düşmanı Hırvat/Macar kodamanı Zrínyi tarafından kısmen yakılan köprü o tarihten bu yana kapsamlı onarım görmemişti. Drava Nehri üzerindeki köprü aslında çoğu yerde bataklık arazide kazıklar üzerine inşa edilmiş 9000 zira (6813 m) uzunluğu ve 12 zira (9 metre) genişliği ile bakımı müşkül muazzam bir kazıklı yoldu. İki arabanın yan yana geçebildiği bu yol iki ila üç saat çekmekteydi. Köprünün güvenliği beri tarafta Ösek Kalesi, öte tarafta ise Darda palankası ile sağlanıyordu. Macar havzasının güney kilidi Belgrad olsa dahi Mohaç'tan sonra bakımsız kalan Ösek civarları bataklığa dönünce havzaya girmenin yegâne yolu Osmanlıların Ösek'te inşa ettiği bu kazıklı yol olmuştu.

Tamire memur edilen Cafer Ağa civardaki yetkililerin yardım etmemesinden dolayı kazıklı yolun pek az bir kısmını onarabilmişti. Tamir gören bu yerler ise 3 Haziran'da Darda'ya geçen kıtaların at

24 Teşrifatçıbaşı, 53-60 [33a-36b]; Silahdar, 807-813 [108b-109a].

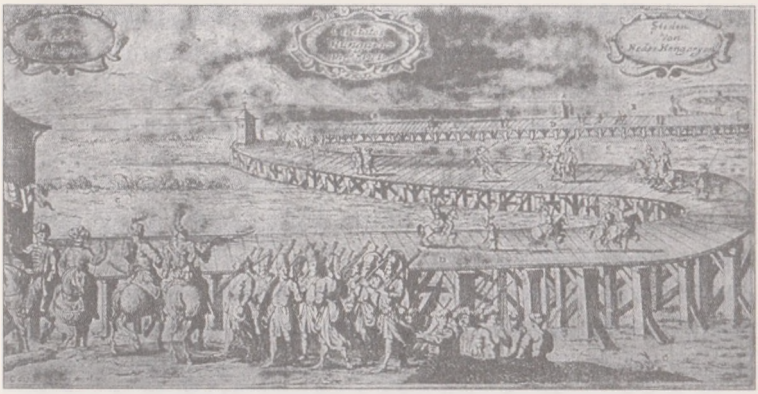

3.12 Ösek Köprüsü

ve ağırlıklarına dayanamadı. Sirem sancakbeyinin nezaretinde köprünün yeniden onarılmasını beklerken 12 değerli gün kaybedildi. Kimi tarihçilere göre bu zorunlu gecikme Viyana'nın alınamamasında önemli bir etkendi. Haziran başında henüz Viyana surlarının onarımı başlamadığı gibi Nemçe komuta kademesi izlenecek strateji hakkında uzlaşamadığı için Viyana'ya baskın vermek mümkündü.

Ösek'teki zorunlu bekleyiş esnasında orduya katılımlar sürdü. 3 Haziran'da alayla köprüden Darda'ya geçenler Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa emrinde Rumeli sağ ve sol kollarından gelen kıtalar ile Kastamonu Valisi Nişli Ali Paşa'nın kuvvetiydi. Alayda olduğu hâlde Çankırı Beyi Can Arslan Paşa-oğlu Hüseyin Bey köprü bozulunca Ösek tarafında kalmıştı. Sonraki günlerde Anadolu tarafından başka kıtalar sökün ettiler. 10 Haziran'da Şam Beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa, Ankara Valisi Ali Paşa ve Tarsus beyinin alaylarını 12 Haziran'da Halep Beylerbeyi Kürt Bekir Paşa'nın alayı ile Hamid Paşası Hazinedar Hasan Paşa ve Orta Anadolu'dan gelen kıtaların alayları izledi. Rumeli tarafından ise İskenderiye (İşkodra) Beyi Hüseyin Bey alay gösterdi. 15 Haziran'da öğleden sonra 2500-3000 asker mevcutlu Mısır kıtasının alayı izlendi. Bu kıtaya eşlik etmek üzere gönderilen mübaşir Küçük Mirahur Türk Ali Ağa Mısır birliğini 10 Venedik kalyonuyla İskenderiye'den Selanik'e getirmişti. Belgrad'da serdarları İbrahim Bey emrinde padişaha alay gösteren Mısır askeri Ösek'te orduya ancak yetişebildi. Ösek yolunda ve Ösek'te orduya

katılan birliklerin mevcudu yuvarlak hesap 15.000 civarında kabul edilebilir.

Ulufe Dağıtımı ve Lojistik Hazırlıklar

Ösek'te önemli bir gelişme kapıkulu mensuplarına ulufe dağıtımıdır. En son Şubat ayında Edirne'deyken geriye dönük ödeme yapılan askerlere dört ay sonra (5 - 11 Haziran arasında) yine geriye dönük olarak (Ocak - Nisan 1683 için) ulufeleri dağıtıldı. Ulufe dağıtımı günler süren bir törendi. Sadrazam bu süre boyunca hemen her gün öğle ve ikindi namazları arasına dek oturup törene nezaret etmiştir. Maaşı törenle dağıtmak kuşkusuz askerlerin dayanışma duygusunu artırıp morallerini yükseltiyordu. Ayrıca ordu birliklerini yoklama imkânı da sağlıyordu. De La Croix ise ordu teftişi esnasında sadrazamın yoklama aldırmadığını ve bu nedenle ordunun ondan soğuduğunu öne sürmektedir. Ona göre açgözlü sadrazam savaşta ölecek askerlerin ulufesini iç etmeye zemin hazırlamak maksadıyla yoklama aldırmamıştı. Teşrifatçıbaşı'ndaki bir kayıt bu meseleye ışık tutmaktadır. Bazı sipahiler Ösek'teki yoklamaya yetişemeyince 'ulufeleri çalınmıştı'; yani isimleri defterlerden silinip 'çalık' olmuşlardı. Sadrazam 16 Haziran'da Ösek karşısında bu sipahilerden bazılarına ulufelerini dağıttırdığı gibi ulufeleri kesilen sipahilere bozgundan sonra dönüş yolunda merhamet edip kayıtlarını yeniletmiştir. De La Croix'nın aktardığı söylenti muhtemelen bu olayla ilgili olsa gerektir.[25]

6 Haziran'da sipah ve silahdarlara 51,2 kg un ve 128 kg arpa verilmesi kararlaştırıldı. Bu miktar kabaca asker başına 100 günlük ekmek ve at başına 26 günlük yem demektir; bu nedenle adı 'umum zahiresi' idi. Ösek'te umum zahiresi için toplanan un ve arpa sipah ve silahdarlara verilen oranlar üzerinden hesaplanırsa belirtilen süre boyunca 45.000 at ve 21.500 askeri besleyecek miktardadır. Askerler tayınatları için gerekli tezkire belgesini ulufeleriyle birlikte alıp menzil yerinden erzaklarını teslim almaktaydılar.

Tuna yoluyla cebehane naklinden sorumlu Hacı Mehmed Ağa ordu varmadan önce Ösek'e cebehaneyi sağ salim ulaştırmıştı. Ösek'e

25 De La Croix, 172; Wheatcroft, 97-100; Teşrifatçıbaşı, 167 [115a].

önden gönderilen Defterdar uzun konaklama esnasında Tuna gemilerinden top, mühimmat ve zahireyi çıkartıp arabalara yükletmeye koyuldu. 12 Haziran'da köprü onarımı bitmeye yakınken Ege Adalarında 9 adet sancaktan (*Derya kalemi*) gelen tımarlılar da ağır çaplı balyemez topları köprüden geçirme işine koşuldu.

Diplomatik Gelişmeler

Ordu Ösek'e vardığında Uyvar Kalesi'nin kuşatıldığı haberi gelmişti. Kaleden varan feryatçıların imdat talebi üzerine Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa seraskerliğinde bir süvari gücü derhâl kalenin imdadına yollandı. Bu güçte Yanya Beylerbeyi eski namlı defterdarlardan Vezir Ahmed Paşa, Özü (Silistre) Beylerbeyi Vezir Midillili Mustafa Paşa, Bosna Beylerbeyi Hızır Paşa, Eğri Beylerbeyi Şeyhoğlu Ali Paşa, Niğbolu Valisi Abaza Kör Hüseyin Paşa kuvvetleri bulunuyordu. İmdat gücünün yaklaştığı haberi üzerine Nemçe ordusu Haziran başında başladığı kuşatmayı birkaç günden sonra kaldırıp apar topar çekildi. 13 Haziran'da varan bu haber üzerine ordugâha dönme emri verilen İbrahim Paşa ancak 27 Haziran'da İstolni Belgrad'da orduya katılabilecekti. Böylece 1683 seferinin ilk çarpışması Nemçe taarruzu ile Haziran'da başlamış oldu.

Ösek'te iken yeni diplomatik gelişmeler yaşandı. Mektubu ordu Belgrad'dayken ulaşan Hermann von Baden'e cevabi mektup Ösek'ten gönderildi; mektup bir nevi savaş ilanıydı ve kötü ilişkiler nedeniyle Viyana suçlanmaktaydı. 7 Haziran'da Caprara ile son kez görüşüldü. Elçi Osmanlılara Nemçe ve Lehistan arasında bir ittifak antlaşmasının imzalandığını duyurdu. Görüşme sonlandığında ona hilat giydirilmemesi savaşın yaklaştığına bir işarettir. Teşrifatçıbaşı'nın 'köse, kır sakallı, alçak boylu' diye tanımladığı Caprara Ösek'ten göz hapsinde tutulmak üzere 12 Haziran'da Budin'e gönderildi. Nemçe elçisi Kunitz ise ordugâhta alıkonuldu. Kimi tarihçiler bunun bir hata olduğunu düşünürler çünkü Osmanlı ordugâhından gizlice haber uçurmaya devam etmiştir.[26]

---

26 Mektubun aslı için bkz. Dávid, 82 ve Kretschmayr, 27; Stoye, 51; Barker, 205.

3.13 Bavyera Elektörü II. Maximilian Emmanuel (1662-1726)

14 Mayıs'ta giden davet üzerine Tököli Osmanlı ordugâhına 500 kişilik bir maiyet ile 10 Haziran'da vardı ve görkemli bir törenle karşılandı. 12 Haziran günü evvelce değindiğimiz alayların geçişinden sonra Tököli ile sadrazam üç saatlik gizli bir toplantı yaptılar; bunun ayrıntılarına aşağıda değineceğiz. Nemçe tarafında da mühim diplomatik gelişmeler yaşanmaktaydı. Nemçe düşerse hem Katolik Bavyera hem de Protestan Saksonya Osmanlı akınlarına açık hâle geleceği aşikârdı. Bu nedenle Saksonlar Luteran mezhebinden olmalarına rağmen 7 Haziran'da Nemçe ile müttefik oldular. Nemçe'nin Macar Protestanlarına yaptığı baskıdan hoşlanmasalar da ortak düşman Fransa'ya karşı bu ittifaka ihtiyaçları vardı. Bavyera'nın 21 yaşındaki cevval elektörü II. Maximilian (Max) Emmanuel ise daha 26 Ocak'ta bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Sekiz alay askeri öncü olarak Temmuz sonunda Passau'ya gönderecekti. Ödül olarak 1685'te Maria Antonia ile evlenip İmparator Leopold'e damat olacaktır.[27]

27 Stoye, 106-107; Barker, 95, 162.

Ösek - İstolni Belgrad (17 - 25 Haziran) [28]

Ösek köprüsü bunca onarıma rağmen pek de güven vermiyordu. Birlikler bu uzun kazıklı yoldan peyderpey gönderildiler. Nişli Ali Paşa köprüyü koruma göreviyle Ösek'te bırakıldı. 6 Haziran'da Silistre Valisi Mustafa Paşa köprüden geçip Darda'ya kondu. 12 Haziran'da yeniçeri ağasının tuğu ile Anadolu Beylerbeyi Ahmed Paşa köprüyü geçtiler. 13 Haziran'da yeniçeriler ve arkalarından sadrazam tuğu Darda'ya gönderildi. Ösek tarafında kalan pek çok vezir ve rical tüm eyalet askerleri ile onları takip etti. Geleneğe göre sadrazam ertesi gün köprüden geçmeliydi ama onarım yüzünden ancak 15 Haziran'da Mısır kıtasını takiben güç bela Darda tarafına geçti. Burada orduya katılımlar Aydın Beyi Şeyhoğlu Ahmed Paşa'nın alayıyla sürdü. İki günlük oturak esnasında Tököli sadrazama veda ederek ordugâhtan ayrıldı. Doğu Avrupa'nın 1683'te kaderini belirlemeye girişen bu iki adam bunun son görüşmeleri olduğunu bilmiyorlardı.

17-25 Haziran arasında 320 kilometrelik İstolni Belgrad yolu dokuz menzilde durup kırk saatten fazla yürünerek kat edildi. Büyük kavgaların koptuğu köprü geçişleri, düşmanın zehirlediği su kuyuları, kazara infilak eden mühimmat ve doğal felakete dönen bir sağanak bir haftalık yolu cehennem azabına çevirdi. Darda'da iken sadrazam uzaktan bir Mısır askerini çayırda davarını otlattıktan sonra bir de ot biçtirdiği için idam ettirdi. Her davar otlatan ot biçse çayırlar çöle döner ve geriden gelen kıtalar davarlarını mecburen tarlalarda otlatırlardı. Öyle durumlarda ekini zarar gören köylüye tazminat ödemek kaçınılmaz oluyordu. Sadrazamın bu sert tutumunu Teşrifatçıbaşı överek Köprülü Mehmed Paşa devrinden beri fukaraya böyle merhamet edilmediğini söyler. 17 Haziran'da Perinvar yolu üzerindeki köprüden geçiş tüm sefer boyunca hiç olmadığı kadar çetrefildi. On binlerce yük hayvanı ve davar, 50.000'den fazla araba (serhadde doğru ordu erzakını yanında götürmeliydi), Maraş Beylerbeyi nezaretindeki yüzlerce top ve derya misali bir ordu köprübaşına yığılmıştı. Bu güzergâhta köprülerden sorumlu olan Pojega beyi sefer münasebetiyle

28 Teşrifatçıbaşı, 63-65 [38a-39b]; Silahdar, 813-16 [109a-b].

3.14 Ösek-Viyana sefer güzergâhı

aslında yan yana iki köprü yaptırmıştı. Bu tedbire rağmen pek geniş olmadığı anlaşılan bu köprüler tüm gün ve gece süren geçişlerden dolayı zarar görünce iş iyice kördüğüm oldu. Köprübaşındaki gergin bekleyiş sonunda kavganın fitilini ateşledi. Ağız dalaşı hakaretlere, hakaretler itip kakmalara dönüştü ve nihayet iş çığırından çıktı. Dövüşen askerler tam üç defa ortalığın tozunu attırdılar. Kimin kimle boğuştuğu bile anlaşılamadı. Sipahiler, yeniçeriler, cebeciler ve sekbanlar ellerine geçirdikleri balta, külünk ve topuzlarla birbirlerine düşmana dalar gibi saldırıyorlardı. Kavga arasında kalan Mısır kıtası dehşete düşüp pek çokları gibi mal kaybına uğradı. Bir sürü asker de o kargaşada ezildi. Yolun kolay geçmeyeceği o gün belli oldu.

18 Haziran'da ve ertesi günü Mohaç ve Batasek'te dokuz köprü geçildi. Geçiş esnasında kavga çıkartan bir yeniçeri odası olduğu gibi Kanije Kalesi'ne sürgün edildi. Muhtemelen Pernevar 'köprü muharebesi' yetkililerin gözünü çok korkutmuştu. Kötü yol şartlarında arabaların pek çoğunun dingili kırıldı ve yüklü zahireler heba oldu

gitti. Neyse ki yağmur yoktu. Şayet yollar balçık olsa ordu davarının da helak olacağı anlaşılmıştı. Bu esnada Tököli boş durmuyor ve adamları aracılığıyla civar köy ve kasabalarda Osmanlıların yazılı teslim çağrılarını yaydırıyordu. Canlarını ve mallarını kurtarmak istiyorlarsa Tököli'ye itaat etmeliydiler.[29] Pek çok yerleşim teklifi kabul edip 'aman dilemeye' başlamıştı bile. Bu durum kuşkusuz ordunun lojistik problemlerini hafifletecek bir unsurdu. Tek geçim kaynağı seferde yağma olan eyalet askeri ise tabii ki bu gelişmeden hoşnut değildi; zira aman verilen bir yer yağmalanamazdı.

20 Haziran'da Seksar'a varıldı. Yolda yemeklik molasında cebehane arabalarından birkaçının infilak etmesi herkesi telaşlandırdı. Yol üzerindeki köprüde yine sıkışma olunca su seviyesinin düşüklüğünü fırsat bilen binlerce asker suyu yeldirerek karşıya geçtiler. Bir sonraki köprü geçişinde avantajlı duruma geçmek isteyen bazı kıtalar Seksar'ın ilerisinde kurulan 12 adet köprüden erken davranıp geçince arpa dağıtımı Seksar tarafında yapıldığı için naçar arpasız kaldılar. Ertesi gün Pakşe yolu Ösek'ten bu yana en güzel yoldu belki ama Nemçe casusları kuyulara leş atarak suyu zehirlemişlerdi. Neyse ki bastıran şiddetli yağmur su sorununu çözdü. Sadece iki saat sürmesine rağmen İstanbul'dan bu yana -yani 1682 Ekim'inden beri- yol boyunca maruz kalınan en şiddetli üçüncü yağmurdu. Yağmur sayesinde 22 Haziran'da yol tozumadan Födvar'a varılabildi. Ancak tek arabanın geçmesine müsaade eden dar Altunoluğu yolundan on binlerce arabanın nasıl geçirildiği tam bir muammadır. Ertesi gün meşhur Cankurtaran menziline giderken binlerce asker mevcut köprülere itibar etmeyip yine su seviyesi düşük olan dereyi yeldirdiler. Güzergâha göre 24 Haziran'da Hamzabey palankasına gidilmesi kararlaştırılmışken ordu Pakişte'ye saptı. Bu rota değişikliği sadece iki gün önce belli olmuştu. O yüzden bu menzilde çoğu asker 'yine ekmek ve arpa tayını' alamadı. Orduya katılımlar ise Eflak Beyi Kantakuzen'in bugün varıp alay göstermesiyle sürdü.

29 Benzer bir beyannameyi Tököli 1682 yazında Kösice'nin fethinden sonra neşretti ve kendisiyle müzakere sürdürürken İstanbul'a Caprara'nın gönderilmesini eleştirdi, bkz. Orcan, 36-37.

İSTOLNİ BELGRAD'DA KONAKLAMA (25 - 28 HAZİRAN)[30]

25 Haziran'da Budin'in 60 kilometre güneybatısında olan İstolni Belgrad'a kaleden gürleyen tebrik topları eşliğinde bilindik alay düzeniyle girildi. İki günlük konaklama esnasında Besprim Kalesi'nin teslim haberinin gelmesi ve Tatar kuvvetlerinin orduya katılması gibi önemli gelişmeler yaşandı. Ayrıca Viyana üzerine yürüme kararı resmen burada toplanan meşverette alınmıştır. Orduya katılım ise Bursa, Menteşe, Niğde, Amasya ve Çorum kıtalarının alay göstermeleriyle sürdü. Şeyhî İbrahim'e göre artık ordu artık tam mevcuda yaklaştığı için koca sahrada 'derya-yı muhit' gibi yayılmıştı.

Ordu daha İstolni Belgrad yolundayken sadrazam Besprim Kalesi'ne Tököli aracılığıyla teslim çağrısı göndermişti. Balaton Gölü'nün kuzeyinde ve İstolni Belgrad'ın güneyinde olan bu önemli kale 1527 - 1683 arasında defalarca kez el değiştirmişti. Yakın zamanda yeni usullere göre güçlendirildiği için sadrazam buraya Kara Mehmed Paşa'nın emrinde yeniçeri ve cebecilerin de bulunduğu bir kuvvet ile saldırmayı düşünüyordu. Tököli aracılığıyla imparatorluğun uç bölgesinde böyle bir kalenin daha seferin başında kurşun atmadan alınması herkesi umutlandırdı. İki gün sonra ise Estergon Kalesi'nin kaza ile yandığı haberi ulaştı. Kont Leslie ise yangını amirlerine Nemçe sabotajı olarak müjdelemiştir. Derhâl tamir için usta, amele ve malzeme gönderilmesi emredilse bile bozgundan sonra sonbaharda Nemçe - Leh kuvvetleri Estergon'u kuşattıkları vakit kalenin pek de ciddi bir tamir görmediği ortaya çıkacaktır.

Murad Giray Han Ordugâhta: Tatar Yağması

27 Haziran'da nihayet Murad Giray Han'ın Tatar kuvvetleriyle orduya yetişmesi sevinçle karşılandı. Geleneğe göre Tatarların varışı şerefine alabildiğine görkemli bir tören düzenlenmeliydi. Osmanlı kaynakları bu tarz törenlerin vazgeçilmezi olan 'Tatar yağması' adlı ritüeli büyük bir merak ve ilgi ile anlatırlar. Kara Mustafa Paşa, Mu-

30 Teşrifatçıbaşı, 65-68 [39b-41a]; Silahdar, 816-18 [109b]; Şeyhî İbrahim, 37b.

rad Han'ı karşılama törenine normalden daha fazla önem veriyordu. Onun gururunu okşarsa Viyana'ya ilişkin tasarısını destekleyeceğini hesaplamış olsa gerek. Tatarların yağması için otak önünde bulunan leylek çadırı yakınında üçer sıra hâlinde karşılıklı iki sofra dizdirdi. Geleneğe uygun olarak başları ve boynuzlarıyla bir bütün hâlinde şişte pişen koyun, dana ve sığır sofralara konuldu. Bunların aralarında sahanlar içinde türlü türlü yemekler dizildi.

Murad Giray Han mihmandarlığa soyunan Rumeli, Anadolu ve Silistre valilerinin eşliğinde bezden bir saray görünümündeki otak mahallinin kapısının karşısında kurulu leylek (aylak) çadırına yakın gelince yağma izni verildi. Bir anda Tatarlar 'aç kurt' gibi meydandaki tepsilere yumulup göz açıp kapayıncaya kadar talan ettiler. Meraklı gözlerle izleyen Osmanlılar için Tatarların müthiş bir hızla etleri kapıp parçalamaya girişmeleri ve tüm sofrayı sahan ve tepsileriyle birlikte yalayıp yutmaları birkaç gün içinde başlayacak dehşetli Tatar çapulunun bir ön gösterimiydi aslında. Tatar yağmasından sonra Anadolu ve Rumeli valileri otağa yaklaşıldığı için attan inerek mihmandarlığa devam ettiler. Silistre valisinin vezir rütbesinde olduğundan otak kapısına dek at sürmeye devam etmesi ve Tatar hanının otak kapısından içeri atla girip ancak sayeban (gölgelik) altında inmesi Osmanlı teşrifat düzeninin ilginç bir ayrıntısıdır. Sadrazam bezden sarayının giriş kapısı mahiyetindeki çerge denilen küçük çadırın önüne çıkıp Han'ı taltif etmek için ona doğru yürüdü ve beraberce içeri girdiler. Han otak içinde sadrazam, defterdar ve reisülküttab ile özel bir sofrada ağırlandı. Üst rical baş çadır sofasında, Hanın iki oğlu (Cihan Giray ve Alp Giray) ve Tatar sultanlar otak avlusunda kurulan özel bir oba içinde ve nihayet Tatar ricali otak kapısı ile sayeban arasında kurulan iki sıra sofrada ağırlandılar.

VİYANA'YI KUŞATMA KARARI NEREDE ALINDI?

Viyana'yı kuşatma kararının nerede alındığı konusunda adı konulmamış bir ihtilaf bulunmaktadır. Devrin kaynakları Ösek, İstolni Belgrad ve Yanıkkale arasında bölünmüşlerdir. Askerî seferi günü gününe kaydeden Teşrifatçıbaşı ve temel kaynak olarak

onu kullanan Silahdar, bu meşveretin 27 Haziran tarihinde İstolni Belgrad'da olduğunu kaydetmektedirler. Kuşatma vekayinamesini yazan Valcaren ve De La Croix sadece Yanıkkale meşveretinden bahsederler. Sadrazamın eski defterdar Ahmed Paşa, İbrahim Paşa ve Murad Giray'ın itirazlarına rağmen imparatorun Linz'e kaçtığı haberi üzerine Viyana kuşatmasına karar verdiğini iddia eder. Fakat yüksek rütbeli bir esir olarak 1683-1685 arasında Uyvar'da iki sene tutulan Dalérac, Uyvar muhafızı Şeyhoğlu Ali Paşa'dan (Eğri Muhafızı olarak İbrahim Paşa ile Uyvar imdadına gitmişti) meşhur meşveretin Yanıkkale'ye varmadan yapıldığını ve tüm katılımcıların itirazına rağmen sadrazamın Viyana'ya yürümekte direttiğini duymuştu. Ordugâhta tutulan Nemçe elçisi Kunitz de Yanıkkale'de böyle bir meşveretten bahsetmez.[31]

Sarı Mehmed Paşa ve onu takiben Raşid meselenin çözümünü İstolni Belgrad ve Yanıkkale'de dört gün arayla iki ayrı meşveret olduğunu öne sürmekte bulurlar. İstolni Belgrad'daki meşverette neler konuşulduğunu anmadan 'laf söze' rağmen Viyana'ya yürüme kararı alındığını söyleyip Yanıkkale meşveretine dair ayrıntılar verirler. Gelgelelim bunlar Silahdar'da bulduğumuz İstolni Belgrad meşveretinin ayrıntılarıyla neredeyse aynıdır. Olay örgüsü aynı olunca çift meşveret görüşünü benimsemek zorlaşır. Zira bu durumda Murad Giray'ın dört gün arayla sadrazama aynı sözlerle muhalefet ettiğine ve sadrazamın dört gün arayla İbrahim Paşa ile iki kez kavga edip zavallı adamı iki defasında da 'bunamakla' suçladığına inanmamız gerekir.[32]

Hikâyenin en renkli versiyonunu Kantemir sunmaktadır. Ona göre meşveret Ösek'te Tököli'nin katılımıyla gerçekleşir ve onun Viyana kuşatmasına karşı getirdiği itirazlara İbrahim Paşa ve eski defterdar

31 Gürcan, 33 (Estergon yangını); Teşrifatçıbaşı, 67 [40a-b]; Silahdar, 817-20 [109b-110a]; Dalérac, 55; Valcaren, 7; De La Croix, 176-78.

32 İnalcık, "Viyana Seferi," 226-29 ve Üstün, 48-49 çift meşveret görüşünü benimser; Sarı Mehmed Paşa, 143-48 [76b-80a]; *Tarih-i Raşid*, I, 237-240. Anlatıma nazaran Yanıkkale meşvereti İbrahim Paşa'nın Tata Kalesi'nden döndüğü vakitle (2 Temmuz) çakıştığı için onun meşverete katıldığı iddiası zayıftır. Sadrazam ona meşverette kızıp Yanıkkale'de kalmasını emreder, ama bu emir 6 Temmuz'da verilmişti.

Ahmed Paşa da katılınca sadrazam gerçek fikrini Yanıkkale'ye dek saklama ihtiyacı duyar. El altından yeniçerileri Viyana kuşatması için kışkırtan sadrazam bir yandan da Yanıkkale kuşatmasına başlar. Bu esnada Leopold'ün Linz'e kaçtığı ve kentin savunmasız kaldığı haberi gelince derhâl Viyana'ya yürür. Şeyhî İbrahim de meşveretin Ösek'te yapıldığı görüşünü destekler. Aktardığına göre meşverette herkes Hırvat serhaddine (Karantlık) gidilmesini savunmuşken 'Tököli denilen alçak' Reisülküttab Mustafa Efendi'nin aracılığıyla sadrazamı bu fikirden caydırıp ordunun yönünü Yanıkkale'ye döndürür. Hatta buna binaen sadrazam menzil tayin edilmediği hâlde Darda'ya gidileceğini ilan ettirince tüm ordu çok şaşırır. Aslında Darda Ösek Köprüsü'nün karşısında olduğundan baştan menzil olduğu belliydi. Galiba Şeyhî İbrahim 22 Haziran'da Budin yolundaki Hamzabey yerine İstolni Belgrad yolundaki Pakişte'ye gidilmesi kararını yanlış hatırlamaktadır. Bu değişiklik yolu kısaltıp bir an önce serhat başı olan İstolni Belgrad'a varmak için yapılmıştı ve hedef değişikliği içermiyordu. Öte yandan Silahdar, sadrazamın Viyana'yı kuşatmak gibi bir 'fasit fikre' daha Ösek'te tutulduğu fikrini paylaşır ve tıpkı Kantemir gibi Yanıkkale'den vazgeçip Viyana'ya yürüyeceğini İstolni-Belgrad'a dek padişahtan bile gizlediğini düşünür. Şeyhî İbrahim'e benzer şekilde sadrazamın akıl hocası olan Laz Mustafa Efendi'yi bu işten sorumlu tutar. Nihayet, Subhî de Ösek'te sadrazamı ziyaret eden Tököli'ye telkinlerinden dolayı ateş püskürür:[33]

Orta Macar kralı ol Tököli; Dostluk idüb vezîre döker dili

...

"Biz varub kal'a-yı Beç'i alalum; Nice mâl u defîneler bulalım

...

Leyk, şimdi kralda yok kuvvet; Bu sene destinizdedir fursat

...

Beçi feth eylemek olursa eğer; Korona tâcı dâhî yanına değer"

33 Kantemir, II, 613-21; Silahdar, 808 [108b]: "Mübtelâ-yı fikr-i fâsid-i serdâr" bahsi; Kantemir ile Teşrifatçıbaşı/Silahdar arasındaki tutarsızlığı ilk fark eden, Barker, 414; Şeyhî İbrahim, 37a; Subhî, 37b.

Cümlenin mahzarında böyle kelâm; Bulduğu pohu [dahi] yidi tamâm
Ol la'în itdi bu sözü beste; Oldu mîr ú mirân dem-beste

Belli ki bozgun ve sonrasında gelen felaketlerden laf dinlemez Kara Mustafa Paşa'yı sorumlu tutan hikâyeler tedavüle girmiş ve bu süreçte pek çok rivayet zamanla iç içe geçmişti. Mesela, Sarı Mehmed Paşa'da kayıtlı İbrahim Paşa'nın meşverette anlattığı 'kilimi kenarından dürerek ortadaki altına (Viyana) ulaşma' hikâyesi ile Silahdar'da rastladığımız Ağustos sonunda Erdel Beyi Apafi'nin sadrazama anlattığı 'pilava kenarından kaşık çalma' hikâyesi (bkz. 4. Bölüm) çok benzerdir. Teşrifatçıbaşı'nın görgü tanıklığını bilmeyenler rivayetlere itibar ederek toplantı yerini yanlış saptamış olmalılardır diye düşünüyoruz. Nitekim Silahdar görgü tanığı Teşrifatçıbaşı'ya itimat ederek belki de bu rivayetleri duyduğu hâlde eserinde sınırlı kullanmıştır.

Tököli ile Gizli Ösek Toplantısı: 12 Haziran

Öyle görünüyor ki Tököli'nin Ösek'te ordugâha gelmesi büyük merak uyandırmıştır. Sadrazamın Viyana'ya gitmeyi ne zaman kafasına koyduğu bir tartışma konusu olduğundan Tököli ile yürütülen müzakereleri bilmek çok faydalı olurdu. Her ne kadar bu kararın ardında Tököli'nin parmağını arayanlar varsa da Silahdar asıl sadrazamın ona Pojon'da taç giydirmeyi ve Viyana'ya kral yapmayı Reis Efendi'nin kışkırtmasıyla vadettiğini ima etmektedir (bkz. 1. Bölüm). Bu doğruysa sadrazamın zaten Viyana'ya dair tasarıları olduğu ve bunu ordu ricalinden önce Tököli'ye ifşa ettiği sonucuna varabiliriz. Nitekim 13 Mayıs tarihli raporunda Caprara ordugâhta Viyana'ya gidileceği hakkında söylentiler olduğunu ama sadrazamın niyetini kestiremediğini söylüyor. Ona göre hedef sonra kararlaştırılacaktı. Osmanlı ordusunu alelade kuvvetlerden ibaret bir yığın olarak gördüğü için bu dedikodulara pek itibar etmemişti. 1682 Ekim'inde ordunun zayıf, intizamsız ve kötü teçhizatlı olduğunu gözlemiş ve Mayıs ayında Belgrad'da iken ancak 20.000 - 40.000 arasında iyi savaşçı toplandığını tahmin etmişti. 7 Haziran'da henüz Tököli

Ösek'e varmamışken gönderdiği mektubunda ise gurura kapılmaları durumunda 'Türklerin' o mantıksız cesaretleriyle Viyana'ya bile saldırabileceklerine dikkat çekmişti. Dikkatli okurun fark edeceği üzere Caprara tutsak muamelesi gördüğü hâlde ordugâhtan dışarıya haber uçurmayı becerebiliyordu.[34]

Tököli değindiğimiz gibi Mayıs başında Partium Lordu unvanıyla tüm Yukarı Macaristan'a hükmetme arzusunu Viyana'ya bildirmişti. Kimilerine göre Osmanlı ordusu Yukarı Macaristan'a varana dek vakit kazanmak amacıyla Viyana ile müzakerelere devam etmişti ve amacı Osmanlıları Vah Nehri'nin karşı kıyısında konuşlandırılmış Nemçe-Leh kuvvetine saldırtarak bu bölgenin tek hâkimi olmaktı. Sefere davet mektubu üzerine 10 Haziran'da Ösek'e vardığı vakit Viyana'nın muğlak cevapları ona ancak ulaşmıştı. O ise 21 Haziran'da bitecek olan ateşkesi uzatmayacağını anlaşmaya binaen Mayıs ortasında çoktan duyurmuştu. Demek ki tarafını belli etmesinde Viyana'nın geciken cevabı ve Osmanlıların sefere daveti belirleyiciydi. Öyleyse gizli toplantıya girerken Viyana'ya taleplerini zorla kabul ettirmek için Osmanlı ordusuna Yukarı Macaristan'ı tamamen fethettirme niyeti taşıdığı düşünülebilir. Hatta Nemçe'yi Uyvar'ı kuşatmaya onun yüreklendirdiği iddiasını muteber kabul edersek gizli toplantıda sadrazamı Yukarı Macaristan'da kalmaya ikna etmek için her yolu denediği sonucuna varırız. Kanımızca tüm bu malumat onun aslında çoklu himaye arayışı içinde ikili oynayarak konumunu sağlamlaştırmaya çalıştığını ispatlamaktadır (bkz. 2. Bölüm).[35]

Bu tartışmanın ışığında sadrazam Viyana'ya gitmeye gerçekten Ösek'te karar vermiş ise muhtemelen Uyvar'da fiyasko yaşayan hasmında gözlemlediği zayıflık alâmetleri belirleyiciydi. Peki, Ösek'te iki adam ne konuşmuş olabilirdi? Ordu Temmuz başlarında Yanıkkale önlerindeyken Tököli'ye Leva, Nitra ve Pojon gibi önemli Nemçe kalelerini ele geçirmesi için yardımcı askerî kıtalar gönderildiğine göre imparatorluk payitahtlarından olup Aziz István tacının tutulduğu Pojon'un fethi ve Tököli'ye burada tac giydirilmesi Ösek'teki gizli

34 Benaglia, 193-94; Barker, 411.
35 Barker, 154-55.

toplantının konularından biri olmalıdır. Nitekim Dalérac Türklerin daha kuşatmadan evvel böyle planlar yaptıklarını duymuştu. De La Croix ise Ösek'te Tököli'den kısa süre önce saldırıya uğrayan Uyvar'a gitmesinin istendiğini söyler ki burası zaten Pojon yolu üzerindeydi. Toplantının bir başka somut konusu ise beyanname yoluyla civardaki yerleşimleri Tököli'ye zaptettirmek olmalıdır. Zira Temmuz başlarken Tököli'nin herkesi Osmanlı hâkimiyetini tanımaya davet eden beyannameleri tüm Macaristan'a yayılmıştı.[36]

İstolni Belgrad'da Meşveret[37]

Sadrazam Viyana'yı kafasına ne zaman koyarsa koysun Osmanlı seferlerinde nihai askerî hedef sınır boyuna varıldığı vakit kurulan büyük bir meşverette kesinleştirilirdi. İstolni Belgrad'dan ötesi artık Nemçe diyarı kabul edildiğinden nihai kararın burada verilmesi lazımdı. Toplantıya rical, ordu kanadının ve serhat kuvvetlerinin temsilcileri, Murad Giray Han ve padişahın hocası Vânî Mehmed Efendi katıldılar. Ricalden meşverete katılanlar defterdar, reisülküttab, Şam Beylerbeyi Sarı Hüseyin Paşa, Diyarbekir Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, Silistre Beylerbeyi Midillili Mustafa Paşa, Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Osman Paşazade Ahmed Paşa idiler. Ordu kanadını temsilen de yeniçeri ağası, ocağın ikinci kumandanı olan kul kethüdası, bölük ağaları, cebecibaşı ve topçubaşı meşverette hazır bulundular. Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa o tarihte Uyvar imdadından döndüğü hâlde meşverete davet edilmedi. Sadrazam padişahın eniştesi olan bu yaşlı ve muteber paşadan hiç hoşlanmadığı gibi belli ki paşanın muhalefetinden de korkmuştu.

Teşrifatçıbaşı'ya göre meşveret gayet sıradan bir toplantıydı. Bir saat sürmüş ve oybirliği ile Viyana'yı kuşatma kararı alınmıştı. Orada ne yaşandığını en ayrıntılı olarak Silahdar anlatmaktadır. Bu mecliste Tatar Han protokolde herkesten üstün olduğu için diğerleri

36 Dalérac, 55; De La Croix, 173; Rycaut, 100; Barker, 154-55; Wheatcroft, 109.

37 Silahdar, 817-20 [109b-110a], 9191 [122a]; Teşrifatçıbaşı, 67 [40a-b]; Sarı Mehmed Paşa, 171 [93a].

onun sağ tarafı (sadrazam ve yüksek kıdemli Sarı Hüseyin Paşa) ve sol tarafına geçip oturmuşlardı. Silahdar hedef değişikliğinin sadrazam, Reisülküttab ve Vânî Efendi'nin bir tezgâhı olduğunu ima etmektedir. Önceden aldığı talim üzere Vânî Efendi tam bir saat konuşup lafı Viyana'ya getirdikten sonra Kara Mustafa söz aldı. Her ne kadar sefere Yanıkkale ve Komaran Kalesi'ni almak için çıkıldıysa da bunları almakla yeni memleket fethetmiş olmayacaklarını belirtti ve Viyana'nın kuşatılmasını müzakereye açtı. Üçer kere sağa ve sola bakıp daveti yenilediği hâlde kimseden ses çıkmadı. İnatçılığıyla ünlü sadrazam âdeta destek arar gibi sıranın en sonunda ve kendi sağında oturan Hüseyin Paşa'ya, "Ağzın bağlı mı niye söylemezsin?" diye çıkışınca paşa naçar, "Ferman sizden hizmet bizden." deyiverdi. Mesajı alan diğerleri de, "Makuldür." demeye mecbur oldular. Silahdar'ın tabiriyle 'söz çoktu ama itiraza kimsenin cesareti yoktu.'

Katılımcıların hiçbiri padişahın damat namzedi Kara Mustafa Paşa'nın düşmanlığını kazanmak istemediği için söz almamıştı. Zaten derin suskunluk Osmanlı adabınca önerinin reddi demek olduğuna göre belki de söz almaya gerek yoktu. Fakat suskunluğu hazmedemeyen sadrazam fikrini zorla onaylatmak için hamle yapınca açıktan muhalefet etmek protokolün tepe ismi Murad Giray Han'a düştü.

Kırım Hanı çekincelerini kayıtlara geçirmek istercesine teker teker sıraladı. Bozgundaki payı nedeniyle ona ileride ateş püskürecek olan Silahdar, bu bahiste, "Bir âkil padişah idi, kat'a rıza virmedi." diyerek onu takdir etmektedir (bkz. 2. Bölüm). Önceki bölümde bahsettiğimiz üzere Han'ın düşüncesine göre Viyana kuşatılırsa Nemçe kralıyla savaş hâlindeki Hristiyan krallar (XIV. Louis?) bile savaşı kesip imdat gönderirlerdi; zira Nemçe kralı onların imparatoruydu. Dolayısıyla, en doğrusu Yanıkkale ve Komaran'ı alıp civarı yakıp yıkarak Viyana'nın tüm savunma imkânlarını yok etmekti. Bu durumda ordu sınır boyunda kışlarsa ilkbaharda kenti rahatlıkla alabilirdi. Sadrazam hanın muhalefetini düşmanlık olarak değerlendirdi ama o an için belli etmedi. Onu küstürmek hata olurdu. Bu sebeple meşveretten sonra hilat töreninde Belgrad'da serdar-ı ekrem atandığı törende giydiği kürkü taltif maksadıyla hana giydirdi.

Budin Valisi İbrahim Paşa'nın Muhalefeti

Meşveret dağıldıktan sonra Kara Mustafa Paşa, İbrahim Paşa'yı huzuruna davet edip onu bilgilendirdi. Paşa duyduklarına çok şaşırmıştı çünkü ordu İstanbul'dan çıkarken seferin hedefleri başkaydı. 'Karantlık' (Karintiya/Karinyola?) tarafından gidip Mekemorya (Prekmurje) içinden geçerek Zirinoğlu (Zrínyi), Bakanoğlu (Kristóf Batthyány) ve Nadaşoğlu (Nadasdy) adlı Macar boy beğlerinin arazileri zaptedilecek ve yukarı çıkıp Yanıkkale ve Komaran kuşatılacaktı. Sadrazam cevabında 'Karantlık' taraflarının gevşek bataklık arazi olduğunu öğrenince bu plandan cayıldığını söyledi. O zor yollarda asker, mühimmat ve hayvanın telef olacağı endişesi doğmuştu. Tüm bir seferi bu şekilde tehlikeye atmak istemiyordu. Belli ki 1664 senesinde tam da o bölgede Raba Nehri geçişi esnasında alınan yenilginin tesiri altındaydı. Sadrazamın temel tezi memleketin kalbini almayınca etrafını yakıp yıkmanın işe yaramayacağı idi. Bu sonuca gerek asırlardır Macar havzasında süren kapışmaya bakarak gerekse çetrefilli Lehistan Savaşı ve Çehrin Kuşatması'ndaki şahsi deneyimlerine dayanarak varmış olabilir. Kısacası Viyana'yı alırsa Macar boy beğleri ile cümle Frengistan halkının Osmanlı'nın kapısında boynu bağlı kula döneceğini ve Yanıkkale ile Komaran'ın kurşun atmadan teslim olacağını varsayıyordu.

İbrahim Paşa bu harekât tarzını onaylamayarak Murad Giray Han'ın dile getirdiği çekinceleri aynen tekrarladı. 'Kâfirler' tek bir millet kabul edilmeliydiler. İmparator feryat etse mutlaka yakın olan krallar asker, 'dip Frengistan' ise akçe gönderirdi. Tıpkı Murad Giray gibi Yanıkkale ve Komaran'ı kuşatıp Tatarlar ve akıncıları gidebildikleri yere dek çapula göndermeyi teklif etti. Böylece ordu Yanıkkale altında kışlayıp ilkbaharda Viyana'ya yürüyebilirdi. Sözünü sakınmamasıyla meşhur İbrahim Paşa'ya göre Yanıkkale'yi almadan Viyana'ya gitmek sonu pişmanlık olacak bir kibir göstergesiydi. Aynı hatayı yapan Süleyman Han Viyana'yı 21 gün nafile dövüp nasipsiz dönmemiş miydi? Öfkeye kapılan sadrazam 80 küsur yaşındaki İbrahim Paşa'yı bunak olmakla suçlayıp fikrinde diretti. Yanıkkale ve Komaran'ın devlete bir faydası yoktu. Bunları almaya harcanacak emekle Viyana alınsa azim

bir ülke fethedilmiş olmaz mıydı? Hem Tatarlar ve akıncılar nasıl olsa Viyana ve civarını yakıp yıkacaklardı: onlar İbrahim Paşa'nın demesiyle ve kendisinin izniyle değil, 'fermansız çaparlardı.' Bu durumda derhâl Viyana'ya gitmek en münasibiydi.

Silahdar'ın bu tartışmaları uzun uzadıya aktarmasından kastı sadrazamın sakat bir fikirde direttiğini ispatlamaktı. Oysa Uyvar'ın fethi bahsinde benzer tartışmaların yaşandığını yine kendisi anlatmaktadır. Başta belirlenen hedef Yanıkkale olduğu hâlde büyük meşverette fethin sadece serhat kuluna yarayacağı ama Uyvar alınsa devlet hazinesine çok kâr bırakacağı görüşü ağır basmıştı. Uyvar macerası hezimetle sonuçlansa Silahdar'ın Fazıl Ahmed Paşa'yı Yanıkkale'den vazgeçmekle itham edeceğini varsayabiliriz.

İbrahim Paşa'nın ifadesinden 1683 seferine çıkarken Osmanlı niyetinin 1663-1664'te yarım kalan işi tamamlamak olduğu anlaşılıyor. Ezeli düşman Hırvat-Macar boy beğlerini pasifize edip Yanıkkale ve Komaran'ı almak suretiyle tüm Macaristan'ı Osmanlı idaresi altında birleştirmek asıl hedefti. Sadrazam dümeni Viyana'ya kırmakla elbette bu amacın çok ötesinde bir şeyi hedeflemiş oluyordu. Sert muhalefetle karşılaşmasının nedeni yedi başlı ejdere tasma takma sevdasına düşmesiydi. Kara Mehmed Paşa'nın zulüm ve taşkınlıklarını, "Seferlerin hâli budur." diyerek kaçınılmaz bulan sadrazamın Tatar ve akıncı çapulunu da başına buyruk bir askerî faaliyet olarak gördüğünü bu münakaşadan anlıyoruz. Evliya Çelebi Vasvar Antlaşması (1664) müzakerelerini hayalinde canlandırırken Osmanlı heyetine Tatarları ve 'deryada Cezayirli askerini zabta kadir' olmadıklarını söyletir. Nemçe tarafının da Macar akıncıları dizginleme kabiliyeti yoktur. Çareyi 'kabiliyetsizlikte mütekabiliyet' yönteminde bulan heyetler birbirlerine karşı tarafın çapulcularını yakaladıkça cezalandırma izni verirler. Fakat Tatar çapulu ile Macar katanalarının mütevazı yağmaları arasında bir mütekabiliyet göremeyen meşhur Montecuccoli, "No, no" diyerek işi bozunca yine herkesin kendi çapulcusuna hâkim olması ilkesi benimsenir.[38]

38 Evliya, VII/114-15; VII, 114-15; 1663 senesinde meşverette Yanıkkale ve Komaran etrafı yağmaya müsait olmayan ücra bir yer olup alınsa "kal'a almış

Silahdar'a göre Kara Mustafa Paşa son sözü söyleme hakkına sahip bir serdar-ı ekrem olmasına güvenerek müşavere ile ortak karar alma ananesini apaçık çiğnemişti. Ordunun tepesinde yol açtığı ikiliği perdelemek için ise muhalefet edenin dilini keseceğini ve hatta katledeceğini duyurttu. Sadrazamın ısrar ve inadı karşısında ordu ricali seferin selameti için 'başa gelen çekilir' demek zorunda kalmıştı. Silahdar'ın muhalefetten kastı sadece Şeyhî İbrahim'in değindiği bir olay olsa gerektir. Ona göre ordu halkı Yanıkkale'ye varınca eskiden bir süre Osmanlı elinde kalıp içinde ezan okunan bu kalenin fethini 'isti'dâya kıyâm' (ricaya cesaret) etmişti. Kimbilir sadrazam belki de muhalefetten dolayı son kararını henüz vermemişti. 2 Temmuz'da Yanıkkale önlerinde esir düşen Nemçe subayı Claudio di Martelli iki gün sonra Divan Tercümanı Mavrokordato ve Tököli'nin bir temsilcisi (Ferenc Horvarth) ile hem Yanıkkale hem de Viyana kalelerini gösteren krokiler ve haritalar üzerinde çalıştıklarını anlatmaktadır. Sadrazam ona hâlâ Yanıkkale'ye nereden saldırmak gerektiğini sorduruyordu. Öte yandan Silahdar'ın aktardığı muhalif görüşler Viyana'nın görüşüyle de uyumluydu. Viyana onun tüm Almanya'yı ayaklandırmamak için kente ilişmeyeceğini ve Yanıkkale'yi kuşatmakla yetineceği öngörüp ona göre plan yapıyordu. Karşılıklı askerî harekâtlar başladığında bunun bir hata olduğu anlaşılacaktı.[39]

ASKERÎ HAREKÂTLAR

Her iki hasmın üst komuta düzeyinde seferin hedef ve gayesi hakkında uzlaşmazlık yaşanması dikkat çekmektedir. İstolni Belgrad'dayken Osmanlı ordusu tam mevcuda artık neredeyse ulaşmıştı. Ordunun nihai hedefi dayatma yoluyla da olsa saptandığına göre artık sınırı geçip ileri harekâta başlama zamanı gelmişti. Nemçe tarafına dönersek, benzer şekilde savunma planı ve taktik manevralar konusunda derin görüş farklılıkları vardı. Osmanlılar Ösek'ten iti-

oluruz vilâyet almış olmazız" denilerek bir kenara bırakıldı, bkz. Silahdar, 280-81 [37a].

39 Silahdar, 820 [110a]; Şeyhî İbrahim, 37b; Martelli, 18-22.

baren hasımlarının mevcut ikilikten kaynaklanan kararsız ve korkak tutumları ile cesaret bulmuşlardır.

Nemçe Ordusunun Savunma Planı

Osmanlı ordusu bin bir meşakkatle dolu bir yürüyüşle uçlara varırken Nemçe ordusu da boş durmamış ve yaklaşan tehdidi göğüslemek için savaş hazırlıklarına koyulmuştu. Harp Şurası Başkanı Hermann von Baden asıl tehdit olarak Osmanlıları değil, batıda Fransa'yı görmekteydi. Bu nedenle o çağın tanınan askerî mühendisi Georg Rimpler ile birlikte alan savunmasını öne çıkartan bir savaş planı hazırladılar. Kuzeyden güneye (Vah Nehri-Yanıkkale-Raba Nehri hattını savunmak düşüncesini merkeze alarak orduyu üç gruba ayırdılar. Kuzeyde Uyvar yolundan gelebilecek bir tehdide karşı Moravya (günümüzde Çekya'da) ve Silezya'yı (günümüzde Polonya'da) korumak için Vah boyunca Kont Schultz'un emrindeki 8000 asker, Lubomirski emrindeki Leh kıtası ve Macar bağlaşıklardan oluşan 15.000 - 16.000 mevcutlu bir kuvvetin konuşlandırılması düşünülmüştü. Merkezden Yanıkkale yolundan gelebilecek bir saldırıyı ise mevcudu 14.400 piyade ve 28.600 süvariye çıkartılması ön görülen merkezi ordu göğüsleyecekti. Şayet Osmanlılar güneyden saldırırlarsa savunma mevzii Yanıkkale'nin üst tarafında Tuna'nın kolları arasında kalan Küçük Şüt Adası (*Szigetöz*) olmalıydı. Hattın güney ucuna gelince, gevşek ve sulak arazi Hırvatistan ve İstirya'ya yönelebilecek bir tehdidi savuşturmayı şüphesiz kolaylaştıracaktı. Burada bulunan Kont Herberstein emrindeki 4600 askerin hattın sağında güneye doğru konuşlanan 5000 Hırvat milisi ve hattın solunda Yanıkkale'ye doğru mevzilenmiş Kont Batthyány'nin 6000 Macar milisi ile hattı tutmakta zorlanmayacağı düşünülüyordu.

Bu plan kâğıt üzerinde makul olmasına rağmen gerçekte uygulanabilir olmaktan uzaktı. Güneyde halktan toplanan Hırvat ve Macar milisler sayıca az oldukları gibi Macar boy beylerinin sadakati kuşkuluydu. Askerî hazırlıklar İmparator Leopold'ün savaş çıkacağına inanmak istememesi yüzünden cılızdı. Nihayet 1682 sonlarında 80.000 askerden müteşekkil bir ordu kurma kararı alındıysa da asker

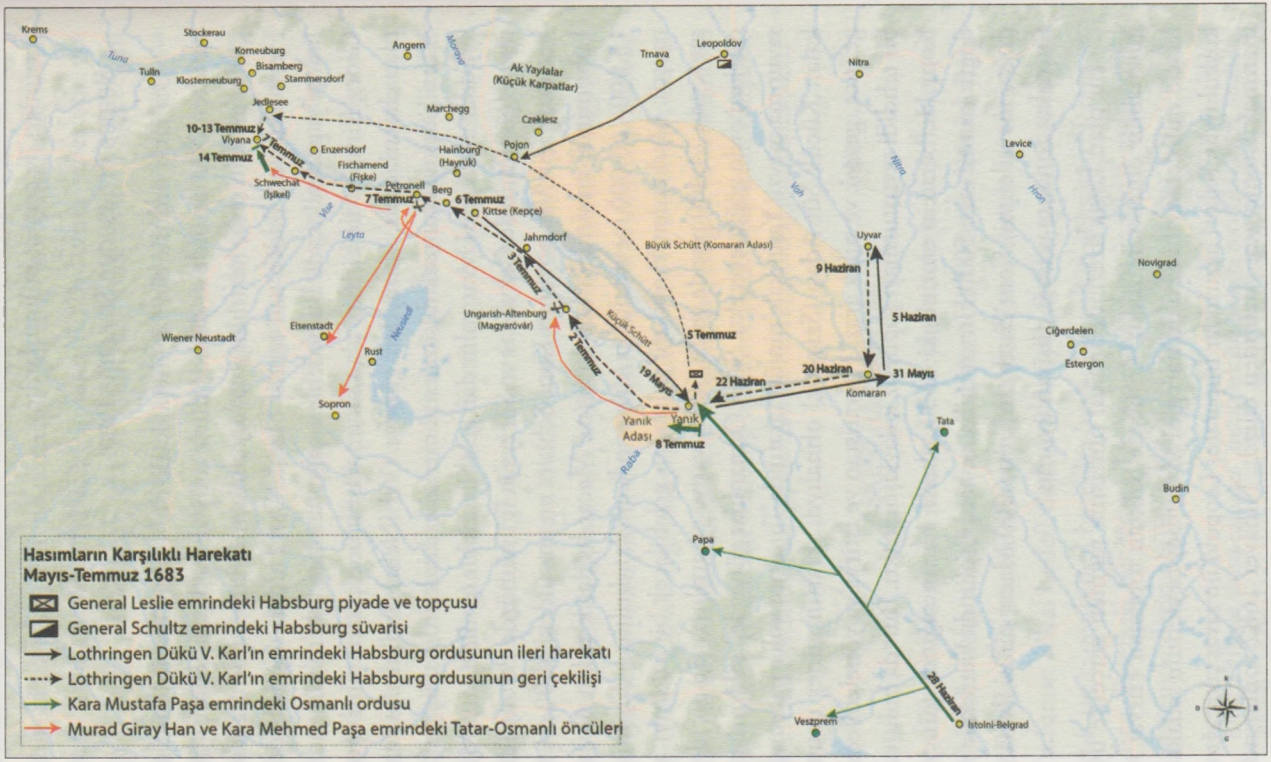

3.15 Hasımların karşılıklı harekâtı (Mayıs-Temmuz 1683)

celbinin vakit alacağı tez zamanda anlaşıldı. Şubat ayına gelindiğinde orduda hâlâ en fazla 44.800 piyade ve 17.600 süvari bulunuyordu. Bunların bir kısmı ise batıda muhtemel Fransız saldırısına karşı konuşlanmışlardı.

Yanıkkale ve diğer sınır kalelerinin modernizasyonu 1681 senesinde Saksonya'dan davet edilen Mühendis Rimpler'a teslim edilmişti. Kale cengi konusunda XIV. Louis'nin namlı askerî mühendisi Fransız Sébastien Le Prestre de Vauban gibi düşünüyordu. Bir kere hendek içine ve dışına kondurulacak bağımsız tabyalar ile düşman kaleden uzak tutulmalı ve saldırının şiddeti kırılmalıydı. İkincisi, garnizon tek başına kaleyi savunma kabiliyetine kavuşturulmalıydı ki imdat ordusu vardığında kaleyi takviye etmek yerine yorulup yıpranmış düşmana çullanmak için fırsat kollayabilsin. Gerçekten de Osmanlılar Kandiye (1645 - 1669) ve Viyana kuşatmalarında bağımsız tabyalardan çok çekmişlerdir. Yenikale (Zrínyi-Újvár, 1664), Çehrin (1678) kuşatmalarında ise tıpkı Viyana'da yaşanacağı gibi kaleye yakın duran imdat ordularının tehdidini göğüslemek zorunda kalmışlardır. Osmanlılar hattın güneyindeki kestirme rotadan Wiener Neustadt'ı takiben Viyana'yı hedef alabilirlerdi. Bu nedenle Rimpler savunmanın belkemiği olan Yanıkkale gibi bu iki kalenin de berkitilmesini tavsiye etmişti. Ne var ki parasızlık yüzünden ne Yanıkkale'de planlanan yenileştirme ve berkitme çalışmaları yetiştirilebildi ne de diğer iki yerde güçlendirme yapıldı. Üstelik garnizonlar da son derece cılızdı. Savunma açısından tek olumlu gelişme mühimmat ve erzak konusunda sıkıntı olmamasıydı. Nitekim üç kale de Osmanlılara karşı sonuna kadar direnebilmişlerdir.[40]

Nemçe Ordusunun İleri Harekâtı: Estergon ve Uyvar Fiyaskosu

1683 yılının Nisan ayında Lothringen Dükü V. Karl'ın kumandan atanması Nemçe savunma planının değişeceğinin habercisiydi. Dük Karl, Fransızların aile mülkü Lothringen'e (Lorraine) tasallutları

40 Barker, 209-214; Stoye, 120-25; Üstün, 41-47 (Almanca eserlerden derlemiştir).

yüzünden 1662'de 19 yaşında Viyana sarayına iltica etmişti. Meşhur Raba Suyu Muhaberesi'nde (1663) gönüllü savaşan Dük Karl iki defa Lehistan'a kral adayı oldu. Fansa'ya karşı kazandığı başarılardan dolayı 1676'da feldmareşalliğe yükseltildi ve Lothringen Dükü unvanına kavuştuğu 1678 senesinde İmparator Leopold'un üvey kız kardeşi olup meşhur Leh Kralı Sobieski'nin selefi Michał Korybut Wiśniowiecki'den dul kalan Eleanor ile evlenerek hanedana damat oldu. Viyana'nın kurtulmasında Dük Karl'ın Sobieski ile kurduğu iyi ilişki hayati bir rol oynayacaktı.[41]

Dük Karl siyasi rakibi Hermann von Baden'in aksine alan savunmasından ziyade manevra savaşına taraftardı. Fakat 6 Mayıs'ta Yukarı Macaristan - Aşağı Avusturya sınırındaki Kittsee'de toplanan ve papalık endülijansı ile kutsanan orduda sadece 20.848 piyade, 11.158 süvari ve 100 top vardı. Macar Palatini Pál Esterházy ilaveten 3000 kadar Macar milisi getirmişti. Kittsee'de hazır bulunan Macar kodamanları bu cılız ordunun Osmanlı ordusuna galebe çalamayacağını idrak ederek kendi selametleri için Tököli tarafına geçmeyi düşünmeye başladılar. Bir sonraki gün toplanan savaş divanında Dük Karl taarruza dayalı hareket planını kısmen kabul ettirdi. Osmanlıları yaz boyunca Yukarı Macaristan'a mıhlamak için burada bir kaleyi ele geçirerek Aşağı Avusturya'yı istiladan kurtarmayı tasarlıyordu. Sobieski'nin Moravya'ya küçük bir kıta göndermek yerine bizzat Macaristan'a gelmesini diliyor ve bu manevra ile onu ikna edebileceğini sanıyordu. Hatta Kara Mustafa Paşa bu sayede padişahın gözünden bile düşebilirdi. Dük Karl'ın Viyana'nın emirleri doğrultusunda Yukarı Macaristan'ı korumaktan çok Osmanlı tehdidini Aşağı Avusturya'dan uzak tutmaya yoğunlaşması Macar soylularının huzursuzluğunu arttırdı.

---

41 Kretschmayr, 51(Sobieski'den Kraliçesi Marysieńka'ya, 27-31 Ağustos). Etiket düşkünü Sobieski, Dük Karl'ı kısa boylu, karga burunlu, yüzü çiçek bozuğu, kambur, melankolik, dış görünüşüne fazla önem vermediği için kalitesiz sarı peruk takıp kirden rengi bile belli olmayan çizmeler giyen bir adam olarak tarif ettikten sonra "O *dürüst bir adam, savaşı temelinden ve herkesten daha iyi anlıyor ve yorulmak nedir bilmiyor; benim için iyi geçinmesi kolay, gayet değerli bir adam*" demektedir; Coyer, 192-93.

3.16 Uyvar Kalesi

Toplantıda Estergon'a saldırmayı teklif etmesine karşın ricalin çoğu Uyvar'ı tercih etti. Sonunda kesin hedef belirlemeden şimdilik Yanıkkale ve Komaran yönünde gitmeye karar verildi. Kara Mustafa Paşa'nın var gücüyle Nemçe istilasına uğrayan bir kalenin imdadına koşacağı beklentisinin ne kadar temelsiz olduğu Uyvar kuşatıldığı vakit görülecekti. O sıralar Ösek'te olan sadrazamın buraya sadece bir imdat gücü gönderdiğini evvelce belirtmiştik. Osmanlı ordusunun yeri ve durumu henüz saptanamamışken sulak ve gevşek arazide ileri harekâta kalkışmak ise bir başka hatadır.

9 Mayıs'ta imparator, Hermann von Baden'in muhalefetine rağmen savaş divanının ucu açık kararını onaylayınca 19 Mayıs'ta Yanıkkale'ye varan Nemçe ordusu ertesi gün 25 kilometre aşağıdaki Komaran'a doğru ilerlemeye başladı. Hangi kalenin kuşatılacağı konusunda takdir hakkı ona bırakıldığı için Dük Karl 27 Mayıs tarihli toplantıda muhalefete rağmen Estergon'u kuşatmakta diretti. Zira bizzat ön keşfe katılıp kaleyi incelemiş ve kolay hedef olduğuna ikna olmuştu. Ordu gönülsüzce Estergon'a ilerlerken Osmanlıların Ösek'te köprüyü geçtikleri havadisi üzerine 31 Mayıs'ta kuşatma emri iptal edildi ve askerler yolda baskına uğramamaları için geri döndürüldüler. Oysa birkaç gün içinde haberin asılsız olduğu anlaşılacaktı. Osmanlılar bu esnada Ösek yolunda türlü zorluklarla başa çıkmaya uğraşıyorlardı ve buraya ancak 2 Haziran'da varabileceklerdi. Osmanlı yürüyüşünün sanılandan yavaş olduğu anlaşılınca Dük Karl 2/3 Haziran'da bir kez daha Estergon'a yürümek istedi; hatırlanacağı üzere Estergon bu esnada kazara veya sabotajla yanmıştı. Üstelik Leopold Osmanlılardan bir kale alınması talebini yinelemişti. Subayların şiddetli itirazı üzerine yeni hedef Uyvar olarak saptandı. Aslında kumandanlar yeni hedefi de zoraki kabul etmişlerdi. Mayıs boyunca gereksiz manevralarla ordunun yorulduğunu düşünüyorlardı.

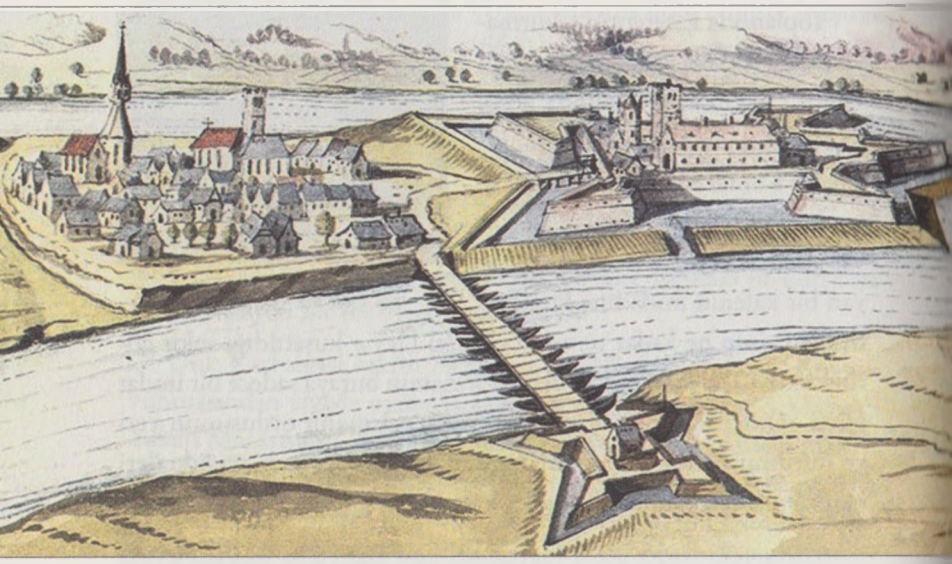

3.17 Komaran Kalesi

Estergon yolundan tekrar Komaran'a döndürülen Nemçe ordusu buradan Tuna'nın öte yakasına geçip 4/5 Haziran'da Uyvar'a vardı. İlk üç gün kuşatma hızlı ilerledi ve dış istihkâmlar alındı. Fakat 7 Haziran gecesi toplar yanlış konumlandırıldığı gibi 8 Haziran'da Yanıkkale ve Komaran'dan istenen ağır kuşatma topları da çamura saplanmıştı. Üstelik Mühendis Rimpler hastalık bahanesiyle ortadan kaybolmuştu. Dük Karl bu olumsuzluklara nazaran astlarının kuşatmayı sabote ettikleri fikrine kapıldı. Aynı gün imparatordan varan mektup kuşatmanın kaldırılmasını açıkça emretmemesine rağmen ondan savunmada kalmasını ve ordunun dağılmasıyla sonuçlanacak bir çatışmadan uzak durmasını emrediyordu. Dük Karl genel hoşnutsuzluk havası yetmiyormuş gibi Osmanlı ordusunun Budin'de toplandığı ve Uyvar'a geleceği havadisi ulaşmıştı. İbrahim Paşa kuvveti henüz Estergon'a varmışken öncülerin Kör Hüseyin Paşa'nın emrinde kaleye yaklaşmaları üzerine Nemçe ordusu selameti gece vakti kaçmakta buldu.[42]

42 Stoye, 58, 126-28; Barker, 412-13; Wheatcroft, 104-105; Rycaut, 97-99; Cacavelas, 29-41.

Hasımların Yanıkkale'de Karşılaşmaları

Yanık altına geldi çün 'asker; Cümle pûşîde-i zırhla muhaffer
Doldu 'asker ile bâğ-râğ-ı cihân; Çökdü kâfir yanına hayli dumân
Rabu'nun[Raba'nın] karşısında düşmen-i dîn; Taburun topun itmiş idi kemîn
Ol gice itdi taburuyla fırâr; Cümle kâfirler ile çizdi kenâr[43]

Dük Karl kuşatmayı kaldırdıktan sonra peşinde Osmanlı süvarisi olduğu hâlde Nitra Nehri'nin sol yakasına çekilip Komaran'ın karşısında ordugâh kurdu ve on gün boyunca burada bekledi. Eksik ve hatalı istihbarat yüzünden Osmanlıların ne yana gideceğini bilemiyordu. Mesela 12 Haziran'da Uyvar'da sadece 1200 piyade ve 700 süvari olduğunu öğrenip kuşatmayı kaldırdığına pişman olduğuna göre demek ki üzerine ne büyüklükte bir imdat kuvveti gönderildiğini bile bunca gün geçmesine rağmen hâlâ öğrenememişti. Osmanlıların güneye yönelip İstirya tarafına gideceklerinden şüpheleniyordu ki İstolni Belgrad meşveretine dek yürüyüş yönü gerçekten bu şekilde belirlenmişti. Gelgelelim Osmanlı ordusundan firar edenler Yanıkkale'yi işaret ediyorlardı. 18 Haziran'da Tököli'nin ateşkesi uzatmayacağı mesajını Viyana'ya götüren Kuruz temsilcisi de yolda onu ziyaret edip Yanıkkale'nin 'ilk hedef' olduğunu söyledi. Dük Karl artık Yanıkkale'ye çekilmesi gerektiğini biliyordu.

Viyana'ya en kısa rota batı-kuzeybatı doğrultusunda Neusiedl Gölü'nün güneyinde sulu ve bataklık araziden geçen Sopron-Wiener Neustadt-Viyana rotasıydı (kısa güney rotası). Fakat Osmanlı ordusu kuzey - kuzeybatı rotasını takiben Yanıkkale'ye çıkmayı ve Neusiedl'in kuzeyinden ilerlemeyi tercih etti. Kara Mustafa Paşa - İbrahim Paşa tartışmasında gözlemlediğimiz üzere ilk başta kısa güney rotası izlenecekti. Fakat sadrazam belki de 1664'teki tecrübeye binaen bu tehlikeli rotadan ürkmüştü. Yanıkkale'den Viyana'ya giden yol daha uzun olmasına rağmen kuru ve sert zeminliydi. Bazı araştırmacılar olayları geriye doğru okuyarak sadrazamın Dük Karl emrinde Yanıkkale civarında duran Nemçe ordusunu yok etmek gayesiyle bu

43 Subhî, 38a.

güzergâhı seçtiğini öne sürmüşlerdir. Böylece, Viyana'yı tamamen savunmasız bırakıp kolayca alabilecekti. Fakat sonraki gelişmelerin rehberliğinde bu fikrin isabetli olmadığını söyleyebiliriz. Bir başka görüşe göre onca muhalefet karşısında gözü korkan Kara Mustafa Paşa padişahı ve ordu ricalini yatıştırmak için kestirme güney rotadan Viyana'ya gideceğine Yanıkkale'ye gitmek zorunda kalmıştı. Kuruz temsilcisinin yukarıda andığımız ifadesi bu görüşü ilk bakışta desteklemektedir. Fakat sadrazam daha İstolni Belgrad'da muhalif sesleri bastırdığı gibi Yanıkkale'ye varır varmaz Viyana'ya yürümek maksadıyla derhâl köprüler kurdurduğuna göre bu kalenin önünde çakılı kalmak istememiş olmalıydı. Kısacası, sadrazam Viyana'ya Yanıkkale'den geçen yolu daha rahat ve güvenli bulduğu için seçmişti.[44]

Osmanlı ordusu 21 Haziran'da İstolni Belgrad yolunda Pakşe'de iken Osmanlı kuvvetleri -muhtemelen Kör Hüseyin Paşa'nın öncüleri- terk edilmiş Nemçe ordugâhına girdiler. Bir hafta sonra İstolni Belgrad'da orduya katılacak olan Tatarların öncüleri de bu bölgede ilk kez ortaya çıktılar. Haziran sonlarına doğru Nemçe tarafında durum pek iç açıcı değildi. Dük Karl 12.500 piyade ve 9500 süvari ile 22 Haziran'da Yanıkkale'ye dönmüştü. Faydasız manevralar ordunun maneviyatını bozduğu gibi güçten düşen askerler arasında ölümlü hastalık kol geziyordu. Üstelik dönüş yolunda tombaz köprünün fırtınada kırılması ile nehir geçişi az kalsın felaketle sonuçlanacaktı. Hattın kuzeyinde Vah boyunu koruyan Shultz henüz Lubomirski varmadığından ateşkesi sonlandıran Macar asilere karşı ilave birlik istiyordu; bu mıntıkadaki Gúta ve Leopoldov kalelerine de takviye göndermek şarttı.

Yanıkkale'de alınacak savunma tedbirlerini müzakeresinde rical arasında yine ikilik çıktı. Dük Karl onarımı bitmemiş Yanıkkale istihkâmlarının zayıf olduğu fikrinden hareketle orduyu Raba'nın sağ yakası (Viyana tarafı) ile Tuna arasındaki bölgede tutarak savunmayı Yanıkkale'nin önünde kurmayı önerdi. Hermann von Baden ve Kont Leslie ise bu fikre karşı çıkıp orduyu Yanıkkale'nin üst tarafındaki Küçük Şüt Adası'na çekme fikrini savunuyorlardı. Dük Karl'a göre

44 Barker, 206, 211, 216; Wheatcroft, 66-70, 114.

ordunun çoğunu Tuna'nın kolları arasındaki yalıtılmış bir kara parçasında tutmak Yanıkkale'nin düşmesine neden olabilirdi. Üstelik bu durumda Raba'nın sol yakası (Osmanlı tarafı) tamamen savunmasız kalacak ve Aşağı Avusturya saldırıya açık hâle gelecekti.

Bu tartışmalar sürerken Yanıkkale istihkâmları berkitiliyor ve Raba boyunca güneye uzanan hat güçlendiriliyordu. Askerler Yanıkkale'nin hendeği önüne derhâl kalın ve uzun kalaslardan parmaklıklar dikmeye giriştiler. Dük Karl'ın savunmayı önde kurma fikri kabul görmese dahi düşmanın kaleye sokulmasını engellemek için Raba'nın karşısındaki tepeliklerde istihkâmlar kuruldu. Kale garnizonu da takviye edildi. Dük Karl merkezde, Viyana'ya giden dar koridorda konuşlandı. Yanıkkale'den güneye doğru bataklık arazide uzanan hattın Viyana tarafında Raba ve daha yukarıdan akan Rabçe Deresi arasında Osmanlıların Yanık Adası (*Rabaköz*) dedikleri bölge vardı. Bataklıktan Yanık Adası'na çıkan geçitlerin berkitilmesi vazifesi birkaç hafta içinde Osmanlılara esir düşecek olan genç mühendis Luigi Ferdinando Marsigli'ye verildi. Esaret hayatında arkadaşlık kurduğu Hezarfen Hüseyin'in meşhur *Telhisü'l-Beyan*'ına dayanarak Osmanlıların siyasi yapısı ve askerî gelenekleri üzerine dönemin Avrupa'da en yetkin eserini yazmıştır. Yıllar içerisinde biriktirdiği Osmanlı menşeli belge, harita ve yazma eserler ile memleketi Bologna'da kuracağı Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nin Şark Koleksiyonu'nun nüvesini oluşturacaktı.[45]

Yanıkkale'de hazırlıklar sürerken Osmanlı ordusu 28 Haziran'da İstolni Belgrad'dan hareket edip yemekliğe durmadan Mori'ye vardı. Gün ortası başlayan yağmur ertesi gün Kerburuk yolunda sulu kara döndü. Osmanlı ordusu artık fiilen Nemçe arazisine girdiği için Kasım ayını andıran hava altında savaş nizamıyla yürümekteydi. Dokuz kilometrelik bir yürüyüş hattı boyunca öncülerin ardında 'yerli kulu' denilen Macar serhatti birlikleri kol oluşturdular. Arkalarında ise ana ordu üç kol hâlinde ilerliyordu. Sağda Anadolu birlikleri, solda Rumeli kıtaları ve aralarında Kapıkulu Ocağı yürürken ordu

45 Barker, 217-19; Wheatcroft, 112; Kolçak, "Marsigli, Luigi Ferdinando", 198-200.

ağırlığı güvenlik sebebiyle arkadan takip ediyordu. 30 Haziran'da Yanıkkale'den bir önceki konak yeri olan Per'e varıldı. Ordunun önünde ilerleyen Kara Mehmed Paşa'nın keşif/avcı kıtası Raba'nın sol yakasındaki Nemçe birliklerini öte yakaya kaçırtarak yürüyüşü güvenli kılmaya çalışıyordu. Nitekim Nemçe ordusu 25-29 Haziran arasında Raba'nın sol yakasına geçip ileri akınlarla Osmanlıların eline geçebilecek tüm erzakı toplamaya çalışmıştır. Öte yandan Osmanlılar da Tatarların civarda tuttukları esirler sayesinde hasmının durumunu öğrenmeye çalışıyorlardı.[46]

Yanıkkale Önünde Çatışmalar

1 Temmuz günü gün doğumundan yarım saat sonra tuğ ve sadrazam otağı, iki buçuk saat sonra ise ordu ağırlığı üç saat ileride bulunan Yanıkkale'ye önden gönderildiler. Ordu savaş düzeninde yürürken ağırlık öne alındığına göre İstolni Belgrad'dan çıktıktan sonra hasım ordunun ciddi bir mukavemet göstermeyeceği fark edilmiş olmalıdır. Sadrazam yanında Vânî Efendi ile merkezde 'bedende ruh gibi' ilerlerken sağında kırmızı-beyaz bayraklarıyla kapıkulu sipahileri (sipahi ve aşağı bölükler) ile Anadolu askerleri ve solunda ise kırmızı-beyaz bayraklarla silahdarlar, aşağı bölükler (yeşil-beyaz) ve Rumeli askerleri vardı. Yanıkkale'ye varıldığında bir serhat adedi olarak iki tarafın ileri çıkan gönüllüleri kozlarını paylaştılar. Osmanlı ordugâhı nehrin sol yakasında 11 kilometreden uzun bir hat boyunca yayılmıştı. Yanıkkale'den karşı yakaya bakınca dağ taş çadır, asker ve envai cinsten hayvanla dolmuştu. Nemçe tarafı Osmanlı ordusunun mevcudunu evvelce doğru tahmin edemediğini böylece anlamıştı. Çadırlara bakanlar Osmanlı ordusunun 80.000 ila 150.000 arasında askere sahip olduğunu kestirmekteydiler.[47]

46 Teşrifatçıbaşı, 68-69 [41a-b].

47 Valcaren, 4-5; Cacavelas, 29. Osmanlı ordusunda bağlaşıklar hariç 180.000 asker ve 30.000 amele olduğu hk.; Wheatcroft, 111; Barker, 413; çatışmalar hk. bkz. Teşrifatçıbaşı, 69-70 [42a-43a], Silahdar, 821-23 [110a] ve Şeyhî İbrahim, 38a.

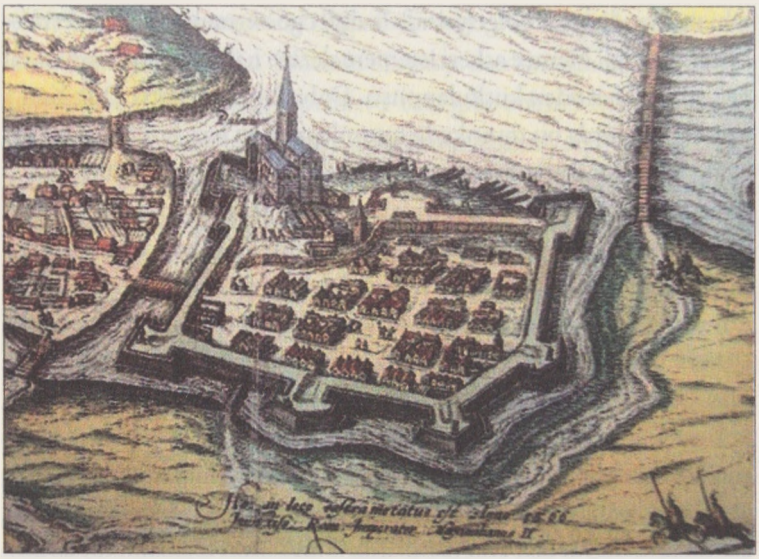

3.18 Yanıkkale

Sadrazam otağının nereye kurulacağı kesinleşene dek Raba kenarında köprü mahallinde bulunan yeniçeri ağasının çergesine kondu. Bu esnada Raba'nın öte yakasındaki Yanık Adası'nda savaş nizamına (*tabur*) giren Nemçe birlikleri küçük şahi toplarla ateş açtılar. Yeniçeriler derhâl Raba'nın beri yakasında tabur karşısında metris alıp tüfek cengine başladılar. Mukabele amacıyla Osmanlıların altı balyemez ve altı şahi topu kurup ateşe başlaması ikindi vaktini buldu. Teşrifatçıbaşı verilen zayiatı hafife alırken Silahdar akşama dek çok sayıda asker ve atın zayi olduğunu belirtmektedir. Çatışma şiddetli olacak ki sadrazam otağı kurulduktan sonra bile canı pahasına çatışma mahallinden ayrılmak istememiş ve Kul Kethüdası Çelebi İsmail Ağa onu zorlukla otağına göndermişti.

Çatışma gününün en önemli gelişmesi Osmanlı kuvvetlerinin Yanık Adası'na geçip mevzilenmeleri olmuştur. Nemçe kaynakları bu askerî manevrayı Macarların ihanetine yorarlar. Genç Marsigli'ye göre güneyde konuşlanan Macar kodamanları Batthyány ve Draskovic imparatora sadakatlerini ispatlama kaygısıyla hattı tek başlarına savunmak istediklerinden burada Nemçe ordusundan sadece Marsigli

gibi mühendislerin bölgelerinde faaliyet göstermelerine izin vermişlerdi. Marsigli Nemçe askeri istememelerine nazaran ilk fırsatta taraf değiştireceklerinden kuşkulanmıştı. Daha 24 Haziran'da Dük Karl'a sunduğu raporda bu mıntıkada sorumlu olduğu bazı köprüleri yıktığı hâlde Macar kodamanlarını emre muhalif olarak diğer köprüleri imha etmedikleri ve bataklık bitişindeki 3 adet geçidi korumadıkları için şikâyet etmişti. Yanıkkale tarafında Raba'nın iki yakası arasında top - tüfek cengi sürerken öğle vakti Kara Mehmed Paşa, nureddin sultan unvanına sahip Saadet Giray ve Bekir Paşa (Halep) Raba boyunca güneye ilerlediklerinde Batthyány bu mıntıkadan çoktan çekilmişti bile. Nemçe kaynakları bu kıtaların derenin üç saat yukarısındaki (güneyde) boş bırakılan geçitlerden Yanık Adası'na geçtiklerini iddia ederler. Sarı Mehmed Paşa ise 8000 Tatar askeri ile anılan paşaların bu geçitler kılavuzların dediği gibi çıkmayınca suyu yeldirmek zorunda kaldıklarını kaydeder. Her hâlükârda ikindi üzeri Osmanlı toplarının Yanık Adası'ndaki Nemçe toplarını susturmasıyla çatışma tamamen Osmanlı lehine seyretmeye başladı.[48]

Çatışmalar sürerken orduya yeni katılan Yanova, Lipova, Çanad, Morava, İrşova, Niş ve Manisa birlikleri ikindiden önce alay gösterdiler. Töreni takiben ikindi üzeri sadrazam Raba'yı keşfe çıkıp üç yerden Yanık Adası'na geçiş için köprü yapılmasını emretti; bunlardan biri kendi bulunduğu yerde (Bosna ve Silistre valileri nezaretinde), biri yeniçeri kolunda (yeniçeri ağası nezaretinde) ve sonuncusu nehrin aşağısında -Yanıkkale'ye doğru- Yanova Valisi (eski defterdar) Vezir Ahmed Paşa nezaretinde yapılacaktı. Bu sonuncu köprünün yapımından Boğdan birliği görevlendirilmişti. Geceye doğru tamamlanan köprüden diğer çarhacıların (Sivas, Adana, Hamid, Teke, Tire ve Mısır süvarisi) da karşıya geçmesiyle Yanık Adası'ndaki kuvvet 20.000 adamı buldu.

Gerçek şu ki Nemçe alayları gibi Macar milisleri de sayıca üstün Osmanlı kuvvetlerine direnebilecek güçte değillerdi. Kaldı ki Kitt-

48 *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 2-3 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 24 Temmuz); Cacavelas, 41; Barker, 218-19; Wheatcroft, 112-13; Stoye, 129-131; Sarı Mehmed Paşa, 144-46 [77a-78b].

see'de Nemçe ordusunun cılızlığı ile Estergon ve Uyvar'da sergilenen beceriksizlik yüzünden Macarlar Nemçe'den tamamen ümitlerini kesmişlerdi. Civardaki Besprim ve Tata gibi önemli Macar kaleleri ortalıkta beyannameleri dolaşan Tököli'nin hâkimiyetini kabul etmişlerdi bile. Macarlar arasında tek Nemçe destekçisi Palatin Esterházy idi ve o da mecburen bir başına Avusturya tarafına kaçacaktı.

Nemçe Ordusu Geri Çekiliyor

Öncülerin ve Tatarların akını sonucu akşamüzeri güney ve batı yönünde tüm ufuk âdeta yanıyordu. Osmanlı öncülerinin Raba Adası'na sızması neticesinde Nemçe ordusu sağ kanattan sarılma tehlikesiyle yüz yüze gelince Dük Karl tehlikeyi bertaraf etmek için gece ricat emri verdi. İki ordu daha savaşa tutuşmamışken geri çekilmesi sonradan eleştirilmiştir. Fakat imparator ona orduyu tehlikeye atmaktan kaçınıp bir bütün olarak muhafaza etmesini emretmişti, çünkü savunmada öncelik Yanıkkale'nin yukarısında kalan Aşağı Avusturya topraklarıydı. Martelli'nin hatıratına yansıyan 3 Temmuz tarihli sorgusuna nazaran Osmanlılar hasmının çabucak bozulup geri çekilmesine bir anlam verememişlerdi. Mavrokordato ve sadrazam kethüdasının (kahya/*dihaia*) Latince sorguladığı Martelli, niye bu kadar çok ölüm olduğu sorulduğunda kayıpları yiyecek kıtlığına ve 'Türk' ordusunun kalabalığına bağlamaktadır. Osmanlılar ondan Nemçe ordusunun '50.000' askerden oluştuğunu, kumandanın Fransa'dan Philipsburg'u alan (1676) 40 yaşlarındaki Lothringen Dükü Karl olduğunu öğrenmişlerdi. Viyana'daki Savaş Konseyi'nin Kutsal Roma (Habsburg) İmparatorluğu'nun tüm askerî gücünü seferber edip etmeyeceği endişe kaynağıydı. Martelli imparatorluğun Macar ve Çek bağlaşıklar hariç 100.000 asker çıkartacak güçte olduğunu ifade etti. Böyle bir ordunun birleşme ihtimalinin ne olduğu sorulduğunda ise Tuna'nın buna engel olacağını söyledi. Bağlaşıkların durumu hakkındaki soruya Macarların Vah tarafında olduğu ve Lubomirski emrinde gönderilen Leh destek kıtasının Nemçe ordusuna katıldığı cevabını verdi.

Yeni harekât planına göre Kont Leslie ve kuşatma esnasında Viyana'ya kumandan atanacak olan Rüdiger von Starhemberg ana piyade grubu ve topçuyu alıp Küçük Şüt Adası'na çekildiler. Zaten baştan beri ordunun ana kısmını bu yalıtılmış bölgede tutup Yanıkkale garnizonunu fırsat buldukça takviye etme fikrini savunuyorlardı. Kaleye ilave üç piyade alayı daha soktuktan sonra Dük Karl Osmanlı öncüsünün önünü almak için süvarinin başında gece ricata başladı. Ertesi gün akşama dek Tuna boyunu izleyerek kuzeye Ungarisch-Altenburg'a (Mosonmagyaróvár; Ovar) çekildi. Osmanlı tarafından bakıldığında Nemçe birliklerinin 'tabur bozdukları' (harp nizamından çıkmak) ve bir kısmı firar ederken (süvariler) diğerlerinin kaleye ve (Komaran Adası'ndaki) 'Yanık varoşuna' girdikleri görülüyordu. Tatarların Yanık Adası'na geçen öncüleri derhâl Rabçe'yi yeldirip Dük Karl'ın peşine düştüler ve Altenburg'a dek yakıp yıktılar. Dük Karl kimi Tatar birliklerini savuşturururken bazı Tatarlar Nemçe ordusunun önüne geçmiş, dörtnala yukarıya Neusiedl Gölü ile Tuna arasını vurmaya gidiyorlardı. Viyana ile Tatarların arasında 2 Temmuz itibarıyla hiç Nemçe kıtası yoktu. Öncü Tatarların hayli içerilere Viyana'ya doğru gittiği haberi Osmanlı ordugâhına 3 Temmuz'da ulaştı. Kara Mustafa Paşa'nın İstolni Belgrad'da İbrahim Paşa'ya dediği gibi Tatarların etrafı yaka yıka Viyana taraflarına gitmeleri için emre ne hacet![49]

Dük Karl o gece Altenburg'da geceledikten sonra ertesi günü sadece birkaç kilometre daha yukarı çıkıp Deutsch-Jahrndorf'ta ordugâh kurdu. Osmanlıların niyetini anlayana kadar daha fazla çekilmek istemiyordu. Yanıkkale'de kuşatmanın başlayacağı havadisleri gelince rahatladı. Orada gerekli savunma tertibatı aldığına inanıyordu. Öyleyse dün yanından teğet geçip Neusiedl etrafını talana başlayan Tatarları kovmaya girişebilirdi. Ne var ki 4 Temmuz'da Kont Leslie'den kaygı verici bir mesaj geldi. Geç ulaşan mesajda Leslie 4 Temmuz'a dek aksi emredilmezse piyade ve topçuyu alıp Küçük Şüt Adası'ndan Büyük Şüt Adası'na (Komaran Adası) çekileceğini söylüyordu. Dük Karl ona derhâl yerinde kalmasını ve Yanıkkale'yi

49 Jones, 132-34; Barker, 414; Stoye, 129-131; Wheatcroft, 113-15; Teşrifatçıbaşı, 70 [43a].

kaderine terk etmemesini emretse dahi ulak varana dek süre dolmuştu. Osmanlı süvarisinin 2 Temmuz'dan itibaren Rabca'nın ötesine sarkması onu korkuttuğu için Leslie 5 Temmuz'da dediği gibi çekildi. Mesajın geç varması aslında Viyana için bir şans olmuştur. Viyana'ya Osmanlılardan bir gün önce varan bu birlikler neredeyse hiç askeri olmayan kalenin savunmasını üstleneceklerdi. Deutsch-Jahrndorf'da beklerken Osmanlı kıtalarının ileri harekâta başladığı haberi Dük Karl'a da ulaşmıştı. Bu haber Yanıkkale'nin kuşatılacağı haberiyle çelişiyordu. Gerçekten de Mısır askerinin tamamı ve Murad Giray emrindeki Tatarların ana kuvveti Yanık Adasına 4 Temmuz'da geçip burada ordugâh kurmuş olan Kara Mehmed Paşa'nın öncülerine katılmışlardı. 'Çarhacı' denilen bu öncüler, bu üsten etrafa akınlar düzenlemeye başladılar. Dük Karl 6 Temmuz'da aceleyle Berg'e doğru çekildi. Savunma hattını burada kurmayı tasarlıyordu. Aşağı Avusturya sınırındaki kasaba Tuna ile Leyta nehirleri arasındaki tepelik bir arazi olup Viyana yolu üzerinde savunmaya en elverişli yerdi. Şayet Osmanlılar Viyana'ya yürürlerse Berg ile Leyta Tepeleri arasındaki derbentten geçmek zorundaydılar. Dük Karl, Leslie'nin piyadelerini Pojon'dan Berg'e tombaz köprülerle geçirip ordusunu tekrar birleştirmeyi umuyordu. 3 Temmuz'da Eflak ve Boğdan birlikleri Raba Nehrinin üç saat ilerisindeki Rabçe Deresi'nde 3 adet köprü yapmaya koyulmuşlardı bile. Öte yandan Yanık Adası'ndaki bataklıkları çalı çırpı ile doldurmak ve ufak derelerin üzerine küçük köprüler kurmak şarttı. Yoksa ordu tüm ağırlığıyla Raba'dan Yanık Adası'na geçip Rabçe'ye ulaşamazdı; bu işlere de 5 Temmuz'da başlandı. Bu arada ileri yürüyüş için iaşe işleri ele alındı. Yanıkkale yolundayken direnen köy ve palankalar yakılmış; koyun, sığır ve beygire el koyulmuştu. Sadrazamın davetnamelerine cevap verip aman dileyen yerleşimlerden erzak temin edilebileceği umulmaktaydı. Buralara Tatar ve akıncılar zarar vermesin diye 'muhafazacı' namıyla yeniçeri birlikleri konuldu. Ayrıca ana lojistik merkez Budin'den 1000 araba zahire getirmek üzerek Hersek askeri görevlendirildi. Budin'e dek uzayan iaşe hatlarını düşman tacizinden korumak maksadıyla

tüm kuşatma boyunca ordugâhtan muhafaza kıtaları aynı vazife ile Budin'e yollanacaklardı.[50]

Tata, Besprim ve Papanın Osmanlı Tarafına Geçmesi

Budin Valisi İbrahim Paşa 29 Haziran'da İstolni Belgrad'dan Yanıkkale'ye giden yolun solunda bulunan Tata Kalesi'ni teslim almaya gönderilmişti. Bunlar 2 Temmuz'da - sözde Yanıkkale meşvereti günü - kale zindanında bulunan 16 Müslüman esir ve kalenin teslim olan kumandanı ile ordugâha vardılar; kumandana törenle hilat giydirilmesi artık Osmanlı zabiti kabul edildiğinin resmiydi. Evvelce teslim davetini kabul eden Besprim Kalesi'nin kumandanı da 6 Temmuz'da ordugâha varıp hilat giydi. Beraberinde Besprim'de tutulan 84 erkek ve 16 kadın Müslüman esir getirmişti. Buraya serhat kulundan 500 muhafazacı asker tayin edildi. Aslında İstolni Belgrad ahalisi Besprim Kalesi'nin derhâl yıkılmasını talep etmişlerdi. Garnizonun itaatini samimi bulmamaları bir yana yakınlarda yenileştirilip güçlendirilmiş kale bölge güvenliğine bir tehditti. Kara Mustafa Paşa'nın kaleyi yıktırtmamasını Sarı Mehmed Paşa ve Şeyhî İbrahim eleştirmektedirler. Serdarlar böyle işleri erbabıyla istişare edip çoğunluğun görüşüne uymalıydılar. Sadrazamın müşavereye önem vermeyip kendi fikrinde diretmesi tüm kaynakların hemfikir olduğu bir husustur. Şeyhî İbrahim bu karardan yine 'alçak' Tököli'yi mesul tutar. Fakat Tököli'nin beyannamesine güvenip onun aracılığıyla teslim olan bir kalenin yıktırılması herhâlde Kuruzları küstürür ve yerel ahali ile iş birliği yapma olanağını bitirirdi.

Yanıkkale yolunun sağında bulunan Papa Kalesi'ni ele geçirmek için 3 Temmuz'da Sarı Hüseyin Paşa'nın emrinde yeniçeri askeri ve topçu ile 2000 Tatar gönderildi. Bunlar kale varoşunu yakıp metris kazmak üzereyken papa garnizonunun teslim olduğu haberi 5 Temmuz'da ordugâha ulaştı. Kale kumandanının zindandaki 45 Müslüman esiri atlara bindirerek ordugâha göndermesi bir iyi niyet göstergesi telakki edildiği için memnuniyet yaratmıştı. Ordugâhta

50 Stoye, 131-32; Barker, 221-22, 414; Teşrifatçıbaşı, 71-75 [43a-45a]; Silahdar, 824 [110b]; Martelli, 18-22.

yeni elbiseler verilen bu esirlerin bir kısmına Silahdar'ın cimri bulduğu Reisülküttab 'Laz' Mustafa Efendi kendi eliyle 'ikişer altıncık' dağıttı. Papa Kalesi'ne Tököli'nin bir zabiti ile 400 muhafazacı tayin edildi. Tüm bu kalelere gönderilen muhafazacı askerler Viyana Kuşatması boyunca kalelerin dışında çadırlarda konakladılar. Bozgundan sonra yerli garnizonlar tekrar Nemçe tarafına geçince sayıları 1500'e ulaşan bu güngörmüş serhat kullarının tamamını öldürerek Osmanlıların savaş kabiliyetini baltalayacaklardı (Bkz. 6. Bölüm).

Kara Mustafa Paşa'nın Cephe Gerisinde Aldığı Önlemler

Kara Mustafa Paşa Yanıkkale ve Komaran'ı geride bırakıp Viyana'ya gitme kararı almakla büyük bir kumar oynamıştı. Bu kaleler bu mıntıkada Tuna Nehri'ni denetledikleri için nehir yoluyla Budin'den erzak ve mühimmat getirilmesi ihtimal dışıydı. Üstelik Lehler kuzeyden gelirlerse Budin'e giden kara yolunun kesilmesi ihtimali doğacaktı. Bu durumda Viyana'da ordu lojistik destekten mahrum kalmaya mahkûmdu. Bunları Kara Mustafa Paşa'nın bilmediği düşünülemez. Öyleyse aldığı önlemleri yeterli, riski ise gerekli görüyordu.

6 Temmuz itibarıyla Raba ve Rabçe üzerinde üçer köprü ve Yanık Adası'nda altı köprü olmak üzere toplam 12 köprü neredeyse bitmişti. Bu köprüleri koruma görevi bugün İbrahim Paşa'ya bırakıldı. Aynı zamanda Yanıkkale garnizonunu perdeleyerek orduyu arkadan vurmasını engelleyecekti. Bu yüzden emrine 20.970 askerden oluşan bir ordu bırakıldı. Leslie'nin çekilmesiyle savunmasız kalan Komaran Adası'ndaki (Büyük Şüt Adası) köyler ve palankalar Küçük Şüt Adası'ndaki yerleşimlerin akıbetine uğramamak için aman dilemişlerdi. İkinci bir önlem olarak buralara muhafazacı/yasakçı yeniçeriler gönderildi; böylece hem iaşe hatlarını açık tutmak hem de buralardan erzak temin etmek mümkün olacaktı. Gelgelelim bu şekilde teslim olan 22 ila 24 arasında kale, palanka ve yerleşimlere muhafazacı olarak dağıtılan birlikler ve Yanıkkale'de bırakılan kuvvet muharip gücün yaklaşık dörtte birine ulaşmış olabilir. Demek ki Kara Mustafa Paşa aldığı riskin karşılığında Viyana'ya eksik kuvvetle gitmek zorundaydı. Sadrazam Yanıkkale ve Komaran'ı arkadan böyle

yalıtırken Yanıkkale - Viyana arasındaki palankaları yakıp yıktırmak suretiyle önden de yalıtmak istemiş olabilir. Şayet Viyana yolunda sergilenen yıkıcılık böyle bir seçimin sonucuysa (bkz. 2. Bölüm) bedeli kuşatma uzadıkça ordunun Viyana önlerinde zaruret çekmesi olmuştur.

Yanıkkale'de kalanların listesine baktığımızda çoğunun Macar serhadlilerinden oluştuğu görülüyor. Fakat Hüdavendigar, Ankara, Özü/Silistre, Hersek ve Bosna askerleri de bunlara katılmıştı. İbrahim Paşa'nın kendi maiyeti haricinde 20 hafif şahi ve 2 orta çaplı kolomborna topu ile 3000 yeniçeri ve cebeci, 3000 kapıkulu sipahisi (dört aşağı bölükler) bulunmaktadır; sipahinin iki kıta işlemiş ulufeleri ancak teslim edildiğine göre evvelce orduya geç katıldığını belirttiğimiz askerler içinde olmalıydılar. Son olarak 5000 Tatar bu civarda bırakılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki kapıkulu ordusu, toplar ve İbrahim Paşa'nın kapı halkı ile kaleyi perdelemek, eyaletlerden gelen atlılar ve Tatarlarla ise civarda kol gezip yol güvenliğini sağlamak hedeflenmekteydi.

Sadrazam bir başka önlem olarak Tuna'nın öte yakasındaki Morava'ya sarkmayı tasarlamıştı. Buranın en önemli şehri Pojon idi. 7 Temmuz'da Niğbolu mutasarrıfı Kör Hüseyin Paşa Eğri Beylerbeyi atanıp Tököli'nin yardımına gönderildi. Emrindeki Eğri, Varat ve Budin'den gelme toplam 5606 süvari ve piyade ile yanına Varat Beylerbeyi Moğrulzade Gürcü Mehmed Paşa'yı da alıp 7 Temmuz'da Yanıkkale'den ayrıldı. Kara Mustafa Paşa'nın emrine binaen Tököli ile iş birliği içinde Pojon'u ele geçirecekti. Yolda Leva ve Nitra gibi Uyvar civarlarında bulunan Nemçe kalelerini de alacaklardı. Sadrazam onu gerektiği takdirde takviye kuvvetler göndereceğine söz vererek yolladı; bu sözünü tam tutamadığını bir sonraki bölümde göreceğiz. Kesin olmamakla birlikte amaçları arasında cılız Nemçe ordusunu Viyana civarlarından uzaklaştırmak, onu daha da fazla bölünmeye zorlamak ve belki de ancak bu yönden gelebilecek Leh kıtalarının önünü kesmek olabilir. Pojon'un sembolik önemine binaen (bkz. 1. Bölüm) bu civarın Tököli'nin Orta Macar Krallığı'na ilhak edileceği açıktı; zaten halkı mezhepçe ona daha yakındılar. Kör Hüseyin

Paşa Tököli ile buluşmak için gerisin geri Estergon'a gidip buradaki köprüden Ciğerdelen tarafına geçmek zorunda kaldı.[51] Bu tedbirin uygunsuzluğu bugüne kadar araştırmacıların gözünden kaçmıştır. Sadrazam alternatif olarak Uyvar tarafındaki kalelerin alınmasını Tököli'ye bırakıp Kör Hüseyin Paşa'yı Viyana yolunda, Berg'ten tombaz köprüyle doğrudan Pojon'a geçirtebilirdi. Dük Karl Tuna'nın ötesindeki Kont Leslie'yi Berg'e bu şekilde getirmeyi tasarladığına göre Tuna bu noktada köprü atmaya uygun olmalıydı. Niçin Kör Hüseyin Paşa'ya ters istikamette böylesine uzun bir yay çizdirildiği bir muammadır (bkz. 4.20). Eğer Tököli Ösek'te Viyana Kuşatması'nı desteklemediğini iddia ederken hakikati söylemişse sadrazam onu zorla Viyana taraflarına getirmek için başına Kör Hüseyin Paşa'yı dikmek istemiş olabilir. Her hâlükârda ileride inceleyeceğimiz gibi Pojon'a gelene dek yorgun düşen bu kuvvetler pek bir iş göremediler. Üstelik varlıkları Tököli'nin savaşa tam destek vermesini de sağlamadı. Ne var ki 7 Temmuz ile birlikte Kara Mustafa Paşa tüm bu önlemleri yeterli görerek bu kuvveti Estergon'a yollarken kendi de tamamlanmış köprülerden geçip Viyana'nın yolunu tutmaya artık hazırdı.

Petronell Vakası

6 Temmuz itibarıyla Dük Karl duruma iyi kötü hâkim olduğunu düşünüyordu. Şayet hedef gerçekten de Viyana ise büyüklüğünü kendi gözleriyle müşahede ettiği Osmanlı ordusunun hızlı hareket edemeyeceğini biliyordu. O vakte dek Leslie orduya tekrar katılacağına göre Berg'te Osmanlıları durdurabileceğini umuyordu. Tuna ve Neusiedl Gölü arasındaki çapul faaliyetleri ise şu noktada ordusunu tehdit eden bir tehlike değildi. Gelgelelim bu planlar 7 Temmuz'da tüm çarhacılar ve Saadet Giray'ın (nureddin sultan) çadır bozup Yanık Adası'ndan öteye geçme emri almasıyla alt üst oldu. Bu kıtalar tıpkı Dük Karl gibi Yanıkkale'den Viyana'ya uzanan dar kuru yolu takip ettiler ve Leyta ve Neusiedl arasını yakıp yıkarak ilerlediler.

51 Barker, 222; Gürcan, 27; Teşrifatçıbaşı, 77-78 [46a]; Silahdar, 827-28 [110b-111a].

Nemçe ordusunun bulunduğu Berg ise Leyta'nın sol yakası ile Tuna arasındaydı.

7 Temmuz sabahı Tatar - Osmanlı ordusunun mevcudu 25.000-30.000 asker ile Altenburg'a varması Nemçe muhafızlarını şaşkına çevirmişti. Tüm ordunun üstlerine çullandığını sanarak o telaşta köprü ile ambarları bile tahrip etmeden kaçtılar. Dük Karl bu yanlış istihbarattan dolayı dehşetle Osmanlı ordusunun tam tekmil Berg'e gelmekte olduğuna inanmıştı. Hoş, istihbarat yanlış olmakla birlikte Tatar - Osmanlı kuvveti her hâlükârda Dük Karl'ın kuvvetinden üç kat fazlaydı. Berg'i geçmeleri takdirinde Viyana yolu tamamen açılacaktı. Neusiedl'a paralel akıp Altenburg taraflarında Tuna'ya karışan Leyta'nın aşağı tarafları, yani Yanıkkale tarafı, alevler içindeydi ve çok geçmeden nehrin üst taraflarından da toz bulutları kalktığı görüldü. Hızlı muhakeme sonucu Dük Karl müthiş bir korkuya kapıldı. Demek Osmanlılar Leyta'yı Neusiedl Gölü taraflarında bir yerden Macar kılavuzlar eşliğinde geçip kendisi ile Viyana'nın arasına sızmışlardı. Nemçe ordusunun arkasını çevirebilecekleri gibi Berg'i teğet geçip tam güç Viyana'ya da gidebilirlerdi. Bu çifte faciayı önlemek için acele Berg ve Viyana'ya yarı mesafede bulunan Fişka üzerinde Fischamend'e çekilmek şarttı. Geri çekilirken Kont Auersperg'i derhâl Viyana'ya gönderip Yanıkkale veya Berg taraflarında Türkleri mıhlama ümitlerinin tamamen boşa çıktığını bildirdi. Kont Leslie'ye ise yürüyüşünü hızlandırıp Viyana'ya gitme emri verdi. Leslie tamamen kendi inisiyatifiyle zaten kuzeye doğru çekilmekteydi, çünkü yolladığı ulakların biri hariç tamamı asi Macarların eline düşmüştü ve tam altı gündür Dük Karl'den haber alamıyordu. Emir ulaşır ulaşmaz emrindeki piyadeyi gece gündüz yürüterek 13 Eylül akşamına dek Tuna'nın öte yakasından Viyana'ya peyderpey ulaştıracaktı.

7 Temmuz sabahı Dük Karl bahsettiğimiz önlemleri aldıktan sonra Osmanlı ileri harekâtını şahsen gözlemlemek için Fischamend yolu üzerindeki Petronell taraflarına at sürdü. Yüzünü Viyana'ya dönüp Tuna'yı sağına aldığında sol tarafta Wiener Neustadt taraflarından dumanlar yükseldiğini fark etti. Tarihlere Petronell Vakası diye geçen

meşhur çatışma bu anda yaşandı. Çoktan Nemçe ordusunun önüne geçmiş olan Tatarlar ordu ağırlığının önden gönderilmiş olduğunu fark etmişlerdi. Kumandanların şahsi eşyalarını taşıyan bu arabalar hiçbir suretle korunmadıklarından gayet kolay bir hedef oluşturdular. Öncülerin müdahale edene kadar Tatarlar arabaları tarumar edip çekildiler ve ordunun bir kısmı kurtarabildiği ağırlıkla zar zor Fischamend'e ulaştı. Dük Karl durumu yüksek araziden izliyordu. Bu sırada dümdarına (artçı) Ungarisch-Altenburg yönünden bir başka saldırı başladı. Etraftan devşirdiği askerlerle yardıma koştuğu vakit Tatarların ürkütücü naraları eşliğinde alaylarının bozgun hâlde kaçtığını gördü. Duruma güçlükle hâkim olduktan sonra artçısını vuran Tatar - Osmanlı kuvvetlerine saldırarak onları kovmayı başardı. Tüm çatışmalarda Nemçe tarafı toplam 100 adam kaybetmişti. Tehlikeyi nispeten kolay savuşturduğu için Dük Karl sadrazamın tüm gücüyle üzerine çullandığını sanmakta aceleci davrandığını anlamıştı. Belki de Osmanlılar Viyana'ya gitmiyorlardı. 8 Temmuz'da sadrazamın Yanıkkale'den yürüyüşe geçtiği haberi gelene dek nihai hedefin Viyana olup olmadığı hep bir soru işareti olarak kalmıştır.[52]

Nispeten küçük bir çatışma olan Petronell Vakası Viyana'da yol açtığı panik nedeniyle Nemçe tarafının çok önemsediği bir hadisedir. Gerek Dük Karl'ın kendi ulağı gerekse baskın esnasında kaçıp Viyana'ya giden önemli zabitler Türklerin muazzam bir kuvvetle Viyana'yı basmaya geldiklerini iddia ederek kenti velveleye verdiler. Öyle ki İmparator Leopold Viyana'yı derhâl o gece hamile kraliçe ve saraylı takımıyla gönülsüzce terk etmek zorunda kaldı. Dük Karl'ın doğruları anlatan raporu Viyana'ya ulaştığında imparator gideli birkaç saat geçmişti. Bu sırada Dük Karl tedbiri elden bırakmak istemediği için Viyana'dan önceki son durak olan 9 kilometre uzaklıktaki Schwechat'a dek geri çekilişini sürdürdü. An itibarıyla Leslie

52 *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 3-6 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 24 Temmuz); Valcaren, 7; 1-3 *The Present State of Turkey and Germany*, (Barker'a göre yazarı humbaracıların başı İngiliz 'Edy Lacy' olabilir, bkz. Barker, 264, 418); Cacavelas, 43. Ölenler arasında Savoy Dükü Eugene'in ağabeyi de vardı; Malden, 57-60; Barker, 219-221, 413-14; Stoye, 132-37; Wheatcroft, 115-116.

emrindeki piyadenin nerede olduğu meçhuldü ama hiç değilse artık süvari Viyana savunması için hazırdı.

Kara Mustafa Paşa Viyana'ya Yürüyor

Kara Mustafa Paşa köprülerin yapılmasını beklerken Yanıkkale önünde yedi gün oturmuş ve nihayet tüm orduyu alıp Rabçe'nin ötesindeki yeni ordugâha göçmüştü. Yanık Adası'ndan geçerken etrafa saçılan düşman zırhları önceki günlerde yaşanan çarpışmaların tanığıydılar; askerlerin bunları yağmalamaya tenezzül etmemesi Teşrifatçıbaşı'nın dikkatini çekmiştir. 8 Temmuz'da köprü geçişleri asker ve araba çokluğundan dolayı zahmetli olunca yeni ordugâhta iki gün oturak verildi. Tatarların günler önce Viyana taraflarına seğirtirken teğet geçtikleri Ungarisch-Altenburg'u Kara Mehmed ve Bekir Paşalar 7 Temmuz'da üç dört saat kadar savaştıktan sonra almışlardı. Ordugâhın birkaç saat ilerisinde bulunan Altenburg'a ana ordu ancak 10 Temmuz'da varabildi. Viyana'ya ise 14 Temmuz'da ulaştı. Bozgundan sonra sadrazamın Viyana'dan Yanıkkale'ye iki günde döndüğü düşünülürse 8-14 Temmuz arasında altı güne yayılan 27 saatlik bir yürüyüşle Viyana'ya ancak varabilmesi düşündürücüdür (bkz. 2. Bölüm).

Kara Mustafa Paşa Viyana'yı kuşatma kararını içeren raporunu IV. Mehmed'e ancak 8 Temmuz günü yeni ordugâhtan gönderdi. Viyana yolunda kazandığı zaferlerin somut kanıtları babında Altenburg'da tutsak alınan bir kız ve bir oğlanı hediye olarak yollamayı ihmal etmemişti. Raporu götüren Telhisî İsmail Ağa IV. Mehmed'in huzuruna çıkıp ayrıca sözlü bir rapor sundu. Silahdar'a göre padişah bu emrivaki karşısında kızmıştı. Hedef Yanıkkale ve Komaran iken sadrazamın Viyana'ya yürümesini 'saygısızlık' olarak değerlendirdi. Evvelce söylese onun bu sevdasına asla rıza göstermeyeceğini adamının yüzüne söylemekten de çekinmedi. Kara Mustafa Paşa padişahın tepkisini tahmin ettiği için kararı geç bildirmiş olmalıdır. Bu noktadan sonra padişahın karara muhalefet etmesi artık mümkün değildi. Zaten Telhisî İsmail Ağa Belgrad'dan Viyana'ya kuşatmanın 12. günü ancak varabilmiştir. Bununla beraber Köprülüler devrinde

Viyana'nın fethine dair umutlar yeniden yeşerdiği için padişahın böylesine önemli bir kararı önceden bilmemesine şüpheyle bakanlar da vardır. Bu görüşe göre padişahı aklama kaygısıyla sadrazam bozgundan sonra günah keçisi ilan edilmişti. Bu şüphe tamamen yersiz değilse bile Osmanlı seferlerinde nihai hedefin ancak uca varınca düzenlenen meşverette belirlendiği unutulmamalıdır. [53]

Ana ordunun ileri harekâtına baktığımızda, Altenburg'a varan ordu palankanın '20 gün' dayanacak metanette olduğunu görünce kolayca ele geçirildiği için şükretmişti. Osmanlı kaynakları genelde bir kalenin gücünü betimlemek için 'yirmi gün dayanma' mecazını kullanırlarken mimarisini Osmanlı kaleleriyle karşılaştırarak anlatırlar. Teşrifaçıbaşı burayı Uyvar Kalesi ile kıyaslarken, Sarı Mehmed Paşa Çehrin Palankası'na benzetir. İçinde 'Belgrad' ambarı gibi geniş zahire ambarları bulununca Altenburg'un civar kaleler için zahire deposu görevi gördüğü hemen anlaşılmıştı.

Sadrazam Tatar ve öncülerin başarıları sayesinde tam bir güven duygusuna kapıldığından 9 Temmuz'da tuğları ve yeniçerileri beraberce 'sanki kendi memleketinde yürür gibi' Altenburg'a önden göndermişti. 10 Temmuz'da tüm orduyu alarak Rabçe menzilinden Altenburg'a yola çıktı. Birkaç saat sürmesi gereken yol kalabalıktan tozuyunca 5 saat çekti. Sadrazam o gün Altenburg palankasını teftiş ettikten sonra 11 Temmuz'da mola vermeden Gattendorf'a (*Gata*) vardı. Bataklığa girmemek için sapa yolu tercih edince yol beş saat sürmüştü. Esir Martelli ana yolun dolu yağışından dolayı bataklığa döndüğü için yürüyüşün ağır olduğunu not etmektedir. Buradayken Kara Mehmed ve Bekir paşaları 13-14 kilometre kuzeyde Tuna kıyısında Pojon'un karşısında bulunan metin Hainburg'u almaya gönderdi. Burası tıpkı Altenburg gibi Tatarlar tarafından ele geçirilememiş stratejik bir yerdi. Silahdar Hainburg'un surlarını Van'ın surlarından daha büyük ve yüksek olarak tarif etmektedir. Kale bir haftadan fazla Tatar saldırılarına dayanmıştı. Tuna kenarında bir kenarı dağa bitişik taş kalenin iç hisarı yüksek tepe üstündeydi ve tabii

53 Teşrifatçıbaşı, 78 [46a]; Silahdar, 829 [111a]; lojistik sorunlar ve ağır ilerleyiş hk. Barker, 233; şüpheci yaklaşım için Ünal, 28-29 ve Wheatcroft, 80.

ki de 'yirmi güne' dek kuşatmaya tahammülü vardı. Palanka muhafızları Osmanlı kuvvetlerine karşı yine direnmeyi seçince paşalar tüm süvariyi attan indirip dağ tarafından iç hisar dibine tırmandırdılar. Bir gün bir gece süren savaştan sonra açıktan taarruz ederek palankayı aldılar. Sadrazamın talep üzerine gönderdiği toplara gerek bile kalmadan kalenin fetih haberinin gelmesi ordugâhta sevinç yarattı. Kumandanlara derhâl Hainburg'u yakmamaları emri gönderildi ama emir varmadan Hainburg 'bir kuru duvara' dönmüştü bile; ünlün bestekâr Joseph Haydn'ın babası kaçıp kurtulan şanslı insanlardan biriydi. Ambar yandığı için ordu buradan zahire tedarik edemedi. Yabancı kaynaklar buranın Osmanlı kaynaklarının öne sürdüğü kadar çok tahribata uğramadığını belirtmektedirler.

12 Temmuz'da Wildungsmauer'de konaklarken Hainburg'dan gelen tutsaklarla Viyana varoşlarında ele geçirilen dört tutsak sorgulandı. Kara Mustafa Paşa bugün Hainburg'u ziyaret etti. Teşrifatçıbaşı bu gelişmeleri fetih alâmeti olarak görüp daha şimdiden düşmanı mağlup ve Osmanlıları muzaffer ilan etmişti bile. 13 Temmuz'da Fişka Suyu'nu geçen ordu Viyana'dan önceki son durak Schwechat'ta konakladı. Kara Mustafa Paşa o gün Viyana surlarına keşfe gitmişti. Schwechat'a geri dönerken yol üzerinde Fischamend'in yakıldığını görünce çok kızdı. Schewechat ve Fischamend taraflarından yükselen dumanları Viyanalılar da yaklaşan Osmanlı ordusunun çıkardığına kani olup çok ürkmüşlerdi. Sonraları bu yangınların bir kısmından geri çekilen Nemçe ordusunun sorumlu olduğu anlaşılmıştır. Belirtmek gerekir ki o dehşet anlarında hangi yangını kimin çıkardığının çetelesini tutacak kimse yoktu. Fakat Osmanlı kaynakları bile her yangında gayriihtiyari Osmanlı ve Tatar parmağı aramaktadırlar. Bu durum ilerleyen günlerde garnizonun Viyana varoşlarını yakmasında da görülecektir.[54]

54 Teşrifatçıbaşı, 79-82 [46b-48a]; Sarı Mehmed Paşa, 150; Özcan, "Viyana Bozgununun...", 237; Herold, 54.

Bir Mülteci İmparator[55]

Mülteci çoğu kez uluslararası bir hukuk nesnesi olarak diplomasi tarihinin ilgi alanına girmekte, insan olarak ise ancak diaspora çalışmalarında kendine yer bulabilmektedir. Gelgelelim Myanmar'dan Suriye'ye küresel ölçekte mülteci sorunuyla cebelleştiğimiz günümüz dünyasında mülteciler gündelik yaşamın bir parçası hâline geldiler. Artık harp tarihi yazarken onlar yokmuş gibi davranamayız. Hele ki kuşatmadan önceki haftada 60.000 Viyanalının şehri terk ettiği ve bir o kadar mültecinin de kırsaldan şehre geldiği hesaplanıyorsa.

İncelediğimiz üzere Nemçe doğuda hiçbir surette savaşa hazır değildi. 1682 sonlarına kadar asker celbi başlamadığı gibi önemli müstahkem mevkiler de berkitilmemişti. Savunma planına göre Osmanlıların Vah-Yanıkkale-Raba hattını aşamayacakları inancı hâkimdi. Dolayısıyla hattın gerisinde kalan Aşağı Avusturya'da yerinden edilenlerin kaçıp sığınabilecekleri korunaklı yerler hazırlanmadı. Osmanlıların gelişini gerideki yerleşimlere bildirecek haberleşme kuleleri ağı kurulmadı. Tatarlar ve akıncıların geçecekleri yol ve geçitleri tıkama gayesiyle ağaç kesme ve mânia oluşturma gibi basit önlemler alınmadı. Nihayet, köylü milisler öz savunma için silahlanıp örgütlenmediler. Bu durumun bir nedeni Batıcı hizbin siyasetteki etkisi nedeniyle Osmanlı tehdidinin önemsenmemesi ise diğer nedeni geçmişten gelen sorunlardı. 1683 senesi itibarıyla Nemçe 30 Yıl Savaşlarından kalan borçların altında ezilmekteydi. Dolayısıyla ne uç kalelerde ne de Aşağı Avusturya bölgesinde istihkâmlara harcayacak parası yoktu. Üstelik 1679'da Aşağı Avusturya'yı kasıp kavuran veba salgını neticesinde Viyana ve civarında tahminen 70.000'in üzerinde can kaybı yaşanmıştı. Bu durum yol açtığı sosyal facia bir yana yerel ekonomi ve maliye için ağır bir buhranı beraberinde getirmişti.

---

55 Valcaren, 10-13; Kretschmayr, 44-45 (İmparatordan Marco D'Aviano'ya, 18 Temmuz); Barker, 4-5, 241-45; Wheatcroft 116-17; Stoye, 136-49; Ackerl, 46-51, 54-55 (Graf Harrach'ın güncesi) ve 58-59; Dalérac, 56, 60; Rycaut, 101-102; Velimirovic, 818-20.

Orduların karşılıklı harekâtını incelerken üzerinde durduğumuz istihbarat zaafları bu sorunlara eklenince 1683'ün Haziran sonlarında savaş bölgesinde yaşayan halk kendini bir anda savaşın göbeğinde buluverdi. Neusiedl Gölü civarındaki ve Viyana etrafındaki köy ve kasabalar 3 Temmuz itibarıyla Osmanlıları Uyvar'da sanıyorlardı ve köylüler hasat zamanı olduğundan tarlalardaydılar... Tatarlara ve akıncılara apansız yakalanan bu insanlar Temmuz başından itibaren Yanıkkale'nin yukarılarından Aşağı Avusturya'ya kafileler hâlinde varmaya başladılar. İlerleyen günlerde zorla yerinden edilmiş bu insanların oluşturduğu yürüyüş kolları başta Viyana olmak üzere Aşağı Avusturya'nın müstahkem kasabaları ve şehirlerine doğru aktı durdu. 5/6 Temmuz'da Viyana'ya giriş kısıtlandı; gelenlerin arasında pekâlâ Tököli taraftarları ve 'Türk' casusları olabilirdi. Taşrada bunlar yaşanırken pek çok Viyanalı çoktan şehri terk etmişti bile. Kalanlar içinde öfkeli bir grup bu felaketlerden sorumlu tuttukları Katolik Kilisesi'ni protesto etmek amacıyla 5 Temmuz günü Kardinal Sinelli'nin evinin camlarını taşladı. Papalığın imparatoru Protestan Macarlara karşı kışkırtıp Türklerin saldırmasına sebebiyet verdiğini düşünüyorlardı. Zavallı Sinelli aslında bu politikayı benimsemediğinden papanın kentteki temsilcisi Buonvisi ile pek de anlaşamıyordu.

Bu ruh hâlinin hüküm sürdüğü Viyana Petronell Vakası'nın duyulmasından sonra âdeta can pazarına döndü. Fısıltı gazetesi ordunun tamamen yenildiğini, kaçan piyadenin Viyana'ya zamanında yetişemeyeceğini yayıyordu. O panikle tüm yollar kenti terk edenlerin arabalarıyla tıkandı ve hatta yük ve koşum hayvanı karaborsaya düştü. Kaçan Viyanalıların en ünlüsü elbette İmparator Leopold idi. Ailesi ile mülteciler kervanına katıldı. Alman prenslere gönderdiği feryatnamelerde zevahiri kurtarmaya çalışması dikkat çekicidir. Muhtemel tehlike geçene dek alt tarafı 'birkaç saatliğine' kentten ayrılıyordu. Gelgelelim kente ancak 69 gün sonra geri dönebilecekti. Kenti böyle terk etmesi kuşkusuz halkı olumsuz etkiledi ama devletin varlık nedeni bu kararı âdeta dayatmıştır. O tarihte Habsburg Hanedanı'nın soyu tükenme tehdidi altındaydı. Hanedanının diğer kolu olan İspanyol Habsburglarında tek erkek üye Kral II. Carlos idi ve çok yaşaması beklenmiyordu - 1700 yılındaki vârissiz ölümü

İspanya Veraset Savaşlarını (1701 - 1714) başlatacaktı. Viyana'da ise Leopold, beş yaşındaki oğlu Joseph ve henüz bebek olan oğlu Leopold Joseph (ö. 1684) haricinde Habsburg Hanedanı'nda başka erkek yoktu. Üstelik koruması gereken karnı burnunda bir kraliçe vardı. Viyana'da 1000 asker mevcutlu garnizona güvenliğini emanet edemezdi. Dolayısıyla, imparatorun Viyana'dan ne zaman ayrılacağını kararlaştırmak üzere 5 Temmuz'da bir gizli toplantı yapılmasına zaten önceden karar verilmişti.

7 Temmuz'da felaket haberlerini getirenlerden biri Raba Suyu Zaferi'nin (1664) mimarı meşhur Montecuccoli'nin oğluydu. Tatarların Fişka Nehri'ni bile geçtiklerini bildirmesi bardağı taşıran damla oldu. Burası Viyana'dan önceki son doğal engeldi. 7 Temmuz akşamı saat 8:00'de Leopold üvey anasını Tuna'nın Viyana yakasını takip eden daha kısa rotadan korunaklı Klosterneuburg adlı manastır kasabasına gönderdi. Kendisi de ailesi ve saray halkını alarak Tuna'nın karşı yakasına geçti ve Yukarı Avusturya'nın yolunu tuttu. Tatar ve akıncılar onun dört günde alacağı mesafeyi bir günde gidecekleri için en güvenli rota Osmanlıların henüz geçmediği Tuna'nın öte yakasıydı. Açıkçası 5 Temmuz'da Mödling ve Perchtoldsdorf'da avlanırken Bruck'a kadar gelmiş Tatarların eline geçmemesi bile büyük şanstı. Nitekim buralar bir hafta içerisinde yağmalanıp yakıldılar.

Pojon'da tutulan Macar kraliyet alâmetlerini her ihtimale karşı 5 Temmuz'da Viyana'ya getiren 300 süvariden ibaret muhafız kıtası o gece imparatorun üvey anasına yolda eşlik etti. Bu nedenle Leopold 13,5 km ilerideki Korneuburg'a dek sadece silahlı saray hizmetkarlarıyla gitmek zorundaydı. Alev alev yanan ufuklar ve bu küçük heyete pek dostça davranmayan köylüler korku saçıyordu. Bu potansiyel mülteciler mülteci imparatorun kendilerini yüz üstü bırakıp gitmesini tasvip etmemişlerdi. Leopold tüm gece açık havada minderler ve halılar üzerinde uyumak zorunda kaldı. Neyse ki ertesi gün süvari kıtası Tuna'dan karşıya geçip kendisine katıldı ve o gece Krems'e varıldı. 8 Temmuz'da burada gecelerken Tuna'nın karşı yakasında, yani Viyana tarafında, Tatarların bir anda ortaya çıktıkları ve 'İskender' Köprüsü'nü yakmaya geldikleri söylentisi herkesi dehşete düşürdü;

zira bu köprü sadece 1,5 km ileride Stein'da bulunuyordu. Haberin yalan çıkması üzerine imparator ağırlıkları Tuna'dan güneye geçirip Melk'e gönderirken kendisi de kayıkla buranın yolunu tuttu.[56] Önce 180 kilometre ötedeki Linz'e sığınan imparatorluk ailesi ve Nemçe hükümeti 14 Temmuz'da Tatarların buraya yaklaştığı haberleri üzerine 80 kilometre daha batıya giderek Bavyera'da bulunan Passau kasabasına taşınmak zorunda kaldı. Bahsedilen gizli toplantıda alınan kararlar doğrultusunda imparatorluk kütüphanesinin değerli yazmaları, devlet arşivi ve hazine ise 6-10 Temmuz'da Viyana'dan kaçırılmış ve 18-22 Temmuz arasında Passau'ya çoktan varmıştı. Hatta imparatorluk arşivcisi Geiger, arşivi nakleden gemiyi kendi parasıyla kiralamak zorunda kalmıştı. Sanat eserleri, gümüş eserler ve halılar ise Viyana'dan çıkarılamadılar. İmparator Passau'dan Peder D'Aviano'ya hakkındaki dedikoduları yalanlamak için bir mektup yazarak tehlikeli yolculuğunu tasvir etmişti. Mektubunu, "Barbarların eline geçmemesi için zavallı Viyana'mı Zatıalinize emanet ediyorum. Çünkü böyle bir şey olursa, korkarım ki her şeyi kaybedeceğiz..." diye bitirmektedir. Tüm eksikliklerine karşın Nemçe tarafının sergilediği bu tedbirli davranış kuşatmanın son günlerinde Osmanlı karargâhında görülmemektedir. Son derece önemli Osmanlı evrakı ve hazine tüm ordu ağırlığıyla birlikte 12 Eylül günü bozgundan sonra düşman eline düşecekti; hiç değilse imdat ordusunun geldiği kesinkes öğrenildiği vakit stratejik önemi haiz evrak ve hazine geriye alınabilirdi.

İmparatorun Viyana'dan kaçtığı günlerde Kara Mustafa Paşa hâlâ Yanıkkale'deydi ama Tatarlar Viyana'yı kuzeyden ve batıdan çevreleyen Viyana Ormanı'na (*Wiener Wald*) sızmaya başlamışlardı bile. Bir başka kol ise Osmanlı çarhacılarıyla beraber Petronell Vakası'ndan sonra Neusield Gölü'nden güneye saparak Sopron taraflarına gittiler. Üçüncü bir kol Viyana'nın güneyinde daha bir hafta önce Leopold'ün avlandığı Mödling taraflarına saldırdı. Yağmadan kaçmak için Tö-

56 Ackerl, 54-56; İskender Köprüsü'nü Fransa elçisi Markiz de Sepville'in kısmen bozdurtarak imparatorluk ailesini birkaç km uzaklıktaki Tatarlardan kurtardığı hk. bkz. Schimmer, 89.

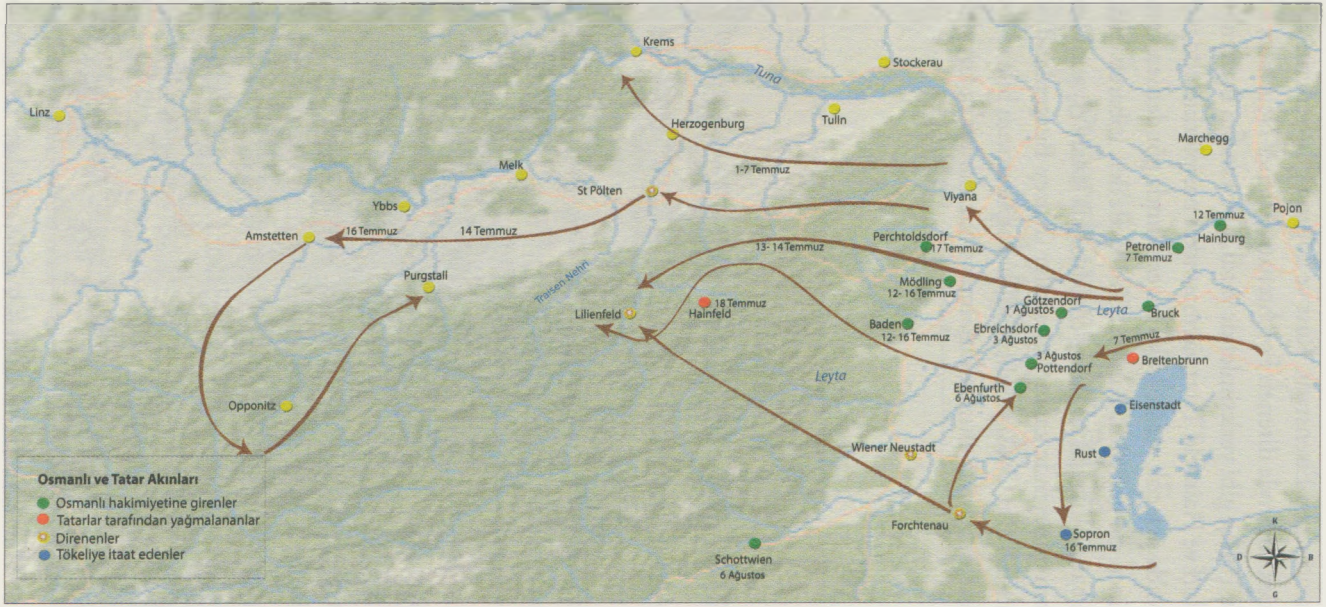

3.19 Osmanlı ve Tatar akınları

köli'ye itaati seçen Eisenstadt, Rust ve Sopron gibi yerlerin yanında sonuna dek başarıyla direnen Forchtenau, Wiener Neustadt, Lilienfeld ve St. Pölten gibi yerleşimler de vardı. Öte yandan Breitenbrunn, Götzendorf ve Hainfeld Tatar yağmasından nasiplerini aldılar. Aşağı Avusturya'da pek çok yer ise kuşatma esnasında gönderilen Osmanlı birliklerince ele geçirildi. Kısacası Yanıkkale'den itibaren Neusiedl gölünün batısı, Viyana'nın kuzeyi ve batısında kalan Viyana Ormanı, Viyana'nın güneyinde kalan yerleşimler (Kuzey Burgenland) ve nihayet batıda Tulln Ovası yakılıp yıkıldı. İmparatorun bile terk ettiği Viyana işte bu şartlar altında kuşatmaya hazırlanmaya koyulacaktı.

3.20 Tatarlar esirleriyle dere yeldiriyor

Dördüncü Bölüm
KUŞATMA

SURLARIN KEŞFİ VE VİYANA'DA YANGIN TEHLİKESİ

Kara Mustafa Paşa 13 Temmuz'da Schwechat'a vardığında Viyana garnizonu varoşları yakmakla meşguldü. Viyana bir haftadır hummalı bir şekilde kuşatmaya hazırlanırken bu önemli işi en sona bırakmıştı. Kentin sur dışına taştığı tek yer topografik nedenlerle Osmanlıların kuşatacağı güneybatı sektörü olup burada zamanla pıtrak gibi çoğalan varoşlar (sur dışı mahalleler), bağlar ve bahçeler şarampo inişini (*glacis*) tamamen işgal ederek kuşatmanın kalenin dibinden başlamasına davetiye çıkartmaktaydılar. Schwechat'da yarım saat kadar dinlenen sadrazam 10.000 kadar süvari ile keşif için Viyana'ya varınca kuşatmanın ilk çatışması kentin batısında bulunan St. Ulrich varoşunda çıktı. Bazı gönüllü süvariler sabah 10:00 sularında burada yangın çıkartan garnizon askerlerine saldırarak bin kadarını öldürdüler. Sadrazamdan ihsan almak için 150 kadar kelle ve 50 dil (tutsak) getirdiklerini Teşrifatçıbaşı'ndan öğreniyoruz. Buna karşın Habsburg kaynakları asıl saldıranın garnizon olduğunu ve St. Ulrich'i henüz boşaltamamış olan yaşlı ve çocuklara saldıran 'Türkleri' püskürtüp yüz kadarını öldürdüklerini iddia ederler.

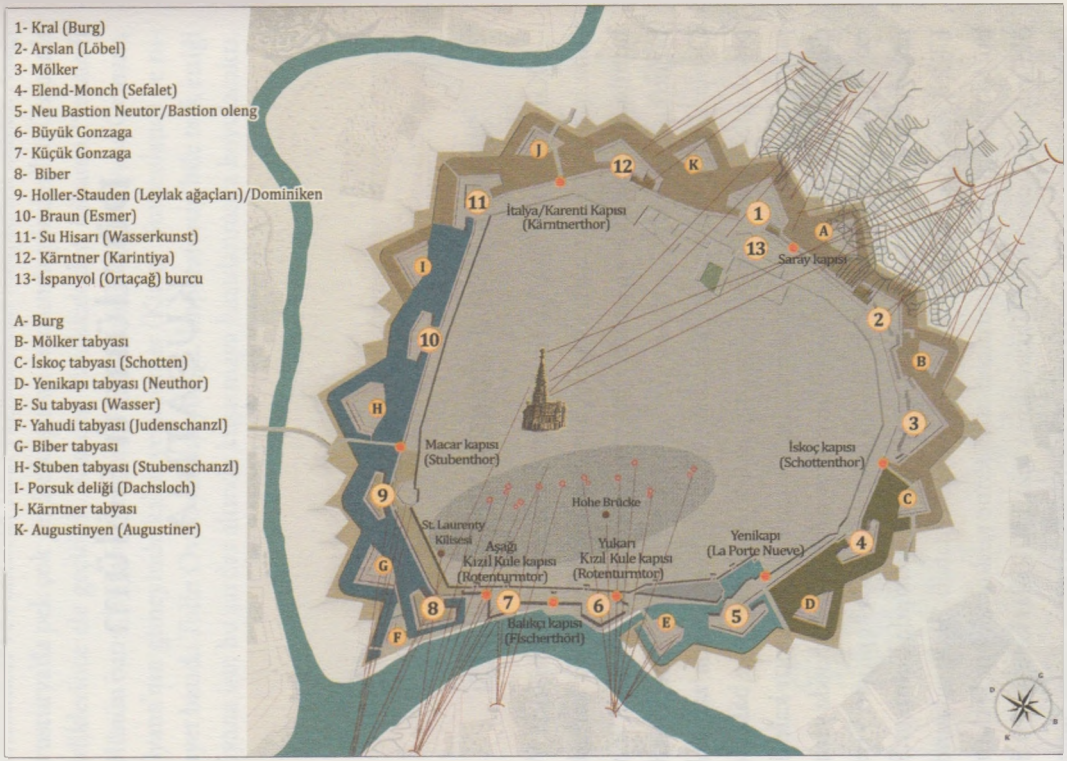

4.1 Viyana Kalesi planı

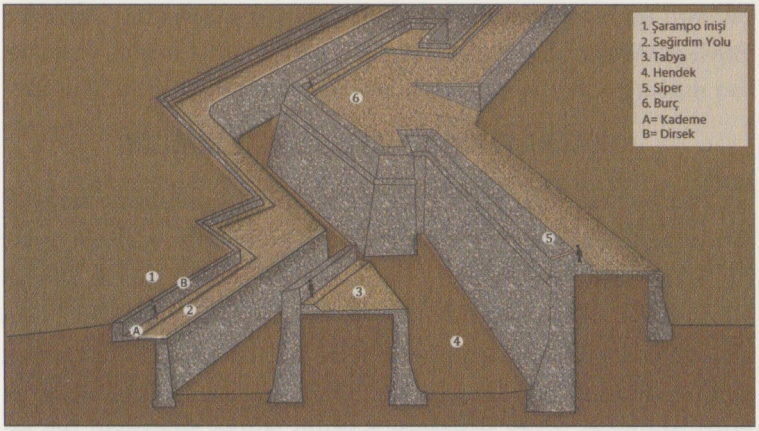

4.2 Hendek kesiti

Kara Mustafa Paşa bu çatışmadan sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın I. Viyana Kuşatması (1529) zamanında otağını kurduğu yeri (Neugebaude) ziyaret etti. Süleyman Han otağını bile almadan apar topar çekilince burada kuşatma anısına otak şeklinde bir kasır yaptırılmış ve burası zamanla kasırlar, bahçeler ve türlü türlü hayvanlar barındıran korularla bir beldeye dönüşmüştü. Silahdar'a göre belde Süleyman Han'a gösterilen saygının ifadesiydi. İkinci kuşatmadan 19 yıl önce Viyana'ya sefaretle giden meşhur seyyah Evliya Çelebi ise beldenin 'biz Süleyman Han'a otağını bıraktırıp kaçırtmış adamız' demiş olmak için mamur edildiğini düşünmüştü. Yine de güneş vurdukça parıl parıl parlayan kırmızı bakır kaplı çatıların ihtişamı karşısında etkilenmişti.

Kuzeybatıda bulunan Rossau yakılan varoşlardan biriydi. Güneybatıda çatışmalar sürerken rüzgârın etkisiyle buradaki yangın surların dış tarafında istiflenen kerestelere sıçradı ve kontrolden çıkarak duvarları yalamaya başladı. Sur içine sirayet ederse yakınlarda bulunan mühimmat ve barut depoları infilak edebilir ve surların batı kısmı tamamen yıkılabilirdi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bir keşif kolunun başında ayağının tozuyla Viyana'yı alan büyük fatih olmaya çok yakındı. Askerler ve ahali canlarını dişlerine takarak bu binaların camlarını derhâl tuğlayla ördüler ve surların üzerindeki ahşap siper

çitlerini (palisat) ıslatarak yangının sur içine sıçramasını önlediler. Böylece Viyana bu büyük tehlikeyi atlattı.[1]

KUŞATMA PLANI VE SAVUNMA HAZIRLIKLARI

1683 senesi itibarıyla Viyana Kalesi türlü yenileştirme faaliyetlerine rağmen Ortaçağ mimari üslubunu koruyordu. Kalenin ilginç bir hikâyesi vardır. Üçüncü Haçlı Seferi'ne katılan Arslan Yürekli Richard eve dönüş yolunda kavgalı olduğu Avusturya Dükü'nün arazisinde kimliğini gizleyerek seyahat ederken yakalanınca tutsak alınmış ve ancak '300 kova gümüş' tutan fidye karşılığında esaretten kurtulabilmişti. 1529 senesinde Kanuni Sultan Süleyman işte bu İngiliz parasıyla inşa edilen kaleyi kuşatmıştı. O zaman erken gelen kış sayesinde Viyana surdaki gediğe rağmen Osmanlı eline geçmekten kurtulmuştu. Derhal başlatılan yenileştirme faaliyetleri dönemin anlayışına uygun yürütüldü. Ateş kusan toplara kolay hedef olmasın diye surlar törpülenip alçaltıldı. Düz uzanan surlar birbirine yan ateş desteği verip düşmanı çapraz ateşe alan tuğla kaplı devasa pörtlek burçların eklenmesiyle zikzaklı bir görünüm aldı.

17. yüzyılda kale cenginde değişen anlayış uyarınca Viyana surlarını da elden geçirmek gerekti. 1670'lerden itibaren sulu hendek fikri terk edildi. Tuna'nın beslediği hendek imparatorluk sarayı (Hofburg) ve civar mahallelerde (güney mıntıkası) kışın sızdırma ve neme yazın ise buharlaşma ve çamurlaşmaya yol açıyordu. Yeni yapılan kuru hendek bu sorunları giderdiği gibi üçgen ve yarım ay formlu müstahkem bağımsız tabyaları (*ravelin*) barındıracak kadar genişti. Bu tabyalar burçları bağlayan perde duvara ve sur kapılarına cepheden taarruzu engelliyorlardı. Hendeğin dış duvarı bir siper (*parapet*) vazifesi görüp hendeği içten çepeçevre dolanan seğirdim yolu (*covered way*) ile korunmaktaydı. Hendeğin önünde (*counterscarpe*) ise yığma taşlı topraktan oluşturulmuş dik şarampo inişi (*glacis*) vardı; böylece

1 Teşrifatçıbaşı, 81-82 [47b-48a]; Silahdar, 835-36 [111b]; Şeyhî İbrahim, 38b; Evliya, VII/90, 92; Valcaren, 16-17; *The Present State*, 4; Cacavelas, 47-48; Barker, 253.

hendeğe ulaşmak isteyen düşman bağımsız tabyaların ateşi altında şarampo inişini tırmanmaya mecbur kalacaktı. Öte yandan Stoye o devirde çizilen tahkimat planlarına nazaran şarampo inişinin pek de yokuş olmadığı görüşünü savunmaktadır.[2]

Yenileştirme faaliyetleri sürerken meşhur seyyah Evliya Çelebi 1665 senesinde Elçi Kara Mehmed Paşa'nın[3] sefaret heyetiyle Viyana'ya gitmiş ve surları inceleme fırsatı edinmişti. Seyyah 'imansız diyarda amansız Almanın kalesi' dediği Viyana Kalesi'ni doğudan batıya doğru uzanan badem şekilli, Elburz Dağı (Kaf Dağı) kadar yüksek, lanetli bir kale olarak tarif eder. Toplam 27 tabyanın 12 adedi

---

2 *A Desciption of Vienna*... (Passau'dan gelen mektup, 14 Ağustos); Wheatcroft, 121-22; Stoye, 67-69; Barker, 228; ilk Osmanlı kuşatmasından sonra 16. yüzyılda yapılan yenileştirmeler için bkz. Krause ve Sonnlechner, "Landscape and Fortifications of Vienna."

3 *Sicil-i Osmani*'deki (c. 4, 1057-58 [c.IV, 186-87]) yanlış malumattan dolayı tüm yerli ve yabancı eserler 1665 senesinde Viyana'ya elçilikle giden Elçi/Kara Mehmed Paşa ile Viyana Kuşatması'na katılan Diyarbakır Valisi Kara Mehmed Paşa'yı aynı kişi sanmaktadırlar. Evliya Çelebi'nin eşlik ettiği Elçi Mehmed, 'bostancıbaşılıktan' çıkma bir müteferrika iken Rumeli Beylerbeyi payesiyle paşa yapılıp Viyana'ya gönderildi ve dönüşte maaşına 120 akçe zam ile saraydaki görevine devam etti. Kara Mehmed ise 'bostancı odabaşılığından' çıkma Trablus Sipahiler Ağası iken Sarı Hüseyin Paşa'nın yerine Şam Beylerbeyi atandı (1670). *Sicil-i Osmani* iki paşayı karıştırdığı için Elçi Paşa'nın dönüşte 'kapıcıbaşılıkla sipahiler ağası' atandığı söylüyor ki Rumeli payesine sahip bir paşanın böyle 'ağa' atanması düşünülemez. Nitekim Silahdar, 1670'e kadar Kara Mehmed'i 'Kara Mehmed Ağa' olarak anar; bu zamanda Elçi Mehmed beş yıldır paşaydı. Kara Mehmed, Halep Beylerbeyi olarak Çehrin Kuşatması'na (1678) katıldı ve ertesi sene Çehrin'deki azmi neticesince vezaret verilip Babadağı muhafızı oldu. Nihayet Diyarbekir valisi iken Viyana Kuşatması'na katıldı ve kuşatmadan sonra Budin valisi atandı. Ertesi sene kenti savunurken öldü. Defterdar Sarı Mehmed Paşa olağanüstü gazaları olan, yiğit, cömert ve şanlı bir vezir olduğunu söyler (s. 185). Silahdar ise andığımız zulüm, Ciğerdelen Hezimeti (9 Ekim, bkz. 6. Bölüm) ve 1684'te Peşte'nin elden çıkması meseleleri yüzünden onu hiç sevmeyip kendi bildiğini okuyan, cahil bir Türk (*Türk-i nâdân*) olduğunu öne sürer (elçi paşadan ise sitayişle bahseder). Ona göre zalim, gaddar, kan dökücü ve kincidir. Fakat şehadetini anlatırken mertliğine vurgu yapar. Silahdar, 398 [54a], 400 [54b], 424 [57b], 583 [79b], 643 [87b], 680 [92a], 751 [101a], 897 [119b], 944 [124b].

kalenin 'kendi vücudunda' bulunup kaleden dışarı pörtlemişlerdi ve her biri onun abartılı rakamlarıyla 1000 asker ve 40-50 top alacak büyüklükteydiler. Seyyah duvar üzerinden suru 15.000 adımda dolaşmıştı. Güvenlik nedeniyle burçlara sokulmadığı için burç çizgilerini takip eden hendek kenarından kalenin etrafını dolaşmış ve kale çapını tespihinin yardımıyla 21.500 adım olarak hesaplamıştı.[4]

Sadrazam 13 Temmuz'da keşfi tamamladıktan sonra Schwechat'a geri dönerken güneybatı sektöründe (4.1'de 1, 2, 3 numaralı burçlar) bulunan Burg ve Löbel burçlarını kuşatmaya karar vermişti. Sadrazamın otağı ise buranın karşısındaki St. Ulrich'te kurulacaktı. Bu mıntıkanın seçilmesi son anda verilen bir karar değildi elbet. Venedik elçisi Pietro Civrano'ya (1679-1681) göre kalenin planlarını sadrazama ulaştıran Don Giuseppe Marebese adlı bir İtalyan mühtedi (Mustafa Bey?) vardı. Viyana'daki İspanyol elçisi ise Caprara'yı aslen Messinalı olup İstanbul'da Osmanlı hesabına faaliyet gösteren bazı İspanyollar hakkında uyarmıştı. Fransız Cizvitleri ve Kapuçinleri Kara Mustafa Paşa'ya kartografik haritalar hediye ederken Felemenk tüccarları da onlarla rekabet hâlinde benzer yardımlar da bulunuyorlardı. Kapitülasyonların sıfırdan müzakere edildiği 1670'lerde bu tip hediyelerle avantaj sağlamaya çalıştıkları aşikârdır. Felemenk elçisi Justin Colyer 1668'de IV. Mehmed'e Wilhelm ve Joan Blaeu'nun ürettiği 11 ciltlik Latince *Atlas Maior* (1622) adlı eseri hediye etmişti ki Venedik'e göre bu ölümcül bir hataydı. Padişah, sadrazam ve Mavrokordato merakla inceledikleri bu eseri Ebu Bekir b. Behram ed-Dımaşki başkanlığındaki bir komisyona 1675'ten itibaren tercüme ettirdiler. 1682/83'te ferman üzere Almanya ve Macaristan kısmının çevirisine öncelik verilmiştir. Yanıkkale'de Osmanlılara esir düşen

4 Evliya, VII/97; Silahdar, 431-32 [58b]. Elçi Mehmed Paşa'nın Viyana'dan döndükten sonra sunduğu rapora göre kentin iç kalesi (?) 1500 metre uzunluğunda ve 975 metre genişliğindeydi. Surlarda 12 tabya ve hendekte 17 adet toprak tabya vardı. Hendeğin bir tarafının 'yassılığı' 60 metre, diğer tarafının yassılığı ise 48,75 metreydi. 6 adet atlı ve 2 adet piyade kapısı vardı. Kapı yanlarında duvar kalınlığı 27 metreyi buluyordu. Hendek dışındaki şarampo inişi bitimindeki kazıklar ile surlar arasında 195 metre mesafe vardı.

Marsigli'nin Ebu Bekir ile altı ciltlik 'muhtasar' bir çevirisi ancak 1685'te biten bu eser hakkında fikir alışverişi yapmaları meşhurdur.

1682 Kasım'ında Nemçe ile görüşmeleri yürüten Tököli'nin temsilcilerinden Szirmay sonrasında Edirne'ye temsilci olarak gelmiş, Filibe (10 Nisan) ve Belgrad'da (11 Mayıs) sadrazamı iki defa ziyaret etmişti. Szirmay özellikle imparatorluk sarayının bulunduğu mıntıkada surların köhne olduğunu belirtip bu mıntıkadaki burçları ve bağımsız tabyaları gösteren bir tahkimat planını sunmuştu. Planı beraberinde Viyana'ya götürdüğü aslen bir Kapuçin keşişi olan mühendis Ahmed Bey çizmişti. Nemçe istihbaratına göre o, Mustafa Bey adlı bir adam ve Tököli'nin Pál Szepey adlı bir adamı sadrazamı Viyana'yı kuşatması için ayartıp Burg - Löbel bölgesine saldırmasını tavsiye ediyorlardı. Martelli'nin 4 Temmuz'da Viyana Kalesi'nin planı eşliğinde sorgulandığına değinmiştik. Surların durumu sorulduğunda Martelli düşmanını yanıltmak maksadıyla Macar Kapı (4.1'de 9-10 arası, Stubentor) tarafında surların zayıf olduğunu söylemişti. Kara Mustafa Paşa hırsından köpürüp derhâl kafasının kesilmesini emretse bile Martelli, Mavrokordato'nun şefaatiyle kurtuldu. Bu sayede Osmanlıların o mıntıkada surların ne kadar güçlü olduğunu bildiğini anlamıştı. Sadrazam dört gün sonra Viyana yolunda ana orduyla Rabçe'nin ötesine geçtiği vakit Martelli'yi bir kez daha sorguladı. Tuna'nın öte yakasından en kolay yürüyüş güzergâh hangisiydi? Viyana'nın kapıları ne durumdaydı? Hendeklerin genişliği ve derinliği neydi? Hendek içinde kaç bağımsız tabya vardı (*ravelin*; 4.1'de A - K)? Martelli, hendekte su olup olmadığını anlamaya çalıştıklarından kuşkulanmıştı.[5]

Doğu - Güneydoğu Mıntıkası

Kuşatmaya uygunluk açısından en tartışmaya açık yerlerden biri kentin doğusundaki Viyana Deresi tarafı surları (4.1'de 8-9) idi.

5 Barker, 230, 390, 403; Faroqhi, "A Prisoner of War", 197; Stoye, 48; Sarıcaoğlu, 122-42; Wheatcroft, 108; Martelli, 21-22, 28-29, 32. Hemen her gece dayak yediğini ve devamlı "Müslüman ol rahat et" yollu telkinlere maruz kaldığını öne sürmektedir.

4.3a Viyana Kalesi doğu-güneydoğu mıntıkası

Burada Tuna Kanalı (Tuna'nın bir kolu) ve kentin kuzeydoğusunda ona katılan Viyana Deresi Evliya Çelebi'nin de gözlemlediği gibi surlara çok yakın akıyordu. Bu nedenle siperleri su basabilirdi. Ama nehir yatağı kuruysa surun dibinden metrise girip buradaki zayıf surlara saldırmak mümkündü. Saat yönünde güneye doğru gidince duvarlar (4.1'de 10) alçalıp kalınlaşıyor, sur temeli derinleşiyordu. Güneydoğu sektörüne (4.1'de 11) doğru derenin burçlardan uzaklaşmasıyla ortaya çıkan arazide bostanlar ve binalar kuşatmacıya koruma sağlayabilirdi. Evliya Çelebi'ye göre sur uzunluğu 2000

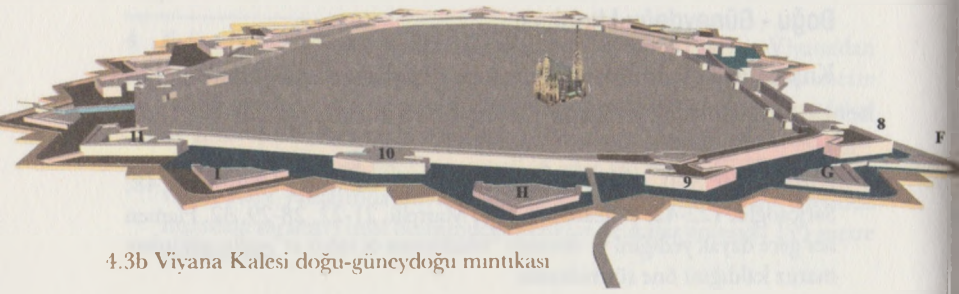

4.3b Viyana Kalesi doğu-güneydoğu mıntıkası

adım olan bu bölgede derenin ötesindeki bağlık bayır metris almaya (siper kazmaya) uygundu. Oradan kaleye pekâlâ 'toprak, sepet, metris sürmek' (siperleri kaleye yaklaştırmak) mümkündü.

Genel bir gözlem olarak su tarafındaki (doğu mıntıkası) burçların küçük olup sınırlı sayıda top ve askerle savunulduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan her burcun ilerisinde hendek içine inşa edilmiş olan bağımsız tabyalar aşılması güç engellerdi.[6]

Kuzey Mıntıkası

Kuzeydeki Prater Adası (Leopoldstadt) karşısına düşen surlar (4.1'de 6 - 7) arasında uzanan perde duvar kalenin en zayıf noktasıydı. Limanın bu mıntıkanın batı ucunda bulunması sebebiyle Ortaçağ'dan kalma alçak ve yalın kat duvar kayıkhaneler ile delik deşikti. Sur önünde boydan boya uzanan devasa bir tahta çit (parmaklık) zayıf duvarlara ek koruma sağlıyordu. Tuna tarafındaki surların zayıf olduğunu Evliya da fark etmişti. Sur ve önündeki parmaklığı çift kat duvar olarak tarif edip aralarından enli ve meydanlı bir yol geçtiğini belirtmektedir. Duvarların her biri beşer adım kalınlığında olup temellerinde 'hamam kubbesi' gibi iri taşlar bulunduğunu gözlemlemişti. Çitin önünden surları batı - doğu doğrultusunda döverek akan Tuna Kanalı hendek vazifesi görmekteydi. Evliya yazın su seviyesinin düşmesiyle adadan yayan geçip kaleye baskın verilebileceğini fark etmiştir. Elçilik heyetine Leopoldstadt'ta tahsis edilen sarayın penceresinden 'oğlancıkların varoştan kaleye su içinden yürüyerek' geçtiklerini görünce yetkililer 'Türkler suyun azlığını anlamasın diye' kanala girmeyi derhâl yasaklamışlardı. Gerçekten de o çağlarda hendeğe çöp atma adedi yüzünden kanal zamanla sığlaşmıştı. Öte yandan Nemçe tarafının öğrendiğine göre Kapuçin Ahmed Bey Kara Mustafa Paşa'ya kanal ve dere tarafına bakan surlarda gedik açmanın zor olmadığını kabul etmekle beraber kaleye buradan saldırmayı önermemişti. Kanalın su seviyesindeki ani yükselmeler ve kuru Viyana Deresi'nde görülen yaz taşkınları tüm kuşatmayı tehlikeye

6 Wheatcroft, 128; Barker, 229; Evliya, VII/98; Macar Kapısı'nı güneybatı yönündeki Saray Kapısı ile karıştırmaktadır.

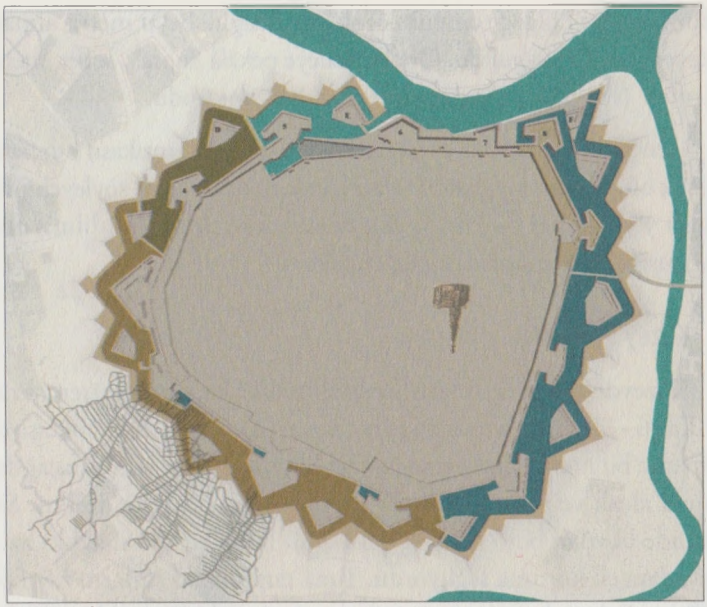

4.4a Viyana Kalesi kuzey mıntıkası

atabilirdi. Nitekim kuşatma esnasında aniden bastıran yaz yağmuru kanaldaki su seviyesini derhâl yükseltmiştir. Baskın için kanalın ölgün aktığı bir vakit gözlenecek olsa dibinde biriken çamur hızlı geçişe izin vermeyeceğine göre yeni yapılan Gonzaga burçlarının çapraz ateşi baskın birliklerini biçmesi işten değildi. Ayrıca, adanın darlığı baskını besleyecek kadar çok asker barındırmaya engeldi.

4.4b Viyana Kalesi kuzey mıntıkası

Evliya Çelebi adanın darlığına, kanaldaki suya ve garnizon ateşine karşı bir önlem düşünmüş gibidir. İnsan eliyle açıldığını varsaydığı kanalı Tuna'dan ayrıldığı yerden kapatıp kurutmanın gerektiğini birkaç defa tekrarlamaktadır. Belki de kanalın kuru yatağı sayesinde az askerle hızla surlara ulaşarak çapraz ateş sorununu çözebileceğini düşünmüştü. Fakat arazinin bu noktada sur içinde sertçe yükseldiğini ve kaleye girilse bile dik bayır boyunca hücum etmek gerekeceğini düşünmemiş gibidir.[7]

Evliya Çelebi bu mıntıkada iki kat duvar yapılmasını ve hendek niyetine kanal açılmasını I. Viyana Kuşatması ile ilişkilendirir. Kale tarifinde yönleri sıkça karıştıran seyyah, Sultan Süleyman'ın kaleyi buradan (kuzey yerine 'batı' der) dövdüğünü iddia eder. Ayinlerle kutsanan onca tamirata rağmen duvar her defasında çökünce son çare olarak duvardaki gedik kalın gemi tahtasıyla yamanmış ve Viyana yamalı kaleye dönmüştü. Evliya Çelebi muhtemelen Tuna tarafındaki yenileştirme çalışmalarında surlara kurulan ahşap iskeleleri yama gibi düşünmüştü. Nitekim bu yamalı duvarın karşısında bulunan büyük ve zengin bir varoşun istimlak edilip üç ayda yıkıldığını ve 'yedi kraldan' gelen askerle 'yedi' tabya, hendek ve şarampo yapıldığını belirtmektedir. İnşa hâlindeki istihkâmlara dair verdiği ayrıntılar ne kadar doğrudur bilinmez ama Uyvar'ın fethedildiği günlerde Viyana'yı ziyaret eden İngiliz Skippon muhtemel 'Türk' saldırısına karşı bu mıntıkadaki varoşların yıkılıp kalın, yeni duvarlar inşa edildiğine tanık olmuştu.[8]

---

7 Wheatcroft, 126-27; Barker, 417; Stoye, 69-70; Evliya, VII/97, 128 [56a, 73b]; Cacavelas, 69 surların en zayıf olduğu bu yere lağım atmak için 29 Temmuz'da kanalı kapatma teşebbüsüne girişildiğini ama güçlü akıntıdan dolayı becerilemediğini ileri sürer.

8 Evliya, VII/97-8, 128. Kanalın Tuna'dan ayrıldığı yeri -Küçük Alman Dağları eteğinde Viyana bayırları altında- doğru olarak saptar. I. Viyana Kuşatması'nda gedik Karintiya Burcu'nda (12), yani güney sektöründe açılmıştı. Tuna tarafı (kuzey) Evliya'nın iddiasının aksine sakindi. O istihkâm kurulmasını Türklerin 'gânim' yılında (hicri 1091, miladi 1680/81) kente saldıracaklarını öngören bir kehanetle ilişkilendirir ki bu konuyu ayrı bir çalışmada inceleyeceğiz; Skippon, 490.

Güney - Güneybatı Mıntıkası

Viyana'yı güney - güneybatı sektöründen (4.1'de 12 ve 1-3) kuşatmak en makul seçenek olarak belirmektedir. Kuşatmanın asıl yükünü surların kara tarafında bulunan Burg ve Löbel burçları ile kuru hendekte ikisinin arasında duran bağımsız Burg Tabyası (4.1'de 1, A, 2) çekmişlerdir. Burg ve Löbel burçlarını bağlayan perde duvar uzundu ve saldırıya nispeten açıktı. Kale bedeninin simetrisi surlara sonradan eklenen iki pörtlek burç (Burg: 1541, Löbel: 1544-1547) nedeniyle bu noktada bozulmuştu. Bu durum burçların birbirlerine tam yan ateş desteği vermelerine engel olup ateş sahasında kör noktalar oluşturuyordu. Demek ki kuşatmacı kaleye görece güvenle yaklaşabilirdi. Evliya Çelebi bu surların sıkıştırılmış toprak ve taştan yapılıp 20 adım enli olduğunu aktarır. Dış yüzeyi tuğla kaplı (*dolma rıhtım tuğla bina*) bu surun ardına 30 adım eninde dolma toprak yığıldığını keşfetmişti. Bu mıntıkadaki kuru hendeğin '80 kulaç (~150

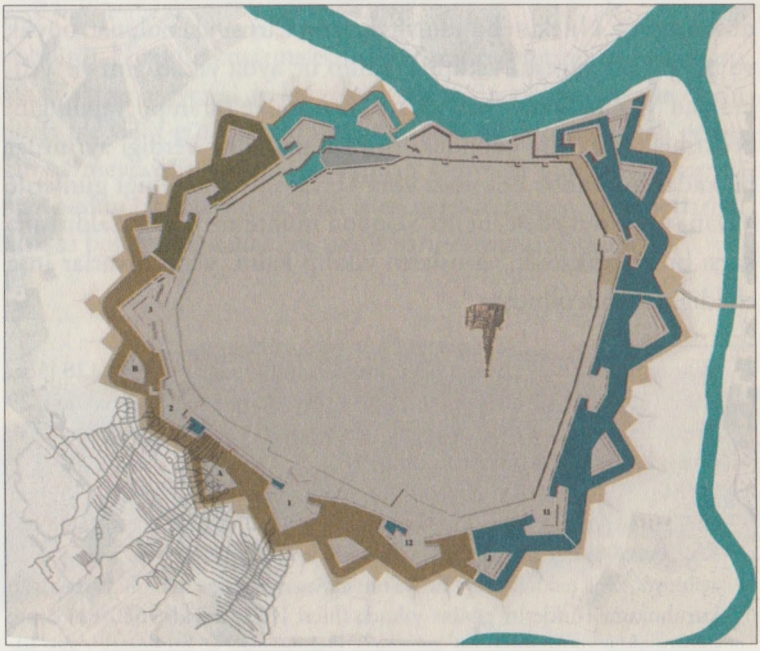

4.5a Viyana Kalesi güney-güneybatı mıntıkası

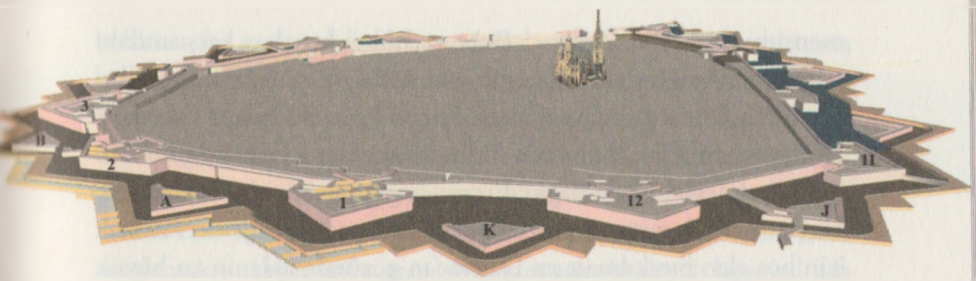

4.5b Viyana Kalesi güney-güneydoğu mıntıkası

metre!) derinliğinde - aslında 5 - 7 metre - ve 100 adım eninde (~50 metre) olduğunu tahmin etmişti; içi çayır - çimen ve ekili-biçiliydi.

Viyana Deresi bu mıntıkada duvarlardan uzaklaştığı için su basma tehlikesi olmadan siper kazmak mümkündü. Karşıdaki bayırda Kont Trautson'a ait yazlık saray ve bahçe şarampo inişine birkaç yüz metre mesafede olup ana yol top kurmaya son derece elverişli olan bu yüksek araziden kaleye tatlı bir meyille iniyordu. Yolun sağ ve sol tarafı çoktan bağ bahçeye dönüşmüş olup işlenmiş toprakta siper kazmak kolaydı. Buralarda ordu yayılarak kaleye yakın bir mesafeden rahatça kuşatmaya başlayabilirdi. Son olarak sur içi mahalleler bu mıntıkada neredeyse surlara bitişmişti; Evliya'nın da fark ettiği gibi imparatorluk sarayı Hofburg bile surun duvarına yapışmış gibi duruyordu. Gedik açılırsa surun arkasında art siperler kazıp tahkimat alacak bir boş alan olmadığı için düşman gedikten derhâl şehrin içine girmiş olacaktı.

12 Eylül tarihli Alaman Dağı Muharebesi'nden sonra imdat ordusunun ricali kuşatma mahallini teftiş etmişlerdi. Leh heyetinin

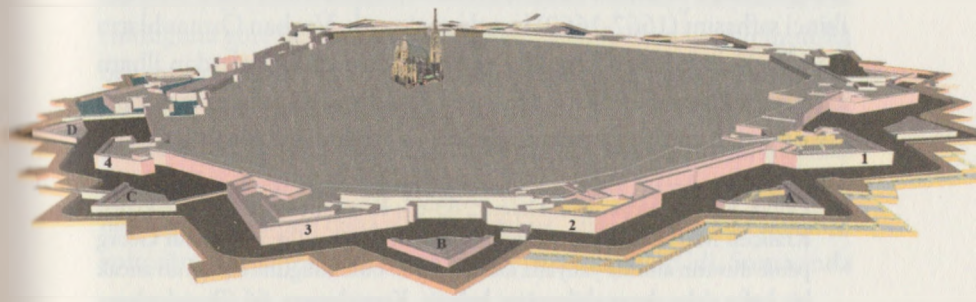

4.5c Viyana Kalesi güney-güneybatı mıntıkası

mensubu bulunan Dalérac, Burg ve Löbel burçları karşısındaki şarampo inişini beğenmediği gibi parmaklığını ve seğirdim yolunu yetersiz bulmuştu. Evliya Çelebi de hendeğin iki başını (*escarp* ve *counterscarp*) alçak bulmuştu ki bu kuşatmacı için bir avantajdır. Geniş hendeğin içinde doğru düzgün bağımsız tabya bulunmaması, burçların hatalı mimarisi, surlar ile evler arasında art siperler kurmak için boş alan bırakılmaması Dalérac'ın gözünde kalenin en büyük zaaflarıydılar. Günün sonunda teftiş heyetindekiler Kara Mustafa Paşa'nın becerikli bir kumandan olduğuna kanaat getirdiler. Zira kentin zayıf noktalarını öğrenip metris kazmaya uygun yegâne yeri saptayabilmişti. Teftişten sonra Sobieski kentin en fazla 3 gün daha dayanacağına ikna olurken Dalérac ve diğerleri bir gün bile dayanmasının şüpheli olduğuna hükmetmişlerdir. Onlara göre Viyana'nın kurtulmasının tek sebebi Osmanlıların muharebeden bir gece evvel (11 Eylül akşamı) Burg Burcu'nun arkasındaki derme çatma zayıf art sipere tam güçle saldırmamaları idi.[9]

Savunma Hazırlıkları

Viyana istihkâmlarının güçlendirilmesinde bir önceki bölümde bahsettiğimiz askerî mühendis Georg Rimpler ismi öne çıkar. Kuşatma sırasında çatışmalarda ölen bu adam yaşasaydı belki de çağdaşı Vauban kadar kale cenginde mühim bir otorite olacaktı. Onun yanı sıra bir süreliğine Osmanlılara tutsak düşmüş Elias Kuhn ile Leander Anguissola ve kuşatma sonrasında en yetkin kuşatma planlarını çizecek olan Daniel Suttinger'ı da anmak gerekir. O devirde yaşayanlar için Viyana Kuşatması meşhur Kandiye Kuşatması'nın özellikle ikinci safhasını (1667-1669) hatırlatmaktaydı. Vauban Osmanlıların Kandiye'de izledikleri taktikler ve kurdukları istihkâmlardan ilham aldığını saklamazken Rimpler zaten Kandiye'de Osmanlılara karşı savaşmıştı. Kandiye garnizonu hendeğin ötesinde ve içinde kurduğu

9 Evliya, VII/98; Stoye, 151; Dalérac, 63-65; Kretschmayr, 64 (Sobieski'den Kraliçesi Marysieńka'ya, 13 Eylül). Anhalt-Dessau Prensi Johann Georg perde duvarın altında yanyana kazılı 5 lağım bulunduğunu ve kentin ancak bir hafta daha dayanabileceğini belirtir. Kretschmayr, 66 (Brandenburg Elektörüne mektup, 13 Eylül).

tahkimatlar sayesinde 'sath-ı müdafaa' yapmaya dayalı bir yıldırma taktiği izleyerek kaleyi Osmanlılara gıdım gıdım vermişti. Buradan feyz alan Kazak ve Moskoflar Çehrin Kuşatması'nda (1678) aynı taktiği gütseler de imdat ordusunun müdahalede çekimser kalması yüzünden başarılı olamamışlardı. Üstelik tünel kazarak ulaşılan hedefi tam altına yerleştirilen barut haznesini (barut dolu bir oda) ateşlemek suretiyle imha etmeye (lağım atmak) dayalı lağımcılıkda da tecrübesizdiler. Osmanlı lağımlarının daha güçlü patladığını bu vesileyle belirtelim. Bunun nedeni oturarak çalışan Osmanlı lağımcılarının dizleri üstünde çalışan Batılı meslektaşlarına göre daha dar ve alçak tavanlı dehlizler kazmalarıydı.[10]

O devrin en muazzam kuşatmasına hazırlanmak için Viyana'nın sadece bir haftası vardı. Petronell Vakası'ndan sonra kenti pençesine alan panik havası Dük Karl'ın 8 Temmuz'da süvari ile çıkıp gelmesinden sonra dağıldı. Kale kumandanı Starhemberg aynı gün varırken sivil kent yönetiminin başı Caplirs (Kont Kašpar Zdenko Kapliřs) ise ancak 10 Temmuz'da vardığından savunmayı örgütlemek kolay olmadı. Rimpler'ın temel amacı Osmanlı hücumunun şiddetini kesmekti. İkinci aşamada ise hendeğe girmelerini önlemek geliyordu. Hücum iştahını köreltmenin ilk adımı olarak hendek duvarının önüne parmaklık (çit, şarampo) kurdurttu ve belli aralıklarla Osmanlıların domuz damı dediği tüfekçi tahkimatları yaptırdı. Parmaklığı oluşturan kazıklar 80 - 90 santimetre kalınlığında ve 183 - 244 santimetre boyunda düz ve kalın keresteydiler. Yaklaşık 80.000 kazık ancak bir adam geçecek kadar aralıklı dizilip derine saplanmışlardı. Bu çitin çoğu kısmı kuşatma mıntıkası olan Hofburg karşısında kurulduğuna göre her iki taraf da burayı kuşatmaya en uygun mıntıka bellemiş olmalıydılar. Piyadenin bu kazık çite ulaşmasını zorlaştırmak için hendek başından şarampo inişine doğru kaygan bir zemin oluşturacak şekilde pürüzsüz kalaslar serildi; aralarına sivri kazıklar serpiştirildi. Tam ateş desteği sağlayacak şekilde bu sektörde hendek başının yığma siperi daha yüksek tutuldu. Tüm bu engelleri aşmanın yolu ağır topçu ateşi veya lağım atmak (mayınlamak) idi. Sonrasında

10 Murphey, Ottoman Warfare, 105-32 (Osmanlı lağımcılığı hk.)

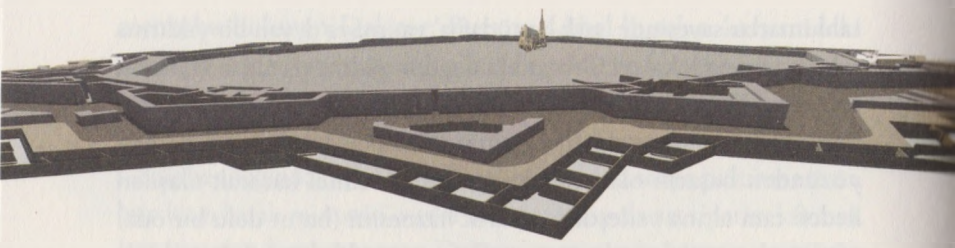

4.6 Viyana Kalesi (soldan sağa) Löbel Burcu,
Burg Tabyası ve Burg Burcu önünde şarampo tertibatı

yeniçeri serdengeçtileri şarampo inişini ele geçirerek hendek başını koruyan parmaklığa ulaşmalıydılar. Bu aşamaya gelebilirlerse hendeğe girmek için seğirdim yolunu ele geçirmeleri şarttı. Hendeğin iç tarafında olan seğirdim yolu hendek hattını takiben kalenin etrafını zikzak çizerek dolaşır. Rimpler hendek hattının çıkıntı yaptığı ok ucu görünümlü yerleri çok asker barındıracak şekilde müstahkem tabyalara dönüştürdü. Osmanlılar tek hamlede seğirdim yolunu ele geçiremesinler diye tüm seğirdim yolunu şarampolarla küçük bölmelere ayırdı. Osmanlılar bölmelerin tamamını ele geçirmeden hendeğe sızmaya kalkarlarsa arkadan ateşe maruz kalacaklardı.

Hendeğin içine gelince, yıllar boyunca birikmiş çöplerden temizlendi ve derinleştirildi. Hendek başı ve seğirdim yolu düştükten

4.7 İmparatorluk sarayı önünde (sağdan sola)
Burg Burcu, hendek içinde Burg Tabyası ve solunda Löbel Burcu

sonra hendek içinde mücadeleye devam edebilmek maksadıyla siper ve mania kurma işlerine ancak kuşatmanın ilk haftasında başlanabildi. Kuşatmanın ileri safhalarında ise perde duvarı korumak için hendek sonunda (*escarp*) sur dibi bölmeleri kurulacak ve tüm bu engeller aşılıp duvarlarda gedik açılırsa son savunma hattı olarak surların ardındaki dar alanda art siperler kazılacak, sokaklara zincirler gerilecek ve her ev küçük bir kaleye dönüştürülecekti.

Kuşatmada kale savunmasını üstlenen Starhemberg bu noktada Rimpler'den farklı düşünmemekteydi. Kandiye'de olmasa da Raba Suyu Muharebesi'nde Osmanlılara karşı savaşan Starhemberg, 'onuruyla ölmek' umdesini şiar edinmiş, Montecuccoli ekolünden yetişme, tecrübeli ve sebatkar bir kumandandı. Son çekilme noktası olarak şehrin sembolü olan Aziz İstefan Katedrali'ni belirlemişti. Görüldüğü üzere Osmanlıları bir yandan yıldırmak diğer yandan imdat ordusu gelene dek oyalamak asıl hedefti ve galiba Kara Mustafa Paşa bu savunma azmi ve planını bilse kuşatmaya hiç yeltenmezdi.[11]

HASIMLARIN GÜCÜ

Osmanlı Ordusu

Osmanlıların Viyana önlerine çok kalabalık bir orduyla geldiği tüm kaynakların ortak gözlemidir. Ne var ki bu kaynaklar ordu büyüklüğü konusunda çelişirler. Mesela Dalérac Uyvar'da esirken Viyana'ya 300.000 ve 700.000 rakamlarını bizzat Osmanlılardan duymuştu. Sobieski zaferden 4-5 gün sonra Krakov'a varan zafernamesinde Viyana'yı 300.000 askerin kuşattığını ve düşman ordugâhında 100.000 çadır olduğunu öne sürmekteydi. Tököli'nin Sobieski'ye gönderdiği bir elçinin telaffuz ettiği rakamlar muhtemelen daha gerçekçidir. Buna göre Ağustos ayında toplam 160.000 muharipten 22.000'i ölmüştü. Dalérac 12 Eylül tarihli bozgunun ertesi

11 Ackerl, 41-44, 57 (Caplirs'in atanma emri), 74-75 (Subay Hoffmann'ın raporu), 77 (Rimpler hk.), 175; Wheatcroft, 130-133, 138; Stoye, 142, 154; Barker, 2333, 237-40, 247; Gürcan, 39; Fedosov, vii-xxxviii.

günü ordugâhta tüm gece süren talana rağmen hâlâ 25.000 küçük çadır bulunduğunu görünce Avrupa'daki usul uyarınca ordugâhta 100.000 asker barınabileceğini hesaplamıştı. Nemçe elçisi Kunitz de kuşatmanın başında Viyana'ya gizlice 25.000 çadır kurulduğunu haber vermişti. Tahminen Bisamberg Muharebesi'nden sonra Eylül başında Dük Karl'a gönderdiği bir raporda orduda 180.000 kişi olup üçte biri civarda görevlendirildikten sonra 120.000 askerle Viyana'ya varıldığını ve bozgun gününe dek mevcudun 90.000 muharibe düştüğünü gözlemlemişti. Buna karşın tutsak Marsigli 120.000 muharibin yanı sıra geri hizmet kıtalarında görevli adamlar ile tüccar ve hizmetkarların sayısını 100.000 olarak kaydetmişti. Hatta dediğine göre sadrazam ordu daha da kalabalık görünsün diye alaylar esnasında birlikleri münasip şekilde diziyordu.

Alaman Dağı Muharebesi'nden sonra sadrazam ve reisülküttabın otağları etrafına saçılan belgeler arasında bulunan 10 Eylül 1683 (Hicri 18 Ramazan 1093) tarihli ordu yoklamasının aslı kayıp olsa bile çevirisi pek çok kitapta kendine yer edinmiştir. Çeviri belge yanlışlıkla 7 Eylül olarak saptadığı ordu yoklamasında 170.000 civarında asker kaydetmektedir. Bu rakam yanıltıcıdır. Viyana'ya kısa bir ziyarette bulunan Erdel Kralı Apafi ile kuşatmada hiç bulunmayan Tököli'nin orduları tam kadro olarak bu hesaba dâhil edilmiştir.[12]

Mehmed Giray Osmanlı ordusunun mevcudunu 400.000 olarak tahmin ederken sırf Tatar, Nogay ve Çerkezlerin mevcudunu 100.000'den fazla tahmin etmektedir. Yazarı belli olmayan 'mecmua' tarzı yazılmış bir eser sefere katılanların tanıklığına dayanarak Osmanlı ordusunu 262.700 mevcutlu gösterir ve ordugâhın boydan boya 15 saatte ancak gezildiği rivayetini nakleder. Yazarımıza göre sırf kapıkulu ordusunun mevcudu 78.500'i bulmaktaydı. Eyaletlerden gelen 40.000 tımarlının yanı sıra paşaların 'kapı halkı' denilen

12 Dalérac, 68-9, 90 ve 355-64 (Sobieski'nin resmî zafernamesi); Ackerl, 132-35 (listenin dökümü), 71 (Kunitz'in kaleye mektubu), 95 (Kunitz'in Karl'a mektubu) ve 135-36 (Kunitz'in gözlemi); Kunitz, 6 ve 33-35 (yoklama); Valcaren, 89 (yoklama); Rycaut, 99 (ordu listesi); Barker, 203-204, 257, 410; Faroqhi, 194 (dn.2) liste tarihi sehven 20 Ağustos.

maiyet birlikleri 44.200 adamdı. Ayrıca 50.000'i Tatar olmak üzere 100.000 asker bağlaşık kuvvetlerden sağlanmıştı. Katip ve hademeler ile lojistik hizmeti görenler 170.000 kadar tahmin edilmişti. Bu rakamlar muhtemelen orduya beklenen katılımı yansıtmaktadır. Aşağıda dökümünü verdiğimiz bu liste yukarıda değinilen yoklama ve Rycaut'da kayıtlı liste ile kısmen uyumludur.[13]

Tablo I: Osmanlı Ordusunun Mevcudu	
A. Kapıkulu Ordusu	**78.500**
Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu	60.000
Sipâh	15.000
Mısır Kulu	3000
Şam Kulu	500
B. Tımarlı Sipahiler	**40.000**
Ehl-i Tımar ve Za'îm	40.000
C. Kapı Halkları (maiyet birlikleri)	**44.200**
Üç tuğlu sekiz vezir	19.300
Kara Mustafa Paşa	6000
Yeniçeri Ağası Vezîr Mustafa Paşa	2000
Özi Beğlerbeği sâbık Bostâncıbaşı Vezîr Mustafa Paşa	1300 (tımarlıları hariç)
Temeşvâr Vâlîsi sâbık Defterdâr Vezîr Âhmed Paşa	1000 (tımarlıları hariç)
Bosna Vâlisi Vezîr Hızır Paşa	1500 (tımarlıları hariç)
Budin Vâlîsi Vezîr İbrâhim Paşa	3000 (tımarlıları hariç)

13 Mehmed Giray, 4 [3a]; Tablo için bkz. Mecmua (Laleli 1608), 51b-54a. Belgeyi ilk kullanan Arkayın ve Bozkurt, 179 mevcudu yanlış verir (372.000); Üstün, 61-62; Gürcan, 42.

Şâm Vâlîsi Abaza Hüseyîn Paşa	1500 (Şam, Gazze, Nablus Aclun tımarlıları hariç)
Diyarbekir Vâlîsi Vezîr Kara Mehemmed Paşa	3000
İki tuğlu 23 paşa	23.400
Sofya Beğlerbeği Hasan Paşa	800 (tımarlıları hariç)
Hersek Beğlerbeği 'Ali Paşa	500
Haleb Beğlerbeği Bekir Paşa	1500 (tımarlıları hariç)
Adana Beğlerbeği Emîr Paşa	500 (tımarlıları hariç)
Anadolu Beğlerbeği Âhmed Paşa	1300 (tımarlıları hariç)
Mar'aş Beğlerbeği	800 (tımarlıları hariç)
Sivas Beğlerbeği Halîl Paşa	800 (tımarlıları hariç)
Teke Beğlerbeği Silahşor 'Ali Paşa	500 (tımarlıları hariç)
Kayseriyye Beğlerbeği Dilâver Paşa	200
Kastamonu Beğlerbeği Nişli 'Ali Paşa	400
Ankara Beğlerbeği Niğdeli 'Ali Paşa	400
Burusa ve Kars Beğlerbeği Berber 'Ali Paşa	300
Hamid Beğlerbeği Haznedâr Hasan Paşa	600
Karaman Beğlerbeği Şişko Mehemmed Paşa	700
Manisa Beğlerbeği Şeyh-zâde Âhmed Paşa	300
Eğri Beğlerbeği Seydi-zâde Mehmed Paşa	300
Söke [?] Beğlerbeği 'Abdülmu'in Paşa	500
Karahisar Beğlerbeği 'Ömer Paşa	400
Aydın Beğlerbeği Âhmed Paşa	500
Menteşe Beğlerbeği Mehemmed Paşa	400

Uyvar Beğlerbeğisi Hoca-zâde Paşa	1300
Kanije Beğlerbeğisi Kör Hüseyîn Paşa	200
Ohri ve Çirmen Beğlerbeğisi Kethüdâ Hasan Paşa	200
On bir sancakbeyi	1500
Bolu Beği Hüseyîn Beğ	300
Türkmân Beği	300
Niğde Beği İsma'îl Beğ	100
'Aclûn Beği Süleymân Beğ	100
Malatya Beği Katırcı-zâde Âhmed Beğ	100
Çorum Beği Genç Mehemmed Beğ	100
Canik Beği 'Osman Beğ	100
Divrik Beği 'Âlîşân Beğ	100
'Arabkîr Beği 'Ömer Beğ	100
Amasya Beği Âhmed Beğ	100
'Ala'iye Beği Süleymân Beğ	100
D. Bağlaşık Kuvvetler	**100.000**
Tatarlar	50.000
Eflak	10.000
Boğdan	10.000
Erdel	10.000
Orta Macar	20.000
E. Geri Hizmetler	170.000
Katip ve hademe	20.000
Çoban, hayvan sürücü vs.	150.000 (?)
Toplam	**417.700**

Nihayet bir önceki bölümde ele aldığımız gibi Osmanlı belgeleri ışığında kapıkulu piyadesi olarak 25.529 yeniçeri, 3045 cebeci, 4000 kadar topçu ve top arabacının sefere katıldığı söylenebilir. Bu rakama 'Altı Bölük Halkı' diye bilinen kapıkulu süvarilerini de eklememiz gerekir. Bunların ilk iki bölüğü seçkin sipah ve silahdarlar ile kalan dördü 'Dört Aşağı Bölük Halkı' olup toplam mevcutları

bu dönemde 15.000 olarak verilmektedir. Bunlar Avrupa'da *curaisser* denilen ağır süvarinin bir benzeri olup gerektiğinde piyade olarak (bindirilmiş piyade - *dragon*) da dövüşüyorlardı. Göreceğimiz üzere kuşatma boyunca yüksek ücret karşılığında serdengeçti yazılıp ön siperlerde görev almışlardır. Kısacası, kapıkulu ordusunun toplamı 45.000 civarında kabul edilebilir. Tımarlılar ve paşaların kapı halkları içinde muharip olan birlikleri de ekleyince muharip gücün 120.000 askeri bulabileceği ortaya çıkmaktadır. Viyana'ya yürürken muhafazacı olarak civar kalelerde bırakılan, Kör Hüseyin Paşa ile Pojon'a gönderilen ve nihayet Yanıkkale'de bırakılan birliklerin mevcudu ise 30.000'e yaklaşıyordu. Dolayısıyla Viyana önlerinde 90.000 kadar muharip olduğu tahminleri inandırıcıdır. Bu güce ilaveten Yanıkkale köprülerini tutan Erdel kuvvetlerini, Tuna'nın öte yakasında harekât düzenleyen Kuruzları, Tatarları ve geri hizmet kıtaları olarak Eflak ve Boğdan askerlerini de hesaba katarsak Osmanlı ordusunun muazzam bir büyüklüğe ulaştığı barizdir.

Tatarlara gelince, hızlı hareket etmeleri nedeniyle mevcutları genelde gerçek sayının çok üzerinde tahmin edilirdi. Gelgelelim İstolni Belgrad'da Kırım hanının karşılanması esnasında Tatar ricaline yüzlerce hilat hediye edildiğine göre ordu denebilecek bir kuvvetle gelmiş olmalıydılar. Aynı anda farklı yönlerde üç dört ayrı koldan harekât yürüttükleri göz önüne alınırsa mevcutları 20.000'den fazla olsa gerektir. Eflak - Boğdan birlikleri ise evvelki seferler ve görgü tanıklarına nazaran 15.000 kişiye ulaşmış olabilir. Elbette uşak, seyis, saka, çoban vs. gibi geri hizmet işlerinde görev alanlar, ordu esnafı ve ordunun peşine takılıp gelen maceraperestler ordugâhın nüfusunu arttırıyorlardı. 12 Eylül akşamı sadrazamın otağında teslim olan 3 içoğlanın ifadesine göre yalnızca sadrazamın 150 içoğlanı (kişisel hizmetkârı) vardı. Gelgelelim, geri hizmet kıtalarının mevcudu yine de Marsigli'nin öne sürdüğü gibi 120.000 olmasa gerektir. Avrupa'da geçerli usule göre geri ve yardımcı hizmet kıtalarının muhariplerin dörtte bir kadarını oluşturmaları beklenir ama yabancı gözlemler bu oranın Osmanlı ordusunda daha yüksek olduğu yönündedir. Ordugâhtaki kalabalık nüfus yerli gözlemlerde de şikâyet konusu olduğuna göre muharip olmayanların ordu nüfusunun üçte birini

oluşturduğu varsayımıyla Osmanlıların Viyana önlerine tahminen 150.000 adamla geldiklerini tahmin edebiliriz.[14]

Viyana'nın düşürülememesinin bir nedeni olarak ağır çaplı kuşatma toplarının götürülmemesi gösterilir (bkz. 2. Bölüm). Silahdar 139 kıta top götürüldüğünü belirtmektedir. Fakat evvelce ordu ile en az 125 şahi ve 19 kolomborna taşındığını ve Silahdar ile Teşrifatçıbaşı bahsetmese bile 34 adet topun Belgrad'dan Budin'e gönderildiğini belirtmiştik (bkz. 3. Bölüm). Bunlardan Yanıkkale'de bırakılan 20 şahi ve 2 kolombornayı düşersek Viyana'ya en az 156 top ile gidildiğini varsayabiliriz. Kuşatma esnasında belli aralıklarla (birkaç yüz atımda bir) toplar yıpranmakta ve onarım için yenileriyle değiştirilmekteydiler. Bu nedenle kuşatmanın ilk günlerinde 75 top kurulduğunu ve sonraki günlerde Prater Adası'nda 30 top kurulduğunu düşününce yedekleriyle beraber toplam top sayısı ilk günlerde kurulan top sayısının en az iki katı olmalıydı.

Viyana Garnizonu

Evvelce belirtildiği gibi Viyana garnizonu cılızdı. Takriben 6 kilometre uzunluğundaki duvarların müdafaası için sadece 1000 asker vardı. Bir haftalık bir süre içinde garnizonun mevcudu on katına çıkmıştır. Evvela bir isyanı bastırmak için Prag'a gönderilen alaydan 1000 kadar asker geri çağrıldı. Leslie emrindeki 7000 kadar piyade ve topçu Yanıkkale'den Viyana'ya Tuna'nın öte kıyısından (Pojon yakası) gece gündüz demeden yürüyerek beş altı günde vardılar. 10 Eylül'den itibaren Viyana'ya kuzeydeki Prater Adası'ndan peyderpey girmeye başlayan bu birliklerin sonuncusu 13 Eylül akşamı kente ulaşabilmişti. Kent milisleri ve Avrupa'dan gelen çoğu soylu sınıfına mensup gönüllüler de katılınca kuşatmaya saatler kala garnizonun mevcudu kâğıt üzerinde 16.000'e yükseldi. Namevcut, hasta ve yaralılar düşüldüğünde ise göreve hazır 10.000 adam vardı.

14 Erdoğan, 22-25; Dalérac, 46; Danişmend, III, 453 isabetle 120.000 muharip olduğunu tahmin eder.

Viyana Kraliyet Macaristanı'ndaki ve Tuna'nın öte yakasındaki kaleler için bir lojistik merkez hüviyetindeydi. Bu nedenle cephane ve mühimmat sıkıntısı yoktu. Petronell Vakası yaşandığında henüz surlarda top mazgalları bile açılmamışken kuşatma başladığında duvarlara her ebattan 317 top dizilmişti bile. Hesaplamalara göre kuşatma boyunca top başına günde iki gülle atılmıştır. Tabii ki tüm toplar ateşlenmediği gibi Burg Tabyası ile Burg ve Löbel burçlarında dizili toplar daha sık atılmışlardır. Toplar arasında gülle ağırlığına göre 27 kg çapında 20 adet top (48-funtluk *tam kartun*), 20 kg çapında 4 top (üç çeyreklik *kartun*), 13 kg çapında 20 top (yarım *kartun*) 22 kg çapında 4 çifte kolomborna ve 10 - 20 kg çapında gülleler atan başka sınıflardan daha pek çok top vardı. Topları koruyacak hiç hasır sepet ve çubuk yokken Petronell Vakası'ndan sonraki hafta içinde hızla örülüp sur ve tabya duvarlarına dizildiler.

Öte yandan kentin dört aylık bir savunmaya yetecek kadar erzak ile doldurulması planlanmıştı; iki aylık kuşatma sonunda kıtlık ve sefalet korkutucu boyutlara varmasına rağmen açlıktan ölümler görülmemiştir. Sonraları esir sorgularından anlaşılacağı üzere Kara Mustafa Paşa kuşatmanın başında kentte erzak ve mühimmat olmadığını sanmakta ve halktan inatçı bir savunma beklememekteydi. Hoş, o sıralarda Dük Karl da pek farklı düşünmüyordu. Sobieski'ye gönderdiği bir mektupta Viyanalıları saraylı ilan edip onların savaşkanlığına kuşkuyla bakıyor ve Leh kralını acil yardıma çağırıyordu.[15]

METRİSE GİRİŞ: 14-17 TEMMUZ 1683

Teslim Daveti

Keşiften dönen sadrazam 14 Temmuz sabahı ordu ağırlığını arkada bırakıp saf nizamıyla Viyana'ya güneyden, Süleyman Han Otağı yakınlarındaki Simmering kasabası tarafından vardı ve otak yeri belirlenene dek burada bir sayeban (gölgelik çadır) kurdurdu. Ordugâh

15 Valcaren, 17-20, 108-111; Stoye, 144; Barker, 232-35; Dalérac, 63-65 ve 348 (Karl'ın mektubu); Wheatcroft, 134.

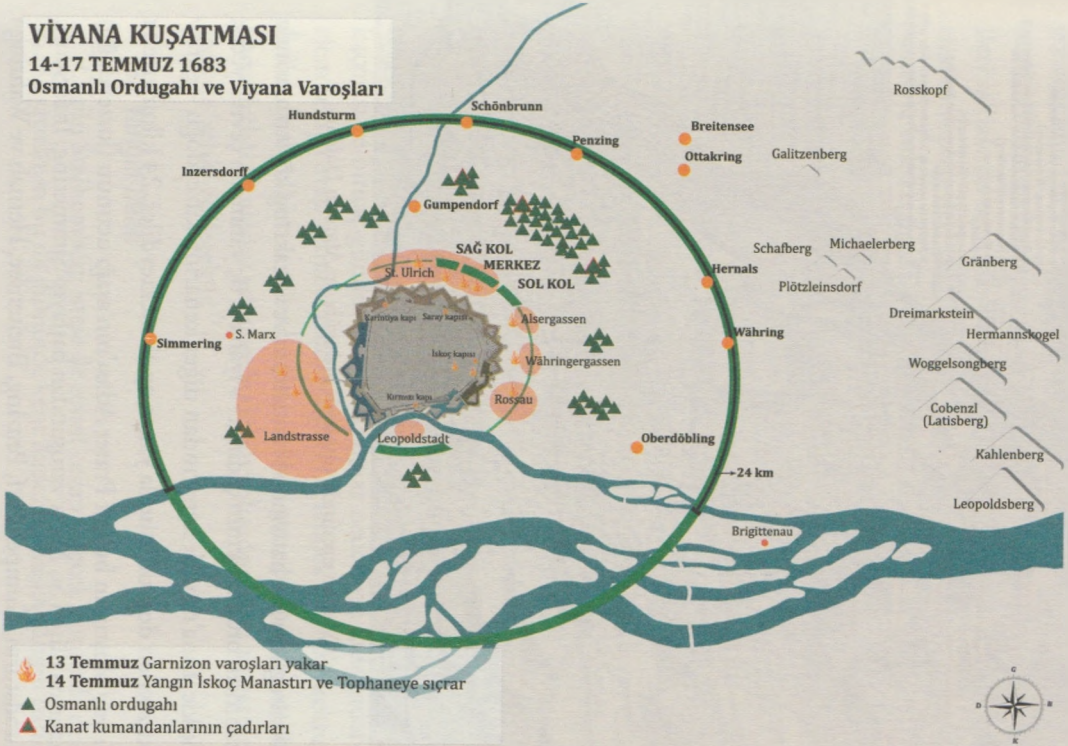

4.8 Osmanlı ordugâhı ve Viyana varoşları (14-17 Temmuz 1683)

4.9 Viyana etrafında Osmanlı ordugâhı ve Alaman Dağları

kalenin güneyi ve batısında Hundstrum ve Ottakring köyleri arasında uzanırken ordu halkının çadırları Viyana'yı üç yanından çevreleyecek şekilde Tuna'nın bir kenarından diğer kenarına kuzeydoğu - güney - kuzeybatı doğrultusunda yarım ay çizmekteydiler. 24 kilometrelik bir yay oluşturan bu hat Prater Adası'nın aşağı ucunun (kuzeydoğu) karşısına düşen St. Marx varoşundan başlayıp Simmering, Inzersdorf, Hundsturm, Gumpendorf, Penzing, Breitensee, Hernals ve Wahring'i (kuzeybatı) takiben tekrar Tuna'ya ulaşıyordu. Ordugâhın merkezi olan sadrazam otağı ise Viyana'nın batısına düşen St. Ulrich dış mahallesinin üstündeki tepede kuruldu.

Kara Mustafa Paşa burada birkaç saat dinlendikten sonra metris açılacak ve top kurulacak yerleri belirlemek amacıyla bir toplantı düzenledi. Kale cenginde surlara açıktan saldırmak ağır kayıplara yol açacağından kale hendeğine varan dikey siperler (sıçan yolu) ve bunları birbirine bağlayan yatay siperler (metris) kazmak usuldendi. İleri safhalarda metrisler kaleye yaklaştıkça genişletilen sıçan yollarından topları ileri çekip kaleye daha yakın top tabyaları kurmak suretiyle kale etrafındaki çember daraltılacaktı.[16]

Tüm Osmanlı kuşatmaları gibi Viyana Kuşatması da kente yapılan teslim çağrısının reddiyle başladı. Serdar-ı Ekrem Mustafa Paşa'nın geleneğe uyarak tumturaklı bir üslupla kaleme aldırıp Viyana'ya gönderdiği mektup Teşrifatçıbaşı'ya göre, "Ya İslâm veya haraç" diyor, iki seçeneğin de reddedilmesi hâlinde 'aramıza kılıç girer' diye tehdit ediyordu. Mektuba baktığımızda İslâm'a davet faslından sonra Hristiyan kalıp kenti teslim etmenin ikinci seçenek olarak sunulduğunu görüyor. Osmanlı idaresini reddedenler diledikleri gibi mallarını alıp kenti terk edebilirlerdi. Şayet kenti savunmaya kalkarlarsa fetihten sonra istisnasız tüm erkeklerin kılıçtan geçirilip kalanların köleleştirileceğini bilmeliydiler. Starhemberg mektuba cevap dahi vermedi. Osmanlı kaynakları bu durumu acizlik olarak tanımlarlar; güya imparatorun 10 gün önce (aslında 7 gün önce) kaçması ve birkaç gündür verilen kayıplar nedeniyle kumandanlar elem çekip cevap vermeyi reddetmişlerdi. Hendek başında mektubu teslim alan bir Hırvat asker bu şifahi mesajı getirip ulağa canını seviyorsa derhâl gitmesini salık verdi; dönüş yolunda ulağın atı garnizon ateşiyle 'şehit' edilecektir.[17]

Bir Yangın Daha

O gün Starhemberg istese de resmî cevap verecek durumda değildi. Kuşatmanın bu ilk gününde kent ikinci bir başka yangın badire-

16 Barker, 256; Stoye, 151-52; Wheatcroft, 129-130.

17 Teşrifatçıbaşı, 82-83 [48b-49a]; Silahdar, 836 [112a]; Stoye, 253; Barker, 255-56, 263; Harer, 84-85; Üstün, 66, 117 (mektubun aslı); Rycaut, 104-105.

siyle uğraşmaktaydı. Dünkü yangında tutuşan kalaslar hâlâ tüterken bugün yine aynı bölgede, bu sefer sur içinde, bir başka yangın çıktı. İskoç Kapısı yakınındaki bir ahır tutuşup alevleri Kraliyet Baruthanesi'nin 40 adım ötesine ulaştı. Barut ambarı olarak kullanılan bu binada 1800-2000 varil barut bulunmaktaydı ve binanın anahtarları bir türlü bulunamıyordu. Barutun infilak ederse surların çökmesi kaçınılmaz olur ve Osmanlılar Viyana'ya daha ilk günden girerlerdi. Söndürme faaliyetlerini engellemek isteyen Osmanlıların ateşi altında Starhemberg'in yeğeninin çabalarıyla kapısı kırılan ambar boşaltıldı ve camları tuğla ile örüldü. Nihayet rüzgârın yön değiştirmesiyle alevler başka yöne savruldu. Yangının tamamen söndürülmesi üç gün sürdüğüne göre Viyana bu badireyi ucuz atlatmıştı. Galeyana gelen halk yangını kentte kol gezen casusların çıkardığına emindi ve kadın kılığında yakaladıkları bir oğlanı kundakçı ilan edip oracıkta

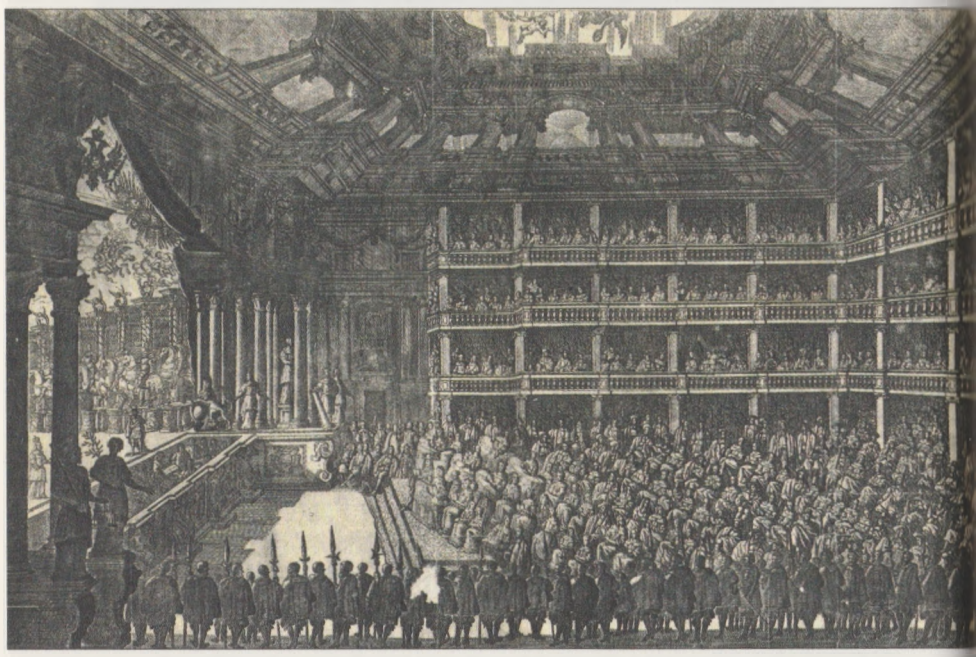

4.10 Komedi Evi (*Hoftheater auf der Cortina*)
666'da İtalyan mimar L. O. Burnacini tarafından Leopold ve Margarita Teressa'nın düğünü şerefine inşa edildi. Antonio Cesti'nin meşhur *Altın Elma* (*Il pomo d'oro*) operası 1668'de ilk kez burada sergilendi

linç ettiler; oysa zavallı oğlan silahaltına alınmaktan kurtulmak için kılık değiştirmiş olmalıydı. Baron Zwifl adıyla bilinen Thanon adlı komedyen bir diğer kurbandı. Çıldırıp yangına ateş edince linç edildi ve mezarlığa sürüklenen cesedinin derisi yüzüldü. Bu iki yangından gerekli dersleri çıkartan Starhemberg, Osmanlıların yangın okları ve ateş güllelerini tesirsiz bırakmak amacıyla tüm tahta çatı kaplamalarını söktürttü ve barutları manastırların derin mahzenlerine göndertti. Burg Burcu'nun arkasında, imparatorluk sarayı civarında bulunan 1000 kişilik ahşap Komedi Evini (barok tiyatro binası) yıktırıp kerestelerini savunma işlerinde kullanmak üzere ayırttı.[18]

Osmanlı Birliklerinin Konuşlandırılması

Kuşatma planında görüldüğü üzere Burg Tabyası karşısında Kara Mustafa Paşa orta koldan (merkezden) kuşatmaya girdi. Bu kolda 20 oda yeniçeri ile Yeniçeri Ağası Vezir Bekri Mustafa Paşa ve Kul Kethüdası Çelebi İsmail Ağa (yeniçerilerin ikinci kumandanı) bulunuyordu. Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa da bu kolda görevlendirildi. Burg burcu karşısına düşen sağ kolda ise Diyarbekir Beylerbeyi Vezir Kara Mehmed Paşa, Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa oğlu Ahmed Paşa, Haleb Beylerbeyi Deli Bekir Paşa ile Zağarcıbaşı Mustafa Ağa (yeniçerilerin üçüncü kumandanı) emrinde 20 oda yeniçeri vardı. Sol kol Löbel burcu karşısına düşüp Yanova Beylerbeyi Vezir Ahmed Paşa'nın idaresine bırakılmıştı. Eski defterdarlardan olan Ahmed Paşa Çehrin Kuşatması (1678) esnasında Bosna Beylerbeyi olup kalenin düşmesinde önemli pay sahibiydi. Bu kolda görev alanlar arasında, Sivas Beylerbeyi Bi-namaz Halil Paşa, Karaman eyaleti askeri (henüz Viyana'ya varmış değillerdi), 20 oda yeniçeri ve 500 cebeci ile Samsoncubaşı Süleyman Ağa (yeniçerilerin dördüncü kumandanı) bulunmaktaydı. Ayrıca her bir kola beşer kıta kolomborna (orta çaplı) ve yirmişer kıta şahi (hafif çaplı) topu verilmişti. Metris görevi almayan birlikler ise Viyana civarında bulunan palanka ve müstahkem beldelerin fethi, Viyana surları etrafında nöbet tutma,

18 Valcaren, 31-33; Cacavelas, 55-59; Ackerl, 73; Barker, 255-56; Stoye, 154-55.

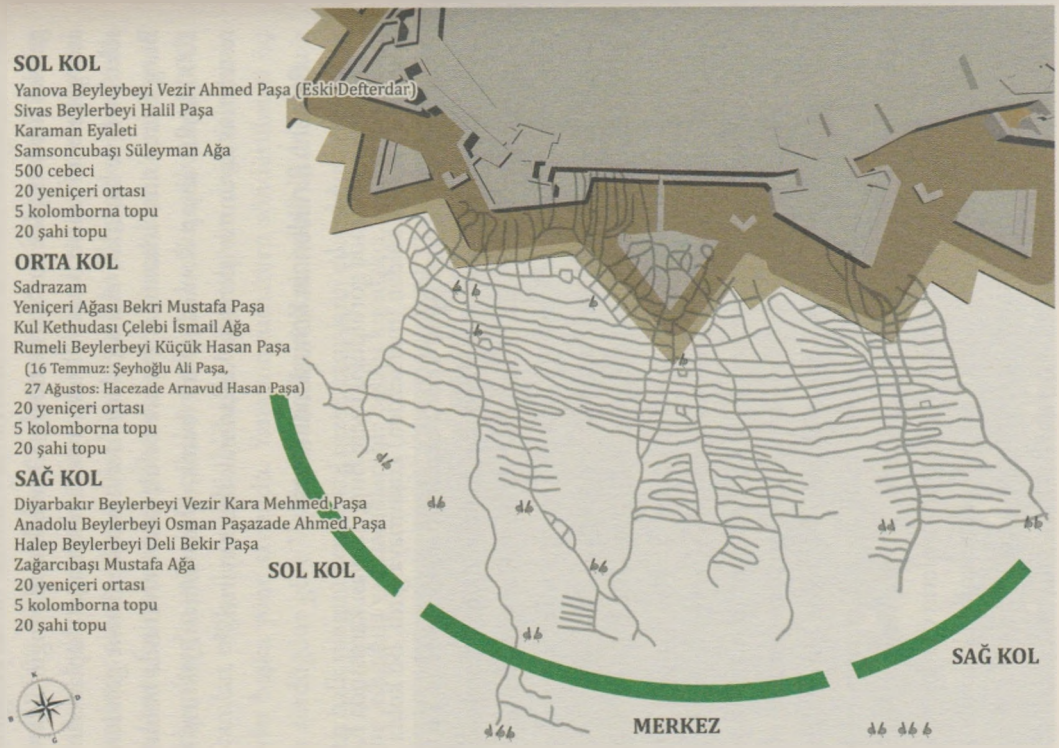

4.11 Kuşatma planı

VİYANA KUŞATMASI

14-17 TEMMUZ 1683

Metrise Giriş

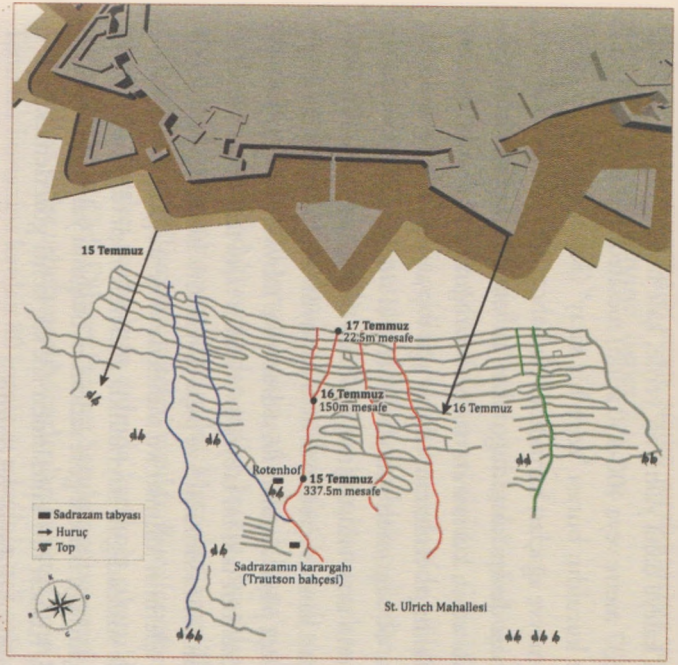

14 Temmuz gecesi metrise giriş

15 Temmuz sabahı top atışı

4.12 Metrise giriş (14-17 Temmuz 1683)

hayvanların yemlenmesi için ot biçip ordugâha getirme gibi işlerde kullanılacaklardır.

Sadrazamın savaşı yöneteceği yer korunaklı tabyasıydı. Bu tabya otağından kaleye daha yakın bir yerde, kale hendeğine bir ok atımı (yaklaşık 337 metre veya 400-450 adım) mesafede bulunan Rotenhof adlı yerde kuruldu; burası 'azim bir saray' (Rotenhof) olup etrafı çeşit çeşit meyve ağaçları barındıran bir bahçeydi (Trautson Bahçesi). Teşrifatçıbaşı devlet kurulduğundan bu yana bir kuşatmada böyle saray içinde tabya kurmanın nasip olmadığına dikkat çekerek zafer için umutlanmıştı. Sadrazam tabyası ağır top ateşine bile dayanıklı bir korugandı. 60 santimetre arayla dikilen iki sıra kütükle çevrelenmiş ve kütüklerin arası sıkıştırılmış toprakla doldurulmuştu. Kütükten duvar dıştan kanvas içten ipek örtü kaplıydı. Metrisler kaleye doğru yakınlaştıkça paşa tabyaları ile sadrazamın tabyası da ileriye taşındığından Rotenhof'taki bu tabyaya sonradan taşra tabyası denilecektir. Bozgundan sonra sadrazam ve paşa tabyalarını inceleyen hasım mühendisler içlerinin kilimler ve minderle döşendiğini, duvar halıları ve çinilerle süslendiğini hayranlıkla gözlemlemişlerdi. Kunitz'in Viyana'ya uçurduğu habere göre sadrazam otağının yakınında bulunan St. Ulrich Kilisesi'nin kulesinden sık sık kenti gözetlemekteydi ve buranın topla vurulması iyi olurdu.

Kaleye bu kadar yakın bir yerden kuşatmaya başlamak Osmanlıları bir hayli sevindirdi. Zira kale cenginde garnizonun ateş menzili dâhilinde metris açarak kuşatmaya başlamak güç bir işti ve hedef teşkil etmemek için metris kazısına mutlaka gece karanlığında başlanırdı. Kol kumandanı olan paşalar ve diğer kumandanların korunaklı tabyaları ise birkaç günden önce inşa edilemezdi. Oysa Viyana Kuşatması'nda durum farklı olmuştur. Garnizon şehre bir hayli sokulmuş olan varoşları yakmakta geç kalmıştı. Aslında Osmanlı öncüleri bu varoşların bir kısmını 7 - 13 Temmuz arasında yağmalayıp yakmışlardı. Ne var ki varoşlardan geriye kalan taş duvarlar ve kalıntılar orta, sağ ve sol kolların kaleye yakın bir noktada korunaklı bir şekilde metrise girmelerini mümkün kıldı. Böylece paşa tabyaları derhâl inşa edildi ve ilk geceden her bir kolda üçer kolomborna topu kurulabildi. Bu

toplar 15 Temmuz günü sabahtan kenti döğmeye başladılar. Yeterince kum sepeti olmadığından bazı yerlerde top mazgallarının önüne içi kum dolu variller dizilmişti. Osmanlı topları bu varilleri vurdukça iri kıymıklar şarapnel gibi etrafa saçılıp yaralanmalara yol açtılar ki Osmanlılar buna 'serpinti' derler.[19]

İlk Huruçlar

Metris açmak için seçilen yerler yumuşak toprak olsa da şarampo inişinden hendeğe tırmanırken arazi taşlıktı. Genelde şarampo inişi arazinin suni bir şekilde yükseltilmesiyle elde edildiği için bu durum olağandı. Fakat sıçan yolu kazmak birkaç günden sonra güçleşti. Kuşatmanın bu erken safhasında garnizon gerek top ve tüfek ateşiyle gerekse huruç denilen ani saldırılarla Osmanlı metrislerinin hendeğe ilerlemesini yavaşlatmaya çalıştılar. Viyana'nın Baron de Kielmansegg emrindeki avcılardan seçilen keskin nişancıları da metris kazan beldarlara çok zayiat verdirdiler. Metrislere karşı ilk huruçlar 15 Temmuz ve 16 Temmuz geceleri yapıldı. Buna cevaben sipah ve silahdarlar geceleri metrislerin ardında karakola çıkartıldılar. Kayseri mutasarrıfı Deli Dilaver Paşa ve Saruhan mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa'ya ise cebehaneyi huruçlardan koruma emri verildi. 15 Temmuz hurucuna katılan 80 garnizon askerinin pek çoğu korkudan hendekten dışarı dahi çıkamayıp sol kol tarafından püskürtüldüler. Moralleri bozuktu. İki gün üst üste çıkan yangınlar, Dük Karl'ın bir gün önce Prater Adası'ndan çıkıp Tuna'nın kuzeyine geçmesi ve ilk huruç günü Starhemberg'in Löbel Burcu'na çarpan bir güllenin duvardan kopardığı tuğla parçası ile kafasından yaralanması bu başarısızlıkta etkendir. İkinci huruç ise 500 kişilik bir birlikle tahminen sağ kola yapıldı. Bu sefer garnizon ilkine nispetle daha başarılı oldu ve bozulan moraller biraz olsun düzeldi.[20]

---

19 Teşrifatçıbaşı, 82-84 [48b-49b]; Silahdar, 836-37 [112a]; Valcaren, 29-30; Ackerl, 71 (Kunitz'in mektubu); Stoye, 153; Wheatcroft, 140-41; Schimmer, 104; Osmanlılara ait tek kuşatma planı hk. açıklamalar için bkz. Ackerl, 68-69.

20 Teşrifatçıbaşı, 84-85, 87 [49b-51b]; Silahdar, 837-40 [112a-b]; Valcaren, 35; Cacavelas, 61; Barker, 263; Stoye, 154; Kuşatmanın ilk günlerinde Kara

Kuşatmanın ilk günlerinde Macar diyarlarındaki gelişmeler Osmanlıların lehineydi. 14 - 15 Temmuz'da namlı Macar beyleri heyetler göndererek padişah kulluğunu kabul ettiklerini bildirdiler. Bu davet kendilerine 19 Haziran'da gönderilen mektuplar ile yapılmıştı. Kendi ordularına sahip bu kodamanların böyle tek bir mektupla itaati kabul etmeleri ordugâhta sevinç kaynağı olmuştu. Hatta bir iyi niyet göstergesi olarak Batthyány ile Draskovich ellerindeki Müslüman esirleri salıvermişlerdi. Karşılığında ise Macar esirlerin serbest bırakılmasını dilediler. Heyet üyeleri taltif edildikten sonra itaat üzere oldukları sürece beylerinin her dileklerinin kabul edileceği teminatıyla geri gönderildiler. Batthyány'nin gönderdiği 66 Müslüman esir ordugâha 23 Temmuz'da varacaklardı. Silahdar sadrazamı ayartmakla suçladığı Reisülküttab Laz Mustafa Efendi'yi hiç sevmediği için onun özgürlüğe kavuşmuş bu adamların her birine sadece '100 akçecik' ihsanda bulunmasıyla dalga geçer. 'Lazlarda asla cömertlik ve kerem bulunmadığından' reisülkittabın lütuf ve ihsanı da ancak 'azdan veren candan verir' misali, bu kadar olabilmişti.[21]

KUŞATMA ÇEMBERİ DARALIYOR: PRATER ADASI'NIN İŞGALİ

Dük Karl Viyana'ya döndüğü vakit Prater Adası'nda kalmayı uygun görmüştü. Garnizonla teması sürdürmek ve Tuna'dan gönderilen erzak ve mühimmatın şehre varışını emniyet altına almak istiyordu. Fakat böyle küçük bir adada 10.000 süvari ile durmanın lojistik açıdan mümkün olmadığı birkaç gün içinde ot sıkıntısı baş gösterince anlaşıldı. Hem piyade olmadan Tuna'nın öte yakası ile ada arasındaki üç adacığı elde tutması olanaksızdı. Bu nedenle 14 Temmuz gecesi ordugâhını öte yakadaki Jedlesee'ye taşıdı. Prater'i adacıklar üzerinden karşı yakaya bağlayan ve Viyana köprüleri denilen 4 adet köprüden ilk ikisini çekilirken imha etti. Kızıl Kule Kapısı'ndan adaya uzanan köprü artık Viyana'nın dış dünyayla tek

---

Mustafa Paşa'nın ölüleri gömmek için ateşkes istediği ve Starhemberg'in reddettiği iddiası hk. bkz. *A Desciption of Vienna...* (Passau'dan gelen mektup, 14 Ağustos) ve Ackerl, 74.

21 Stoye, 157; Silahdar, 846 [113a].

bağlantısıydı. Kentle teması sürdürmek gayesiyle 11 Temmuz'da Viyana'ya ulaşan General Shultz üç dragon alayı ve Lubomirski'nin Leh süvari alayı ile Tuna'nın öte yakasındaki Tabor adlı ordugâhta ve köprülerin yakılmadığı iki yakın adada mevzilendiler. Dük Karl iki köprüyü imha ettirmekte aceleci davranmıştı. Tuna yoluyla kente barut yüklü kayıklar gönderildiği haberi üzerine gönderinin sağ salim kente ulaşması için bu köprülerin yeniden inşasını emretti.

Osmanlılar adada asker olduğunu yeni fark etmişlerdi. Evvela kendilerinden kaçan bazı palanka askerlerinin buraya sığındıklarını sansalar da bunların gerçek mahiyetini birkaç gün içinde anladılar. Kara Mustafa Paşa 15 Temmuz günü kalenin kuzeybatısındaki Rossau varoşunu ziyaret edip buradan karşıdaki Prater Adası'nın köprü mahallini gözlemledi. Taarruz emri üzerine 16 Temmuz sabahı bir Osmanlı süvari kuvveti Adana Beylerbeyi Emir Paşa emrinde suyu yeldirerek adaya köprü mahallinden çıktı. Şam Beylerbeyi Vezir Sarı Hüseyin Paşa da adaya alt ucundan geçti. Dük Karl'ın adalarda bıraktığı kuvvet Osmanlı atlı ve yayasını Prater'de ormanlık arazide karşıladı. Fakat Osmanlı kuvvetlerine fazla direnemeyerek hızla evvelce tahrip edilen birinci köprü mevkiine sürüldü. Osmanlı süvari hücumu ancak buradaki topların sıfır noktasında atılmasıyla durdurulabildi. Toplam üç saat süren çarpışmada Osmanlı süvarisinin pervasız saldırısı ve usta binicilikleri karşı tarafta hayranlık uyandırmıştı. Nihayet Schultz geride bırakılan iki köprüyü yıkarak Tuna'nın kuzey yakasındaki Tabor'a çekildi.

Dük Karl köprülerin tamamını en baştan yıktırtmadığına göre burayı imdat ordusunun gelebileceği alternatif bir güzergâh olarak düşünmüş olabilir. Nitekim Sobieski 22 Temmuz'da Karl'a yazdığı mektupta imdat ordusunun ya Krems taraflarından ya da Viyana köprülerinden geçmesi gerektiğini söylemekteydi. Gelgelelim, Viyana Ormanı rotasının ağır basması ve Hüseyin Paşa - Tököli birliklerinin bu bölgeye karşı bir tehdit hâline gelmesi üzerine bu köprüleri korumanın Nemçe'nin aleyhine olacağını anlamıştı.[22]

22 Teşrifatçıbaşı, 84-85 [49b-50a]; Silahdar, 837-40 [112a-b]; Dalérac, 342-48 (Karl'ın mektubu); Valcaren, 28; Cacavelas,51-53; Barker, 262-63, 305, 422; Wheatcroft, 138.

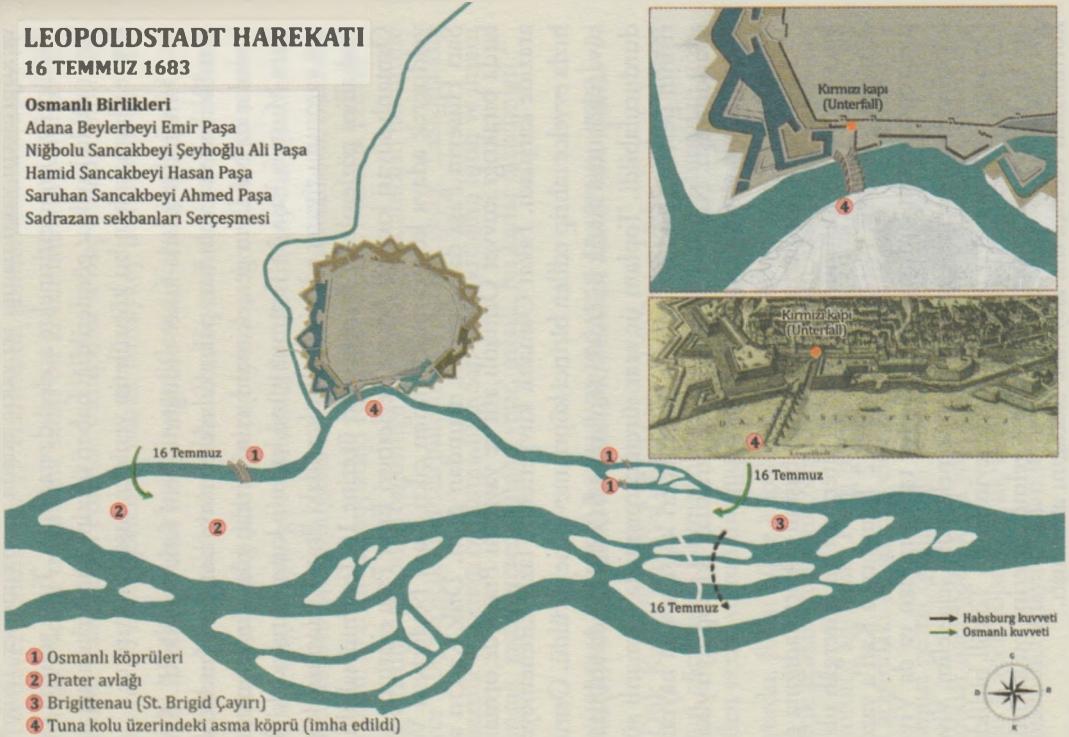

4.13 Leopoldstadt harekâtı (16 Temmuz 1683)

Osmanlılar köprülerin imha edilmesinden memnundular; hatta aynı köprüyü öte yakadan Nemçe, beri yakadan da Osmanlılar yıktılar. Bu nedenle Osmanlıların bu safhada Viyana köprülerini kullanarak Tuna'nın öte yakasına geçme niyetleri olmadığını söyleyebiliriz. Köprülerden kurtulmak istediklerine göre onlar daha ziyade kalenin buradan takviye görmesine engel olmaya ve baskına uğrama ihtimalini elemeye çalışıyorlardı. Adanın alt ve üst ucunda yapılan tombaz köprülerle hem adayı Tuna'nın Viyana yakasına bağladılar hem de nehir yolunu keserek şehre kayıklarla mühimmat ve erzak gönderilmesini engellediler. Bu köprüleri her zaman olduğu gibi yine Eflak ve Boğdan'dan gelen birlikler inşa etmişlerdir.

Muharebeden sonra Osmanlı süvarisi adada bulunan meşhur Leopoldstadt sayfiyesine yönelip burayı yaktı. Osmanlıların 'Ada/Kral Bahçesi' dedikleri bu yer Habsburg imparatorlarının avlağı gibiydi ve Kara Mustafa Paşa ile 17 Temmuz'da buradaki meşhur Eski Favorita'yı (Augarten) gezen heyet Teşrifatçıbaşı'nın şehadetine bakılırsa egzotik hayvanlara, meyve ağaçlarına, bin bir çeşit çiçeklere, binalara ve havuzlara hayran kalmıştı: "*Hele İslâm'a nasib olacak memleket imiş. El-hamdülillah ki, müyesser oldu.*" Sadrazam belki de buradan kaleye saldırma fikrine sahipti. Dürbünle hem kaleyi hem de ada ile kale arasında uzanan köprüyü (Kızıl Kule Kapısı) inceledikten sonra ikindi üzeri tıpkı geliş yolundaki gibi yine düşman ateşi altında tabyasına geri döndü. Tabyasından ancak üç günde bir demir levhalarla kaplı kurşun işlemez bir tahtırevan içinde çıkıp sıçanyollarına gittiği iddiası görüldüğü üzere doğru değildir.[23]

Garnizon adanın düşmesi üzerine Kızıl Kule Kapısı ile ada arasındaki asma köprüyü imha ettiği gibi bu kapıyı da tuğla ile ördü. Ne ilginçtir ki garnizon kentin en zayıf surlarının bulunduğu bu bölgede Osmanlı hücumundan korkarak böyle önlemler alırken Osmanlılar da bu surlardan adaya huruç yapılmasından korkmaktaydılar. Muhtemel huruçları engellemek için Bosna Valisi Hızır Paşa

23 Teşrifatçıbaşı, 87-88 [51b-52a]; Silahdar, 840 [112b]; Valcaren, 29-30; Stoye, 155; Malden, 59 ve Schimmer, 104 (tahtırevan bahsi).

15 şahi top ile adada kale karşısında konuşlandı. Ayrıca, Şam Valisi Hüseyin Paşa'ya da 15 şahi top ile adanın ordugâh karşısına düşen kısmında konuşlanması emredildi. Böylece, Nemçe süvarisi dönüp adaya saldırırsa karşıdaki ordugâhı korumak mümkün olacaktı. Kalenin karşısında ise Niğbolu ve Mısır askerleri 200 beldarla 18 Temmuz gecesi metrise girdiler. Nehir kıyısında yüksek top tabyaları kurmak için kıyıya toprak yığma işine gündüzden girişmişlerdi. Dük Karl'ın Sobieski'ye yolladığı 31 Temmuz tarihli mektubuna nazaran adanın kıyısı burada zaten yüksekti ve Viyana köprüleri de dâhil her yanı buradan ateş altına almak mümkündü. Dolayısıyla yığma toprakla iyice yükselen araziye kurulan toplar Viyana'nın içini kuşatmanın sonuna dek rahatça vurdular. Zemin kanal kıyısından kentin ortasına dek sertçe yükseldiği için bilhassa kiliselerin kuleleri kolay hedef oldular.

Teşrifatçıbaşı'ya göre Prater Adası'nın ele geçirilmesiyle Viyana 'her taraftan çarmıha çekilmiş' gibi oldu. Dük Karl değindiğimiz Sobieski'ye surların etrafında 10 adımda bir 'Türk' nöbetçi dikildiğini bildirmektedir. Metrislere başlanması, topların kurulması ve kentin dış dünyayla temasının kesilmesi dört başı mamur bir kuşatmanın başlayacağına delildi. Başka bazı olaylar ise kuşatmanın ne kadar kanlı geçeceğine...

16 Temmuz günü Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa bir top güllesiyle vurulup bir buçuk saat can çekiştikten sonra öldü. Topçular kethüdasının ise sol ayağı topla koptu. Demek ki, kuşatmanın üçüncü gününde Osmanlılar tamamen ateş menzili içindeydiler. Bugün bir Kazak esirin efendisini öldürmesi nedeniyle hiddete kapılan Kara Mustafa Paşa ordudaki tüm Kazak esirlerin öldürülmesini emredince 150 kadarı derhâl otağın önünde bulunan leylek çadırı altında idam edildi. İlerleyen günlerde Osmanlı kaynakları 10.000 hatta 20.000 Kazak esirin boynunun vurulduğundan dem vursalar bile Viyana'nın imdadına koşan Lehistan Kralı Sobieski'nin ordusunda bile bu kadar çok Kazak yoktu! Habsburg kaynaklarına göre iki gün içinde 1000'den fazla Kazağın Süleyman Han Otağı mahallinde bu şekilde idam edildiğini yine de söyleyebiliriz. Kaynaklar ordu

halkının bu sayede kendini biraz güvende hissettiğini belirtmektedirler. Demek ki daha kuşatmanın başında Osmanlı ordugâhında da tıpkı Viyana'daki gibi aşırı kuşkuculuğa yol açan bir tedirginlik ve huzursuzluk hakimdi. Bunun bir nedeni ilk günlerden itibaren verilen kayıplar olabilir. Nitekim çürüyen ceset kokuları ordugâhtan Viyana'ya ulaşmaya başlamıştı.[24]

Kuşatmaya dair esefle hatırlanan bir hadise 16 Temmuz'da Viyana'ya üç saat mesafede bulunan Perchtoldsdorf'da yaşandı. Burayı basmaya giden 'gönüllü çeteciler' ahaliyi aman verme vaadiyle teslime ikna ettikten sonra tüm erkekleri (Osmanlılara göre 850, Habsburglara göre 150) öldürdü; kadınlar ve çocuklar ise köleleştirildi. Teşrifatçıbaşı bu hileli tutumu överken, düşman ahalisinin 'saflığını' Allah'ın zaferi müjdeleyen bir lütfu olarak değerlendirmiştir (bkz. 2. Bölüm). Bu kasabanın gelecekteki sakinleri bu travmayı asla atlamadılar. Hatta uzun bir süre kasabadaki bir evin koridorunun katledilen sakinlerin kemiklerinden yapıldığı inancını taşıdılar. 'Kemikli koridor' (*Knochengang*) sonradan anlaşılacağı üzere aslında hayvan kemiklerinden yapılmıştı.[25]

İLK SAFHA

Şarampo İnişinin Ele Geçirilmesi: 17-22 Temmuz

İlk safhada Osmanlıların hedefi hendeğe ulaşmaktı. Bunun için Burg ve Löbel burçları ile aradaki Burg Tabyası'nın önünde konumlanmış hendek başını ele geçirmek gerekmekteydi. Hendek başının bir ok gibi dışa fırlayan üç değişik noktasına sıçan yolları ile ulaşmak en kestirme yoldu. Planda görüldüğü gibi sağ kolun bulunduğu yerde sıçan yolu (4.14'de yeşil) mesafeyi yarılayınca ikiye ayrılarak Burg Burcu karşısında hendek başına doğru ilerletildi. Bu iki sıçan yolu

24 Teşrifatçıbaşı, 84-85, 87-88, 91 [50a-52a 54a]. 20 Temmuz'da ise Hızır, Arslan, Hasan ve Emir Paşalar ile Mısır askerine ordugâhlarını da adaya taşıma emri verildi; 21 Temmuz'da Karaman askeri onlara katıldı Silahdar, 838-41 [112b]; Valcaren, 37, 39; Barker, 263; Stoye, 156.

25 Barker, 263, 280; Stoye, 177; Tomenendal, 277; Ackerl, 78-79.

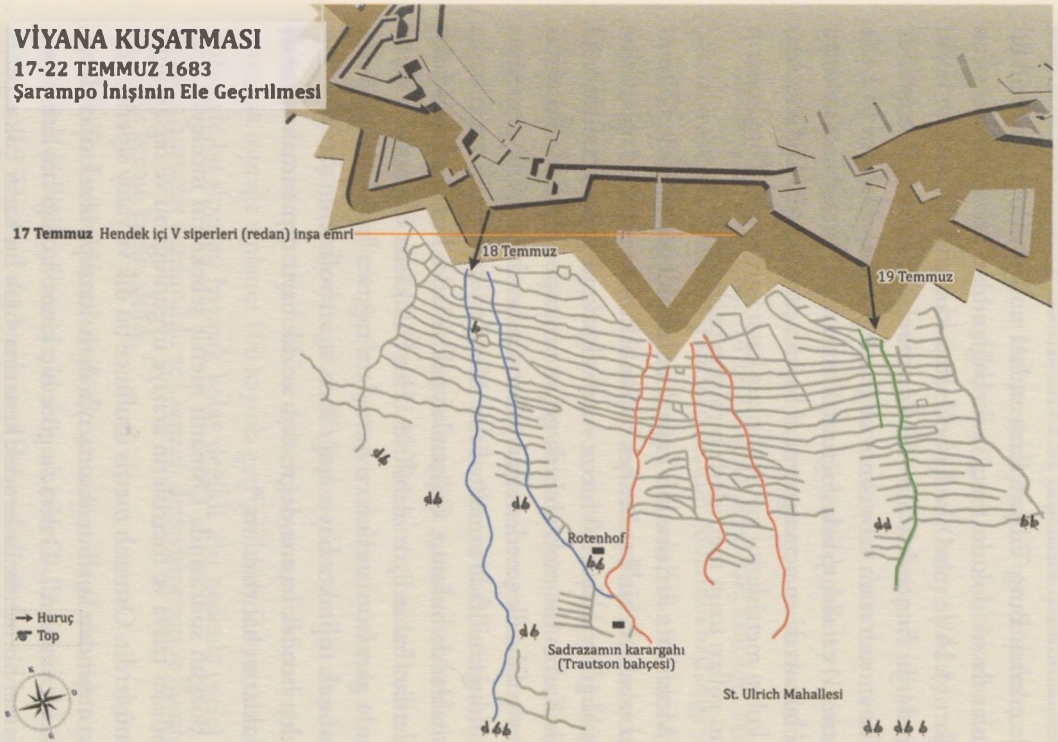

4.15 Şarampo inişinin ele geçirilmesi (17-22 Temmuz 1683)

SOL KOL

1. Samsoncubaşı Süleyman Ağa
2. Yanova Valisi Ahmed Paşa

ORTA KOL

1. Sadrazam
2. Yeniçeri
3. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa
4. Kul Kethudası

SAĞ KOL

1. Zağarcıbaşı Mustafa Ağa
   Sadrazam Kethudası
2. Bağdat Valisi
   Şam Valisi

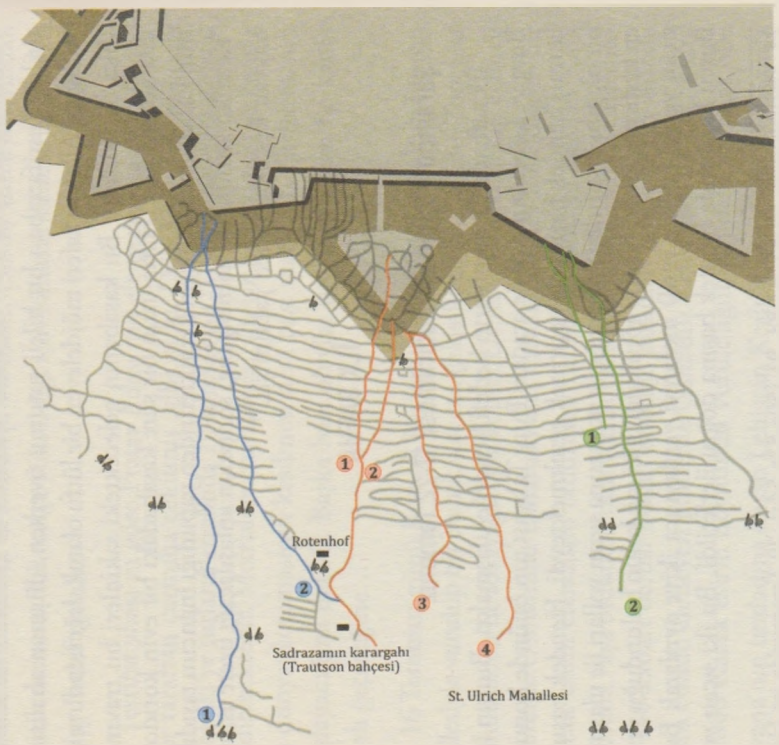

Top

4.14 Metrislerin ilerleyişi

sık metrislerle birbirine bağlandı ve en dıştan geçen bir başka sıçan yolu (4.14'de en sağda) ile bu metrisler uç bölgede olası bir saldırıdan korundu. Orta koldaki 3 sıçan yolu (4.14'de kırmızı) serdar-ı ekrem kolundan kazılanın (4.14'de kırmızı 1) ikiye ayrılması ile 4 kola çıkarak Burg Tabyası karşısındaki noktaya doğru yürütüldü. Bunlar da sık dokulu metrislerle bağlandılar. Sol kanattaki sıçan yolları (4.14'de mavi) ise Löbel burcu karşısındaki noktayı hedef alıyorlardı. Bunlardan biri (4.14'de mavi 2) Trautson Bahçesi'nde bulunan sadrazam tabyasının bağlandığı sıçan yolundan (4.14'de kırmızı 1) çatallanıp sola doğru açılmaktaydı. Tıpkı sağ kolda olduğu gibi burada da en uçtan geçen bir başka sıçan yolu (4.14'de en solda) sol kolun metrislerini yan saldırılara karşı koruyordu. Tüm kolların sıçan yolları uzun metrislerle birbirine bağlandılar.

Metrislerin ilerleme hızı kaynaklarda farklı gösterilse de 17 Temmuz sabahıyla birlikte hendek başına el humbarası atma mesafesine ulaşıldığı - yaklaşık 30 metre - anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklar ise Dük Karl'ın bir mektubunda geçen şarampo inişi ifadesini yanlış anlayıp daha ilk geceden sıçan yollarının hendeğin 60 adım uzağına sokulduğunu ifade etmektedirler. Mesafeyi daha farklı veren başka kaynaklar da bulunur. Çelişen kaynaklar farklı hızla ilerleyen farklı kollardan bahsediyor olabilirler. Her hâlükârda Osmanlılar ilk üç günde garnizon ateşine ve huruçlara rağmen hızlı ilerlemişlerdi. Yumuşak toprakta bayır aşağı inen sıçan yollarının şarampo inişinden hendek başına doğru taşlı ve dik bayır tırmanmak zorunda olduklarını hatırlatalım.[26]

Bozgun sonrasında Osmanlı metris şebekesini inceleyen mühendisler tabya ve metrislerin araziye uygunluğunu ve sağlamlığını övmüşlerdir. Osmanlı metris usulünce bu dik ve yatay siperler düşman ateşinden korunmak amacıyla derin kazılıp yüksek siperliklerle desteklenmişlerdi. Dalérac'a göre hiç kimse işçiliği böylesine mükemmel bir metris ile hendek kenarına yığılı bu kadar çok sepet ve torba görmüş olamazdı. Ağustos ortasıyla beraber derinlikleri 180

26 Valcaren, 29-30, 34; Dalérac, 63-65, 340-42 (Karl'dan Sobieski'ye, 31 Temmuz); Rycaut, 104-105; Wheatcroft, 142; Stoye, 153; Barker, 261.

santimetreden 275 santimetreye dek değişiyordu ve çok kademeliydiler. Avrupa'daki usulün aksine metrisler düz değil 'Türk usulünce' yılankavi (eğri hatlı) kazılıyordu. Sıçan yolları belli aralıklarla geniş tutularak hücum kıtalarını barındıracak toplanma yerleri oluşturuluyor ve metris yürüdükçe kaleye yaklaştırılan top tabyalarına yer açılıyordu. Hendek başına yaklaştıkça garnizonun el humbarası ve tüfek ateşi etkili olmaya başladı. Bu nedenle kaleye yaklaşan sıçan yollarının üstü kalın kalaslarla kapatıldı ve üstüne toprak yığıldı. Ayrıca metrislerdeki askerler de hasımlarınınkinden daha uzun menzilli tüfekleriyle ateş açarak sıçan yollarını kazan beldarları korumaktaydılar; bu beldarların bir kısmı ayaklarına pranga vurulmuş esirlerdi.

İlk Osmanlı bataryaları 14 Temmuz'da yamaçlara kuruldu. İkinci hat daha aşağıda Burg burcu karşısında sıçan yollarının başladığı yere kuruldu. Orta koldaki toplar ise aşağıya Rotenhof tarafına alındılar. Sol kolda da sıçan yolları ilerledikçe top bataryaları ileri taşındılar. Osmanlılar hendek başına yaklaşınca istihkâmlarını yükselttiler. Böylece hendek başını koruyan ve hendek boyunca uzanan korunaklı seğirdim yoluna tepeden ateş etme imkânına kavuştular. Kimilerine göre bu tarz yükseltilmiş tabyalar henüz Avrupa'da bilinmiyorlardı. Bu taktik sayesinde hendek başını koruyan garnizon askerlerinin huruca kalkmaları zorlaştı. Öyle ki 18 Temmuz günü sol kola ve 19 Temmuz günü sağ kola yapılan huruçlar tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. İlkinde şarampodan çıkan 80 kadar asker yenilip döndüler. İkinci huruçta ise siperlerin önüne yüksek tabya yapmak için yığılmış yumuşak toprağa saplanıp 100 kayıpla geri çekildiler. Zaten derinliği nedeniyle bu siperleri basmak kolay değildi. Bu nedenle geçici bir süre için huruçlar durduruldu ve Osmanlı ilerleyişine top ve humbara ile göğüs germe kararı alındı.[27]

Dük Karl'ın istihbaratına göre kuşatmanın ilk günlerinde toplar henüz kale bedenini dövmeye başlamasa bile 10-12 büyük top kuruluydu. 19 Temmuz tarihinde top bataryalarının kente en yakın olduğu yer Löbel Burcu idi. Burada havanla atılan kazan humba-

27 Teşrifatçıbaşı, 89, 91 [52b, 53b]; Valcaren, 30, 35; Dalérac, 67; Coyer, 305; Malden, 54-56; Barker, 263-64; Stoye, 57-62; -62; Murphey, 111.

raları İspanya elçisinin ikametgahına isabet ettiği gibi kale duvarı bitişiğindeki bir ahırı vurup yangın çıkarmışlardı. Viyana'da artık kent ahalisinden oluşturulan bir itfaiye birliğinin olması yangını söndürmeyi kolaylaştırdı.

18 Temmuz günü sadrazamın yeniçeri metrislerini ziyaret edip ikindi vakti kuşatma sonuna dek tabyasına taşınma kararı alması artık şarampo inişine hükmedildiği ve hendek başında kavgasının yakında patlayacağı anlamına geliyordu. Askerleri manen hazırlamak için âdet olduğu üzere sadrazamın mehteri bu tabyadan, diğer mehterler de paşa tabyalarından her gün sabah, öğle ve akşam çalmaya başladılar. Hendek başına yaklaştıkça Osmanlı kayıplarının arttığı anlaşılmaktadır. Bugün hazine kâtibi cerrahların mıntıkasında bir çadır kurup yaralılara bahşiş dağıtmaya başladı. Yaralılara düzenli pirinç, sadeyağ ve ekmek verildiği gibi her gün metris ağızlarında (giriş noktaları) fakir askerlere bedava iki kazan pilav ve çorba dağıtılması emredildi. 18 Temmuz'da yeniçeri metrislerinde kente giden bir suyolu bulunması moralleri yükseltmişti. İri çam künklerden akan buz gibi su sayesinde hem sadrazam tabyası hem de yeniçeriler dışarıdan su getirmek zahmetinden kurtuldular. Bu suyolunun kesilmesi Viyana'da baş gösterecek olan dizanteri salgını ve diğer hijyen sorunlarının sebeplerinden biri olmalıydı.

Moralleri yükseltmek için metriste alay geçidi düzenlemek alınan bir başka önlemdi. Osmanlı kaynakları bu durumun bir ilk olduğunu belirtmektedirler. Viyana'ya iki gün önce varan Karaman (580 asker) ile Karahisar-ı Sahib (380 asker) birlikleri 21 Temmuz'da metriste iki yana dizilen ordunun arasından mehter eşliğinde ikişerli sıra hâlinde geçtiklerine göre metrisler kuşatmanın 8. gününde oldukça genişleyip uzamış olmalıydılar. Dük Karl'ın Sobieski'ye bildirdiğine nazaran metrisler sağa ve sola doğru genişletilip artık şarampo inişinin ucuna dayanmışlardı. Bu alay aslında düşman ateşi menzili içinde girişilen tehlikeli bir işti. Nitekim alay esnasında bir sekban topla vurularak öldü.

19 Temmuz günü IV. Mehmed'in kuşatmaya onay veren 'istimalet fermanını' taşıyan Musahip Hazinedar Ali Ağa'nın Karaman ve

Karahisar-ı Sahib paşalarıyla birlikte gelmesi ve alayla karşılanması da askerler için bir başka moral kaynağı olmalıydı; böylece iki gün arayla iki muhteşem alay izlemiş oldular. Ali Ağa'nın yolculuğuna baktığımızda Budin - Viyana güzergâhının pek de güvenli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yanık'ta bırakılan Budin Valisi İbrahim Paşa, Ali Ağa'yı yanındaki muhafızlarla Viyana'ya salmaya cesaret edememiş ve ancak üç günden sonra Mehmed ve Ömer paşalar Yanık'a varınca onların yanına katıp 3000 araba zahire ile göndermişti. Sadrazam bu önemli ziyaretçiyi ağırlamak maksadıyla bu gece tekrar otağında geceledi.[28]

Ek Savunma Tedbirleri

Şarampo inişindeki Osmanlı hâkimiyeti metris yürütüp ve top kurarak pekiştirilirken garnizon da birinci savunma hattını oluşturan hendek başını sıkı sıkıya savunmakta ve hendek içinde ikinci savunma hattını kurmaktaydı. Bu iş tıpkı kalenin berkitilmesi gibi mühendis Rimpler'in sorumluluğuna bırakıldı. Hendek içinde manialar kurmak için kereste şarttı. Kentin kuzeybatısındaki Yeni Kapı dışına yığılıp o hengâmede hendek içine taşınamayan keresteleri alma gayesiyle 18 Temmuz'da kapıdan dışarı çıkan bir grup asker hendekteki çalışmaları yavaşlatmak isteyen Osmanlıların varoştan açtıkları tüfek ateşiyle dağıtıldılar. Rimpler, hendeği enlemesine ortadan ikiye bölen taban oluğunu (*cunette*) derinleştirerek tüfekçi siperi hâline getirdi. Sonra sıra Burg Tabyası'nın dibinde oluşan kör noktayı çözmeye geldi. Tabyanın tepesindeki toplar dibe dik açıyla ateş edemedikleri için lağımcılar tabyaya el vururlarsa burada rahatça lağım kazabilirlerdi. Üstelik tepeden düşen toprak ve taşların hendeği doldurmasını engelleyen tabya etekliği fazla yüksek olup yukarıdan

28 Teşrifatçıbaşı, 88-92 [52a-53b]; Silahdar, 841-44 [112b-113a]; Dalérac, 342-48 [Karl'dan Sobieski'ye, 31 Temmuz]; Valcaren, 38; Kolovos, 59-70 istimalet fethedilen yerde eski düzeni olabildiğince koruyarak halkı Osmanlı idaresine ısındırma politikası gibi anlaşılmıştır. Fakat savaş umurunda askeri gazaya yüreklendirmek demektir ve bazen sınır ötesi harekâtta pençiğin iptalini (beş esirden birinin sultana verilmesi) içerir.

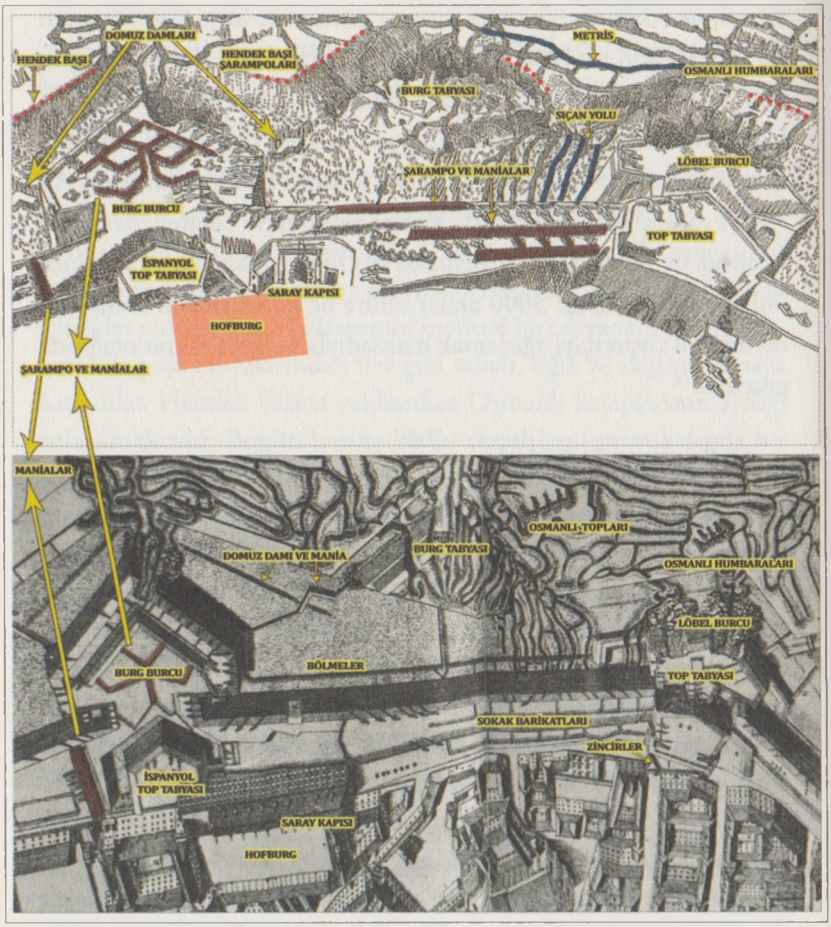

4.16 Hendek içi, burç ve sur içi tahkimatı

tabya dibini görmeyi önlüyordu. Rimpler kör noktayı gidermek amacıyla hendek içinde 4.15'de görüldüğü gibi V siperleri (redan) kurdurdu. Siperin kanatları yan ateş desteği verecek şekilde Burg ve Löbel burçlarının yan cephelerine uzanırken ucu domuz damından müteşekkildi. Öne çıkık bu koruganlar tabya önündeki kör noktayı ateş altına alabiliyorlardı. Tüm amaç Osmanlıları hendeğe girdikleri takdirde bunca manianın arasında oluşan dar patikalara sevk edip yakın mesafeden kesintisiz garnizon ateşine maruz bırakmaktı.

Ayrıca, Burg Tabyası'nın üstünde hendek, siper ve set kurma işlerine başlandı. Tabyayı arkadan kale bedenine bağlayan korunaklı yol ise tıpkı seğirdim yolu gibi sağlam kazıklardan örülü bir çitle korumaya alındı. Son olarak Löbel ve Burg burcu arasındaki uzun perde önünde sur dibinde bölme denilen tahkimatlar kuruldu. Toprak ve keresteden inşa edilen bölmelerin hendeği aştıkları takdirde Osmanlıların perde duvara ulaşmasını geciktirecekleri umuluyordu. Böylece tıpkı hendek başı gibi hendek sonu da korunaklı bir hâle getirildi. Elbette hendek içi istihkâm faaliyetleri kuşatmanın sonraki safhalarında hız kazanacak ve Osmanlıları hendekte mıhlamak için yıkık tahkimatlar onarılırken yeni manialar icat edilecekti.[29]

Viyana - Ordu Arasında Haberleşme

Savunmacılar ilk hafta bir yandan hendeği berkitiyor diğer yandan dış dünyayla çaresizce temas kurmaya çalışıyorlardı. 18 Temmuz'da Habsburg ordusuna gönderdikleri bir ulak yakalandı ve garnizonda 15.000, Dük Karl'ın emrinde ise 9000 asker olduğunu ifşa etti. İfadesine göre 'Nemçe Çasarı' kuşatmadan10 gün önce (aslında 7 Temmuz'da) karısıyla 'yüzlerini yırtıp saçlarını yolarak' Linz şehrine firar etmişti; demek ki aslında Passau'ya gittiği henüz şehirde duyulmamıştı. 20 Temmuz'da ordugâhta 'Frenk şekilli' bir casus daha yakalandı. Orduda ekmekçi olduğunu söyleyen adam sorgulanmak üzere Asesbaşı'ya teslim edildi. Yağma neticesinde ele geçen 'Nemçe ve Macar' elbiselerini ordugâhta giyip gezen pek çok askerin şapkalarının kenarlarını keserek Frenk olmadıklarını ispatlamaya çalışmaları belki de casuslukla suçlanmamak içindir.

Jedlesee'de duran Dük Karl kentten 14 Temmuz'dan beri haber alamıyordu. Gözü pek bir askerini 21 Temmuz gecesi Enzersdorf'tan yüzdürüp Tuna'nın karşısındaki Viyana'ya gönderdi. Starhemberg'in şifreli cevabî mektubunu alan ulak dönerken Osmanlıların eline düştü. İmdat ordusunun yakında Viyana'ya geleceğini müjdeleyen mektup deşifre edilemedi. Fakat ulaktan garnizonda zayiatın çok olduğu öğrenilmişti. Ulak yararlı bilgi veren tutsakların idam edilme-

29 Stoye, 159-61; Barker, 263-64; Ackerl, 75.

diğini biliyor olmalı ki şehrin yakında teslim olacağını da söyleyiverdi. Şifreli mektup 26 Temmuz günü bir oka sarılarak Burg Tabyası'na atıldı. İliştirilen Latince not kentin içinde bulunduğu zaruretin bilindiğini belirtip teslim davetini yeniliyordu. Rycaut, mektubun korku doğurmaktan ziyade alay konusu olduğunu söylemektedir.

Kentle temas kurmanın bir başka yolu St. Ulrich varoşunun 100 metre ilerisinde göz hapsinde tutulan Kunitz idi. İskoç Kapısı tarafına lağım atılacağını tahmin edip garnizonu uyarmak isteyen Nemçe elçisi, 'Jacob Heider' (Yakub Haydar?) adlı bir uşağını 'Türk kıyafeti' içinde kente sokmayı başarmıştı. Humbara ateşi yüzünden çok kayıp veren Osmanlıların bu nedenle lağımlara başladığını ve lağım dehlizlerinin inşası için Eflak voyvodasının Schönbrunn ormanlarından harıl harıl kereste sağladığını belirtmekteydi. Gelgelelim mesajı ilk Osmanlı lağımları patladıktan ancak bir gün sonra, 24 Temmuz'da, yerine ulaştı. 'Heider' dönüşte Rossau varoşunda yakalandı. Nöbetçilere efendisi için şarap almaya çıktığını söyleyip rüşvet vererek kurtulsa bile kaleden Dük Karl'a ulaştırılmak üzere aldığı mektubu yok etmesi gerekmişti. Viyana, tam da kanlı hendek mücadelesinin başlayacağı bir vakitte dışarıdan yalıtılmış gibiydi. Durumu bu şekilde tespit eden Dük Karl, Sobieski'ye Osmanlıların artık kaleye çok yaklaştıklarını ve her an bir kaza ile Viyana'nın düşebileceğini yazmaktaydı.[30]

Hendek Başı için Mücadele: 23 - 26 Temmuz

Osmanlılar şarampo inişini ilk üç günde neredeyse tamamen kat etmişlerdi. Metrislerini berkitip huruçları püskürterek ilk hafta sonunda buraya tamamen hükmettiler. Artık hendek başı duvarını

30 Silahdar, 841, 843 [112b, 113a]; Teşrifatçıbaşı, 89, 91 [52b, 54a]; Valcaren, 40, 44; Esirî Hasan, 1394 [356a] (şapka meselesi); Ackerl, 70 (Kunitz'in mektubu) ve 81; Barker, 275; Barker, "Review", 14. 1980'lerde Çek arşivinde yapılan çalışmalar garnizonun Dük Karl ile sanılandan daha sık temas kurduğunu gösterdiği için kalenin yalıtıldığı görüşüne temkinli yaklaşmak gerekir; Stoye, 186; Rycaut, *The History of the Turks*, 107; Dalérac, 342-48 [Karl'dan Sobieski'ye, 31 Temmuz]; Coyer, 304 mektupta Lehlerin Nemçe'ye yardım etmekle suçlandığını belirtir.

(seğirdim yolu dirseği) koruyan çite ulaşılmıştı. Temmuzun üçüncü haftası itibariyle işler Osmanlıların lehine gibiydi. Nemçe ordusu Tuna'nın öte yakasına çekilmiş ve kent tamamen kuşatma altına alınmıştı. Ufukta bir imdat ordusu gözükmüyordu. Kitabına uygun sürdürülen kuşatma ile artık asıl savunma hattı olan hendek başına yaklaşılmıştı.

Siper Savaşları

Metris aldılar yemîn û yesâr; Çün lâ'în itdi ateşin izhâr
Bildiler kal'a ahenîn pâre; Karşu durmak olur mu nâre
Metris bassa her kaçan o lâ'în; Seyl-veş hûn olurdu rûy-ı zemîn
...
Metris yürümezdi leng oldu; Cengcüler başına teng oldu
Ceng bâzârı artub oldu ziyâd; Nice cânlar metâ'ı oldu kesâd[31]

Osmanlılar 17 Temmuz'da hendek başına bir hayli sokuldukları hâlde garnizon burada beklentilerin aksine uzun süre tutundu ve Osmanlıları günler boyunca yerine mıhladı. Bu safhada kesintisiz bir cephe oluşturmak için üç kolun sıçan yolları hendek başına paralel uzanan ileri hat metrisleriyle birbirlerine bağlandılar. Çatışmanın özü lağımlar ile hendek başında savunma hattını bozan kraterler oluşturmak, lağımları takiben serdengeçti hücumlarıyla buraları ele geçirmek, karşı saldırıyı önlemek için tahkim etmek ve nihayetinde garnizonun karşı hücumunu göğüslemekten ibaretti. Lağımlar büyük çukurlar açıp yumuşak topraktan tepecikler oluşturarak Osmanlıların işini kolaylaştırsa da el humbaraları ve göğüs göğse çarpışmalarla şekillenen sert direniş korkunç kayıplara yol açtı.

Zamanla iki tarafın siperleri giderek dip dibe uzanan iki paralel hat olmaktan çıktılar. Hendek başının girintili çıkıntılı hattına sızan Osmanlı siperleri yüzünden saldırı ve savunma hatları kimi yerlerde yan yanaydılar. Bu manzara Cihan Harbi'nin modern siper savaşlarını andırmaktadır; verilen zayiatlar da öyle... Ölenler arasında ileri gelenler de vardı. 21 Temmuz'da yeniçeri ağasının otağında ağanın

31 Subhî, 39a.

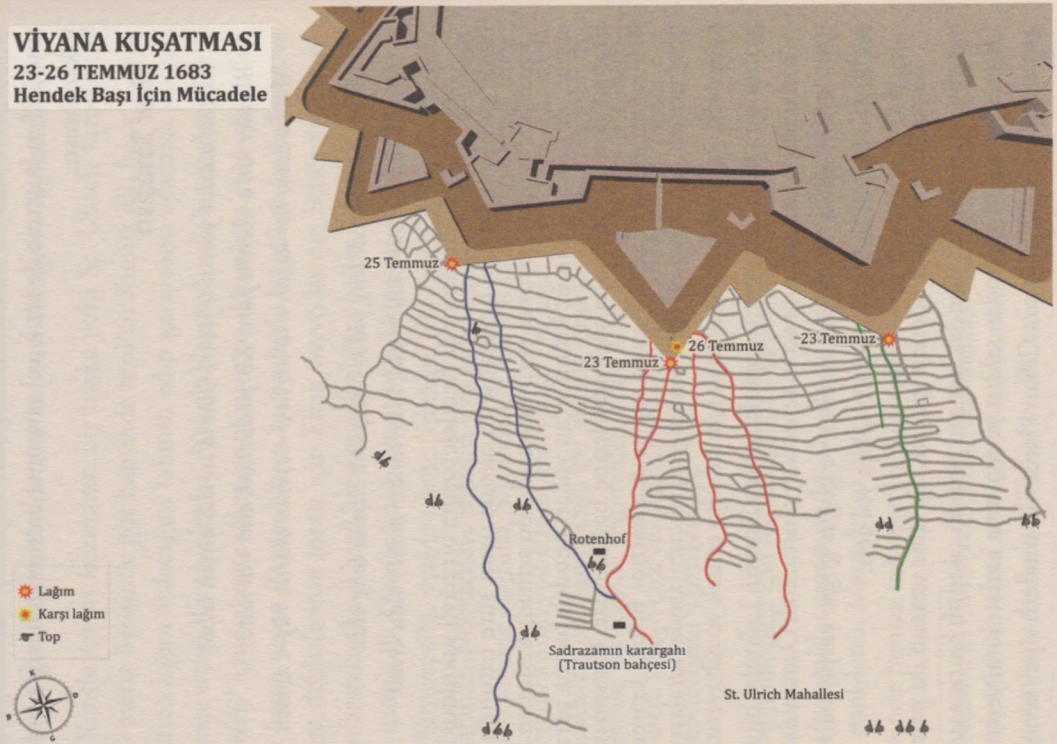

4.17 Hendek başı için mücadele (23-26 Temmuz 1683)

'içki meclisi' arkadaşı Boşnak İbrahim ibn Ramazan (nam-ı diğer Yasakçızade olan Bezmi mahlaslı şair) ayağından topla vurulup üç günden sonra öldü. O akşam ise korunaklı sadrazam tabyası sadrazam içeride yemek yerken vuruldu ve çaşnigirbaşı ayağından kurşunla yaralandı. 25 Temmuz günü Sadrazam Kethüdası Mehter Ahmed Ağa serdengeçtiler tabyasında el humbarasıyla vuruldu ve iki gün sonra ölüp çadırının girişine gömüldü. 26 Temmuz'da da Şahinciler Kethüdası bir şahi top güllesiyle vuruldu.[32]

İlk Lağımlar

Mevzi kazandıran gece hücumları, istihkâm yıkan kazan humbaraları (havan topu) ve zayiat verdiren anti-personel el humbaraları elbette ilerleme için faydalıydılar. Ne var ki hendek başını boydan boya dolaşan sağlam çiti bunlarla aşmak olanaksızdı. Hele ki Starhemberg'in bu parmaklıktaki savunmayı kalabalık tuttuğu düşünülürse... Sık dizilmiş uzun ve kalın kazıklara bayır yukarı açıktan piyade hücumu intihar demekti. Çitten ileri fırlayan demir mızraklar ve türlü önlemler yüzünden çitte merdiven dayayacak düz bir yer dahi yoktu. Parmaklığı lağım atarak kısım kısım yıkmak tek çare olduğu için kuşatmanın bu safhasında yeraltı savaşları başladı. Hedef 4.17'de görüldüğü üzere hendek başının çıkıntı yaptığı yerlerdi ki bu üç nokta metrislerin hendeğe en yakın geldikleri yerlerdi.

4.18 Lağımcı zabiti

Yabancı eserler Kunitz'in andığımız mektubuna dayanarak Osmanlıların lağım savaşına başlamasını hendek başında verdikleri ağır zayiatı önleme çabası ile açıklarlar. Oysaki kuşatmalarda burç, tabya veya kale bedenine lağım yürütmek daima hendeğe yaklaşınca başlardı. Zaten lağımlar başladı diye yer üstündeki çatışmalar

32 Wheatcroft, 144-46; Teşrifatçıbaşı, 91-92, 95 [54b, 55a]; Silahdar, 844, 847 [113a, 113b].

azalmadığı gibi daha da yoğunlaştı. Gelgelelim, zayiatların arttığı doğruydu. Şeyhî İbrahim garnizonun ilk günlerde 'ceng ü cidâlde bî-tuvânlık gösterip' sonrasında 'kazâ-yı asumânî gibi kumbara ve top' yağdırması yüzünden çok gazinin şehadet kadehinden içtiğini gözlemlemişti. Görgü tanığı Subhî de yukarıda gördüğümüz gibi demirden bir parçaya benzettiği kaleden verilen baskınlarla metrislerde sel gibi kan aktığını betimlemektedir; garnizonun balyemez topları 'belâ-yı siyah', taş gülle atan humbaralar ise bir görünmez 'asumân-ı belâ' idiler. 20 Temmuz'da kuşluk vakti sadrazam önce yeniçeri ağası tabyasına sonra da Löbel karşısındaki Defterdar Ahmed Paşa tabyasına gittiğine göre lağım açılacak yerleri teftiş etmiş olmalıdır. Ertesi gün kendisi padişah ulağıyla ilgilenirken sağ (Burg Burcu) ve sol kollardaki lağımların kat ettiği mesafeyi ölçmesi için Reis Efendi'yi gönderdi. Ayrıca ilk Osmanlı lağımlarının patladığı 23 Temmuz günü kuşluk vakti yeniçeri ağası tabyasında yapılan toplantı Teşrifatçıbaşı açıklamasa bile herhâlde lağımların ilerleyişi hakkındaydı. Akşama doğru sırasıyla orta ve sağ kol karşısındaki hendek başı çıkıntılarında, lağımlar patladı. 'Püskürme lağım' tabir edilen yüzeye yakın kazılmış bu lağımlar Osmanlılara göre başarılı oldu. İlk lağım 200 kişilik zayiata yol açtı ve 'şarampo attı' (çit yıktı). Ön hat saldırı kıtaları olan serdengeçtiler açılan gediği iki hücum düzenleyerek ele geçirdiler ve tüfek ateşine karşı yapağı/çalı dolu çuvallarla burada derhâl 'metris aldılar' (tahkimatlı siper kurdular). Sağ koldaki lağım da hendek başını koruyan çit duvarda 'metrislenmeye' uygun bir gedik oluşturdu ama zayiatı azaltmak kaygısıyla hücum için gece beklendi ve gedik zapt edildi. Patlamayla şoka giren bir tutsağın ifadesine göre lağım sürpriz olmuş ve 200-300 kadar askeri 'toprak basmıştı' (toprak altında kalmak).

Gariptir ki şok geçiren adamı 'böyle mütehayyir, serseri' gezmekten ise idam etmek daha hayırlı görülmüştür. Yine aynı gün yaşanan bir başka garip olay ise Tatarların Tulln Ovası'nda ('Linz kentine 30 saat mesafede') tuttukları 'cebeli' (zırhlı) bir esirin idam şeklidir. Tatarların yüzüne gözüne kamçıyla vurup atından düşürerek esir aldıkları bu adam zırhına kurşun işlememesiyle övününce sadrazamın huzurunda göğsüne üç defa kurşun atıldı. Dediği çıkınca zırhını

çıkarıp kılıçla öldürdüler. İlk örnekte işe yaramayan bir tutsağı canlı tutmak acımasız savaş koşullarında erzak sarfiyatı olarak görülmüş olmalıdır. İkinci örnek ise moralleri yüksek tutmaya yönelik bir eğlence gibi durmaktadır.

24 Temmuz'da padişah ulağı Ali Ağa tüm kollarda metrisleri gezip sadrazam ile tabyasında öğlene dek durum değerlendirmesi yaptı. Sonrasında maaş artışı karşılığında sipahilerden serdengeçti yazılacağının ilan edilmesi yarın bir lağım daha atılıp hücuma kalkılacağının işaretiydi. Hatta sadrazam ertesi gün sol kolda lağım atılmadan önce yeniçeri ağası ve kul kethüdası tabyalarını ziyaret etmiş, tüfekçi mazgallarından düşmana ok atarak askere cesaret vermişti. Sol koldaki lağım zamanında yetişmediği için gerçekten de ancak iki gün gecikmeli olarak 25 Temmuz günü atılabildi. Gecikmenin nedeni belli olmamakla birlikte bu bölgede toprak altı taşlı çıkmış olabilir. Hendek başının Löbel Burcu'nun karşısına düşen çıkıntısına atılan lağım yabancı kaynaklara göre çok zayiat verdirmese bile ilk ikisinden daha başarılıydı. Osmanlılar ise bu lağımın verdiği zarardan pek memnun kalmamışlardır. Yine de yaklaşık 1.6 ton barutun havaya uçmasıyla açılan yere hücum ettiler. Düşman hattında çok ilerleyen serdengeçtiler tuzağa düşürülüp çapraz ateşe alındılar ve püskürtüldüler. Bu yer ancak gece hücumuyla ele geçirildi ve derhâl tahkim edildi.[33]

Psikolojik Savaş ve Direnme Azmi

Osmanlılar hendeğe yaklaştıkça mücadelenin psikolojik savaş boyutu önem kazanmaya başladı. Örneğin, düşman siperlerinde yoldaşlarının kellelerini mızrak ucuna geçirilmiş bir hâlde gören Osmanlı askerleri hendek başında mücadele uzadıkça yılgınlığa kapılacaklardı. Karşı önlem olarak Kara Mustafa Paşa düzenli mehter çaldırıp yaralılara ihtimam gösterttiği gibi cesaret vermek için her gün siperleri geziyordu.

33 Teşrifatçıbaşı, 91, 93-95 [54b, 55a-b]; Silahdar, 844-47 [113b]; Cacavelas, 65; Şeyhî İbrahim, 38b; Subhî, 39a; Barker, 264-65; Ackerl, 76-77.

Savunmacılar açısından ise direnme azmini artırmak için halka güven vermek şarttı. Prater Adası'na kurulan Osmanlı topları kent merkezini vurdukça gülleler taş serpintisine yol açıp çok yaralanmaya neden olmaktaydılar. Kent içinde çatılardan sonra sıra caddelerin taş döşemelerini sökmeye gelmişti. Bu devirde asker - sivil ayrımı güdülmediğinden halk bombardımandan nasibine düşeni almaktaydı. Aslında kuşatma boyunca halkın (kent milisleri de dâhil) sadece yüzde birinden azı ölmüş veya yaralanmıştı. Fakat Osmanlıların adadan kenti vurup durmaları kent idaresini aciz gösterdiği için aşağılayıcıydı. İlk lağımdan bir gün sonra 24 Temmuz'da Aziz İstefan Katedrali'nin bir penceresinden içeri giren gülle ayin esnasında kilise orguna isabet etti. Starhemberg adadaki Osmanlı toplarını susturmak amacıyla Biber Tabyası'na (4.1'de G) daha güçlü toplar dizdirdi. Yine de kuşatma boyunca katedral 1000'den fazla top atışına hedef oldu. Ayrıca, Kızıl Kapı havalisindeki tüm pencereleri gülle ve humbaraya karşı örüldü. 24 Temmuz akşamüzeri bastıran yağmurla Tuna Kanalı'nda su seviyesinin yükselmesi kent idaresini bir nebze olsun rahatlattı. Artık adadan bir saldırı olasılığı çok azalmıştı.

Lağım savaşının başlaması halkın üzerindeki psikolojik baskıyı artırdı. Kunitz'in mesajı zamanında ulaşmasa bile artık şarampo inişi düştüğü için lağımların başlayacağı aşikârdı. Osmanlılar kazı gürültüsünü bastırmak amacıyla 22 Temmuz gecesi aralıksız top ve tüfek atınca kent ahalisi patlama ve taarruzların başlamasına ramak kaldığını anladı. Kentteki 'hainlerin' Türklere doğru tünel kazdığı ve atık suyolundan kente gizlice girileceği söylentileri ayyuka çıkınca kaygıları gidermek isteyen idare 24 Temmuz'da olası lağım kazılarını saptamak için ahaliye bodrumlardan yeri dinleme emri verdi. Gerçi sonradan suyoluna musallat olanların ölü at ve diğer hayvan cesetlerini şehir dışına atmaya çalışan kasaplar olduğu anlaşılacaktı. Aynı gün yağmur yüzünden top ateşi kesilince fırsattan istifade kuşatma mıntıkasındaki burçlarda ve tabyada dizili kusurlu toplar yeni toplarla değiştirildi. Artık her gece sürpriz saldırılara karşı bir önlem olarak devasa kandillerle hendek aydınlatılmaktaydı. Starhemberg bir gün önce patlayan ilk lağımların yarattığı korkuyla kapatılan dükkânları açtırarak şehir hayatını normale döndürmeye çalıştı. Bu uğurda

Piskopos Kollonitsch'in tüm ruhban ayrıcalıklarını kaldırıp pek çok manastırı hastaneye çevirtmesi, manastır ehli keşiş ve rahibeleri hasta bakıcılık yapmaya mecbur tutması dikkate değerdir.

Kentin direnme azmini gösteren bir başka gelişme kent muhafızlarından Kaptan Hafner adlı bir subayın ahaliden gönüllü toplayarak karşı lağımcılık faaliyetine talip olmasıdır. Viyana kuşatmaya çok hazırlıksız olduğu için garnizonda lağımcı kıtası bulunmuyordu. Gönüllü birliği Osmanlı lağımlarını hedefe ulaşmadan yeraltında karşılayıp imha etme işine hızla koyuldu ve Osmanlılara ilk karşı lağımı 26 Temmuz'da Burg Tabyası civarında attı. Osmanlılar 22 Temmuz'da ele geçen bir tutsaktan garnizonun serdengeçti metrislerine lağım atacağını öğrenmişti. Hatta tutsağın canı verdiği bilgi karşılığında bağışlanmıştır. Gönüllü lağımcıların Viyana'nın savunulmasında ne denli başarılı oldukları bir tartışma konusu olsa dahi savunma direncini artırdıkları yadsınamaz bir gerçekti.

Kentteki direnme azmine karşın bozgunculuk olarak kınanan gelişmeler de vardı elbet. Mesela, lağım savaşının ilk gününde (23 Temmuz) Starhemberg pek çok kadının İskoç Kapısı haricinde kurulan gizli pazarda düşmanla alışveriş yaptığını öğrenmişti. Çitlerin öte tarafına izinsiz geçenlerin idam edileceği aynı gün tellallar tarafından duyuruldu. Takriben 6 kilometre uzunluğundaki surların sakin kesimlerinde halkın hendek dışına gidip gelmesi güvenlik zaafı yaratmakla birlikte kuşatmanın ideolojik - politik bir çatışmaya indirgenemeyeceğini hatırlatır. Kuşatma başlayalı bir hafta olduğu hâlde askerlerin ekmek, Viyanalı kadınların sebze derdine düşmesi Osmanlıların zahire, kentin ise taze gıda sıkıntısı çektiğini göstermektedir.

26 Temmuz'a gelindiğinde hendek başında kısım kısım yıkılan şarampoları toprak ve kereste ile yamamanın geçici bir çözüm olduğu belli olmuştu. Yakında parmaklığı ve seğirdim yolunu terk edip hendeğe çekilmek gerekecekti. Dolayısıyla, bir önceki safhada başlayan hendek içini berkitme faaliyetleri hız kazandı. İlaveten gerekirse Viyana içinde dövüşe devam etmek için planlar hazırlanmaktaydı. Kent ahalisi ve diğer talimsiz kuvvetler için toplanma alanları belirlendi.

Kargaşa ve paniğe yol açmasın diye saat başları hariç çan çalınması yasaklandı. Aziz İstefan Katedrali'nin çanları ise ancak Osmanlılar şehre girerlerse ahaliyi toplamak için çalacaktı.[34]

Padişahın Mesajı

8 Temmuz'da Viyana'yı kuşatma kararını padişaha bildirmek üzere Belgrad'a gönderilen Telhisî İsmail Ağa 26 Temmuz günü Viyana'ya vardı. Silahdar'ın iki kez tekrarladığı meşhur hikâyesine göre İsmail Ağa Kara Mustafa Paşa'nın kuşatma kararına dair resmî raporunu sunup sözlü açıklamaya giriştiği vakit IV. Mehmed şu sözlerle tepki göstermişti:

> Kasdımız Yanık ve Komaran kal'aları idi. Beç kal'ası dilde yok idi. Ne aceb! Paşa saygısızlık idüp bu sevdâya düşmüş. Hoş imdi, Hak ta'âlâ âsân getüre. Lâkin mukaddem bildireydi rızâ virmezdim.[35]

İsmail Ağa bu sözleri herhâlde sadrazama aktarmıştır. Öyleyse sadrazam Viyana'ya varışının on ikinci gününde padişahın da tıpkı ordu ricali gibi kuşatma kararını hiç benimsemediğini öğrenmişti. Hatırlatmalı ki şehre ikinci teslim çağrısını (şifreli mektubu okla atarak) aynı gün yapmıştı. O gün Viyana'dan ilk defa karşı lağım atılması da sadrazamın endişesini artırmış olmalıdır. Ağustos ortalarında Viyana'ya esir düşen bir tutsak sayesinde padişahın kuşatma fikrine sıcak bakmadığının orduda bilindiği anlaşılıyor. Tutsağa göre o Yanıkkale, Komaran veya Pojon'a gidilmesini tercih etmekteydi. Bu durum sadrazamın üzerindeki baskıyı artırmış olmalıdır.[36]

---

34 Valcaren, 39-42; *The Present State*, 80-86; Cacavelas, 59. Kent içinin ilk kez 16 Temmuz'da humbara ile vurulduğu iddiası hk.; Teşrifatçıbaşı, 89, 92 [52b, 54b]; Ackerl, 86-87, 166; Stoye, 156, 162-64,167-70; Barker, 237 268; Wheatcroft, 143, 151, 153.

35 Silahdar, 829 [111a]. İkinci tekrarda, 'Komaran' ve 'saygısızlık' bahsi geçmez: "*Bizim kasdımız Yanık kal'ası idi. Beç kal'ası elde yoğidi. Ne aceb! Paşa bu sevdâya düşmüş. Hoş imdi, Hak ta'âlâ âsân getüre. Lâkin mukaddem bildireydi rızâ virmezdim.*" (s. 910 [121a]).

36 *The Present State*, 29; Stoye, 169, 186.

Silahdar Viyana Kuşatması'nı yıllar sonra olayları geriye doğru okuyarak yazmıştı. Anlattığına göre padişah kuşatma haberini esefle karşılayarak iç hazinedarı Musahip Ali Ağa'yı bir istimâlet fermanıyla (izin) Viyana'ya göndermişti. Fakat kronolojik bakımdan bu imkânsızdır. O 19 Temmuz'da Viyana'ya varırken İsmail Ağa Belgrad'dan ancak ayrılmış olabilirdi. Ali Ağa'nın üç gün Yanıkkale'de beklediği düşünülürse İsmail Ağa'dan en az on gün önce Belgrad'ı terk etmiş olmalıdır. Demek ki IV. Mehmed istimâlet fermanı ve hediyeleri Yanıkkale'nin kuşatılacağı zannıyla göndermişti ama bunlar sadrazama ancak Viyana'da teslim edilebildiler. İstimâlet fermanı getiren ulaklar genelde gözlemci gibi kuşatmanın seyrini izlemek için bir süre kalırlar ve dönüşte padişaha sözlü rapor sunarlardı. Ali Ağa da Viyana'da 11 -12 gün gibi oldukça uzun bir süre kalmıştır. Her hâlükârda bu ulak seğirdim yoluna sızıldığı için dönüşte fethin yakın olduğunu beyan ederek padişahın umutlandırdı. Öyle ki, Osmanlıların hendeğe çakılı kaldıkları günlerde IV. Mehmed Belgrad'da fetih kutlamaları için gereken malzemeyi temin etmekle meşguldü.[37]

Hendeğe İniş: 27 Temmuz - 3 Ağustos 1683

Orta Kol Şarampoları Aşıyor

Kuşatmanın bu safhasında Osmanlılar lağım ve yürüyüşlerle hendek başına sızıp mevzilenmişlerdir. 26 Temmuz gecesinden başlayan dövüş sağ ve orta kolda o kadar şiddetli oldu ki sağ kol kumandanı Kara Mehmed Paşa ve Cebecibaşı el humbarasıyla yaralandılar. 27 Temmuz'da ilk defa hendeğin seğirdim yoluna Burg Tabyası karşısında girilse de buraya sızabilen 9 adam derhâl hendeğe itilip aşağıda öldürüldüler. Toplam Osmanlı zayiatı 300 civarında tahmin

37 Silahdar, 829 [111a], 849 [113b], 910 [121a]. Ulaklar Budin - Belgrad yolunu 5 günde kat ediyorlardı. 8 Temmuz'da Yanıkkale'den ayrılan İsmail Ağa 7 günde Belgrad'a varsa 15/16 Temmuz'da ancak huzura çıkabilirdi. 26 Temmuz'da Viyana'ya geldiğine göre en geç 19 Temmuz'da Belgrad'dan ayrılmış olmalıdır. Silahdar, Teşrifatçıbaşı'ya dayanarak Ali Ağa'nın 31 Temmuz'da Viyana'dan çıktığını kaydeder ama ileriki bahislerde 4 Ağustos'ta Belgrad'a vardığını söyler. Oysa beş günde 600 kilometreden fazla bir yolu kat etmesi olası değildir.

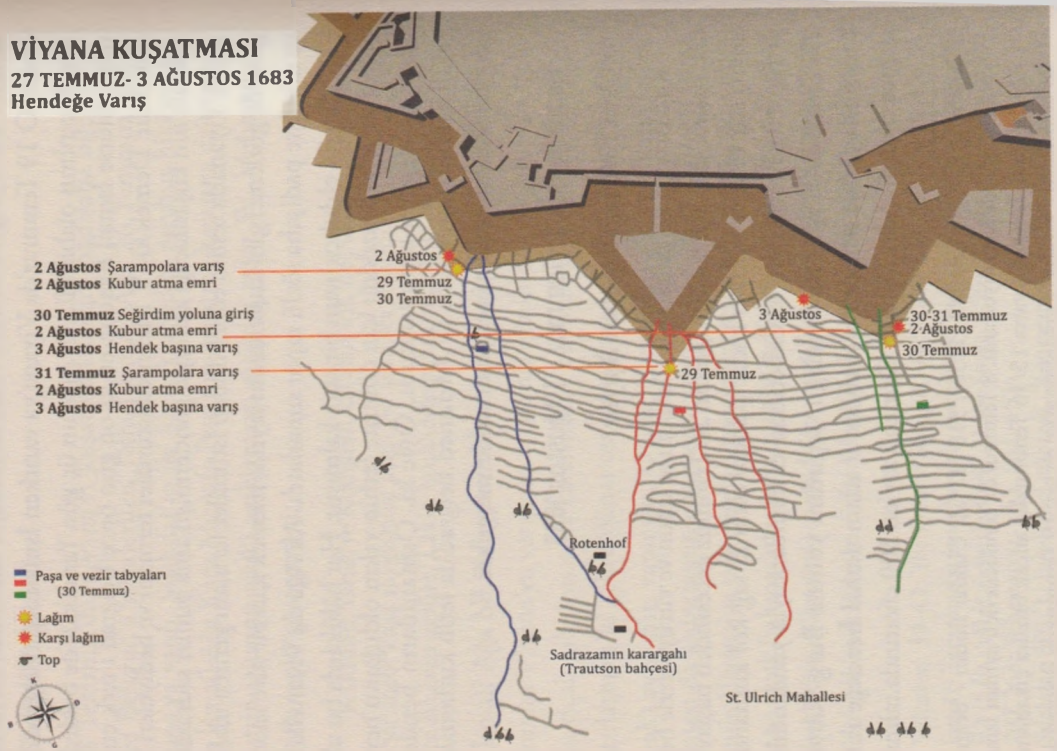

4.19 Hendeğe varış (27 Temmuz-3 Ağustos 1683)

edilmektedir. Bu nedenle bugün iki namaz arası için kararlaştırılan 'yürüyüş' (taarruz) iptal edildi. Devam eden 3 gün boyunca hendek başında hasımlar el humbaraları, tüfek ve yatağan haricinde taş ve balta gibi geleneksel silahlar kullanarak kavgaya tutuştular. Osmanlılar bu çağda artık modasının geçtiği düşünülen kısa yaylarını verimli bir şekilde kullanıyorlardı. Hendek başında bolca zehirli ok atarak garnizonu dehşete düşüren okçular, önemli bir kumandanı zehirli okla öldürmeyi başarmışlardır.

28 Temmuz'da ön hatları beslemek için beş yeni serdengeçti bayrağı açıldı; dileyen bu bayrakların altına gidip yazılmak suretiyle serdengeçti oldular ve kuşluk vakti görev yerlerine intikal ettiler. Demek ki yeni bir lağım saldırısı geliyordu. Nitekim ertesi gün aynı anda çok etkili iki lağım patladı. Kimi askerler toprak altında kalırken kimileri de havaya uçtular. Toz duman dağılınca Rumeli askerinin tuttuğu yerde hendeğin ortasına kadar devasa bir yol oluştuğu ortaya çıktı. Şaramponun uzunca bir bölümü yıkılmış ve arkasında hendeği tutan seğirdim yolunun dirseği (hendek duvarı) kırılmıştı. İlk şoku atlattıktan sonra takriben 200 asker Osmanlı siperlerinden sadece 180 santimetre ötedeki gediği açıktan işgal ederek yün dolu torbalar ve çubuk sepetlerle yamadılar. Sonra boy siperleri kazıp çukurları doldurarak derme çatma bir tahkimat kurdular. Tüm bu iki saat boyunca Rumeli kolunun buraya yürüyüş yapacağı yerde niçin tüfek ve el humbarası atmakla yetindiği hâlâ bir muammadır. Sonraki gelişmelere nazaran ağır kayıplar yüzünden sindikleri veyahut da topların bu mıntıkada hendeğe yaklaştırılmasını bekledikleri varsayılabilir. Gerçek o ki muazzam bir fırsat heba edilmişti.

Ağır zayiatlar dolayısıyla 29 Temmuz'da sipahi ve silahdar birlikleri içinden yeni serdengeçtiler yazılıp iki ağa ile ön hatlara gönderildiler. Yatsı vakti atılan püskürme lağımla garnizondaki 'küffar havaya perran' oldu. Valcaren'e göre 15 kadar da kazığı havaya uçuran bu lağımda 20 adam öldü ve çok asker yaralandı. Lağım hendeğe bitişik çiti yıkamayınca hücum olmadı. Gece ise 9 adet kolomborna Defterdar Tabyası yakınındaki yeni top tabyasına çekildi; bu toplar hem kolomborna hem de balyemez olarak anıldıklarına göre ağıra

yakın orta çaplı olmalıdırlar. Yakın mesafe atışlarıyla çiti yıkmaları hedeflenmiş gibidir. Artık orta kolda düşman siperleri çok yakın olduklarından taş ve baltalar da kavgada devreye sokuldu. Kuşatmanın hendeğe doğru kaymasıyla 30 Temmuz'da sadrazam ve paşa tabyaları da hendeğe yaklaştırıldılar. Beş kolomborna ve 20 - 25 şahi topu daha öne taşındı. Nihayet 31 Temmuz'da hendeğe yaklaştırılan toplar iki düşman topunu 'kırdılar' (devre dışı bırakmak). Hasımla beş saat humbara ve taş cengi edildikten sonra iki gün önce yamanan yere saldırıldı ve yatsı vaktinde şarampo alındı. İki düşman artık o kadar yakındı ki siperlerden değneklerle birbirlerini dürtebiliyorlardı. Hatta Nemçe askerleri çengelli sırıkları sivri şarampo kazıkları arasından ileriye uzatıp siperlerdeki yeniçerileri balık gibi avlamaya çalışıyorlardı [38]

Sağ Kol Seğirdim Yolunda

30 Temmuz'da Kara Mustafa Paşa kuşluk vakti sol kolda yarım saat kaldıktan sonra yeniçeri ağası tabyasına gitti. Padişah ulağı Ali Ağa ile bu kolun serdengeçti metrislerini ziyaret ettiler. İki namaz arasında sağ kolda atılan lağım çok zayiata yol açmakla birlikte Osmanlılara göre yeterince yer açmamıştı. Fakat bazı yabancı eserler bu lağımın Burg Burcu'nun karşısına düşen mevkide seğirdim yolunun ucunu parçaladığını öne sürmektedirler. Osmanlılar dün orta kolda işledikleri hatayı tekrarlamadılar ve derhâl hücuma kalktılar. Şiddetli çarpışmalardan sonra garnizon burayı elde tutmanın çok pahalıya mâl olacağına kanaat getirip çekilince 30 Temmuz gecesinde sağ kol seğirdim yoluna girmeyi başardı. Hendeğe inişin ilk şartı artık yerine getirilmişti. Garnizonun akşam vakti aynı kolda attığı karşı lağım ise bir zarar vermedi.

Bu çarpışmaları ön metrislerden izleyen Hazinedar Ali Ağa ertesi günü sadrazam ağalarından Ömer Bey ile birlikte Belgrad'a törenle uğurlandı. Tören esnasında Viyana'dan yayılan müziğin sesini bas-

38 Teşrifatçıbaşı, 94-97 [55b-57a]; Silahdar, 847-49 [113b]; Valcaren, 44-47; Stoye, 169, 171; Wheatcroft, 153-54; Barker, 264-65; Evliya Çelebi eşek idrarına ve katrana bulanmış zehirli kurşunlara değinir. Bunların ok temrenlerine de sürülmesi olasıdır (Evliya, VI/194, 229).

tırması için mehter emir üzere var gücüyle çalmıştır. Müzik bugün olduğu gibi o gün de bir kimlik göstergesiydi ve kolayca düşmanlık anlatısına malzeme olabilmekteydi. Resmî anlatılara inanırsak Viyanalılar mehter müziğini barbarca buluyorlardı. Kent semalarında yankılanan tınılar ise Osmanlılara 'rehavi makamından' çalan bir 'gavur kakafonisi' gibi geliyordu. Sıradan askerlerin tutumu ise resmî anlatılardan farklıdır. Mesela Löbel karşısındaki sol kolda 25 Temmuz günü Osmanlı siperlerinden yükselen müzik ve, 'Allah!' nidaları sadece 3 metre ötedeki düşman siperlerine ulaşınca kutlama yapıldığını sanan garnizon askerleri eğlenceye ortak olup oynamaya kalktılar. Ne var ki tam o anda altlarında patlayan lağım onunu birden havaya uçurdu.

Sol Kol Şarampoları Aşıyor

Top tabyaları artık kaleye yaklaştırıldıkları için etkili top atışları başlamıştı. Yeni tabyalar yüzünden Löbel Burcu'nun top tabyası (*Katze*) hedef hâline gelmiş ve burada birkaç top tahrip edilmişti. Bu nedenle 31 Temmuz günü bu toplar kaldırılarak ilerleyen günlerde burcun daha alt seviyelerine açılan mazgallara yerleştirildiler; böylece hendeğe iyice sokulmuş Osmanlı toplarını nişanlayabildiler. Burcun parmaklıkları da sökülerek top tabyasının ateş sahası genişletildi. Savunmacıların attıkları lağımlar bu ana dek ya tesirsizdiler veyahut da beceriksizce hazırlandıkları için hedefi havaya uçuracağına iyice tıkanmamış tünel ağzından yol bulup ters teperek kendilerine zarar veriyorlardı. İlk başarılı lağımları 2 Ağustos'ta Löbel Burcu'nun karşısında patladı. Havaya uçan kollar ve bacaklara bakarak başarılı bulunan bu lağım savunmacılara moral vermişti. İlginçtir ki Teşrifatçıbaşı bu tesirli karşı lağımı görmezden gelip sadece sağ kolda Zağarcı kolunda ters tepen bir karşı lağımdan bahseder. Nemçe kaynakları ise bu başarısız lağıma değinmeyip sol koldaki karşı lağımı öne çıkartırlar. Öte yandan sol kol da nihayet bugün şarampoya girdi.

Orta Kol Seğirdim Yolunda

Starhemberg kavganın kızıştığı hendek başına yakın olmak için geceleri Burg meydanında uyumaya başlamıştı. Olağan hâle gelen hücumların yol açtığı zayiatlar nedeniyle serdengeçti ihtiyacı hiç bit-

miyordu. 31 Temmuz'da 1000'er yeni sipah ve silahdar serdengeçtisi yazılması emredildi. Sonradan yapılan ek alımlarla 2600 serdengeçti ancak dört günde toplanabildi. 3 Ağustos'ta bunların 1400'ü ihtiyat olarak tutulup kalanı sağ kolda Zağarcıbaşı ve sol kolda Samsoncubaşı tarafına gönderildiler. Bu esnada orta kolda Rumeli birliklerinin bulunduğu mıntıkada şiddetli çarpışmalar başladı. Sebebi belirtilmese de anlaşılan garnizon 4 gün önce kaybettiği gedik mahallinden hendeğe inme çabalarını baltalamak istiyordu. Osmanlıları yerinden sökemeyen garnizon ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldı ve attıkları lağım Osmanlılara zarar vermedi. Mühendis Rimpler'ın bu çarpışmalarda ölmesi garnizon için çok büyük bir kayıp olmuştur. Gece hücuma kalkan serdengeçtiler bir saatlik çarpışmalardan sonra garnizonu bu noktada hendeğe atmayı başardılar. Artık hendek başının tabya karşısındaki kısmı tamamen Osmanlı denetimine geçmişti. Böylece Osmanlılar Burg Tabyası'nın her iki yanında kurulan siper ve manialara tepeden ateş edebileceklerdi.[39]

Hendek Başına Toprak Yığma ve Kuburlar

Ağustos'un ilk haftası boyunca hendek başına dayanan metrisler ileri toprak atmak suretiyle düşman siperlerinden yaklaşık 270 santimetre daha yüksek hâle getirildiler. Bu şekilde Osmanlılar şaramponun üzerinden savunma tertibatını kısmen görme imkânına kavuştular. Çitten kurtulmak için yaktıkları şarampo kazıklarını savunmacılar hendek içindeki kuyulardan çektikleri suyla söndürüyorlardı. Öğle vaktine dek süren top ateşi öğle üzeri ve akşama doğru yerini lağımlara ve karşılıklı hücumlara bırakıyordu. Geceleri ise tamiratla geçmekteydi.

Osmanlılar hendek kenarına ulaşabildikleri noktalarda hendeğe güvenli iniş için gerekli olan tünellerin inşasına başladılar. Hendek kenarından hendek tabanına inen şaft tünellere 'kubur', bu tünellerin açılmasına ise 'kubur atmak/eşmek/işlemek' denmektedir. Kara Mustafa Paşa orta koldaki kubur yerlerini teftiş ettiğinde bunların

39 Teşrifatçıbaşı, 96-99 [56b-58a]; Silahdar, 848-51 [113b]; Valcaren, 42, 47-51; Cacavelas, 87; Barker, 266; Stoye, 170-71; Wheatcroft, 143.

kalitesini ve yeni sıçan yollarının ilerleme hızını beğenmedi. Bu kuburların yeri 31 Temmuz'da işgal edilen gedik mahallinde olmalıdır. Görevi ihmal etmekle suçladığı Rumeli Beylerbeyi ile Rumeli'nin sağ kol ve sol kol timarlılarının alaybeylerini çok sert payladı. Bu kolda Köstendil Sancağı'nın kuburu hepsinden 'âlâ ve ileri' bulunmuştu. Sağ kolda (Burg) ve sol kolda (Löbel) ise üçer kubur eşilmek üzereydi. 27 Temmuz'da elinden humbara ile yaralanan Kara Mehmed Paşa'nın yerine sağ kol kumandanlığına 2 Ağustos'ta vekaleten Şam Valisi Hüseyin Paşa'nın atanması buradan hendeğe saldırı olacağını işaret ediyordu; zaten belirttiğimiz gibi bir gün sonra buraya serdengeçtiler gönderilmiştir. Talihsiz paşa metrise girdiği gibi tabyasını vuran bir humbara ile toprak altında kaldı ve ancak aramalardan sonra yeri tespit edilip kurtarıldı. Girdiği şoktan dolayı bir süre 'ağız dil vermez meyyit ü müteharrik' gibi kaldığı kaydedilmiştir.

3 Ağustos günü anlaşılan kuburlar ve sıçanyolları hâlâ Kara Mustafa Paşa'nın istediği gibi ilerlemiyordu. Öyle ki sadrazam Rumeli kolundaki ileri tabyasına (iç tabya) vardıktan sonra sağ kol alaybeyini azledip Rumeli beylerbeyinin kethüdasını onun yerine atadı. Adama o kadar kızmıştı ki önce idamını emretti ve sonra ibret olsun diye 500 değnek vurdurttu. Bir hafta içerisinde önce padişahın kuşatmayı hiç onaylamadığını öğrenmesi, sonra Tököli - Kör Hüseyin kuvvetlerinin Pojon'da yenildiği haberinin gelmesi ve şimdi de garnizonun kuburlara azimle saldırması kritik hendeğe iniş aşamasında onu tasalandırmış olmalıdır.[40]

Viyana ve Ordugâhtaki Durum

Kuşatmada yeni bir sayfa açılmak üzereyken kent idaresi ağır zayiatlar karşısında tüm kent milislerini silahaltına almaya başladı. Saray hizmetkârlarından devşirilen birlikler (*Hofbefreiten*) de ilk kez kuşatmada görevlendirildiler. Hendek başında mücadele sürerken 29 Temmuz günü üniversite öğrencileri ve kasaplardan oluşan bir çete huruç ederek Karintiya Kapısı dışında otlayan sığırların bir kısmını çalıp kente sokmuşlardı. Starhemberg bu tip hareketleri kentte

40 Teşrifatçıbaşı, 99-100 [57a-b]; Silahdar, 821 [114a]; Valcaren, 48

düzeni bozabileceği için tasvip etmemekteydi ve ertesi gün bundan böyle izinsiz huruç edenlerin kurşuna dizileceğini ilan etti. 2 Ağustos çapulunda İskoç Kapısı dışından ele geçirilip kente sokulan 47 baş sığır ise çapulcular ile hasta ve yaralı askerler arasında paylaştırıldı.

Kuşatmanın bu safhası Viyana'nın dış dünyadan en fazla yalıtıldığı zamandı. 24 Temmuz ila 4 Ağustos arası garnizon ne Kunitz ile ne de Dük Karl ile iletişim kurabildi. Osmanlılar ise firariler ve tutsaklar sayesinde istihbarat toplayabilmişlerdir. 31 Temmuz'da garnizondan 9 asker Osmanlı tarafına firar etti. 1Ağustos'ta ise Prater Adası'nın karşısında Tuna'nın öte yakasındaki Tabor'da konuşlanmış Shultz'un karargâhından firar eden bir adam kendi isteğiyle gelip bilgi verdiği için idam edilmedi.

Viyana yalıtılmış olmasına rağmen hiç değilse erzak sıkıntısı çekmiyordu ve er ya da geç imdat geleceği biliniyordu. Oysa Osmanlı ordugâhında lojistik sorunlar baş gösterdi. Budin'den 2000 küsur erzak arabası daha vardı ama Dük Karl'ın emri uyarınca Osmanlı geri hatları artık tesirli bir şekilde taciz edilmekteydiler. Götzendorf adlı üç saat mesafedeki bir palanka ot biçmeye gönderilen otlakçıları esir aldığına göre henüz kuşatmanın üçüncü haftasında civarda otlak kalmadığına hükmetmek gerekir. 1 Ağustos'ta Aydın Mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa Yanıkkale'ye kadar Ali Ağa'ya eşlik ettikten sonra bu palankaya saldırma emri aldı ve ertesi günü burayı fethetti. Güneyde kalan başka palankalara da askerî harekât düzenlendi. 3 Ağustos'ta Ebreichsdorf (Viyana'ya 5 saat) ve Pottendorf (Viyana'ya 4 saat) palankalarından rehinler alınıp buraları yağmadan korumak maksadıyla içine Osmanlı muhafızları yerleştirildi. Bağdad'dan gelen 5 yeniçeri ortası ise orduya ancak bu zamanda varabildiler.[41]

Viyana Dışında Savaş

Temmuz ayında Viyana Kuşatması sürerken hasımlar Tuna'nın öte yakasında, Yukarı Avusturya bölgesinde, çatışmaktaydılar. Os-

41 Teşrifatçıbaşı, 97, 99 [57a-b]; Valcaren, 49; Barker, 268; Wheatcroft, 147; Stoye, 170.

manlıların 12 Eylül günü uğradıkları hezimeti anlamak için Tuna'nın kuzey yakasında cereyan eden askerî gelişmeleri incelemek gerekir. 16 Temmuz'da Habsburg kuvvetleri Prater Adası'ndan tamamen çekilmişlerdi. Öte yakadaki Jedlesee'de kurdukları yeni ordugâhta on gün boyunca kalıp toparlandılar. Böylesine az ve tamamen süvariden oluşan bir kuvvetle Dük Karl'ın yapabilecekleri sınırlıydı. Tatar akınlarının önlenmesi, Osmanlı iaşe hatlarının taciz edilmesi ve müttefiklerle diplomatik temas kurulması öncelikli işlerdi.

Lothringen Dükü Karl İş Başında

Dük Karl Jedlesee'de iken evvela Dünewald'ın emrinde 3 süvari alayını ve Kont Leslie'nin mesuliyetinde ağır topları Tuna'nın yukarısında Viyana'ya 74 km uzaklıktaki Krems'e gönderdi. Leopold Viyana'dan kaçarken burada bulunan İskender Köprüsü'nün korunması Mautern'de köprübaşında tahkimat alınmasını emrettiği hâlde Tatarların geldiği dedikodusu yüzünden köylüler kaçınca bu mümkün olmamıştı. Nemçeliler Tatarların geçmesini önlemek maksadıyla köprüyü yıkmayı düşünürken Dük Karl'ın gönderdiği Dünewald yetişip köprüye sokulan Tatarları püskürttü. Böylece hem Leopold ve ailesi hem de köprü büyük bir badire atlatmış oldu. Köprünün doğusunda Tuna Nehri aşağıya kıvrılıp Viyana'nın üst tarafından akar. Köprünün beri yakasında (Viyana tarafı) ise Tuna'nın dirsek yaptığı bu yere kadar geniş Tulln Ovası yayılır; Viyana ile arasında Viyana Ormanı (*Wienerwald*; Küçük Alaman Dağları) bulunur. Dük Karl bu kuvvetlerle Tatar çapullarına karşı ovayı korumak istediği gibi onları köprüden geçirtmeyip ileride imdat ordusu için köprüyü elde tutmayı amaçlamaktaydı. Tatarlar 13/14 Temmuz'da Mödling'in 32 km ötesine çoktan ulaşmışlar ve 18 Temmuz'da buradan 22 km ötedeki Hainfeld'i yağmalamışlardı. Yalnız Traisen Nehri'nin karşı yakasındaki Lilienfeld ve biraz daha kuzeydeki St. Pölten Tatarlara karşı direnebildi. Viyana'nın güneyinde Mödling ve Perchtoldsdorf ise 16-17 Temmuz'da yağmalanıp tahrip edildi.

Ovanın doğusunda Tuna kıyısında Klosterneuburg bulunuyordu. Viyana'nın 9 kilometre kuzeyine düşen bu yer Viyana Ormanı inişinde stratejik bir konumdaydı. Bu monastik arazi, güçlü Or-

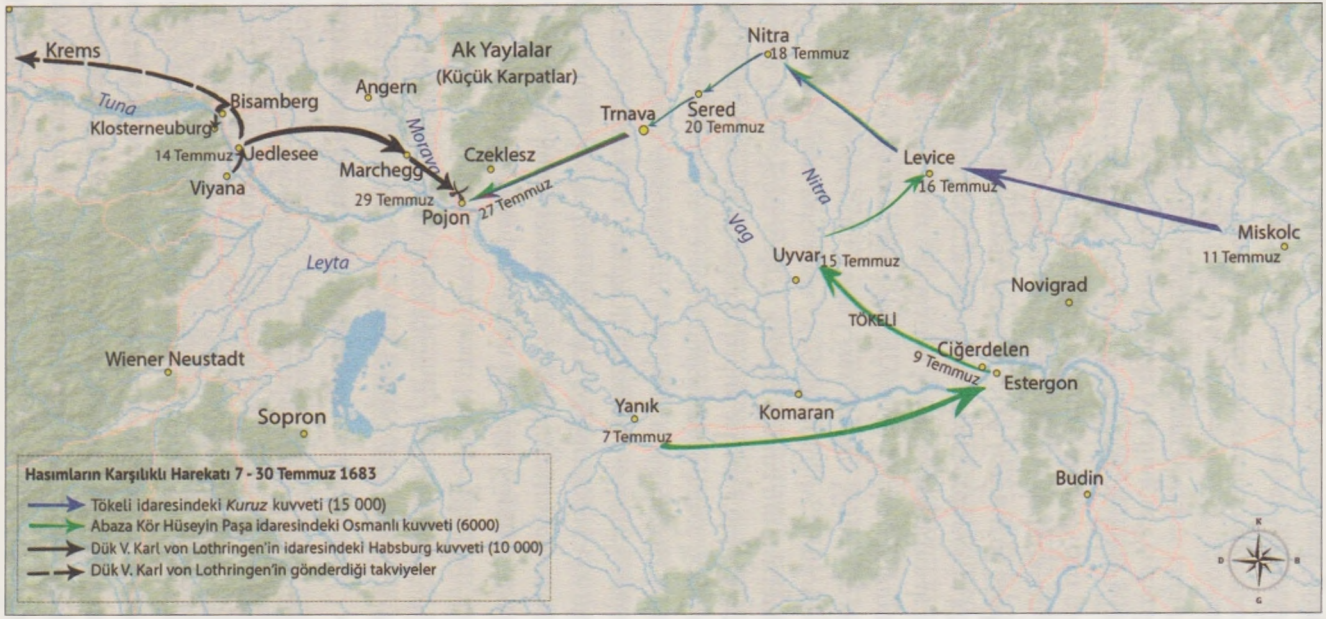

4.20 Hasımların karşılıklı harekâtı (7-30 Temmuz 1683)

taçağ mimarisine güvenerek Tatar - Osmanlı saldırılarına direniş kararı almıştı. Karl, Klosterneuburg'a takviye göndererek Osmanlı saldırısına karşı güçlendirdi. Nitekim 17 ve 19 Temmuz'da burası saldırıya uğramıştır.

Sonrasında Karl Osmanlı iaşe hatlarını taciz ederek kuşatmayı sekteye uğratmak amacıyla Yanık ve Komaran garnizonlarını seferber etti. Hırvat diyarlarını Kanije taraflarından gelebilecek bir tehdide karşı savunmakla görevli Kont Herberstein ile Viyana'nın güneyindeki Wiener Neustadt'ı savunan dragonlar onlara destek olacaklardı. Geri çekilirken Yanıkkale ve Komaran'da bıraktığı birliklerden iki piyade alayını (Baden ve Grana) 24 Temmuz'da Jedlesee'ye getirtebilmesi İbrahim Paşa'nın bu iki kaleyi iyi yalıtamadığına bir delildir.

İmdat ordusunun izleyeceği zor ama kısa rotanın (Kahlenberg rotasını) ilk kez bir seçenek olarak kuşatmanın ilk haftasında belirdiğini görüyoruz. Kuşatmanın hızlı ilerleyişi ve 14 - 22 Temmuz arasında kaleyle temasın kesilmesi Dük Karl'ı telaşa düşürmüştü. 16 ve 22 Temmuz'da Passau'da bulunan Habsburg imparatoru ve hükümetine iki ayrı mektup göndererek imdat olarak gönderilen 50.000 Alman askeri gelir gelmez Lehleri beklemeden Viyana Ormanı güzergâhını izleyerek kentin imdadına koşmayı önerdi. Bu bakımdan Klosterneuburg'un takviyesi sunduğu harekât planının ön hazırlığı olarak izah edilebilir. Leh kaynakları ise bu rotayı ilk kez Sobieski'nin düşünüp yanında bulunan Nemçe temsilcisi Kont Caraffa'ya önerdiğini ileri sürerler.[42]

Pojon Yenilgisi

Mîr û mîrân Hüseyin ile nice cân; Ya'nî yek-çeşm, fâ'ikü'l-akrân

...

"Yürü var düşmenle eyle savaş" Didiler "bir göze yeter bir baş"
Mağruoğlu me'ân olub ta'yîn; Tököli 'askeriyle gitdi hemîn
Hânın oğlu dahî olub fermân; Tuna'yı geçdi bunlar oldu revân[43]

42 Coyer, 307; Dalérac, 81; Stoye, 174-79; Barker, 285-86, 289.
43 Subhî, 37b-38a.

Tuna'nın öte yakasındaki askeri harekât her iki taraf için de kötü başlamıştı. 7 Temmuz'da Kör Hüseyin Paşa emir üzerine Yanık'tan hareket edip Estergon'da Tuna'yı geçmiş ve 6000 - 7000 askerle Uyvar'a vardı. Tököli ile birleştikten sonra beraberce Levice, Nitra, Sered (20 Temmuz) ve Trnava kalelerinin etrafını vurarak Pojon'a (27 Temmuz) ulaştılar. 26 Temmuz'dan itibaren Tököli'den gelen elçi ve mektuplar Osmanlı müttefiklerinin Pojon yolu üzerinde Kuruz taraftarı olan köyleri talan etmelerinden şikâyet ediyorlardı. Osmanlı birlikleri evvelce değindiğimiz gibi geçim için 'doyumluk' (yağma) peşindeyken anlaşılan siyasi dengeleri umursamamışlardı (bkz. 3. Bölüm). Haberler Dük Karl için de iyi değildi. Schultz ve Lubomirski'nin Jedlesee'ye çağrılması üzerine boş kalan Morava'ya Kuruzların musallat olduğunu öğrenmişti. 26 Temmuz tarihli havadise göre 11 Temmuz'da Viyana'ya 320 kilometre mesafedeki Miskolc'dan hareketle Slovakya tepeliklerine gelen Tököli civar ahaliden kendi idaresini kabul etmelerini talep etmişti. Trnava 19 Temmuz'da onun tarafına geçmişti bile.

Aslında Dük Karl civardaki Nemçe garnizonlarının Tököli - Kör Hüseyin kuvvetlerine direnemeyecek kadar zayıf olduğunu bildiğinden Pojon'u takviye için Yanık'tan getirtilen Baden alayından 500 asker göndermişti. Ne var ki bu öncü birlik Morava taraflarına ulaşamadan bir baskınla yok edildiler. Bu nedenle Dük Karl yıkık Viyana köprülerine Osmanlıları yaklaştırmamak için iki alayını Jedlesee'de bırakıp tüm süvarisiyle Pojon'a doğru yola çıktı. Zaferden sonra Sobieski'ye yolladığı mektubunda harekâtın gerekçelerini sıralarken âdeta Tököli - Kör Hüseyin kuvvetlerinin muhtemel harekât planını izah etmektedir. Pojon düşerse müttefikler Morava'ya sarkıp Dük Karl'ı Krems'e dek çekilmeye mecbur bırakabilirlerdi. Böylece Viyana köprülerini rahatça onarıp Sobieski'nin geliş yolunu kesme amacıyla Tuna'nın öte yakasına (Pojon tarafı) ilave kuvvetler sevk edip imdat kuvvetlerinin birleşmesini önleyebilirlerdi. Silezya, Morava ve Bohemya'yı tıpkı beri yaka gibi talan edecekleri muhakkak olduğuna göre bir daha buradan Nemçe ordusu için ne asker ne de erzak toplanabilirdi. Yanıkkale ve Komaran garnizonları ise tamamen yalıtılırdı.

Bu kaygılarla Dük Karl derhâl Pojon'a 32 kilometre mesafede Morava Nehri'nin Tuna'ya kavuştuğu yörede bulunan Marchegg'e gitti. Burada Pojon'un Protestan halkının Tököli tarafına geçtiğini ve Tuna'nın Viyana yakasına doğru bir tombaz köprü yapımına başlandığını öğrendi. Osmanlı kaynakları suskun olsa da bu teşebbüs sadrazamın Pojon yakasına takviye gönderme arzusunda olduğunu gösterir. Pojon'un Osmanlılar için sembolik önemi bir yana (bkz. 1. Bölüm) belki de Dük Karl'ın korktuğu gibi sadrazam Jedlesee'ye saldırmayı tasarlıyordu. Dük Karl derhâl baskın yapmaya karar verdi. Zira kumandanların çoğu 10.000 süvari ile mevcudunu 25.000 kişi zannettikleri Kuruz-Osmanlı gücüne karşı bir meydan muharebesine girmek istememişlerdi. Ordu yenilirse Viyana'ya imdat planları suya düşebilirdi. Morava'yı köprüsüz geçen Nemçe ordusu tüm gece baskın için yol aldı.[44]

Tököli düşmanın kuzeybatıdaki dar patikalardan yaklaştığını öğrenince 29 Temmuz sabahtan kuzeydoğudaki düzlüklere çekildi. Karl'ın emrindeki gücün çok daha büyük olduğunu sanıyordu. Derhâl Kara Mustafa Paşa'ya haber göndererek kenti kuşattığı esnada kalabalık düşmanın yaklaşması yüzünden üç saatlik mesafeye çekildiğini ifade etti. Akşama doğru ise temsilcisi Szirmay daha eski havadislerle ordugâha çıkageldi. Leva ve Nitra'nın vireyle alınıp Pojon'a varıldığını bildiriyordu. Bu çelişkili bilgiler Osmanlı ordugâhında kafa karışıklığına sebebiyet vermiş olmalıdır.

Sabah Habsburg dragonları Pojon kasabasını çabucak geri aldılar. Kuruzların zayıf ve muharebeye hevessiz oldukları belliydi. Kasabadaki Kuruz garnizonu telaşla ordugâha kaçmış ve Kuruzlar kasabaya saldırmak yerine savunma tedbiri almaya koyulmuşlardı. Nemçe ordusu 4 saf halinde hücuma kalkarak Kuruzları çil yavrusu gibi dağıttılar. Sol kanatta ise Lubomirski emrindeki Leh süvarisi Osmanlı kuvvetini bozup peşine düştü. Korunaklı bir yere çekilen Osmanlılar burada tutunamayınca dağıldılar. Bir kısmı Tuna'dan yeldirip Komaran Adası'na can atarken çoğu Vah Nehri taraflarına kaçtı ve bu kaçış Lubomirski'nin inatçı takibi yüzünden bir sürek avına

44 Stoye, 178-80; Dalérac, 342-48 (Karl'dan Sobieski'ye, 31 Temmuz).

dönüştü. Yenilginin Osmanlı - Kuruz kuvvetlerine maliyeti 600 ölü ve 1200-1500 araba oldu. Hüseyin Paşa'nın çadırı ganimet olurken köprü tertibatını yakan Karl, Pojon ahalisinden tekrar imparatora bağlılık yemini aldı. Ordugâhı incelediğinde en fazla 16.000-18.000 kişilik bir kuvvetle çarpıştığını anlayacaktı.

Yabancı eserler bu yenilgiyi yukarıda betimlediğimiz gibi anlatmaktadırlar. Yenilgi sebebini ise Tököli'nin korkaklığı ve hatta iki taraflı oynama isteği ile açıklarlar. Muharebeyi betimleyen tek Osmanlı kaynağı olan Silahdar da farklı düşünmemektedir. Ona göre Tököli bazı askerlerin muharebe esnasında saf değiştirmesinden korktuğu için savaşmadan geri çekilmiş ve hatta Hüseyin Paşa'dan da ısrarla ricat etmesini istemişti. Muharebeye girmeden geri çekilirse kellesini kaybedeceğini bilen paşa ise Moğrulzade Gürcü Mehmed Paşa ve diğer kumandanlara danıştıktan sonra bu teklifi reddetti. Fakat muharebeye tutuşunca düşmanın sayıca üstün olduğunu anladı ve Tököli'nin ricasını yinelemesine binaen ağır ağır geri çekilmeye başladı. Bu anda 1500 kadar Kuruzun bir anda düşman saflarına geçmesi sebebiyle durum denetimden çıkıverdi. Silahdar bir sürek avından bahsetmediği gibi Osmanlı kayıplarını az karşı tarafınkini ise çok gösterir. Gelgelelim Hüseyin Paşa'nın tekrar Tököli'ye katılmadan önce paçayı zor kurtardığını inkâr etmez; zira onu beş yıl önce Çehrin Kuşatması'ndaki muharebelerden tanıyanlar diri ele geçirmek için etrafını sarmışlardı.[45]

Dük Karl Temmuz başında Yanık civarında çatışmalar başladığından bu yana ilk gerçek zaferine böylece imza atmış oldu. 31 Temmuz'da Marchegg'e çekildi ve bir süre sonra Jedlesee'ye döndü. Bir görüşe göre Pojon'dan Tuna'yı geçip Viyana önlerindeki Osmanlılara doğu yönünden saldırmayı deneyebilirdi. Sonuçta edinilen istihbarat

45 Teşrifatçıbaşı kuşatma dışındaki cepheleri belki de yenilgiler yüzünden pek anlatmaz; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 7-8 ((kardeşi Carlingford Kontu'na, 17 Ağustos); Cacavelas, 71-73. Ganimet arasında 49 bayrak ve sancak, 36 deve ve 600 at sayar, zayiatı 2000 olarak verir; Stoye, 181; Barker, 285-87; Dalérac, 70, 342-48 (Karl'dan Sobieski'ye, 31 Temmuz); Silahdar, 865 [115b]. Muharebe tarihini sehven 9 Ağustos olarak kaydeder.

olumluydu. Hüseyin Paşa'nın Tököli ile arasının bozuk olduğunu daha muharebeden önce öğrenmişti. Yanıkkale ve Komaran garnizonları Budin'e uzanan iaşe hatlarını başarıyla vurdukları gibi ele geçen mektuplar Osmanlı ordugâhındaki iaşe sorunları ve huzursuzluğu ifşa ediyorlardı. Ne var ki Karl'ın bu kadar az bir güçle Viyana'nın doğusundaki düzlüklerde Osmanlı süvarisine galebe çalması mümkün değildi. Dolayısıyla, Krems veya Tulln'dan hızlı nehir geçişi ile Viyana Ormanı'nda müstahkem mevkiler kurup garnizonla teması yeniden sağlama fikrine sadık kaldı.[46]

Kör Hüseyin Paşa'nın Uyarısı: Lehler Geliyor!

Kör Hüseyin Paşa Pojon yenilgisinden sonra Kara Mustafa Paşa'ya oldukça önemli bir mektup gönderdi. Silahdar'ın kaydettiği bu mektupta yenilgiyi asker azlığına ve bazı Kuruzların taraf değiştirmesine bağlayan serasker sadrazamdan takviye olarak onar bin Osmanlı ve Tatar askeri göndermesini arz etti. Dük Karl'ın (nam-ı diğer 'Deli Kaptan') 12.000 askerle İskender Köprüsü'nden geçip Viyana'ya yetişmek istediğini düşünüyordu. Bunu başarabilmesi ise onu Komaran taraflarındaki 30.000 Nemçe askeri ile kendi kuvveti arasında kıskaca alıp imha etmesine bağlıydı. İstihbarata göre Sobieski 35.000 Lehle Viyana'ya hareket etmişti. Hüseyin Paşa'nın verdiği rakamlar abartılıdır. Komaran garnizonu cılızdı ve kastettiği Komaran Adası'nda (Büyük Şüt Adası) Nemçe askeri neredeyse hiç yoktu. Zaten 9 Ağustos'ta Tököli'den gelen habere göre Komaran Kalesi'nin etrafı kendine itaat etmişti. Sobieski ise Krakov'dan ancak 14 Ağustos'ta hareket edecekti.

Hüseyin Paşa'nın asıl görevinin Yukarı Avusturya'da durup Nemçe ordusunu Viyana'dan uzak tutmak olduğu bu raporla anlaşılıyor. Civardaki Nemçe askerî gücüne değindikten sonra lafı Sobieski ve Viyana imdadına getirip bu kadar büyük bir takviye gücü istemesi Pojon yenilgisinden sonra kendine Lehlerin gelmesini önleme görevi biçtiğine bir işarettir. Kara Mustafa Paşa mektup okunduğunda ordugâhın bu haberle çalkalanmasını istememiş olacak ki imdat ordusunu

46 Stoye, 182.

ciddiye almıyormuş gibi davrandı. Bu zaten bilinen bir havadisti ve imdat diye gelen 'üç dört bin Leh ve beş on bin Almandan' ibaretti. Böyle dese bile mektup okununca 'gönlünün bulandığını' Silahdar kaydetmektedir. Sadrazam, Komaran civarındaki düşmana karşı beş on bin dinç süvariyi Komaran Adası'ndan geçirmeyi vadetti. Sonrasında Murad Giray'ın oğlu Alp Giray Sultan'ı 10.000 Tatar ile bu işe memur etti. Teşrifatçıbaşı ve İtalyanca anonim vekayiname ise Tatarların yardıma gitmesini Tököli'nin 29 Temmuz tarihli talebine bağlamaktadır. Tatarlar 1 Ağustos'ta Tököli'nin temsilcisi ile birlikte yola çıktılar. Hatta, Tököli'nin 3 Ağustos tarihinde Aşağı Avusturya'da bırakılan Kuruz askerinden 2000 - 3000 kadarının kendisine gönderilmesi ricası da uygun bulunup temsilcisi Nemesany bu iş için Sopron'a gitti.

Silahdar'a göre sadrazam Hüseyin Paşa'ya Tuna'yı takiben Viyana'nın karşısına gelip nehri geçerek kuşatmaya katılmasını emretmişti. Hüseyin Paşa sonradan Viyana taraflarına geleceği için Silahdar emrin içeriğine dair böyle bir çıkarımda bulunmuş olsa gerektir. Bu emirle amaçlanan gerçekten Hüseyin Paşa'nın Viyana'daki kuşatmaya katılması olsaydı ona Tuna'yı daha güvenli bir yerden geçmesi - gidişte izlediği ve Alp Giray'ın izleyeceği Estergon rotası gibi - emredilir, Viyana'nın karşısına getirtilmezdi. Muhtemelen Kara Mustafa Paşa Morava ile Tuna'nın kuzey yakası arasındaki bölgede - yani, Viyana'nın karşı hizasında - Dük Karl'a karşı bir Osmanlı askerî mevcudiyetini şart gördüğü için Hüseyin Paşa'yı güney yakaya geçirtmeyip Tököli ile buraya çağırmıştı. Görünen o ki Lehler ulaşmadan Nemçe ordusunu burada ezme planları yapmaktaydı. Nitekim Esirî Hasan, Kuruz ve Kör Hüseyin Paşa'ya imdat ordusunun yolunu kesme emri verildiğini belirtmektedir.[47]

İmdat Ordusunun Güzergâhı

Dük Karl'ın ayın 16'sı ve 22'sinde imdat ordusunun geliş yoluna dair tekliflerine yukarıda değinmiştik. İmparatorluk hükümeti 24

47 Silahdar, 865-66 [115b]; Teşrifatçıbaşı, 96-97 [56a-57b]; Cacavelas, 75-77 (Tököli'nin ele geçen mektubu, 9 Ağustos); Barker, 424; Esirî Hasan, 1397 [357a].

Temmuz'da tüm imdat gücü toplanmadan harekete geçilmesini tasvip etmediğini Karl'a bildirdi ve alternatif olarak rakibi Hermann von Baden'in teklif ettiği güzergâhı dikkatine sundu. Buna göre imdat ordusu Tuna'dan geçince Viyana Ormanı'nı güneyden dolanmalı ve Wiener Neustadt'ta Kont Herberstein ile birleşerek Osmanlı ordusuna güneyden saldırmalıydı. Ayrıca Karl'dan Vah boylarını işgal ederek Tököli'nin Sobieski'nin yolunu kesmesine izin vermemesi ve Krems'deki taş köprüyü de koruması emredilmişti. Tabii ki Pojon Zaferi'nden sonra buna gerek kalmadı. İmdat ordusunun izleyeceği rota kesinleşmese bile 24 Temmuz itibarıyla nehir geçiş güvenliği düşünülmüştü. Bavyera süvarisi Tuna'nın Viyana kıyısını izleyerek İskender Köprüsü'nü tutan Dünewald ile birleşip Tatarları Tulln Ovası'ndan kovarken Bavyera piyadesi de Krems'in karşısında Viyana yakasında ordugâh kurup geçiş yerlerini koruyacaktı. Lehlerin geçmesi için Tulln'da tombaz köprü yapılması fikri de ilk defa 24 Temmuz tarihinde Karl'a gönderilen bu mektupta dile getiriliyordu.

Karl 2 Ağustos'ta alternatif güzergâhı reddetti. Kendi önerdiği rotaya göre daha uzun olması bir yana Tulln Ovası'nın bu kısmını Tatar - Osmanlı birlikleri çoktan yangın yerine döndürmüşlerdi. Viyana'nın güneyinde ise çapul çeteleri hâlâ cirit atıyordu. Dolayısıyla imdat ordusunun buradan geçmesi zordu. Dük Karl planını revize ederek Viyana'nın düşeceği kesinleşirse 25 Ağustos gibi Viyana Ormanı yolundan şehrin imdadına 15.000 süvari ve 25.000 piyade ile gidip sırtları ele geçirmeyi teklif etti. İmdat ordusunun diğer unsurlarını beklerken usanç içerisindeki Osmanlıları bu sırtlardan taciz edebilirlerdi. Bu konudaki ısrarcılığı hâlâ Viyana'dan haber alamadığından dolayı kaygılı olmasına bağlanmalıdır. İmparatorluk hükümeti ise Viyana'da yeterince erzak ve cephane olduğuna inanıyordu. Garnizon ile istihkâmlar imdat yetişene dek dayanabilirdi. Bu nedenle Karl'ı dizginlemek için 21 gün boyunca cevap vermeyip konuyu sürüncemede bıraktı.[48]

48 Barker, 289-90; Stoye, 193-98.

İKİNCİ SAFHA

Kuşatmanın ikinci safhası üç kolda da seğirdim yoluna sızan Osmanlıların hendeğe inme ve Burg Tabyası'na ulaşma çabasıyla başladı. Çarpışmalar orta kolun karşısında Burg Tabyası'nın ucunda yoğunlaştı. Burası tabyanın hendek başına en yakın olduğu kısımdı. Gelgelelim, aradaki kısa mesafe ancak 9 günde aşılabildi. Osmanlılar hendekte ilk mevzilerini 3 Ağustos'ta orta kolda, ikinci mevzilerini 7 Ağustos'ta sol kolda ve üçüncü mevzilerini 9 Ağustos'ta sağ kolda ele geçirdiler ve Burg Tabyası'na 2 Ağustos'ta ulaştılar. Hendek kenarından kaleye doğru bakan yeniçeriler ileride 12 metre yüksekliğinde tuğla kaplı burçlar, surlar ve hendek içinde bir tabya gördüler. Tabya etrafında mania ve tahkimatlı siperler ile gizli hafif top bataryaları hendekte kör nokta bırakmayacak şekilde ateş kusuyorlardı. Osmanlılar 14 Ağustos'a dek seğirdim yolunun Löbel - Burg burçları arasında uzanan kısmını tamamen zapt edemediler. Bu tarihe kadar savunmacılar seğirdim yolunun tabya karşısına düşen bir bölmesinde azimle tutundular ve hendekteki Osmanlı askerlerini arkadan ve yandan avladılar. Bir araştırmacı bu boğuşmayı Stalingrad Savunması'na, boğuşmanın sahne olduğu dar alanı ise bir ölüm çukuruna benzetmiştir.

Mühendis Rimpler'ın planı tutmuştu. Osmanlıların karşı planı ise hendeği toprakla doldurarak Burg Tabyası kadar yüksek tümsekler oluşturmak ve bunların arasından kubur eşerek tabyaya varmaktı. Bu maksatla sürülen topraktan hendek başı bir dağ gibi yükseldi. Her gece yüzlerce asker buradan aşağıdaki hendeğe toprak yığıp durdu. Hendek içinde tabyanın boyunu aşan müstahkem tepeler sayesinde Osmanlı topçusu ve tüfekçisi tabya üzerindeki savunmacıları tepeden görmeye başladılar. Küme küme Nemçe tüfekçisi burada kolay hedef olmamak için sığ siperlerini derinleştirirken geceleri el arabalarıyla dibine sokuldukları tepeleri toprak çalarak yıkmaya çalıştılar. Osmanlılar manialar arasındaki dar patikalarda çapraz ateşe maruz kalmak istemiyorlarsa hendekte kuburlarla ilerlemeye mecburdular. Tepeden yağan humbara ve kurşuna karşı bu dehlizlerin üstleri kalasla sıkıca örtüldü. Garnizon düzenli huruçlarla kuburları

yıkmaya çalıştı durdu. Serdengeçtiler her gün karşılıklı patlatılan lağımlarla açılan çukurları 20 - 30 kişilik hücumlar ile zapt edip hendeği Rimpler'ın ön gördüğü gibi gıdım gıdım aldılar. Ne var ki Burg Tabyası 3 Eylül'e dek direnecekti.

Hendekte Savaş

Orta Kolda Hendeğe İniş

Osmanlı serdengeçtileri şaramponun lağımlarla kısmen yıkılmasını takiben seğirdim yoluna sızınca şiddetli çarpışmalar yaşanmış ama onları buradan çıkartmak mümkün olmamıştı. Bu yüzden 4 Ağustos'ta garnizon buraya bitişik mevzilerini terk etti. Geri çekilirken şarampo kazıklarından alabildikleri kadarını alıp kalanını yaktılar. Kuracakları yeni tahkimatlar için bu kereste lazımdı ve zaten düşmana hazır siper sunacak hâlleri yoktu. Osmanlılar hendek içinde yoğun ateşe maruz kalacaklarını biliyorlardı. Bunun ilacı değinildiği gibi kubur ve sıçan yollarının her iki yanına ve önüne toprak yığmak olduğu için beldarlar seğirdim yolu siperlerinden hendek içine toprak atmaya koyuldular. Savunmacıların hendek içindeki tahkimatlarını bozmak için ise lağımlara ve el humbaraları kullanılacaktı. Böylece hendeğe giriş aşamasında Burg Tabyası'nın yanlarına kurulmuş V siperlerinin yaylım ateşinden ve keskin nişancılardan korunmayı umuyorlardı.

Hendek mücadelesinde *Er Ryan'ı Kurtarmak* filmini andıran sahneler de eksik değildi. Örneğin, Kottlinsky kardeşlerin biri Burg Tabyası'nın Löbel Burcu tarafında top güllesiyle ölürken diğeri tabyanın öbür tarafında humbara serpmesi ile burnundan yaralandı. Yeğenleri ise üç gün sonra sırtından tüfekle vurulup öldü.

5 Ağustos'ta bu tepeciklerden seğirdim yolunun çeşitli bölmelerinde hâlâ direnen garnizon erlerine tepeden ateş etme imkânı doğdu. Hendek derinliğinin 5 - 7 metre arasında olduğu düşünülürse hendeği bir anda doldurmanın vakit alacağı anlaşılır. Dolayısıyla kuşatmanın sonuna dek 'toprak sürüyüp' hendeği doldurarak kale duvarıyla aynı seviyede tümsekler oluşturma çabası sürecektir. Toprak tepeler yükseldikçe top rampaları oluşturulacak ve buraya çekilen toplarla

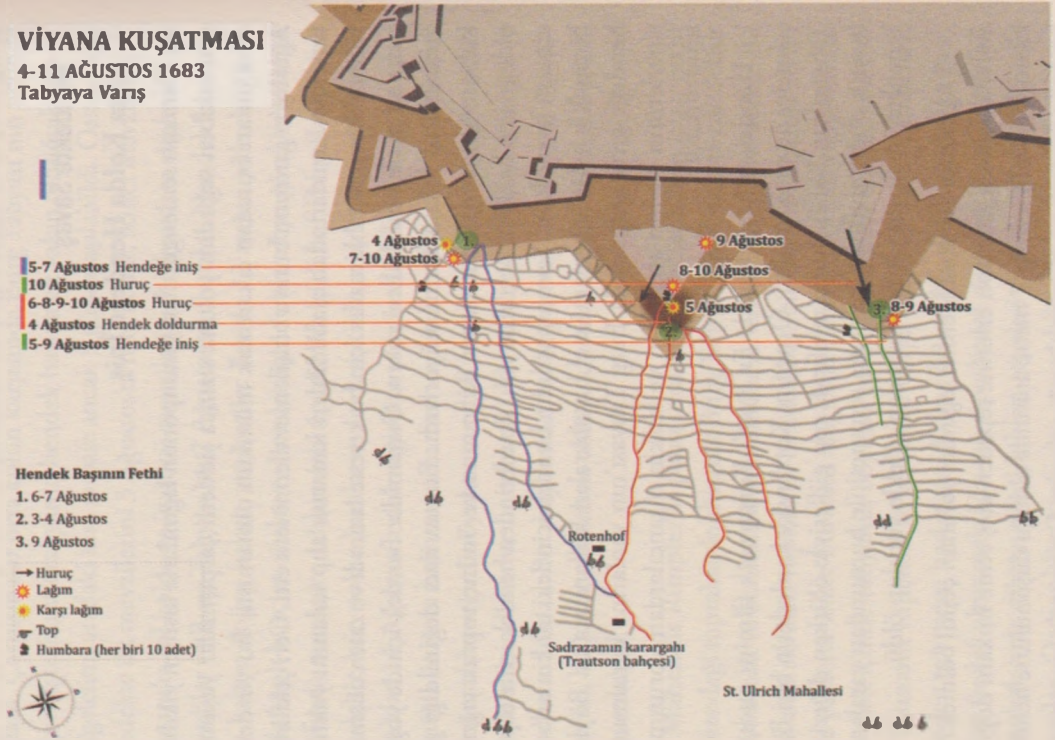

4.21 Tabyaya varış (4-11 Ağustos 1683)

tabya yakından ateş altına alınacaktı. Osmanlı birlikleri tüm bunları yakın mesafeden açılan yoğun top, tüfek ve humbara ateşi altında ve ani huruçları göğüsleyerek yapmaya mecburdular.

İlk safhada Kara Mustafa Paşa'nın orta koldaki kubur faaliyetlerinden memnun olmadığını görmüştük. 5 Ağustos'ta yine Rumeli kolundan yeni bir kubura başlandı. 6/7 Ağustos gecesi kuşatmanın en şiddetli çarpışmalarından birine sahne oldu. Hatta sadrazam sabaha dek harekâtı takip etmişti. Gece orta kolda Rumeli'nin sol kolu ve sağ kolu tımarlılarının bulunduğu mıntıkadan serdengeçtiler bir saldırı başlattılar. Sol kol tımarlısı kuburdan hendeğe inip gizlice tabya duvarı dibinde siperlendiler. Sağ kol tımarlısına 2 Ağustos'ta yapılması emredilen kubur bu esnada top ateşiyle yıkıldı ve 30 kadar serdengeçti toprağa basıldı. Bu kolun diğer askerleri tabya duvarına açıktan ilerlemek zorunda kalıp kayıp verdiler. Yıkık kuburun başına sadrazam 7 Ağustos'ta kethüdası Gürcü Ali Ağa'yı dikip sol kol tımarlısının kuburuyla birlikte 9 Ağustos sabahına kadar yetiştirilmesini emretti.

Habsburglar ve Osmanlılarda yüksek rütbeli subayların en ileri hatlarda bulunmaları âdettendi. Starhemberg, Rumeli Beylerbeyi Şeyhoğlu Ali Paşa gibi kumandanlar 6/7 Ağustos gecesi sabaha dek hendekte çarpıştılar. Hatta Ali Paşa göğsüne isabet eden taşla yaralanırken aralarında Kont Leslie'nin kardeşinin de bulunduğu pek çok Habsburg subayı ile Ali Paşa'nın kethüdası, sağ kol tımarlısının serdengeçtileri ağası ve daha pek çoğu bu huruçta öldürüldü. Sonuçta Osmanlıların tabyaya el vurma girişimi ağır kayıplar verme pahasına da olsa durdurulabilmişti.[49]

Sol Kolda Hendeğe İniş

Löbel Burcu karşısındaki sol kolda çatışmalar orta koldaki gelişmelere koşut olarak şiddetlendi. 4 Ağustos'ta Samsoncu koluna atılan iki başarısız karşı lağımdan sonra tüm gece el humbarası cengi

49 Wheatcroft, 143-45, 151 (Stalingrad benzetmesi); Valcaren, 52; Barker, 266-67; Stoye, 171-72; Teşrifatçıbaşı, 100-102 [58b-59b]; Silahdar, 851-54 [114a].

sürdü. Teşrifatçıbaşı artık sıçan yollarının 'kadem' ile değil 'zira' ile ilerlediğini belirttiğine göre sol koldan oldukça umutlu olmalıydı. 5 Ağustos gecesi bu kolda Samsoncular karşılarındaki hendek başı parmaklığını alıp buradan hendeğe toprak yığmaya başladılar. 6/7 Ağustos gecesi orta koldan başlatılan saldırıya sol kol da katıldı. Askerler atılan lağımı takiben kuburdan hendeğe indiler ve Burg Tabyası önlerine düşmediği için tabyaya saldırmak yerine hendek tabanında derhâl siper aldılar. Garnizon saldırıyı fark edince dehşetli bir boğuşma başladı. Sabaha dek süren boğuşma neticesinde Osmanlılar hendekten kubur yerlerine geri atıldılar.

7 Ağustos'ta gündüz vakti sol kol önemli bir ilerleme kaydetti. Hendek kenarına öğle üzeri atılan bir lağımla seğirdim yolunda hâlâ garnizonun elinde olan bir bölme yıkıldı. Gecesinde buradan hendeğe inen bir başka kubur inşasına başlanacaktı. Öte yandan lağım seğirdim yolu dirseğini tamamen hendek içine yıkıp bayır açmış olmalı ki serdengeçtiler derin hendeğe açıktan (kubursuz) inip infilakın oluşturduğu toprak tümseğin ardında derhâl siperlenebilmişlerdir. Zaten hendek başına bu tarz püskürme lağımlar hendeği toprakla doldurmak gayesiyle atılırdı. Böylece hendekte üçüncü yer sol kolda 7 Ağustos günü Löbel burcu karşısında edinildi. Sonraki günlerde bu kolda savaş sakin geçti. 10 ve 11 Ağustos günlerinde öğlen atılan lağımlar zayiat verdirmese de domuz damı yıkması açısından faydalı oldular. 11 Ağustos'ta serdengeçtiler yıkık yere hücum edip yarım saat kadar savaştılar.

Orta Kolda Burg Tabyasına Varış

7 Ağustos'ta tahrip edilen kuburları 9 Ağustos'a dek onarıp tekrar hendeğe inme planları 8 Ağustos gecesi yapılan huruçla kısmen bozuldu. Kuburları yakmak için 300 adam saldırmıştı. Teşrifatçıbaşı bu huruçtan bahsetmese bile ertesi günü Kara Mustafa Paşa'nın kuburları ziyaret ettiğini kaydetmektedir; sadrazam muhtemelen hasar tespit çalışmalarını incelemek istemişti. Teşrifatçıbaşının değinmediği bir başka önemli gelişme ise 9 Ağustos'ta oldu. Tabyanın Burg burcu tarafında lağımla 16 metre çapında bir gedik açıldı. Gedik önünde gövdeleriyle set kuran garnizon askerleri Osmanlı

hücumunu karşılarken ağır kayıplara uğradılar; bir yerde üst üste 6 ölü yığıldığı kaydedilmiştir. Bu şekilde Osmanlı hücumunu savuşturup gediği yamamayı başardılar. 10 Ağustos'ta tabyanın ileri ucunda atılan bir lağım ise ters tepti. Garnizondan ise 3 adamı havaya uçurdu. Yaralanmadan yere inen bu adamlar barut gazının etkisiyle çok susadıklarını söylemişlerdir. Benzeri olaylar Viyana gibi yoğun lağım savaşı görülen Kandiye Kuşatması'nda da görülmüştü. Bilimin sonradan tanımlayacağı patlama şoku semptomları arasında çok susamak ve evvelce Hüseyin Paşa'nın durumunda değindiğimiz gibi dil tutulması yaygındı. Bunu o gün ve ertesi günü düzenlenen başarısız huruçlar izledi. Nihayet Osmanlılar Burg Tabyası'ndaki ilk mevzilerini 12 Ağustos günü ele geçirdiler; bu gelişme kuşatmada bir dönüm noktasıydı.

Sağ Kolda Hendeğe İniş

Hendeğe en geç inilen yer sağ kol oldu. 5 Ağustos gecesi tıpkı sol kol gibi burada da askerler hâlâ hendek başında direnen garnizonla savaşıyor ve hendek başını dolanan şaramponun her nasılsa ayakta kalmış kısımlarını söküyorlardı. Bir yandan da seğirdim yolunun dirseğine lağım atarak hendeği toprakla doldurmaya çalışmaktaydılar. Garnizon ise 3 Ağustos ve 5 Ağustos'ta karşı lağım atarak Osmanlı lağımlarını bozmaya uğraştı. Bu kolda Zağarcıbaşının bulunduğu mevkiden 8 Ağustos ve 9 Ağustos'ta atılan lağımlar çok etkili oldu. 9 Ağustos günü sadrazam buradaki kuburları teftiş etti ve o sabah lağımla şarampo ve seğirdim yolundaki bölmeler yıkıldı. Ağır kayıp veren garnizon Osmanlıların hendeğe hücum etmesiyle derhâl hendek sonundaki tahkimatlarına firar ettiler. Garnizon buraya yetiştirilen toplarla hendek içine kurulan Osmanlı siperlerini ateş altına aldı. Akşam patlatılan püskürme lağım ise hayli 'yer açtığı' (yer yıktığı) hâlde yeni bir yürüyüş (hücum) düzenlenmedi. Gece tüm cephede top, tüfek, humbara ve taş cengi hüküm sürdü. Bu şekilde sağ kol da hendekte bir yer edindi. Sadrazam 10 Ağustos günü kuşluk vakti metrislere gidip serdengeçtiler ile lağım ve kubur işleyenlere altın dağıttı. Gelgelelim, Konya alaybeyinin tabyada neferatını az bulduğu için adama 200 değnek vurdurdu. Yakın mesafeden yapılan huruçları

püskürtmek için metriste çok adam tutmak şarttı ama anlaşılan askerler metriste nöbetleşe durup ordugâhta dinleniyorlardı. Garnizon kaybedilen yeri geri almak amacıyla sabaha karşı bir huruç yaptıysa da başarılı olamadı.

9 Ağustos sabahı yaşanan çatışmadan sonra sipahi serdengeçtileri ile yeniçerilerin kavgaya tutuşması öğreticidir. Serdengeçtiler yeniçerilerin tutsaklarına el koyup bahşiş sevdasıyla sadrazama sunmalarından yakınmaktaydılar. Farklı hizmet sınıfları arasında yaşanan bu tarz çatışmalar doğru müdahale edilmediği takdirde orduda düzeni bozma potansiyeli taşımaktaydılar. Dolayısıyla, Kara Mustafa Paşa her iki tarafa da bahşiş vererek ortalığı yatıştırdı. İlginçtir ki bu tutsaklardan yaralı olanı, garnizonun çok zayıf olduğunu ifade edince cerraha teslim olundu; diğeri de cellada... O gün ele geçen bir adam ise casus olduğunu inkar edince 'söyletmek içün şerbet (şarap!) içdirmeğe virdiler.'[50]

Mühimmat ve Erzak Sorunları

Bu safhada türlü lojistik sorunlar Osmanlı savaş azmini baltalamaya başlamıştı. Sağ kola vekaleten kumanda eden Sarı Hüseyin Paşa 10 Ağustos günü cephanenin yeterli olmadığından şikâyet etti. Cebecibaşı Fazlı Ağa gereken miktar şöyle dursun önceki seferlerde uygun görülen miktarlarda bile mühimmat vermiyordu. Zaten yaralı olan cebecibaşının 'beytülmal eminine' mensubiyeti olması da bilemediğimiz bir sebepten dolayı mahsurlu bulunmuştu. Bu nedenle yerine Silahdar Ağası Siyavuş Ağa atandı. Silahdar Ağalığı verilen Kapıcılar Kethüdası Ali Ağa ise teklifi reddederek sadrazamı gücendirince makamını Hazinedar Hasan Ağa'ya kaptırdı. Yeni Silahdar Ağası ise Dai Ömer Ağa oldu. Kuşatma esnasında bazen memurların yeni makam tekliflerini reddetmeleri atamayı terfi olarak görmediklerine delil olabilir. Öyleyse Kara Mustafa Paşa'nın atamalarda kıdeme dikkat etmediği söylenebilir. Her hâlükârda sadrazamın

50 Teşrifatçıbaşı, 99-105 [58a-63a]; Silahdar, 851-57 [113b-114b]; Cacavelas, 77-79.

sevgi ve saygıdan ziyade korku yaratan bir serdar-ı ekrem olduğu bu gibi örneklerden anlaşılmaktadır.

Ne ilginçtir ki görevden alındıktan iki gün sonra, 12 Ağustos gecesinde, eski Cebecibaşı Fazlı Ağa'nın 'bir oğlanı' kaleye firar ederken yakalandı. Sadrazamın huzurunda, "Müslüman mısın, kâfir misin?" diye sorulduğunda, "Ağama bağlıyım, kâfir ise ben de kâfirim." diyen oğlan, ertesi sabah sorgulanmak üzere hapsedildi. Yabancı kaynaklar aslen bir Fransız mühtedisi olan Fazlı Ağa'nın kuşatmayı sabote etmek için mühimmatı eksik tuttuğu, kalitesiz mühimmat hazırladığı gibi bazı duyumlara değinmektedirler... Kente atılan Osmanlı humbaralarının kısmen etkisiz olduğuna dair yapılan gözlemler bu dedikoduları beslemiş olmalıdır. Aziz İstefan Katedrali'ne ayin esnasında düşüp patlamayan bir humbara ile barut fıçısının içine düştüğü hâlde patlamayan bir başka humbara bu gözlemlerin en meşhurudur. Bir diğer örnekte ise düşen humbaranın fitilini 3 yaşında bir çocuk tam zamanında söndürebilmişti. Tüm bu humbaralar toplanıp bir rahip tarafından kutsandıktan sonra tekrar Osmanlı siperlerine atılmışlardır.[51]

Osmanlı belgelerine göre 14 Ağustos tarihinde Viyana yakınlarında barut yapmak için 200 kıyye güherçile toprağı alınmıştır; aynı gün kaledekiler ordugâha mühimmat yüklü arabalar ve develerin ulaştığını görmüşlerdi. Kuşatmada kullanılmak üzere 9416 kantar barut Budin'e nakledilirken Belgrad'dan 100.000 adet el humbarası gönderilmişti. İhtiyaç oldukça Budin'den ve Banaluka'dan ve her cins humbara danesi (güllesi) Viyana'ya ulaştırıldı. Kayıtlara göre 10 - 24 Temmuz arası 5430 adet, 26 Temmuz - 13 Ağustos arası 25.151 adet ve 24 Ağustos - 3 Eylül arasında ise 7865 adet olmak üzere 38.446 adet el humbarası Cebehane'den teslim edilmiş görülmektedir. Fakat yabancı kaynakları kente 100.000'den fazla humbara atıldığını belirtirler. Az sayıda da olsa humbara danesi tıpkı barut gibi Viyana surları önlerinde üretilmişti. Viyana garnizonunun 80.000 civarında

51 Teşrifatçıbaşı, 104-105 [61a-62b]; Silahdar, 855-57 [114a-b]. Wheatcroft, 152; Shimmer, 100.

humbara danesi (havan/kazan ve el humbarası) harcamasına nazaran Osmanlıların kayıtlı humbara sarfiyatı düşük gözükmektedir.

Hendekte savaş sürerken ordugâhta erzak sıkıntısı şiddetlenmeye başladı. Esirî Hasan'a göre kuşatmanın ikinci haftasından sonra civarda otlak kalmayınca yüzlerce askerden oluşan birlikler davarlarını gütmek için kuşatmayı terk edip uzaklara gitmek zorunda kaldılar. İaşe sorununu çözmek için Viyana'nın güneyine düşen beldelere saldırılar sürdü. 6 Ağustos'ta üç saat mesafede iki dağ arasındaki güçlü Schottwien ile yedi saat mesafedeki Ebenfurt'a kuvvet gönderildi. Ayrıca Macar beyleri de erzak yardımında bulunmaktaydılar. 6 ve 9 Ağustos'ta Nadasdy ile Batthyány'den yüzlerce araba arpa ve un geldi. 8 Ağustos'ta Hersek Valisi Mustafa Paşa da Budin'den erzak ulaştırmayı başardı ama 10 Ağustos'ta Altenburg taraflarında 180 arabalık cephane ve erzak konvoyu basılıp ele geçirildi.

Prater'in karşısındaki Tabor adlı gözetleme noktasından '500' asker kayıklarla Tuna'yı geçip sağ kol tarafında 40 - 50 katar deveyi çalmaya kalktılar. Muhtemelen iaşe sistemini baltalamak istemişlerdi. Kara Mehmed Paşa'nın süvarileri bunları püskürtüp iki tutsak aldılar. Ayrıca 6 Ağustos'ta Kethüda Sarhoş Ahmed Paşa'nın adamları şarap almak için kaleden dışarı çıkan bir gruba çatmış ve üçünü tutup sadrazama getirmişlerdi. Sorguda Viyana'da et ve ekmek sıkıntısı olduğu anlaşıldı.[52]

Caprara'nın Budin'den Getirilmesi

Hersek Paşası Budin'den erzak getirirken orada tutulan olağanüstü Nemçe elçisi Kont Alberto Caprara'yı emir üzerine beraberinde getirmişti. Teşrifatçıbaşı yol boyunca Tatar ve öncülerin yol açtığı yıkımı gören Caprara'nın müzakereler esnasında Yanıkkale'yi vermeyi reddettiğine pişman olduğunu ifade eder. O ise Yanıkkale'den itibaren 'insanın görmekten utanacağı' felaketler karşısında üzüntü duyduğunu belirtiyor. Bazı Nemçe kaynakları Caprara'nın ordugâha

52 Erdoğan, 4, 11, 14; Teşrifatçıbaşı, 100-101, 102-104 [59a, 60a-62b]; Silahdar, 852-56 [114a-b]; Valcaren, 66; Schimmer, 100.

300 kişilik bir muhafız birliği ile gelip Yanıkkale verilirse kuşatmanın kaldırılacağı mesajını imparatora iletmek için Tulln'a gönderildiğini kaydederler. Teşrifatçıbaşı, Caprara ile sözlü veya yazılı bir mesaj gönderilmediğini vurgular ve yalnızca gördüklerini imparatora anlatmasının istendiğini söyler. Anlaşılan sadrazam Pojon'daki yenilgiye rağmen çoktan hendekte olduğunu ve imdat ordusu toplamanın bir işe yaramayacağını Leopold'e ispat etmek istemişti. Silahdar'a bakacak olursak bu çaba ters tepti. Kararı ordugâhta kimsenin tasvip etmediğine dikkat çeken Silahdar'a göre imdat ordusunun gönderilmesine 'mutlak bu kâfir' sebep olmuştu, çünkü ordugâhın içinde bulunduğu feci durumu görüp imparatoru cesaretlendirmişti. Öte yandan Caprara'nın yıkık burçlar karşısında endişelendiği de bir gerçektir. Harrach kontuna göre onun Tulln'a getirdiği Kunitz'e ait şifreli mektupta surların iyi durumda olduğu belirtilmekteydi.

9 Ağustos'ta Tulln'a gönderilen Caprara'ya nezaret eden divan çavuşu ve muhafızların buradaki askeri hazırlıkları fark edip sadrazamı uyarmaları beklenirdi. Buradaki Nemçe garnizonu 5 Ağustos'tan beri tombaz köprü yapımı için civardan kayık topluyorlardı. Tuna'ya vardıklarında Caprara ve adamlarını bu askerler karşılayıp karşıya Tulln'a geçirdiler. Hatta Kâtip Benaglia garnizonun Tatarların ağırlıklı olduğu Osmanlı muhafız kıtasını Tatar çetesi sanıp saldırmaya kalktıklarını anlatmaktadır. İlginçtir ki ordugâhtan kaçan bazı mühtediler de bu geçiş noktasında toplanıp karşıya Tulln'a geçmek için Caprara'dan yardım istemişlerdi. Divan çavuşunun dönüşte sadrazama ne rapor verdiği muammadır ama herhâlde gördüklerini anlatmış olmalıydı.

Caprara bir raporunda Tulln yakınlarında mola verdikleri vakit bir 'Türk kumandanı' ile kahve içip savaşın iğrençliği üzerine sohbet ettiklerine değinir.[53] Propagandacı resmî anlatılarda maalesef

53 Teşrifatçıbaşı,103 [60b] ; Silahdar, 854-55 [114a]. Silahdar'a göre Caprara Şeyhoğlu Ahmed Paşa ile Murad Giray'ın ordugâhına gönderilip Tatarların muhafazasında Viyana Ormanı yolundan 8 saat uzaklıktaki Tulln'a ulaştırılmıştı; Benaglia, 198, 202, 204, 205-206, 209, 212-13; Stoye, 324; Barker, 423; Zinkeisen Caprara'nın Baden Margrafı Hermann'ın talebi üzerine bırakıldığını söylese bile bu talep Mayıs ayında ordu Belgrad'dayken

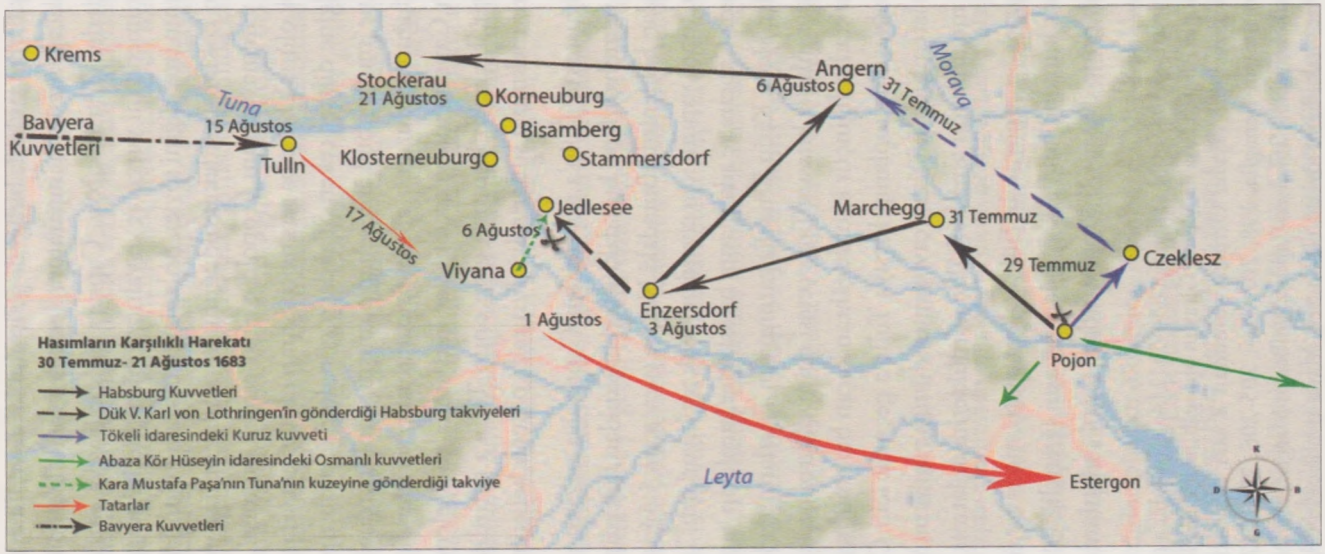

4.22 Hasımların karşılıklı harekâtı (3 Temmuz-21 Ağustos 1683)

iki hasmın yeri geldiğinde iki 'makul' insan gibi iletişim kurduğu anlar pek kaydedilmiyor. Veyahut kınayıcı bir üslupla belirtiliyor; kentlilerle Osmanlı askerlerinin gizli alışverişleri gibi... Bu nedenle böyle bilgi kırıntıları tarihçiler için çok değerlidir.

Hasımların Karşılıklı Harekâtı

Kuşatmanın bu safhasında Budin ve Viyana iaşe hattı Komaran ve Yanıkkale garnizonlarınca taciz edilmekteydi. Tatar çapulları Tulln Ovası'yla sınırlı kalıp Tuna'nın ötesine geçememişti. Osmanlılar Viyana Ormanı'nda faal değildiler ve Pojon yenilgisi nedeniyle Yukarı Avusturya bölgesine de sarkamamışlardı. Tuna'nın Pojon tarafındaki harekâtta müttefik Tököli ile arzulanan eşgüdüm bir türlü sağlanamadı. Dük Karl ise kuşatmanın gidişatı hakkında oldukça endişeliydi, çünkü 2 - 15 Ağustos arasında Viyana'dan sahih haber alamamıştı. Öte yandan 6 Ağustos tarihinde imzalanan ittifak antlaşması uyarınca Bavyera'dan toplam 11.300 asker geleceğini biliyordu. Öncüler Baron Hannibal von Degenfeld emrinde Temmuz sonunda Passau'ya varmışlardı bile. Saksonya'ya gelince, bizzat Elektör III. Johann Georg 7000 tüfekli piyade, 2000 süvari ve üstün sahra topçusunun başında 11 Ağustos'ta yola çıkmıştı.

Viyana'dan Tuna'nın Kuzeyine Sarkma Çabası

Dük Karl Pojon'dan Morava Irmağı kıyısındaki Marchegg'e 31 Temmuz'da dönmüştü. Hâlâ Tököli taraftarlarının doğudan Morava'ya saldıracağı haberleri dolaştığı için bir süre burada durmak istiyordu. Önceden bahsettiğimiz Passau'dan gelen 24 Temmuz tarihli mektup ertesi günü eline ulaştı. Bu esnada Osmanlıların yakılan Viyana köprülerinden Tabor'a geçme hazırlığı içerisinde oldukları duyuldu. Kayıklarla adacıklardan birine geçip köprü yapımına başlamak üzereydiler. Ayrıca Tuna adalarını kullanarak Pojon yakasına, Gross Enzersdorf'a, geçmeye çalıştıkları söylentileri endişe vericiydi. Burası Viyana'nın birkaç kilometre aşağısında silah ambarları barındıran bir

ulaşmıştı (Zinkeisen, V, s. 68); Stoye, 199 (Caprara'nın sohbeti bahsi); Ackerl, 104 (Harrach'ın Caprara'nın varışı hk. tanıklığı).

köydü. Bir başka havadise göre ise bu 'Türkler' aslında Tököli'nin Vah'tan gönderdiği kayıkları kullanarak Pojon'dan Morava'yı geçip Enzersdorf'a doğru ilerleyen bir birlikti. Marchegg'den hareket eden Karl, Enzersdorf'a gelince ikinci havadisin asılsız olduğunu anlayıp rahatladı. 1 Ağustos'ta Tuna'nın kıyısını takiben Estergon yönüne giden Alp Giray'ı görenler belki de Tatarlarıyla Enzersdorf'a geçeceğini sanmışlardı. Karl 3 Ağustos'u burada geçirirken Osmanlılar nehrin hemen karşısında orta kolda nihayet hendeğe ulaşmışlardı.

Anlaşılan o ki Kara Mustafa Paşa Viyana köprülerini kullanarak Tuna'nın öte yakasına sarkma fikrini ancak Pojon yenilgisinden sonra makul buldu. Hatırlanacağı üzere 16 Temmuz'da adayı işgal etme amaçlarından biri köprüleri yakmaktı. 2 Ağustos günü Tuna'dan pek çok kayık köprü yapımı için köprü mahalline gönderildi. Hatta İtalyanca anonim vekayiname bu işi sadece kendisinin bahsettiği 29 Temmuz tarihli kanal kapatma girişiminin başarısız olması ile ilişkilendirir. Viyana'nın gönüllü milisleri emir üzerine yoğun Osmanlı ateşine rağmen bu kayıkları yakmayı becerdiler. Bölgeye intikal etmek için Tuna boyunu takiben yukarı ilerleyen Karl ise bir kuvveti önden Tabor'a göndermişti. Bu kuvvet derhâl top ateşi açarak Osmanlıları adacıktan çıkarttı. Böylece Osmanlıların yıkık köprüleri onarmaları engellendi. Sadrazamın burada top kurdurtması üzerine bölgede top cengi birkaç gün sürse bile Osmanlıların Tuna'nın öte yakasına sarkma girişimleri bir kez daha suya düşmüştü. Teşrifatçıbaşı bu yenilgiye asla değinmemektedir. 5 Ağustos günü sadrazamın kendi kethüdasını adadaki metrisleri yoklamaya gönderdiğini belirtmekle yetinir. 6 Ağustos'ta ise Eflak - Boğdan birliklerine Hızır Paşa ve Hazinedar Hasan Paşa (adanın üst ucu) tarafından ordugâhla ada arasına köprü atmaları emredildi. Zira son günlerde yükselen su nedeniyle buradaki köprü yıkılmıştı.[54]

54 Stoye, 183-85; Barker, 289-90; Valcaren, 54-55; Cacavelas, 69; Teşrifatçıbaşı, 100-101 [58b-59a]; Silahdar, 852 [114a].

Tököli'nin Morava Çapulu

Tököli bu esnada Pojon'un 16 kilometre uzağında Küçük Karpatlar'da Czeklesz Kalesi'nde oturup taraftarlarını Morava taraflarına çapula göndererek haraç talep etmeye koyulmuştu. Çapul faaliyetleri neticesinde 8 Ağustos'ta Trnava yanıp neredeyse kül oldu. 12 Ağustos'ta ise Kara Mustafa Paşa Kuruz çapulunu takviye etmek amacıyla Tököli'ye bir miktar daha Tatar göndermeye karar verdi. Lehlerin geliş yolunun böyle harap edilmesi imdat ordusunun birleşmesini önleyebilirdi. Bu kaygılar neticesinde Dük Karl bu güzergâhı açık tutmak için 6 Ağustos'da Morava kıyısında Angern'e geldi. 20 Ağustos'a kadar burada kalıp Sobieski'den daha hızlı yol almasını rica etti.

Bu vakitlerde Lubomirski rast geldiği sarhoş Macar çapulcuları bir baskınla silkeleyince çapullar durur gibi oldu. Fakat bölgenin durulmasını asıl sağlayan galiba Tököli'ye yapılan şantajdı. Tököli'nin Nemçe elindeki Szatmarnemeti (Satu Mare, Romanya) yöresinde bir çiftliği vardı. Karl onu çapulu durdurmazsa çiftliğini yaktırmakla tehdit etti. Sobieski de Tököli'nin Leh ve Nemçe ordularının birleşmesine engel olmasından korkmaktaydı. Bu nedenle 9/10 Ağustos'ta Tököli'ye onun üniversite arkadaşı olan Ghiza aracılığıyla şantaj yaptı. Leh halkına gazeteden ilan ettiği üzere, "Şayet Macarlar Lehistan'da bir saman tanesi bile yakarlarsa seni bizzat karın ve çocuklarınla beraber yakarım." demişti. Bu sıralar Tököli'nin yanında Kont de Froval adında bir Fransız temsilci olduğunu ve Ghiza ile bu adamın Fransa'nın Lehistan Sefareti'nden arkadaş olduklarını belirtelim.

Viyana'ya Ulaştırılan Haber

Kent otoriteleri kuşatmanın bu safhasında dışarısı ile temas kurmaya uğraşıyorlardı. İlk hafta Kunitz ordugâhtan kaleye haber uçurabilmişlerdi. Ancak 'Heider' vakası nedeniyle şüpheleri üzerine çeken Kunitz artık daha sıkı gözetim altında tutuluyordu. Yine de Eflak Beyi Kantakuzen aracılığıyla kentle temas kurmayı başardı. Bu esnada 4 Ağustos'ta, Osmanlılar orta koldan hendeğe girmeye hazırlanırken, şehre Passau'dan 'Türk kıyafetinde' Türkçe bilen bir ulak geldi. İmdat ordusunun toplanmakta olduğu, mevcudu ve yakında geleceği hakkında malumat veren mektuplar getirdi.

Caplirs seğirdim yolunun düşmek üzere olduğunu bildiren cevabi mektubunu götürecek bir babayiğit bulamadan 8 Ağustos'ta ikinci bir mektup daha yazmak zorunda kaldı: 'Türkler' artık seğirdim yolundaydılar. Nihayet Gregorovitz adlı teğmen gönüllü olup iki mektupla Viyana'dan ayrıldı; gönüllü dediysek görevi başardığı takdirde terfi etme sözünü çoktan almıştı. Yakınlarda Osmanlılardan firar etmiş bir esir olduğundan yolda yakayı ele vermeyecek kadar Türkçe bilmesine güvenmişti. Fakat mektupları yerine ancak Ağustos ortasında ulaştırabildi. [55]

Burg Tabyasında Savaş

Osmanlılar tabyaya çıkıyor: 12 Ağustos 1683

Viyana dışındaki sahada hasımlar âdeta satranç oynarken kuşatma hız kesmeden devam etmekteydi. 12 Ağustos günü kuşatmada bir dönüm noktasıdır. Osmanlılar açısından bugün seğirdim yoluna ilk kez sızdıkları 3 Ağustos kadar sevinçli bir gündü. Dokuz günlük boğuşmadan sonra nihayet Burg Tabyası'na çıkabildiler. Garnizon Osmanlıların büyük bir lağım hazırlığı içerisinde olduğunu bilmesine rağmen patlamanın yerini ve zamanını saptayamamıştı. Kazma gürültüsünü bastırmak için 11/12 Ağustos gecesi müthiş bir top ve tüfek ateşi açılmış ve iki günde 297 sipahi serdengeçtisi daha yazılmıştı. Hem ordugâh hem de kent yeni bir saldırının yaklaştığını anlamıştı. Tüm gece lağımlar 7.5 metre daha ilerletildikten sonra nihayet öğle üzeri iki lağım aynı anda patlatıldı; anlaşılan tek fitilden ateşlenen çift hazneli bir lağımdı bu. Tabya ile beraber kentin yarısında âdeta bir deprem oldu. Toz duman dağılınca tabya üzerinde ilk çekilme noktası olarak kazılan art siperin patlama sonucu toprakla dolduğu görülüyordu. Üstüne üstlük tabyanın ucu kopup hendeğe dökülerek tabyanın tepesine doğru 50 adamın yan yana tırmanabileceği bir dolgu bayır oluşmuştu. Lağım Osmanlılara göre istenen yıkımı

55 Dalérac, 47-50, 81 ve 355-64 [resmî zafername]; Barker, 275, 291; Stoye, 183-87; Ackerl, 100-101. Gregorowitz sonradan Macaristan'daki seferlere katılıp Münih'te Türk esirlerle ilgilendi. 1707'de ölene dek Petrovaradin'de sınır tercümanlığı yaptı.

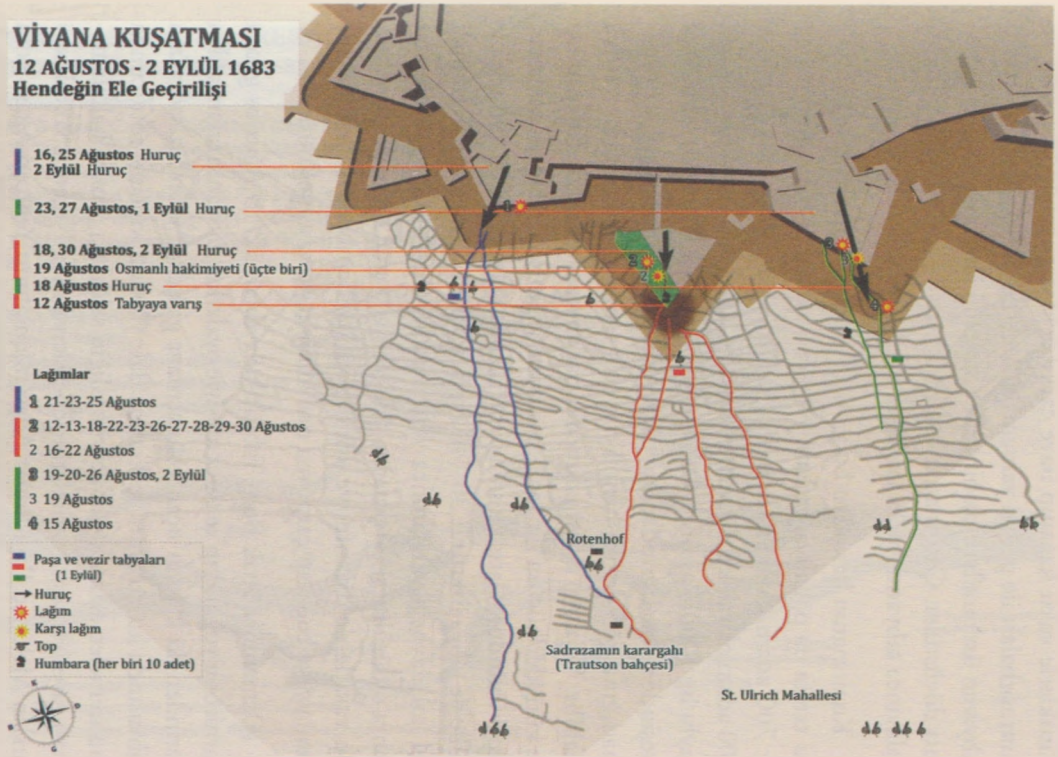

4.23 Hendeğin ele geçirilişi (12 Ağustos-2 Eylül 1683)

yapmamıştı gerçi ama derhâl 8 sancak altında taarruza kalktılar. Savunmacılar ise gediğe koşup bayır aşağı çarkıfelekleri yuvarlayarak serdengeçtilerin tırmanmasını engellemeye çalıştılar. Bu çivili kütüklerle vakit kazanıp ilave çarkıfelekler, parmaklıklar, yün ve kum torbaları ile gediği yamamaya giriştiler. Serdengeçtiler derhâl tabyanın üst taraflarında bir yer kazanıp iki saat boyunca yokuş yukarı dövüştüler. Çatışmanın sonunda burada tutunamayacaklarını anlayınca tabyanın biraz aşağısına çekilip mevzilendiler.

Kuşatmanın başından bu yana en kararlı Osmanlı taarruzu her iki tarafa da pahalıya patladı. Nemçe kaynakları Osmanlıların en az 700 adam kaybettiklerinden bahsederken garnizonun kaybını 100 adam olarak kaydetmektedirler; bu ana dek garnizonun toplam kaybı ise 1200'ü aşmıştı. Osmanlılara göre kendi zayiatları düşman ateşinden çok lağımdan kaynaklanmıştır. Umulan tahribatı yapamadığına göre lağım bir miktar ters tepip askerlere zarar vermiş olabilir. Veyahut tabya ucundaki patlamanın etkisiyle fırlayan taş ve kütükler hücum kıtalarının üzerine yağmıştır ki bu sık rastlanan bir durumdur. Çatışma sıkışık bir alanda cereyan ettiği için tek bir gülle ile tabya üzerinde 30 - 40 Nemçe askeri biçilivermişti. Rumeli sol kol alaybeyi yaralanınca yerine atanan halefinin üç - dört saat sonra öldürülmesi çatışmanın şiddetini gösteren bir başka örnektir. Bu vakitlerde dizanteriye yakalanan Starhemberg'in kendini bir sandalyeye bağlatıp çarpışma mahalline taşıtması meşhurdur.

Osmanlılar artık Burg Tabyası'ndaydılar. 12/13 Ağustos gecesi garnizonu yoğun top ve tüfek ateşiyle oyalarken tabyanın lağım atılan yerinden iki koldan sıçan yolu açmaya giriştiler. Gündüz sadrazam tabyasında kuşatmanın gidişatına dair yapılan toplantı sonucunda muhtemelen artan zayiat ve bitkinliğin saldırma azmini baltalamaması gayesiyle çeşitli birliklerin yerleri kaydırıldı. Niğbolu Sancakbeyi Arslan Mehmed Paşa Prater Adası'ndan alınıp Yeniçeri Ağası Kolu (merkez) ile Zağarcı Kolu (sağ kol) arasında metrise girdi; yanına Maraş askeri koşuldu. Onun yerine Saruhan Mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa adaya gönderildi. 1500 Mısır yeniçerisi ise Rumeli, Zağarcı ve Saksoncu (sol kol) arasında paylaştırıldı. Vezir Kara Mehmed

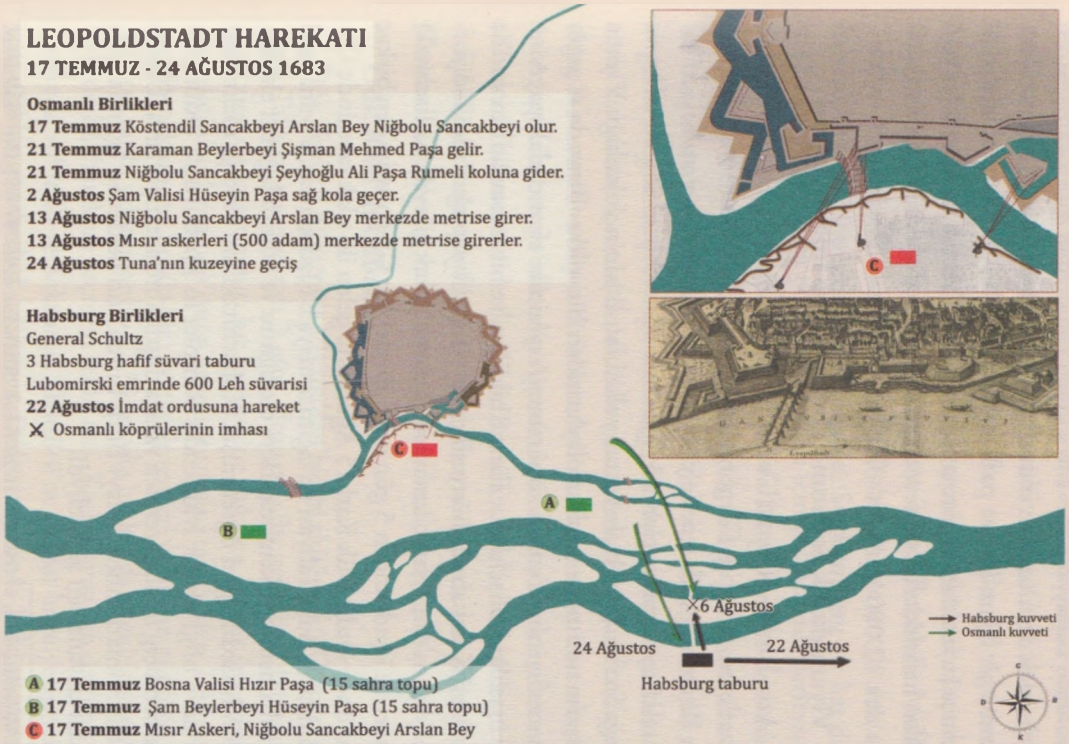

4.24 Leopoldstadt harekâtı (17 Temmuz-24 Ağustos 1683)

Paşa ise adada boş kalan mevziye atandı. Ne var ki 13 Ağustos günü akşama doğru bastıran ve iki saat süren gök gürültülü sağanak sebebiyle tüm metrisler çamur dolmuştu. Bu nedenle yağmurdan yarım saat önce başlayan top - tüfek cengi sona erdiği gibi sıçanyollarını ilerletmek de mümkün olmadı. Üstelik akşam tabyada tamamlanmamış bir lağım kazara patlayıp ters tepince Osmanlı tahkimatları Nemçe kaynaklarına göre çok zarar gördü. Tüm bun gelişmeler yeni saldırı hazırlıklarını sekteye uğratmıştır ki kaledekiler tutsaklardan o ana dek 12.000 'yeniçeri' öldüğünü itiraf etmişlerdi.[56]

Viyana'da Ek Savunma Önlemleri ve İmdat Çağrısı

Aziz İstefan Katedrali'nin yüksek kulesinden teleskopla etrafı gözetleyen iki rahip Gregorovitz'in orduya vardığını teyit eden ateşin Bisamberg adlı tepede yakılmasını günlerce boş yere beklediler. Çaresiz, aynı mektupları 13 Ağustos'ta Koltschitzki adlı bir adam ve uşağı Stefan Seradly ile tekrar yolladılar. İkisinin yolculuğu Viyana Kuşatması'nın en meşhur olaylarından biri oldu. Biraz da o çağın yayınevlerinin konuyu köpürtmesi sayesinde efsane ulak payesine kavuşacaktı Koltschitzki. Türkçe bildiğini ve bir zamanlar İstanbul'da Eastland Kumpanyası bünyesinde tercümanlık yaptığını iddia ediyordu. Viyana'dan dışarı çıkmak meçhule yolculuk gibiydi. Koltschitzki Angern'e kendisinden 5 gün önce gönderilen Gregorovitz'den birkaç saat önce vardı. Dük Karl 15 Ağustos'ta gelen iki ulak sayesinde Osmanlıların Burg Tabyası'na lağım atmaya başladıklarını, Viyana'da el humbarasının tükenmek üzere olduğunu ve talimli lağımcı eksikliğinin hissedildiğini öğrenmişti. Koltschitzki'nin verdiği mektuplar ise ilave bilgi olarak Mühendis Rimpler'ın bir huruçta öldürülüp Starhemberg'in dizanteriden yatağa düştüğünü aktarıyorlardı. Üstelik hatalı mimarisinden dolayı Burg Burcu'nun beklenen lağımlara ne kadar dayanacağı şüpheliydi.

---

56 Teşrifatçıbaşı, 105-106 [62a-64a]; Silahdar, 856-57 [114b]; Valcaren, 58-60, 65; *The Present State*, 17-18; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 9 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 17 Ağustos). 'Yeniçeri' tabiri bazen tüm Osmanlı askerleri için kullanılmaktadır; Cacavelas, 81-83, 93; Rycaut, 109-110; Barker, 267; Stoye, 172.

14 Ağustos'ta gün boyunca hasımlar birbirlerinin hendek içindeki tahkimatlarına el ve kazan humbaraları ile saldırıp durdular. Osmanlıların hendek içindeki sıçan yolları artık 275 santimetre derinliğe ulaşmış, katlı bir görünüm arz etmekteydiler. Humbara ateşine karşı üstleri kalas ve toprak örtülüydüler. Orta kolda gece hendeğe tabya önüne doğru sıçan yolları sokuldu. 15 Ağustos'ta Starhemberg kaçınılmaz Osmanlı ilerleyişini yavaşlatmak için tabya üzerinde acilen ikinci art siperi kazdırttı. Löbel Burcu ile Mölker Tabyası arasında hendek tabanına 730 santimetre arayla sıra sıra hendekli ve çitli toprak siperler kuruldu. Starhemberg bir hat düştüğünde arttaki hatta çekilerek hendek içinde Osmanlı ilerleyişini yavaşlatmayı umuyordu. Ayrıca Löbel ve Burg burçları ile aradaki perdede yeni top ve tüfek mazgalları açıldı ve ateş gücü artırıldı. Bu iki burçta serdengeçtilerin ilk saldıracakları yer olan uçlara çift sıra engel hendeği kazılıp 17 Ağustos'a doğru artlarına birer sıra daha art siper kurulması kararlaştırıldı. Son olarak hendek başının tabya ile Burg Burcu arasına düşen bir bölmede hâlâ direnen garnizon askerleri 14 Ağustos'ta burayı terk edip Agustinyen Tabyası'nın karşı hizasına düşen bir bölmeye mevzilendiler. Buradan kale içine çekilecekleri 3 Eylül'e dek sol taraflarında Burg Burcu önünde hendeğe giren Osmanlı askerlerini yandan ateş altına alacaklardı.

Dük Karl'ın Çabaları

Dük Karl 15 Ağustos'ta Viyana'dan haber aldığı vakit Osmanlılar Burg Tabyası'na el vuralı 3 gün olmuştu. Bu gelişmeyi bilmeyen Karl yine de kuşatmanın hız kesmesine rağmen kararlı bir şekilde ilerlediğini anlamıştı. Viyana'ya yürünmesini teklif eden 2 Ağustos tarihli mektubuna henüz bir cevap gelmemişti ve uygun gördüğü 25 Ağustos tarihi yaklaşıyordu. 17 Ağustos'ta bir kez daha eldeki kuvvetlerle derhâl harekete geçmeyi teklif etti. Karl bir yandan da Ağustos boyunca Sobieski ve Saksonya Elektörü'ne bir an önce yetişmeleri için ulaklar gönderdi. Lothringen Dükü unvanıyla hükümetinden bağımsız hükümdarlarla temas kurma hakkı olduğunu belirtelim.

Koltschitzki ve Seradly ise yeni mektuplarla 17 Ağustos'ta Viyana'ya vardılar ve vadedilen 200'er duka (48.000 akçe) ödüle ka-

vuştular. Starhemberg yeni gelişmeleri - Osmanlıların tabyaya çıkışı - bildirmek için hiç vakit kaybetmeden 18/19 Ağustos'ta bir mektup daha yazdı. Koltschitsky yeni bir maceraya girmek istemeyince uşağı Seradly (bu sefer 100 duka/24.000 akçe avans karşılığında) mektubu Dük Karl'a 20 Ağustos'ta ulaştırdı. Hatırlanacağı gibi Dük Karl o gün Morava kıyısından tekrar Tuna'nın kuzeyine hareket etmişti. Starhemberg 18/19 Ağustos tarihli mektubunda taarruz cephesi boyunca tüm hendek başının artık Osmanlılarda olduğunu teyit etmekle birlikte sonrasında Burg Tabyası'nda yoğunlaşan çarpışmalarda pek ilerleme kaydedemediklerini bildiriyordu.[57]

Aslında imdat ordusunun bir an önce gelmesini sağlamak için Starhemberg'in 18/19 Ağustos tarihli mektubunda velveleci bir üslup kullanması beklenirdi. Belki de, birkaç gün önce Dük Karl'dan gelen müjdeli haberler nedeniyle böylesine iyimserdi. Öyle ya! İmdat ordusu nihayet ay sonunda varıyordu.

Ramazan Yaklaşırken

Hendeğin kan gölüne döndüğü günlerde kentte ve siperlerde maneviyatı güçlü tutmak giderek zorlaşıyordu. Viyana'da kadınlar ve çocuklar meydanlarda dev kazanlarda kaynatılan su ve katranı küçük kazanlara aktarıp surlara ve Burg Tabyası'na taşıyorlardı. Gediklere saldıran serdengeçtiler arasında ıstıraplı ölüm ve haşlanıp kör olma vakaları yüksekti. Kuşatma boyunca çoğu hendek aydınlatmasında olmak üzere 330 tondan fazla katran kullanıldığını bu vesileyle belirtmiş olalım. Ordugâhta baştan beri var olan tedirginlik kuşatma uzadıkça arttı. Örneğin, 13 Ağustos'ta bir adam casus olduğu kuşkusuyla tutuldu ama yeniçeri ocağında 'ağası' olduğunu iddia edince soruşturulması için Muhzır Ağa'ya teslim edildi.

Yeniçeriler genel kanının aksine o çağda Avrupa'da hâlâ gizemini koruyan yenilmez savaşçılar olarak kabul görüyorlardı. Yeniçeri efsa-

57 Valcaren, 65-69, 82; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 10 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 17 Ağustos); Cacavelas, 87; Rycaut, 110-11; Barker, 272-74; Stoye, 188-96.

4.25a Gündelik kıyafetiyle yeniçeri

nesini bitirmek için kentte maneviyatı güçlendirmeye yönelik türlü gösteriler icat edildi. 4 Ağustos'ta boğuştuğu yeniçerinin kellesini elinden kaptığı yatağanla uçuran bir Nemçe zabiti halkın gözünde bir kahramandı. Kelle çitte bir kazığa geçirilirken yatağan hâlâ dizanteriden yatan Starhemberg'e hediye edildi. 10 Ağustos'ta ise bir keskin nişancı vurduğu bir 'Türk'ün' cesedini çengelle çitlerin arasından çekerek kafasını kesti ve sırığa geçirip kentte dolaştırdı. Duyduğuna göre Türkler öldürülürlerse ganimet olmasın diye sikkelerini bir beze sarıp yutmaktaydılar. Midesini deştiğinde adamın karnından gerçekten de 6 altın duka (1440 akçe) çıkmıştı. Artık altın sevdasıyla karın deşenler çoğalacaktı.

Siperlere gelince, zor şartlar mucitliği besledi. Nemçe askerleri kurşunlara hedef olmadan yanı başlarında bulunan düşman siperlerine kendi metrislerinden toprak küreyip atan yeni bir alet icat ettiler. Bu tahta alet - devasa bir kürek - aynı anda pek çok asker itince tüm toprağı karşı siperlere atan tasavvuru zor bir şeydir. Osmanlı toplarının kaleye iyice sokulması ile birlikte ilginç manzaralar ortaya çıkıyordu. Örneğin, 13 ve 14 Ağustos'ta Osmanlı humbara danelerinin isabet etmesi sonucu barut hazneleri ateş alan iki kale topu şaşkın bakışlar altında kendiliğinden güllelerini atıverdiler.

4.25b Yeniçeri

Sol Kolda İlerleyiş Duruyor

15 Ağustos gecesi Osmanlılar hendeğe daha fazla sıçan yolu indirmek maksadıyla Löbel Burcu

karşısında yeni bir kubur attılar. Gece hendeğe inen askerler 200 adam alan hilal şeklinde bir tahkimat kurdular. Taban oluğuna kadar ilerleyip işgal ettikleri bir mevziiyi de takviye ettiler. Osmanlıları buradan söküp atmak için huruç etmek tek çareydi. Akşamüzeri 5'te 200 askerin katıldığı bir huruç düzenlendi. Hazırlıksız yakalanan Osmanlılar huruca havanlardan attıkları taş güllelerle cevap verip Kont Serenyi ve Kont Scherffenberg'i yaralasalar bile onların idaresindeki askerler sadece 9 kayıp vererek bu tahkimatları yıktılar. Bu o ana değin en başarılı huruçtu. Starhemberg üç kez tazelenen huruçlarla Löbel tarafındaki sıçan yollarının yıkıldığını ve rüzgârın yardımıyla neredeyse tüm kuburların yakıldığını Karl'a 18/19 Ağustos'ta müjdelemişti. Artık Osmanlılar Löbel tarafından tabyaya saldıramayacaklardı. Osmanlıların bu olaydan sonra sol kolda 7 - 12 gün faaliyet gösteremedikleri kanısı nedeniyle 15 Ağustos hurucu Viyana'nın kurtuluşunda can alıcı bir an olarak kabul edilir. Teşrifatçıbaşı ve ona dayanan Silahdar 13 - 18 Ağustos arasındaki günlere dair bir kayıt barındırmadığından gelişmeleri Osmanlıların gözünden takip edemiyoruz. Fakat Osmanlıların sol kolda bu kadar uzun bir süre duraksadıkları görüşü abartılı bir saptama olsa gerek.

16 Ağustos gecesi saat 10:00'da Osmanlılar dünkü huruçla taban oluğunda yıkılan tahkimatları yenilemek maksadıyla tekrar hendeğe indiler. Fakat huruç eden garnizon yarım saat dövüşerek onları hendekten attığı gibi tamirat için getirdikleri yün dolu çuvalları, toprak sepetleri ve kuburu Starhemberg'in dediği gibi yakıp yıktı. Osmanlı askerlerinin bir kısmı hendekte kalıp Burg Tabyası'nda lağımların açtığı çukurlara sığınırken diğerleri hendek dışındaki mevzilere kaçtılar. Peşlerine düşen askerler kubur atan beldarları öldürdükten sonra ta hendek başına dek ilerleyip burada istiflenmiş yün çuvallarını, sepetleri ve kalasları bile imha ettiler. Erimekte olan garnizon 100 asker daha kaybetmesine rağmen parlak bir zafer kazandı. Starhemberg'in mektubunda bahsettiği üçüncü huruç ertesi gün sabah 9:00'da yapıldı. Löbel önünde hendeğe saldıran huruç birliği bu sefer Osmanlıların burada kalabalık olması nedeniyle yenildi. Demek ki, Osmanlılar bir gece önceki hurucu takiben hendeğe geri dönmüşlerdi. Ayrıca aynı gece hendek kenarına yakın kurulan

3 toplu batarya 17 Ağustos sabahı huruç esnasında Löbel Burcu'nu şiddetli ateş altına aldı. Bu batarya ancak iki burç arasındaki perdede dizili 4 kıta büyük top (27 kg. gülle atar) ile susturulabildi. Bataryayı korumak isteyen diğer Osmanlı bataryaları ise Löbel mıntıkasına ateş kustuklarına göre bu mıntıkada denildiği gibi uzun süre çatışma olmadığı söylenemez ama ilerleyiş sekteye uğramıştır.

Burg Tabyası'nda Kör Dövüşü

Sol kolda betimlenen boğuşmalar sürerken tabya ve etrafındaki tahkimatlarda çarpışmalar hız kesmeden devam etti. Starhemberg andığımız mektubunda tabyanın kopan ucunun dibindeki ilk Osmanlı mevzilerinden devamlı hücum edildiğini ama huruçlarda 'tabii ki' 30 - 40 Nemçe askerinin 100 yeniçeriye bedel olduğunu anlatmaktadır. Gerçekten de daracık tabya dibinde sıkışan Osmanlılar siperlerine derinlik kazandırmak zorundaydılar. Garnizon Osmanlı mevzilerini tabyanın Löbel'e bakan yanının altına doğru genişletme çalışmasından kaygı duyuyordu. Osmanlılar bu maksatla 17 Ağustos'ta tabyanın altına bir lağım attılar. O akşam atılan bir karşı lağım buradaki serdengeçtileri tabya ucunun dibindeki ilk yerlerine kaçırttı. Altı gün önce Yeniçeri (orta kol) ve Zağarcı (sağ kol) kolları arasında mevziiye giren Arslan Mehmed Paşa üzerine ise 18 Ağustos sabahı huruç edildi. Burada kavga sürerken orta kolda lağım işlenen yerdeki serdengeçtiler de saldırıya uğradı. Bu saldırılar püskürtüldükten sonra sadrazam olay mahallini ve kuburları incelemek için sağ kolu ve orta kolda Başçavuş Tabyası'nı ziyaret etti. Tüm gün Osmanlılar yılmadan tabyada kendi alanlarını genişletme çabalarını sürdürdüler. 18 Ağustos akşamüstü 5:00'te tabyanın kente bakan tarafında bir lağım atarak bu tarafa doğru mevzilerini 12 sancak dikecek kadar genişlettiler. Teşrifatçıbaşı bu saldırının akşama bir saat kala olup tabya ortasına ortalama 800 kg ve 1300 kg barutla iki lağım atıldığını kaydetmektedir. Starhemberg hücuma kalkan 1000 askerin 300'ünü öldürdüklerini öner sürerken yabancı kaynaklar Osmanlıların kaybını 400'e kadar çıkarıp durumdan çabuk yararlanmayı beceremedikleri için tabyayı fethedemediklerini savunurlar. Her hâlükârda Osmanlıları buradan sökmek için başlatılan huruç

kumandan Dupigny öldürülünce püskürtüldü. Gece gelen 4 bayrak yeniçeri yeni mevzileri devraldı. Evvelki günlerde Rumeli kolunda lağım atılan yerde de şiddetli direnişe rağmen üç ayrı sıçanyolu kazısı (biri sipahi serdengeçtileri, ikisi tımar serdengeçtileri) başladı.

18 Ağustos'ta tabyada esir alınan bir yeniçeri o ana dek (bir ayda!) 11.000 adam öldüğünü, erzak ve yem sıkıntısı çektiklerini ve Uyvar'dan cephane beklediklerini Starhemberg'e itiraf etmişti. Ot bulmak için büyük birlikler hâlinde 2 - 3 günlük mesafelere gitmek zorunda kalıyorlardı. Esirî Hasan'a göre kırkıncı güne doğru (~20 Ağustos) Viyana'nın etrafı 40 - 50 saatlik mesafeye dek yangın yerine dönmüş, dağlar ve ovalar dımdızlak kalmıştı. İnsan gücünün erimeye yüz tutması üzerine evvelce değindiğimiz gibi altı gün önce Prater Adası'ndaki bazı birlikler metrise kaydırılmışlardır. Tutsağın dediği gibi 18 Ağustos'ta Uyvar Beylerbeyi Hacezade Arnavud Hasan Paşa'ya hemen Viyana'ya gelmesi emredildi.

İlerleyen günlerde Burg Burcu önünde ve tabya altında lağımlara devam edildi. Özellikle Burg önünde hendeğe kolay yerleşmek için toprağın lağımlarla gevşetilmesi şarttı. Starhemberg 19 Ağustos sabaha karşı attırdığı lağımla dün kaptırılan 'önemsiz mevziiyi' geri alıp düşmana ağır zayiat verdirildiğini beyan etmektedir. Nemçe tarafına göre Osmanlılar bugün tabyada 560 adam kaybettiler. Teşrifatçıbaşı ise atılan lağımı 'püskürme' tabir edip dün açılan sıçan yoluna atıldığını ve zarar vermediğini öne sürer; ona göre tabyanın üçte ikisi zaten Osmanlılardaydı. Anlaşılan o ki sabah 7'de bir gün önce edindikleri mevziinin altına atılan karşı lağım yüzünden Osmanlılar burayı terk etmişler ama gece dönüp tahkimatlarını onarmışlardı. Serdengeçtilerin gece vakti ileri mevzi almaları Teşrifatçıbaşını umutlandırmıştı. Her iki tarafın kaynakları birbirlerinin başarılarını küçümseyedursunlar tabya artık manialar, hendekler, art siperler ve cesetlerle dolu bir yığıntı görünümü arz ediyordu. 19 Ağustos öğleden sonra sağ kolda Zağarcı kolundan atılan bir püskürme lağımla bir miktar domuz damı ve şarampo yıkıldı. Bu kolda metrisler Burg Tabyası'na yaklaşırken Halep Beylerbeyi Bekir Paşa'nın sağ koldan

tabyaya doğru kazdırdığı lağım tabya altına varmak üzereydi. Sol kolda da tabyaya doğru bir lağım kazılmaktaydı.[58]

Ramazan Mahşeri

On bir ayın sultanı Ramazan gelip çattığı vakit Viyana'nın dışındaki sıhhi şartlar içini aratmayacak kadar kötüydü. Sanki Viyana'ya Ramazan değil Mahşerin Dört Atlısı gelmişti. Kıtlık, dizanteri ve nihayet ölüm Viyana'nın içini de dışını da çoktan fethetmişti. Ağustos sıcağında açıkta çürüyen insan ve hayvan cesetleri tüm hendeği, şehri ve ordugâhı korkunç bir kokuya boğuyorlardı. Osmanlılar tabya üzerinde ilerledikçe düşmanın psikolojik savaş taktikleri iyice ürkütücü bir hâl aldı. Artık kesilen kelleleri çit kazığına geçirmekle yetinmiyorlar, bazen tutsakların derisini canlı canlı yüzüp içini samanla doldurduktan sonra çite asıyorlardı.

Ramazanın gelmesine rağmen genel moral çöküntüsü ve artan disiplinsizlik her iki tarafta da gözlemlenmektedir. Örneğin 19 Ağustos'ta bazı kol çavuşları 100 baş kadar sığırı sağ kolun ardından gizlice sürüp - muhtemelen Karintiya Kapısı civarında - garnizona satarken yakalandılar. Cezaları 300'er değnek oldu. Kim bilir, o gün Karintiya Kapısı'ndan kente soktukları 32 baş sığırı çapulda kapmakla böbürlenen 14 dilaver belki de ucuz kahramanlık yapmışlardır. 21 Ağustos'ta bu sefer orduda üç Ermeni ekmekçinin kaleye ekmek sattığı saptandı ve 300'er falaka yediler. Bugün ayrıca top salyasıyla (top çekmekle) vazifeli bazı tımarlı sipahilere görevi ihmalden 100 - 150 değnek vuruldu.

Karintiya kapısı karşısındaki varoşlarda pusuya yatan bazı Nemçe askerlerinin ilk sahura saatler kala yakaladıkları iki 'Türk'ten' biri ölürken diğeri ifadesi alınamayacak kadar sarhoştu! Ramazanın ilk günü olan 24 Ağustos'ta ise 'kâfir parmaklığı dibinde' soteye yatıp

58 Kretschmayr, 46-48 ve Malden, 60-61 (Starhemberg'den Dük Karl'a, 18/19 Ağustos); Valcaren, 58-60, 65-70, 107; *The Present State*, 19-27; Cacavelas, 89-91; Stoye, 189, 235-37; Barker, 273-75; Wheatcroft, 147, 154; Teşrifatçıbaşı, 101-107 [64a-65a]; Silahdar, 858 [114b]; Esirî Hasan, 1397 [356b]. Başka yerde "yirmi otuz saat yere değin" der (1399 [357b]).

şarap içerken yakalanan 4 asker meydanda falakaya yatırılıp 200'er değnek yediler. Aynı gün Viyana'ya şarap sattığı saptanan 8 - 9 kadar arabacıya yine meydanda 200 - 300 değnek vuruldu. Ramazan ayının ilk gününde Viyana'da şarap içenlerle nehrin hemen karşısında şehadet şerbeti içenler bir tezat oluşturmaktadırlar. O gün Kör Hüseyin Paşa Osmanlı ordusunun gözleri önünde Bisamberg'de ağır bir yenilgi alıp yüzlerce askerle birlikte Tuna'da boğularak öldü. Bu musibet ve büyük umutlar bağlanan bazı lağımların yarattığı hayal kırıklığı neticesinde yeniçeriler Ramazanda isyan kazanlarını fokurdatmaya başladılar.[59]

Osmanlılar Taktik Değiştiriyor

Burg Tabyası'nda çarpışmalar başladıktan sonra ikinci hafta geride kalırken Starhemberg'in bir hafta önceki mektubuna yansıyan iyimserlik yerini endişeye bıraktı. 27 Ağustos tarihli mektubunda o haftaki gelişmeleri özetledikten sonra, "Artık kaybedilecek zaman kalmadı!" diye feryat etmektedir. Onun ve Caplirs'in mektuplarını Michaelovitz adlı ulak (100 duka/24.000 akçe karşılığında) 29 Ağustos gecesi götürüp birkaç gün içinde Karl'dan cevapla geri geldi. Caplirs, Dük Karl'a el humbarasının bitmek üzere olduğunu, subay zayiatının yüksekliğinden terfilerin çok hızlandığı, Burg Tabyası'nın birkaç günden daha fazla savunulamayacağını ve Burg Burcu'na lağım atmaya başlandığını rapor etmekteydi. Starhemberg'in mektubunda ise 19 - 27 Ağustos arasında Osmanlıların tabyada 6 - 7 adet lağım patlatıp tabyanın uç kısmını ele geçirdikleri yazıyordu. Gönüllü lağımcılar 3 düşman lağımını imha ettikleri hâlde Osmanlı lağımcılarıyla yer altında karşılaşmaktan ve onlarla dövüşmekten korkuyorlardı. Osmanlılar ayrıca hendekte tabya yanlarına inşa edilen domuz damlarının parmaklıklarına üç lağım daha atmışlar ve son lağımla parmaklıkları kısmen yıkmışlardı. Garnizon toplarına gelince, bir kısmı madenin kalitesizliği yüzünden daha 50 atışta çatlamış, bir kısmını ise düşman topları kırmıştı.

59 Teşrifatçıbaşı, 107-108, 110 [65a-b, 68a]; Silahdar, 858-59, 862 [114b, 115a]; Valcaren, 69-70, 74; Barker, 274.

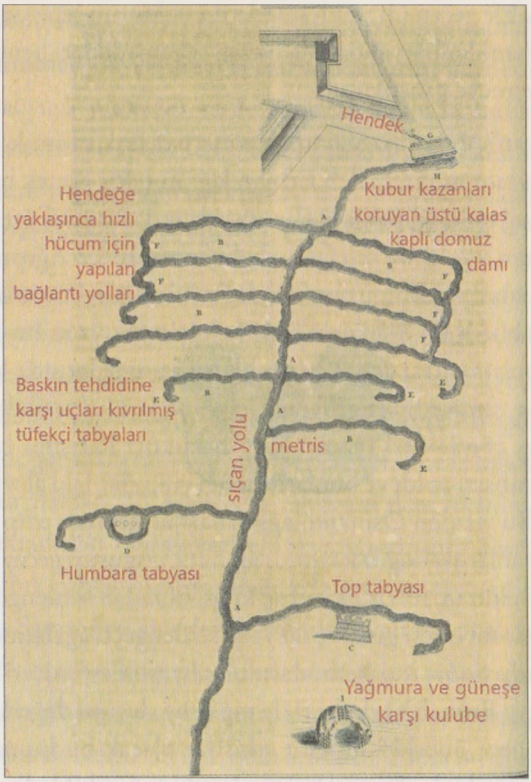

4.26 Osmanlı metris düzeni

Starhemberg bir önceki hafta az askerle hendekte tutunamayacaklarını anlayan Osmanlıların hendek başında büyük tabyalar kurmaya giriştiklerini fark etmişti. Ona göre gayeleri hem huruçlardan korunmak hem de bu toplanma yeri vazifesi gören tabyalar sayesinde kalenin dibinde çok adam tutmaktı. Demek ki artık lağım çukuruna küçük hücumlar düzenleyerek hendeği ele geçirme yöntemi yerini toplu taarruzlara bırakıyordu. Her ikisi de Osmanlıların iki burca ve arada uzanan perde duvara aynı anda saldırmalarından korkmaktaydılar, çünkü her birine asker yetiştirmek olanaksızdı. Ramazanın ilk haftasında Osmanlılar özetle Löbel ve Burg burçlarının karşı hizasında hendeği iki yerden lağımla patlatıp hendek başında genişlettikleri tabyalardan kalabalık hücumlara kalktılar. Garnizon ise huruçla karşılık verdi ve Osmanlıları hendekten dışarı

püskürttü. Ele geçen Osmanlı siperlerini doldurup sepet ve kuburları yaktı. Osmanlılar bir yandan da üstten geçemedikleri hendeği alttan lağımla geçmeye çalıştılar.

Ramazan'a dek kuşatmanın seyrine bakacak olursak, 20 Ağustos'ta sadrazam muhtemelen kazılan lağımı teftiş etmek maksadıyla sabahtan sağ koldaki Bekir Paşa'yı ziyaret etti. Bir püskürme lağımla domuz damı yıkıldı ve telefata sebebiyet verdi. 22 Ağustos'ta Burg Tabyası'ndan Burg Burcu tarafına doğru bir lağım kazısına başlandı. Sağ kolun burca yaklaşmasını önlemek için garnizon bugün yoğun top ve humbara ateşi açtı. Osmanlıların burç uçlarında lağım kazmalarını ne yapıp edip engellemek için burçların tepesinden hendek dibine ateş çömlekleri (yanıcı katran-kükürt karışımı barındıran yangın bombası) atıldı ve bunların açtığı çukurlardaki alevler odunla beslendi. Bu yüzden Osmanlı lağımcıları uçları terk edip kazılarını burçların yanlarına doğru kaydırdılar. 22/23 Ağustos gecesi sağ kolda kuburlara saldıran 40 kişilik huruç kıtası buradan serdengeçtileri kaçırttı. Sadrazam ertesi günü iç tabyada serdengeçti ağalarını azarlayıp hapse attırdı. Sonra kul kethüdasının tabyasında yeniçeri ağası, kul kethüdası ve Rumeli beylerbeyi ile toplanıp durum değerlendirmesi yaptı. Bir gece önceki hurucun etkisiyle olacak bu kumandanlara görevlerini layıkıyla ifa etmelerini sıkı sıkıya tembihledi.

Sol kolda ise 21 Ağustos'ta her zamanki gibi sabahtan başlayan top ateşini bir püskürme lağımın infilakı izledi. Nemçe kaynakları hem bu lağımı hem de akşamüstü 6:00'da aynı yerde atılan lağımı etkisiz bulmaktadırlar. Teşrifatçıbaşı ise tek bir lağımdan bahseder ve amaçlandığı gibi hendekte bir yol açtığını belirtir. Kaledekiler iki lağım arasında bu mıntıkada sıçanyollarının hendeğe ulaştığı yerde genişletildiklerini görüp değindiğimiz gibi hendek başlarında geniş toplanma yerleri yapıldığını anladılar. 22 Ağustos'ta sol kolda bulunan bir karşı lağım barutu alınarak iptal edildi.

Orta kolda aynı gün 11:00 sularında Burg Tabyası'na atılan bir karşı lağım buradaki Osmanlı siperlerini toprakla doldurdu. Teşrifatçıbaşı bu lağımın Rumeli kolunda sipahi serdengeçtilerinin siperi altında patladığını belirterek sadece birkaç kişinin yaralandığını söy-

lerken Nemçe kaynakları pek çok serdengeçtinin toprağa gömülüp ancak hummalı bir çalışmayla kurtarıldıklarını kaydetmektedirler. Akşam tabyaya yakın bir yerde patlayan lağım karanlıkta hendeğe inişi kolaylaştırdı ve gece 10:00'a dek çatışma şiddet kesmeden sürdü. Garnizonun yoğun humbara ateşi ise üstü örtülü Osmanlı siperlerine pek zarar veremedi.

23 Ağustos'ta sadrazam hendek yakınındaki iç tabyasına uğradıktan sonra taşra tabyasında bir toplantı daha düzenledi. Bu vakte kadar 3 adet kubur hendek tabanından tabyaya uzatılarak korunaklı bir şekilde tabyaya saldırı olanağı elde edilmişti. Bugünkü saldırı sonucunda garnizon tabyada art siperlere çekilmeye mecbur kaldılar. Nemçe kaynakları 23 Ağustos'ta tabyanın üçte birinin düştüğünü savunmaktadırlar. Oysa evvelce değindiğimiz gibi Teşrifatçıbaşı'ya nazaran dört gün önce tabyanın üçte ikisi Osmanlı tarafına geçmişti. Sol kolda Samsoncu siperleri tarafında atılan bir püskürme ile garnizon tahkimatları kısmen yıkılırken tabyanın sol tarafında akşama doğru Rumeli kolu tarafından patlatılan lağım buradaki domuz damını yıkarak beldarları çok işten kurtardı. Yoksa bu siperlere doğru hedef teşkil etmemek için ilerleme hattına toprak ata ata kazmak zorunda kalacaklardı. Askerin şevkini artırmak maksadıyla Kara Mustafa Paşa tabya tarafında yıkılan tahkimattan kazık parçaları getirene bol bahşişler verdi.

Garnizon Osmanlıların açıktan savaşmamak ve alan kazanmak için lağımlarına bel bağladıklarını düşünüyordu. 23 Ağustos'ta yoğun top ateşine rağmen tabyadaki nöbetçiler kazma gürültüsünü duymuşlardı. Tıkırtıların geldiği yeri üstten kazdıklarında tabyanın altına doğru Bekir Paşa'nın günlerdir kazdırdığı ve üç gün önce Kara Mustafa Paşa'nın teftiş ettiği lağımı açığa çıkarttılar. Yerden sadece 1.2 metre derinde olan lağım ve nöbet yerinin 12 metre ötesine geçerek gerçekten de tabyanın tam altına gelmişti. Lağımcılar yukarıda kendilerine bakan nöbetçileri görünce kazma küreği bırakıp derhâl

kaçtılar. Osmanlıların tüm çabası bu şekilde heba oldu gitti. Tabya o gece düşmeyecekti.[60]

Viyana'ya Ulaşan Müjde ve Tutsakların Havadisi

Bu esnada Seradly ay sonunda imdadın yetişeceği müjdesini tekrarlayan mektuplarla 23 Ağustos'ta geri geldi. Dük Karl Krems tarafına köprü yapımına nezaret etmeye gideceğini, imparatorun ise Linz'e doğru yola çıktığını haber veriyordu. Ordular neredeyse birleşmişti. Bavyera, Saksonya, Frankonya ve Leh kuvvetleri Nemçe ordusuyla Krems tarafında buluşacaktı. Dahası Leh kralı ile Bavyera ve Saksonya elektörleri bizzat geliyorlardı. O hâlde savunmanın inatla sürdürülmesi şarttı. Kaledekiler bir gün önce Nemçe birliklerinin Tabor'u boşaltmasına nazaran imdadın elinin kulağında olduğunu ve birliklerin buluşma noktasına sevk edildiklerini tahmin etmişlerdi. Osmanlılar Tabor'un boşaltıldığını görmelerine rağmen nedenini bilemediler. Teşrifatçıbaşı 23 Ağustos'ta Yanıkkale'de duran İbrahim Paşa'ya Tabor'dan çekilen düşmanı bulmasının emredildiğini belirtmektedir. Silahdar böyle bir emirden bahsetmeyip ordugâhta düşmanın Kör Hüseyin Paşa üzerine gideceği kuşkusunun doğduğuna dikkat çeker.

23 Ağustos'ta Dük Karl imparatorluk hükümetinin 2 ve 17 Ağustos tarihli harekât önerilerini kesin bir dille reddettiğini öğrenmişti; tüm kıtalar birleşmeden harekete geçmek yoktu. Oysa Burg Tabyası büyük oranda artık Osmanlılardaydı ve Sobieski Krakov'dan ancak bir hafta önce çıkabilmişti. Starhemberg 17 ve 23 Ağustos'ta Dük Karl'dan ulaşan vaatlere binaen imdat ordusunun üç beş gün içinde Viyana'ya varacağını sanıyor olmalıydı ki ona izlenecek taktikle ilgili görüşlerini iletme ihtiyacı duymuştur. Osmanlıların birbirine uzak birkaç ordugâhı olduğuna göre bunlara teker teker baskın vermek

60 Teşrifatçıbaşı, 107-10 [64b, 67b]; Silahdar, 858-59, 861-62 [114b, 115a]; Kretschmayr, 48-49 ve Malden, 63-64 (Starhemberg'den Dük Karl'a, 27 Ağustos); Kretschmayr, 50-51(Caplirs'den Dük Karl'a, 27 Ağustos); Valcaren, 69-74; *The Present State*, 27-34; Stoye, 189-90, 237-39; Barker, 273-76.

mümkündü. Zaten artık asker mevcudiyetleri 60.000-80.000 arasındaydı ve onlar da tıpkı kendileri gibi dizanteriden kırılıyorlardı.

Starhemberg hasmının mevcudunu Karintiya Kapısı önünde 21 Ağustos'ta tutsak düşen ağır yaralı bir yeniçeri ve bir Osmanlı firarisinden öğrenmişti. Ağustos ortasındaki çarpışmalarda 5000-6000 adamın öldüğünü ve toplam zayiatın 20.000 ölüyü bulduğunu söylüyorlardı. Ordugâhta duyduklarına göre sadrazama kentin erzak olmadığı için kuşatmaya uzun süre dayanamayacağı söylenmişti. Fakat inatçı savunma onu geldiğine pişman etmişti. 28 Ağustos için bir taarruz tasarladığı konuşuluyordu. Son günlerde çok sinirliydi, çünkü sıçanyollarının umduğu gibi ilerlememesi bu planı tehlikeye atıyordu. Şayet taarruz işe yaramazsa padişah kuşatmayı kaldırabilirdi. Zaten baştan beri karşıydı ve Yanıkkale, Komaran veya Pojon'a gidilmesini savunmuştu. Belki hepsinden önemlisi tutsaklara göre Sobieski'nin oğluyla birlikte geldiğini sadrazam biliyordu. Fakat vazgeçmektense ordunun mevcuduna ve cesaretine güvenerek imdatçılarla muhabereye girmeyi yeğlemekteydi. Yararlı malumat veren yeniçeri derhâl doktorlara emanet edildi; belki de bu amaçla hoşa giden şeyler söylemiştir. Gelgelelim, bu tarihlerde imdat ordusuna ilişkin gelişmeler ile savaş yönetimindeki ikiliğin ordugâhta bu kadar iyi bilinmesi tarihçilerin gözünden kaçmış gibidir. Anlaşılan komuta kademesindeki çatlak ve sert savunma yüzünden askerler tedirgindiler ve imdat ordusuyla harp etmek istemiyorlardı.

Acaba padişah Kara Mustafa Paşa'ya ne kadar kızgındı? Temmuz sonunda Belgrad'a gönderilen Ömer Bey Darüssaade Ağası'nın Valide Sultan'ın (Hatice Turhan Sultan) 4 Ağustos'ta öldüğü haberini getiren bir ulak ile beraber 20 Ağustos'ta Viyana'ya varmıştı. Beraberinde Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa ve Kethüda Ahmed Ağa'nın İstanbul'daki mallarının müsaderesi hakkında bir ferman getirdi. Anlaşılan, kuşatmada şehit olmaları onları müsadereden kurtaramamıştır. Acaba IV. Mehmed sadrazama kızgınsa bunu kethüdasının malını devlet hazinesine geçirerek mi gösteriyordu? Padişah ile sadrazam arasındaki yazışmalar kayıptır. Bu nedenle uzun kuşatma boyunca ilişkilerinin ne yönde evrildiğini kestirmek güç. Bu arada

Nemçe kaynaklarına göre ulağın sadece bir gün kalıp gayet olumsuz bir raporla geri döndüğünü belirtelim. Darüssaade ağası ile sadrazam düşman olduklarına göre bu isabetli bir iddia olabilir.[61]

Erdel Kralı Mihali Apafi ile Kara Mustafa Paşa'nın Görüşmesi

22 Ağustos hareketli bir gündü. Nemçe ordusu imdat kuvvetleriyle birleşmek için Tabor'dan çekilirken Osmanlı ordugâhı da Erdel Beyi Apafi'yi ağırlamanın telaşı içindeydi. 6 Ağustos'ta Budin'e varan Apafi'nin yolda bir hayli oyalandığı aşikârdır. Ordugâha gelirken düzenlenen alay Evliya'nın Uyvar Kuşatması bahsinde tasvir ettiği 'kurmaca' alay düzenini çağrıştırıyor. Dediğine göre bir Hristiyan Bey alay gösterecekse törende en önde ve en sonda Müslüman birliklerin yürümesi âdettendi. Böylece herhâlde Müslüman üstünlüğü vurgulanmış oluyordu. Alayda gerçekten Eflak ve Boğdan'ın Hristiyan beyleri orta sıradaydılar. Apafi sadrazamın otağı kapısına kadar Divan-ı Hümayun Tercümanı Mavrokordato'nun eşliğinde hediye edilen mükemmel koşumlu bir ata bindi. Otağa yarım saat kala sırasıyla sadrazamın en öndeki gönüllü delileri, Eflak ve Boğdan kıtaları, Erdel kapudanlarının kıtaları ve Apafi'nin maiyeti bayrak açıp mehter vurmaya başladılar. Otak yanında atından inen Apafi tören için kurulan üç direkli çergede iskemleye oturdu. Nihayet reisülküttab, çavuşbaşı ve artlarınca sağından kethüda bey ve solundan Yeğen Hüseyin Beğ'in 'koltukladığı' sadrazam teşrif ettiler. Sadrazam oturunca Apafi iki defa onun eteğini öperek onun izniyle iskemlesine oturdu. Kahve, şerbet ve buhur faslını hediyeleşme takip etti; kendisine ve maiyetine 61 adet hilat ve kuşaklık verildi. O da 6 atlı bir hınto arabası, 6 adet yaldızlı gümüş kupa arabası ve başkaca hediyeler sundu.

Silahdar'ın dediğine nazaran hilat dağıtımından sonra Kara Mustafa Paşa 'birkaç gün içinde' kaleyi almayı ümit ettiklerini müjdele-

61 Teşrifatçıbaşı, 108, 109 [65a, 67a]; Silahdar, 859, 861 [114b, 115a]; Kretschmayer, 48-49 (Starhemberg'den Dük Karl'a, 27 Ağustos); *The Present State*, 27-29; Valcaren, 71-72; Cacavelas, 64-67.

yip Apafi'ye kuşatmayla ilgili fikirlerini sordu. Sadrazamın müjdesi Viyana'nın bir gün önce öğrendiği '28 Ağustos taarruzu' söylentileri ile uyum içerisindedir. Apafi, "Pek güzel olmuş." diyerek geçiştirme yoluna gitse dahi sadrazam ısrarcıydı. Mecbur kalınca görüşünü bir 'pilav mecazı' ile açıklamaya koyuldu ki bu mecazın İbrahim Paşa'ya atfedilen 'kilim mecazı' ile benzer olduğuna evvelce değinmiştik (bkz. 3. Bölüm). Sofraya gelen pilava ortasından mı kaşık sallamalı yoksa kenarından mı başlamalı? Retorik bir soruydu bu. Sadrazam 'tabii ki kenarından' deyiverince Apafi 'demedik söz komadı.' Viyana gibi zorlu bir kale ya en baştan yürüyüş ile alınmalıydı ya da vire ile. İş uzadıkça böyle cesametli bir orduya ne erzak dayanırdı ne de çoktan ganimete doyan asker ordugâhta dururdu. Kıtlık ve askerin gayretsizliğine çare bulunsa bile Viyana'da kış erken bastırıyordu. Hem Nemçe çasarının etrafa 'kanlı nameler' göndererek topladığı imdat ordusu Viyana'ya yola çıkmıştı bile. Oysa sadrazam pilava ortasından dalacağına kenarından Yanıkkale'ye kaşık çalsa, süvari etrafı talan ederken kendi de sınırda kışlasa, imparator boynuna mendil bağlayıp aman dilerdi. Mesele Yanıkkale'de oyalanmamak idiyse zaten öncüler Tuna'nın beri yakasını yağmaladığına göre sadrazam da Viyana'da hiç durmadan İskender Köprüsü'nden geçebilir ve Tuna'nın öte yakasını yakıp yıkabilirdi. Mevsim geçmeden 'sağa dönüp' (Doğu) Yukarı Avusturya ve 'Tutluk' (Slovakya) diyarlarını yağmalayarak Uyvar üzerinden Budin'de kışlağa çekilebilirdi. Tuna'nın iki yakası harap olmuşken hem Yanıkkale hem de Viyana iaşe ve asker tedarik edemeyeceği için kolayca alınırdı. Kara Mustafa Paşa bu sözler yayılırsa askerin yılacağından kaygılanarak Apafi'yi Nemçe'den korkmakla suçladı ve ertesi sabah köprüleri koruması için Yanıkkale'ye yolladı.[62]

62 Evliya, c. 6, 196-97; Teşrifatçıbaşı, 108-109 [66a-b]; Silahdar, 859-61 [114b-115a]. Bugün ayrıca Macar beylerinden Draskovich, Nadasdy ve Esterházy de sadrazamı ziyaret ettiler.

Bisamberg Muharebesi

Pojon üstüne gitdi bir tabur; Kıldı anda o 'askeri meksûr
So[n]ra paşanın oldu biri şehîd; Karaya çıkdı biri oldu sa'îd
Bir gözile başını kıldı fedâ; Âsumânda melekler itdi nidâ
Didiler "oldu Kerbelâ-yı Hüseyin; Bu gazâdır hemân gazâ-yı Hüseyin"

Her giz itmiş değil idi selefi; Ya'nî Hânın o hiz-i nâ-halefi
Çünkü verâmızdan evvel itdi firâr; Vardı Uyvar'a kaldı anda karâr
Tököli Kurus kralı ol mekkâr; Ol gün itdi hıyânetin izhâr
Girüye kaldı pür nezâketle; Cürmü 'afv oldu bu kabâhatle[63]

Kuşatmada Ağustos'un ikinci yarısı böyle hendek mücadelesi ile geçip giderken Dük Karl'ın 6-20 Ağustos arasında Morava kıyılarında Kuruz talanını önleyip Sobieski'nin yolunu açık tutmaya uğraştığını görmüştük. Acilen Viyana'ya yürüme teklifini tekrarladığı şu günlerde Tulln'a gidip tombaz köprü yapımına nezaret etmek istiyordu. Gelgelelim o yokken Tököli pekâlâ Morava'ya sarkabilirdi. Bu bölgeyi yaklaşmakta olan Lehlerin koruyabileceği fikriyle Leh Kraliyet Atamanı Jablonowski'den bir mektupla Viyana köprülerine doğru gitmesini rica etti. 16 Ağustos tarihli bu mektup bir gün önce Viyana'dan ulaşan haberleri de içermekteydi. Lehler şarampo inişinin 23 gün dayandıktan sonra düştüğünü, hendek başı çıkıntılarında yükseltilen 3 adet tümsekle seğirdim yoluna sızıldığını ve nihayet 8 Ağustos'tan sonra lağımların burçlara ulaştığını Ağustos'un üçüncü haftasında öğrendiler.

Kör Hüseyin Paşa ise Temmuz sonunda Pojon'da bozulduktan sonra Alp Giray'ı bekleyip sadrazamın buyruğuna uydu ve 14 Ağustos'ta Viyana'nın karşısına varmak için hareket etti. 13 Ağustos'ta Tatarların Pojon yakasında oldukları havadisi ordugâha ulaşmıştı. Hüseyin Paşa 8 günde Vah Nehri boyunca yaklaşık 90 kilometre yukarı çıkıp batıya dönerek Küçük Karpatlardan geçti ve Morava'yı

63 Subhî, 39b-40a.

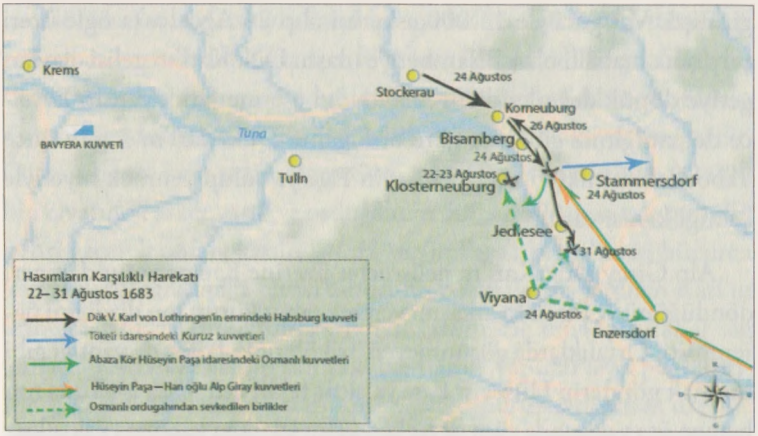

4.27 Hasımların karşılıklı harekâtı (22-31 Ağustos 1683)

vurarak güneye yöneldi. Tutsaklar Dük Karl'ın Morava kıyısından yukarı Tuna'ya, Krems taraflarına, gittiğini söylüyorlardı. Kör Hüseyin Paşa, Morava'dan karşıya geçti ve Tuna'nın Pojon yakasına indi. Tököli ile Viyana'nın karşı hizasında buluşacaklarını varsayıyordu. Bu nedenle 24 Ağustos'ta birliklerini alıp Tuna'dan yukarı dağ yolu ve kıyı boyunu izleyerek iki koldan Tabor'a vardı. Hatırlanacağı üzere Viyana köprülerini gözetleyen bu yer 2 gün önce tamamen boşaltılmıştı.[64]

Aynı gün Murad Giray Han oğlunun Hüseyin Paşa ile birlikte Tabor'da tabur kurduklarını sadrazama teyit etti. Kendisi ise bir gün önce Tuna'nın karşı yakasına Tatarları çapula göndermişti. Osmanlı ordugâhında atı olan suyu yeldirerek olmayan kayıklara atlayarak buradaki yağmaya ve Osmanlı-Tatar birliklerine katıldılar. Talandan sonra civardaki köy ve kasabalara akına çıktılar. Osmanlılar seferin başından beri ilk kez Tuna'nın öte yakasına sarkmış gibiydiler. Dük Karl Lehlerin gelmesine güvenip bölgeden erken ayrılmakla hata etmişti. Olanları tombaz köprü inşası için Tulln'a gitmesini engelleme çabası olarak gördü. Üstelik Morava - Tuna arası işgal altında olduğuna göre yaklaşan Leh ordusuyla birleşmesi şimdi tehlikeye

64 Dalérac, 350-52 (Karl'den Jablonowski'ye, 16 Ağustos); Silahdar, 866 [115b].

girmişti. Var gücüyle 14.000 askerini alıp 24 Ağustos'ta öğle üzeri çarpışma mahalli olan Bisamberg'e ulaştı. Dük Karl'ın gelişi olayları geriye dönük değerlendiren Silahdar'ın eserine farklı yansır. Evvelce değindiğimiz gibi ona göre ordugâhta Dük Karl'ın 3 gün önce Tabor'daki birlikleri zaten Hüseyin Paşa'yı bulup yenmek niyetiyle çektiği kanısı vardı.

Alp Giray Dük Karl'ın gelişmeler üzerine Krems yolundan geri döndüğünü ve bir dağa arkasını vererek tabur kurup top dizdiğini öğrenmişti. Ortalıklarda görünmeyen Tököli tıpkı Pojon'da yaptığı gibi bir ulak gönderip Hüseyin Paşa'ya ricat teklif etti. Paşa ise Tuna'nın hemen öte yakasında tüm ordu kendisini izlerken kaçmayı yakışıksız bulsa bile ordusu korkuya kapılıp geri çekilmek istiyordu. Silahdar onun bu tutumunu 'aslen Abaza olduğundan' cesur ve savaşkan olmasıyla açıklar. Fakat herhâlde savaşmadan çekilirse muhtemelen kellesini kaybedeceğini hesaplamış olmalıdır.

4.28 Alp Giray

Görünen o ki hasmıyla karşılaşmayı beklemeyen Osmanlı-Tatar ordusu asıl mevcudunun sadece bir kısmı ile saldırabilmişti. Silahdar Osmanlı ordusunun mevcudunu 5000 - 6000 asker, Nemçe ordusunun mevcudunu ise 70.000 - 80.000 asker olarak kaydetmektedir. Oysa yabancı kaynaklara göre Osmanlı - Tatar kuvvetinde 12.000 bin civarında asker vardı ve ordugâhtan 500 - 3500 arasında gönüllü nehri geçerek onlara katılmıştı. Hüseyin Paşa'nın birlikleri hücuma kalkarak sol tarafta iki süvari taburunu bozmalarına rağmen Karl'ın ikinci hattına ulaştıklarında etrafları sarıldı. Bu esnada Tatarlar sağ kanatta Karl'ın cenahını sarmak için hamle yaptılar ama püskürtülünce kaçtılar. Silahdar Tatarların başta korkusuzca düşman üzerine atılıp sonra 'burunları bile kanamadan' firar ettiklerini doğrular ama hatalı bir şekilde muharebeyi Nemçe tarafının başlattığını ve Komaran Adası'ndan yetişenlerle bir olup Osmanlıları kıskaca aldığını iddia eder. Ona göre Osmanlılar bir yaylım kurşun boşaltıp '30 kattan' fazla düşman saffına dalmışlar ve ilk beşini yardıktan sonra düşmanın iki yana açılmasıyla topların ve yayaların önüne düşmüşlerdi. Etrafı sarılmışken Kör Hüseyin Paşa umutsuzca son bir defa 'hov etse' (hücum) bile üçüncü kez yaylım ateşiyle püskürtüldü. Nemçe tarafı aslında süvari hücumlarının şiddeti karşısında korku ve telaşa kapılmıştı. Dük Karl hatlar arasında uzun mesafeler bıraktığı için pişmandı. Zira öndeki saffı kıran Osmanlı süvarisi düzlükte hız kesmeden arkadaki saflara olanca gücüyle bindirebilmişti. Bu hatayı Osmanlılarla girdiği sonraki muharebelerde bir daha tekrarlamadı.[65]

Bozulan Osmanlı birliklerinin bir kısmı Tatarları ve sonra Tökö-li'yi takiben Morava tarafına kaçıp canlarını kurtardılar. Gönüllüler ise kayıklarını bağladıkları yeri şaşırınca nehir kenarında imha edildiler. Kör Hüseyin Paşa ve diğerleri son bir gayretle yıkık Viyana köprülerine hücum ettiler. Su seviyesi düşük olduğuna göre köprü temellerine tutunarak adalara yüzebilirlerdi. Kimi bu uğurda ağır yaralı Kör Hüseyin Paşa gibi boğuldu gitti, kimi de peşlerindeki

65 Silahdar, 866-67 [115b]; Teşrifatçıbaşı, 110-11 [68a-b]; Barker, 291, 293, 424; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 11-13 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 17 Ağustos).

Hırvat ve Leh birlikleri tarafından öldürüldü. Yabancı kaynaklara nazaran 25 Osmanlı sancağı ganimet oldu ve toplamda 1000 - 1200 Osmanlı - Tatar öldü veya esir düştü. Gerçek o ki Raba Suyu Muharebesi'ni andıran bir yenilgiydi bu. Kırk küsur gündür süren kuşatmadan bezen ordu Ramazan'dan bir gün önce Hüseyin Paşa'nın gelmesiyle taze can bulmuştu. Onun yorgun birliklerini Tuna'nın beri yakasından coşkuyla selamlayan askerler şimdi tıpkı 20 yıl önceki gibi karşı kıyıdan bu beklenmedik felaketi çaresizce izlemek zorunda kalıyorlardı. Teşrifatçıbaşı yenilgiyi geçiştirirken bile karşı yakadakilere ne olduğunun bilinemediğini itiraf etmektedir. Sadece Moğrulzade'nin Tuna'yı geçip canını kurtardığı yarım yamalak öğrenilmişti. Ertesi günü Tatar ve Kuruzlarla buluştuğunu rapor ettiğine göre tekrar öte yakaya geçip onları izleyerek Morava yönünde çekilmiş olmalıdır.[66]

Silahdar Viyana Bozgunu'nda Kara Mustafa Paşa'nın şahsi sorumluluğunu vurgulamak için Hüseyin Paşa'nın 7 Temmuz'da başlayan macerasını bağımsız bir bölüm olarak anlatmayı seçmiştir. Viyana köprüleri mahallini 'nehr-i Morava köprüsü/Morava suyu köprüsü' diye andığından kimi tarihçiler ve Subhî bir ay önce Morava tarafında cereyan eden Pojon Çarpışması ile Bisamberg Çarpışması'nı karıştırırlar. Belli ki Silahdar Viyana'yı Tuna'nın öte yakasına düşen Morava taraflarına bağladığı için Viyana köprülerine bu ismi layık görmüştü. Muharebe anlatısı üstün kuvvetler karşısında Hüseyin Paşa'nın bozulmaya mahkûm olduğu fikrini merkeze almaktadır. Bu uğurda bir kısım Kuruzun muharebeye girdiğini görmezden gelip Tököli'nin yine yan çizdiğini öne sürer. Sadrazamı yardım diye toplu tüfekli piyade askeri dururken toru topu 600 Tatar göndermekle itham eder. Ona göre bunların da 300 kadarı hızlarını düşüren ganimetle birlikte Uyvar'da kalınca hiçbir işe yaramamışlardı. Tatarlara ve Tököli'ye yönelik benzer suçlamalar Subhî'nin manzum tarihinde de görüldüğüne göre demek ki orduda genel kanı bu yöndeydi. Nihayet sadrazam söz verdiği diğer takviyeleri yollamayarak Hüseyin

66 Dalérac, 75-76; Silahdar, 867-68 [115b-116a]; Teşrifatçıbaşı, 111 [68b]; Barker, 294.

Paşa'nın ve askerinin 'kanlarına ekmek doğramıştı.' Oysa Osmanlı ordugâhında bulunan Kunitz 10.000 Tatarın gittiğine şahittir. Budin'den getirilen Caprara ise 5 - 6 Ağustos gibi Yanıkkale'de iken 'Tatarhan'ın oğlunun 6000 askerle' geçtiğini görmüştü. Nihayet, Kara Mustafa Paşa'nın imdat ordusunun yolunu kesmek gayesiyle Tuna'nın Pojon yakasına kalabalık bir ordu sevk etmemesi sonraki yıllarda Subhî'nin manzum tarihine de yansıdığı gibi çoğunluk tarafından hata olarak görülmüş ve bu görüş Silahdar'ın satırlarına bu şekilde yansımış olsa gerektir.[67]

Silahdar'ın bu bahsine saydığımız nedenlerden ötürü temkinli yaklaşmak şarttır. Ayrıca kuşatmanın idaresi hakkında dile getirdiği çok önemli bir görüş de tenkide muhtaçtır. Güya Kara Mustafa Paşa bu ana dek kuşatmayı gevşek tutmuş ve hezimetten sonra paçaları tutuşunca var gücüyle Viyana'ya saldırmaya başlamıştı.[68] Bu iddiaya devrin diğer kaynaklarında da kısmen rastlanmaktadır (bkz. 2. Bölüm). Oysa evvelce incelediğimiz gibi küçük taktik hücumlar yerine kalabalık taarruzlar yoluyla hendeği zapt etme kararı çarpışmadan dört beş gün önce zaten alınmış ve '28 Ağustos taarruzu' söylentisi bir hafta önceden ta Viyana'ya dek ulaşmıştı. Caplirs Dük Karl'a tüm esir ve firari sorgularından büyük saldırının yaklaştığını anladıklarını ve 27 Ağustos itibarıyla kalas yüklü 30 arabanın ordugâha varmasının bu tahmini güçlendirdiğini yazmıştı. Sadrazamı töhmet altında bırakan bu yanılgı beklenen taarruzun Bisamberg Muharebesi'nden hemen sonrasına tesadüf etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Zaten her kuşatmanın en kanlı ve canlı safhası da hendeği zapt etme safhasıdır. Yoksa yenilgiden önce kuşatmanın usule uygun yürütülüp ne denli zahmetler çekildiği şu ana kadar ki incelememizden bellidir.

Havada Bir İsyan Kokusu

Kırk güne vardı çünkü bu gavga; Düşdü ordu içine kaht ü galâ
Bir şerîfiye çıkdı keyl-i şa'îr; Eksiğe virmez idi ehl-i sa'îr

67 Silahdar, 866-67 [115b]; Benaglia, 202; Kunitz, 8; Malden, 69-70.
68 Silahdar, 868 [116a].

...

Berekâtında ordunun hemvâr; Cümle mîrîye aldı Defterdâr
Oldu cümle zehâyirin kâni; Hayme-i rahme-i Süleymânî
Bir mutalsam defineye döndü; Pür zehâyir sefineye döndü
Rüzgâr-ı âher itdi bî-bunyâd; Karaya çaldı eyledi berbâd[69]

Kuşatma uzadıkça yılgınlık her iki tarafta da artmaktaydı. Yeniçerilerde Bisamberg yenilgisi ile beraber isyan alâmetleri görüldü. Kırk günden fazla metriste tutulmalarının kanuna aykırı olduğu bahanesiyle artık daha fazla 'metris çekmek' (metris hayatına katlanmak) istemiyorlardı. Mehmed Giray olayın evveliyatını açıklarken sadrazamın cimriliğini yüzünden genel taarruz yerine vireyi seçmesinin yeniçerileri çileden çıkardığını iddia etmektedir (bkz. 2. Bölüm). Yabancı kaynaklar ise Vânî Efendi'nin hitabet gücünü kullandığı vaazlarla onlara hiç değilse Aziz Yahya'nın şehadeti gününden (29 Ağustos) önce metrisleri boşaltmamalarını telkin ettiğini öne sürerler. Kanımızca olsa olsa yeniçerilere sadece birkaç gün daha sabretmelerini öğütlemiştir. Kazısı süren güçlü lağımların patlatılması aşağı yukarı Hristiyanların bu kutsal gününe denk düşünce Viyana'da onun vaazına dair böyle bir dedikodu üremiş olmalıdır. Viyana'ya 21 Ağustos'ta ulaşan '28 Ağustos taarruzu' istihbaratı hatırlanacağı üzere büyük lağımların hazırlandığını ortaya çıkarmış ve 22 Ağustos'ta ise sadrazam Erdel beyine fethe birkaç gün kaldığını müjdelemişti. Belirtmekte fayda var ki kaledekiler asıl 29 Ağustos gününden çekiniyorlardı. Hicri takvim kullanan Osmanlılar için hiçbir şey ifade etmese dahi Belgrad ve Budin'in tarihte bugün fethedilip meşhur Mohaç galibiyetinin bugün kazanıldığı akıllarından çıkmıyordu.

Nemçe kaynaklarına göre Halep Paşası emrindeki askerler siperleri terk etmişlerdi bile. Kara Mustafa Paşa bunları yerlerine zar zor geri döndürdükten sonra Ağustos sonuyla birlikte bir önlem olarak ordugâhta yalan havadisler yaydırdı. Güya İmparator Leopold ölmüştü -gerçekten de 9 - 11 Ağustos arası hastaydı- ve Bisamberg Çarpışması'nda asıl bozulan Nemçe askeriydi. Hatta Leopold'un ölüm haberini kutlamak için top-tüfek şenliği bile düzenletti. Kale-

69 Subhî, 39a-b.

dekilerin temennilerini gerçek gibi sunma eğilimde olmaları doğaldır. Örneğin bahsedilen top şenliği imparatorun ölümünden ziyade 31 Ağustos sabahı Şatır Mustafa Ağa'nın Belgrad'dan ferman getirişini kutlamak için olsa gerektir. Ayrıca Kamaniçe (1672) hariç devrin tüm büyük Osmanlı kuşatmaları 40 günden fazla sürdüğüne göre yeniçerilere yakıştırılan isyan bahanesi pek mantıklı değildir. Bununla beraber Bisamberg yenilgisi ve ertesi günlerde cereyan eden kanlı çarpışmaların yarattığı moral bozukluğu hesaba katılırsa kaledekilerin gözlemleri gerçeği kısmen yansıtıyor olmalılar. Kandiye Kuşatmasında olduğu gibi uzun, sağlıksız ve bezdirici metris hayatından usanıp hava değişimi talep ettiklerini farz edebiliriz. Eğer gerçekten metrisleri boşaltma tehdidi savurmuş olsalardı kuşatma külliyen tehlikeye gireceğinden dolayı bu durum Kandiye'de olduğu gibi Osmanlı kaynaklarına muhtemelen yansırdı. Teşrifatçıbaşı belki de resmî konumundan dolayı ordudaki isyan havasından asla bahsetmez. Öte yandan onun 25 Ağustos tarihli kaydına göre sadrazam sağ kolda görevli Halep Beylerbeyi Deli Bekir Paşa'yı, bu kolun kumandanı olan Sarı Hüseyin Paşa'yı, yeniçeri ağasını ve başka birtakım kumandanları kendi tabyasına çağırıp onlara nihai amaç için canları pahasına çalışmaları gerektiğini sıkı sıkıya tembihlemişti. Bu kayıt yabancı kaynakların Halep askerine yakıştırdıkları asi tavrın gerçek olabileceğini düşündürür.

1711 senesinde Deli Petro ile anlaşıp Osmanlılara ihanet etmesiyle tanınan Dmitri Kantemir yeniçerilerin bıkkınlığına gönderme yapan bir başka tarihçidir. Güya yeniçeriler Dük Karl ve Sobieski'nin askerlerini sabırsızlıkla bekliyor ve metrislerinden Viyana bayırlarına doğru şöyle bağırıyorlardı: "Bre imansızlar! Eğer gelmeyecekseniz bile bari şu tepelerin ardından şapkalarınızı şöyle bir gösteriverin. Görmemizle kuşatmanın bitmesi bir olur ve biz de kurtuluruz."[70] Kantemir'in bu iddiasına hayal mahsulü demek hoyratlık olur. İmdat

70 Mehmed Giray, 4-5 [4a]; Schimmer, 114-18 ve Malden, 64 (29 Ağustos'un önemi); Valcaren, 71; Kretschmayr, 50-51(Caplirs'den Dük Karl'a, 27 Ağustos); Barker, 275; Wheatcroft, 151;Teşrifatçıbaşı, 111 [68b]; 114 [71b]; Kantemir, II, 628; Mühürdar Hasan Ağa, 436-37 [151b-152a] (Kandiye bahsi).

ordusunun yaklaşması nedeniyle tedirginliğin arttığını bildiğimize göre kanımızca metristeki bezgin yeniçerilerin kaygı dağıtmaya yönelik gündelik şakalaşmaları onun satırlarına böyle yansımıştır. Başka kaynakların da teyit ettiği homurdanmalarına bakılırsa 'ateş olmayan yerden duman çıkmaz' demek en makulüdür.

Huruçlar Yeniden Başlıyor

Löbel Burcu

Muharebeden bir gün sonra Löbel Burcu'nda Starhemberg, üst komuta kademesiyle bir toplantı düzenlemişti. Son birkaç gündür Osmanlıların Löbel'in yanlarına hızla ilerleyip çok yakına gelmeleri kumandanları kaygılandırıyordu. Osmanlıların hızını kesmek maksadıyla Löbel'den huruca çıkmak kaçınılmaz görünüyordu. Bisamberg'deki zaferle garnizonun moral kazanması mutlaka bu kararda etkili olmuştur. Çehrin Kuşatması'nda yaşandığı gibi moralsiz bir garnizon yaklaşan imdat kuvvetleri tarafından kurtarılmaya ramak kalmışken huruç ederek canını tehlikeye atmaz. İkindi vakti atılan bir püskürme lağımı takiben bir saatten fazla süren bir çatışma çıktı. 25 Ağustos günü sabahtan hazırlanan iki huruç birliği öğle üzeri saat 4:00 gibi hendeğe açılan gizli huruç kapılarından çıkıp hendek boyunca saldırdılar. Ön saflar tüfek, kılıç ve mızrak donanırken arka saflar el humbaraları atarak Osmanlı siperlerini bozmaya çalışacaklardı. Garnizon topları ise Osmanlı topçusunu meşgul edecekti. Bilhassa hendeğin dibinde kurulu olan top bataryası garnizonda çok zayiata sebep oluyordu. Apansız yakalanan Osmanlılar buradan çekilince Würtenberg prensi onların peşinden hendek dışına çıkarak topçuları öldürüp üç toplu bu bataryayı yıktı. Ne var ki Würtenberg prensi yanında çivi getirmeyince topları falya deliklerini çivilemek suretiyle sakatlayamadı. Demek ki kendisi de hurucun bu kadar başarılı olacağını tahmin edememişti. Kuşatmalarda top tabyaları siperlerde basılan askerlerin ricat noktasıdır. Şayet disiplinlerini koruyabilirlerse iyi kötü korunaklı olan bu yerde toplanıp sonra karşı saldırıya geçmeleri usuldendi. Gerçekten de serdengeçtiler ve diğerleri top tabyasının ardına sığınıp nefeslendikten sonra karşı hücuma kalktılar

ve Würtenberg prensini kuvvetleriyle beraber hendeğe döktüler. Garnizon bu huruçta 200 er ve 4 subay kaybederken Würtenberg prensi kalça altından okla vuruldu. Teşrifatçıbaşı bu ayrıntılara girmeden sol kola yapılan hurucun bir saatten fazla sürdüğünü ve sadrazamın serdengeçti ağasını ödüllendirdiğini belirtir.

Burg Tabyası ve Burcu

Uyvar'dan 18 Ağustos'ta çağrılan Hacezade Arnavud Hasan Paşa 27 Ağustos'ta vardığı gibi Rumeli Beylerbeyi atanarak metrise sokuldu. Rumeli Beylerbeyi Şeyhoğlu Ali Paşa ise onun yerine Uyvar'a gönderdi. Bugün ayrıca tabya altında bir başka Osmanlı lağımı daha saptanıp yok edildi ki bu Starhemberg'in Dük Karl'a iptal ettiklerini haber verdiği lağımların ikincisiydi (ilki 23 Ağustos). Böylece Osmanlıların tabyayı toptan havaya uçurma planı bir kez daha bozuldu; yeniçerilerin homurdanmaya başlamasında kanlı huruç ve lağım iptali rol oynamış olmalı. 26 Ağustos günü tabyanın yanı altında atılan bir lağımı başarısız bir taarruz izledi; burada yeniçeri kolunun bulunduğunu ve lağımın kuşluk vakti atılıp devamında çıkan çatışmanın yarım saat sürdüğünü Teşrifatçıbaşı teyit etmektedir. Ayrıca tüm gün süren taş ve humbara ateşinden sonra akşam 9:00'da aynı yerde lağım ve taarruz yinelendi. Osmanlılar yine çok kayıpla geri atıldılar. Bir Osmanlı güllesi Burg Burcu'nda 5 askerin birden kellesini kopartırken bir Nemçe güllesi de 7 Osmanlı askerini biçmişti. Kuşatmaya dair bu ilginç anekdot çarpışmaların ne kadar çok zayiata yol açtığını resmetmektedir. Teşrifatçıbaşı ise ikinci lağımın sabahtan sonra Rumeli kolunda atılıp domuz damını yıktığını ve düşman tahkimatının zaptı için özel bir ağa atandığını belirtmektedir; bu domuz damı Starhemberg'in mektubunda bahsettiği Burg Tabyası yanında kurulu V siperleri olmalıydı. Burg Burcu karşısında ise bugün Zağarcı kolu hendek içine 10 adım kadar ilerlemeyi başardı.

27 Ağustos günü garnizon iki gün önce Löbel önünde yaptığı huruçların bir benzerini Burg Burcu önündeki sağ kola yapmaya karar verdi. 26/27 Ağustos gecesi bir karşı lağım bulunup iptal edildi. Her günkü gibi o gün de muharebe sabahtan top ateşiyle başladı. Sabah 7:00'de 300 tüfekçi ve 30 süvari Burg Burcu önünden hendeğe huruç

ederek tamiri 3 gün sürecek kadar çok tahribat yaptılar. Teşrifatçıbaşı kuşluk vakti Zağarcı siperlerine huruç edilip yarım saatlik boğuşma neticesinde düşmandan 6 kelle alındığını belirtir. İlerleyen saatlerde huruç tekrarlanmasın diye demir güllelerin yerini hedefe çarpınca serpinti yapan taş gülleler ve el humbaraları aldı.

Orta kolda Rumeli serdengeçtileri de sabahtan beri faaldiler. Karşılarında duran düşman çarkıfeleklerinden bir kısmını seher vakti gizlice alıp sadrazamın ihsanına nail olmuşlardı. Akşamüstü 5:00'te biri Rumeli serdengeçtilerinin olduğu tabyanın sol tarafına ve diğeri Burg burcu önünde hendek kenarına olmak üzere iki lağım atıldı. Buraya atılan ilk lağımla düşmana çok kayıp verdirilmişti ve Teşrifatçıbaşıya göre kuşatmanın o ana dek en etkili lağımıydı. Hücuma kalkan serdengeçtiler yarım saat savaşarak lağımla yıkılan tahkimata ulaştılar. Burg Tabyası artık bir yıkıntıydı. İkinci lağımı takiben yapılan Osmanlı hücumu etkili olmasa bile artık tabyanın büyük kısmı Osmanlıların elindeydi ve huruçlarla sekteye uğramasına rağmen kuşatma son safhaya doğru ilerliyordu. Bundan dolayı 27 Ağustos gecesi Aziz İstefan Katedrali'nin kulesinden 40 adet uyarı fişeği atıldı. Teşrifatçıbaşı ise bu gece 3 imdat fişeği atıldığını kaydeder; bunların acil imdat çağrısı olduğunu anlamıştı.

Şiddetli çarpışmada Cebeciler Kethüdası şehit oldu. Yabancı kaynaklar onun kimliğini saptayamasalar da önemli bir 'Türk' olduğunu kestirmişlerdi; Osmanlılar cesedini almak için bir saat inatla savaştıklarına göre... Teşrifatçıbaşı onun yerine eski Cebecibaşı Fazlı Ağa'nın oğlunun atandığını belirtmektedir. Demek ki Fazlı Ağa kaleye firar ederken yakalanan kölesinden dolayı yapılan soruşturmada aklanmıştı.[71]

71 Teşrifatçıbaşı, 111-12 [68b-70a]; Silahdar, 869 [116a]; Valcaren, 75-78; Kretschmayr, 48-49 (Starhemberg'den Dük Karl'a, 27 Ağustos); *The Present State*, 31-34; Barker, 276; Stoye, 237-39; Gordon, *Diary*, 93-97 (Çehrin bahsi); Wheatcroft, 157-58.

Viyana'da Savaş Karşıtlığı

Hem Osmanlı ordugâhı hem de kentteki muhalifler Kara Mustafa Paşa ve Starhemberg'in tabya inatlaşmasından bezip huysuzlaşmışlardı. Öyle anlaşılıyor ki Viyana'da Starhemberg'e itiraz eden bir kesim en baştan beri vardı. İmparator kenti terk ederken kızıp Tököli'ye itaatlerini sunma tehdidi savurmuşlar ve olaylardan sorumlu tuttukları ruhbana saldırmışlardı. Burg Tabyası'ndaki kanlı savaşlar ve hendekte patlayıp duran lağımlar Viyana sokaklarında türlü dedikoduların yayılmasına yol açtı. Güya Türklerden kaleye firar eden bir adam vardı ve kale temelinin altından imparatorun şarap mahzenlerine dehliz kazdıklarını ihbar etmişti. Pek itibar edilmese de muhafızlara Hofburg'un kilerlerini dinleme emri verildi. Zaten hatırlanacağı üzere 24 Temmuz'dan beri herkes evinin bodrumunu dinleyip kazma sesi tespit etmekle mükellefti. Starhemberg'in bir tabya uğruna tüm kent ahalisini Türklerin öfkesine feda etmesi ne kadar doğruydu? İş uzarsa ve kent düşerse Türklerin bu öfkeyle kimseye aman vermeyecekleri belli değil miydi? Sobieski 13 Eylül'de kenti ziyaret ettiği vakit sivil idareciler ile Starhemberg'in arasının bozuk olmasını garipsemiştir. Bu durum sivil ve askerî idare arasında Eylül ayından itibaren savaş hakkında görüş farklılığı çıkmasından kaynaklanıyordu.

Bisamberg Zaferi'ne rağmen hâlâ Tuna'nın öte yakasında etrafı yakan bazı düşman unsurlar ve onları arayan Nemçe süvarisi kaleden görülmekteydi. Bu tip belirsizliklere, açlık ile lağım ve huruçların artması eklenince Viyana'da savaş azmi Eylül ayına doğru tavsamaya yüz tuttu. Hissedilen savaş karşıtlığı Starhemberg'i hiç olmadığı kadar katı bir idare sergilemeye mecbur etti. 27 Ağustos'ta Osmanlı ordusuna iltica etmeye çalışan iki firari pazar yerinde asıldı. Hatta Viyana'da artık çocuk olmak bile bir lükstü. Osmanlılara istihbarat götürdüğü tespit edilen 10 yaşında bir oğlan casus çıktı. Güya anası babası esirdi; Türkler adamı zorla siperlerde çalıştırıp kadına da kum torbası diktiriyorlardı. Anasının kentte olduğu ve babasının öldüğü ortaya çıkınca yakayı ele verdi. Çocuk haindi, kellesini vurdular. 16 yaşındaki bir başka oğlanın daha Osmanlı ordugâhına iki defa gidip çift taraflı casusluk yaptığı saptandı. İşkence altında alınan ifadesine

göre aslında bir damıtıcı çırağıydı ve sert tabiatlı ustasına kızdığı için bu işe yeltenmişti. Onun yüzünden Türkler istihkâmın zayıf yerlerini, pek çok topun kırık ve ekmek kalitesinin bozuk olduğunu, askerlerin gıdasızlıktan öldüğünü artık öğrenmişlerdi. Suçunu itiraf edince o hainin de kılıçla kafası uçuruldu.[72]

Beklenen Taarruz

Nihayet şu beklenen büyük taarruz günü korkunç bir yaz fırtınası eşliğinde gelip çattı. 28 Ağustos'ta öğleye doğru boşanan yağmur ikindiden önce dindiği vakit tüm metrisler çoktan balçık deryasına dönmüştü bile. Gündüz barutun ıslanmasıyla toplar susunca çarpışmalar azaldı. Akşam 4:00 - 5:00 sularında tabyanın sağ yanında Rumeli askeri tarafında atılan bir lağım tabyanın burnunu biraz daha kırdı. Takip eden taarruzda serdengeçtiler çok kayıp vererek püskürtüldüler ve tabya dibinde kuburlarının ulaştığı hendeğe sığındılar. Hendekte yakın mesafeden yapılan bu dövüşlerde o devrin anti-personel cephanesi olan 'salkım ateşinin' kullanılması zayiatları arttırmaktaydı; toplar tüfek kurşunu ile doldurularak sıfır noktasında atılıyorlar ve namludan çıkan kurşunlar etrafa şarapnel (icadı bir asır sonradır) gibi yayılıyorlardı. Bir saldırı beklendiği için Starhemberg bu mıntıkaya 30 adet ilave top dizdirmişti. Teşrifatçıbaşı ise Osmanlı zayiatından bahsetmeyip çok düşmanın telef edildiğini belirtir. Gece vakti askerleri metrislerini temizlerken bir yandan da çamurlu toprağı rahatça kazıp mevzilerini genişlettiler. Badire atlatılmıştı ama yine de gece 100 imdat fişeği fırlatıldı.

Her yeri birkaç defa elekten geçmiş tabyadan geriye ancak namı kalmıştı. 29 Ağustos'ta tabyanın her nasılsa ayaktan kalabilmiş olan son kısmı da sabah 9:00 - 10:00 sularında atılan bir lağım ile tamamen yıkıldı. Tabya artık orta kısmında bulunan tek bir art siperden ibaretti. Öğleden sonra toplanma yeri inşası için sıçan yollarının hendeğe kavuştuğu noktaları genişletme çabası uyarınca Yeniçeri

72 Viyana'daki sivil itaatsizlikten bahseden tek kaynak için bkz. *The Present State*, 19-20; Valcaren, 74, 78; Rycaut, 112; Ackerl, 93-5; Stoye, 237; Barker, 419; Wheatcroft, 153; Schimmer, 111-12; Dalérac, 104.

Ağası Kolu'ndan atılan bir lağım hendek dibine inen 40 - 50 adamın sığacağı bir bayır oluşturdu. Sadrazam ise bugün taşra tabyasına geçmeden önce sol kol kumandanı Ahmed Paşa'nın tabyasını ziyaret etti. Bu koldaki sıçan yollarını teftiş edip serdengeçtilere ihsanda bulundu; demek ki saldırı yakındı.

30 Ağustos günü sol kolda beklenen saldırı lağım atılmasını takiben gerçekleşti. Savaş sürerken hendek dibindeki siperleri genişletme ve ilerletme çabaları devam etti. Bugün itibarıyla Osmanlı siperleri Burg ve Löbel burçlarının tahkimatlarının 20-30 adım yakınına dek sokulmuştu. Teşrifatçıbaşı ise sadece orta kolda Rumeli askerinin bulunduğu mevziden ikindi üzeri atılan bir lağımdan bahsetmektedir. Dediğine göre çok telefata yol açmıştı. Yatsı vakti bu bölgeye başarısız bir huruç düzenlendi. Ayrıca yine bu kolda akşam keşfedilen bir garnizon lağımı kazan humbarası atmak suretiyle tahrip edildi. Bu gelişmelere duyulan kızgınlıkla olsa gerek akşamdan yatsıya dek garnizon 30 kazan humbarası attı.[73]

Pojon Yakası'na Çıkmak için Son Fırsat

Bisamberg yenilgisinden sonra Kara Mustafa Paşa bir yandan kuşatmayı sürdürürken diğer yandan tekrar Viyana köprülerini onartmak suretiyle öte yakaya çıkmaya karar vermişti. Hatırlanacağı gibi ilk girişim Ağustos'un ilk haftasında başarısız olmuş ve ikinci girişim 22 Ağustos'ta Tabor'un boşaltılması üzerine tekrarlanıp iki gün sonraki yenilgi yüzünden sonuçsuz kalmıştı. Bisamberg hezimetinden sonra vazgeçmeyen sadrazam üçüncü kez Viyana köprülerini ele geçirmeye kalktı. Osmanlı kaynakları Kara Mustafa Paşa'nın niçin ısrarla öte yakaya geçmek istediğini açıklamazlar ve üçüncü kez köprü kurma girişimine de değinmezler. Osmanlıların adayı 15 - 16 Temmuz'da işgal ettikten sonra Viyana köprülerini tahrip etmeye koyulmasını incelemiştik. Kanımızca sadrazam böyle yapmakla imdat ordusunun bu mıntıkadan Viyana'yı takviye etmesine engel olmak istemiş ama

73 Teşrifatçıbaşı, 113-14 [70a-71b]; Silahdar, 869-70 [116a]; Valcaren, 78-80; Cacavelas, 97, 101; Jones, 142-43; *The Present State*, 35-39; Rycaut, 113; Wheatcroft, 155-56.

Pojon'daki hezimetten sonra öte yakada varlık gösterebilmek için köprüleri onartmaya karar vermişti. Bisamberg yenilgisinden sonra ise öte yakaya geçiş imdat ordusunun yaklaşmasından dolayı artık bir zorunluluktu. Pojon Yakası'na sızmak istiyorsa Viyana köprülerini onartmak tek çaresiydi. Morava'nın ötesine çekilen Moğrulzade'ye hâlâ Tököli'yle beraber buraya gelmesini emrettiğine göre bir ihtimal bu kuvveti köprüden geçireceği birliklerle takviye edip çekilen Nemçe ordusunun peşine takmayı tasarlıyordu.

Muhabereden sonra Dük Karl aslında ilk başta ancak Korneuburg'a dek çekilmişti. Hasmının geri dönmesinden korkuyordu ama Osmanlı - Tatar - Kuruz kuvvetinin Trnava tarafına kaçtığını öğrenince rahatladı. Zira oraya komşu Silezya'da ahali Tatar korkusundan Breslau kentine dek her yerde barikatlar kurduğu için o tarafa yardıma gitmesine gerek yoktu. Kara Mustafa Paşa ise yenilgiden bir gün sonra Moğrulzade'den gelen haberlerle Osmanlı - Tatar dökün-tülerinin Tököli ile birlikte Uyvar'a doğru çekildiklerini öğrenmişti. Tatar Han bu bilgiyi 28 Ağustos'ta teyit edecektir. 25 Ağustos'ta Eğri Beylerbeyi atadığı (Maraş Beylerbeyi idi) Sarhoş Ahmed Paşa'yı 30 Ağustos'ta doğru Moğrulzade ve Tököli'nin yanına gönderdi. Onun yerine Maraş mutasarrıfı yapılan Ömer Paşa ile birlikte Harmuş Mehmed Paşa ve Şeyhoğlu Ahmed Paşa'ya (Saruhan Paşası) ise Tatarların yanına gitmelerini buyurdu. Kaledekiler 26 Ağustos öğle üzeri saat 1:00'de deve katarlarının asker korumasında Pojon'a doğru yol aldıklarını gördüler. Kara Mustafa Paşa'nın ganimetleri yenilgi hâlinde düşman eline geçmesin diye geri hatlara gönderdiğini sanıp umutlandılar. Katarlar muhtemelen Moğrulzade'ye gönderilen takviyenin levazımatını taşıyorlardı.

Sadrazam 27 Ağustos'ta Tököli'ye Moğrulzade ve Kethüda Ahmed ile buluşup Viyana'nın karşı yakasına gelmesini emretti. Fakat önce köprüleri onartıp Tabor'u ele geçirmesi şarttı. Temmuz sonlarından bu yana kanalda su seviyesi düştüğü için köprünün temelleri açığa çıkmış ve gerekli kalasları sudan toplamak mümkün olmuştu. Bu elverişli şartlar altında Eflak ve Boğdan birlikleri köprü yapmaya giriştiler. 30 Ağustos sabahıyla beraber ana köprünün üçte biri ta-

mamlanmıştı bile. 31 Ağustos'ta Dük Karl'ın bölgeye gönderdiği Nemçe birlikleri kendilerine en yakın adaya kayıklarla sahra toplarını geçirip gönülsüz çalıştıkları pek çok kaynakta belirtilen Eflak ve Boğdan askerlerini top ateşiyle kaçırttılar. Sonra da köprü temellerini zift ve katranla tutuşturarak yaktılar.[74]

Son Huruçlar

Eylül ayıyla beraber kuşatmada son dönemece girilmişken Burg Burcu'nun altına lağım kazıldığı korkusu vardı, çünkü Osmanlı kuburu artık burca çok yakındı. Sıçan yolları ise iki burca doğru azimle yürütülüyordu. 1 Eylül'de dizanteriyi atlatıp ayağa kalkan Starhemberg, Osmanlıların kaleye ne denli yaklaştığını görünce derhâl huruç yapılmasını emretti. Halbuki garnizon kayıplardan dolayı eski gücünde değildi. Astların muhalefetine rağmen Starhemberg'in ısrarıyla Burg burcu civarında serdengeçti siperlerine 400 askerle - Teşrifatçıbaşı'ya göre 200 - huruç edildi. Huruç kıtası serdengeçtileri ilk başta hendek başına sürüp burada kurulu iki topu çivilese bile hendek başındaki toplanma yerine ve top bataryasının ardına sığınan serdengeçtiler yüksek zayiata rağmen çok askerle karşı hücuma kalkıp hasımlarını püskürttüler. Hurucun garnizona bedeli 100 adam daha kaybetmek oldu. Teşrifatçıbaşı'ya göre huruç toru topu yarım saat sürmüş, şehit ve yaralı verilmesine rağmen 21 adet kelle kesilmişti. Gece yatsıdan sonra aynı yerde nafile bir huruç daha denendi ama başarısız oldu. Bugünkü huruçlar Osmanlıların artık hendekten kolayca sökülüp atılamayacaklarını ispatlamıştı. Osmanlı topları gizli huruç kapılarını vuracak kadar kaleye sokulmuşlardı. Üstelik hedefe çarpınca parçalanıp etrafa dağılan taş gülle atıp durmaları huruçlara karşı caydırıcıydı.

Bir sonraki huruç ertesi gün Löbel mıntıkasında yapıldı. Burada 1 Eylül gecesinde kuburlar burca ve perde duvara erişmiş ve lağımcılar derhâl lağıma başlamışlardı. Burası Sivas askerinin önüne düşmekteydi ve tüm gün perde duvarın burçla bitiştiği 'makas' deni-

74 Teşrifatçıbaşı, 111, 112-14 [68b-69a, 69b-71b]; Silahdar, 869-70 [116a]; Dalérac, 75-76; Valcaren, 77; Barker, 294.

len yerden bahşiş koparmak için taş söküp sadrazama sundular. Bu nedenle Starhemberg bu mıntıkada görevli olan teğmeni suçlayıp onu 'huruç cezasına' çarptırdı; yoksa ipe çekilecekti. Demek ki kuşatmanın bu safhasında kale kumandanı bile huruç ile ölümü bir tutuyordu. Teşrifatçıbaşında bu huruç kısaca hikâye edilir: 2 Eylül günü serdengeçtiler sabahtan sol kola huruç edenleri püskürtüp iki kelle almışlardı. Kaleye mağlup dönmeyi göze alamayacağına göre kellelerden biri 20 askeriyle huruç eden talihsiz teğmene ait olmalıdır.

Burg Burcu'nda Kaçan Fırsat

1 Eylül günü sadrazam ve kumandanlar hendek başında yapılan yeni tabyalarına taşındılar. Yeniçeri ağası ve kul kethüdasının eski tabyalarına ise sırasıyla reisülküttab ile sadrazam kethüdasının geçtiğini belirtelim. Vânî Efendi hemen her gün kubur başlarında nöbet tutan askerlere vaaz vermekteydi. Nedeni bilinmez, bugün verdiği vaazın her zamankinden daha etkili olduğu kaydedilmiştir. Bunun ertesi günü Burg Burcu'nun altında patlatılacak lağımla bir ilişkisi olmalıydı. Devlet erkanı hendek başında büyük boğuşma için yerlerini alırken Osmanlının bu en tartışmalı vaizi ön hatların ölüm erlerini herhâlde kaçınılmaz sona hazırlıyordu.

Tabyada ve burçlarda Osmanlı baskısının arttığı 2 Eylül günü sabahı yağmurlu havada Burg Burcu'nun sol tarafına atılan güçlü bir lağım duvarın bir kısmını yıktı. İki tondan fazla barutun patlamasıyla burcun tabanından koca taşlar kopup fırlamışlardı. Kaledekiler sarsıntıya nazaran bir an burcun hendeğe dökülüp yukarıya dolgu yol oluşturacağını sandılar. Oysa lağım Osmanlılar için tam bir hayal kırıklığıydı. 23 Ağustos'ta garnizonun basıp bozduğu bu lağım hummalı bir çalışmayla burca yürütülmüştü. Fakat zannedilenin aksine makasın altına dek getirilemediği patlayınca meydana çıktı. Burcun burnundan bir kat duvar sıyırabilmişti sadece. Ordugâhta Ramazan ile varlığını daha da hissettiren kıtlık, hastalık, bezginlik ve öfke yetmiyormuş gibi Bisamberg'te ordu bozulmuş, durumu düzeltmek için Viyana köprülerini tamir edip karşıya geçme girişimi fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Kuşatmanın böyle kritik bir aşamasında

sağ kolun hendek başına vardığından beri (3 Ağustos) Bekir Paşa nezaretinde kazdığı lağımın boşa gitmesi bir aylık çabayı heba ettiği gibi yılgınlığı da arttırmış olmalıdır.

Starhemberg ve Caplirs 1 Eylül'de Dük Karl'a bir mektup daha yazıp ertesi gün sabahtan tekrar Michaelovitz ile gönderdiler. Aynı gün Karl'a ulaşan mektuplarda "Burg ve Löbel burçlarının mimari açıdan hatalı olduğu Viyana'yı gören her bilgili askerin malumudur." diye yazıyordu. Lağım saldırılarına dayanmaları olanaksızdı, çünkü gönüllü lağımcılar önceden yazdığı gibi Türklerle yer altında boğuşmaya korkuyorlardı. Acilen imdadın gelip yetişmesi şarttı. Mektup yazılırken Burg Burcu'nun altında kazma tıkırtıları duyulduğu özellikle belirtilmişti ki Michaelovitz ayrıldıktan sonra yukarıda anlattığımız bu lağım patlatıldı. Durumun umutsuzluğundan olsa gerek parasını bu sefer peşin alan ulak Viyana'ya dönmedi bile. O gün Tulln'da Sobieski'ye takdim edilip ilk ağızdan Viyana'nın içinde bulunduğu durumu anlattı.

Burg Tabyası'nın Düşüşü

Burg Tabyası'na gelince, tabyanın altında Osmanlı lağımcılarıyla karşılaşan Nemçe lağımcıları korkup yerlerini terk ettiler. Starhemberg ne yaptıysa bu acemi gönüllüleri o ölüm dehlizlerine geri sokamadı. Tabya daha fazla savunulamazdı. Lağımlar burçlarda ve perdede her an bir gedik açabileceklerine göre tüm garnizonu son savunma hattına çekmenin vakti artık gelmişti. Bu amaçla Burg Tabyası'nın sağ kanadını koruyan V siperinden askerlerini çekti. Agustinyen Tabyası karşısındaki seğirdim yolunda tutulan son birlikler de safları pekiştirmek için kaleye alındı. Kellesi kendi yatağanıyla kesilen yeniçeri hikâyesinin kahramanı Yüzbaşı Heisterman tabyada elde kalan tek sipere 50 adamla gönderildi. 2 Eylül gecesi 20 adamını kaybettiği hâlde ancak 3 Eylül'de öğle üzeri gelen kesin emirden sonra kaleye çekildi ve kale ile tabya arasındaki korunaklı yol o gece yakılarak imha edildi. Çekilmeden önce adamları lağımdan şüphelendikleri bir yeri tepeden kazınca aşağıdaki Osmanlı lağımcıları ile karşılaştılar. İki taraf da savaştan o kadar bezmişti ki adamlar bir an duraksadıktan

sonra boğuşmak yerine arkalarını dönüp gitmeyi seçtiler. O günler anlatan Esirî Hasan sağ kolun karşısında garnizonun kazdığı lağımı bulup zapt etmek için 10 kuruş bahşiş ve 2 akçe maaş zammına rağmen ancak üç adamın gönüllü olduğuna dikkat çeker ki onlar da garnizon zehirli tütsü yakınca lağımı tahrip edemeyip kaçmaya mecbur olmuşlardı.

3 Eylül gecesi yine imdat fişekleri (30 adet) semaları aydınlatıyordu. Tabyanın düşmesi demek son savunma hattına çekilmek demek olduğundan 3 Eylül tarihini Nemçe kaynakları bir dönüm noktası kabul ederler. Burg Tabyası savunması kuşatma savaşları içinde haklı bir üne sahiptir. Nemçe askerlerinin 'ayı kafesi' dediği tabyaya Kara Mustafa Paşa'nın 'sihir tepe' adını taktığı söylenir. Tabya tahminlerin çok ötesinde bir süre düşmedi. Yaklaşık bir ay boyunca 15 civarında saldırıya ve 10 güçlü lağıma göğüs gerdi. Binlerce askere mezar oldu. Osmanlıların ilerleyişini yavaşlatarak Viyana'nın kurtulmasına büyük hizmeti geçti. Öte yandan Teşrifatçıbaşı zaten yıkık olan tabyanın düşüşünü kaydetme ihtiyacı dahi duymamıştır. O daha ziyade Löbel Burcu ile perde arasındaki makasa atılacak lağımlara dikkat kesilmişti.[75]

Mühimmat ve Erzak Sıkıntısı

Lâşe ile pür oldu ordu içi; Buy birden bozuldu ulu kiçi
Çok süvârî piyâde kodu felek; Meded irgürmedi beşer ne melek
Üç gün oldu uzandı râh-ı 'alef [yulaf yolu]; 'Alefe giden ekser oldu telef

75 Teşrifatçıbaşı, 114-16 [71b-73b]; Silahdar, 871-72 [116a-b]; Esirî Hasan, 1398 [357a]; Valcaren, 81-84; Kretschmayr, 10 (büyülü tepe bahsi) ve 45-46 (Hoffmann'ın kuşatma raporu: lağımcı bahsi); *The Present State*, 40-42; Cacavelas, 103-105; Rycaut, 113-15; Barker, 272-73, 276-77 ve Stoye, 239-40. Michaelowitz Sırp olup 1690'ta Kanije'nin Nemçe'ye teslimi müzakerelerinde tercümanlık yaptı ve 1699'da öldü. Muhtemelen adı Georg Thomas idi. Kendi gibi tercüman olan kardeşi Lucas, Fatma (Maria Anna Antonia Josepha Fatma) adında 1687'de Budin'de esir alınan bir Müslüman kızıyla evlendi. Kadın, eşi ölünce genç koca alıp Osmanlı'ya kaçarak Müslüman olmuştur bkz. Coşan ve Theilig, 83-86; Wheatcroft, 156-58; Ackerl, 100.

Kaddi [boyu] oldu davarın kûtâh [kısaldı]; Ekser oldu piyâde mîr û sipâh
'Askerin açlık itdi cânına kâr; Nicesi ol sebebden itdi firâr[76]

Bu aşamada garnizonda cephane sıkıntısı kendini iyiden iyiye hissettirmeye başlamıştı. Kielmansegg keskin nişancı birliği ile metrislerde dehşet saçtığı gibi 'icat ihtiyaçtan gelir' deyişinin de hakkını vermiştir. Hendeğin sakin bir kesiminde öküz ve atla çevrilen barut değirmeni kurmuş, iki ucuna teker takılı çarkıfelekler icat etmiş, el humbarası tükenmeye yüz tutunca özel karışım çamurdan demir gibi sert çömlek gülleler pişirmişti. 30 Ağustos'ta Starhemberg'in önünde bu el humbaraları başarıyla tecrübe edildiler. Şayet kuşatma daha da uzasaydı garnizon bunları kullanacaktı. Ertesi günü Burg Burcu'nda - kimi kaynaklara göre Löbel'de - kuşluk vaktinde yaşanan bir facia el humbarası sıkıntısını daha da arttırdı. Açıkta duran baruta humbara isabet edince civardaki el humbaraları havaya uçarak üç askerin ölümüne ve 7 askerin yaralanmasına sebep oldu. Osmanlılar patlamanın tabyanın ardında bir yerde olduğunu tahmin etmişlerdi. Patlamanın yol açtığı uğultu, zelzele ve yoğun dumana bakarak lağımdan daha yıkıcı olduğunu ve çok asker telef ettiğini düşündüler. Belki de haklıydılar. Kaynaklar başarısızlıkları gizleme ve zayiatları azımsamayı seçmektedirler.

Garnizon cephane sıkıntısı yaşarken Osmanlı ordusu da erzak ve hayvan yemi derdine düşmüştü. Mavrokordato'nun bildirdiğine göre Ağustos ortalarından sonra dirliği olmayanların kölelerini geriye göndermeleri emredilmişti. Martelli esirlerin Süleyman'ın otağında toplanıp peyderpey geriye göçürüldüğünü teyit etmektedir. Kendisi 23 Ağustos itibarıyla İstolni Belgrad'a varmıştı. Ayrıca civardaki Macar kodamanlar ile teslim olan yerleşimlerden 560 araba gıda gelmişti. Fakat yine de basit bir hesaplama ile sefer yolunda halka önerilen cari fiyat taban alınırsa Eylül'ün ilk haftasına dek unun ve arpanın fiyatı 15 - 20 kat arttı. Kuşatmanın başında Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Sopron (Odenburg) halkına sabit fiyatlardan orduya erzak getirmeleri için davetçiler gönderildi. Etrafta otlak

76 Subhî, 39b.

kalmadığından ot biçmeye gönderilen otlakçıların gidip gelmesi Subhî'nin de yakındığı gibi artık 3 - 4 günü buluyordu. Tutsaklar, kaçaklar ve casuslar sayesinde Viyana'da da gıda sıkıntısı olduğunu bilmek Osmanlıları biraz olsun teselli etmiş olmalıdır. Viyana'da tam bir kıtlık hâli olmasa da açlık yaygındı. Sabit fiyat uygulamasının savsaklanması yüzünden gıdaya erişim güçtü ve bu durum en çok yaşlıları etkiliyordu. Kuşatma boyunca Viyana'da fiyatlar ortalama dörde katlandı. Sığır etinin fiyatı ise 9 - 12 kat arttı. Yumurta yarım talere (~60 akçe) alıcı buluyordu. Birkaç sene öncesine değin süren veba salgınlarının kuşatma esnasında tekrarlanmaması kent için bir şanstı. Zaten açlık nedeniyle ortalıkta veba yayacak fare de yoktu. Eşek, fare ve kedi eti tüketimi de boldu. Halk çaresizlikten damlarda tuzakla kedi yakalamaya başlayınca kedilere 'çatı tavşanı' denilir oldu. Zor şartlarda insanı ayaktan tutan şey galiba gerçekten de mizah duygusudur. Kuşatmanın meşhur görgü tanıklarından Avukat Christian Huhn kedi etinin tatlıca olduğunu, tuzlu domuz yağıyla kızartılıp bir kadeh tatlı şarap eşliğinde yenildiği vakit fena bir yemek olmadığını deneyimlemişti; yukarı çarşıda bu ziyafetin ederi 1 filoriydi (68.6 akçe). Öte yandan dizanterinin zirve yaptığı Ağustos ortasından itibaren günde 60 civarında insanı yatağa düşürmekteydi. Hijyeni sağlamak için caddeleri temiz tutmaya dikkat edildiği hâlde ne çöp ne de mezarlık sorunu kuşatma sonuna dek layıkıyla çözülebildi; belirtildiği gibi Osmanlılar şehre temiz su girişlerinden birini kesmişlerdi. Hayvanlar sokak ortasında boğazlanıp kanları yağmur oluklarına akıtıldığı için o yaz sıcağında kenti korkunç bir koku kaplıyordu. Ayrıca kuru ve tuzlu et tüketimi ile kötü mayalanıp hızlı tüketilen bira da dizanteriyi azdırmış gibidir.

Osmanlı ordugâhında ise başlarda esir Marsigli bilhassa sahra tuvaletlerinin temizliğini mucizevi bulmuştu. Fakat kuşatma ilerledikçe sıhhi şartların bozulup tüm ordugâhı lağım kokusunun aldığını da gözlemlemişti. Sinekler öbek öbek gökyüzünü kapladığından dolayı en basit bir açık yara dahi ölümcül sonuçlar doğuruyordu. Sıcakta şişen cesetler sığ kazılmış mezarlardan dışarı taşıyorlardı. Toprağı havaya atıp duran lağımlar ise metris içinde üstün körü defnedilmiş cesetleri berhava ediyordu. Aynı nedenle metris ve hendekte necasetten

taharet layıkıyla olmuyordu. Açlıktan ölen binlerce ordu hayvanını zaten gömen yoktu. Yıllar sonra kuşatmaya değinen İsazade kuşatma uzadıkça 'kazurat-ı müte'affine' (kokan pislik) yüzünden herkesin 'dimağının muhtell' olduğunu kaydetmişti. Kokudan kurtulmak isteyen zenginler tütsüyle 'buhurlanırken' fakirler sarımsağa talim etmek zorundaydılar. Bu nedenle bir baş sarımsağın birer pareye (3 akçe) satıldığı yıllar sonra bile hatırlanmaktaydı. Bu şartlar altında Osmanlı ordugâhının da dizanteri illetinden mustarip olmamasına şaşmamalıdır.[77]

ÜÇÜNCÜ SAFHA

Eylül başlarında son savunma hattına ulaşılmıştı artık. Alaman Dağı Muharebesi'ne kadar geçen sürede Osmanlı ordusu bir yandan kale bedeninde lağımlarla gedik açmaya çalışırken diğer yandan büyük taarruzlarla Burg ve Löbel burçlarını ele geçirmek için canını dişine taktı. İmdat ordusu ile çarpışmaya fiziki ve manevi açıdan hazır değildi. Garnizon iki burç arasında uzanan perdeye er ya da geç lağım atılacağını ve artık genel taarruz şartlarının oluşmaya başladığını dehşetle idrak etti. Buna karşın imdat ordusunun yaklaştığını bilmek 4000 adama düşmüş garnizonu canla başla direnmeye sevk etti. Yoğun boğuşmalarla geçen bu evrede ihtiyat gücü namına kenara ayrılacak tek bir asker bile yoktu; öyle ki kuşatma bittiğinde kentte ancak iki profesyonel topçu hâlâ hayattaydı. Halk arasında görülen vire taraftarlığı direnme azmini kırmasın diye alınan önlemler daha da sertleşti. İnsan gücünün hızla erimesi karşısında Budin Valisi

77 Valcaren, 80-81; Mavrokordato, 14; Martelli, 35-36; Teşrifatçıbaşı, 114 [71b]. Unun kilesi 40 akçe kıyyesi (~1.28 kg) 36 - 39 akçeye, 96 gr ekmek 1 - 3 akçeye, arpanın kilesi (~25 kg) 17 akçeden eğer bulunursa 2 kuruşa (240 akçe) yükseldi; Esirî Hasan, 1397-99 [357a-b]; İsazade, 183; Schimmer, 94 (Kielmansegg), 105 ve 115 (pahalılık); Schimmer, 170-71 (App. No.3: Avukat Christian W. Huhn'un gözlemleri) ve Ackerl, 89; dizanteri için bkz. Cacavelas, 91-93; *The Present State*, 49-50; Ackerl, 88-92; Schimmer, 94, Kretschmayr, 48-49 (Starhemberg'den Karl'a, 27 Ağustos), Barker, 271; bozuk sağlık koşulları için bkz. Stoye, 242; Barker, 273 ve Wheatcroft, 151-52, 161.

İbrahim Paşa Yanıkkale'den asker ve erzakla Viyana'ya getirildi. İaşe sorunu kısmen çözüldüğü hâlde komuta kademesinde görüş birliği Sobieski'nin bizzat geldiğine dair söylentilere rağmen sağlanamadı. Son taarruzlar da bir işe yaramayınca Kara Mustafa Paşa'nın imdat ordusu gelmeden kaleyi alma hevesi kursağında kaldı.

4 Eylül Taarruzu: Burg Burcu

Çehrin'in fethinde (1678) yadsınamaz payı olan namlı defterdarlardan Ahmed Paşa mustarip olduğu damla hastalığına (gut) yenik düşerek 'bu mübarek Cuma gecesi' (3 Eylül) vefat etti. Tıpkı Budin Valisi İbrahim Paşa gibi orduda sevilen bir adamdı. Ölümüyle sanki bir devir kapandı. Bozgunu görmeden vefat etmesi onun için hayırlı olmuştur. Yerine atanan Baş Defterdar Çerkeşli Celeb Hasan Efendi paşalık unvanına rağmen görevi kabul etmeyince öfkesine hâkim olamayan Kara Mustafa Paşa zavallı adamı sakalından tutup Teşrifatçıbaşının nazik ifadesi ile 'bir mikdar muşt-zenlik mahareti' gösterdi; yani, tokatlaya tokatlaya bir güzel dövdü! Yine nazlanınca önce hapse gönderdi sonra da zorla kaftan giydirip merhumun yerine yallah metrise soktu! Cebecibaşı Fazlı'nın sadrazamla bir olup mühimmat parasını iç etmekle suçlayacağı adam bu Hasan Efendi idi. Aslında Kara Mustafa Paşa'nın akrabasıydı. Fakat sadrazam ona gücenip ceza olarak defterdarlıktan uzaklaştırmak istemişti. Niye gücenik olduğu bilinmese dahi 31 Ağustos günü arpa yüzünden diğer görevlilerle münakaşa etmesi sebebiyle olabilir. Bu kavganın sebebi ise Subhî'nin evvelce alıntıladığımız dizelerine yansıdığı üzere defterdarın ordu zahiresini 'Süleyman Köşkünde' saklayıp pahalıya satması olsa gerektir.

Çehrin Kuşatması'nın unutulan tanığı Behçetî -ki Viyana Bozgunu'nu görüp dönüşte Belgrad'da ölecektir-, Kara Mustafa Paşa'nın Çehrin'de bazı kâtipleri bozgunculuk yapmakla suçlayıp metrise gönderdiğine şahit olmuştu. Ona göre savaş 'ehl-i kılıç' işiydi ve 'ehl-i kalem' olan kâtipler savaşı ancak İran efsanesi *Şehname* ile Hoca Sadeddin'in Osmanlı tarihinden bilirlerdi. Haliyle, metrise

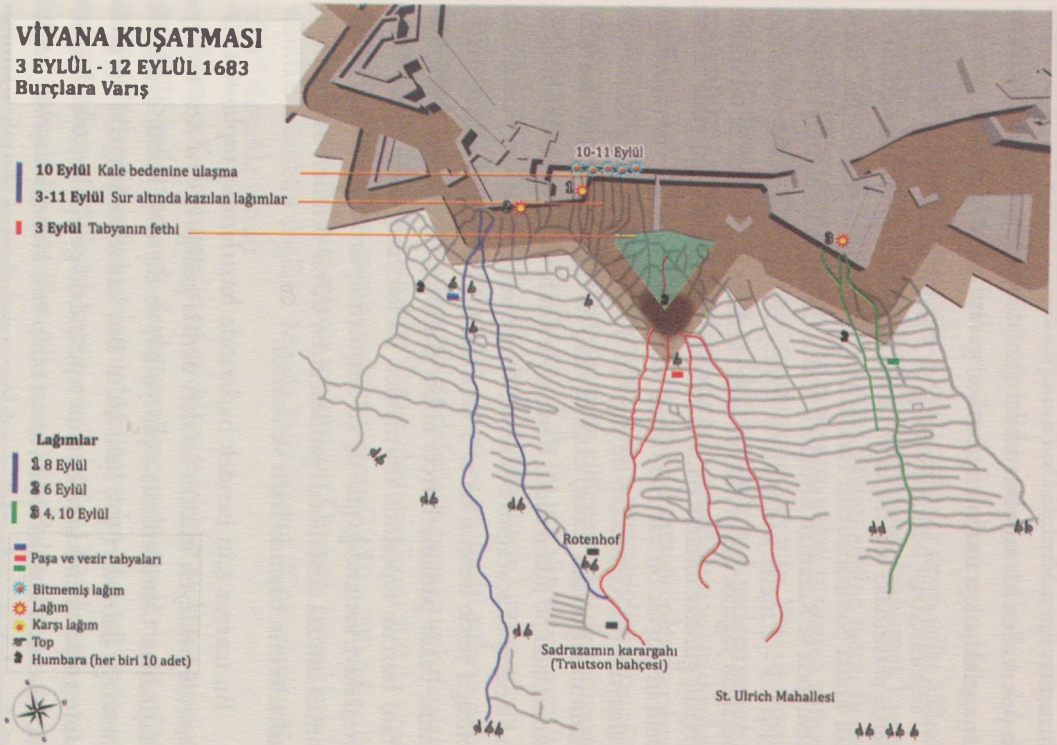

4.29 Burçlara varış (3-12 Eylül 1683)

girip gerçek savaşı görünce dünyaları şaşmıştı.[78] Defterdar da Viyana Kuşatması'nın bu son aşamasında diri diri mezara girmekten ise dayağı yeğlemiş ama yine de paçayı sıyıramamıştır. Bu ve benzeri durumlar Kara Mustafa Paşa'nın tıpkı askerler gibi kâtipler arasında da pek sevilen bir zat olmayabileceğini düşündürtmektedir. Belki de sona yaklaştıkça muhalefet cephesi genişliyordu kim bilir!

Teşrifatçıbaşı belirttiğimiz gibi 3 Eylül günü Löbel Burcu ile perde arasındaki makasa lağım atma hazırlıklarına dikkat kesilmişti. Sol kolda Samsoncubaşı tarafında 4 ayrı koldan (Cebeciler, Sivas, Temeşvar ve Karaman birlikleri) makas duvara delik açılmış ve öğlene dek 1.5 - 2 metre kadar duvar içine girilmişti. 4 Eylül'de sabahtan başlayan yağmur öğlen 2:00'ye kadar kesilmedi. Osmanlılar bu sürede geçmiş günlere nazaran daha fazla humbara danesi ve taş gülle attılar; belli ki büyük bir taarruz öncesi savunma direncini yumuşatmaya çalışıyorlardı. Gerçekten de yağmur diner dinmez Burg Burcu'nun ucunun sağ cenahı (Löbel'e bakan yanı) bir lağım ile havaya uçuruldu; patlamada 30 adam öldü. Kentin yarısında sanki deprem olmuştu; halk nereye kaçacağını bilemedi. Toz ve kubur yatışınca patlamanın olduğu yerde burcun en az 9 metrelik bir kısmının yıkıldığı ortaya çıktı. Fakat patlama burçta nöbet değişimi vaktine denk gelmişti. Yani burcun tepesinde normalden iki kat fazla asker vardı. Tüfek ateşi ikiye katlandığı gibi üç saf oluşturmuş uzun mızraklı piyadeler omuz omuza sıralanarak gedikte etten duvar ördüler; Starhemberg askerlerinin başında hazır ve nazırdı.

Bu taarruz için hendek başlarında hazırlanmış toplanma yerlerinde bekleyen hücum kıtaları derhâl gediğe doğru tırmanmaya başladılar. Genişletilmiş sıçan yolları ve bir sürü kubur sayesinde hendeğe dalmaları çok hızlı oldu. Bin kadar serdengeçti bir anda doluştukları hendekten burcun tepesindeki gediğe koştular. Bunları 3000 - 4000 kişilik hücum kıtası takip etti. Hendek başında kurulu Osmanlı bataryaları hücum kıtasını garnizonun destek ateşinden

78 Stoye, 341-42; Teşrifatçıbaşı, 114 [71b], 116 [73b-74a]; Silahdar, 872 [116b]; Sarı Mehmed Paşa, 155-56 [85a]; *Miracü'z-zafer*, 123a (Çehrin'de kâtiplerin durumu).

korumak amacıyla Löbel Burcu ve Burg'a uzanan perde duvarı ateş altına aldılar. Ayrıca Burg Tabyası'na da 2 top ve 2 havan topu kurulmuştu. Karşı ateş gecikmedi. Bir bakıma herkes kendi ölüm kalım savaşını verecekti. Yenilginin alternatifi berbat siper hayatına geri dönüp çorbaya talim ederek imdat ordusunun baskınını beklemekti. Kaledekiler ise fatihlerin insafına kalmaktansa birkaç gün daha sefalet çekmeye razıydılar. Gedikte askerler derin saflar hâlinde dizildiler. Sırası gelen saf tüfeğini boşaltıp tekrar doldurmak için en arka safa geçerek Osmanlıları aralıksız yaylım ateşine tuttu. İleriye doğrultulmuş uzun mızraklar ise zaten sarp yokuş tırmanan yorgun serdengeçtilerin gediğe yaklaşmasını zorlaştırıyordu. Yine de tepede ele geçirdikleri bir yere 4 sancak dikip ezan okuyarak geriden gelenleri coşturdular. Gediğe bir girerlerse mızrak ve tüfeklerin yakın dövüşte yatağana çare olamayacağını biliyorlardı. O zaman önlerine çıkanı doğrarlardı. Mızrak-tüfek savunmasına karşı yatağan-ok saldırısı tüm vahşetiyle sürerken el humbaraları ve taş gülle serpintisi dost-düşman herkesi yaralayıp bereledi. Bir buçuk ila iki saat süren boğuşma iki tarafa da pahalıya patladı. Tek bir el humbarası ile kimine göre 12, kimine göre 20 Nemçe askerinin ölmesi ve gedikteki safların sıklığından yere ceset düşmemesi gibi anekdotlarla bu taarruz hafızalara kazınacaktı. Yabancı kaynaklar Osmanlıların zayiatını 500 ila 1200 arasında gösterirken garnizonun zayiatını ise 150 - 200 asker ile sınırlandırırlar; bu rakamların sağlamasını Osmanlı kaynaklarıyla yapmak mümkün değildir. Mesela Esirî Hasan, "Çok adem şehid oldu." demekle yetinir.

Nihayet Kielmansegg'in tekerlekli çarkıfelekleri ve kum torbaları yetiştirilip gedik yamandı. Serdengeçtiler çaresiz tepede ele geçirdikleri yeri terk edip enkazın oluşturduğu bayırdan aşağı seğirttiler ve burcun tabanında kaleden kopup etrafa saçılmış büyük kaya parçalarının ardında siperlendiler. Arkalarından gelenlere yer açmak için lağımla gevşemiş toprağı kazıp tahkimat kurmak ve buralara üstü örtülü sıçan yolları yürüterek bir sonraki taarruzu gedik dibinden yapmayı denemek tek çare gibi duruyordu.

Başarısızlığın Sebepleri

Kanımızca neredeyse iki aya yaklaşmış kuşatma esnasında bunca esir, casus ve firariye rağmen burçlarda nöbet değişimi zamanını saptayamamak bir kusurdur. Öte yandan öyle anlaşılıyor ki Osmanlı lağımcıları lağımı bir burcun en kırılgan yeri olan uç noktasının tam altına yürütememişlerdir. Dehlizin ucundaki barut depolanan hazneyi buranın biraz uzağına koyduklarına göre belli ki Starhemberg'in burç uçlarından aşağıya 200 - 250 kilogramlık devasa kazan humbaraları attırması işe yaramıştı. Yer delik deşik olunca hem kazı burç ucunun biraz soluna kaydırıldı hem de lağımcılar burcun dibine yaklaşamadılar. Hatalı mimarisinden dolayı lağıma dayanıksız olan burca bir ulaşsalar üstten temele doğru kuyu kazıp (acemi/kuyu lağımı) burcu temelden havaya uçururlardı. Son olarak, Löbel Burcu'ndan açılan yan top ateşi de başarısızlıkta bir etkendir. Nitekim Osmanlılar bir sonraki aşamada Löbel Burcu'nun Burg'a bakan tarafını lağımla yıkarak çapraz ateş derdinden kurtuldular.

Bu taarruz son savunma hattını tutmaya çalışan kente yönelik en büyük ve yakın tehditti. Lağım atılır atılmaz acil olarak Dük Karl'a bir ulak daha gönderildi. Gece olduğunda ise bir kez daha imdat fişekleri Viyana semalarını aydınlatıyordu.[79]

Ulak Uşak Seradly ve Burg'a İkinci Taarruz

6 Eylül günü Passau'daki Nemçe hükümetine gizlice bir mektup yazan Kunitz, kaleden Nemçe ordusuna gönderilen bir ulağın bir torba mektupla yakalandığını bildirdi. Bu adam 4 Eylül'de Dük Karl'a gönderilen uşak Seradly'den başkası değildi aslında. Sorgusunda 'bir Ermeni doktorun uşağı' olduğunu itiraf etmişti. Efendisi Georg Koltschitzky kendini Viyana'da yetkililere vaktiyle Eastland Kumpanyası namına İstanbul'da tercümanlık yaptığını söylemişti. İsminden dolayı Leh veya Sırp olduğu düşünülen bu adam gerçekte

79 Teşrifatçıbaşı, 115-16 [73b-74a]; Silahdar, 872-73 [116b]; Esirî Hasan, 1397-98 [357a]; Valcaren, 84-86; Ackerl, 84-5 (Hoffmann'ın 4 Eylül taarruzu hk. raporu); *The Present State*, 42-43; Jones, 143; Rycaut, 115; Wheatcroft, 158-59; Stoye, 239-40; Barker, 276-78.

Lehistan'da doğmuş bir Ermeni olup 1660'ta 16 yaşında Viyana'ya yerleşmişti. 1664'te Evliya Çelebi'nin de bulunduğu Kara Mehmed Paşa'nın Viyana sefareti esnasında yardımcı tercümanlık yaptı. Onun hikâyesi o devirde kimlik değiştirip yeni bir isimle yeni bir hayata başlamanın ne kadar kolay olduğuna bir delildir.[80]

Her ne ise Seradly sorgusunda kentte 5000 asker kaldığını ve kent sakinleriyle Starhemberg'in arasının bozuk olduğunu güzelce itiraf etti. Canını seviyorsa yararlı malumat sağlaması gerektiğini biliyor olmalıydı. Dahası taarruz az daha sürseydi sivil idare askerî idareye rağmen şehri teslim edecekti, çünkü kalede açlık ve hastalık kol geziyordu. Dedikleri yabana atılır cinsten değildi. Muhalefeti bastırmak isteyen Kara Mustafa Paşa bu değerli havadisi derhâl ordugâhta ilan ettirdi. Üstelik, Seradly Leh ordusuna bizzat Sobieski'nin kumanda ettiğini itiraf etmişti. 21 Ağustos'ta esir düşen yeniçeri sayesinde bu malumatın ordugâhta daha o zaman bilindiğine kanaat getirmiştik. Demek ki kralın gerçekten geldiğine dair karineler artık çok güçlüydü.

Kunitz 5 Eylül taarruzundan sonra hücumların sıklaşmasını bu ulağın söylediklerine yormaktadır. Ne yazık ki Teşrifatçıbaşı Eylül ayının beşi, altısı ve yedisindeki gelişmeleri bilmediğimiz bir nedenden dolayı kaydetmemiştir. Onun eserini temel alan Silahdar da... Bu eksikliğin nedenlerini sonraki bölümde tartışacağız. Her hâlükârda bu kritik günlerde kuşatmanın aldığı hâli yabancı kaynaklardan takip etmek zorundayız. 5 Eylül'de, Osmanlılar öncekilere nazaran daha ağır çaplı bir topla ateş etmeye başladılar. Gün boyunca yeni bir taarruza yeltenmeyip Burg Tabyası üzerindeki sıçan yollarını perdeye doğru yürütmeye meşgul oldular. Bu durum doğrudan surlara lağım atmak istediklerini göstermekteydi. Tutsak ifadesiyle umutları yeşeren Osmanlılar Burg Burcu'nu tekrar zorlamaya karar verdiler. Akşamüstü 6:00'da Burg Burcu'na bir kez daha taarruz ettiler. Burcun tepesinde ilk kazandıkları mevziiyi geri almak istiyorlardı. Ne var ki gedik

80 Kretschmayr, 52-53(Kunitz'den Dük Karl'a, 6 Eylül); Stoye, 329; Yıldız, 156-57. Georg Franz Kolschitzky 1640'te Sambor'da (Galiçya) doğdu. 1684'te Osmanlılara kral kuryesi sıfatıyla gönderildi. 1694'te yoksulluk içerisinde veremden öldü.

çoktan yamanmıştı. Şarampo kazıkları arasından uzatılan oraklar ve çengeller buradan uzak durmak gerektiğini en tehditkar bir şekilde anlatıyorlardı. Bu orakların bir kısmı 183 santimetre uzunluğunda aynı anda 4 - 5 kelle kopartabilen yeni tasarım silahlardı. Taarruz sonrasında Burg Burcu'nun önü bir kez daha cesetten geçilmiyordu.[81]

6 Eylül Taarruzu: Löbel Burcu

6 Eylül itibarıyla artık kalede ihtiyatta tutulabilecek bir kuvvet bulunmamaktaydı. Herkes duvarlarda olası lağım patlamalarına ve akabinde gelecek taarruzlara karşı aç ve uykusuz tetikte beklemekteydi. Korkulan patlama Löbel Burcu altında oldu. Birkaç günden beri Osmanlılar burada sesi duyulmasın diye derinden iki lağım hazırlamaktaydılar. Öğle üzeri 1:00'de patlayan 2 lağım en az 6 - 7 m kalınlığındaki tuğla kaplı taş duvarı tepeden aşağı hendeğe döktü. 24 asker anında ölürken tuğla serpintisi yüksek zayiata neden oldu. Yakın siperlerde bekleyen pek çok Osmanlı askerinin enkaz altında kalmasından dolayı hücum hemen başlatılamadı. Açılan gediğin genişliği 9 - 11 metreyi buluyordu. Tabya üzerindeki çitlerin toplara engel olmasın diye kaldırıldıklarını evvelce belirtmiştik. Çitlerin yokluğunda garnizon gediği savunmak için Kont de Souches ve Daun emrinde açıktan dövüşmeye mecburdu. Osmanlılar nihayet toparlanıp hücuma kalktıkları vakit gediğe bedenlerini siper eden bu adamlar gülle ve oklar için kolay hedef oldular. Ne var ki hasımları da önlerine çıkan enkaza takıldılar. Duvar hendeğe dökülünce tepeye dolgu yol açmayıp sarp ve dağınık tümsekler oluşturmuştu. Buna karşın Osmanlılar iki saat boyunca burç, perde ve sollarında kalan domuz damlarından açılan çapraz ateşe rağmen burcun tepesine çıkmak için didindiler. Başaramayıp geri çekilenlerin bir kısmı hendekte yol ararken sollarındaki Mölker Tabyası'nın önüne düştüler ve biçildiler. Kaledekiler Osmanlıların 1500 - 2000 ölü verdiğini tahmin etmekteydiler. Kimilerine göre gedik derhâl çarkıfelek, şarampo ve kum torbalarıyla yamanmasaydı ikinci bir denemede Osmanlıların

81 Barker, 276-77, 419; Stoye, 239-40; Wheatcroft, 159; Rycaut, 108, 115; Valcaren, 87; Jones, 143.

eline geçebilirdi. Gece bastırdığında Osmanlılar gediğe doğru sıçan yolları kazmaya başladılar. Bu nedenle 6/7 Eylül gecesi tekrar fişekler ateşlendi.

Son Deneme: Löbel Burcu

Ağır Osmanlı zayiatlarına karşın Viyana garnizonu da günbegün erimekteydi. 30 Ağustos ila 4 Eylül arasında siviller üzerinde askerî denetim sıkılaştı ve yeni emirlerle daha fazla sivil askerî hizmete alındı. 7 Eylül'den itibaren adam yokluğunda evler didik didik arandı. Buna rağmen Burgplatz'da (Saray meydanı) ancak 3 bayrak (150 - 300 kişi) asker toplanabildi. 7/8 Eylül gecesi Kahlenberg'in tepesinde görülen 5 fişek her şeyi değiştirdi. O ana dek ordu hep Tuna'nın karşı yakasındaki Bisamberg adlı tepeden fişek atmıştı. Bu fişekler ise artık ordunun nehrin beri yakasında Viyana'ya 5 - 10 kilometre uzaklıkta olduğunu ilan ediyordu. Kale ve Kahlenberg'den karşılıklı atılan fişekleri Osmanlılar da görmüş olmalıydılar.

Son büyük taarruz 8 Eylül'de yine Löbel Burcu'na yapıldı. Bir kez daha bolca kazan humbarası ve taş gülleler atarak garnizonu taarruz öncesi sindirme amacı güdüldü ve öğle üzeri 2:00'de iki lağım ateşlendi. Bu sefer burçtan düşen parçayla artık Löbel'in ucu ve Burg Burcu'na bakan yan duvarı hendeğe döküldü. Burg'un Löbel'e bakan yanı 4 Eylül'de yıkıldığına göre artık iki burç birbirlerine ateş desteği veremezdi. Aralarında uzanan sura çapraz ateş tehdidi olmadan saldırmak bundan böyle mümkündü. Ne var ki lağımlar gene tepeye bir dolgu yol açmadılar. Çok adamla bir saat içinde 2 taarruz yapıldı. Osmanlılar hendekteki domuz damlarından ve burcun tepesinden yağan kurşunları hiçe sayıp tepeye çıktıkları vakit toplar yakın mesafeden üzerlerine kırık nal, çivi ve kurşun boşalttılar. O çağda toplu piyade saldırısını kırmanın en etkili yoluydu bu. Aşırı sıcağın altında büyük gülleler atan toplar da devreye girince bir kez daha püskürtüldüler. Zayiat rakamları net olmamakla birlikte görgü tanıkları karşılıklı çok kayıp verildiği konusunda uzlaşmaktadırlar.

İmdadın yetişmesine ramak kalmışken Osmanlıların inatla lağımlara devam etmesi garnizon açısından kaygı vericiydi. Perdenin

dibine lağım getirip 'hazne bağlamaları' (duvarın dibine barut haznesi döşenmesi) mutlaka engellenmeliydi. Sabah 10:00'da girişilen karşı lağım teşebbüsü başarısız olunca kaledeki kumandanlar son bir çare Löbel'in kazamatını açıp 30 - 40 adım ötedeki lağımcılara saldırmayı teklif ettiler. Ta Hititlerden beri sur temelini tonozlu/kemerli yapma tekniği bilinir. Kemer boşluklarını kazamat denilen odacıklara dönüştürüp dış tarafa bakan mazgalları açarak düşmana baskın vermek böylece mümkün oluyordu. Gelgelelim yer altında dövüşme düşüncesi Viyana'nın gönüllü lağımcılarını irkiltiyordu. Bu durumda kazamatı açmak resmen Osmanlı lağımcısını içeriye buyur etmek demekti. Dolayısıyla Starhemberg teklifi reddedip var gücüyle kent içinde tahkimat kurmaya koyuldu. Son savunma hattı düşerse kente girecek yeniçerileri imdat ordusu yetişene dek birkaç gün oyalamak zorundaydı. Garnizonun 4, 6 ve 8 Eylül'de üç büyük taarruza dirense de bir dördüncüsüne göğüs gerebileceği kuşkuluydu. Doğrusu şu ki her şey Osmanlıların saldırı azmine ve baskıyı sürdürme kararlılığına bağlıydı ama onların da takati bitmiş gibiydi.[82]

İndirilemeyen Son Darbe: Surlara Lağım

9 Eylül günü herhangi bir taarruz olmadı. Osmanlılar bu gece sura bitişik bölmeleri çok kayıp verme pahasına kısmen ele geçirdiler. Bu ana değin perdeye lağım ilerletmek güç olmuştu. Garnizon burçlarda olduğu gibi perde önüne de büyük çukurlar oluşturan devasa humbaralar atarak lağımları açığa çıkarıyorlardı. Araziyi düzleyip lağıma devam etmek çok zaman almaktaydı. Bölmelerin zaptı lağımcının işini kolaylaştırdı. Zira uzaktan lağım dehlizleri kazmak yerine perde duvarın dibini kuyu kazar gibi kazıp lağım haznesi bağlayabileceklerdi. 10 Eylül'de lağımlar işlenirken kaleye yoğun top-tüfek ateşi açıldı. Orta koldan Rumeli askerinin perdeye el vurmasıyla surlara beşinci sıçan yolu da artık ulaşmıştı. 4.18'de Burg Tabyası üzerinden kale duvarına giden tek sıçan yolu Rumeli koluna

82 Valcaren, 87-89, 94-96; Ackerl, 71 (Katip Hocke'un tanıklığı: 6 Eylül); Cacavelas, 109, 113; *The Present State*, 42-43; Jones, 143-44; Rycaut, 116-17; Wheatcroft, 160-63; Stoye, 241-43; Barker, 278, 419-20.

4.30 Kuşatmanın son günlerinde metris ve siçan yolları

aittir. Onların da lağıma başlamak üzere olduğu haberi Kara Mustafa Paşa'yı bir hayli sevindirdi. Murad Giray birkaç güne kalmaz imdat ordusunun varacağını bildirmiş ve sadrazam düşmanı karşılamaya yönelik önlemler almaya başlamıştı. Bu nedenle lağımın 11 Eylül seher vaktine yetiştirilmesini emretti. Esirî Hasan son hücumlar işe yaramayınca son kertede tüm lağımları aynı anda patlatıp duvarın tamamını çökertme fikrinin hâsıl olduğuna dikkat çekmektedir. Hiç değilse surda birçok gedik açılıp hepsine topluca hücum ederek kaleye girmek mümkün olacaktı. İmdat ordusunun kaleden ümidini kesip çekileceği umulmuştu. Şayet saldırırsa kale fethedildiğine göre tüm ordu üstüne çullanabilecekti.

10 Eylül'de garnizon Burg Burcu altında işlenen iki lağımdan birini tespit etti ki biri yeni varan Rumeli koluna aittir. Onlar iptal etmeye fırsat bulamadan Rumeli Beylerbeyi gece 11:00'de alelacele bu lağımı attırdı. Gediğe yakın patlayan lağım Teşrifatçıbaşı'ya göre burçta zayiata yol açmıştır. Nemçe kaynakları ise patlamayla gediğin biraz daha genişlediğini ama pek tesirli olmadığını belirtirler. Gece kaleden yine pek çok fişek ateşlendi. Osmanlılara göre bu fişeklerle kale 'açlıkdan öldük ve ateşden tutuşduk ve yandık. Bize meded! İmdada erişin' diye haykırıyordu.

Starhemberg'in planı uyarınca 10 - 11 Eylül tarihiyle hazır olan art savunma hattı kalas ve topraktan manialar; burçlar ve perdenin hemen arkasına düşen sokakların başlarına gerili zincirler; ve surun ardındaki berkitilmiş evlerden ibaretti. Ayrıca Osmanlıların yürüyüş hızını kesmek için civar sokaklara çivi ve benzeri sivri hurda metal saçıldı. Burg Burcu'nun arkasındaki Ortaçağ'dan kalma İspanyol burcunda ve perde üstünde manialar ve top bataryaları kuruldu. Son saldırıda yıkıntıya dönen Löbel mıntıkasına da pek çok top yığıldı. Elde kalan son askerler büyük taarruza karşı tam tekmil surlarda tutuluyorlardı. Starhemberg derme çatma hattın birkaç gün dayanacağını umuyordu ama pek çok kimse onun kadar iyimser değildi.

11 Eylül'de Osmanlılar sabah erkenden yine en ağır topları ile ateşe başladılar ve 2 saat boyunca hiç olmadığı kadar şiddetli bir biçimde kale duvarlarını dövdüler. O esnada Viyana'da olan Huhn ise öğleden sonra imdat ordusunun yaklaşması sebebiyle lağım kazılarının yavaşladığını tahmin etmişti. Ayrıca on yıllık esaretine kaçarak son veren bir firari kenttekilere Osmanlı ordugâhının imdat ordusu yüzünden manevi çöküntü içerisinde olduğunu ifade etmişti. Saat 5'e doğru ise Türklerin yığınlar hâlinde tepelere gittikleri görüldü. Akşam olduğunda yeniçeriler hendek içindeki tabyaları toprak yığa yığa o kadar yükseltilmişlerdi ki keskin nişancılar Hofburg'un üst katlarında geceleyen garnizon erlerini avlamaya başlamışlardı. Kale duvarına açılan lağımlara gelince, beş lağım deliği bugün hedeflerine üçer metre daha yaklaştılar. Hoş, Silahdar'a göre artık çok geçti 'Altmış gün muhasara heba olup' gitmişti. Oysa görgü tanığı Teşrifatçıbaşı lağımların ilerlemesini anlattıktan sonra böyle bir yorum yapmaz. Ertesi güne geçip muharebeyi anlatmaya koyulur. Demek ki o gün orada bulunanlar son ana kadar bu lağımlara bel bağlamışlardı.[83] Zaten kaledekiler ve imdat ordusu muharebe günü metriste bırakılan askerlerin az ötede cereyan eden müthiş çarpışmayı tınmayıp metris boşaltma emri gelene dek kaleye top ve tüfek atmalarını hayretle

83 Teşrifatçıbaşı, 117-121 [74b-78a]; Silahdar, 873-77 [116b-117a]; Esirî Hasan, 1398 [357a]; Ackerl, 119-20 (Huhn'nun tanıklığı); Rycaut, 117; Barker, 278-79; Stoye, 242-43, 250; Wheatcroft, 163.

izlediler. 12 Eylül gecesi her şeyden habersiz lağım dehlizlerinden çıkan Osmanlı lağımcıları sayesinde muharebe günü lağımların çoktan hedefe ulaşıp barutla doldurulduklarını ortaya çıkı (bkz. 5. Bölüm). Demek ki Viyana sadece birkaç saat farkla kurtulmuştu!

Bu yüzden türlü rivayetler türemiştir. Kimileri bu lağımların atılmamasını siperleri boşaltma telaşı içine düşen kul kethüdasının ihmalkârlığına bağlar. Silahdar'a göre Rumeli kolunda 4 lağım ile Zağarcı ve Saksoncu kolunda hazırlanan birer lağım kale duvarının dibinden 9 metre aşağıda hazır oldukları hâlde atılamamışlardı. Garnizona mensup bir subay olduğunu iddia eden gizemli bir yazar ise muharebe günü Löbel Tabyası tarafında atılan iki lağımın 3 adamın sığabileceği genişlikte bir gedik açtığını ileri sürer. Güya Starhemberg Osmanlıları iki ateş arasında bırakacak bir huruca kalkışmak için askerlerini burada topladığından hücumu göğüsleyebilmişti. Derhâl dizdirdiği 10 top ile salkım ateşi açarak gediğe yapılan iki hücumu yarım saatte püskürtmüş ve sonra da metristeki 4000 yeniçeriyi biçmişti.[84]

Bu rivayetler bir yana metrislerde inatla sürdürülen kuşatmaya, lağımcıların geceye kadar süren faaliyetine ve nihayet Esirî Hasan'ın görgü tanıklığına bakarak muharebe esnasında bile kaleyi düşürme çabasından vazgeçilmediği açıktır. Şimdi bu bilgiler ışığında hasımların kader gününe nasıl hazırlandıklarına bakabiliriz.

84 Silahdar, 877 [117a]; De La Croix, 186; *The Present State*, 44-47; Dalérac, 94. Garnizon o gün üç ayrı huruç yaptığını öne sürer.; Ackerl, 121 (Huhn'nun görgü tanıklığı).

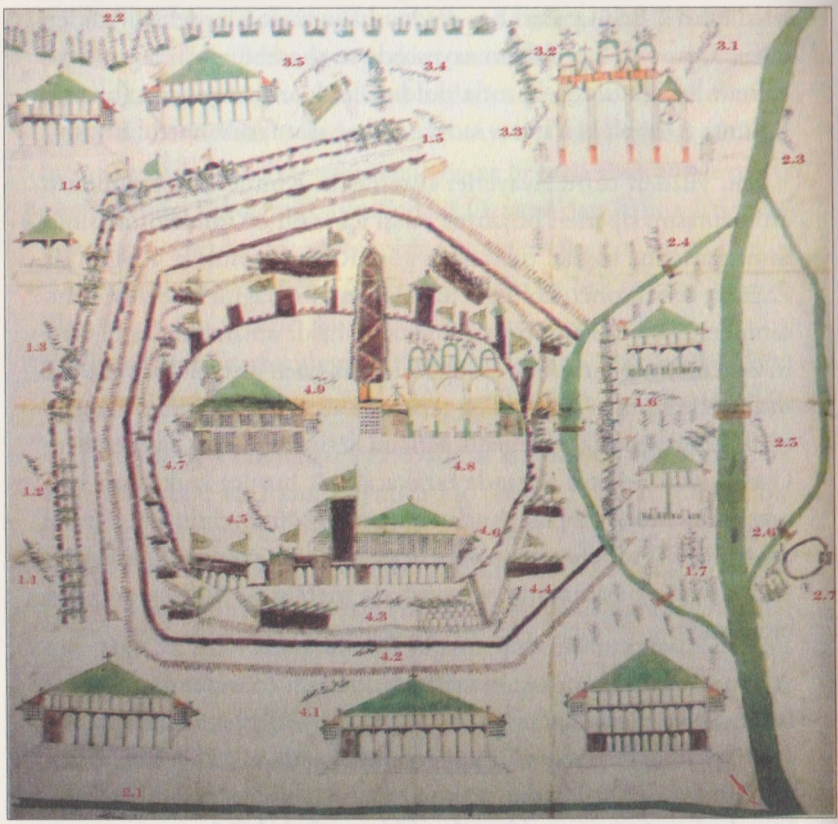

4.31 Viyana Kuşatması'nı gösterir bir Osmanlı krokisi

Kuşatma Planı*

1.1 *Osman Paşa-zade Ahmed Bey koludur* – Burg Burcu karşısındaki sağ kol

1.2 *Yeniçeri Ağası koludur* – burada aslında Zağarcı kolu olup Yeniçeri Ağası merkezdeydi

1.3 *Kara Mehmed Paşa koludur* – Burg Burcu karşısındaki sağ kol

1.4 *Veziriazam tabyasıdır* – Burg Tabyası karşısındaki merkezde bulunan Taşra tabya (Rotenhof)

1.5 *Defterdar Ahmed Paşa koludur* – Löbel Burcu karşısındaki sol kol

1.6 *Adada Hızır Paşa koludur* – Prater (Leopoldstadt)

1.7 *Adadaki Nemçe kralı bağçesidir* – Alte Favorita (Eski Favorita/Augarten)

* Planın analizi için ayrıca bkz. Kreutel, 123-25 ve Ackerl, 68-69.

Dağ, nehir ve köprüler

2.1 *Boğazdan gelen ırmaktır* - Viyana Deresi (doğu mıntıkası)

2.2 *Beç Kalesi'nin üst yanındaki (?) dağdır* – Alaman Dağı/Viyana Ormanı

2.3 *Tuna Nehri'dir*

2.4 *Adaya geçtiği köprüdür* - Osmanlıların yaptığı köprü

2.5 *Tuna üzerindeki odun köprüdür* – Prater'i diğer adalara bağlayan Viyana köprülerindendir ki daha yukarıdadır

2.6 *Hüseyin Paşa[nın] gark olduğu köprüdür* – Prater ile Tabor (Nemçe ordugâhı) arasındaki Viyana köprülerindendir ki daha yukarıdadır

2.7 *Palanka* – Dük Karl'ın imdat ordusuyla birleşmek için 22 Ağustos'ta terk ettiği Tabor

Muharebe

3.1 Taburun geldiği yolda olan kilisedir - Klosterneuburg

3.2 Küffar toblarıdır

3.3 Küffarun taburu geldiği yerdir

3.4 Tabura karşı kurulan toblardır - Türkenschanz

3.5 Küffar geldikde vezir-i azam karşu varub oturduğu sayebandır (gölgelik çadır) - Türkenschanz

Viyana istihkâmları ve kenti

4.1 *Hendekten taşra olan parmaklıklardır* – şarampo inişindeki kazıklar

4.2 *Sulu hendeğidir* – kalenin doğu mıntıkası

4.3 *Sultan Süleyman döğdüğü tabyalarıdır* -

4.4 *Hendeğün iç yanındaki parmaklıklarıdır* – hendek sonundaki (*escarpe*) bölmeler (*fausse-bray*)

4.5 *Tasvir-i Beç Kalesi'dir. Aynı misl (?) olundu*

4.6 *saraydır* -

4.7 *Kenarda olan saraydır*

4.8 *Manastırdır* – Aziz İstefan Kilisesi. Tepesinde bir kızıl elma ile tasvir edilmiştir

4.9 *Çerkes Meydanı'dır.* – Söylenceye göre I. Viyana Kuşatması'nda açılan gedikten şehre atıyla girip bu meydana kadar dövüşerek ilerleyen Çerkes Dayı'nın cesedi atıyla beraber mumyalanıp kentin bu noktasına bir anıt gibi dikilmiştir.

Beşinci Bölüm
ALAMAN DAĞI MUHAREBESİ

Kara Mustafa Paşa'nın Viyana Ormanı denilen yüksek engebeli arazide gerekli güvenlik önlemlerini almadığı ve sonuçta buradan gelen imdat ordusunun verdiği baskınla bozguna uğradığı genel geçer bir kanıdır. Gelgelelim, bu kanı ancak ana hatlarıyla doğrudur. Ardında neyi niçin yaptığına dair bir belge bırakmadığına ve tüm ilgili yazışmalar Viyana Bozgunu'nda ordugâhta kaldığına göre ancak ne olduğuna bakıp nedenleri üzerine fikir yürütebiliriz. Klasik askerî tarihçilik yönteminden şaşmayıp kronolojik sıra ile karşılıklı hamleleri değerlendirerek bir sonuca varmak yine en doğrusu olacaktır. Hasımlar birbirlerinin hamlelerini ne zaman öğrendiler, ne kadarını idrak ettiler ve hangi niyetlere yordular? Bu sorulara verilecek cevaplar neyin ne zaman ne kadar bilinebileceğinin sınırlarını çizer ve hâliyle gelişmelere verilen tepkileri daha isabetli değerlendirmemizi sağlar. Osmanlı kaynaklarının yeterince ayrıntılı olmaması ve yabancı kaynakların ise çelişkileri bu işi güçleştiriyor. Aşağıda imdat ordusunun Ağustos sonunda birleşmesinden muharebeye kadar geçen sürede yapılan karşılıklı hamleleri ele alacağız.

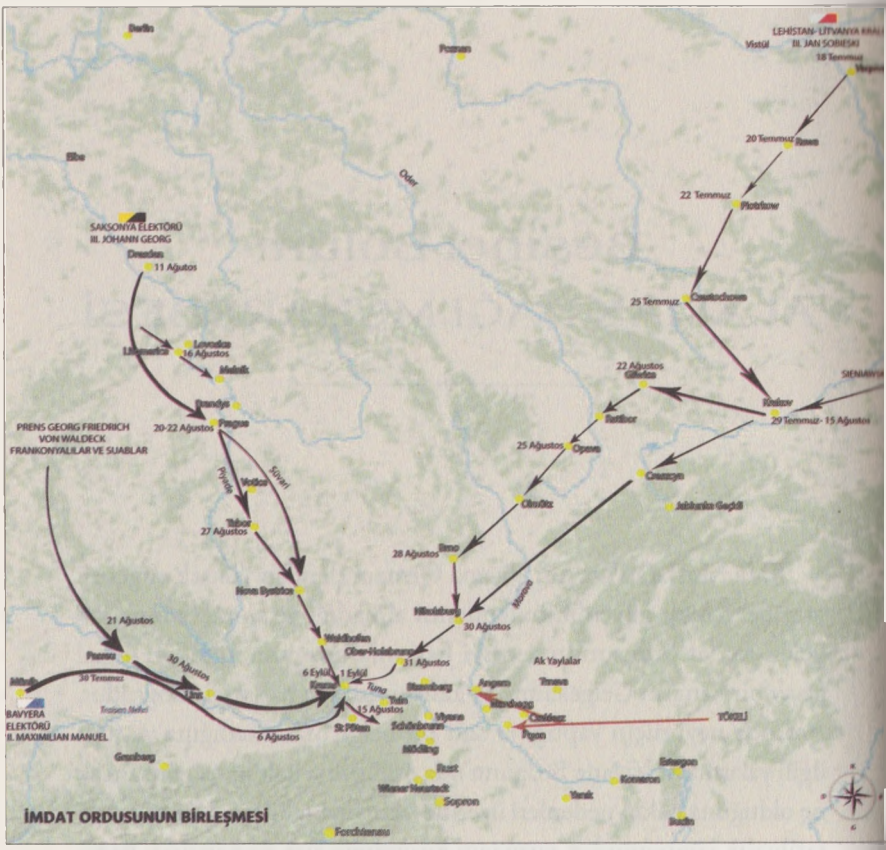

5.1 İmdat ordusunun birleşmesi

İMDAT ORDUSUNUN BİRLEŞMESİ

İmparatorluk hükümeti hatırlanacağı gibi Dük Karl'ın Viyana Ormanı güzergâhından şehrin imdadına koşma planına tam 21 gün boyunca cevap vermemişti. Nihayet 23 Ağustos'ta gelen cevap güzergâh önerisini onaylamakla birlikte onu tüm ordular birleşmeden Viyana'ya gitmekten men ediyordu. Dük Karl bu cevabı beklemeden Tulln tarafına tombaz köprü yapımı için 16 Ağustos'ta Kumandan Dünewald emrinde birlikler sevk etmişti bile. 22 Ağustos'ta ise ona Tuna'nın güneyine geçip köprü mahallini kazıklı istihkâmla koruma altına almasını emretti. Tulln Ovası'nda küçük Tatar birlikleri gö-

rülse de geçiş rahat oldu, herhangi bir mukavemet yoktu. Daha 17 Ağustos'ta bu civarda duran 6000 Tatar, Baron Degenfeld emrindeki Bavyeralıları görünce kaçmışlardı. Viyana'ya derhâl yürüme önerisi kabul görmese bile Dük Karl bunu artık o kadar önemsemiyordu, çünkü 21 Ağustos'tan beri Sobieski'nin (16 Ağustos tarihli mektubu sayesinde) hızla gelmekte olduğunu biliyordu.

23 Ağustos'ta Dük Karl Tulln'a gidip nehrin kuzey yakasında Tuna Çayırları (Donauauen) denilen bataklık arazide bizzat keşfe çıktı ve 2 adet tombaz köprünün güney yakadan kuzey yakaya doğru kurulmasına karar verildi. Kuzey yaka geçişe pek de uygun değil gibiydi. Tuna'ya inen söğütlü bataklıklarda binlerce askerin ordu ağırlığıyla ve toplarla geçmesi için yol açılması şarttı. 1600 civarında amele canla başla çalışırken Osmanlıların Tuna'nın öte yakasındaki bu uzak köşeye büyük süvari kuvvetleri göndermeyeceklerini varsaymak zorundaydılar. Yanılmadılar. Oysa evvelki evvelce işaret ettiğimiz gibi 10 Ağustos'ta Caprara'yı Tulln'a getiren divan çavuşunun buradaki askerî faaliyetleri ve köprü inşası hazırlıklarını fark edip sadrazamı uyarması beklenirdi (bkz. 4. Bölüm).

Dük Karl'ın yaklaşmakta olan Lehlerin Tuna - Morava arasını koruyacağına güvenerek yerini terk etmesi aceleci bir tavırdı (bkz. 4. Bölüm). Bataklık keşfinin ertesi günü Karl apar topar dönüp Osmanlı-Tatar-Macar kuvvetleriyle Bisamberg Muharebesi'ne tutuşmak zorunda kalmıştı. Şayet yenilseydi, Lehler buradan geçerek imdat ordusuna katılamayabilirler ve Viyana önlerinde Osmanlıları alt etmek mümkün olmayabilirdi.[1]

Stetteldorf Konferansı: 3 Eylül 1683

Bisamberg Muharebesi'nden sonra artık imdat ordusunun birleşmesine günler kalmıştı. 31 Ağustos günü Sobieski, Dük Karl ve Waldeck'in buluşması (Tulln yakınlarında Ober-Hollabrun'da) savaşta

1 Stoye, 244; Barker, 292-93, 312; Wheatcroft, 167. Dokuz bin Bavyeralının İskender Köprüsüne geldiğini Dük Karl'ın ordusunda görevli Taaffe henüz 17 Ağustos'ta kardeşine yazmıştı bkz. *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 9 (kardeşi Carlingford Kontu'na, 17 Ağustos).

yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Prens Waldeck, Frankonya ve Suabya askerleri ile 30 Ağustos'ta Linz'e varmıştı. Bu ilk buluşmayı 3 Eylül tarihli meşhur Stetteldorf Konferansı takip etti. Konferansta başkumandanın kim olması gerektiği ve hangi rotadan Viyana'ya gidileceği meseleleri ele alındı. Kuşkusuz üç hükümdarın olduğu (Sobieski ve Saksonya ile Bavyera elektörleri) bir orduda başkumandanlık meselesinin çözümü kolay değildi. Avrupa'da imparator unvanı taşıyan tek hükümdar Leopold olduğuna göre orduya katılması durumunda onun başkumandan olmasına prensipte kimse itiraz etmedi. Aksi durumda Sobieski'nin başkumandan olması konusunda uzlaşma sağlandı, çünkü içlerinde Osmanlılarla savaş tecrübesine sahip tek kumandan oydu. Hem bu payeyi gerçekten çok istemekteydi. Sobieski'yi gücendirmemek için İmparator Leopold'ün ordudan uzak tutulmasına karar verildi. Sobieski'nin başkumandanlığı ise sembolik olup asıl organizasyonu Dük Karl üstlenecekti. En azından Alman tarihçiler böyle derler. Polonya tarihçileri ise Sobieski'nin gerçek kumandan olup zaferi de onun kazandığını savunagelmişlerdir. Her ne ise başkumandanın altında her kumandanın kendi ordusuna komuta etmesi prensibi kabul edilerek başkaca kavga çıkmasının önü kesildi.[2]

Leopold sonuna kadar imdat ordusunun başında Viyana'ya girme hayallerinden henüz vazgeçmemişti. Kesin bir dille orduya katılmaması talebi ona iletildiğinde Tuna'dan aşağıya doğru bir sal üstünde ordusuna gidiyordu aslında. Cevabi mektubunda, "oraya bu kadar yakın olduğum hâlde niçin gelmeyeyim, anlayamadım" diye sitem etmiş ve "bu akşam Klosterneuburg'da olacağım, bunu *birilerine* ayak bağı olmak için değil" halkına ve askerlerine moral olsun diye yaptığını eklemişti. Yine de sonunda payitahtını kurtarmak uğruna gururunu bir kenara bırakıp bu emr-i vakiyi kabullendi ve zafer haberi gelene dek salında oturdu. Sonraları Voltaire'in muzipçe ifade edeceği gibi zafer günü 'imparator hariç tüm imparatorluk' Viyana'da idi. Son bir çabayla kendinden önce 'bir başkasının' (bu Sobieski

2 Dalérac, 85; Cacavelas, 99, 103; Barker, 309-10, 323; Ackerl, 137.

oluyor) Viyana'ya girmesini yasaklasa da Viyana'yı kurtaran muzaffer kumandan olarak kente ilk giren Sobieski olacaktı.[3]

Leh töresince krallar belli bir hanedandan gelmeyip soylular meclisi tarafından seçilmekteydiler. Leopold, Sobieski'nin gururunu okşamak amacıyla ona Viyana'ya tek başına bile gelse Türklerin korkup kaçacağını yazmıştı ama krala 'Majeste' unvanını layık görmemekteydi. Bu durum seçilmiş krallara karşı 'aileden' kral olanların küçümseyici tavrını gösterir. Öte yandan Dük Karl ve Sobieski'nin baştan beri iyi anlaşması imdat ordusu için bir şanstır. Dük Karl, imparatorun aksine, 31 Temmuz tarihli mektubunda 'Majesteleri' unvanını kullanarak Sobieski'yi pohpohlamasını bilmişti. Sobieski de bu eski rakibi ile ilgili olumlu kanaatler geliştirmişti. Hatta anlattığına göre buluşma tarihindeki yemekte Karl sarhoş olup oracıkta öğrendiği Lehçe karşılıklarıyla tüm gece Sobieski'ye 'baba', kendine 'oğul' ve Leh prensine 'kardeş' demiş durmuştu; bu durum Sobieski'yi pek eğlendirmiştir.[4]

Güzergâh meselesine gelince, Viyana Ormanı yolu kolayca kabul gördü. Dük Karl'ın baştan beri bu rotayı savunduğunu ve Sobieski'nin de 22 Temmuz'da ona yazdığı mektupta Tuna'yı Pojon'dan geçip Osmanlılara güneyden saldırma teklifini reddederek Viyana Ormanı rotasını önerdiğini söylemiştik. Toplantıda tüm birliklerin geçiş için 5 Eylül'de köprübaşında buluşmaları ve nihayet 6 - 7 Eylül gibi köprülerden geçmeleri karara bağlandı. Nemçe ve Leh orduları Tulln'daki tombaz köprülerden geçeceklerdi. Saksonlar ise Krems'deki İskender Köprüsü'nü kullanacak ve geçiş güvenliklerini öncü Bavyera kıtaları sağlayacaktı. Bavyeralıların çoğunluğu neredeyse bir ay önce Tuna'nın Viyana yakasında, Traisen Nehri'nin Tuna'ya karıştığı yerde toplanmışlardı; burası Viyana'ya 80 kilometre mesafedeydi. Yürüyüş esnasında ikmal ve iaşe işleri ise Tuna yoluyla sağlanacaktı.

---

3 Kretschmayr, 61-62 (İmparatordan D'Aviano'ya, 13 Eylül). İtalik bana ait; Barker, 312; Malden, 75. Nüktedan Voltaire, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu 'ne kutsal, ne Roma, ne de imparatorluk' olarak tanımlamıştır.

4 Coyer, 309, Fletcher, 99-100; Dalérac, 340-348; Malden, 73-74; Ackerl, 107-108 (Sobieski'den Kraliçesi Marysieńka'ya, 31 Ağustos).

Yürüyüş düzenine gelince, ihtiyat kuvvetlerinin geriden takip etmesi en önemli karardı. Sonuçta, Osmanlılar Viyana Ormanı'nı güneyden dolanıp arkadan saldırabilirlerdi. Belirtmek gerekir ki bu konferans en baştan beri zihinlerde olan bir çarpışma ile Osmanlıları alt etme fikrine resmiyet kazandırdı. İmdat ordusu 9.5 km uzunluğundaki Kahlenberg - Rosskopf sırtını aşıp Osmanlı ordugâhını Rosskopf tarafından arkadan vuracak ve zaferden sonra mevsimin geçmesine rağmen Uyvar'a saldıracaktı. İmdat ordusu kaleye takviye birlik sokmak, garnizona erzak ve mühimmat göndermek, düşmanın iaşe hatlarına saldırarak kuşatmayı baltalamak gibi tercihlerde de bulunabilirdi. Bu kararla her ordunun üst kademesinde olması gereken ülkü ve amaç birliği sağlandı. Esir ifadelerinden de göreceğimiz üzere er seviyesinde bile nihai hedef konusunda kafalar netti. Ayrıca komuta kademesinde görev ve yetki alanları belirlendiği gibi kimin nereden yürüyüp nerede duracağı da hesaplanmıştı. Ordu Tuna'dan aşağıya güneydoğu yönünde sol kanat, merkez ve sağ kanat olarak üç yürüyüş koluna bölündü. Sol kanat kumandanı Dük Karl, merkez kumandanı Prens Waldeck ve sağ kanat kumandanı Sobieski idi.[5]

OSMANLILARIN MUHAREBE HAZIRLIKLARI

Vardı altmış güne bu ceng ü savaş; Fitne gösterdi her tarafdan baş
Haberin aldı ordunun küffâr; 'Âşıkın bir bilinmedik nesi var
Gönderub her milel [milletler] ana imdâd; Millet-i 'İseviyeden [Hristiyanlardan] istimdâd
Leh ve Çeh [ve] Nemçe ve Franse-i yezîd; Her tarafdan gerek karib u ba'id [uzak ve yakın]
Millet-i vâhid [tek millet] oldu çün küffâr; Âsumân ü zemîni [göğü ve yeri] tutdu gubâr [toz][6]

Viyana Ormanı'na Yönelik İlk Osmanlı Teşebbüsleri

Stetteldorf Konferansı'ndan bir gün sonra Seradly'nin sorgu ifadesi sayesinde Osmanlılar hasımlarının planlarını kabaca öğren-

5 Stoye, 245-48; Wheatcroft, 167-69.
6 Subhî, 39b.

mişlerdi: Osmanlıları metriste basmak! Bu nedenle kuşatmanın son haftasında dikkatlerini Viyana Ormanı'na yönelttiler. Osmanlı kaynakları 4 Eylül öncesinde bu bölgede yürütülen askerî faaliyetlere asla değinmeseler bile Osmanlılar aslında burayla hiç ilgilenmemiş değillerdi. Osmanlı kuşatmalarında metriste görev almayan askerlerin kendi kendilerine çete kurup civar yerlere talana gitmeleri çok yaygın bir durumdu. Doğrudan serdar-ı ekrem emri veya onayı ile olmayan bu tür maceralar çok önemli sonuçlar doğurmuyorlarsa Osmanlı kaynaklarına pek de yansımazlar. Neyse ki Nemçe kaynakları Viyana Ormanı'ndaki Klosterneuburg gibi çok stratejik bir yere Osmanlıların tam üç defa saldırdıklarını ama alamadıklarını anlatmaktadırlar.

Bu manastır kasabasına ilk ve ikinci saldırı 17 ve 19 Temmuz'da yapıldı. 16 Temmuz'da Prater Adası'nı işgal eden Osmanlılar kanımızca bir kolla da yalı yolu dedikleri Tuna'ya paralel uzanan ana yoldan yukarı doğru çıkıp Klosterneuburg'a ulaşmış olmalıdırlar. Ayrıca Tatarlar Tulln Ovası'nda yalı yolunun yukarı ucundan girip buraya varmış olabilirler; nitekim Leopold'un kaçtığı günlerde Tatarların Krems civarında olduğunu bilmekteyiz. Klosterneuburg her iki saldırıyı da Dük Karl'ın gönderdiği takviyeler ve güçlü manastır duvarları sayesinde savuşturdu.

Üçüncü saldırı Ağustosun ikinci yarısında geldi. Bu tarihlerde Hüseyin Paşa meşhur mektubuyla Dük Karl'ın Krems'den Tuna'yı geçip saldıracağını ve Sobieski'nin gelmekte olduğunu bildirmişti (bkz. 4. Bölüm). Krems'den Tulln Ovası'na inildiğinde ancak iki yol izlenebilirdi. Ya imparator ve Baden Dükü Hermann'ın tavsiye ettiği üzere Wiener Neustadt'a çıkan güney rotasıyla Viyana Ormanı etrafından dolaşılacaktı ya da Dük Karl ve Sobieski'nin savunduğu üzere Klosterneuburg'a çıkan doğu rotası izlenerek Viyana'ya inen yalı yolu ve patikalar takip edilecekti. Tatarların ordugâhı güney rotasını tutacak bir konumdaydı. Kaldı ki Osmanlılar bu taraftaki kasabalardan erzak temin edebilmek için kuşatmada vazifeli olmayan birliklerin çoğunu bu bölgedeki askerî harekâtlarda ve ot biçme işlerinde kullanmaktaydılar. 15 Ağustos'tan sonra Bavyera ve Nemçe birliklerinin faaliyeti sonucu Tatarlar Tulln Ovası'nda

alan hâkimiyetlerini yitirseler bile hâlâ ufak baskınlarla istihbarat toplayabiliyorlardı.

Doğu güzergâhına gelince aynı rolü oynayacak gözcü-keşif birlikleri yerleştirmek şarttı. Kara Mustafa Paşa'nın buraya üçüncü defa bu tarihlerde saldırmasının nedeni Kör Hüseyin Paşa'nın uyarısı üzere Viyana köprülerinden Tulln'a kadar olan bölgede imdat ordusunu gözetlemek olmalıdır. Nasıl olsa nehrin buradan sonraki kısmını, batıya düşen Tulln - Krems hattını, Tatarlar gözetliyordu. Bu saldırı için Ağustos ayının 22 - 23 ve 24 - 26 tarihli günleri verilmektedir. Manastırın kararlı direnişi kadar Bisamberg yenilgisinin yarattığı moral bozukluğu başarısızlığa yol açmış olabilir.

Valcaren 31 Ağustos'ta bile Viyana Ormanı'ndan çatışma sesleri geldiğini, Osmanlıların bölgeye yüklü develer, erzak/mühimmat arabaları ve büyük top arabaları sevk ettiklerini belirtmektedir. Demek ki Bisamberg yenilgisi, Klosterneuburg'daki başarısızlık gibi etkenler nedeniyle Kara Mustafa Paşa hiç değilse Kahlenberg - Leopoldberg sırtında (yıkık Kamüldansiyen St. Joseph Manastırı'nda) bir karakol kurup buradan Klosterneuburg'a inen yolu gözetlemeye karar vermiş olmalıdır. 7 Eylül gecesi fişek atıp kente imdat ordusunun geldiğini müjdelemek üzere bu civara önden gönderilen küçük birlik bu iki yüksek noktayı Osmanlıların gözlem noktası olarak kullandıklarını ve hendek kazarak tahkimat kurmaya çalıştıklarını fark edecekti.[7] Demek ki, Osmanlıların ancak üç dört gün öncesinden muharebe hazırlıklarına başladıkları görüşü yanıltıcıdır. Bu görüşün temelinde ise Teşrifatçıbaşı'yı takipçisi Silahdar'ın yanlış anlaması yatmaktadır.

4 Eylül Gününün Sırrı

Teşrifatçıbaşı 4 Eylül tarihli olayları anlattıktan sonra imdat ordusunun yollarını tıkamakla görevli öncü kıtanın (birinci grup) ve ana muharebe kuvvetinin (ikinci grup) bir dökümünü verir. Sonra 8 Eylül tarihine geçer ve 9 Eylül başlığı altında birliklerin görev

7 Cacavelas, 87. Son Tatar saldırısı tarihini 15 Ağustos olarak verir; Stoye, 245-48, 251; Wheatcroft, 172; Barker, 313; Valcaren, 81.

yerlerinin belirlendiğini ifade eder. Silahdar, söz konusu ordu yoklamasının iki tarih arasındaki boşluğa sokuşturulmasına bir anlam verememiş olacak ki bu listeleri Kara Mehmed Paşa ve İbrahim Paşa'nın görev yerlerinin belirlendiği 9 Eylül günü bahsine taşır. Oysa tek bir günde hangi birliklerin seferber edileceğine karar verilmesi ve bu kıtaların hazırlıkları tamamlayıp görev yerlerine intikal etmeleri mümkün değildi. Benzeri örneklerden biliyoruz ki görev emri alanlar birkaç gün hazırlandıktan sonra sadrazamın izniyle görev yerlerine hareket ederlerdi. Teşrifatçıbaşı bir başka varakta bu listeleri tekrar kaydederken, "Asıl nüshada üç günlük vekayi' olmadığından *bu üç gün içinde bir mikdar asker ta'yin olunmağla burada kayd olundı.*" diyerek durumu açıklığa kavuşturuyor. Ne var ki pek çok araştırmacı Silahdar'ı takiben birliklerin 9 Eylül'de teyakkuza geçirildiğini ve görev yerlerinin saptandığını kabul edince Osmanlı muharebe hazırlıklarının muharebeden sadece üç dört gün önce başladığı izlenimi doğmuştur. Dolayısıyla Teşrifatçıbaşı'nın yaklaşık 5400 kişilik öncü kıta ile 23.000 kişilik ikinci grubun bir dökümünü muharebeden 8 gün önce vermesi de yersiz bulunmuştur. Oysa işin aslı başkadır.[8]

Seradly'nin sorgulandığı 4 Eylül'de Kara Mustafa Paşa İbrahim Paşa'yı apar topar Yanıkkale'den çağırmıştı. Teşrifatçıbaşı 'fermanla' teyakkuza geçirilen birlikleri 4 Eylül başlığı altında kaydettiğine göre sadrazam teyakkuz fermanını o gün vermiş olmalıdır. Bu emir, örneğin, 5 Eylül tarihinde verilseydi, Teşrifatçıbaşı'nın '5 Eylül' başlığı açması ve bu listeleri orada kaydetmesi gerekirdi. Oysa 5, 6, 7 Eylül'deki gelişmeleri kaydetmemiştir. Kara Mustafa Paşa'nın ufukta beliren muharebeye hazırlık olarak bir ordu yoklaması yaptırttığını ve 8 Eylül'de bir alay düzenleyip orduyu teftiş ettiğini Nemçe kaynakları kaydederler. 10 Eylül tarihli bir ordu yoklamasının muharebeden sonra ordugâhta bulunduğunu evvelce anlatmıştık (bkz. 4. Bölüm).

8 Teşrifatçıbaşı, 116-17 [74a]. Liste ikinci defa 17 Temmuz bahsine geçerken atladığı varak boş kalmasın diye sonradan muhtemelen kendisi tarafından eklenmiştir (85-87, [50b]). İtalikler bana ait; Silahdar, 873-74 [116b]; Kreutel, 97. Yazar Teşrifatçıbaşı'nın eserinin Londra nüshasını kullanmaktadır. Bu nüshada listenin 16-17 Temmuz bahsi arasında ikinci kez verildiğine dair bir şey söylemez.

Şayet Teşrifatçıbaşı bu işte görev almışsa üç dört gün boyunca günlüğüne ara vermek zorunda kalması normaldir. 170.000 küsur askeri içeren yoklama listelerini birleştirmek vakit almış olmalıydı. 4 Eylül tarihinde tamamlanan tımarlı yoklamasını da hesaba kattığımızda (aslı Viyana Milli Kütüphanesi'ndedir) kâtiplerin Eylül başından itibaren bir hayli meşgul oldukları anlaşılır.

4 Eylül günü Kara Mehmed Paşa da ihtiyata binaen kuruluş aşamasındaki öncü kıtanın başına atanmış olabilir; zira sefer yürüyüşü esnasında öncü kuvvetlerin kumandanıydı. Henüz görev yeri belli olmayan bu kıta tam mevcuda ancak izleyen günlerde ulaşacaktı. Bu ordunun nerede görevlendirileceği gelen istihbarata ve arazi keşfine bağlı olarak 9 Eylül'den önce belli olmadı. Zira Viyana Ormanı çok büyük bir araziydi. Fakat bu tarihten önce peyderpey Kahlenberg tarafına gönderildikleri anlaşılıyor. İbrahim Paşa'nın resmî ataması ise belirttiğimiz gibi geldikten bir gün sonra 9 Eylül'de yapıldı. Oysa onun çağrılma nedeni en baştan belliydi. Esirî Hasan'a göre sadrazam, onu kumandanların talebiyle imdat ordusuna karşı göndermek üzere çağırmıştı. Sarı Mehmed Paşa da benzer şekilde itirazlarında haklı olduğu anlaşılan paşanın ordunun moralini yükseltip işleri düzelteceği umuduyla Viyana'ya çağrıldığını belirtir.[9] İmdat ordusundan gelen haberlere göre hareket tarzı planı değişip durduğundan 4 - 11 Eylül arasına yayılan Osmanlı muharebe hazırlıkları çelişkiler ve muğlaklıklar ile doludur. 9 Eylül'den sonra tehdit algısındaki değişime bağlı olarak listeye yeni birlikler eklendi, bir kısmının görev yeri değiştirildi ve bir kısmının da görev emri iptal edildi. Teşrifatçıbaşı'nın tüm bu işlemleri ferman tarihinden dolayı 4 Eylül bahsinde kayıtlı bulunan listelere geriye dönük olarak işlediği anlaşılmaktadır. Hatta o hengâmede vazife emri değişen bazı birlikleri bir listeden diğerine aktarmayı unutabiliyordu.[10]

9 Esirî Hasan, 1399; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 157; Kreutel, 10.

10 Teşrifatçıbaşı, 116-19 [74a-77a]; 10 Eylül'de ikinci gruba katılan Bosna askeri listeye işlenirken yerlerine Prater'e gönderilen Saruhan askeri listeden düşülmemiştir. Yabancı kaynaklar ise Prater'de sadece Eflak-Boğdan kıtalarını anarlar. Aynı gün metristen çıkan Rumeli sol kol birlikleri her iki listede de görünmezler. Karaman askeri, Sivas askerinin yerine metrise girme emri

İMDAT ORDUSU (NE YANDAN) GELİYOR

Köprülerden Geçiş

Osmanlılar muharebe hazırlıklarıyla uğraşırken köprüden geçişler başlamıştı. Saksonların İskender Köprüsü'nden Viyana yakasına geçişleri sorunsuz oldu. Tulln Ovası'nda herhangi bir saldırıyla karşılaşmadan Bavyeralılarla birleşip ilk randevu yerinde çadır kurdular. Tulln'dan geçiş ise kolay olmadı. Sürekli yağmurlar nedeniyle nehir kabardıkça tombaz köprüler kırıldığından onarmak gerekiyordu. Yağmurlar kuzey yakada köprübaşına inen bataklı çayırda açılan yeni yolu da bozdu. Sobieski Eylül başında buraya vardığında ona hazır olduğu söylenen köprülerin henüz bitmediğini görünce canı sıkılmıştır. Belirtmek gerekir ki Tulln'a tombaz köprü atma fikri ilk defa 24 Temmuz'da İmparatorluk Hükümeti tarafından Karl'a yazılmış ve o da 31 Temmuz'da Sobieski'yi bu gelişmeden haberdar etmişti. 5 Ağustos ile birlikte köprü için gereken kayıklar toplanmıştı. Sobieski artık daha fazla beklemek istemediğinden yağmur dinince 6 Eylül'de köprüden ordusunu geçirmeye başladı. Geçiş ertesi gün yağmur altında sürdü. Erzak arabaları, toplar ve tüm diğer ordu ağırlığı ancak 9 Eylül'de karşıya geçirilebildiler. 7 Eylül günü Dük Karl da Nemçe ordusu ile geçti ve derhâl Albay Heissler emrinde 600 süvariyi fişek atıp Viyana'yı haberdar etmek için Kahlenberg sırtlarına gönderdi. Kuzey yakada köprüyü korumak için 3 süvari taburu ve 3000 Leh atlısı bırakıldı; Bisamberg yenilgisinden sonra Osmanlı-Macar kuvvetleri çekilse de tam yerleri bilinemediğinden kuzey yaka hâlâ onların tehdidi altındaydı. Güney yakada ise etrafta Tatar görünmüyordu. Öte yandan Leh ordusunda görevli olan Dalérac'a göre 8 Eylül gecesi duyulan "Allah!" narası Almanların ödünü patlatmıştı. Nemçe kaynakları Alman birliklerin savaşa arzulu olduklarını iddia ederken Dalérac onların sarık görse korkacak kadar moralsiz olduklarını gözlemlemişti. Çelişen görüşler iki müttefik arasındaki çekişmeye bir işarettir. 8 Eylül günü tüm ordu Tulln Ova-

---

aldığı hâlde listeden silinmemiştir. Oysa 11 Eylül'de metristen çıkartılan yeniçeriler ikinci grup listesine eklenmişlerdir.

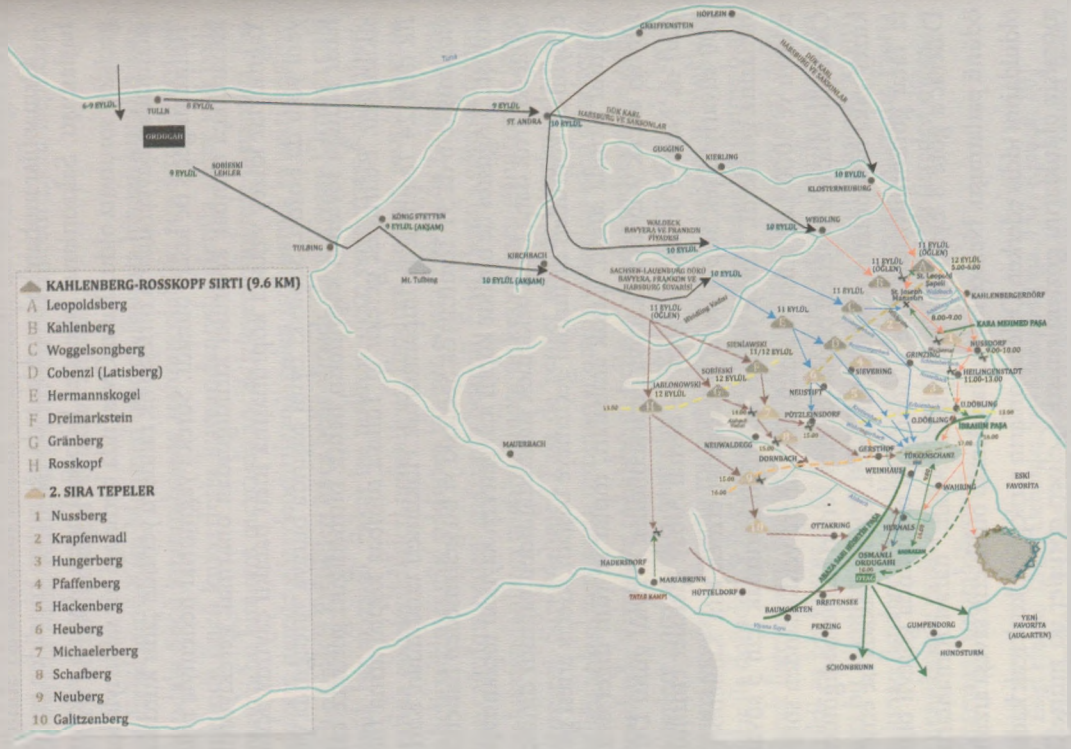

5.2 İmdat ordusunun intikal ve muharebe planı

sı'nda birleşti ve araziyi bilen imparatorluk avcılarının rehberliğinde ertesi günü harekete geçildi. Viyana Ormanı'na 3-4 gün içerisinde varılması umulmaktaydı.[11]

Kahlenberg - Roskopf Sırtına Tırmanma Hazırlığı

Viyana Ormanı denilen yüksek engebeli arazi Viyana'nın kuzeyinden güneybatısına doğru uzanan bir yay görünümünde olup pek çok tepe ve tepecikten müteşekkildi. Günümüzde özellikle Viyana'nın kuzeyine düşen sırta genel olarak Kahlenberg denilir. Silahdar buraya tümden Alaman Dağı diyor. Aslında Kahlenberg Tuna kıyısında yükselen ilk tepenin adıydı (5.2'de A). İmparator I. Leopold bu tepeyi kendi adından hareketle Leopoldsberg diye yeniden adlandırıp bunun yanındaki ikinci tepenin (Josephberg: 396 metre) adını Kahlenberg olarak değiştirdi. Tulln ile Viyana arası yaklaşık 35 km olup Tulln Ovası'ndan geçen iki ana yol bulunmaktaydı. Biri Tuna kıyısını takip eden yalı yolu, diğeri de St. Andra'dan Weidling Vadisi'ne çıkan virajlı bayır yoluydu. Bu yol takriben 9.5 kilometrelik Kahlenberg - Roskopf sırtına tırmanıp derin akarsu vadilerinden aşağıya Viyana'ya inmekteydi.

Kararlaştırılan yürüyüş planı muharebe planını andırıyordu. Arazi şartlarından dolayı piyadeler Tuna tarafına toplanırken süvariler sağa doğru kaydırılmıştır. Plana göre Nemçe ordusunu oluşturan Avusturya ve Alman kuvvetleri merkez ve sağ kanadı oluşturup üç kol hâlinde örgütlendiler. Tuna'ya en yakın olan Dük Karl'ın idaresindeki sol kol Nemçe süvarisi ve piyadesinden müteşekkildi; Elektör Johann Georg Saksonlarıyla bu koldaydı. Waldeck idaresindeki merkezin solunda Elektör Max Emmanuel'in emrindeki Bavyera kıtası ve Frankon/Suab piyadesi bulunuyordu. Süvari ağırlıklı merkezin sağına ise Waldeck'in altında Sachsen-Lauenburg Dükü Julius Francis'in komuta etmesine karar verilmişti. Bavyera, Frankonya ve Nemçe süvarisi bu koldan ilerleyecekti. Ordu dizilişinde sağ kanat o devrin savaş töresince en itibarlı yerdi. En sağdaki kol Lehistan ordusuna bırakıldı. Böylece Sobieski'nin gururu okşandığı gibi süvari ağırlıklı

11 Dalérac, 83; Cacavelas, 107; Malden, 78-9; Stoye, 248; Barker, 313.

5.3 Viyana Ormanı'ndaki yerleşimler

Leh ordusuna hareket alanı sağlandı. Zira burası eldeki haritalara göre tırmanışa kadar ve inişten sonra daha düz ve yayvan bir araziydi. Gerçi tırmanışa geçene dek Lehler Tulln Ovası'nda Tatarların yan saldırısına maruz kalabilirlerdi. Bir avcı ve keşif kolu (2000 asker) derhâl uzaktan Tatarların kampını gözlemek için Mauerbach'a gönderildi. Plana göre ordular bu zor arazide saf nizamıyla yürüyüp birbirleriyle teması kaybetmeden randevu yeri Weidling Vadisi'ne varacaklardı. Burada derhâl ön cepheyi oluşturup hatlarda gedik açılmamasına dikkat ederek tepelere doğru tırmanışa geçeceklerdi.

9 Eylül'de yürüyüş emri verilirken Osmanlıların 6 Eylül tarihli Burg Burcu taarruzunun başarısız olduğunu öğrenmek herkesi sevindirdi.[12]

Weidling Vadisi'ne Varış

9 Eylül günü seher vakti sol ve merkez yürüyüş kolları tarif ettiğimiz düzen içerisinde doğuya doğru yürümeye başladılar. Sadece 9.5 kilometre kadar ilerleyip tırmanışa geçecekleri St Andra yöresinde durdular. Lehler ise daha ilk günden geç kaldılar. Kampın en gerisinde bulunduklarından diğer kolların harekete geçmesini beklemek zorundaydılar. Kaldı ki, Sobieski ağırlıkların güney yakaya taşınması devam ettiği için işi ağırdan aldı. Tırmanışa geçecekleri Königstetten'e ancak akşam varabildiler. Yol boyunca her yerin evvelce Tatarlar tarafından yakılıp yıkıldığını görmüşlerdi.

10 Eylül sabahı Dük Karl kendi emrindeki sol kolu iki gruba ayırıp en kuzeydeki yalı yolu ile daha aşağıdaki Gugging-Kierling yolundan gönderdi; bunları süvariler takip ettiler. Bu yollar zaten anayol olduğundan nispeten bakımlıydılar. Temmuz başlarında köylülerin Tatar süvarisinin önünü kesmek için devirdikleri ağaçlar ve kurdukları manialar hâlâ duruyordu; bunların temizlenmesi gerekti. Nihayet öğleye doğru sol kol randevu yeri olan Weidling Vadisi'ne vardı.

Waldeck emrindeki orta kol ise sol kolun izlediği iki yolun daha güneyinde bulunan Hagenbach akarsuyunun berzahını bir süre takip ettikten sonra kuvvetlerini ikiye ayırdı. Piyadesini Kierling Ormanı'ndan Rotgraben üzerinden Weidling Vadisi'ne gönderdi. Süvarisi ise doğrudan vadinin üst taraflarına gönderdi. İki grup da randevu yerine öğlen vardılar. Lehler ise zaten geç başladıkları yürüyüşte çok zorlandılar. Yer yer kayalık ve sık ağaçlı olan Tulbing Dağı'nda ayrıca birçok dar geçit vardı. Tüm ağırlık ve toplarla tırmanmanın imkânsız olduğu anlaşılınca sadece sahra toplarını alarak yola devam ettiler. Üstelik Tuna'ya uzak olduklarından buradaki sallardan erzak da temin edememişlerdi. Atlar yem yerine yaprak yerken askerler aç kaldılar. Tüm gün ancak 3.2 kilometre yol alıp Kirchbach'a va-

12 Cacavelas, 109-113; Stoye, 250-51; Barker,313-14; Wheatcroft, 170-72.

rabildiler. Artlarından gelen toplar ise daha da gecikti. Sobieski'nin yakın çevresinde bulunan Fransız mühendis Dupont ise Lehlerin 28 topun tamamını tepelerden aşırdığını ama Almanların toplarını geride bırakmaya mecbur kaldıklarını iddia eder. En ileride olan kol izledikleri rotanın nispeten düz olmasından dolayı sol koldu ama aslında tüm kollar topları taşımakta bugün gayet zorlandılar.

Akşam kumandanlar Weidling'de kurulan karargâhta toplanarak ertesi günün yürüyüş planını yaptılar. Leopoldsberg ve Kahlenberg'i ele geçirmenin güvenli yürüyüş için şart olduğu saptandı. Burada sırasıyla St. Leopold Şapeli ve St. Joseph Manastırı bulunmaktaydı. 7 Eylül'de fişek atmak üzere önden buraya gönderilen birlik manastırın yıkıldığını ve Osmanlı birliklerinin burada hendek kazdıklarını görmüştü. Bununla beraber tüm bir sırtı işgal edip tahkimat kurmaya çalışmamışlardı. Bu durum Tanrı'nın bir lütfu olarak değerlendirildi. Tüm araştırmacılar sırt iyi tahkim edilmiş olsa buradan açılacak tüfek ateşinin bile yürüyüşü birkaç gün geciktirmeye yeteceğini söylemektedirler. O nedenle 11 Eylül sabahı önce buraların ele geçirilmesine karar verildi. Bu noktadan Viyana'ya uzaklık sadece 8 kilometreydi.[13]

Osmanlı Ordugâhına Ulaşan Haber

Viyana'dakiler 8 Eylül günü Löbel saldırısını savuşturduktan sonra merakla Osmanlı ordugâhını izlemeye koyuldular. Osmanlılar taarruz cephesi dışında kalan sektörlerde (St. Marx, Wiener Berg, Hundsturm) kurulu süvari ordugâhlarını kaldırıyorlardı. Kimi aşağı yukarı telaşla at sürerken diğerleri at ve develere yük bağlıyordu. Metristekiler kale üzerinde baskıyı sürdürme kaygısıyla olsa gerek hiç olmadığı kadar şiddetli bir top ve humbara ateşi açtılar; iki namaz arası sadrazam metrise gidip askerlerine cesaret vermişti. Gelgelelim, 9 Eylül sabahı kaleye getirilen bir 'Türk' esiri Osmanlı ordusunda

13 Wheatcroft, 172; Coyer, 319 ve Dalérac, 87-88, 91. Dupont, Dalérac'ın kendisine yönelik eleştirilerine cevap vermek için vefatından çok sonra basılan bir eser yazmıştır (Philippe Dupont, *Mémoires pou servir a l'histoire de la vie et des actions de Jean Sobieski III. Du Nom Roi de Pologne*, Varşova, 1885); Barker, 314-16.

imdadın geldiği duyulunca büyük kargaşa çıktığını ve herkesin endişeye kapıldığını itiraf edecekti.

Dediğimiz gibi 4 Eylül istihbaratına binaen derhâl teşkil edilen öncü kıta ile ikinci grubun görev yerleri henüz net değildi. Fakat 8 Eylül'de Mısır askerinin kaleye mektup taşırken yakaladığı bir ulaktan Nemçe ordusu ve Lehlerin 'İskender Köprüsü'nden' geçip ağırlıklarını nehrin öte yakasında bırakarak piyade ve süvari olarak 200 topla yürüdükleri öğrenildi. Ayrıca Dalérac, dağ geçitlerinde hayvan otlatan Osmanlıların Lehleri görünce derhâl kaçtıklarını ifade ettiğine göre 9 Eylül'den itibaren imdat ordusunun yürüyüş rotalarını Osmanlıların fark etmesi beklenirdi. İmdat ordusunun Viyana Ormanı gibi geniş bir arazide tam olarak hangi yoldan geleceği hâlâ bir muamma olduğu için Kara Mustafa Paşa 8 Eylül'de kendi adamlarından olup Karahisar-ı Sahib Sancağı'nı verdiği Deli Ömer Bey'i bir keşif kolunun başında ileriye gönderdi. Deli Ömer Bey'in raporunun içeriğini bilmesek de sağladığı istihbarat üzerine akşam bir toplantı yapıldı. Bu esnada Murad Giray Han'dan bir 'şapkalı Nemçe' esiri gelmiş ve zikrettiğimiz esir ulağın ifadesini doğrulamıştı. Artık imdadın Viyana Ormanı dolaylarından geleceği kesinlik kazandığı için metriste görevli vezirler, beylerbeyleri, yeniçeri ağası, kul kethüdası gibi yüksek ricalin katıldığı toplantıda önemli kararlar alındı. 9 Eylül seher vakti sadrazamın hendek başındaki tabyasından çıkıp kendi birlikleriyle otağına taşınması kararlaştırıldı. Ayrıca Löbel Burcu civarında görevli olan Binamaz Halil Paşa (Sivas Beylerbeyi) ile Burg burcu civarındaki Deli Bekir Paşa (Halep Beylerbeyi) askerleriyle metristen çıkıp öncü kıtaya katılma emri aldılar.[14]

Osmanlıların Arazi Keşfi: Büyük Yanılgı

9 Eylül günü sabah sadrazam otağında bir toplantı daha yaptı. Sipah ve silahdar ağası ile cebecibaşı ve topçubaşı haricinde Sarı Hüseyin Paşa, Kara Mehmed Paşa ile bir gece önce yeni vazife emri alan Bekir Paşa ve Halil Paşa bu toplantıya katılmışlardır. Teşrifatçıbaşı

14 Dalérac, 87; Valcaren, 94; Rycaut, 116-17; Teşrifatçıbaşı, 117-19 [74a-76a]; Silahdar, 873-76 [116b].

ve Silahdar katılımcılar arasında İbrahim Paşa'nın adını anmazlar. Bir saat süren toplantıdan çıkan karara göre metristeki askerler metriste kalacak ve tüm paşalar kendi özel birlikleri (kapı halkı) ve atlı eyalet askerlerini (tımarlılar) alıp düşmanın karşısına dikileceklerdi. Sadrazam diğer paşalarla beraber ileri hatlarda bulunmak arzusunu dillendirdiğinde ordu ricalinin itirazıyla karşılaştı. Paşalar ondan ordunun kalbi olan otağında kalması ve düzenli ulak göndererek hem metrisleri hem de orduyu gözlemesini istediler. Toplantıdan sonra sadrazamla beraber arazi keşfine çıkıldı. Heyet atlanıp Viyana Ormanı'nda 'kâfirin yolları olacak yerleri seyr ü temaşa' ettiler. Bu keşif herhâlde Viyana'ya inen vadilerin durumunu incelemekten ibaretti; bu vadilerden yukarı tepelere doğru çıkıldığına dair bir işaret bulunmuyor.

Sarı Hüseyin Paşa bu heyete katılmadı ve görev yerine gitti. Muhtemelen onun görev yerine bu toplantıda karar verilmişti. Oluşturulacak üçüncü grupla ordugâhın ardını koruyacaktı ki Osmanlı harp düzeninde sol kanada tekabül etmektedir. Kaynaklarımız ne yazık ki Hüseyin Paşa'nın emrindeki bu üçüncü grubun bir dökümünü vermemektedirler. Bu grup 4 - 8 Eylül tarihinden sonra oluşturulmuş gibi durduğundan bu tarihlere ait listelerde gözükmezler. Yazılı fermanla değil sözlü emirlerle oluşturulmuşsa nizami bir listesinin olmaması anlaşılır.

Viyana Ormanı'nın sol kanadın karşısına düşen kesimi olan Alsbach Vadisi keşif gezisine dâhil edilmediğinden Sarı Hüseyin Paşa'nın keşfe katılmasına da gerek görülmemiş olmalıdır. Nispeten güneyde kalan bu güzergâhın imdat ordusu tarafından kullanılabileceği ihtimali üzerinde pek durulmamıştı. Heyet Dreimarkstein Tepesi'nin yamaçlarından Tuna'ya dek daha kuzeydeki vadileri inceleyip üç muhtemel yol saptadılar. Teşrifatçıbaşının ifadesiyle 'kâfir elbet bu üç yoldan gelecekti.' Saldırı merkezinin Tuna'ya yakın olacağı tahmini çok büyük bir hataydı; görüldüğü üzere bu yollardan imdat ordusunun sadece sol kanadı ve merkezi geliyordu. Weidling Vadisi'nde buluşacak olan bu kolların asker sayısı 40.000'den fazlaydı.[15] 12

15 Teşrifatçıbaşı, 118-19 [75b-76a]; Silahdar, 873-76 [116b]; Stoye, 257.

Eylül günü öğle üzeri 18.000 kadar Leh süvarisi keşfe dâhil edilmeyen Alsbach Vadisi'nden ineceklerdi. Konuyla ilgili pek çok eserin Kara Mustafa Paşa'yı Alaman Dağı'nda gerekli önlemleri almamakla suçlamasının aslı budur. Görüldüğü üzere oldukça geniş olan engebeli arazide Viyana'ya inen pek çok dik patika arasından düşmanın hangilerini izleyeceğine karar vermek kolay değildi. Ömer Bey 8 Eylül'de buralara gönderildiği vakit imdat ordusu henüz yürüyüşe bile geçmemişti. 7 Eylül gecesi Kahlenberg'den atılan fişekler ise onların Tuna tarafındaki yollardan inip gelecekleri zannını güçlendirmiş olmalıydı.

Murad Giray ile Toplantı

9 Eylül ikindiye doğru Murad Giray Han'ın 200 adamıyla ordugâha gelmesi günün belki de en önemli gelişmesiydi. Sadrazam kendisiyle 3 saat süren bir toplantı yaptı ve resmî yemekten sonra Tatar Han görev yerine gitti. Esirî Hasan bu toplantıya İbrahim Paşa'nın da katıldığını ve toplantıdan sonra sadrazamın diğer paşaları çağırıp atama töreni düzenlediğini öne sürer. Belli ki sabah toplantısı ile ikindi toplantısını karıştırmıştı. Teşrifatçıbaşı ve Silahdar sadrazamın Murad Giray ile baş başa görüştüğünü ima etseler bile söz konusu karışıklığa başka Osmanlı kaynaklarında da rastlanır ve hangi toplantıda neyin konuşulduğunu anlamak güçleşir. Silahdar'da rastladığımız Murad Giray'ın imamına verdiği "Sen bu Osmanlının bize ettiği cevri bilmezsin." diye başlayıp "Görsünler kendileri kaç akçelik adem imiş. Tatar kadrin bilsinler." diye biten meşhur nutku bu toplantıyla bağlantılıdır. Güya Lehlerin İskender Köprüsü'nden geçmesine göz yuman Murad Giray böyle deyip ordugâha gelmişti. Subhî de tıpkı Silahdar gibi Murad Giray'ı düşman yolunu kesmemekle suçladığına göre daha toplantı gününde orduda Tatarların savaşma azmi hakkında şüpheler doğmuş olmalıydı. (bkz. 2. Bölüm).

Esirî Hasan'ın muğlak anlatısında sadrazam (ikindi) toplantısında Kara Mehmed Paşa'nın öncülerin başında Viyana'ya iki konak mesafede olan imdat ordusunu iki üç gün önceden karşılamaya gittiğini belirtir (7 - 8 Eylül?); hatta bunlar Budin askeri ve Tatarların

yardıma gelmesini istedikleri hâlde Murad Giray Tatarlara sözünü geçirememiştir. İbrahim Paşa fikri sorulunca iki aydır 'metris çeken' askerin yılgın ve bıkkın olup hayvanların zayıf düştüğüne dikkat çeker. Kuşatmayı kaldırıp kışlaklara çekilmek ve icabına gelecek sene bakmak en doğrusudur. Murad Giray da Tatarların 'kulağına dek tok doyum' olup bundan sonra savaşmaya ikna edilemeyeceklerini söyler. Sadrazam ise kalenin düşmesine ramak kalmışken kuşatmayı kaldırmanın hesabını padişaha veremeyeceğini söyleyerek onlara itiraz eder. Sonra İbrahim Paşa'yı iğnelemek için ordugâhta çadırların ardı mezaristana dönmüşken Budin askerinin iki aydır Yanıkkale'de 'zevk u sefa' edip dinlendiğini ve atlarının da dinç olduğunu anımsatır; Subhî'den yaptığımız alıntıda da benzer bir yargı görülmektedir;

Haberin düşmenin çün aldı vezir; Didi "çokdur, buna gerek tedbir"
Didiler "cisr 'askeri [-yi] Yanık; Uyumuşlardır, olalar uyanık
Anda ser'asker olan İbrâhim; Gelsün orduya hiç ne havf ve ne bim [korku]
Dört bölük [sipahiler] tirkeş okudur, alsun; Bir gün evvel sürüb hemân gelsun"
Bunlara gitdi çünkü fermân; Kalkup orduya oldular pûyân [koştular]

Kara Mustafa Paşa ayrıca Budin askerini Yanıkkale'den getirdikleri erzakı orduda iki üç kat pahalıya satıp zenginleşmekle de itham eder. Yaptırdığı sayıma göre İbrahim Paşa 24.000 adamla gelmiştir (ki bu doğru değildir) ve binlerce de Tatar askeri vardır. Adeta 'biraz da siz savaşın' demeye getirip Kara Mehmed Paşa ve diğerlerini otağa davet eder ve onların huzurunda emr-i vaki ile İbrahim Paşa'yı, "Padişah seni serdar itdi." diyerek muharip kıtaların başına atar. Tatar Han'a da aynı şekilde imdat ordusunun karşısına dikilme emri verir. Otağdan çıktıkları vakit, söylemeye gerek yok, her iki adam da sadrazama kızgındırlar, "Biz diyeceğimizi dedik, sonra sen bilirsin!" diye söylenerek giderler. Bu hikâye pekâlâ uydurma olabilir. Fakat böyle bir hikâyenin uydurulabilmesi komuta kademesinde çok derin bir çatlak olduğuna delildir. İbrahim Paşa'nın ve Murad Giray'ın

muharebe yaklaşırken ne kadar gönülsüz olduklarına dair ordugâhta söylentiler olduğunu akla getirir.[16]

Kantemir ve De la Croix ise ilave bilgiler sağlamaktadırlar. Onlara göre İbrahim Paşa kuşatmada yıpranmış ordunun bölünmesinin tehlikelerine dikkat çekmişti. Düşman eğer yol bulup Viyana'ya gelirse ordugâh çok geniş olduğundan savunulamaz ve ordu tehlikeye düşerdi. Doğrusu kuşatmayı kaldırıp Viyana Ormanı'na çıkmak ve burada ağaçları kesip tahkimat almaktı. Derin siperlere girecek yeniçeriler ve havanlarla düşmanı sindirip çekilmeye zorlamak ve kanatlardan süvari ile sıkıştırmak makul olurdu. Neredeyse tüm paşalar bu fikre katıldıkları hâlde Kara Mustafa Paşa üç gün daha dayanacak gücü olmayan Viyana'yı bir avuç düşman yüzünden terk etmeyi mantıksız ve korkakça buldu. Garnizon kaleden çıkıp metrisleri bozsa imdat ordusu savaşmaya bile tenezzül etmeden muzaffer olarak geri çekilebilirdi. Velev ki garnizon metrisleri yıkmadı ve imdat ordusu savaşmaya karar verip yenildi, sonrasında yeniçerileri tekrar metrise girmeye kim ikna edecekti? Zaten homurdanıyorlardı. Muharebede galip gelip sonrasında kış arifesinde sıfırdan kuşatmaya başlamak ona zafer gibi gelmiyordu. Ya galip gelmek ya da ölmek zorundaydılar. Eğer orduyu ikiye ayırıp hem kuşatmayı sürdürür hem de muharebeye girilirse düşman dehşete düşer ve ordunun zayıf olduğunu anlamazdı. Böylece kolay ve tam bir zafer kazanılırdı.

Sadrazamın bu fikirleri paşalar nezdinde kabul görmedi. Onlar metrisler birkaç alayla savunulursa zayıf garnizonun saldırmaya cesaret edemeyeceğini düşünüyorlardı. Kalabalık imdat ordusuna karşı yeniçeriler mutlaka savaştırılmalıydılar. Hele ki biraz bahşiş dağıtılırsa homurdanmaları geçerdi. Zaferden sonra kentteki ganimeti kimseye kaptırmamak için tekrar metrislere gireceklerine de şüphe

16 Teşrifatçıbaşı, 118 [75b-76a]; Silahdar, 875 [116b]; Subhî, 40a; Esirî Hasan, 1399-1400 [357b]. Muhtemelen muharebede İbrahim Paşa'nın emrinde sağ kanatta savaşan 23.000 askeri Yanıkkale'den getirdiği askerlerle karıştırmaktadır. Anlatımından 9 Eylül tarihli toplantıyı bir veya iki gün sonra yapılmış gibi düşündüğü anlaşılıyor (Kara Mehmed Paşa'nın 'üç gündür' düşmanla çarpışması bahsi).

yoktu. Ordunun ikiye bölünmesi imdat ordusunu caydıramazdı, çünkü salt bir kent uğruna değil tüm Hristiyanlığın kurtuluşu için savaşmaya gelmekteydiler. Son kertede Kara Mustafa Paşa tam yetkili, kararlarında müstakil bir Serdar-ı Ekrem olduğunun altını çizerek kendi görüşünü dayattı.

De la Croix sadrazamın çok söylenen cimriliğine göndermede bulunarak bahşiş dağıtma düşüncesinden hoşlanmadığı için yeniçerileri metristen çıkarmaya ikna olmadığını öne sürer; bu her hâlde abartılı bir görüştü. Öte yandan genel hatlarıyla bu hikâye inandırıcıdır. Gerek Kantemir gerekse De la Croix en üst düzeyde devlet adamlarıyla özel sohbetler yapmaktaydılar. Saray içinde önemli dostları vardı. Muhtemelen Türkçe kaynaklarda yazıya geçirilmeyen pek çok 'perde arkası' hikâye bu sohbetlerde anlatılmaktaydı. Sarı Mehmed Paşa kendi eserinde bu mecliste konuşulanlara ayrıntılara girmeden değinmektedir. "Cümlenin ittifakı ile olan" bu fikri (tüm güçle Viyana Ormanı'na çıkmak) sadrazamın dinlemeyip orduyu böyle ikiye ayırmasını açıkça eleştirir. Pek çok kereler olduğu gibi bu rivayette de De la Croix, Sarı Mehmed Paşa ve Kantemir uyum içerisindedirler (bkz. 3. Bölüm).[17] Ayrıca bu yazarların sadrazama atfettikleri görüşler ile Çehrin Kuşatması (1678) zamanında benzer bir durum karşısında sadrazama ait olup Behçetî'de kayıtlı bulunan görüşler benzeşmektedirler.

Çehrin'de Moskof ordusu görününce benzer öneriler getiren paşalara 'akl-i zahirde' kalenin fethi mümkün görünmezse de Yenikale (Zrínyi-Újvár, 1663) kuşatmasını örnek göstererek tevekkül ve sebat tavsiye etmişti. Yenikale kuşatmasında suyun öteki tarafında bekleyen ve kaleyi düzenli takviye eden imdat ordusuna rağmen Allah zaferi kendilerine vermişti. Kaldı ki Çehrin'e ilk geldiklerinde düşman daha tedarikli olsaydı ve kale duvarlarına erişmek daha güç gözükseydi geri dönmek yerine Allah'a zafer için yakarıp kuşatmaya girişilmeyecek

17 De la Croix, 182-83; Kantemir, II, 629-33; Sarı Mehmed Paşa, 158. Tepelerde mevzilenme önerisinden ziyade askerleri toplarla metristen çıkarıp yakınlarda muharebeye uygun bir meydanda (muhtemelen ordugâhın kuzeyi) mevzilenme fikrinin kabul gördüğünü belirtir.

miydi? Ona göre metrisler bu kadar ileriye ulaşmışken, kolaylanmış lağımlar varken ve asker yenilgi yüzü görmemiş, ordu nizamı bozulmamışken firar etmek Allah'ın lütfundan ümit kesmek demek olurdu. İkincisi, firar himmet eksikliğinin işaretiydi. Üçüncüsü, firar etmek 'din düşmanını' muzaffer eylemek manasına gelirdi. Hem Kınalızade'nin meşhur eseri *Ahlâk-i Alâi* firarın her daim kurtuluş getirmeyeceğini yazmıyor muydu? Firar elbet helakı, sebat ve karar ise zafer ve şerefi getirebilirdi. Dolayısıyla Allah'tan ümidi kesmeden 'ta bir hâl olmadıkça' Çehrin'den el çekmemek en doğrusuydu. Bu uğurda şehadet şerbeti içmek varsa ona çare yoktu elbet.

Öyle görünüyor ki Viyana'daki meşveretlerde kendi fikrini dayatırken Kara Mustafa Paşa'nın aklı Yenikale ve Çehrin kuşatmalarına gitmişti. Onun kumandanlık anlayışında belli ki orduyu kuşatma esnasında böyle ikiye bölmek göze almaya değer bir riskti. Ne var ki General Romodanovski'nin talimatı Moskof ordusunu tehlikeye atmadan olabildiğince Çehrin'e yardım etmekti. Yenikale'de ise imdat ordusuyla varan Montecuccoli'nin kaleyi Viyana'nın talimatına rağmen yıkmayan kale sahibi soylu Zrínyi'ye kızgın olduğu ve pek de yardım etmek istemediği aşikârdır. Oysa Viyana'ya gelen imdat ordusu Osmanlıların üzerine çullanmak üzere geliyordu ve toplantı tarihi itibarıyla iki orduyu ayıran nehir diğer iki örneğin aksine geçilmişti.

Teşrifatçıbaşı muharebeden sonra Osmanlı taktiğinin ne kadar yanlış olduğunun anlaşıldığını belirtmektedir. Doğrusu düşmanın kalabalık mevcudunu öğrenince metrislerde bin kadar asker bırakıp tüm piyadeye 'at oynağı meydanında' (ordugâhın ardındaki sahra) siper aldırmak, artlarına topları dizip en arkaya da süvarileri yerleştirmekti. Düşman ateş menziline girinceye dek beklemeli ve sonrasında 'topu tüfeği basmalıydı.' İhtiyaç oldukça süvari de hücuma kalkmalıydı. Görüldüğü üzere o da tıpkı Sarı Mehmed Paşa gibi tepeleri tutmamayı bir hata olarak görmemektedir.[18]

18 Behcetî, 119b-120b; Teşrifatçıbaşı, 125 [84a] ve Silahdar, 884 [117b]; Uyvar ve Çehrin kuşatmaları hakkındaki incelemelerimiz yayına hazırlanmaktadır.

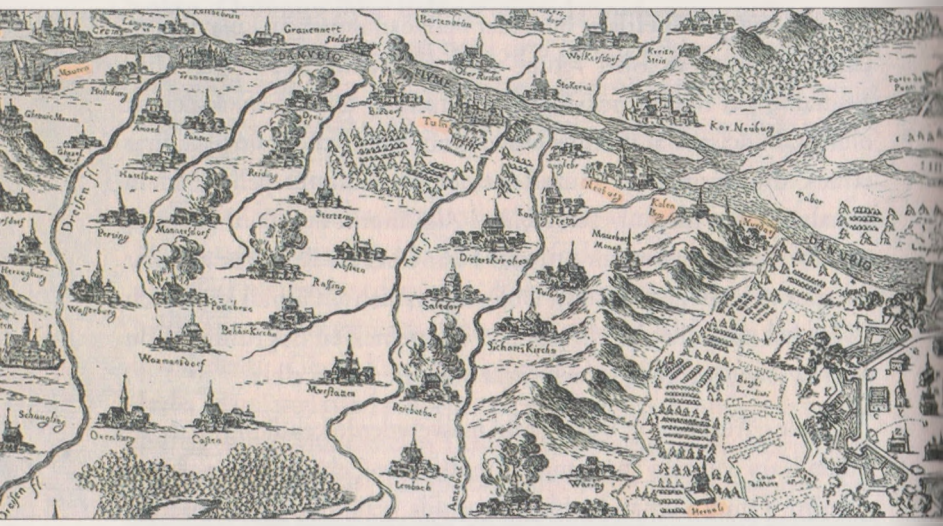
DANVBIO
DANVBIO
Graveneuert
Stadlau
Mauer
Hernals
Weinhaus
Dornbach
Neuwerch
Hietzing
Dreyfaltigkeit
Penzing
Hundsthurn
Mariahilff
Reisnerg
Matzleinsdorf
Wagrerberg
Alsprun
Rasenberg
Favoritten
Belvedere
Wiedner Thor
Wolfersdorf
Erdberg
Stralau
Kaiserlich Lusthaus
Neuwerch
Mauerbach
Meyerhof
Dietrichskirchen
Salzerberg
Schotts Kirchen
Wasserburg
Mosstaxen
Rorbacher
Schwechat
Oberlaa
Unterlaa
Leopoldau
Kaiserlich Lusthaus
Kaiserlich Lusthaus
Kaiserlich Lusthaus

İbrahim Paşa tarafından bir tomar mektupla mehterbaşı Daltaban Uzun Mustafa bugün Belgrad'dan orduya vardı. Bu evrakın tamamı 12 Eylül akşamı Lehlerin eline geçti. Bir kısmı Dalmaçya hakkında olmalıydı. Zira sadrazamın cevapnamesinde Viyana'yı aldıktan sonra Venedik'in icabına bakacağı yazmaktaydı ki Venedik'in sonbaharda Dalmaçya taraflarına saldırması ele geçen bu evrakın ifşa edilmesi yüzündendir (bkz. 6. Bölüm).

İkinci Arazi Keşfi ve Yeni Gelen Haberler

10 Eylül günü Kara Mustafa Paşa öğlene kadar kendi maiyetiyle ordugâh etrafında tekrar incelemede bulundu. Otağına döndüğü vakit iki namaz arasında Kara Mehmed Paşa'nın gönderdiği ulaktan imdat ordusunun 'iki yoldan' yürüyüp üç saat uzaklıkta kamp kurduğunu öğrendi. Bu yollar yalı tarafı ve ordugâhın ardıydı (Weidling Vadisi). Bu haber üzerine sadrazam, maiyeti ile sipahi ve silahdarları teyakkuza geçirdi.[19] Esirî Hasan'ın ayrıntılı anlatımına göre erzak ve ot arayışı içinde dağa ormana kaçan pek çok levent askeri düşmanın yaklaştığını duyunca Tatar ordugâhına doluşup onların aklını çelmeye koyuldular. Belki Tatarlardan bile daha kalabalık olan bu güruha göre doğrusu Tatar ordugâhında oturup 'bir şey olursa' hep beraberce kaçarak kurtulmaktı. Bunları cepheye sürmek için gönderilen 'sürücü' zabitlere, "Atlarımıza taş ve toprak mı yedirelim?" diye tepki göstererek ordugâha dönmeyi reddettiler.[20]

Öncü kıtanın ince kolları görev yeri icabı ancak imdat ordusunun sol kolu ile orta kolunu tespit edebilecek durumdaydılar ama daha güneydeki Lehlerin yürüyüş kolunu göremezlerdi. Lehler hem geride kalmışlardı hem de Osmanlıların keşfe tenezzül etmedikleri bölgeden geliyorlardı. Nitekim imdat ordusu subayı Hoffmann 10/11 Eylül tarihli raporunda Türklerin iki kolun karşısına düşecek şekilde Leopoldsberg ve Hermannkogel arasındaki sırtların önünde savaş düzenine geçtiklerini belirtir. Kara Mehmed Paşa'nın sağladığı

19 Teşrifatçıbaşı 117 [74a], 118-19 [75b-77a]; Silahdar, 876 [116b]; Stoye, 257; Barker, 320.

20 Esirî Hasan, 1399 [357b].

istihbarat Osmanlıların Tuna yönünden saldırı olacağı hakkındaki tahminlerini güçlendirdi. Bosna Beylerbeyi Hızır Paşa'ya Prater Adası'ndan çıkıp sağ kola katılması emredildi - muharebe günü Türkenschanz'da savaşacaktır. Bosna birlikleri Leopoldstadt'dan Tuna Kanalı'nı köprüyle geçip Kara Mustafa Paşa'ya daha yakın ordugâh kurdular.

10 Eylül gecesi müttefikler Weidling'de toplantı yaparken sadrazam da Murad Giray Han'ın gönderdiği esiri sorguluyordu (20 esirden niye birini gönderip gerisini katlettiği bizce meçhuldür). Bu tutsağın sorgu ifadesine göre Nemçe imparatoru ve Leh kralı ertesi günü orduyu basmak üzere 'iki ayrı yoldan' geliyorlardı. Orduda 40.000 Leh askeri, 30.000 Nemçe piyadesi ile 40.000 Nemçe süvarisi ve 200 parça da top vardı. Tatarlar Tulln Ovası'ndan yürüyüşe geçen imdat ordusunu arkadan takip etmediklerine göre ve - öncü kıtanın protestosuna rağmen - Viyana Ormanı'na da adım atmadıklarına göre bu tutsakları ancak kendilerini gözetlemek üzere Mauerbach'a gönderilen Leh birliğinden almış olabilirlerdi. Nitekim İtalyanca anonim vekayiname o gün bu öncülerin '4000 atlı' ile çarpışıp '300' zayiat verdirdiklerin iddia eder. Rakamlar inandırıcı olmasa bile bu civarda ufak tefek çatışmaların yaşandığına hükmedebiliriz. Bu durumda esirin 'iki yol' derken kastettiği güneydeki Leh kolu (sağ kanat) ile Tuna tarafındaki Nemçe kolu (yani sol kanat ve merkez) olmalıdır. Belli ki o geceye kadar Lehler randevu yerine varamadıklarından dolayı Osmanlılar bunu böyle anlamadılar. Tutsağın Kara Mehmed Paşa'nın rapor ettiği yalı yolu ile bunun yanındaki Krottenbach Vadisi'nden gelen yolu kastettiğini sanmış olmalılardır. Bu yolları Kara Mehmed ve İbrahim Paşalar tutuyorlardı. İlave tedbir olarak ikinci yolun karşısına bugün bile 'Türk Tabyası' (Türkenschanz) olarak bilinen yerde müstahkem mevkii inşasına zaten girişilmişti. Ordu ise teyakkuz hâline geçirilip sabaha dek boş yere düşman saldırısı beklendi. İhtiyaten yeniçeri ağasına baskına karşı metris başlarında nöbet tutması emredildi. Rumeli Beylerbeyi Hacezade Arnavud Hasan Paşa da bir gün önce aldığı muharip kıtalara katılma emri üzerine bugün metristen çıktı ve muhtemelen Hüseyin

Paşa'nın emrinde bir gün önce kurulan sol kanada gönderildi; zira sol kanatta çoğunlukla tımarlı sipahilerin bulunduğunu biliyoruz.

İLK ÇATIŞMALAR

Geldi orduya çatdı İbrâhim; Bîm û [-ı] â'dâdan oldu kaddi dû-nîm
[düşman korkusundan boyu ikiye yarıldı]
Çarhaya itdiler o gün ta'yin; Düşmen taburuna vardı yakin
Kara Paşa dahî nice er ile; Mîr û mîrân nice dilâver ile
Üç boğaz idi ordu etrâfı; Çarhacı koydılar ana kâfî[21]

Birinci Sırta Tırmanış

11 Eylül yoğun yağmurlu ve fırtınalı bir gündü. Şafak vakti Albay Heissler'a gönderilen takviyeler içerisinden seçilme 60 İtalyan gönüllüsü Leopold Şapeli'ndeki zayıf Osmanlı gözcü birliğini buradan çıkarttı ve sol koldaki Sakson piyade kıtalarından 300 kadarı derhâl burayı işgal etti. Sonrasında yıkık St. Joseph Manastırı ele geçirildi. Sonraki yıllarda Osmanlıların başına bela olacak olan Savoy Prensi Eugene (Napolyon ona hayrandı) Dük Karl'ın maiyetinde olup bu baskın birliğine katılmıştı. Öğlen 11:00'e doğru sol kanat ve merkezdeki birlikleri buraya vardılar. Osmanlı taarruzundan korkulduğu için derhâl kazıklı istihkâm kuruldu, siper ve şarampo tertibatı alındı. Ayrıca, kanatlara süvariler yerleştirildi. İki tepe arasındaki sırtın izin verdiği ölçüde iki ila dört saf hâlinde dizilip muharebe nizamına geçildi. O an itibarıyla yanlarında sadece 6 parça sahra topu vardı. İşin yetişmeyeceği anlaşılınca orta çaplı toplar tepe ve patikalarda terk edildi. Mevcut sahra topları ise sırta ancak geceleyin eriştirilebildi. Akşamüzeri 5:00'te St. Leopold Şapeli'nde St. Joseph Manastırı'na kadar tüm sırt asker doluydu ve hem Viyana hem de Osmanlı ordusu harıl harıl çalışan askerleri karaltı hâlde görebiliyorlardı.

Sağ koldaki Lehlere gelince, öğle üzeri ancak Weidling Vadisi'ne varabildiler; hâlbuki burası bir gün önceki randevu yeriydi. O ana

21 Subhî, 40b.

dek müttefiklerle temas kuramamışlardı ve iaşe eksikliğinden dolayı Kral Sobieski bile Bavyera süvarisinden temin edilen ekmeğe muhtaç kaldı. Muhtemel bir Tatar saldırısına karşı Leh piyadeleri olabildiğince çarkıfeleklerle donatılmışlardı ama intizamsız Leh ordugâhı bir baskını göğüsleyebilecek durumda değildi. Son derece yorgun olan bu birliklerin sol kolu ancak 11 Eylül gecesi Dreimarkstein - Rosskopf sırtına tırmanışa geçebildiler. Diğer kollar ve toplar ise tırmanışa ancak muharebe günü olan 12 Eylül sabahı başlayabileceklerdi.[22]

Osmanlı Ordugâhında Sahte Alarm

Geldi boğazın ağzına küffâr; Bildi içinde hayli 'asker var
Gördü tutulmuş ordunun boğazı; Urdu her bir taraf tabl-bâzî
[trampetçi]
Çıkdı dağlar başına dîvâne; Daldı ormana sanki çingâne[23]

11 Eylül gününe Osmanlı ordugâhı yorgun ve telaşlı başladı. Bir gece önce sabaha dek düşman beklenmişti. Çadırlara dönme emri üzerine herkes silah kuşanmış hâlde dinlenmeye çekilmişken 11 Eylül sabaha karşı Kara Mehmed Paşa düşmanın hücuma geçtiğini haber verdi. İmdat ordusu aslında belirttiğimiz gibi bir şafak operasyonuyla Leopoldsberg'i ele geçiriyordu. Sadrazam tüm maiyeti ve hizmetli sınıflar (gedikli müteferrikalar ve çavuşlar) tepeden tırnağa silahlı bir hâlde derhâl leylek çadırı önünde toplandılar; burada hazineyi koruyacaklardı. Belli ki bugün dananın kuyruğu kopacaktı.

Yeniçeri ağası artık 'çatışma mahallinde' idi; burası muhtemelen Türkenschanz denilen inşa aşamasındaki müstahkem mevkidir. Ağa, topların önünde 'metrislenmekle' (tahkimat kurmakla) meşguldü. Kara Mustafa Paşa maiyetini kethüdası Gürcü Ali Ağa ile 'yeniçeri ağasının bulunduğu yere' (Türkenschanz) gönderirken kendisi yanında kalan birliklerle teyakkuz hâlinde otak mahallinde bekleyecekti.

22 Kretschmayr, 62 (Hoffmann'ın raporu); Cacavelas, 113; Teşrifatçıbaşı, 119-20 [76b-77a]; Valcaren, 97; Stoye, 252; Barker, 321-22; Wheatcroft, 173; Dalérac, 88-89.

23 Subhî, 40b.

Demek ki 11 Eylül sabahı gelen istihbaratla taarruzun Tuna tarafından olacağı kanaati güçlenmişti. Sonradan hücum edenlerin sadece düşman öncüsü olduğu anlaşıldı. Kara Mehmed Paşa'nın raporuna göre onun askerleri de hücum edince çıkan çatışmada 200 - 300 kadar düşman öncüsünden pek çoğu öldürülmüştü. Nemçe kaynaklarına şafak harekâtında bu kadar çok kayıp verildiği yansımamaktadır. Muhtemelen tüm gün bu bölgeye gönderilen Heissler emrindeki öncüler ve sonradan gelen Sakson piyadeler Osmanlılarla çatıştılar. Leopoldberg ve Kahlenberg sırtının düştüğü bilgisi Osmanlı kaynaklarına ancak böyle dolaylı bir şekilde yansımıştır.

Teşrifatçıbaşı ve Silahdar'ın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi 11 Eylül'de tek çatışma sabahki çatışma değildi. Kaleden gelişmeleri izleyenler gerçekten de öğlen gibi Osmanlı kuvvetlerinin tepelere savaşmaya gittiğini gördüler. Arkalarından onların ağırlığını ve erzakını taşıyan deve katarları ve arabalar izlediler. Bu kıtaların yeni ordugâhı tepelerin ayağına kuruldu. Kaledekiler Osmanlıların imdat ordusunu ana ordugâhın önünde değil kentin biraz uzağında karşılamayı tasarladıklarını anlamışlardı. Öncü kıta manastıra giden yalı yolunun üst tarafında hasmın öncüsü ile akşamüstü 5:00 civarında tekrar çatışmaya başladı ve bunların geri çekilmesiyle çatışmalar sona erdi. Nitekim öğle üzeri yıkık manastırdan aşağıya bakan Dük Karl Osmanlıların ummadığı kadar yakında mevzilenmiş olduğunu fark edince sırtın aşağısındaki ağaçlığın çıkışına piyade yerleştirilmesini emretmişti. Böylece karar verildiği üzere ertesi gün tepeden inerken ateş desteği sağlayacak top bataryası güvenle kurulabilecekti.

Bugün Maraş Beylerbeyi Ömer Paşa'dan otağında bekleyen sadrazama düşmanın çekildiğini bildiren bir kağıt gelmesi - Esirî Hasan'a göre sabah vakti - ve Recep Bey'in (Tarsus sancağı mutasarrıfı) tutsak göndermesi dikkat çekmektedir. Mevcut listelere göre İbrahim Paşa'nın komutası altındaki sağ kanatta gösterilen Maraş askeri ile ne burada ne de öncü kıta içinde sayılan Tarsus askerinin (Recep Bey) Kara Mehmed'in öncüleri dururken düşmana böyle sokulabilmeleri ikinci yolu gözleyen İbrahim Paşa'nın öncüleri olabileceklerine işaret etmektedir. Öyleyse, muharebeden bir gün önce imdat ordusunun

orta koluyla da ufak tefek çatışmalar çıkmıştı. Ömer Paşa'nın notunda imdat ordusu güya uğurlu saydıkları Pazar gününe bir gün kaldığından muharebeyi biraz ertelemek istiyordu. Yorgun oldukları da anlaşılıyordu. Bu kumandanların üstleri olan İbrahim Paşa aracılığıyla sadrazama ulaşmaları beklenirdi. Galiba Kara Mustafa Paşa kimi yabancı kaynakların gözlemlediği üzere İbrahim Paşa'yı serasker atasa da ona fazla hareket alanı tanımadı; eğer Esirî Hasan'ın dediği gibi gönülsüzce görevi kabul etmişse belki de ona güvenememişti.[24]

Lehlerin Gelişini Keşfetmek İçin Son Fırsat

Esirî Hasan başka kaynaklarda bulunmayan çok değerli bir malumat vermektedir. İmdat ordusu bir ara gözden kaybolunca yerini saptamak maksadıyla kendisinin de dâhil olduğu bir ince karakolun hazırlanıp gönderildiğini ayrıntılarıyla anlatır. Bu birlik 'ordugâhın ardından akan derenin geldiği boğazdan yukarı' gönderilmişti. Burası Alsbach Deresi'nin geldiği Alsbach Vadisi olmalıdır ve gerçekten de Lehlerin çıkıp geleceği yoldur. Anlattığına göre imdat ordusunun izi kaybedilince yön değiştirip ordugâhın ardından saldıracağı korkusu doğmuştu. Bir önlem olarak üzerinde manastır bulunan o 'dağın dibinde olan derenin beri yakasında' bulunan asker ve toplar kaldırılıp bu boğaz ağzına nakledilmişti. Kastettiği yer ordugâh ile Schäblergraben Deresi arasına düşen Türkenschanz, Döbling, Nussdorf ve Heilegenstadt gibi yerler olmalıdır. İnce karakol dört saat çeken vadiyi takiben tepeye çıkıp iki saat daha devam edince imdat ordusu birliklerini - muhtemelen merkezin sağ - bir su kenarında (Weidling Deresi) saptadı. Bunların tekrar geldikleri yoldan geri gittiklerini - Tuna'ya doğru kuzeye - görünce de tehlikenin geçtiğini farz ederek geri döndüler. Bunun üzerine buraya kaydırılan asker ve toplar tekrar eski yerlerine gönderildi. Sonuçta Lehlerin yürüyüşte arkada kalmaları bir kez daha Osmanlıları yanıltmıştı. Şayet ince

24 Valcaren, 96; Cacavelas, 113-117; Teşrifatçıbaşı, 120-21 [77b-78a]; Silahdar, 877 [117a]; Esirî Hasan, 1400 [358a];Ackerl, 119-20. Huhn akşamüstü 5:00'e doğru 'Türklerin' yığınlar hâlinde dağ tarafına doğru gittiğini kaleden gözlemlemiştir. Barker, 322; Wheatcroft, 173.

karakol burada beklemeyi seçseydi akşam Sieniawski idaresindeki Leh sol kolunun Alsbach Vadisi'nin üst tarafındaki Hermannskogel ve Dreimarkstein tepelerine vardığını belki de fark edebilecekti. Öte yandan Dalérac bugün dağlarda tutsak alınan bir 'Türk' (veya Tatarın) sorgudan sonra salındığını iddia etmektedir. Sobieski 'kibirli' sadrazamın hâlâ kuşatmaya devam ettiğini öğrenince sevinmiş ve doğrusu Türklerin bu cesaretini takdir etmişti. Güya tutsağı, sadrazama geldiğini müjdelesin diye salmıştı. Tutsak ifadesine göre sadrazam önlem olarak ilk dağ silsilesinin Viyana tarafına düşen alçak tepelere 10.000 kadar asker göndermekle yetinmişti ve muharebeden önce Viyana'yı almayı hesaplamaktaydı. Her iki görgü tanığı da 11 Eylül itibarıyla Lehlerin geliş yolunda birtakım Türk-Tatar grupların gezindiğine delildir.[25]

Her hâlükârda bugün akşamüstü düşman karaltısının Leopoldsberg - Kahlenberg sırtını kapladığı görülünce savunmanın çekirdeğini oluşturacak Türkenschanz Tabyası'nda çalışmalara hız verilmiş gibi durmaktadır. İki tarafın gönüllüleri sırtın Viyana'ya bakan yamaçlarında birbirlerini sınayıp durdular. Birkaç saat beklendikten sonra düşmanın gelmeyeceği anlaşılınca sadrazam otağında kalmaya karar verdi ve burada tuttuğu askerleri muharebeye hazır bir hâlde bekletti. Bugün çatışmalar esnasında Kara Mustafa'ya gönderilen tutsaklar derhâl idam edildiği hâlde yaşça küçük olduğu anlaşılan birinin alıkonulması kayda değer bir ayrıntıdır. Ayrıca, muharebeye bir gün kala Macar kasabalardan orduya arabalarla bol miktarda zahire gelmesi belki moralleri biraz yükseltmiş olabilir.

11 Eylül akşamı kale ve imdat ordusu karşılıklı top-tüfek şenliği yapıp fişekler atarak âdeta erken kutlama yapıyorlardı. Silahdar bu kutlamayı imdat ordusunun 'Alaman Dağı' eteğindeki manastır etrafına ve bağların kenarına gelmelerine yorar. Esirî Hasan ise

25 Esirî Hasan, 1400 [358a]. Yazar zayıf bir ihtimalle 'ordugâhın ardından akan dere' derken Alsbach'ı değil Krottenbach'ı kastetmişti. Öyleyse ince kol Weidling tarafına Neustift'i takiben çıkacağına göre yeterince bekleseydi Lehlerin geldiğini yine de saptayabilirdi; Dalérac, 89-90. Bahsedilen tutsak muhtemelen ordugâhtan dağlara kaçan adamlardan biriydi.

esaret yıllarında her bir fişeğin bir harfe tekabül ettiğini ve kent ile ordunun 'fişek diliyle' konuştuğunu öğrenmişti. Oysa bazı eserler Dük Karl'ı Prater'den çekilirken kentle ortak 'fişek dili' kurmamakla eleştirmektedirler.

Görüldüğü üzere muharebeye bir gün kala hâlâ Lehlerin geliş yolu tespit edilmiş değildi ve onların diğerleriyle beraber Tuna tarafından geldikleri sanılıyordu. Esirî Hasan'a göre 11/12 Eylül gecesinde ordugâhta durum içler acısıydı. Dağlara ve bayırlara kaçıp gizlenen askerlere son bir çabayla sürücüler gönderildiği gibi çadırlarda bulunan geri hizmet kıtaları Müslümanlık namına sancak-ı şerif mahalline sürülüyorlardı. Bunlar buldukları ilk fırsatta sıvışıp tekrar ordugâha kaçmanın yolunu ararken asıl cenkçiler ise, "Haydin yoldaşlar! Sancak-ı şerif yanına." diye seslenen sürücüleri 'lisana gelmez herzevat' ile paylayıp kovuyorlardı; yani düpedüz küfrediyorlardı! Tüm bu ifadeler ordunun sadrazamın yönetim tarzından ve kararlarından hiç de hoşnut olmadığını ve muharebe öncesinde moral üstünlüğün karşı tarafta olduğunu göstermektedir. Kaledekiler tüm gün boyunca Yanıkkale yönündeki St. Marx varoşuna çekilenleri izlediler. Bunların bir kısmı kuşkusuz muharebe esnasında süvariye manevra alanı yaratmak için ordugâhın kuzeyini boşaltması emredilen ordu halkıydı. Fakat bir kısmı da muhtemelen yüklerini alıp gitmeye hazırlanan ordu esnafı ve dökümtüsüydü.[26]

İmdat Ordusunun Yanılgısı

11 Eylül gecesi Hetman Sieniawski emrindeki Leh sol kolu Hermannskogel'e tırmanıp orta kolun sağ kanadıyla temas sağladı. Ayrıca Leh dragonları (bindirilmiş piyade) Osmanlı birliklerinin Sievering'den yukarı saldırması ihtimaline karşı yolu tıkamak için Dreimarkstein'a çıktılar. Lehlerin merkez ve sağ yürüyüş kolu ise hâlâ bir hayli gerideydi. Bu esnada Sobieski birliklerinin başından ayrılıp önceden kararlaştırılan toplantıya katılmak için ele geçen sırta geldi. Kumandanlar buradan Viyana'ya baktıklarında dehşet

26 Teşrifatçıbaşı, 120-21 [77b-78a]; Esirî Hasan, 1401 [358a]; Valcaren, 97; Stoye, 185-86, 256-57.

içerisinde eldeki haritaların hatalı olduğunu anladılar. Haritalar Kahlenberg - Rosskopf sırtının ötesini Viyana'ya dek düz ve ekili bir arazi gibi göstermekteydiler. Tüm yürüyüş ve muharebe planı buna göre yapılmıştı, çünkü ne Dük Karl ne de Sobieski daha önce bu bölgede bulunmuştu. Sırttan gördükleri manzara ise bambaşkaydı.

Viyana ile aralarında yer yer birincisinden bile yüksek olan ikinci bir sırt vardı. Sarp ve derin akarsu vadileri yüzünden kente tümseksiz ve yarıksız inen tek bir bayır bile yoktu! Bazı akarsuların yatağı öyle derindi ki yaka yüksekliği 3 metreyi buluyordu. İlk sırttan iniş ya taşlık ya da bağlıktı. Bölge imparatorların özel avlağı olduğundan burada 1493'ten beri yapılaşma ve avlanma yasaktı. Dolayısıyla köylüler köylerini ve bağlarını vahşi hayvanlardan korumak için taştan yüksek duvarlar ve engeller inşa etmişlerdi. Kuşatmadan dolayı bakımsız kalan asmalar odunlaşıp geçit vermez engellere dönüşmüşlerdi. Sırttan bakıldığında bu duvarlar müstahkem mevki gibi duruyorlardı. Şayet Osmanlılar burada güçlü savunma tertibatı alsalardı 3 Eylül'de resmiyet kazanan yürüyüş ve muharebe planının ne kadar kötü bir plan olduğu tüm çıplaklığıyla ortaya çıkardı. Böyle bir arazide saf nizamını koruyarak ilk sırttan aşağıya inmek sonra ikinci sırtı oluşturan tepeleri aşarak veya derin vadi patikalarını izleyerek düz araziye ulaşmak olanaksızdı. Yayalar ancak hoplaya zıplaya bu araziyi geçebilirlerdi. Süvari ise pek çok kere atlarını yularından tutup yürümek zorundaydı.

İmparator Leopold ve Baden Dükü Hermann'ın burayı etrafından dolanan güney rotasını tavsiye etmeleri belki de araziyi bildikleri içindi. Arazi şartlarının yanı sıra 11 Eylül'ün yağmurlu ve fırtınalı olduğunu hatırlarsak o gün ilerleyişi mümkün kılan tek şeyin mücadele azmi ve ciddi bir Osmanlı mukavemetiyle karşılaşmamak olduğu barizdir. Nitekim 12 Eylül sabahı muharebeden önce eşine yazdığı mektupta Sobieski ciddi bir direnişle karşılaşmadan buralara dek gelebildiklerine şaşırdığını itiraf edecekti. Leh kralı aslında haritaların azizliğine uğradığı için sinirlenmişti. Derhâl Viyana Ormanı'ndan güneye doğru açılarak ilerlemeyi teklif etti. Böylece bozuk satıhlı ve dere tepe dolu bu araziden geçmek zorunda kalmayacaktı. Yolun

uzaması Viyana'ya geç kalmak demek olacağından teklifi reddedildi. Kaldı ki bu asker kalabalığıyla bu arazide böylesine kapsamlı bir manevra yapmak hele ki Osmanlıların saldırıp saldırmayacakları hâlâ bir sırken çok riskliydi. Sobieski bunun üzerine adım adım ilerlemeyi önerdi. Aynı nedenle bu öneri de kabul görmedi. Güneydeki tepelerin dik çakıllı bayırlarından inecek süvariyi piyade ateşi ile korumak bu aşamada alınabilecek tek tedbirdi. Cılız Leh piyadesi ise bunu tek başına becerecek donanımdan yoksundu. Çözüm olarak Sobieski'nin talebi üzerine Sakson tüfekli piyade kıtalarının bir kısmı (4 tabur) sağ kanada kaydırıldı.[27]

OSMANLI ORDUSUNUN HARP NİZAMI VE MEVCUDU

Osmanlıların muharebe planı imdat ordusunun en düz ve top taşımaya en uygun olan yalı yolundan geleceği kanısına uygun yapılmış görünüyor. Bu kanının 4 Eylül'den itibaren arazi keşifleri ve tutsak ifadeleri sonucu güçlendiğini görmüştük. Osmanlı kaynakları bu güzergâhların tam yerlerini tarif etmeseler bile yabancı kaynaklar ve topografik verilerle bir arada düşündüğümüz vakit ortaya bir tablo çıkmaktadır. Tuna'ya paralel inen yalı yolunun (Nussdorf - Heiligenstadt - Unter Döbling - Viyana) üst taraflarında Nussdorf köyü ve onun da ötesinde Nussberg bulunuyordu ki ikinci silsilenin Tuna kıyısındaki ilk tepesiydi. Kara Mehmed Paşa öncüleriyle burayı tutmakla görevlendirildi. Nussdorf'u iyi kötü tahkim etmişti. Yalı yolu ile Krottenbach Deresi arasında Grinzig ile Sievering köyleri üzerinden inen vadilerin oluşturduğu yol ikinci yoldu. Bu ikinci yolu korumaya İbrahim Paşa gönderildi. Vadi yollarına tepeden bakan sırtlara öncülerini (Maraş ve Tarsus birlikleri?) çıkartmış olmalıdır. Üçüncü yol Krottenbach Deresi ile sağda kalan Gersthof köyü arasından inmekteydi. Bu yolun ağzı sağ kanattan merkeze doğru

27 Dalérac, 83, 88, 91. Orduların birleşmesi şerefine yapılan resmigeçitte piyadesinin pejmürdeliğinden utanan Sobieski, müttefiklerine durumu Leh piyadesinin Türklerin giysi ve silahlarını zapt edene dek bu şekilde gezmeye yemin etmeleri ile açıklayıvermişti; Malden, 71; Coyer, 312; Wheatcroft, 171, 174-75; Barker, 318; Stoye, 259.

gelindiğinde Nussdorf'un 3.2 kilometre güneybatısında sarp ve yüksek bir araziydi. Burada büyük bir topçu tabyası görünümde olan Türkenschanz kuruldu. İbrahim Paşa öncü kıtanın ardında Tuna'dan buraya kadar yayıldı. Türkenschanz'da ise topçular, yeniçeriler, Bosna askeri ve sadrazamın maiyet birlikleri vardı. 60 şahi top (hafif çap) ile 2 kolomborna (orta çap) top üç yol ağzına 9 Eylül'den itibaren dizildi. Yeniçeri ağası evvelce değindiğimiz gibi 11 Eylül'de topların önünde tahkimat kurarak Türkenschanz'a son hâlini verdi.

Buradan Viyana Deresi'ne uzanan araziyi Sarı Hüseyin Paşa komutasındaki sol kanat tuttu. Bazı yerli ve yabancı eserlerde bu kanadın kumandanı olarak İbrahim Paşa gösterilmektedir. Bu durum kısmen Silahdar'ın hatalı bir ifadesine dayanır. Ayrıca öğleden sonra birtakım birliklerin sağ kanattan sol kanada doğru gitmesi bazı yabancı görgü tanıklarını yanıltarak bu karışıklığa yol açmış olabilir. Sol kanat Türkenschanz'ın solunda Weinhaus - Ottakring -Baumgarten köylerini takiben asıl ordugâhın bulunduğu Penzing - Breitensee - Hernals'e paralel uzanıyordu. Bu uzun hattın ordugâhın ardını tutan kısmı Alsbach Vadisi'nin karşısında Lehlerin geleceği dördüncü yola (Dornbach-Neuwaldegg) bakmaktaydı. Bazı eserler harp nizamında sadrazamın otağını merkez gibi ansalar da bu hatalıdır. Kara Mustafa'nın çarpışma günü sabahı otağından merkezi oluşturan Türkenschanz'a gitmesi ve akşam otağına dönmesi araştırmacıları yanıltmış olmalıdır.

Bu ordu yayılışına baktığımızda Osmanlı ordusunun Tuna kıyılarından güneye otak mahalline dek 6.5 kilometrelik bir hat boyunca yayıldıkları anlaşılmaktadır. Ağırlık sıkletinin sağ kanat ve en zayıf yerin ise sol kanat olduğu açıktır. Anlaşılan o ki ana taktik ana hücumun beklendiği sağ kanatta derinlikli savunma oluşturarak Viyana düşene dek düşmanı oyalamaktı. Bu amaçla Kahlenberg ve Leopoldsberg'in altındaki Nussberg Tepesi'nde ve tepenin ardındaki Nussdorf'da mevziler oluşturuldu. Nussdorf'un düşmesi takdirinde düşmanın Heiligenstadt'a varmak için sağa sapması ve buradan gelen Osmanlı ateşi altında derin yataklı Schreiberbach Deresi'nden geçmesi gerekliydi. Burası da düşerse Nesselbach Deresi'ni geçip

İbrahim Paşa'nın birliklerinin yığıldığı aşağı ve yukarı Döbling köylerine çatacaklardı. Burası toplar ve tüfekçilerle berkitilmişti; Yukarı Döbling'te 10 topluk bir batarya bulunuyordu. İki köy arasındaki Erbsenbach adlı suyun yakaları son derece dikti ve buranın da yoğun ateş altında geçilmesi gerekecekti. Şayet düşman yalı yolundan değil de ikinci ve üçüncü yoldan gelirse karşılarında Türkenschanz'ı bulacaklardı. Yol bulup engebeli araziden düzlüklere indiği takdirde ise top ve tüfek ateşi desteği alan süvari, düşman süvarisini sindirip her yandan mızraklı ve tüfekli piyadelere saldıracaktı. Saf nizamından koptuğu takdirde düşman piyadesi kolay hedef hâline gelecekti. Süvari rahat manevra yapabilsin diye ordugâhın bu kısmında (Tuna'nın yukarı tarafı) çadırların kaldırılıp geriye Yanıkkale yolu tarafına (St Marx varoşu) alındıklarını belirtmiştik. Hatta kalkan toz bulutları yanlış anlamalara yol açmıştır. Kimisi daha o tarihte Osmanlıların topyekûn Yanıkkale yönünde kaçmaya başladıklarını sanırken kimisi de söylentilere kanıp 8 Eylül'de İbrahim Paşa ile gelen kıtalara bakıp güya Belgrad'dan 20.000 kişilik takviye kuvveti gönderildiğini zannetti. Muharebe günü bozgun ve kaçış yüzünden Yanıkkale yolu yine tozuyunca gizemli takviye gücünün son anda yetiştiğini sanıp panikleyenler olacaktı.

Sol kanatta ise derinlikli bir savunma olmamakla beraber ordugâhın ardında Türkenchanz'ın bittiği Weinhaus köyünden güneydoğu yönünde Ottakring köyüne dek uzanan sırt ve paralelindeki vadi doğal bir koruma sağlıyordu. Muharebe hazırlığı esnasında Osmanlılar bu sırttaki evleri berkitip toplarla destekleyerek burayı müstahkem mevki hâline koymuşlardı. İlerideki tepelerde de derme çatma bazı savunma önlemleri alınmış gibi durmaktadır. Sol kanadın daha da güneyinde ise Tatarlar vardı ve sol kanada destek vermeleri bekleniyordu. Ordugâhtaki sadrazam otağı ise bir nevi ihtiyat kuvvetlerinin tutulduğu yer görünümündeydi.[28]

Mevcutlara gelince, Kara Mustafa Paşa'nın sadece 28.400 askerle imdat ordusunu karşıladığı kanısı doğru değildir. Bu yanlış anlama

28 Teşrifatçıbaşı, 119-21 [76b-78a]; Ackerl, 140; Dalérac, 69, 94; Wheatcroft, 176-77; Stoye, 256-57; Barker, 319-21.

evvelce bahsi geçen Teşrifatçıbaşı'nda kayıtlı ordu yoklamasında bu kadar askerin kayıtlı olmasından kaynaklanıyor. Oysa bunlar sağ kanat ile kısmen merkezi oluşturan Türkenschanz'da görevliydiler. Nemçe tarafı Kara Mehmed'in emrindeki öncü kıtanın mevcudunu 5400 - 10.000 arasında tahmin etmiştir. Sol kanada baktığımızda ise Hüseyin Paşa'nın emrindeki birliklerin 6000 - 15.000 arasında olduğu bazı yabancı kaynaklarda yazılıdır. Rakamlardaki oynaklık muharebe esnasında bir cepheden diğerine takviye gönderilmesinden kaynaklanmış olabilir. Metrislerde bırakılan yeniçerilerin mevcudu için tahminler 10.000'den başlayıp 30.000'e kadar yükselmektedir. Fakat metriste dönüşümlü durmak esas olduğundan aynı anda 30.000 askerin metriste tutulduğunu düşünmek güçtür. Esirî Hasan kuşatmanın sonlarına doğru metrislerde yeniçeriler de dâhil 12.000'den fazla adam kalmadığını belirtmektedir. Yenilgiyi sayı ve azim eksikliğiyle açıklama derdine düştüğünü varsaysak bile muharebe günü metrislerde muhtemelen 10.000 ila 15.000 askerden fazla olamayacağına hükmedebiliriz. Bunların çoğu yeniçeriyken bir kısmı Anadolu taraflarından gelme eyalet askerleriydi.

Yukarıda değindiğimiz üzere muharebeden sonra ordugâhta ele geçen ordu yoklamasında 170.000 civarında asker gözükmesi yanıltıcıdır. Hatta bazı yabancı kaynaklar kumandanların nefret ettikleri Kara Mustafa Paşa'yı yenileceği bir muharebeye girmeye yeltendirmek maksadıyla rakamları şişirdiklerini öne sürerler. Fakat sadrazamın rakamlarla ilgili problemi bilmemesi olanaksızdır. Nemçe elçisi Kunitz'e göre 12 Ağustos itibarıyla Osmanlı ordusunda 90.000 muharip kaldığını ve esir Osmanlı askerlerinden zayiatların Ağustos sonuna doğru 20.000'e ulaştığının öğrenildiğini belirtmiştik (bkz. 4. Bölüm). Dahası, Eylül ayındaki son taarruzlar Osmanlı muharip gücünü iyice azaltmış olmalıydı. Muharebeden sonra ele geçen bir başka listedeki zayiat ise 10 Eylül'e kadar 48.544 olarak kayıtlıdır. Bu dökümde 10.000 yeniçeri, 12.000 sipahi ve 16.000 beldar, 6000 'mühendis' (lağımcı), 2000 tımarlı sipahi ile 2000 Tatarın öldüğü gözükmektedir. Bu durumda 90.000 rakamı Osmanlıların muharip asker sayısından ziyade Tatarlar hariç ordugâhta eli silah tutan herkesi içeriyor olmalıydı.

Gerek Osmanlı kaynakları gerekse meşhur esir Marsigli ordu halkının neredeyse dörtte birinin muharebe günü ve öncesinde çekip gittiğini belirtmektedirler. Kaçanların genelde ordu esnafı ve maceraperestlerden oluşan bir yığın olduğunu düşünmemek gerekir. Örneğin Budin Kalesi'nin azaplar kethüdası muharebe günü (Pazar) kuşluk vaktinde kaçıp iki gün sonra Budin'e varmış ve 4 Ekim'de ibret olsun diye boynu vurulmuştu. Demek ki Budin askeri gibi taze birliklerden bile daha çarpışma başlamadan kaçanlar olabiliyordu. Bu durum orduyu pençesine alan manevi çöküntünün bir eseridir. Muhariplerin bir kısmının Tatar ordugâhına sığındıklarını söylemiştik. Ordugâhta kalmayı seçen pek çok adam ise çadırlarında sonucu beklemeye koyulmuşlardı. Muhtemelen kent düşerse kente saldırmak suretiyle ve imdat ordusu bozulursa onun peşine düşmek suretiyle her durumda yağmadan nasiplenmek için en mantıklı olanı buydu.

O devrin orduları aralarında ahenk olmayan savaşçı birliklerden (tımarlılar, yeniçeriler, paralı askerler, gönüllüler, Tatarlar vs.) müteşekkil bir yamalı bohçaydı. Bu kıtaları emir-komuta zinciriyle tek elden sevk ve idare etmek mümkün değildi. Sonuç olarak ortalama 65.000 mevcutlu imdat ordusu (32.600 piyade ve 32.400 süvari) ve 4000 garnizon erine karşı Osmanlıların 50.000 askerden oluşan bir ordusu ve metrislerde 15.000 yeniçerisi olduğunu düşünebiliriz. Zafer hâlinde kaçanlar ve çadırda oturanların katılımıyla - Tatarlar ve metristekiler hari - muharip kıtalar 25.000 kadar ilave insan gücü alabilirlerdi ama yenilgi hâlinde bezginlik, bıkkınlık ve dargınlık yüzünden hızla erimeye mahkûmdular. Nitekim bazı tahminlere göre 12 Eylül akşamı Yanıkkale yollarına '120.000 adam' dökülmüştü.

Ele geçen ordugâhta hastalık ve yaralanmadan yatan askerlerin toplam mevcudu Nemçe kaynaklarına göre 3000 idi (Silahdar'a göre 10.000). Ordugâh nüfusunu 90.000 olarak kabul edersek muharebe öncesinde hasta - yaralı oranının yüzde üç olduğu görülür ki sahra hastanelerinde muhtemelen sadece muharip askerlere bakılacağından gerçek oran aslında yüzde altı gibi düşünülmelidir. Sonuçta Osmanlı ordugâhı pek parlak bir durumda olmayıp onun dile gelmez ihtişamı

ve insan gücü muzafferlerin zaferi köpürtmek amacıyla yaptıkları abartılı tasvirler gibi durmaktadır.

Top mevcuduna gelince, imdat ordusunun 165 - 200 arasında olduğu söylenen toplarının ne kadarını dere tepe aşırıp muharebeye sokabildiğini bilmiyoruz. Gelgelelim, Osmanlıların 60 küsur topundan kağıt üzerinde iki kat daha fazla ateş gücüne sahip oldukları genel kabul gören bir saptamadır.[29]

İMDAT ORDUSUNUN HARP NİZAMI VE MEVCUDU

İmdat ordusunun savaş planları bir dizi toplantıda müzakere ile oluşturulup bazı meseleler arazi ve hava şartlarına bağlı olarak ucu açık bırakılmıştı. Mesela, köprü geçişinden sonra Viyana'ya varış 4 - 5 gün olarak hesaplandığı hâlde Tuna'daki sallardan sekiz gün yetecek kadar erzak almaları kararlaştırılmıştı. Muharebenin iki güne yayılacağı hesaplanıyordu. İlk gün Tuna boyunca ilerleyecek sol kanat Viyana garnizonu ile temas kurup kaleyi takviye ederken sağ kanat güneydeki tüm tepeleri ve düzlükleri ele geçirecekti. Böylece ertesi gün buradan güçlü bir süvari saldırısıyla muharebe Osmanlı ordugâhına taşınacaktı. Fakat Osmanlıların sandıkları kadar hazırlıklı olmadığının ortaya çıkması son saldırı için ikinci günü beklemeyi gereksiz kılmıştır. Daha tombaz köprülerden geçişte olumsuzluklar nedeniyle kaygılanan Dük Karl'a Sobieski, "Canını sıkma! Hangimiz 200.000 askerimiz varken ordugâhımızın 20 - 30 km ötesine bu köprünün yapılmasına müsaade ederdik ki?" diyerek cesaret vermiştir. Tepelere ulaştıktan sonra Osmanlı ordugâhını seyreden Kral Sobieski kaba tahmin 100.000 çadır ve 300.000 asker olduğunu hesaplamış ve etrafındakilere, "Bu adam [sadrazam] kötü ordugâh kurmuş, savaş namına bir şey bilmiyor. Biz bunu yeneriz" demişti. Aslında ilk gelen keşif raporları sayesinde Lehler Osmanlı ordugâhının büyüklüğünü öğrenince kaygılanmışlar ve 11 Eylül günü ordugâhı

29 Valcaren, 93; Teşrifatçıbaşı, 140 [97a]; Esirî Hasan, 1397 [357a]; Silahdar, 880 [117b]. İki tarafın da eşit güçte olduğu görüşü için bkz. Barker, 321, 429-30 ve Ackerl, 131-36.

tepelerden gözleriyle müşahede edince dehşete düşmüşlerdi. Sobieski maneviyatı korumak uğruna keşif kıtasını korkaklıkla suçlayıp bu lafları etmişti ama zaferden sonra ordugâhı gezdiği vakit onlara hak verecekti. Zaten o gün tepelerden Viyana'ya doğru bakarken muharebenin hâlâ plana uygun olarak birkaç güne yayılacağını düşünüp 12 ve 13 Eylül geceleri ordugâh kuracağı yerleri gözüne kestirmişti. Öte yandan muharebe başlamadan birkaç saat önce Kraliçesi Marysieńka'ya yazacağı bir mektupta şöyle diyordu, "Sanki biz daha 100 mil [160 km] uzaktaymışız gibi ne siper almayı, ne de askerlerini toparlamayı düşünen ve hâlâ kampında bekleyen bir ordu komutanının [Kara Mustafa gibi] bozguna uğramaya mahkum olduğunu varsayabiliriz herhâlde."[30]

İmdat ordusunun cephesi Tuna kıyılarından aşağıya doğru yaklaşık 3 - 3.5 km boyunca uzanmaktaydı. Toplam mevcut 46.700 süvari ve dragon, 38.700 piyade olmak üzere 85.400 kişiydi. Gelgelelim muharip orduda herhâlde 65.000'den çok asker yoktu; kalanlar hizmet kıtalarıydı. Muharip kıtaların bir dökümünü yapacak olursak, Sobieski'nin idaresindeki Leh ordusu mevcut ittifak antlaşmasına göre 40.000 kişilik olmalıydı ama muharebeye katılabilen Leh kıtaları 15.000 - 18.000 arasındaydı. Belli yerlerde güvenlik için birlikler bırakıldığı gibi orduya çok az Kazak birliği gelmişti. Litvanya kuvvetleri ancak muharebeden sonra yetişebildiler. Ağırlığı süvari olan Leh ordusunda 2000 - 3000 ağır zırhlı hüsar bulunuyordu ve belki 3000 kadar da kötü teçhizatlı yaya askeri vardı. Lubomirski emrinde Nemçe ordusunda savaşan 3000 Leh süvarisi buna dâhil değildir. Leh ordusunun en gizemli birliği 1673 Hotin Muharebesi'nde esir düşen yeniçerilerden oluşturulan birlik olmalıydı. Mehter takımı da içeren bu birliğin toplam sayısı güya 500'ü buluyordu. Ne kadarının Sobieski ile Viyana'ya gittiği malum değildir. Fakat Salvandy'ye göre çarpışmadan önce Sobieski onlara muharebeye girmeme izni vermiş ve hatta dilerlerse karşı tarafa geçip yoldaşlarına katılabileceklerini söylemiş. Yeniçeriler ise onun için ölmeye hazır olduklarını haykırarak

30 Kretschmayr, 61 (Sobieski'den Kraliçe'ye, 12 Eylül); Dalérac, 68, 91-92; Malden, 80-85; Coyer, 311-12, 320; Fletcher, 100-101.

reddetmişler. Bu rivayetler ne kadar doğrudur bilinmez ama Leh ordusunda ayrıca Müslüman Lipka Tatarlarının da bulunduğunu ve onlar hakkında da benzer söylentiler dolaştığını belirtelim; Sobieski onlara dindaşlarıyla savaşmama hakkı verse de tam sadakatla Tatar ve Osmanlılara karşı savaştılar.[31]

Bavyera Elektörü Max Emmanuel emrinde 11.300 asker vardı; bu kuvvet 6000 piyade, 2400 süvari, 600 dragona ek olarak Salzburg, Pfalzneuburg gibi civar yerlerden devşirilen birlikleri içermekteydi. Kuzeyin en güçlü Protestan prenslerinden Saksonya Elektörü Johann Georg emrinde ise Avrupa'nın en iyi sahra topçu kıtalarıyla desteklenmiş 9000 asker vardı (7000 piyade ve 2000 süvari). Bu kıtalar Bavyera ve Saksonya'nın ilk nizami orduları olup aslında birkaç yıl önce Ren'i tehdit eden XIV. Louis'ye karşı kurulmuşlardı. Prens Waldeck emrinde ise 8000 civarında Frankonya ve Suabya piyadesi (6000 piyade ve 2000 süvari) vardı. Frankonya ve Suabya'dan asker toplanması Fransa tehdidini göğüslemek amacıyla 1681'de çıkartılan bir yasaya binaen kolay olmuştu. Son olarak Dük Karl emrinde bulunan 10.000 süvariye imparatorluğun diğer bölgelerinden devşirilmiş piyadenin katılmasıyla Nemçe kıtaları toplam 18.500'i buluyordu. 600 kişilik Hanover taburu ile gelen genç prens Georg Ludwig'in (müstakbel İngiltere Kralı I. George) yanı sıra Savoy Prensi Eugene, Sachsen-Lauenburg Dükü gibi önemli gönüllüler de vardı. Kısacası Nemçe, Alman ve Leh kıtaları aşağı yukarı birbirine eşit sayılardaydılar. Evvelce belirttiğimiz gibi harp nizamında Tuna'dan güneye, sağ kanada, doğru gittikçe piyade azalmakta ve süvari artmaktaydı; sol kanattaki tek Leh süvari birliğine Lubomirski kumanda ederken Leh süvarisinden müteşekkil sağ kanat ise bazı Sakson piyade kıtaları ile takviye edilmişti.[32]

---

31 Dalérac, 21-38, 39. Lehler bu zafer ile Osmanlıların Vistula Nehri'ne dek yayılmalarını önlediklerine inandıkları için zafer Sobieski'ye büyük şöhret getirdi. Muharebenin bir kabartma tasvirini kraliyet arması niyetine kullandığı küçük tören kalkanının üzerine işletti; Salvandy, II, 173 (esir yeniçeriler bahsi) ve ondan iktibasla Malden, 77.

32 Barker, 127, 297-302; Malden, 78, 87-90; Ackerl, 130-31; Stoye, 245-48; Wheatcroft, 165-67; Dalérac, 91.

İLK SAFHA: İMDAT ORDUSU 12 EYLÜL HEDEFLERİNE ULAŞIYOR

Ol gice geçdi çün irişdi seher; Cünd-i İslâm'a düşdü bîm û keder
Pişdi kanlu pilavı merdânın; Şerbetin ezdiler şehîdânın
Hûk-veş [domuz gibi] çıkdı sürdü ormandan; Kimi serden geçen kimi cândan
Cümle alayı altmış yetmiş; Ehl-i dîn dedi "işimiz bitmiş"
Her bir alay önünde onbeş top; Atlusu hem piyâdesi top top[33]

12 Eylül Pazar sabahı her iki taraf da muharebeye hevesliydi. Sabah kopan kavga imdat ordusu bakımından hem arazi hem de Osmanlılarla mücadeleyi içermekteydi. Merkezden destek alan sol kanat engebeli arazide olabildiğince saf nizamı tutturarak ine çıka ilerlerken yandan sarılmaya karşı birlik kumandanları birbirleriyle teması kaybetmemeye çalıştılar. Osmanlı kuvvetleri arazi şartları uygunsa atlanıp derhâl hamle yapıyorlar ve açılan gediklere girip düşman saflarını kırmak için fırsat gözetiyorlardı. Piştov ve tüfeklerini safların üzerine boşalttıktan sonra mızraklı piyadeleri ürkütüp kaçırtmak için savaş naraları atıyorlar, başarısız olduklarında hızla uzaklaşıyorlardı. Dolayısıyla çarpışmalar kısa ama şiddetli ve kanlı oldu. Arkadan gelen takviyelerle birkaç kez genel taarruz düzenleyen öncü kıta ve sağ kanat imdat ordusunun saflarını sarsınca Nemçe süvarisi öne çıkıp Osmanlı süvarisine yanlardan hücum ederek dağılmaya yüz tutan safların toparlanmasını sağladı. Kazanılan süre zarfında derhâl çarkıfelekler safların önüne dizilip hatlardaki gedikler yamandı. Sonuç olarak Osmanlılar sayıca çok üstün imdat ordusu karşısında tutunamayıp Viyana yönünde geri çekilişe başladılar. Savaşa savaşa köylerde kurdukları art istihkâmlara çekilip attan inerek tüfek ve ok ile direnmeye çalıştılar.

İmdat ordusu köyler ve geçitlere ulaştıktan sonra nizami harp usulüne geçme imkânına kavuştu. Önden çekilen sahra toplarının aralıklı ateşi Osmanlı kıtalarını uzakta tutarken piyade toplara eşlik etmek için 30 - 40 adım ilerleyip durarak topların ilerlemesini bekliyor ve bu esnada saflarını tekrar düzene sokuyordu. Bu elbette

33 Subhî, 40b.

5.5 Muharebenin ilk safhası

uzaktan bakıldığında ağır, kararlı ve sinir bozucu bir yürüyüştür. Tüfekçi piyade ise emir gereği önce hücum eden Osmanlı süvarisinin piştov boşaltmasını bekleyip mızraklı piyadelerin korumasında saf saf tüfeklerini boşaltarak hasımlarını savuşturma yoluna gittiler. Böylece öğlene doğru imdat ordusu o gün için planlanan hedeflere çoktan ulaştı.[34]

Nussberg'in İşgali

11/12 Eylül gecesi nihayet Dük Karl'ın topları yetişmiş ve arazi keşfi yaptıktan sonra Dük Karl, Kont Leslie'ye gün ağarmadan Kahlenberg eteğine sırttan iniş güvenliğini sağlamak için 3 toplu batarya kurmasını emretmişti. Kara Mehmed Paşa bu bataryaya henüz inşa hâlindeyken saldırmak üzere Nussberg'den küçük birlikler gönderince sabah 5:00'te günün ilk çatışması başladı. Osmanlı birlikleri karanlıktan yararlanıp düşman hattına sokuldular. Bir kısmı bağların sınır çitleri ardında siper alarak daha uzun menzilli tüfekleriyle ateş açtılar. Böylece muharebe kendiliğinden başlamış oldu. Bir başka birlik ise daha yakında tahkimat alarak düşman mevzilerini ateş altına aldı. Bu durum karşısında iki Nemçe piyade taburu (Kont de Fontaine) emir almadan derhâl iki saf hâlinde tepeden aşağı inmeye başladı. Başka Nemçe birlikleri (Dük Eugene de Croy) de onları takip etti. İlk topların kurulmasıyla Dük Karl öncü kıtanın ilerleyişinin top ateşi ile durdurulmasını emretti. Kısa ve şiddetli bir çarpışmadan sonra Osmanlılar ilk tahkimatlarını bırakıp Leopoldsberg'in ayağında Waldbach ile Schäblergraben dereleri arasında Tuna'ya yakın Burgstall Tepesi'ndeki siperlere çekildiler. Artık top bataryasını tehdit edemeseler dahi tüfek ateşiyle saf hâlinde yürüyen hasımlarını durdurmaya çalıştılar.

Dük Karl Kahlenberg'de sabah toplantısı için Sobieski'yi beklerken birliklerinin emir almadan plan dışı hareket etmeleri karşısında kaygılanmıştı. Durumu tasvip etmemekle birlikte ileri çıkan bu birliklerin yanlarını korumak için cepheyi uzatmak zorundaydı. Ulaklarla ilerideki birliklere yavaşlamalarını emrederken sol kanadının

34 Stoye, 258-60

tamamını tepeden indirmeye karar verdi. Ayrıca merkez ile arasında gedik açılmaması için Waldeck ve Sachsen-Lauenburg düküne sırttan aşağı inmelerini emretti. Merkezin sık ağaçlı Woggelsongberg, Cobenzl, Hermannskogel ve Dreimarkstein tepelerinden inip sol kanatla birleşerek Tuna'dan Lehlerin geleceği sağ kanada dek uzanan bir cephe hattı kurması gerekiyordu. Sol kanat bir saat içerisinde bu şekilde saffa girip Nussberg - Krappenwald karşısında bir cephe hattı oluşturarak kırmızı üzerine beyaz haç çizili devasa bir bayrak altında inişe başladılar. Leopoldsberg ve Kahlenberg'den buraya inen kıtalar Teşrifatçıbaşı'nın tabiriyle 'kara bulut gibi, demire gark olmuş' bir hâldeydiler.

Sobieski bu gelişmeleri sabah toplantısı için sol kanada gelirken öğrendi. Karl onu yolda karşılayıp ani gelişen durumu anlatarak aldığı önlemleri ona onaylattı ve derhâl sol kanada koşup gelişmeleri izlemeye başladı. Tuna tarafında hâlâ çok ileride duran birlikler merkezle temas sağlanmazsa yanlardan sarılabilirlerdi. Sol kanat ve merkez bu şekilde sıkışık düzenle ilerleyerek St. Joseph Manastırı ve St. Leopold Şapeli'nden inip ormana girdiler. Cenahlardan sarılmayı önlemek maksadıyla ormandan yanlara açıla açıla çıktılar. İlerideki düzlüğe yaklaşırken safları sıklaştırarak takviye gücü için arkada manevra alanı bıraktılar. Saat 8:00'de kıtalar iki koldan saldırma emri aldılar. Bu esnada geriden takviye gören Osmanlı öncü kıtası Nussdorf yönünden sırta doğru seğirtiyordu. Waldbach - Schäblergraben dereleri arasındaki Osmanlı mevzileri ise Nemçe dragonlarının karşı hizasındayken arazinin engebesinden dolayı Saksonları arkadan ateş altına almışlardı. Saksonlar Osmanlıları buradan Nussdorf'a geri atmaya çalışırken bir Nemçe alayı çoktan Nussdorf'a kadar ilerlese de takviyeler sayesinde püskürtüldü. Saat 9:00'a doğru artan baskı karşısında Osmanlılar Waldbach - Schäblergraben hattını terk ettiler. Tuna'dan Nussberg ayağına dek uzanan Osmanlı istihkâmları düşmüştü.

Osmanlılar Nussberg'de arazi avantajından yararlanarak o an için mevzilerinde tutunabildiler. Fakat burada da tazyik gitgide artıyordu. Nemçe piyadesi yamaçtan hasmını sökemeyince Dük Karl Nemçe dragonlarını ve merkezin sol bitimindeki Wildgrube Vadisi'nde

duran bir Sakson piyade alayını sola çark ederek Leopoldsberg'in ayağına indirmişti. Saksonların bu manevrası imdat ordusunun cephe hattını bozdu ve merkez ile sol kanat arasında Krapfenwald Tepesi'nde tehlikeli bir gedik açıldı. Waldeck solunda kalan bu gediğe hızla hamle yapamayınca burayı tıkamak inisiyatifi ele alan 600 kişilik gönüllü Hannover Taburu'na düştü ki müstakbel İngiltere Kralı I. George da bu taburdaydı. Bu hamle tabur kumandanının hayatına mâl oldu. Kara Mehmed Paşa'nın birlikleri mızraklı ve tüfekli piyadeye karşı zafer istiyorlarsa buldukları her gediğe girip safları bozmak zorunda olduklarını bildiklerinden bu gediği bir hayli zorladılar. Nihayet Sakson hafif sahra topları bölgeye intikal edip atışa başlayınca yanlarında top olmayan Osmanlıların direnci üstün hasımlarının karşısında kırıldı.

Merkez ve sol kanattan taarruz sürerken cenahlardan sarılmamak için cephenin en solunda kalan Tuna boyunda da Osmanlılara hücum edilmişti. Kont Caprara emrindeki Nemçe dragonları Leopoldsberg ile Tuna arasındaki yalı yolundan ilerleyip zikrettiğimiz iki akarsu arasındaki Kahlenbergerdorf adlı köye yöneldiler ve Lubomirski'nin zırhlı süvarisinin desteğiyle köyü alıp yalı yolu boyunca hızla ilerlemeye başladılar. Kara Mehmed Paşa ise arkadan aldığı takviye ve Nussdorf'a doğru çekilen Osmanlı birliklerinin yardımıyla bu kuvveti kıskaca almak maksadıyla birden üzerlerine çullandı. Heissler ve Lubomirski tehlikeyi savuşturmak için köye çekildiler. Yine de imdat ordusunun sol kanadı artık Tuna tarafından da emniyet altına alınmıştı.

Nihayet saat 10:00 sularında sol kanadın elde kalan son piyade kıtaları ile merkezden çekilen Bavyera kıtalarının katılımıyla yoğun Osmanlı ateşi altında etrafı sarılı Nussberg'e şiddetli bir taarruz düzenlendi. Bu baskın ile tepe tamamen imdat ordusunun denetimine geçti ve ne zamandır yamaçta bekleyen toplar derhâl zirveye çıkartılıp kuruldu.[35]

35 Kaynaklara nazaran muharebe safhalarının kesin zamanı tartışmalıdır. Biz bu konuda Barker'ın ayrıntılı anlatısını esas alıyoruz. Barker, 322-24; Valcaren, 97-99; Teşrifatçıbaşı, 121 [78b]; Wheatcroft, 177-79; Dalérac, 92-93, 96; Ackerl, 108.

Nussdorf ve Heiligenstadt'ın İşgali

Dük Karl, Nussdorf saldırısı öncesinde saflarda yine gedik açılmasın diye sol kanadın yürüyüşünü 10:00 sularında durdurdu ve merkeze sol kanatla aynı hizaya gelene dek yürüyüşe devam etme emri verdi. Merkez bir yandan ilerlerken diğer yandan gelmesi beklenen Lehlerle temas kurmak için kendi sağına doğru açıldı. İkinci ve üçüncü hatta bulunan Nemçe ve Sakson alayları da bu mola sayesinde öndekilere yetişip ön cepheyi pekiştirdiler. Kara Mehmed Paşa püskürtüldükten sonra zikrettiğimiz gediği yamamak için tüm ikinci ve üçüncü saffın sahaya sürülmesi gerekmişti. Sobieski bu sıralarda kendi birliklerinin başına geçmek üzere sağ kanada hareket ederken Saksonya Elektörü ile Dük Karl da sol kanadın ön hatlarına gittiler.

Saat 10:00 civarında Leslie kumandasında Nussberg'e yeni kurulan top bataryası aşağıdaki Nussdorf köyünü topa tutmaya başladı. Osmanlı ordugâhında o sıralar neler olduğuna bakacak olursak, Kara Mustafa Paşa çatışmalar Nussberg civarına sirayet etmişken saat 9:00 sularında otak mahallinde tuttuğu ihtiyat ve tüm maiyet kıtalarını alarak Türkenschanz'ın yolunu tuttu. Nussberg'in kaybı ile gidişatın kötü bir hâl alabileceğini fark etmişti. Bu noktada Osmanlı kuvvetleri yerlerinden sökülüp tüm dağlık araziye dağılmış bir hâldeydiler. Hasımları sadrazamın 30.000 asker ile geldiğini sansalar dahi muharebenin ileriki safhalarında pek de büyük bir kuvveti olmadığını anlayacaklardı. Sadrazam Türkenschanz'a varır varmaz çergesinin yanına sancak-ı şerifi dikip taze kuvvetlerin bir kısmını vadilerden

5.6 Alaman Dağı sırtlarından iniş

5.7 Saksonya Elektörü III. Johann Georg

yukarı göndermeye başladı. Dük Karl bu esnada hâlâ tepedeydi ve aşağı baktığında Krottenbach Deresi'nin ardından tüm Osmanlı sağ kanadının saldırıya kalktığını sanmıştı. Taze kuvvetlerin desteğiyle Kara Mehmed Paşa bu anda sol kanat ve merkeze tam cephe taarruza kalktı. İlk seferde Schreinberbach ve Nesselbach dereleri arasında Grinzing köyü civarındaki düz araziye püskürtülseler bile ikinci hücumlarında neredeyse imdat ordusunun piyade saflarını kırıyorlardı. Üç saf hâlinde saldıran Osmanlıları tepeden inişini sürdüren orta kolun sola kaydırdığı 5 Sakson taburu durdurabildi. Dragonların yanı sıra henüz muharebeye girmemiş ağır süvari (*cuirassiers*) de devreye sokulmuştu. Muharebe şiddetli oldu. Hatta boğuşma sırasında Schreinberbach Deresi kenarında şanlı Saksonya Elektörü Johann Georg az kalsın ölecekti. Bir Halep sipahisi zaten yanağından okla vurulmuş olan Elektörü mızrağıyla deşmek üzereyken tecrübeli savaşçı çevik bir hamleyle sıyrılıp hasmını kılıcıyla ikiye biçti.

Kara Mehmed Paşa'nın başlattığı üçüncü ve son hücum bu şekilde kırılınca Nemçe ve Saksonya birlikleri bozulan Osmanlıları takiben iki yönden hücuma kalktılar. Nemçeliler (Dük de Croy) iki tabur hâlinde Nussberg'deki top bataryasının ateşi altında Nussdorf'a saldırırken Saksonyalılar da Muckental'ı takip ederek Heiligenstadt tarafına seğirttiler. Nussdorf'ta direniş çok şiddetliydi. Osmanlılar köydeki evleri ve tüm diğer binaları berkitmişler, siperler kazmışlardı. Osmanlılar ilk seferde Nussdorf'a giren Nemçe birliklerini Nussberg'e doğru püskürtmeyi becerdiler. Fakat Baden-Baden Margrafı I. Ludwig Wilhelm ('Türk Lui' diye ünlenen geleceğin Belgrad fatihi, Baden Dükü Herman'ın yeğeni) dragonlarıyla yetişip Nussberg'e yönelen Osmanlı karşı hücumunu yandan saldırarak kesti. Sonrasında tazelenen hücuma bu dragonlar yaya olarak katıldılar ve

burası nihayet ele geçirildi. Dük Karl engebeli arazide dere tepe aşarken bir görünüp bir kaybolan birliklerin saf nizamını koruyamamalarından endişe ederek yine durma emri verdi. Tüm cephenin aynı hizaya gelmesini beklemek istiyordu. Artık Viyana'ya 4.8 kilometre kalmıştı

5.8 Türkenlouis

Sağ tarafta olup Osmanlılara soldan saldıran Saksonlar ise Feldmareşal Goltz emrinde Nussdorf'un 1.6 kilometre ilerisindeki Heiligenstadt'a saldırıyorlardı. Nussdorf taraflarından buraya yürüyüş başlayınca İbrahim Paşa sağ kanadın çoğunu Heiligenstadt'a yönlendirmek zorunda kaldı. İmdat ordusu bu saldırıda sahra toplarını da tesirli bir şekilde kullanabildiler. Bu ana dek yamaçlara kurdukları top bataryalarının tesiri ise tartışmalıdır. Bununla beraber Saksonlar ilk saldırılarında neredeyse Krapfenwald Tepesi'nin yarı mesafesine kadar püskürtülmüşlerdi. Tam güçle ikinci defa saldırıp Heiligenstadt'tan Osmanlıları aşağılara sürdükleri gibi Nesselbach Nehri'nin dik yakası boyunca alelacele kurulmuş tahkimatları da ele geçirdiler.

Bir Öğlen Molası

Bu ana dek Osmanlıların öngörüsü doğru çıkmıştı. İmdat ordusu gerçekten de kuzeydeki üç yoldan (Tuna - Krottenbach arasından) gelmişti. Buna rağmen Osmanlılar umdukları gibi başarılı olamadılar ve beş altı saat içerisinde Waldbach Deresi'nden Nesselbach Deresi'nin güneyine kadar sürüldüler. Arazi üstünlüğüne rağmen iyi bir sınav veremediler. Leopoldsberg - Kahlenberg sırtını müstahkem mevkiye çevirip top tabyası kurabilirlerdi. Gerideki köylerin binalarından ve bağ duvarlarından yararlanarak hendekler ve kazıklı istihkâmlarla savunma hatları oluşturabilirlerdi. Bu durumda zaten

temkinli ilerleyen imdat ordusu mutlaka daha da yavaşlamak zorunda kalır ve savaş azmi de kırılabilirdi. Yeterli tahkimat alınmadığı gibi Osmanlı kumanda mekanizması da iyi işlememiş duruyor. Cılız öncü kuvvetleri daha düzenli bir çekilişle arazi üstünlüğünü kullanarak düşmanı yıpratmak ve nihayet artta alelacele kurulmuş istihkâmlara az kayıpla varmak hedefini gözetmeliyken birbirlerinden yalıtılmış bir hâlde inatla üstün düşman kuvvetleriyle açıktan çarpışıp durarak sınırlı güçlerini tükettiler. Bu durumu Teşrifatçıbaşı, "Herkes bildiği gibi cenk etmemeli." diyerek eleştirmiştir.[36]

İmdat ordusunda emir - komuta zinciri daha iyi işlemiş, askerleri dura kalka, saf nizamına mümkün mertebe riayet ederek ve cephe hattını korumaya çalışarak yürümüşlerdi. Sabahtan bu yana Osmanlı kıtalarının pek çoğu Nussdorf ve Heilingenstadt'ta imdat ordusunun merkezden desteklenen sol kanadıyla mücadele ettikleri için Waldeck ve Sachsen-Lauenburg Dükü emrindeki merkez kıtaları Türkenschanz'ın karşısına düşen Grinzing, Sievering ve Neustift'ten aşağı inişte pek bir direnç ile karşılaşmadılar. Ona rağmen ilerleyişleri arazi şartlarından dolayı zahmetli oldu ve uzun sürdü; zaman zaman sol kanatla temas kaybedilince gördüğümüz üzere tehlikeli gedikler açıldı.

Sol kanat ve orta kolun solundaki birlikler 11:00 - 1:00 arasında Heiligenstadt'ı aldıktan sonra Sievering köyüne dek uzanan bir ön cephe hattına kavuştular. Şu an ki hâliyle cephe hattı Tuna tarafında çok ileri çıkmış, ortada ise biraz daha geride kalmıştı. Bir sonraki hedef doğal olarak Erbsenbach ve Krottenbach derelerinin derin yataklarıyla yarılmış araziye tepeden bakan Türkenschanz idi. Fakat arazinin düzleşmeye başladığı bir noktada tam cephe hattı kurulmadan harekâtı sürdürmek tehlikeliydi ve Leh kıtaları henüz ortada yokken kesintisiz bir cephe oluşturmak imkânsızdı. Gelgelelim, Dük Karl ve Waldeck o gün için kararlaştırılan hedefe zaten ulaşmışlardı. Üstelik güneşin kavurduğu bir günde birlikler engebeli arazi ve

36 Teşrifatçıbaşı, 125 [84a]; Silahdar, 884 [117b].

Osmanlılarla boğuşmaktan yorgun düşmüşlerdi. Bu nedenle tam zamanı kesin değilse de öğlen Dük Karl yürüyüşü tekrar durdurdu.[37]

İhmal Edilen Dördüncü Yol

Sağ kanattaki Lehlerin sol kolu Sieniawski emrinde bir gece önce Dreimarkstein Tepesi'ne çıkmış bekliyordu. Tuna'ya en uzak tepelerdeki orta ve sağ kol ise ancak 12 Eylül sabahı tırmanışa geçebildiler. Sobieski ancak Nussberg düştükten sonra Tuna tarafından sağ kanada gidip bu tırmanışı örgütleyebilmişti. 12 Eylül sabaha karşı eşine yazdığı mektupta Osmanlıların tıpkı ordugâhta olduğu gibi bu tepelerde de savunma tertibatı almamış olmasını diliyordu. Sonradan buraları boş bırakıldığı için bir kez daha Tanrı'ya şükredecektir. Zira arazi şartları Leh kıtalarını yeterince hırpalamıştı. Sarp arazide pek çok at yuvarlanıp sakatlanırken dar patikalar kördüğüme dönüştü ve ağır çaplı toplar tekerleri kırılınca terk edildi. Tepeye çıktıktan sonra ise dikenli çalılıklar, bağlar ve hendeklerle dolu bozuk satıhtan süvariyi aşağı indirmek ayrı bir yılgınlık oldu.

Saat 1:00 olduğunda Jablonowski de sağ kol ile sırtın en ucundaki Rosskopf'a çıkışını tamamladı. Buranın güneyi Tatar ordugâhı olduğundan saldırıya açıktı. Muhtemel Tatar saldırısına karşı hem süvari hem piyade olarak savaşabilen dragonlar hattın en güneyinde konuşlandılar. Sobieski komutasındaki merkez kol ise bu saatlerde Granberg Tepesi'ne ulaştılar. Orta kolun öncüleri arazinin düzleşmeye başladığı Dornbach'a varmışlardır bile. Burası Alsbach Vadisi'nden

37 Barker, 324-26, 330; Dalérac, 92, 94, 96; Rycaut, 118-19; Malden, 95-98; Wheatcroft, 179-80; Stoye, 259-60; Teşrifatçıbaşı, 121 [78b-79a] bu uzun süreci şöyle anlatır: "*İslâm tarafından birer ikişer çarkacı şeklinde dağ üstünde elleşmekle başladılar. Cenk kızışmağa başladıkda sâhib-i devlet [sadrazam] kethüdâsı yanında olan tevâbi' ve piyâde süvâri sekbân ile düşmen üzerine yürüyüp bir yol hucûm idüp bir yol hucûm ile güreşdi. Ol mahalde kâfirden birkaç kelle ve bayrak aldılar. Ba'dehû [ondan sonra] kâfir hucûm idüp bunları yerlerinden ayırup tekrâr bunlar hucûm idüp kâfiri yine depeye çıkardılar. Ba'dehû kâfir, piyâdesin ilerü, atlusın ardınca dizüp mezbûrların [Osmanlıların] üzerine azılanmış hınzîr gibi hucûm idüp mezbûrları [Osmanlıları] depeden aşağı vîrâne köye değin indirdi.*"

ordugâhın bulunduğu Hernals'e inen şu meşhur dördüncü yolun ağzındaydı ve zayıf Osmanlı sol kanadının koruduğu ordugâhı arkadan görüyordu. Hatırlanacağı üzere Osmanlılar güney mıntıkasında yeterince keşif yapmadıklarından dolayı bu saate dek Dreimarkstein - Rosskopf sırtından Lehlerin geldiğini bilmiyorlardı.

Tepelerin ardından yükselen toz bulutları üç beş kilometre kuzeyde savaşa ara vermiş Nemçe kıtalarını coşturdu. Lehlerin tepelere varmak üzere olduğunu anlamışlardı. Bu gelişme Osmanlı kıtalarının moralini mutlaka bozmuş olmalıdır. Sol kanat kumandanı Sarı Hüseyin Paşa derhâl Leh süvarisi düzene giremeden vadiden yukarı saldırıp düşmanı bozmaya soyundu. Zaten bu kadar az askerle yapabileceği pek de başka bir şey yoktu. Zaman kazanabilirse en azından merkez ve sağdan takviye gelebilirdi. Osmanlı sol kanadından kopup gelen gönüllüler de yürüyüş nizamını bozmak için saldırıp durdular. Takriben 3 saat boyunca süren karşılıklı hamlelerle meydan bir hayli karıştı.

Lehler 5 saf hâlinde piyade önde olmak üzere inişe geçtiler. Bu piyade mızraklarla ölümcül iniş esnasında süvarisini korurken diğer kanatlardan çekilen 4 tabur Sakson tüfekçisi de koruma ateşi sağlamak üzere Heuberg tepesinde yerini aldı. Dar vadinin aşağısında Dornbach'ta bekleyen öncü Leh kıtası ve 28 sahra topundan açılan salkım ateşi ile tepelere kurulan topların gülleleri Osmanlı hücumlarını dağıtıp Lehlerin iniş nizamını korudu. Saat 2:00'de Michaelerberg Tepesi'ne ulaşıldı. Tuna tarafından bu tarafa bakan meraklı gözler toz duman bulutlarının arasından insan ve hayvan karaltılarını seçebiliyorlardı. Sobieski'nin merkezi tüm cepheden yükselen tezahüratlar eşliğinde Schafberg Tepesi'ne doğru ilerlerken Sieniawski idaresindeki sol kol Pötzleinsdorf köyüne doğru hareketlendi. Gelgelelim, 1000 - 1500 kadar yeniçeri köyün arkasındaki bağlara koşup apar topar mevzilenmişlerdi; bunlar muhtemelen Lehlerin sol solu ile Waldeck idaresindeki merkezin birleşmesini engellemek amacıyla Türkenschanz'dan gönderilmişlerdi. Yeniçeriler bu noktaya kadar sorunsuz gelen Lehlerin merkez kolunun ilerleyişini de duraksattılar. Buraya çatan Leh sol koluna karşı canla başla direnmeye çalıştılar.

Bu bölge Sobieski'nin talebi üzerine merkezdeki Sachsen-Lauenburg dükünün gönderdiği takviyeler ve ağır zırhlı süvarilerin (*cuirassier*) desteğiyle ancak 3:00 gibi ele geçirildi. Heuberg Tepesi'nde duran Sakson tüfekçisi de bayır aşağı hücuma kalkarak saldırıyı desteklemişti. Böylece bir kez daha tahkim edilmemiş çıplak arazide az adamla direnmenin arazi avantajına rağmen mümkün olmadığı ortaya çıktı.

Michaelerberg'ten sonra Schafberg Tepesi de kanlı bir hücumla ele geçirilince zaten sayıca çok az olan Osmanlılar meydandan çekildiler. Ordugâhın ardında Lehlerin karşısına düşen hafif yüksek bir sırtta kurulmuş istihkâmların ardına geçtiler. En sağda duran Jablonowski ise bu sıralarda Neuberg Tepesi'ni aldıktan sonra bir Tatar hücumuna maruz kalmıştı. Murad Giray Han muhabereye girmediği hâlde kuzeni Hacı Giray Sultan (Kırım Giray Sultan'ın oğlu) 600 kadar Tatarla Mariabrunn taraflarında Jablonowski'ye çattı. Bu saldırı kolaylıkla savuşturulurken Hacı Giray üç hafta sonra Murad Giray'ın yerine han olarak atanacaktı. Devamında Jablonowski cephenin en sağında kalan Gallitzenberg Tepesi'ni de ele geçirdi. Böylece cephedeki tüm tepeler imdat ordusunun eline girmiş oldu.

Sol kanat ve merkezden sonra sağ kanat da nihayet o gün için öngörülen askerî hedefe akşamüstü saat 4:00 gibi ulaşmıştı. Tepeler ele geçmiş, Schafberg'in doğusuna doğru uzanan düzce arazide hâkimiyet kurulmuştu. Neredeyse Tuna kıyılarından Viyana Deresi'ne dek kesintisiz bir cephe nihayet kurulabilmişti. Sobieski artık vadiden çıkıp Osmanlı ordugâhına saldırabilecek konumdaydı. Dahası, Jablonowski en güneyden Osmanlı ordugâhını tehdit edebilir ve hatta Viyana Deresi ile Osmanlıların arasına girip Yanıkkale yolunu kesebilirdi.

İKİNCİ SAFHA: TAMAM MI, DEVAM MI?

Müttefikler savaş planına sadık kalacaklarsa son darbeyi vurmak için 13 Eylül'ü beklemeliydiler. Bu an itibarıyla Dük Karl emrindeki sol kanat Viyana surlarının 3.2 kilometre uzağındayken sağ kanat Osmanlı ordugâhına 3.5 kilometre mesafedeydi. Birkaç saat içerisinde hava kararacaktı. Çarpışmalar, arazi şartları ve sıcak hava yüzünden

5.9 Muharebenin ikinci safhası

kıtalar hırpalanmışlardı. Yürüyüşü durdurmak ve dinlenip ertesi günü var güçle Osmanlıların üzerine çullanmak belki de en doğrusuydu. Öte yandan harekâtı sürdürüp bir an önce kaderi pamuk ipliğine bağlı olan kenti kurtarmak elzem gibi duruyordu. Metrislerde yeniçeriler boş oturmamış ve tüm gün kenti topa tutmuşlardı. Kentten o gün yeni bir haber gelmemişti ama surların dibindeki lağımların işlediğini ve her an atılabileceğini biliyorlardı. Hikâye bu ya mesele tartışılırken Sakson General Goltz yaşlı bir adam olduğunu ve o gece Viyana'da rahat bir döşekte uyumak istediğini söyler ve Dük Karl ondan aldığı cesaretle, "O zaman ileri marş!" emri verir. Bunun üzerine son darbeyi indirmek üzere sol kanat ve merkez saat 3:30 civarında tekrar harp nizamına girdi. Leh tarihçiler ise Sobieski'yi onursal değil fiilî kumandan kabul ettikleri için savaşa devam edilmesini onun emrettiğini ileri sürerler. Görünen o ki Sobieski de tıpkı Dük Karl gibi Osmanlılarda çözülme emareleri görerek müttefik kumandanlardan bağımsız bir şekilde 4:00 sularında saldırmaya karar vermişti. Saldırı esnasında Dük Karl'dan takviye istemek için ulak göndermesi genel hücum emrini ilettiği şeklinde yorumlanmış gibidir.[38]

Muharebe Ertelense Ne Olurdu?

Muharebeye devam kararı vakit kazanmaya muhtaç Osmanlılar için bir yıkımdı. Akıl yürütecek olursak lağımların atılmasına ramak kaldığına göre (bkz. 4. Bölüm) şayet muharebe ertelense Kara Mustafa Paşa'nın hava kararırdı diye kaçacak hâli yoktu. 12 Eylül'de geceye dek lağımlara barut döşendiğini düşünürsek ertesi günü surları yıkıp kenti fethetmeyi tasarlayacağını farz edebiliriz. Dolayısıyla,

38 Barker, 328; Stoye, 97, 261-63; Wheatcroft, 181-82; Dalérac, 96-97; Kretschmayr, 60-61 (Sobieski'den Kraliçe'ye, 12 Eylül); Cacavelas, 117-19; Silahdar kesintisiz düşman cephesini şöyle anlatır: "Bir ucu Tuna kenârıyla Eflak ve Boğdan mûkabiline ve bir ucu Tatar askeri nihâyetine doğrı dağ ve sahrayı bürüyüp, öküz boynuzu olmuş gûyâ ki, üstü bir siyâh katrandır akar ve uğruna geleni çiğneyüb yutar ve yakar." (878 [117a]). Katran mecazı Kreutel'in hatalı ifadelerinden dolayı sanki Teşrifatçıbaşı'ya ait sanılır ve muharebenin başındaki durumu yansıttığı varsayılır, bkz. Kreutel, 104 ve Wheatcroft, 178.

o gece kısıtlı vakitte olabildiğince savunma tertibatı almak isterdi. Gelgelelim, savaşma azmini çoktan kaybetmiş ordu lağımların hatırına o gece Viyana'da durup ordugâhı berkitir miydi, yoksa kaçmayı mı seçerdi bilinmez. Fakat kalıp direneceklerse düşman cephe hattı artık tüm çıplaklığıyla belirdiğine göre yapılması gerekenler açıktı. Sağ kanatta sıradaki hedef olan ve iyi kötü tahkim edilen aşağı ve yukarı Döbling köyleri ve akarsu geçitleri daha da berkitilebilirdi. Ordugâhın tehdit altındaki ardına ve Tuna tarafına toprak dolu sepetler ve çarkıfeleklerle tahkimat kurulabilirdi. Sayısı on binleri bulan boş erzak ve mühimmat arabaları birbirine zincirlenerek ordugâhın ardındaki sırta ve Löbel önündeki metrisilerin ilk hattına dizilebilirdi. Muzafferler bu malzemenin ordugâhda bol miktarda bulunduğunu ve muazzam miktarda mühimmatın otak mahallinde nakle hazır hâlde tutulduğunu muharebeden sonra gözleriyle müşahede etmişlerdir. Bazen muharebelerde yapıldığı gibi binlerce deve ordugâhın ardındaki düzlüğe salınarak Leh süvarisinin dörtnala hücum etmesi engellenebilirdi. Ordugâha gelince, hazine ve diğer ağırlık toplanıp kente taşınmaya hazır hâlde tutulabilirdi ve böylece küçülen ordugâh daha iyi korunabilirdi. Ordugâhın Löbel tarafına düşen kısmındaki binlerce çadır arasına ipler gerip çukurlar kazarak Nemçe piyadesini ordugâha saf nizamıyla girmekten caydırmak mümkündü. Tatarlara gelince, Kara Mustafa Paşa ancak tüm bu önlemlerle imdat ordusunu durdurmayı başarır ve de lağımlarla surları yıkıp Viyana'ya girebilirse ertesi gün onların muharebeye katılacağını umabilirdi.

Sol Kanatta Lehlerle İlk Kapışmalar

Görgü tanıkları tam zamanı konusunda çelişkiye düşseler de Lehlerle öğlen 1:00'den sonra çıkan çatışmaların ikinci aşamasının Schafberg alındıktan sonra 4:00 - 4:30 arasında cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Saat 4:00 sularında Alsbach Vadisi'nin solundaki tepede Sobieski, sağındaki tepede Jablonowski Leh kıtalarını düzenlemekle meşguldüler. Sobieski sol yanına düşen merkezin Frankonya birlikleri ile temas kurarak cephe bütünlüğünü sağlamaya dikkat ediyordu. Leh kıtalarını hafifçe güneydoğu yönüne döndürerek Leh sol kolu ve Waldeck emrindeki merkezle tam teması nihayet sağlamıştı. Ar-

kalarında Nemçe ve Bavyera süvarisi vardı. Leh süvarisi düzleşmeye başlayan vadi ağzındaki arazide saf saf dizilmeye başladılar.

Kral Sobieski Osmanlı sol kanadının kuvvetini ölçmek için artık hazırdı. Sieniawski'nin idaresindeki sol koldan 150 atlıdan müteşekkil bir husar birliği göndererek ilk hamleyi yaptı. Bu birliğin hemen bozulup üçte bir kayıpla geri dönmesi üzerine Sieniawski olası karşı hücumu önlemek için Michaelerberg Tepesi'nden ikinci bir süvari kıtasını hücuma kaldırttı. Saf nizamına giremeden aceleyle saldıran bu kıta da bozuldu. Hücumu beslemek amacıyla gönderilen yeni süvari kıtaları Osmanlıların sahte ricat tuzağına düşerek yenildiler. Bu hücumlarda çok sayıda ileri gelen Leh öldü.

Sieniawski'nin öncüleri Osmanlı sol kanadıyla Türkenschanz'ın bitiştiği bir noktaya saldırmış olmalıdırlar. Teşrifatçıbaşı- ve ona dayanan Silahdar - sanki Sobieski bu saldırıda Türkenschanz'daki sancak-ı şerifi hedef almış ve Kara Mustafa Paşa bu hücumu atlanıp maiyeti, silahdar ve sipahi birlikleri ve hatta Vânî Efendi ile burada karşılamış gibi anlatmaktadırlar. O gün orada bulunan Mavrokordato'nun az bilinen görgü tanıklığına göre 'efendisi' Türkenschanz'da Lehlerin sol koluna göğüs germişti. Gerçekten de Türkenschanz'ın sol tarafı Lehlerin de sol kolunun karşısındaydı. Esirî Hasan bu durumu doğrular. Öğlen molasını müteakip sol kanadın karşısına '3000' kırmızı-beyaz bayraklı Leh zırhlısının dizildiğine tanık olmuştu. Arkadaki iki saf ise mavi-beyaz bayraklı süvariler ile siyah-beyaz bayraklı bir başka süvari kümesinden oluşmaktaydı. Her safın arasında bir kurşun atımı mesafe bırakılmıştı. Arkalarındaki dağın öte tarafından da başka süvariler gelmeye devam etmekteydiler. Sadrazamın maiyetindeki piyade birlikleri ve ağalar balta ve külünkler ile sadrazam sayebanı (gölgelik çadırı) üzerine hücum eden zırhlı süvariye girişmişlerdi. İlk saffı böylece bozulup kaçmış ve yardıma gelen ikinci saf da yenilip gitmişti. Esirî Hasan'ın da ima ettiği üzere Ortaçağ şövalyelerini andıran Leh süvari kıtalarının bu kadar az adamla Osmanlı hatlarına çatmalarını herkes hayranlık ve şaşkınlık içerisinde izledi.

Kaçan Lehler kendi sol kanatlarında Heuberg Tepesi'nin yamaçlarında mevzilenmiş 4 tabur Sakson tüfekçisinin ardına sığındılar. Sarı

Hüseyin Paşa bu başarılardan cesaret bulup sol kanattan bu noktaya 4:30 sularında yeni bir hücum başlattı. Durumun nazikleşmesi üzerine Sobieski merkezdeki komşusu Sachsen-Lauenburg dükünden bir kez daha yardım talep etti. Nemçe dragonları ve ağır süvari hücum hâlindeki Osmanlı süvarisine sağ taraftan gelip çattılar. Bu kıtaların direnemeyip ordugâh önündeki istihkâmlara doğru kaçmaları üzerine Sarı Hüseyin Paşa kötü gidişatı tersine çevirmek istedi. Cephenin merkezinde bulunan otağının yanına kendi sancağını diktirdi. Lehler 4.8 metreye 6 metre ebadındaki bu sancağı sancak-ı şerif sanınca iyice canlandılar. Bazı eserler Sobieski'nin civardan devşirdiği iki üç sahra topu ile topçulara yüklü bahşiş vadederek sancağı vurdurtmaya çalıştığına değinirler. Gelgelelim, Sobieski resmî zafernamesinde sadece sadrazamın Türkenschanz'da diktirdiği kırmızı çadırını top ateşiyle yıktırttığını ifade etmektedir.[39]

Osmanlı Sağ Kanadının Çöküşü

Bir alay bir alaya gitmez idi; Âdemine harâm katmaz idi
Dib alayın girü komuş gümrâh; Bilmez â'dâ [düşman] dahî meğer Âllah
Nâr-ı Nemrûdu saçdı çünkü le'îm; Kaldı ateş içinde İbrahîm
Çünkü varmazdan evvel erlerimiz; Topla bozdu cümle 'askerimiz
Ardın ardın girü giderler idi; Hem köpek cengini iderler idi[40]

Muharebenin bu safhasında Dük Karl, Sobieski'nin yukarıda anlattığımız üzere Pötzleinsdorf ve Schafberg'de karşılaştığı direnci kırmakta zorlandığını fark edince emrindeki kıtalara iki Döbling köyüne doğru ilerlemelerini emretti. Amacı, belki de Leh kralının talebiyle, Osmanlıları Tuna tarafından baskı altına alarak Lehleri rahatlatmaktı. Kara Mustafa Paşa bu zamanda Türkenschanz'daydı.

39 Barker, 329-30; Wheatcroft, 183, 185; Stoye, 261-62; Mavrokordato, 15; Esirî Hasan, 1401-1402 [358b]: *"Ammâ bunlar cenk iderken kâfirden ve İslâm'dan aslâ bir kolda ve bir yerde cenk ve hareket yok. Bunlar seyr ider gibi durmuşlardı."*; Dalérac, 97, 355-64 (Zafername).

40 Subhî, 40b.

5.10 Yalı yolundan Nemçe-Alman kıtalarının gelişi

Merkezdeki Bavyera ve Frankonya kıtaları bu esnalarda Türkenschanz'ı topa tutmaya giriştiler.

Dük Karl'ın başlattığı saldırı çift koldan gelişti. Küçük sahra toplarının salkım ateşi derin saflar hâlinde ağır adım yürüyen piyadenin yaylım ateşiyle birleşince 'yalı tarafını' tutan İbrahim Paşa'nın direnci kırıldı. Esirî Hasan, Sieniawski'nin zikredilen iki süvari hücumu bahsinden sonra bu süreci anlatır. Önde üç küme zırhlı süvari (siyah, sarı, mavi sancaklı) top-tüfek desteğiyle derin saflar hâlinde ('domuz topu olup') İbrahim Paşa koluna doludizgin saldırmış ve onları ağır adım yürüyen piyadeler takip etmişti. Osmanlılar her koldan top ve tüfekle karşılık vermelerine rağmen imdat ordusu iki Döbling

köyünü işgal ettikten sonra sağ kanadı 'söküp' çadırların arasına girmişti. Görgü tanığı Subhî bu anı betimlerken İbrahim Paşa'nın yoğun ateş altında kalmasını Hz. İbrahim'in Nemrut ateşinde yanmasına benzetiyor. 5:00 sularında imdat ordusu iki kola ayrıldı. Bir kol Viyana surlarına doğru gidip Löbel Burcu karşısındaki metrislere saldırırken diğer kolu sağa keskin dönüşle merkezdeki Bavyera ve Frankonya birliklerinin Türkenschanz saldırısını destekledi. Bu yüzden saat 5:00'e doğru Osmanlı sağ kanadındaki bozulma merkeze de sirayet etti. Ne var ki Silahdar'ın ifadesiyle 'bela deryasının boyu aştığı' bu anda bozulan birlikler derhâl kaçmak yerine esirlerini ve canlarını kurtarmak için sol kanadın ardındaki çadırlarına koştular. Geleneksel bir mecazla resmedecek olursak yaşam ve ölüm arasında canın hiçe satıldığı can pazarı artık kurulmuştu.

Osmanlı Merkezinin Çöküşü

Gediğin bir gedikli beklemedi; Hazretin sancağını yoklamadı

...

Telleri cümle tellü çavuşlar; Âşîyân terkin urdu ol kuşlar
Hele kâtiblere firâra ne gamm; Bir yere cem' olur mu tîğ û kalem

...

Yeniçeri neylesun piyâde fakîr; Kaçmasun eylesün mü kendin esîr
Guyyâ ol gün oldu bir rehîn; Kaldı sancağ-ı mufahhar kenîn
Ümmetinden olasın ol şâhın; Yiyesin ni'metin şehinşâhın
Sancağı destine emânet iken; Boynuna hıfzı farz û senet iken
Kaçasın, zulmet içre kala o nûr; Çevresin ala düşmen-ı şerr û şürûr
Rûz-ı mahşerde nice olur âhvâl; Yokdur anda firâra pây-ı mecâl[41]

Görgü tanığı Hasan muharebenin son safhasını çok canlı anlatmaktadır. Kendisi Cebeci serdengeçtileri kâtibi olduğundan muharebe boyunca Cebecibaşı Siyavuş Ağa ile birlikte Kara Mustafa'nın yanındaydı. Onun aktardığına göre Osmanlılar İbrahim Paşa bozulana dek Türkenschanz'da imdat ordusunun merkez kuvvetlerine karşı top ve tüfekle iyi direnç göstermişlerdi. Osmanlı süvarisinin

41 Subhî, 41a.

önünde ancak 'yalın kat' bir saf yaya vardı. Ona rağmen Krottenbach Deresi'nin beri yakasında bekleyen bu yaya askeri -Serçeşme Mahmud Bey emrindeki leventler ve Bosna askerleri - Bavyera ve Frankonya piyadesini buradan geçirtmiyordu. Sağ kanat çözülünce dere geçişini tutan yaya askeri sağ koldan kaçanlara katıldı ve yalnız kalan süvari telaşa düşerek dere kenarını bırakıp gitti. Mevcut olan 5000 - 6000 asker sancak-ı şerif altında toplandılar; bunların birazı kapıkulu süvarisi ve ancak 500 - 600 kadarı sadrazamın maiyet birliğiydi (serçeşme levendatı). Kalanı ise hademe, zabit ve kâtiplerden oluşan bir güruhtu.

Firar başlayınca Waldeck'in askerleri Osmanlı sol kanadı ile Türkenschanz'ın birleştiği yerden yol bulup çatal olarak ('öküz boynuzu yürüyüp') ordugâha yönelmişlerdi. Yukarıdan gelen Dük Karl'ın kıtaları ile birleşip 'çekirge sürüsü' misali geliyorlardı. Kapladıkları alanı boydan boya ve baştan dibe turlamak bir saatten ziyade sürerdi. Waldeck'in emrindeki diğer kıtalar ise Türkenschanz'a girmeye çalışıyorlardı. Burada Kara Mustafa Paşa 'askerin kalbi sadrazamın olduğu yerdir' diyerek savaşa devam etti. Anlaşılan sağ kanatta çözülenlerin sancak-ı şerif mahallinde kendine katılacağını umuyordu. Esirî Hasan'a göre kimse yanına gelmeyince âdeta ölümünü istercesine bir iskemleye oturup ağlayarak ok atmaya başladı. Bu doğruysa sağ kanat ve merkez çökerken Osmanlı başkumandanının maneviyatının da çöktüğüne hükmetmemiz gerekir. Mavrokordato güneşin batışına bir saat kalana dek (5:15 gibi) sadrazamın Türkenschanz'da tek başına 'aslanlar' gibi dövüştüğünü ve etrafı sarılmak üzereyken burayı terk edip otağa gittiğini kaydetmektedir; demek ki meşhur Leh süvari hücumu Osmanlı merkezini dağıtırken o henüz yoldaydı.

Belirttiğimiz gibi Dük Karl'ın doğrudan Viyana'ya gitmek yerine kuvvetlerini ikiye ayırması bir dönüm noktası oldu. Bir kol Heissler ve de Souches emrinde Löbel Burcu önündeki metrislerde duran yeniçerilere saldırınca metris erleri apar topar kuşatma toplarını düşmanın üzerine çevirmeye çalıştılar ama galiba pek başarılı olamadılar. Garnizon ile imdat ordusu arasında kapana kısılan bu adamların kaçabileni Subhî'nin de dediği gibi kaçtı. Kalanlar ise

5. Ha Nemçe-Alman kıtalarının ordugâhı işgali

belki can havliyle belki de kaçan arkadaşlarına vakit kazandırmak için saatlerce korunaklı yerlerinde savaşa devam ettiler. İtalyanca anonim vekayiname burada toplam 16 topun ele geçirildiğini öne sürer. Dük Karl'ın sağa dönüp kuzeyden ordugâha girmesi Osmanlıların toparlanması için bir şans olabilirdi aslında. Böyle durumlarda askerler çadır yağmasına dalıp takibi savsaklayabiliyorlardı. Saldırı tavsayınca toparlanıp karşı hücumla hasmı yenme fırsatı doğduğu çok görülmüştür. Gelgelelim, Nemçe askerleri yağmaya dalmadılar. Kaçan Osmanlıların peşinden saf nizamına sadık kalarak ağır ağır ordugâhta ilerlemeye devam ettiler. Esirî Hasan'a göre Mohaç (1526) ve Haçova (1598) meydan muharebelerini hatırlayıp, "Türk'ün belki böyle bir hilesi vardur." diye korktuklarından yağma veya takip için

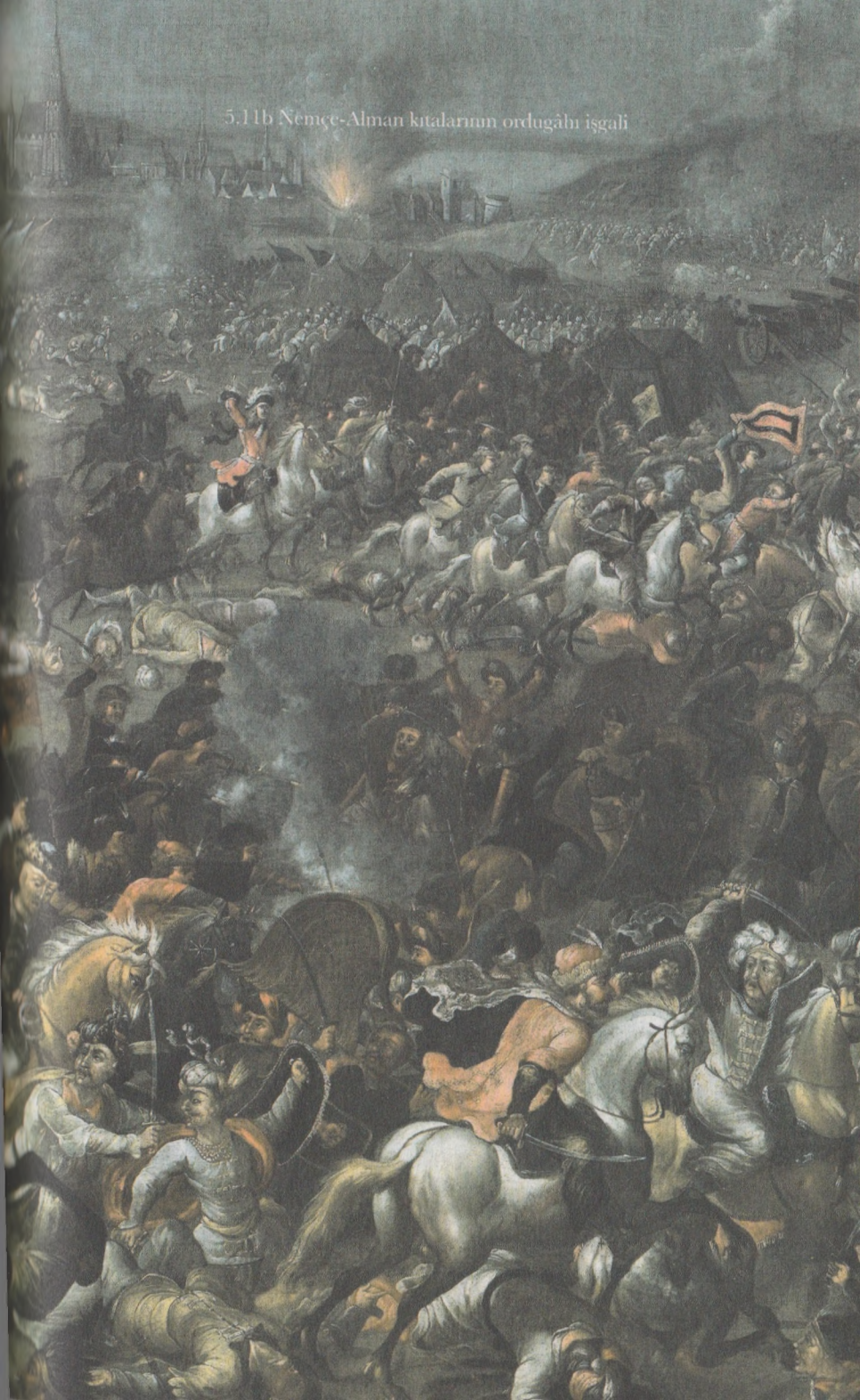

5.11b Nemçe-Alman kıtalarının ordugâhı işgali

alay bozmaya cesaret edemeyip yürüyüşü ağırdan almışlardı. Yoksa 'iş müşkil olurdı.' O anları anlatan Mavrokordato Nemçe birliklerinin ordugâha yağmur gibi yağmasıyla 'Türkler' arasında müthiş bir bağrış çağrış koptuğuna tanıktı.[42]

Bozguna Doğru Murad Giray Han ve İbrahim Paşa

Türkenschanz'dan savaşı idare eden Kara Mustafa Paşa hiç saldırı beklemediği Viyana Ormanı'nın güney mıntıkasında Lehlerin sol ve merkez kollarının ortaya çıkışıyla müthiş bir şaşkınlık yaşamış olmalıdır. Yenilgide günah keçisi ilan edilen İbrahim Paşa ve Murad Giray olduğuna göre bu anlarda onların ne yaptığına göz atmak yararlı olur. Osmanlı kaynakları en önce İbrahim Paşa'nın bozulduğu konusunda hemfikirdirler ve çoğu bu durumu onun Kara Mustafa Paşa'dan nefret etmesi ile açıklarlar. Divan tercümanı Mavrokordato İbrahim Paşa'nın kaçarken önce sadrazamın sayebanına (güneşlik çadır) geldiğine dikkat çeken tek kaynaktır. Ona göre sadrazam onun savaşı bırakmasına o kadar kızmıştı ki kendisine hakaret etti. İbrahim Paşa Yanıkkale'de kendini savunurken sonuna dek savaştığını ve ancak sadrazam 'gittikten sonra' (Türkenschanz'dan otağa?) meydanı terk ettiğini söyleyecekti. Firar etmediğinde direttiğine göre belki de ordugâha doğru çekilip buraya saldıran Dük Karl'a

42 Barker, 330, 333; Dalérac, 98; Ackerl, 142-43 (Yarbay Hoffmann'ın raporu) ve 144-45 (Taaffe'ın kardeşine mektubu, 22 Eylül); Valcaren, 100-101; Cacavelas, 117; Rycaut, 119-20; Malden, 100-101; Schimmer, 137-39; Wheatcroft, 184; Stoye, 263-64; Mavrokordato, 15; Esirî Hasan, 1402-1404 [358b-359a]: *"ve küffâr dahi alaylarını bozmayup ve top ve tüfengin atup ardumuzdan yap yap yürürdü... bütün ordu küffâr ile dolup hemân otağ etrâfı kaldı. Ammâ küffâr dahi şol mertebe ihtirâz üzre idi ki aslâ alayların bozmayup ve yağmaya yapışmayup ve karınca gibi yürürlerdi."*; Teşrifatçıbaşı, 121 [79a]: *"Bâ'dehû anda daha bir mikdâr cenk oldı ve kâfir yemîn [u] yesârdan yol bulup her tarafda duran askerin üzerine yürüyüp ve maymuncuklu top-ı şâhîlerin dahi ma'an getürüp [hafif toplarını yanlarında getirip] asker-i İslâm muvâcehesini dâne-feşânlık idüp [mermi/gülle saçıp] yalı tarafında Vezîr İbrâhim olduğı mahalli bozup ve dereye doğru yol bulup.."*; Silahdar, 879 [117a] bu ifadeyi genişletir: *"...maymuncuklu şahi darbuzenlerin kurşun yerine ve kurşunı yağmur gibi serpmekle vehle-i ûlâda Tuna yalısı tarafında Vezîr Koca İbrâhîm Paşa olduğu kolı bozup..."*

direnmişti. Kabul etmek gerek ki Dük Karl'ın çatışa çatışa ilerlediğini söyleyenler kadar ordugâha dirençle karşılaşmadan girdiğini iddia edenler de vardır. *İsazade Tarihi*'ne çok sonraları ekleme yapan torunu Abdullah Efendi onun serhad ahalisi ile çarhaya gönderildiğini, hiç imdat almayınca çoğu askerinin telef olduğunu ve bu nedenle kalan askerlerle ordugâha dönüp çadır bozduklarını hikâye eder. Bu durum diğer askerlerin de çadır bozmasına vesile olunca düşmana direnmenin mümkün olmadığını idrak eden sadrazam, 'firar' etmiş ve 'gafil' olmayıp da kaçabilenler yedi menzil yeri bir gün bir gece de katedip 'Budin'e' çıkmışlardı. Şayet ikinci iddia doğruysa o zaman onu sol kanatta gösteren kaynaklara itibar etmek gerekir. Bu görüşe göre Lehler sol kanadın karşısında belirince İbrahim Paşa ricat yolunun kesilmesinden korkarak sağdan sola doğru bir manevraya kalkışmıştı. Galiba bozulup kaçanların meşhur Leh süvari hücumundan sonra kaçış yolunda rastladıkları Leh sağ kanadına saldırmaları bu yanlış anlamaya yol açmıştır. Şayet İbrahim Paşa da burada firarilerle beraber idiyse 'sonuna dek' savaştığını söylerken bu çatışmayı kastetmiş olmalıdır. Nitekim kendisine sadrazamın yönelttiği suçlamalardan biri emir almadan firarilerin öncüsü gibi davranmaktı (bkz. 2. Bölüm).

Bu birliklerin Sarı Hüseyin Paşa'nın taarruzu püskürtüldükten sonra sağ kanattan ordugâh tarafına (sol kanat) sadrazamın emriyle aktarıldığı görüşü bu yanlış anlamayla ilintilidir. Hatta Sobieski'nin, "Bunu yapan kumandan yenilmeye mahkumdur!" diye haykırdığı söylenir. Düşman kıtaları sağ kanatta ve merkezde çehreleri seçilecek kadar yaklaşmışken böylesine büyük ve kalabalık bir manevra bozguna sebebiyet verebilirdi. Oysa Osmanlı kaynakları herhangi bir manevradan bahsetmezler. Onlar daha ziyade sağ kanat çökünce merkezin de çöktüğünü ve Kara Mustafa Paşa'nın ordugâhtaki otağına dönüp burayı işgale başlamış Lehlere karşı bir süre direndiğini anlatıyorlar. [43]

Tıpkı İbrahim Paşa gibi Murad Giray Han'ın da muharebe esnasında nerede olduğu bir muammadır. Sobieski muharebeden sonra

43 Barker, 329; Wheatcroft, 182; Malden 101-102; Dalérac, 96; Ackerl, 140; Fletcher, 103-104.

kraliçesine yazdığı mektupta ve resmî Leh zafernamesinde sadrazamın teslim olan içoğlanlarından duyduğu bir olayı keyifle anlatmaktadır. Buna göre Murad Giray Han sadrazamın otağında imiş ve Leh kralının bizzat geldiğini öğrenince derhâl kaçmış. Her şeyin bittiğini anlayan sadrazam çaresizce iki oğluna sarılıp hüngür hüngür ağlamış. Gazetelerde çeşitli dillerde basılan zafername sayesinde meşhur olan bu hikâye o devirde pek çok eserde anılmıştır. Esirî Hasan bu iddiayı dile getiren tek Osmanlı kaynağıdır ve Han'ın yukarıda zikrettiğimiz Sieniawski'nin iki başarısız süvari hücumundan sonra geldiğini söyler. Şayet bu hikâyeyi Viyana'da esirken öğrenip eserine eklemişse muharebe esnasında sadrazamın yanında olduğu iddiasına temkinli yaklaşmak gerekir. Gelgelelim, Subhî de manzum tarihinde Tatarların firarını "İslâm 'askerine Tatar Hân Gelüb İmdâd İtmeyüb Firâr Eylediği Beyânındadır" başlığı altında anlattığına göre belki de Han, İbrahim Paşa gibi firarî muamelesi görmekten kurtulmak için usulen o sıralar Türkenschanz'da bulunan sadrazama uğramıştı. Fakat Mehmed Giray, Murad Giray'ın yanında kalan az bir kuvvetle kendi ordugâhında kaldığını belirtir. Hem Mavrokordato hem de diğer Osmanlı kaynakları onun sadrazama uğradığına değinmeyip aceleyle kaçan Tatarların peşinden namertçe kaçtığı ithamıyla ona ateş püskürürler (bkz. 2. Bölüm).[44]

İşte Leh süvarisi Rohan süvarilerinin görkemli bir taarruzla Gondor'u kurtarması bahsinde Tolkien'e ilham veren efsanevi hücuma hazırlanırken Osmanlı ordugâhının o anki durumuna ve iki 'olağan

44 Dalérac, 96, 98, 355-64 (Zafername); Ackerl, 140; Mehmed Giray, 7 [6b]; Mavrokordato, 15-16; Teşrifatçıbaşı, 121 [79a]: "*Hüseyin Paşa hayli cenk idüp Tatar Hân asla kendüye yâr olmadı.*"; Esirî Hasan, 1402 [358b]: "*Ve bu mahalde üç bin kadar Tatar ile hân çıkageldi. Serdâr-ı ekrem hazretleri [sadrazam] 'Bu ne şekl hareketdür? Kanı askerin?' didikde ol dahi 'Sultânım, biz sana dimedik mi bu asker ve Tatar gâyet doyum olmuşlardur. Şimden sonra bunlardan hayr yokdur ve gelen kâfir gâyet çokdur. Ma'kûlı topları çeküp ırzımız ile gidelim dimedik mi? Sözüm geçdüği mertebesi gelüp sâirleri mâlları sevdâsıyla gelmediler' didikde serdâr-ı ekrem hazretleri dahi 'Hoş! İmdi bu iş de biter ammâ ben de işim bilirüm' diyüp ve gayri cevâp virmeyüp düşmen tarafına meşgûl oldı.*"

şüphelinin' nerelerde olduğuna dair rivayetler böyledir. Eski yazarların dediği gibi, "Doğrusunu Allah bilir!"

Tarihin En Büyük Süvari Hücumu: Rohan Süvarisi Orklara Karşı!

> Uyanın, uyanın, Théoden'in Süvarileri!
> Kötülükler kapımızda; Ateş ve katliam!
> Mızrak savrulacak, kalkan parçalanacak,
> Kılıç günü geldi, kızıl gün geldi daha güneş doğmadan!
> Sürün atlarınızı, sürün! Haydi Gondor'a!
> ...Kral aniden Karyele'ye seslendi ve at ok gibi ileri fırladı. Arkasından sancağı, yani yeşil ovadaki beyaz atlı bayrak havada dalgalandı fakat kral onu geride bıraktı. Arkasından hanedanın süvarileri şimşek gibi çaktı ama kral hep onlardan çok ilerdeydi... Altın kalkanı ortaya çıkmıştı ve o da nesi! Güneşin sureti gibi parlıyor, çimenler küheylanın ak ayaklarında yeşil alevler oluşturuyorlardı. Çünkü sabah ermişti, denizden gelen yel ve sabah erişmişti; karanlık geri çekilmişti; Mordor'un orduları ağlaşıyordu, dehşet sarmıştı her yanlarını; kaçtılar ve öldüler, hiddetin nalları üzerlerinden geçti. Sonra bütün Rohan ordusu bir şarkıya başladı, bir yandan biçtiler, bir yandan şarkı söylediler çünkü cengin keyfini çıkartıyorlardı; zarif ve korkunç olan şarkılarının sesi Şehir'e bile varmıştı.[45]

Popüler bellekte binlerce Leh süvarisi omuzlarından kaplan ve leopar postları sarkarak ve sırtlarına iliştirilmiş kartal kanatları havalanarak parlak zırhları içinde dörtnala Kahlenberg sırtlarından inip uçları rengârenk flamalarla bezenmiş 6 metrelik mızrakları ile Osmanlıları tarumar ettiler ve hem Viyana'yı hem de Hristiyanlığı kurtardılar. Doludizgin gelen atların altında yer titriyor ve süvarilerin kartal kanatlarından yükselen keskin ıslık sesiyle gök inliyordu.[46] 'Tarihin en büyük süvari hücumu' olarak kutsanan bu efsane pek çokları gibi J. R. Tolkien'i de etkilemiştir. *Yüzüklerin Efendisi* adlı

45 *Yüzüklerin Efendisi*, "Rohirrim'in Gelişi", 799-800.
46 Dalérac, 16-18.

eserinden alıntıladığımız "Rohirrim'in Gelişi" bölümü buna güzel bir örnek. Eserle aynı adı taşıyan filmde canlandırılan "Miğfer Dibi" hikâyesi belki daha bile meşhurdur. Gandalf'ın önderliğinde gelir Rohan süvarisi Boruşehir'e imdada ve batıdaki dik ve taşlı tepeden doludizgin at sürer aşağıdaki insan-Ork melezi Uruk-hai barbarlarına. Bu hücuma dayanamayan "Orklar dönerek bağrıştılar ve hem kılıçlarını, hem mızraklarını fırlatıp attılar. Gitgide artan bir rüzgâr önündeki kara bir duman gibi kaçtılar. Bağıra çağıra ağaçların kucak açmış gölgeleri altına girdiler ve o gölgeden hiçbiri canlı olarak çıkmadı bir daha."[47]

Oysa Sobieski'nin tepelerden ne şartlarda düzlüğe indiğini yukarıda ele almıştık. Vadi ağzından düzlüğe dörtnala at sürmek şöyle dursun ağır aksak adımlarla ancak çıkabilmişlerdi. Düzlüğe vardıklarında bile derhâl hücuma kalkamadılar. Önce hücum hatlarını düzenlemek gerekti. Sobieski merkez ve sol kanadı birleştirerek kendi uydurduğu dama tahtası düzeni uyarınca ön safa belli aralıklarla derin hüsar kümelerini dizdi ve aralardaki boşluklara 100 adım geriden gelecek şekilde zırhlı süvari kıtaları (*pancerny*, nam-ı diğer panzerler) yerleştirdi. Hüsarlar o meşhur mızraklarıyla gerçekten de Ortaçağ'dan fırlamış gibiydiler. Düşman saflarına çatınca mızrakları kırılacağından ikinci safta süvari kılıcı ve karabina tüfek taşıyan kıtalar hücumu sürdüreceklerdi. Bunların ardında dragonlar ve hafif süvari (*kwarciany*) diziliydi. Lehlerin sol tarafında (kuzeydoğu yönünde Tuna'ya doğru) Sachsen-Lauen dükünün kuvvetleri ile sağ tarafında (güneybatı yönünde) Jablonowski'nin emrindeki Leh sağ kolu bulunuyordu. Takriben 9000 ila 15.000 Leh süvarisinin vadiden inip ağır ağır sağa sola açılarak bu şekilde harp nizamına girmesi, Esirî Hasan anlatmaya değer bulduğuna göre, Osmanlılar için mutlaka korkutucu bir manzara olmalıydı. 3000 hüsar o devrin tankları gibiydiler. Açık arazide dörtnala sürdükleri atları bile zırhlıydı. Bunları durdurmak topla desteklenmiş derin saflar oluşturan tüfek ve mızraklı Avrupa piyadesi için işten bile değildi ve bu nedenle Nemçe ve Alman müttefikler bu geçmiş zaman savaşçılarını

47 *Yüzüklerin Efendisi*, "Miğfer Dibi", 516.

ürkütücü olmaktan ziyade esrarengiz bulmuş ve merak dolu gözlerle manevralarını izlemişlerdi. Fakat Osmanlı hafif süvarisi ile mızrak yerine yatağan kullanan yaya askeri için durum başkaydı.

Leh kıtaları düzlüğe çıkınca Osmanlı sol kanadının iki ucuna dizilmiş topların ateşiyle ve gönüllü öncülerle karşılandılar. Devamında, Sobieski Leh savaş âdetine uygun olarak evvelki gibi küçük oğlu Aleksandr'dan ('İskender') adını alan küçük bir süvari kıtasını ordugâhın merkezine doğru hücuma kaldırttı. Anlaşılan o ki bu hücum başarısız olsa da Osmanlı sol kanadının savaşma azmini kırmıştı. Oysa Leh kıtaları henüz Osmanlı ordugâhı ile aralarındaki hafif sırtın aşağısındaki bağlık alandan çıkamamışlardı bile. Artık İbrahim Paşa'nın meydanı terk ettiği haberleri yayılıyor, birkaç kilometre yukarıda Dük Karl'ın Tuna tarafından yenik yığınları önüne katmış Hernals taraflarından ordugâha girmek üzere olduğu görülüyordu. İtalyanca anonim vekayinamesine göre Lehler süvari hücumuna hazırlanırken Starhemberg sağ kanadın Löbel tarafına ilerlediğini görüp dört noktadan

5.12 Sobieski hücumdan önce süvarilerini kutsarken

huruç etmiş ve metriste binlerce 'Türk'ü' biçmişti. Metris erlerinin kaçtığını gören süvari de cephede yayasını bırakıp kaçmıştı. Leh ordusu nihayet düzlüğe çıktığında Osmanlı sol kanadı hem cepheden hem de sağdan saldırıya açık bir hâldeydi. Kaçan askerler merkez - sol kanat arasındaki mıntıkaya doğru yığılmış hâldeydiler. Osmanlı saflarının çok derin olduğu ve hâliyle pek çok askerin muharebeye bile giremediği gözlemlendiğine göre meşhur süvari taarruzundan önce saf tutacak vakit bulamamışlardı. Lehler saflarını sıklaştırdıktan sonra hücuma kalktılar. Osmanlı saflarını çarptıkları gibi ezip geçtiler. Sobieski derhâl Osmanlı toplarını ele geçirdi.

Kırılan Osmanlı safları ise bazen öne sürüldüğü gibi hemen kaçmadılar. Askerler nispeten zarar görmemiş sol kanadın bitimindeki Breitensee civarına yöneldiler. Burası kendiliğinden bir çekim merkezi olmuştu ve muhtemelen Osmanlı sağ kanadı ve merkezinden kaçanlar da - belki İbrahim Paşa komutasında - buraya yığılmışlardı. Yabancı kaynaklar bu durumu yandan sarılmamak için sağ kanadı uzatmaya yönelik bir manevra sanmışlardır. Bu yığınlar karşılarında yukarıda işaret ettiğimiz üzere kaçış yolu üzerindeki Leh sağ kolunu buldular. Muharebenin kaderini değiştirebilecek son hücum Lehlere karşı kendiliğinden gelişen bu intizamsız hücum oldu. Tecrübeli Jablonowski güçlükle de olsa hücumu savuşturup vakit kaybetmeden Osmanlı ordugâhına girdi; ricat yolunu kesmeyi denememişti. Bu an Osmanlıların can kaygısıyla Viyana Deresi'ne doğru kaçmaya başladığı andı.[48]

BOZGUN

Otağa Çekiliş

Çekilüb gitmede piyâde süvâr; Yalnız neylesün buna serdâr
Gördi kim 'askerin işi bitdi: 'Irz û nâmûs-ı saltanat gitdi

48 Dalérac, 18; Cacavelas, 119; Rycaut, 120; Malden, 102-103; Barker, 332-33, 431; Teşrifatçıbaşı, 122 [79b]; Silahdar, 879 [117b]; Esirî Hasan, 1403 [358b]; Wheatcroft, 186; Stoye, 263-64.

Bildi yokdur buna da hiç tedbîr; Sancağa yüz sürûb sarıldı vezîr
...
Kimse yok bakdı sola sağa; sancağı aldı döndü otağa
Geldi otağa gördü ol nâ-çâr; Leyse fi'd-dâr gayrenâ deyyâr
Kanı zerrîn kemerlü gılmânlar; Cân ve baş fedâ iden cânlar
Hep peri-veş [peri gibi] *uçub uçub gitmiş; Cin gibi dağları dutub yitmiş*
Kanı kolçaklu zırhlu ol ağavât; Kanı cirid alayına süren at
Zeyn û esbin gör, nice virdi felek; Yek olunca işte böyle gerek
Kanı kaddin kemân iden erbâb; Ok gibi evvel eylemiş pertâb[49]

Kaynaklar ve araştırmalar muharebe günü Kara Mustafa Paşa'nın nerede olduğu konusunda muhtelif rivayetlerle doludur. Kimileri ordugâhta St. Ulrich Mahallesi'nin üstlerinde kurulan otağı ile buranın aşağısında Rotenhof'ta yaptırdığı tabyayı (taşra tabyası) karıştırarak onun muharebe günü tabyada durduğunu sanırlar. Diğerleri Türkenschanz'dan hiç dönmediğini ve Sobieski'nin buraya saldırdığını varsayarlar. Hatta onu kuşatmanın ilk günü otak kurulana dek sayeban kurup dinlendiği çok daha güneydeki bir noktada gösteren kaynaklar da bulunmaktadır. Hepsi bir arada incelendiğinde sabahtan (9:00 - 10:00) Türkenschanz'a gittiği ve burada cephenin çökmesiyle (5:00 - 6:00 arasında) ordugâhtaki otağına döndüğü söylenebilir.

Bazı kaynaklar Kara Mustafa Paşa'nın sipahi ve silahdarların başına geçip sancak-ı şerifi kurtarmak için Nemçe - Alman birliklerini yararak ordugâha gittiğini ima ederler. Sadrazam Waldeck'in komutasında giderek şiddetlenen Türkenschanz saldırısını göğüslemiş ve top ve tüfek mermileri 'yağmur gibi asker üzerine yağmaya' başlayınca burayı terk edip ordugâha dönmeye karar vermişti. Esirî Hasan'ın tanıklığına inanacak olursak aslında Amcazade Hüseyin Ağa'nın telkiniyle yanına yalnız sancak-ı şerifi alarak ordugâha çekilmeye 'ağlaya ağlaya' ikna olmuş ve etrafı sarılmak üzereyken burayı terk etmişti. Peşine düşen 'Macar katanası' ve Leh süvarisinin 100 - 200 kişilik taciz saldırılarını artçı maiyet birliklerinin püskürtmesi sayesinde ordugâha varabildi. Niçin ordugâha geçmek yerine doğrudan kaçmayı

49 Subhî, 41b-42a.

düşünmemişti? Şehadeti yeğlediği açık olmakla birlikte zannımca kaçanların ordugâhın işgale uğramamış alt tarafına yığıldıklarını görüyordu. Onlar Türkenschanz'da sancak-ı şerife gelmedilerse o zaman sancak-ı şerif onlara gitmeliydi! Belki ordugâhta durumu toparlamak mümkün olacaktı.

Tartışmalı Son Emirler

Seyl-veş [sel gibi] akdı ordudan 'asker; haymeler kaldı misl-i nilüfer
Kaldı yirinde yaralu cânlar; Hasta kaldı nice Müslümânlar
Metris ehli duymadı irken; Mûr-veş [karınca gibi] üşdi başına düşmen
Yeniçeriden nice piyâde fakîr; Kimi katl oldu, kimi oldu esîr[50]

Sadrazam ordugâha varınca Dük Karl'ın çadırlara ulaşması üzerine 'bu mahalde' metrisleri terk etme emri verdi. Teşrifatçıbaşı'nın 'bu mahalde' derken sadrazamın emri verdiği mahalli mi yoksa terk edilmesini emrettiği mahalli mi kastettiği açık değildir. Silahdar ilk ihtimali kabul ederek 'bu zamanda,' yani düşman çadırlara ulaşınca metris boşaltma emrinin gittiğini iddia eder. Öyleyse emrin tek muhatabı metris ağzına ulaşmış Nemçe - Sakson birlikleriyle boğuşan Löbel tarafındaki yeniçeriler olmayıp aynı zamanda Burg tarafındaki metris erleriydi. Subhî düşmanın çoktan karınca gibi metristekilerin başına üşüşüp nice yeniçeriyi öldürdüğünü veya tutsak ettiğini betimlerken Löbel tarafını kast ediyor olmalıydı. Haliyle metrislerde çok adam öldüğü rivayeti muhtemelen muharebenin sıçradığı bu mıntıkadaki yeniçeri zayiatlarından kaynaklanıyordu.

Silahdar, askerin metristen çıkıp ordugâha geldiğini ileri sürerken yabancı kaynaklar aksine Burg mıntıkasındaki metris erlerinin boşaltma emri üzerine ordugâha gelmeyip kaçtıklarını belirtmektedirler. Eğer haklılarsa sadrazamın muharebeden sonra yeniçeri ağasına düşman kesildiği söylentisi bir anlam kazanır. Her hâlükârda bu tarafta zayiat Löbel tarafına göre daha az olmalıydı. Nitekim huruç eden garnizon metrisleri boş bulup ancak 600 kadar metris eri öldüre-

50 Subhî, 42a.

5.13 Leh ve Alman kıtaları ile ordugâhta savaş

bildi. Hatta son derece karanlık olan 12 Eylül gecesinde metrislerin düzenli bir şekilde boşaltılabilmesi garnizonu hayrete düşürmüştür.

Yabancı kaynaklar sadrazamın metristen çıkma emri ile birlikte harp levazımatının imhası ve esirlerin katli emrini verdiğini de kaydederler. Kimileri ise esirlerin daha muhaberenin başında katledildiğine inanırlar. Gelgelelim, Osmanlı kaynakları bu emirlerden bahsetmedikleri gibi pek çok firariyi can, mal ve esir derdine düşüp çadırlarına koşmakla suçlarlar (bkz. 2. Bölüm). Budin'e kaçış yollarında pek çok esirin orduyla götürüldüğü bu kaynaklarda zikredilmektedir. Muharebenin sonunda ise tüm ordugâh ve ordu ağırlığı olduğu gibi ele geçtiğine göre levazımatın imha edildiğinden bahsedilemez. Dolayısıyla bu emirlerin varlığı tartışmalıdır.[51]

Ordugâhta Direniş Veyahut Kara Mustafa Paşa'nın Hoyrat Bahadırlığı

Geldi orduya girdi düşmen-i dîn; Giryeler kıldı âsumân û zemîn
Ordunun aldı solla sağın; Hazine[ye] dikdi haçlu bayrağın

51 Barker, 333, 337; Cacavelas, 121, 131. Ordugâhta 10.000 esir kurtarıldığı hk.; Mavrokordato, 15; Teşrifatçıbaşı, 122 [79b-80a]; Silahdar, 879-80 [117a-b]. Metristen çıkanları Kul Kethüdası, Zağarcıbaşı, Saksoncubaşı, Anadolu Beylerbeyi Osman Paşaoğlu Ahmed Paşa, Karaman Beylerbeyi Şişman Mehmed Paşa, Yanova Beylerbeyi (eski defterdar) Celeb Hasan Paşa, sipahi ve silahdar serdengeçtileri olarak kaydeder; Esirî Hasan, 1403 [359a]; Valcaren, 99; Malden, 107; Wheatcroft, 186; Stoye, 264; Dalérac, 100; Kretschmayr, 63 (Hoffmann'ın raporu).

Kaldı kâninde gevher û zerr û sîm; Mâlik oldu ana 'aduvv-ı le'îm
Kaldı otağ içinde çün serdâr; geldi kapladı çevresin küffâr
Yeniçeriler Ağasu merd-i cihân; Sürdü atın otağa geldi hemân
Tutdu ol dem 'ınân-ı serdârı; Sancağın oldu hem kafadârı
Sancagile veziri istihlâs; Dest-i düşmenden ol gün itdi halâs[52]

Bazı kaynaklar müthiş Leh süvari saldırısından sonra Kara Mustafa Paşa'nın sadece birkaç dakika daha dayanıp kaçtığını belirtseler de otak yerinde Leh saldırılarına yarım saat kadar dayandığına Osmanlı görgü tanıkları şehadet ederler. Ayrıca İrlanda'lı subay Taaffe 'Türklerin' korkakça sabahtan akşama dek kaçıp durduklarını ama muharebenin en uzun sürdüğü yerin Sobieski'nin komuta ettiği taraf olduğunu belirtir; bu durum sadrazamın azimle direndiğinin bir göstergesidir.

Sadrazam otak mahalline varınca askerlerine derhâl apar topar siper aldırmış ve bir iskemleye oturup gidişatı takip etmeye koyulmuştu. Lehler hazine sandıklarına hücum ederken Bosna askeri bu sandıkların ardına siper aldılar ve Enderun ağaları bile tüfek ve kılıç ile ölüm kalım savaşına katıldılar. Jablonowski'nin birlikleri otak mahallinin önündeki leylek çadırına kadar sokulunca tüm ordugâhın otak mahalli hariç işgal altında kaldığı anlaşıldı. O an Mavrokordato'nun tabiriyle 'fasarya' koptu ve sadrazamın maiyeti dört bir yana dağıldı. Leylek çadırı civarındaki hazinenin otak tarafı Osmanlılarda öte tarafı Lehlerin elindeyken düşman eline geçmesin diye hazine yağmasına izin verildi. Mavrokordato'ya göre o anda bu şekilde sadece 10.000 altın sikke kurtarılabildi, çünkü esir ve mühtedi olan bir çok içoğlanı hazineden kaptıklarıyla Leh tarafına firar etmişlerdi. Lehler hazine sandıklarının üzerine bayrak diktikten sonra Kara Mustafa Paşa elinde mızrağı ile birkaç defa leylek çadırına hücum etti ve her defasında maiyetinden pek çoğu can verdi. Teşrifatçıbaşı sadrazamın şehadet arzusuyla merdane direnmesini överken Silahdar aksine bu eylemi hoyrat bahadırlığı olarak eleştirir. Bu esnada Erdel birliklerinin Yanıkkale garnizonuyla bir olup korumakla yükümlü oldukları köprüleri kestikleri söylentisi ile herkesin aklı başından

52 Subhî, 42a.

5.14 Lehlerin ordugâhı işgali

gitmişti. Subhî Yanıkkale yolunda tüm ordunun o zillet gecesinde bu söylenti yüzünden müthiş bir telaş içine düştüğünü hayıflanarak aktarmaktadır. Artık Lehler otak mahallinin kapısına doğru gelmekteydiler ve sadrazam da otağın kendisine çekilmişti. O şartlar altında belki de moralleri yükseltmek için akşam ezanı okundu.

Esirî Hasan sayesinde o sıralar artık sadrazamın şoka girdiğini ve kayıtsızlaştığını (apatetik sendrom) biliyoruz. Oturduğu iskemlede bakışları donuklaşan sadrazama kimse 'kalk kaçalum' demeye cüret edemiyordu. Herkes biçare otakta 'ölümü' (şehadeti değil!) beklemekteydi. Amcazade Hüseyin Ağa ne yapsa maneviyatı çökmüş sadrazamı harekete geçiremiyordu. Artık o da zıvanadan çıkmış olacak ki son çare sakalını çekerek ve suratına bağırarak onu bu şoktan çıkarmayı başardı. Amcazade'nin bu anlarda yüzüne haykırdığı gibi başına ne geldiyse inadından gelmişti. Sancak-ı şerifi kaptırırsa sonsuza dek lanetleneceğini hatırlattığı gibi köprülerin kesildiği dedikodusunu aktardı. Bunun üzerine Kara Mustafa Paşa ağlaya ağlaya razı oldu ve iskemleden kalktı. Mavrokordato ise Sipahiler Ağası Osman Ağa'nın sadrazam imamının elinde tehlikeye düşen sancak-ı şerifi aldıktan sonra dürüp koynuna soktuğuna şahitti. Bir başka tanık Teşrifatçıbaşı'ya göre ölmesi takdirinde tüm ordunun helak olacağını hatırlatarak

sadrazamı kaçmaya ikna eden de Osman Ağa idi. Galiba son anlarda hatırı geçenler inadını kırmak için sadrazama sırayla telkinde bulunuyorlardı. Ölümle burun buruna gelinen o anlarda sancak-ı şerifi kimin kurtardığı sonradan bir çekişme konusu olmuştur. Mehmed Giray Tatarları temize çıkarmak için sancağı kurtarma şerefini Hacı Giray Sultan'a bahşeder. Oysa onun hücumunun ne kadar cılız kaldığını yukarıda anlatmıştık. Subhî ise yeniçeri mensubiyeti dolayısıyla olsa gerek hem sancağı hem de sadrazamı otaktan yeniçeri ağasının kurtarıp koruduğunu iddia ediyor. Subhî'nin metrisi terk etme emrinden sonra pek çoğu ordugâha gelmeyip kaçmayı seçen yeniçerileri aklamaya çalıştığı aşikârdır.

Üç görgü tanığı felaketzedemiz de akşama doğru 'koyuna koltuğa sığar' hafif eşyaları alıp tüm ordu ağırlığını düşmana bırakarak otağın arka kapısından kaçtıklarını itiraf etmektedirler. Otak kelimesiyle tüm otak mahallini kastetmelerine rağmen sonraları bu ifade yanlış yorumlandı ve sanki sadrazam çadırın arka kapısından kaçmış gibi bir intiba doğdu. Oryantalist De la Croix Osmanlı ordugâhı ve Otağ-ı Hümayun'un çarpıcı bir tasvirini yapmaktadır. Genelde otak deyince akla büyükçe yuvarlak bir çadır gelmektedir ki bu yanıltıcıdır. De La Croix'nın tasvir ettiği padişah otağı 1.5 ila 2 kilometre kare (yarım

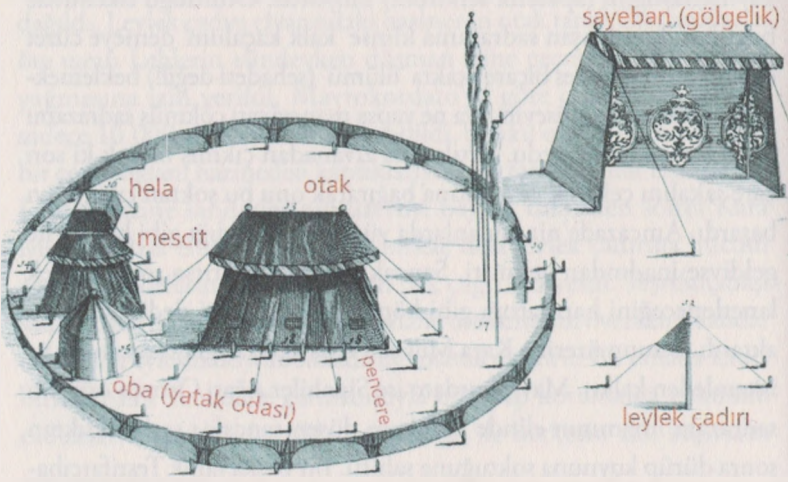

5.15 Osmanlı çadırları

league) çapında devasa bir alandı. Etrafı 1,82 metre yüksekliğe ulaşan yeşil ve kırmızı ekoseli kaba keten brandayla çevrelenmişti. Bu otak mahallinin önünde ise leylek çadırı bulunuyordu. Görgü tanığı Dalérac da Viyana önlerinde ganimet olan Kara Mustafa Paşa'nın otağını (yani otak mahallini) Paris'in meşhur St. Denis Mahallesi büyüklüğünde bir yer olarak tarif etmektedir. Padişah otağı bezden bir saraydı. Sırasıyla çerge denilen yuvarlak formlu bir çadır, düz ve uzun ikinci bir çadır ve arz odası görevi gören bir başka yuvarlak çadırdan oluşuyordu. Son çadıra yakın bir yerde padişahın uyuduğu oba formundaki çadır, hamam çadırı ve mescit çadırı bulunuyordu. Toplam altı çadırlık seyyar saray, otak alanı içinde 60 santimetre yüksekliğindeki bez duvarlarla çevrelenmişlerdi. Lehler işte bunun bir benzeri olan geniş sadrazam otağına ön kapıdan girdikleri anda sadrazam 'ata binüp otağın ard kapusından' çıktı. Yabancı kaynaklar bu saati akşam 6:00 suları olarak saptamaktadırlar ki modern hesaplamalar 12 Eylül 1683'te Viyana'da günbatımının 18:13'te gerçekleştiğini gösteriyor. Ezan ordugâhta okunduğuna göre sadrazam muhtemelen 6:30 sularında kaçmış olmalıydı. Zira Viyana Deresi'ni geçtiklerinde 'evsât vakitde' namaz kılmak için durmuştu.[53]

---

53 Mehmed Giray, 6 [5b]; Otak tasviri için bkz. De La Croix, 164-68 ve Dalérac, 26; Teşrifatçıbaşı, 122 [80a-b]. Akşama bir buçuk saat kala gittiklerini söyleyerek Esirî Hasan ile çelişir; Silahdar, 880 [117a-b] ve Silahdar, 879 [117a] "... *Hacı Giray Sultan ki sonradan Kırım'dan gelüp ordu-yı hümâyûna mülhak olmuş [katılmış] idi, bir mikdâr perhâş-güzâr oldı [savaştı].*"; Cacavelas, 121. Bir içoğlanın tanıklığına dayanarak Teşrifatçıbaşı gibi sadrazamın bu esnada yaralı olduğunu tekrarlar; https://www.esrl.noaa.gov/gmd/grad/solcalc/ (Viyana'da gün batımı); Dalérac, 98, 355-64 (Zafername); Ackerl, 141, 143; Esirî Hasan, 1403-1404 [358b]. Köprülerin kesildiği haberi üzerine gelişmeleri şöyle anlatır: "....*Kimi ağlar, kimi helâlleşur ve kimi birbirin der-âgûş iderler...serdâr-ı ekrem hazretleri ölümüni isteyüp kalkmaz istemez. Ve kimsede cür'et yok ki 'Kalk kaçalum' diyebile. Amuca Hasan Ağa bir iki kerre kendüye rıfk [yumuşakça] söyledi. Tahavvürâne [telaşlı] yüzüne bakdı ve âkıbet ağlayup feryâd idüp ve eliyle sakalını çekerek 'Be hey oğlum! Be hey cânım! İş işden geçdi. Bütün orduyı küffar zabt itdi. Şimden girü mukâvemet mi olur? Seni bu hâle getiren hep inâdındur...*" ve at sırtında kaçış bahsi; Subhî, 43a (*"Cisri [köprüyü] Küffâr Aldı ise Hâl Nice Olur deyu 'Âskerin Telâşı ve Ol Gice Geçüb İrtesi Cisre Vardıkları Beyanındadır*).

5.16 Ordugâhın düşüşü

5.17 Sobieski ordugâhta

Her şey bittiğinde zayiatlar konusunda kafalar karışıktı. Cesetlerin kilometreler boyunca yayıldığını söyleyen de, meydanda sadece 800 'Türk' cesedi gördüğünü söyleyen de vardı. Kimileri sırf metrislerde binlerce askerin öldürüldüğünü iddia ederken, kimileri tüm metris erlerinin kolayca kaçtığını şaşkınlıkla anlatıyordu. Lehlerin neredeyse hiç kayıp vermediğini ileri sürenler kadar pek çok Lehin öldüğüne tanıklık edenler de vardı. Üstelik bir çok kaynak muharebe derken öğle molasından sonraki çatışmaları kastedip sabahki çatışmaları muharebenin bir parçası olarak görmediklerinden zayiat rakamları çelişkilidir. Son olarak sonraki günlerde görülen muharebe kaynaklı ölümler de pek hesaba katılmaz; örneğin ordugâhtan Scwechat'a doğru yolun ilk 3.5 kilometresi at ve deve leşleriyle doluydu (bkz. 6. Bölüm). Hulasa, 12 Eylül'de gün boyu süren muharebelerde imdat ordusunun zayiatı 1500-5000 arasında, Osmanlı zayiatı ise 10.000-15.000 civarında düşünülmektedir. Sonraki günlerde müttefik orduda dizanteri salgını çıkınca ve Osmanlıların geride bıraktıkları hasta ve yaralılar öl(dür)ülünce bu rakamlar artmış olmalıdır.[54]

Rüya gibi başlayan Viyana Kuşatması artık bir kabusa dönüşmüştü. Kuşatmanın başında Attila'yı anıştıran Kara Mustafa Paşa artık Atina karşısında yenik düşmüş Ahameniş İmparatoru I. Serhas gibiydi. Herodot'un anlatımıyla devasa ordusuyla dağları düzleyen, ırmakları içip kurutan, denizde at ve karada gemi yürüten o azametli imparator, askerleri dağılınca küçük bir kayık içinde canını Dardeniz'den karşıya dar atmıştı. Görgü tanığı Şeyhî İbrahim, "Takrîr-i lisân değildir." diyerek anlatmayı reddettiği yıkımı Kerbela'dan bu yana misli görülmemiş bir yenilgi (*inhizâm*) olarak nitelendirir. Muharebe bittiğinde Kerbela Çölü'nü andıran Viyana sahrası kan se-

54 Dalérac, 101. Sobieski'nin zafer müjdesiyle papaya gönderdiği temsilci Talenti 40.000 'Türk' öldürdüklerini iddia ediyordu; Cacavelas, 133. Muharebe kaybını 12.500, tüm kuşatma zayiatını 70.000, kurtarılan esir sayısını 10.000 olarak saptar; Taaffe Osmanlı zayiatını 2000 olarak verir; Ackerl, 141-51; Malden, 111.

linden kırmızıya çalmış toprağın üzerinde yatan 'vücûd-ı lâşe-i insân' yüzünden âdeta bir gelincik (*şakâyık-ı nu'mân*) tarlasına dönmüştü.[55]

Ne gariptir ki hem Kanuni Sultan Süleyman hem de Kara Mustafa Paşa Viyana'da otaklarını bırakmak zorunda kaldılar. Süleyman sonraki yıllarda çıktığı seferlerle durumu neyse ki toparlayabilmişti. Mustafa ise intikamını asla alamadı. Otağın arka kapısında başlayan kaçış Belgrad'da bir Noel günü idam edilip Hristiyan esirlere kazdırılan mezara gömülmesiyle sonlandı.

Âllah! Âllah! Bu ne 'alâmet olur; Ne musîbet bu, ne kıyâmet olur
Vakt-i magreb irişdi [ak]şâm oldu; Ordunun da işi tamâm oldu[56]

55 Cacavelas, 121. Anonim yazar Herodot tarihine atıfta bulunur; Şeyhî İbrahim, 39a (bu pasaja ilk dikkat çeken 1927'de Rıdvan Nâfız olmuştur, bkz. Atalar, 195 [çevrimyazı]).

56 Subhî, 42a.

Altıncı Bölüm
KUŞATMA SONRASINDAKİ GELİŞMELER: AVCIYKEN AV OLMAK

14 Temmuz'da başlayan büyük av partisi 12 Eylül hezimeti ile bitti. Avcının av olması an meseleydi. Sürek avının son safhasında mutlak ölümden kurtulan Viyana, can havliyle Osmanlı ordusunun üzerine hamle edebilir ve onun imha sürecini başlatabilirdi. Gelgelelim öyle olmadı. Ortada yağmalanması günler sürecek bir ganimet vardı. Üstelik şatafatlı zafer kutlamaları kaçınılmazdı. Kaldı ki hastalık ve erzak kıtlığı kıtaların hızlı yürüyüşünü engellemekteydi. Zaferden sonraki ilk günlerde bir tarafta öfke, coşku ve kıskançlık diğer tarafta gam, manevi çöküntü ve zaruret hâli hâkimdi. Bu bölümde, Alaman Dağı Muharebesi'ni takip eden günlerde her iki hasımın neler yaptığına bakarak Estergon'un ele geçirilmesi ve Kara Mustafa Paşa'nın idamıyla sonuçlanan meşhur Kış Seferi'ni inceleyeceğiz.

OSMANLI ORDUGÂHININ YENİ SAHİPLERİ

Zaferin Öfkesi: Kaçamayanlar

Viyana macerası 12 Eylül saat 18:00 gibi kararı çoktan firara tebdil etmiş pek çok Osmanlı askeri için bitmişti. Fakat geride kalanlar o kadar şanslı değillerdi. Muharebeden birkaç gün önce uzaklara davar otlatmaya giden otlakçılar her şeyden habersiz ordugâha döndükleri vakit ordu çoktan yenilip kaçmıştı. Ne olduğunu bile anlayamadan yanlarındaki sayısız hayvanla esir alındılar. Belki de top ve tüfek sesleri kesilince tıpkı uzaktaki Wiener Neustadt sakinleri gibi Viyana'nın düştüğünü sanmışlardı. İmdat ordusu ile kent arasında ilk temas İskoç Kapısı tarafında 19:00'da kurulmuş ve Starhemberg derhâl metrislere huruç ederek savaşa katılmıştı. Metrislerde çatışmalar yer yer 22:00'ye kadar sürdü ve burada direnenler de katledildiler. Sonra sıra lağımcılara geldi. Yerin altında zaman mefhumundan kopuk çalışan 23 lağımcı -beşi mühtedi idi- işlerini bitirip akşam vakti yeryüzüne çıktıklarında boş metrislerle karşılaştılar. Viyana'nın fethedildiğini sanıp sevinçle oynamaya koyulan zavallı adamların bir anda etrafları sarıldı. Gerçeği anlamışlardı. Yerlere kapanarak af dilediler. Önce lağımları iptal etmeleri emredildi. Anlaşıldı ki lağımlar çoktan atılmaya hazırdılar. Kentin son anda kurtulduğu böylece ortaya çıktı. Sonra onlara Osmanlı ordusunda en iyi lağımcıların kimler olduğu soruldu. Kuşkusuz bu alanda zayıf kalan Nemçeliler Osmanlı lağımcılığını merak ediyorlardı. Tutsaklar bağışlanma umuduyla kendilerini bu mesleğin en iyisi ilan ettiler; o devirde teknik birikim bir tutsak için can simidiydi. Nemçeliler biraz tereddütten sonra 'Türklerin' asla samimi duygularla din değiştirmeyecekleri kanısıyla kendilerine kan kusturan bu lağımcılara derhâl kılıç üşürdüler.

Geride kalanların en talihsizleri ordugâhta kaderine terk edilen hasta ve yaralılardı. Sayısı 3000'i bulan (Silahdar'a göre 10.000 kadar) bu biçareler çürüyen cesetler ve sinek öbeklerinin ortasında genel temizliğin bir parçası olarak canlı canlı yakılarak katledildiler. Bu vahşete imza atan garnizon askerleri kendilerini savunmak için ordugâhtaki katledilmiş esirleri görünce infiale uğradıklarını

6.1 Leopold Karl von Kollonitsch (1631-1707)

beyan etseler bile emir almadan sergilenen bu disiplinsizliği Starhemberg elbet cezasız bırakmadı. Ne var ki bu vahşet Osmanlı hafızasına kazınacaktı. Ordugâhta 450-500 civarında çocuk cesetlerin arasında umarsızca dolanıyorlardı. Kuşatmanın önemli simalarından Neustadt Psikopos Kollonitsch bu öksüz ve yetimlerin bir kısmını himayesine alırken çoğunu evlatlık olarak 'mütedeyyin' ailelere teslim etmekten başka bir yol bulamamıştı. Kaçan sadrazamın geride bıraktığı onca evrakı derleyip toplama işi de bu adamın üzerine kaldı. Ne yazık ki bu evraka ne olduğu bir muammadır. Kollonitsch gibi bazı şahıslar haricinde ordugâhın bir köşesinde hâlâ can çekişen Hristiyan esirlerle pek de ilgilenen çıkmadı. Kendi derdine düşen Viyanalılar yağmaya dalmışlardı.

Evvelce değindiğimiz gibi tutsak katline dair bir emrin varlığı kuşkuludur. Böyle bir emir olsaydı muhtemelen Nemçe ve Leh elçileri de idam edilirlerdi. Oysa Kunitz muharebe esnasında Viyana'ya kaçmayı başarırken Leh elçisi ordugâhın bir köşesinde zincirler içinde bulundu. Hatta kıtlık ve hastalık nedeniyle yollarda ölen esir sayısının haddi hesabı olmadığı da gözlemlenmişti. Osmanlılar güya 80.000 esiri ordugâhı terk ederken beraberlerinde götürmüşlerdi. Askerlerin bir kısmı geride bıraktıkları esirlerini öldürürken bir kısmı da öylece terk etti. Kadın ve çocuk tutsaklara çoğunlukla dokunmazken, çocuklara bile kılıç üşürenler çıkmıştı. Başı kesik anasının memesinden hâlâ süt emmeye çalışan bebek ve Sobieski'nin zafernamesinde geçen başı kılıçla çenesine dek yarılmış çocuk hikâyeleri Batı yazınında hazmedilmesi zor vahşet örnekleri olarak karşımıza çıkıyorlar. Erken modern devrin harp tarihçisi savaşın bu

yönünü sıklıkla görmezden gelmeyi tercih etse de savaşın yol açtığı sivil yıkım modern zamanları aratmamaktadır.[1]

Viyana'da en son esir edilen Osmanlılar Favorita'daki hayvanat bahçesinde tutulan dişi aslanın bakımıyla görevli 23 yeniçeri idi. Sobieski bunların zaferden birkaç gün sonra bizzat kendi teklifi üzerine teslim olmayı kabul ettiklerini ve hayatlarının bağışlandığını söylüyor.

Viyana'nın etrafında kilometrelerce yayılmış binlerce cesedin birkaç gün içinde çürümeye başlaması ile hava iyice ağırlaştı ve her yanı sinekler kapladı. Bu cesetleri ortadan kaldırmak Osmanlı esirlerine düştü. Biçareler böyle bir bozgun sonrasında esir düştükleri yetmiyormuş gibi bir de ayakları zincirli hâlde yoldaşlarının cesetlerini törensiz, merasimsiz ortadan kaldırmak zorunda kaldılar. Uygulanan yöntem yakmak, topluca gömmek veya basitçe Tuna'ya atmaktı. Üstelik derin ve yayvan metris ve sıçan yollarının kapatılması da bu adamların üzerine kalmıştı. Bu iş esnasında metrislerin içinde Osmanlı askerlerinin defnedildiği pek çok yeraltı mezarı da bulundu. Binlerce tutsağın çabası bile kış bastırmadan Viyana'nın etrafını muharebede ölen Osmanlılara ait binlerce cesetten temizlemeye yetemezdi. Bu nedenle para ile Viyana'dan ameleler tutuldu. Viyana surlarının onarılması ise esirlerin çalıştırılmasına rağmen 1684 Mayıs'ına kadar sürdü ki pek çok esir bu esnada kaçma fırsatı bulmuştur.

Ne kadar Osmanlı esiri olduğunu bilmesek de 650 kadarının din değiştirdiğini biliyoruz. Meşhur ulak Kolcshitski ve geleceğin efsanevi generali Savoy Prensi Eugene bunların bir kısmının vaftiz törenlerinde vaftiz babası, düğün törenlerinde ise sağdıç olarak bulunmuştur. Novigrad Sancakbeyi Mehmet Çolak Bey'in hikâyesi meşhurdur. 1686'da Budin'in düşmesiyle tutsak alınan adam on yıl

1 Dalérac, 99, 361 (Zafername); Silahdar, 880 [117b]; Rycaut, 123; Schimmer, 150; Bazıları ordugâhtaki ölü kadınları esir düşmesinler diye öldürülen Müslüman asker karıları sandıklarından öksüz çocukları da Müslüman zannetmişlerdir (bkz. Coyer, 325, Schimmer, 142 ve Tomenendal, 276); *The Present State*, 50. Osmanlı esirlerinin at eti tüketip üzerine üzüm yiyince dizanteri oldukları inancı vardı; Malden, 103, 107; Barker, 337-38, 432.

sonra hürriyetinden umudunu kesince karısı ve küçük çocukları ile Katolikliği seçip Zungaberg Baronu Josef Leopold oluverdi. İspanya Veraset Savaşlarında hafif süvari binbaşısı olarak hizmet ederken 1704'te öldü. Oğlu Franz Leopold mareşalliğe terfi ederken aile Neustadt'taki Leopold Kilisesi'nin hamiliğini üstlendiler. Kilise kapısında asılı aile armasında 'halat koptu ve biz kurtulduk' yazması anlamlıdır. Muharebe gününde çadırında hasta yatarken Bavyeralılar tarafından esir alınıp Münih'e götürülen Mısır birliğinden Ahmed'in hikâyesi de genel asker psikolojisini göstermesi açısından değerlidir. Beş çocuk sahibi 35 yaşındaki adam sorgusu esnasında ağlayarak padişahın savaş istemediğini suçun sadrazamda olduğunu ve onu bir görecek olursa 'dişleriyle vücudundaki etleri koparacağını' söyler; ertesi sene vaftiz olup özgürlüğüne kavuşacaktır. Babadağlı esir Yeniçeri Ahmed ise kendi ifadesiyle altı ay önce evlenip ganimet için sefere gelmişti ve muharebe akşamı kaçarken atı yavaş kalınca yakalanmıştı. Bavyera elektörünün tahtırevan taşıyıcısı nam-ı diğer Anton Achmet evlenecek ve 1727'de ölene dek Münih'te yaşayacaktı.[2]

Zaferin Coşkusu: Yağma

Tuna'dan Viyana Deresi'ne dek yayılmış imdat ordusu Sobieski'nin emriyle Osmanlıların toplanıp baskın verme ihtimaline karşı tüm gece nöbet tuttular. Yağma kesinlikle yasaktı. Önce tam güvenlik sağlanmalıydı. Ani saldırı korkusu o kadar büyüktü ki ertesi gün Starhemberg'in Viyana'da Sobieski şerefine verdiği davet esnasında "Türkler döndü!" şayiası herkesi panikletecekti. Zafer akşamı Kara Mustafa Paşa'nın otağına ve etrafına Leh merkezi ile sol kolu ku-

2 Dalérac, 100; Rycaut, 123; Cacavelas, 133. Adadaki 1000 asker ile ovadaki 1500 hasta ve yaralının lojistik zaruretten dolayı Sobieski'nin emriyle katledildiği iddiası hk.; *The Present State*, 50; Ackerl, 163-66, 176; Schimmer, 157; Herold, 68-79. Soyadı Ofner (Budinli), Weissenburger, Leopoldstadt, Neuchrist veya Bessermann, Kreuzberger, Hertzelberger, Mohrenberger, Weixelberger olanların çoğu Türk soyludur; esir Ahmet'lerin hikâyeleri ve 1686'da Budin'de esir düşüp Lehistan Kralı I. Friedrich Augustus'un gözdesi olup sonraları meşhur Faber-Castell kalem üreticisinin Castell koluna gelin giden "Fatima von Keriman" gibi daha nice Müslüman esirin hikâyeleri için bkz. Coşan ve Theilig, 76-83, 102-105; Alperen, 627-31.

rulmuştu. Ordugâhın kalbini ele geçiren Lehlerin nazarında yağma yasağının bir hükmü yoktu. Kara Mustafa Paşa'nın kurtuluşa giden yolu bulmak için tek bir meşaleye muhtaç kaldığı anlarda Lehler binlerce meşale eşliğinde onun zengin ordugâhını çoktan yağmaya dalmışlardı bile. Hatta kıvılcım sıçrayan bazı barut arabaları havaya uçunca ortalığı kısa süreli bir telaş kapladı. Barutun yekûnu kimi kaynaklarda 400 kental (20-40 ton) kimi kaynaklarda ise 135 tondan fazla olarak kaydedilmişti.

Sabah olduğunda 'Türk ganimetinin' en değerli kısmı çoktan Lehlerin eline geçmişti. Zaferden sonraki gün kraliçesi Marysieńka'ya yazdığı mektupta coşkulu Sobieski kendini Kara Mustafa Paşa'nın varisi ilan etmekteydi. Sonuçta onun otağına, onun içoğlanı ve hizmetkârlarının mihmandarlığında girmişti. Leh kralı birkaç gece bu otakta yatıp kalktı. Bu tutsaklar bir Osmanlı otağının tüm inceliklerini kendisine açıkladılar. Akından eli boş dönünce karısından zılgıt yiyen Tatar'ın hikâyesini anımsatan Sobieski, konduğu bol ganimete güvenerek, "Bana söylenemeyeceksin." diyordu Marysieńka'ya. Neler yoktu ki bu ganimetin içinde! Sadrazamın süslü ve mücevher koşumlu küheylanını bir içoğlanı yularından çekip Sobieski'ye getirdi. Leh kökenli bir başka içoğlanı telaşla sadrazamın süslü üzengisini sunarak Leh kralından merhamet dilendi. Kral koşum takımını ve üzengileri Krakov Katedrali'ndeki Mucizevi Çarmıh'ın dibinde sergilenmek üzere sonraki günlerde Lehistan'a gönderdi. Ayrıca mücevher kaplı bir yığın silah, kaçmadan önce kâtiplere yağmalatılan hazineden arta kalan nakit para, bolca elmas, sadrazamın ilaç sandığı ve daha pek çok pahalı şey... İlaç sandığında bulunan ecza Sobieski'nin ifadesiyle kendi başhekimi Pecovini'yi hayran bırakmıştı. Bilhassa eklem ağrılarına iyi geldiğine inanılan nadir balık türlerinin (*eperlans de mer*: somon ve deniz alabalığı ailesine mensup *osmerus*) otakta bulunması bunların ne işe yaradığını anlamayan Sobieski'ye pek ilginç gelmişti. Zehirlenmekten korktuğu anlaşılan sadrazamın Viyana'ya 'panzehir taşları' götürdüğünü de belirtelim. Bunların kıymetlisi kirpi, maymun ve yabandomuzunun mide veya bağırsaklarından çıkartılanlardı. O devirde bu panzehir taşlarının her türlü zehirlenme ve hastalığa karşı koruyucu olduğuna inanılmaktaydı ve bunlardan bazıları mücevher gibi pahalıydı.

6.2 Lehler ganimetleriyle dönüş yolunda

28 Eylül tarihli mektubunda Sobieski Marysieńka'ya büyük şaşkınlıkla ordugâhta elmaslarla süslenmiş pek çok kemer bulduklarını yazıyordu. Osmanlı ricalinin böyle kemer kullanmadıkları bilindiği için sadrazamın bu kadar çok elmaslı kemeri ne maksatla istiflediği anlaşılamadı. Muzip Sobieski'ye göre Osmanlılar fetihten sonra Viyanalı güzellerin bellerini bu kemerlerle süsleyip gönüllerini çalmayı umuyor olmalıydılar! Oysa bu kemerler Subhî'nin "*Kanı zerrîn kemerlü gılmânlar*" derken belirttiği gibi merasimlerde gılmanların bellerini süslüyorlardı ve bu maksatla üst ricale çeşitli merasimlerde hilat, kaftan, kürk, çelenk, kuşaklık gibi hediye olarak verilen eşyalardandır.

Mavrokordato'ya göre sadrazamın ağırlığı ve çadırların güvenle taşınması Hazinedar Mehmed Ağa'nın işiydi. Gelgelelim bozgun sonrası çıkan hengâmede Mehmed Ağa adamları üzerindeki denetimini kaybettiği için bu değerli eşyalar olduğu gibi ordugâhta kaldılar. Bu vesileyle Leh kökenli Mehmed Ağa'yı kurtarmak için babasının 6000 duka (1.440.000 akçe) önerdiğini ama Mehmed Ağa'nın Osmanlılar arasında bu kadar önemli bir adam olmuşken özgür kalıp da memleketine dönmeyi reddettiğini belirtelim. Sadık kalan içoğlanlar hazine yağmasında kaptıklarının bir kısmını ileriki günlerde getirip teslim etseler de sadrazamın hazinesinin çoğu kapanın elinde kaldı.

Sadrazam otağı, ona ait tuğlar ve özellikle sancak-ı şerif sanılan bir sancak gibi muteber şeyler Leh kralını çok heyecanlandırmıştı. Otak kuşatma esnasında ordugâhın içine düştüğü zaruret hâliyle bir

tezat oluşturuyordu. Göz kamaştırıcı oryantal ayrıntılar arasında avlular, koridorlar, hamamlar ve çeşmeli bahçeler vardı. Bunların hepsi otak yapısının tamamlayıcı unsurlarıydılar. Sobieski otak mahallini Marysieńka'ya 'sur içi Varşova veya Lviv kadar gösterişli' bir yer olarak tarif etmektedir. Otağın kendisi başlı başına bir hazineydi. Pek çok odasının ve ek çadırların kumaşında ve döşenişinde altın sırmalar, pahalı taşlar ve Çin ipeği kullanılmıştı. Sadrazamın bezden sarayı içinde en dikkat çekici ganimet herhâlde canlı hayvan koleksiyonu olsa gerektir. Bir sürü tavşan, son anda Leh askerlerinin elinden kurtulup özgürlüğüne kanat çırpan bir papağan, kediler ve nihayet Sobieski'ye göre onun eline geçmesin diye bizzat sadrazamın emriyle başı kesilmiş bir deve kuşu... Kral, "Bu tedbiri sancak-ı şerifi korumak için alsalardı daha isabetli olurdu." demekten kendini alamaz. Bu hayvanların hiç değilse bir kısmı Favorita'daki hayvanat bahçesinden getirilmiş olmalıdır.[3]

Yağma iznini ancak 13 Eylül sabahı alabilen Nemçe-Alman müttefikleri fırsatçı Lehlere fena hâlde bilendiler. Bu durumu Lehlerin askerî disiplinden yoksun oryantal barbarlar olmalarına yormaları askerî kültür incelemeleri açısından mühim bir ayrıntıdır. Sobieski akıcı Latince, Fransızca, Türkçe ve daha bilumum dili konuşan bir entelektüel ile zikrettiğimiz Tatar söylencesine yansıyan yağmacı bir göçebeyi kendi şahsiyetinde barındırıyordu. Bu durum ancak Lehistan'ın bir yandan Moskof Knezliği, Kırım Tatar Hanlığı ve Osmanlı İmparatorluğu diğer yandan Nemçe, İsveç ve Prusya ile çevrelenmiş özel jeostratejik konumuna yorulabilir. İlerleyen günlerde müttefikler arasında beliren çatlağın bir nedeni bu ganimet meselesi olacaktır. Osmanlı ordugâhı tüm gece süren Leh yağmasına rağmen hâlâ o kadar zengindi ki Taaffe ertesi günü çadırlarda 5000 - 6000 duka altını (1.200.000-1.440.000 akçe) bulduklarını yazmaktadır. Öte yandan kardeşi Carlingford Kontu'na söz verdiği kalitede Türk

3 Mavrokordato 15; Dalérac, 67, 98-99; Kretschmayr, 63-65 (Sobieski'den Kraliçeye, 13 Eylül) ve Dalérac, 359-61 (zafername); Teşrifatçıbaşı, 122 [80b]; Riedl-Kiel, 214-15, 217 (öd taşı hk.); Faroqhi, 210 (Mehmed Ağa hk.); Coyer, 325-27; Cacavelas, 125-27.

atı bulup gönderememekten yakınır, çünkü hepsini Lehler almıştı. Bunların yerine teselli kabilinden hiç görmeden satın aldığı bir Türk çadırı ve Türk silahlarını Londra'ya yollamıştı. Sobieski'nin 10 milyon gulden ve Almanların 4 milyon gulden değerinde ganimet elde ettikleri söylenir (takriben 685,714,286 akçe ve 274.285.714 akçe). Sembolik açıdan Nemçe için önemli bir ganimet ordugâhta buldukları Meryem Ana tablosuydu; muhtemelen talim hedefi olarak kullanılan tablo ok ve mermilerle delik deşik olduğundan nüktedanlığıyla meşhur Viyanalılar ona *Türkenmuttergottes* (Türklerin Tanrı Anası) adını layık gördüler.

Zaferden sonraki gün yağmaya Viyana halkı da katıldı. Elbette bu onlar için kolay bir iş değildi. Kent kapıları hâlâ tuğla örülü olduğundan önce Burg Burcu'nun yıkıntılarından hendeğe yol bulmak şarttı. Sonrasında derin metrislerin oluşturduğu labirentten çıkıp da yeri göğü kaplamış sinek ve haşerat öbeklerinden sakınarak ordugâha ulaşabilenler Leh ve Alman yağmasından geriye kalanları topladılar. Binlerce ceset ile 20.000 kadar ölü hayvanın yol açtığı sinek bulutları tepede parlayan güneşi bile perdeliyordu. Osmanlılara yenilmeyen pek çok kentli sineklere yenilip metrislere bile ulaşamadan geri döndü. Sobieski'nin belirttiğine göre yağma sadece iki gece ve bir gün sürmüştü ama 8 gün daha yağmalansa Osmanlı ordugâhının zenginliği bitmezdi. Entelektüel yağmacı Sobieski, böyle bir yağmanın tarihte misli görülmediğini keyifle belirtmektedir.

Bozgundan hemen önce Macar diyarlarından varan erzak Viyana'ya biraz olsun nefes aldırdı. Hububat, un, ekmek, sadeyağ, kuyruk yağı, pirinç, kahve, şeker ve bal anılan gıda maddeleri arasındadır. Bu erzakın ele geçmesi Viyana'da gıda fiyatlarını kısmen düşürdü. Ne var ki Viyana ve etrafı külliyen yakılıp yıkıldığından bunca asker ve sivilin beslenmesi hâlâ büyük bir sorun teşkil ediyordu.

Osmanlı ordugâhında ele geçirilen ordu ağırlığının dökümü az veya çok farkla çeşitli eserlerde kayıt altına alınmıştır. Dikkat çekenler arasında 6500-25.000 çadır; 10.000 deve; 5000 kadar öküz, katır ve koyun; 8000-9000 araba; 200.000 adet kıl torba; 11.000 kazma-kürek ve birkaç bin balta sayılabilir. Osmanlı kayıtlarına göre

ise muhasarada 8000 koyun, 350 sığır ve 1000 öküz zayi olmuştur. Mühimmata gelince rakamlar biraz daha tartışmalıdır. Bir fikir vermek için şu malzeme sayılabilir: her biri ikişer ton kadar olmak üzere katran-zift, güherçile (barutun hammaddesi), kanvas bez ve demir; 20.000 kazan humbarası, 18.000 el humbarası, 2000 yangın güllesi, gülle kızdırmak için körük ve 1100 adet zift yakma tavası. Barut ve topa gelince bir Leh kaynağı 500 tona yakın barut ele geçirildiğinden bahsederken kuşatma boyunca günlük tutmuş olan Valcaren bu rakamı 200 ton olarak telaffuz eder. Değindiğimiz gibi bunun tartışmalı bir miktarı Lehlerin dikkatsizliği nedeniyle infilak etmişti. Valcaren ayrıca 200 ton kurşunun ele geçtiğini kaydetmiştir. Sobieski tüm ordu ağırlığını yitirmiş Osmanlıların gelecek senelerde savaşı nasıl olup da sürdürebileceklerini düşünmeden edememişti. Ertesi yaz tam 40 gün kuşattığı Kamaniçe önlerinde Süleyman Paşa (sadrazamın can düşmanı Boşnak/Aynacı Mirahur Süleyman) tarafından bozguna uğrayıp kaçınca bir hayli şaşırmış olmalıdır.[4]

Ele geçen ganimetlerin herhâlde en gizemlisi Eflak Beyi Kantakuzen'e ait olan 3.5 metre yüksekliğindeki meşe ağacından yapılma haçtı. Eflak askerlerinin ordugâhında bulunan haçın Latince kitabesinin onun Osmanlı/Müslüman karşıtı duygularına tercüman olduğuna dair bir tevatür vardır. Kuşatmada elçi Kunitz ile Viyana arasındaki haberleşmede yardımcı olması bu tevatürleri güçlendirir. Güya muharebeden birkaç gün önce fidye karşılığı serbest bıraktığı bir esir aracılığıyla imdat ordusu ile anlaşmıştı. Firarla suçlanmadan muharebeyi terk edebilmek için onlara Eflak kıtası üzerine yalandan

4 Fletcher, 105; Barker, 46; Ackerl, 144 (Taaffe'den Carlingford Kontu'na, 22 Eylül) ve *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, (Kont Taaffe'dan Carlington Dükü'ne, 5 Ocak 1684), 31-33; Ganimetlerin listesi için bkz. Valcaren, 107-108 ve Cacavelas, 137-41. Türkçesi Ackerl, 151-52'dir. Ayrıca, Dalérac, 365-66 (Zafername); Schimmer, 170-71 (App. No.3: Avukat Christian W. Huhn'un gözlemleri); Herold, 91. Meryem Ana tablosu hk. görüşe itiraz için bkz. Enzyklopädie des Islam, "Turkish Mother of God". http://www.eslam.de/begriffe/t/tuerkenmuttergottes.htm.; infilak hk. Dalérac, 103 ve Rycaut, 122-23. Heba olan barutun değerini Sobieski 1 milyon filori (68.600.000 akçe) olarak tahmin eder, Ackerl, 145.

tüfek atmalarını önermiş ve haçın dikili olduğu yere kendi hatırasına bir kilise yapılması dilemişti. Aslında kitabede sadece haçın Kantakuzen tarafından kendisi ve haleflerinin anısına dikildiği yazmaktaydı ve Iorga'nın da belirttiği gibi günlük ibadetler için dikilmişti. Eflaklılar kaçan Osmanlı kıtalarıyla beraber geri çekilirken Katoliklerin eline düşmesin diye haçı toprağa gömmüşlerdi. Gizemli haç Schönbrunn yakınlarındaki Gatterholz'de bu amaçla inşa edilen bir şapelin içine yerleştirildi. 1785'te çalınan haç bir daha da bulunamadı.[5]

6.3 Kolsuz papaz cüppesi (ganimet çadır kumaşından, Lehistan)

Ganimet demişken kahveye değinmemek olmaz. II. Viyana Kuşatması hakkındaki en fiyakalı efsane -ki hilali andıran kuravasanın icadı bir diğeridir- Osmanlı ordugâhını yağmalarken rastladıkları çuval çuval kahve çekirdeği sayesinde kahve yapmayı öğrendikleridir. Hatta Viyana'ya özgü bir nevi kapuçino olan melanj kahvenin bile hikâyesi 'Türk' kuşatmasına dayandırılır. Kuşatma bahsinde ele aldığımız meşhur ulak Georg Koltschitzky burada da karşımıza çıkıyor. Hizmetlerinden dolayı kuşatmadan sonra ona kentte ilk kahvehaneyi açma izni verildiği yaygın bir inançtır. Şana şöhrete pek meraklı olan bu adam

5 Valcaren, 92; Barker, 275; Iorga, IV, 170-71; Herold, 92.

6.4a Kotschitzky

bu efsanenin ortaya çıkışında pay sahibi olsa gerektir. Kahveciler loncasının piri kabul edildiği için 19. yüzyılın sonunda bile kentteki kahvehane sahipleri bir portresini evlerinde bulundurmak zorundaydılar. Oysa yaygın kanının aksine kahve en az 1663'ten beri Viyana'da bilinen bir içecekti. Koltschitzky'ye ise sadece sokakta kahve pişirip satma ayrıcalığı bahşedilmişti. Kentteki ilk kahvehane ona değil Johannes Diodato adlı bir başka Ermeni'ye aitti. İstanbul Ermeni'si olan bu adam 1685'te 20 seneliğine kahve, çay ve şerbet tekeli almıştı.[6]

6.4b Viyana'nın ilk Türk kahvehanesi

6 Yıldız, 156-57; Barker, 272; Ackerl, 19, 99-100.

Zaferin Şatafatı: Sobieski Viyana'da!

Bozgun hâlde kaçan Osmanlı ordusunu sıcak takibe girişip imha etmemek, tarihî bir fırsatı geri tepmek olarak telakki edilegelmiştir. Dük Karl aslında 13 Eylül sabahı derhâl takibe başlamak istese de Sobieski askerlerinin dinlenmeye ihtiyacı olduğunu, atların 72 saattir su bile içmediğini söyleyerek ayak sürüdü. Nihayet öğleden sonra harekete geçmek üzere anlaştılar ve sabahtan Starhemberg'in rehberliğinde Bavyera ve Saksonya elektörleri ile birlikte Osmanlı metrislerini gezdiler. Heyet metrislerin düzeni ve derinliği karşısında şaşakaldı. Sanki 'yere kazılı ikinci bir kaleye' bakıyorlardı; caddeler pazarlar, barınaklar her yerdeydi. Gezi esnasında Sobieski ağzındaki baklayı çıkardı. Oraya dek gelmişken Viyana'yı da görmek isterdi. Leopold'ün ilgili emri henüz kente ulaşmadığı hâlde Starhemberg durumun nezaketsizliğini fark ederek bin bir türlü bahanelerle bu isteği savuşturmaya çalışsa da nafileydi. Leh kralının başka siyasi hesapları vardı. Kente ilk giren hükümdar olarak Viyana'nın kurtarıcısı olduğunu resmîleştirmek istediği aşikârdı. Karşılama merasimi olmadan kente girmesi ona göre düşünülemezdi bile. Kaşla göz arasında şatafatlı bir tören ayarladı. Osmanlı ganimetleri sağ olsun!

6.5 Osmanlı metrislerinin teftişi

Ne gariptir ki kente zafer takı ile girmek Yanıkkale yollarında Leyta Nehri'nin ötesine canını attığı şu günde Kara Mustafa Paşa'ya değil onun atına ve sancağına nasip oldu! Tüm ihtişamıyla kente giren Jan Sobieski'nin peşinden gelen sadrazamın küheylanı, 5.50 metre yüksekliğinde ve bilek kalınlığındaki sırıkların tepesinden sallanan 1.15 metre uzunluğunda tuğ ile sözüm ona sancak-ı şerif... Katılımı azaltmaya yönelik onca önleme rağmen halkın yol kenarlarına yığılıp Sobieski'yi coşkuyla selamlaması Nemçe otoritelerini çok rahatsız etti. Dük Karl akıllıca bir hareketle takip harekâtının hazırlıklarını bahane ederek o gün asla kente adımını atmadı.

Tam bir halkla ilişkiler uzmanı olan Sobieski resmî zafernamesinde kente girişini hayli renkli tasvir eder. Halk kendilerini kölelikten kurtaran kurtarıcının elini ayağını öpmek için yollara dizilmiş. Hatta bir kısmı bu şanlı kral gibi bir imparator istediklerini bile haykırınca Sobieski Nemçe zabitlerinden onları susturmalarını istemiş! Ama bu imkânsız bir görevmiş! Tüm Hristiyan âleminin zafer karşısında hissettiği coşkuyu Sobieski hissedememiş, çünkü o zaten zaferlere alışıkmış! Zaferin Tanrı tarafından müjdelenen bir mucize olduğu muharebe boyunca beyaz bir kumrunun ordu üzerinde daire çizmesinden ve Viyana'ya yürüyüş esnasında bir kartalın kilometrelerce Sobieski'yi takip etmesinden belliymiş! Nihayet, bu zafer ancak Boulognelu Godfrey'in muzaffer Haçlıların başında Kutsal Topraklara girmesi ile mukayese edilebilirmiş! Onun tüm zaferi kendine mâl etmesi tabii ki Nemçe tarafında soğuk duş etkisi yaratmıştır.

O gün hasta ve yaralılarla dolu Aziz İstefan Katedrali'nde ayin yapmak mümkün olmasa bile Leh kral hiç değilse Ogustinyen Kilisesi'ndeki merasimin kapanışında bizzat meşhur *Te Deum* (*Laudamus*) [Tanrım sana hamd olsun!] ilahisini söyleme şerefine nail oldu; kumandanları da coşkuyla ona katıldılar. Nemçelilerin çok garibine gitse de kralın ricaliyle beraber bir ağızdan ilahi söylemesi bir Leh âdetiydi. Sobieski de kendi hesabına Starhemberg'in ayine katılmamasını garipsemişti. Bu durumu haklı olarak kentin sivil otoriteleriyle arasındaki sorunlara yordu. Karşılama töreninde Starhemberg bu

6.6 Sobieski Viyana'da
Ön sırada kanatlı hüsarların taşıdığı Osmanlı tuğları ve sancak, orta sırada (esir?) seyisin yularından çektiği Kara Mustafa Paşa'ya ait koşumlu atı ve arka sırada Kral Sobieski resmedilmiştir

adamları kendisine takdim bile etmemişti! Ayinden sonra rahibin, "Tanrı tarafından gönderilen bir adam vardı, adı Johann idi." demesi şüphesiz Nemçeliler için talihsiz bir durumdu. Zira bu sözler aslında Papa V. Pius tarafından 1571'de İnebahtı Zaferi'ni kazanan Don Juan için söylenmişti. Demek ki Viyana ikinci bir İnebahtı, Sobieski de bir başka Don Juan idi. Starhemberg haşmetmeab Leopold'ün hışmına uğramaktan kaçınmak kaygısıyla öğleden sonra Sobieski'nin onuruna vermesi icap eden yemeği resmî bir kurum yerine evinde düzenledi. Çürüyen ceset kokuları içerisinde maksat zaten yemek değil imparatoru çileden çıkarmadan kralı layıkıyla ağırlayıp gücenmesinin önüne geçmekti. Sobieski yemekte kendisine edilen iltifatlardan yorulduğunu, Bavyera Elektörü'nün bile onu görmek

için koşup yemeğe geldiğini anlatarak kurumlanmaktadır. Bilhassa yemek esnasında içeri getirilen esirlerle (üçü sadrazamın içoğlanıydılar) Sobieski'nin Türkçe konuşması davetlileri pek etkiledi. Esirler Kara Mustafa Paşa'nın yenildiğini anladığı vakit ağlamaya başlayıp iki oğlunu öptüğünü ve, "İşte şimdi tamamen işim bitti." dediğini söylediler.[7]

Mektuplarına bakacak olursak Sobieski, Leopold'den evvel kente törenle girişinin yarattığı rahatsızlığın farkındaydı. Fakat planı da tıkır tıkır işlemişti. Viyana nezdinde tüm Hristiyanlığın kurtarıcısı olma iddiasını Viyanalılara tasdik ettirmişti. O gün kendi imajına yaptığı yatırım sayesinde bugün bile geniş kitleler, zaferi Sobieski'ye mâl etmektedirler. Artık bu saatten sonra hiçbir muhalif onun hanedan kurma arzusuna laf edemezdi herhâlde. En azından öyle olmasını diliyordu. Belirtmek gerekir ki Sobieski'nin tamamen hanedan kurma ihtirasıyla sefere devam edecek kadar bencil bir adam olduğunu düşünenlerin en başında onun siyasi rakibi Jablonowski geliyordu. Hanedanlaşma yolunda meşruiyet kazanmak uğruna bu seçilmiş kral neler yapmadı ki! Daha muharebe bitmeden Krakov'a bir ulak göndererek zaferini muştuladı; haber Lehistan'a 16 Eylül sabahı varmıştı bile. Lehistan kamuoyuna neşredilmek üzere cepheden Marysieńkasına gönderdiği mektuplar ve zafername de cabası. Ama ne zafername! "Başkentinden kovalanmış, tüm ülkesi Tatarların merhametine terk edilmiş bir imparator gördük." diye başlayıp "Zordaki müttefikine yardıma koşan ve bu uğurda büyük oğlunu bile kayırmayan bir Leh kralı da gördük." diye devam eden; Sobieski olmasa Viyana'nın 3 gün daha zor dayanacağına vurgu yapan; hanedan kurma hayallerine köstek vuran siyasi rakiplerini

7 Dalérac, 103-104 ve 361-63 (Zafername); Kretschmayr, 69 (Kardinal Buonvisi'den Roma'ya, 16 Kasım) ve 65-66 (Anhalt-Dessau Prensi Johann Georg'tan Brandenburg elektörüne, 13 Eylül); Cacavelas, 135-37 (zemin altı kale mecazı); Malden, 108; Fletcher, 105-107; Coyer, 331; Barker, 46, 338-39; Stoye, 266. Sobieski, kraliçeye 13 Eylül tarihli mektubunu 'gazete' niyetine basmasını söyler.

6.7 Papa XI. Innocenzo'ya gönderilen sancağın bir benzeri (Kara Mustafa Paşa'nın otağında birlikte ele geçirilmişlerdir)

iğnelemek için "Tüm müttefiklerinin Leh kralına kendi askerleri ve adamlarından bile daha fazla itaat ettiğini", Bavyera ve Saksonya elektörlerinin onun peşinden dünyanın öbür ucuna dek gitmeye ant içtiklerini belirten bir zafername... 14 Eylül'de ise sancak-ı şerif sandığı sadrazama ait bir sancağı "Gittim, gördüm, Tanrı yendi." mesajıyla bizzat kendi kâtibi ile papaya gönderdi. Bu sancak Roma'ya dek her uğradığı şehirde büyük bir coşku ile sokaklarda dolaştırıldı ve 25 Eylül'de Roma'ya vardı. Papanın huzurunda verdiği söylevde Leh elçi, Sobieski'yi Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle ve papanın duasıyla yer götürmez 'kâfir' yığınını yıldırım gibi çarpan bir kurtarıcı olarak takdim etti. Sobieski sancak-ı şerifi papanın ayağına serilmek üzere göndermişti ve böylece tüm Osmanlı gururu da yere serilmiş olacaktı. Nihayetinde pek çok Avrupa kralına zafernameler göndermeyi de unutmamıştı. Bunların içinde bilhassa XIV. Louis'ye zaferi muştulaması meşhurdur. Adeta 'En Hristiyan Kraldan' sinsi sinsi Osmanlıları desteklediği için öç alıyordu. Kendini sinir etmek için yollanmış bu mektuba Fransa kralı bir tebrik cevabı dahi yazmamıştır.

Tüm bu törenler ve tantanalı resmi geçitler sırasında Sobieski Viyana'dan zamanında dönemediği için takip harekâtı 13 Eylül öğ-

6.8 Sobieski XI. Innocenzo'ya zafername gönderirken

leden sonra başlayamadı. İmparator Leopold'ün Viyana'ya varması nedeniyle ertesi günü de başlayamadı. Haşmetmeablarını layıkıyla karşılayıp ağırlamak günler sürdü ve Leopold'ün bir türlü ileri harekât emri vermemesine kızan Sobieski ağır yürüyüşle de olsa herkesten habersiz 17 Eylül'de Osmanlıların peşine düştü. Bu gecikme Osmanlıların biraz olsun nefes almasını sağladı. Şimdi bozgundan sonra Osmanlı ordusunun durumuna bakalım.[8]

8 Kretschmayr, 59 (Marco d'Aviano'dan Leopold'e, 11 Eylül) ve 65 (Sobieski'den kraliçeye, 13 Eylül); Dalérac, 105, 356-67 (Zafername) ve

OSMANLI ORDUSUNUN KAÇIŞI

Ol gice yola düşdü çün 'asker; Zulmete [karanlık] gitdi sanki İskender
Rûz-ı mahşer o gice oldu bedid [belli]; Bir yere geldi hep şakî ve sa'îd
Cisr-i Yanık [Yank Köprüsü] Sırat'a oldu nişân; Ehl-i mahşer çekildi oldu revân
Niceler yolda öldü zîr û zeber [alt üst]; Gitdi zulmet irişdi vakt-i seher
Hastalar yolda deste deste yatur; Yaralular şikeste beste yatur
...
Yolda bir cüzzî hâba [kısa uyku] varsa kişi; Dâbbesinin [binek] o dem biterdi işi
Yığılan yükü yolda hiç sorma; Düşmenin görsün anı sen görme
Köprülerde yıkarsa yükü eğer; sâhibi ne semer bulur ne eğer
Açlık yolda başa başka belâ; Ekl û şürbde bir oldu bey û gedâ [yiyip içmede bey ve yoksul bir oldu]
Fukarâ aç ve âğniyâ [zenginler] muhtâc; Aç û muhtâca kimler ider 'ilâc
Kimi nâlân [inler] ve kimisi 'uryân; geçdi ol gice hem çunîn û çunân [o gece böyle geçti]
...
Ol gün ahşâma dek bu mihnetle; Sürdüler sür'atle zilletle
İrtesi vakt irişdi, oldu sabâh; Ceyş-i İslâm'a irdi fevz u felâh
'Âskere cisr-i Yanık oldu 'ayân; Şâdumân oldu cümle pîr û civân[9]

Sadrazam Yanıkkale Yollarında

Marsigli o büyük hezimeti ertesi sene fidye karşılığı serbest bırakıldığı vakit sunduğu bir raporda tasvir etmektedir. Belirttiğimiz gibi

---

367-70 (Leh elçisinin papa huzurunda verdiği söylev, 27 Eylül); Cacavelas, 148-49. Sancak-ı şerifin papaya sunulması bahsinde ilginçtir ki anonim okur anonim yazarı bile isteye yalan söylemekle ve cahil olmakla suçlayan bir derkenar düşüp sancak-ı şerifi tarif eder ("*... saraydan dışarı çıkartılmaz. Kıldan örülmüştür. Sade, süssüzdür. Altın işlemeli değildir.*"); Ackerl, 157-58 (Sobieski'den Kraliçe'ye, 17 Eylül); Stoye, 267-68; Barker, 340-41.

9 Subhî, 42b-43a.

Marsigli tüccar ve avarelerin daha muharebeden önce kaçtıklarını gözlemlemişti. Akşama doğru orduda düzen namına bir şey kalmamış, ordugâh can pazarına dönmüştü. Binlerce adam ve at, çadır iplerine dolanarak ve birbirlerini ezerek kentin öbür tarafına, yani çarpışmanın sıçramadığı St Marx varoşuna, can atmaya çalışıyordu. Buradan Viyana Deresi'ni geçen yığınlar Wienerberg adlı tepede toplandılar. Kara Mustafa Paşa ise akşam olup karanlık bastığında maiyetle civardaki Sultan Süleyman'ın otağını kurduğu bahçeye ancak varabildi. Onu sağ gözü bandajlı hâlde atının üzerine eğilmiş giderken gören Marsigli pek neşelenmişti. Sadrazam ve beraberindekiler karanlıkta yolu kaybedip bir saat boyunca bir ileri bir geri dolandılar durdular. Nihayet Reis Efendi'nin adamlarının bulup buluşturduğu tek bir meşaleyle yolu bulmak mümkün oldu da canlarını Viyana Deresi'nin öte yakasına atıp kurtuldular. Wienerberg'e varınca sadrazam geri çekilişi iyi kötü düzenledi.

Şanslıydılar ki hasmının otağına çoktan kurulan Sobieski takibi yasaklamıştı. 1673'te Hotin'de yaşananların etkisiyle gece vakti tuzağa düşmekten korkuyordu. Öyle ki Dük Karl kendisine metrisleri yeniçerilerden temizlemeyi teklif ettiğinde bile bir gece baskınına karşı ordugâhın korunmasının daha mühim olduğunu beyan etmişti. Ona göre Osmanlıların cesaretten yana bir eksiklikleri yoktu. Bir mektubunda 'Türklerin' ordu özelliğini yitiren savaşkan bir güruh olduklarını, mükemmel bir şekilde geri çekildiklerini ve takipçileri çok yaklaşırsa derhâl geriye dönüp kılıç salladıklarını anlatmaktaydı. Gerçi Dalérac onun kuşatmayı kaldırma şerefini Almanlara vermeme kaygısıyla metris saldırısını onaylamadığını düşünmektedir. O anın hengâmesinde yenilginin boyutunu kestiremeyen Leh kralı, ordugâhta bir ağacın altında Starhemberg'in gönderdiği tayını yiyerek sabahlayacaktı. Gene de cılız Nemçe ve Leh süvari birlikleri 12 Eylül gecesi durmadan Viyana'ya 16 km mesafede (4 saat) olan Fişka Deresi tarafına gönüllü takibe gittiler ve pek çok zayiat verdirdiler. Sadrazamın yanında olan Divan-ı Hümayun Tercümanı Mavrokordato'ya göre sadece 5000-6000 asker takibe katılsaydı panik hâlde kaçan yığınlar muhtemelen dere geçerken boğularak ölürlerdi; zaten esir alınma korkusuyla kendilerini suya atıyorlardı.

Taaffe de karanlık çökmeseydi düşmanı Schewat'a dek sürüp büyük kayıp verdirebileceklerini söyler. Demek ki Sobieski hasmını takip etmeye karar verseydi sadrazam, reisülküttab, Vânî Efendi ve tüm Osmanlı kançılaryasının Süleyman Han otağı gibi sembolik bir yerde yolu kaybetmiş bir hâlde kıskıvrak yakalanması veya savaşıp ölmesi işten bile değildi.

Sobieski ancak 13 Eylül sabahı resmen 1000 kişilik bir süvari birliğini Osmanlıların peşinden gönderdi. Bu birlikten 50 atlı Yanıkkale'ye kadar Osmanlıları takip edeceklerdi. Osmanlıların çekilirken yanlarına aldıkları pek çok sahra topunu yollarda terk edildiği saptanınca Osmanlıların geri döneceklerine ilişkin kuşkular bir hayli zayıfladı.[10]

Ciddi bir takip olmamasına rağmen Fişka Leyta, Rabçe ve Raba nehirlerinden geçiş tam bir karmaşaydı. Yol boyunca parçalanmış, tekeri kırık arabalar her yerdeydi. Ne yem ne de ekmek vardı. Fişka'yı geçince sadrazam biraz dinlendi ve yolda hava aydınlanınca namaz molası verdi. 13 Eylül'de öğleden önce Leyta üzerindeki köprüden de geçip kısa molalarla yola devam etti. Zrínyi, Batthyány ve diğer Macar beylerinin yanlarında serhat kulundan 4000-5000 kadar asker bırakılmıştı (bkz. 3. Bölüm). Bugün hezimeti öğrenince bu beylerin taraf değiştirip bu askerlerin çoğunu katlettikleri haberi ulaştı. Kurbanların 1500'ü Kont Batthyány yanında bulunuyordu; Şeyhî İbrahim bunların dörtte biri bile kurtulmadığından Kanije eyaletinin sonraki savaşlarda çok güç duruma düştüğüne dikkat çekmektedir. Ayrıca Papa Kalesi'nin yerli garnizonu isyan edip civardaki 700 kadar Osmanlı askerini ilerleyen günlerde katletti. Ocak 1684'te İmparator Leopold akıllıca bir kararla Batthyány ve Draskovich gibi evvelce Osmanlı ve Tököli'yi destekleyip şimdi Nemçe tarafına geçen Macar kodamanlarını affedecektir.

Sadrazam ve maiyeti 13/14 Eylül gecesi dinlenme molası verdi ve 14 Eylül'de Rabçe ve Raba nehirlerinden geçip öğleden önce Ya-

10 Dalérac, 99, 102; Malden 103-104; Mavrokordato, 15; Ackerl, 144 (Taaffe'den kardeşi Carlingford Kontu'na, 22 Eylül); Barker, 346-47.

nıkkale sahrasına vardı. Sadrazam yedi günde geldiği yolu iki günde almıştı. Mavrokordato o sıcak günlerde tüm yol boyunca müthiş susuzluk çektiklerinden şikâyet etmektedir. Yanıkkale'ye varıldığında Kara Mustafa Paşa'nın kendi hâline ve 500 adama düşmüş maiyetinin vaziyetine hâlâ ağlamaktaydı. Yanıkkale Kuşatması'ndan sorumlu Silistre Beylerbeyi Midillili Mustafa Paşa 'sokaksız' otağını (müştemilatsız kuru çadır) sadrazama verirken kendisi de bir 'çadıraki' (küçük çadır) bulup girmişti. Seferin başında yedi başlı ejdere tasma takmaktan bahseden Reisülküttab Laz Mustafa Efendi şimdi bir çergeye sığınmışken koca paşalar çadırlarda topluca yatıp kalkmaktaydılar.

Ordu dökünütleri Yanıkkale'ye sel gibi aktılar. Tıpkı Subhî gibi Şeyhî İbrahim de azametiyle dağları titretip muharebede Allah'ın hikmetiyle 'muşa' [fare] dönen o askerin can ve baş kurtarma derdiyle her şeylerini geride bırakarak yollara döküldüklerini ve bin dert ile de olsa Yanıkkale'de selamete çıktıkları için şükrettiklerini gözlemlemişti. Öyle kalabalıktılar ki köprülerden geçişleri dört gün sürmüştü. Böylesine kalabalıkken yenilmenin utancından birbirlerinin yüzlerine bakamamaları Mavrokordato'nun dikkatini çekmiştir. Çadırları olmadığı için 'çarlak çıplak' açıkta uyumak zorundaydılar ve açıktan sadrazama söyleniyorlardı. Viyana önlerindeki orduyu

6.9 Kara Mustafa Paşa dönüş yolunda ağlıyor

beslemek için tüm ambarları boşalan Budin'den de artık erzak gelmiyordu. Bu nedenle Eylül ayıyla beraber zaten 15-20 kat arttığını belirttiğimiz fiyatlar daha da yükseldi; bir at yemi (8-12 kg arpa) 40 paradan (1 kuruş) 50 paraya (1 kuruş 10 akçe) çıktı. Bir araba ot (~256 kg) ise seferin başlangıcında 40-80 akçe iken şimdi 210 akçeye satılıyordu. Silahdar Budin'den çok zahire gelip fiyatların biraz düştüğünü iddia etse de Marsigli gelen az sayıdaki erzak arabasına yeniçerilerin el koyduğunu anlatmaktadır. Esirî Hasan ise Erdel kuvvetlerinin zahiresinin imdada yetiştiğini söylemektedir. Fakat o da galiba Silahdar gibi ordunun ulufeli kısmını (yeniçeriler, silahdarlar ve kapıkulu sipahileri) kastediyordu. Marsigli ordunun etrafta bulduğu ot, meyve, kaynamış arpa ve buğday yiyip Raba'nın kirli suyunu içmek zorunda kaldığına şahitti.

Aslında 9 Eylül tarihli bir ferman ordu daha Viyana önlerindeyken dönüşte uğranacak menzillerde zahire stoklama hazırlıklarının başladığını ispat etmektedir. Yani Osmanlı müellifleri Kara Mustafa Paşa'nın savaşma inadı hakkında ne derlerse desinler Osmanlı lojistik sistemi sefer mevsimi bitmeden (*ruz-ı kasım*: 5 Kasım) önce ordunun her hâlükârda Viyana'dan döneceği gerçeğine göre örgütlenmişti. Dönüş yolunda ordu hayvanları ölmesin diye Budin-Belgrad arasında arabası 40 akçeden 80 araba otun ve yakacak ihtiyacını karşılamak için de 80 araba odunun menzillere yığılması emredilmişti. Oysa yorgun, bıkkın, dargın ve de sıngın ordu daha Budin'e varamadan sağlığını ve maneviyatını tamamen kaybetti. Kimsede daha fazla savaşma arzusu yoktu.[11]

İbrahim Paşa'nın Katli

Cisri geçdikde itdiler tedbîr; Ya'nî İbrahîm ol vezîr û pîr
Ceng-i düşmenden oldu rû-gerdân [yüz döndürdü]; Didiler "öldür anı, virme âmân

11 Mavrokordato, 15-16; Şeyhî İbrahim, 39a, 41a; Erdoğan, 155-158 (fiyatlar hk.); Teşrifatçıbaşı, 122 [80b]; Silahdar, 882 [117b]; Esirî Hasan, 1406 [360a]; Barker, 346, 348 (Marsigli'nin gözlemleri); Cacavelas, 155; Stoye, 272.

Cisr geçdüği dem sipehsâlâr; Anı dîvâna eyledi ihzâr
Katl fermânını revâ gördü; Muceb-i 'ibrete sezâ gördü[12]

İbrahim Paşa ve Tatarların kendisinden bir gün önce geldiğini öğrenmek Kara Mustafa Paşa'yı çileden çıkarmıştı. Muharebeyi erken terk edip Yanıkkale yollarına düştüklerine tamamen hiç kuşkusu kalmamıştı. 14 Eylül'de otağa davet edilen paşa hastalık bahanesiyle gitmek istemese de sadrazamın ısrarı üzerine onunla görüşmeye mecbur kaldı. Meşhur yüzleşmede sadrazam onu ağır ifadelerle suçlayıp idam ettirdi. Böylece yenilgide günah keçisi ilan ettiği İbrahim Paşa'dan muharebeden iki gün sonra kurtuldu (bkz. 2. Bölüm). Sıra suçlu gördüğü diğer kumandanları cezalandırmaya gelmişti. Subhî 'cellad' sadrazamın İbrahim Paşa gibi birçok yeniçeri kumandanını da hapsettirdiğini belirtmektedir. Hatta cezalandırmaların başladığını duyan Kont Taaffe, "O taraftan o, bu taraftan biz böyle öldürmeye devam edersek orduları kolayca bertaraf olur." demekten kendini alamamıştır. Ne var ki paşa ve zabitler arasından seçtiği kurbanlarının sayısı yabancı kaynaklarda geçtiği kadar yüksek değildi. 16 Eylül'de Sipahiler Ağası Osman Ağa, Silahdarlar Ağası Ömer Ağa ve yeniçeri ocağının pek çok kethüdası ve başçavuşları muharebe günü askeri yeterince cenge teşvik etmedikleri töhmetiyle azledilip hapse atıldılar. Hatırlanacağı üzere Teşrifatçıbaşı, Osman Ağa'yı yenilgi günü kendisini otağı terk etmeye ikna eden ve hatta canı pahasına sancak-ı şerifi kurtaran adam olarak sunmaktadır. Sipah ve silahdar ağaları 11 Ekim'e kadar hapis tutuldular.[13]

Yanıkkale'de Panik

İbrahim Paşa muharip orduya serdar olmak üzere Viyana'ya çağrıldığı zaman Yanıkkale'de olan köprüleri koruma görevi Midillili Mustafa Paşa (Silistre Beylerbeyi) ve Mihali Apafi'ye verilmişti. Söylentilerin aksine Apafi sadakatle köprüleri korumuş ve düşmanla

12 Subhî, 43b.

13 Subhî, 43b: "*Bölük ağaları bu töhmetle; 'Azl ve habs oldular bu 'illetle; Kethüdâlarla başçavuşlar hem; azle habse o yirde basdı kadem.*"; Ackerl, 145, (Taaffe'dan kardeşi Carlingford Kontu'na, 22 Eylül).

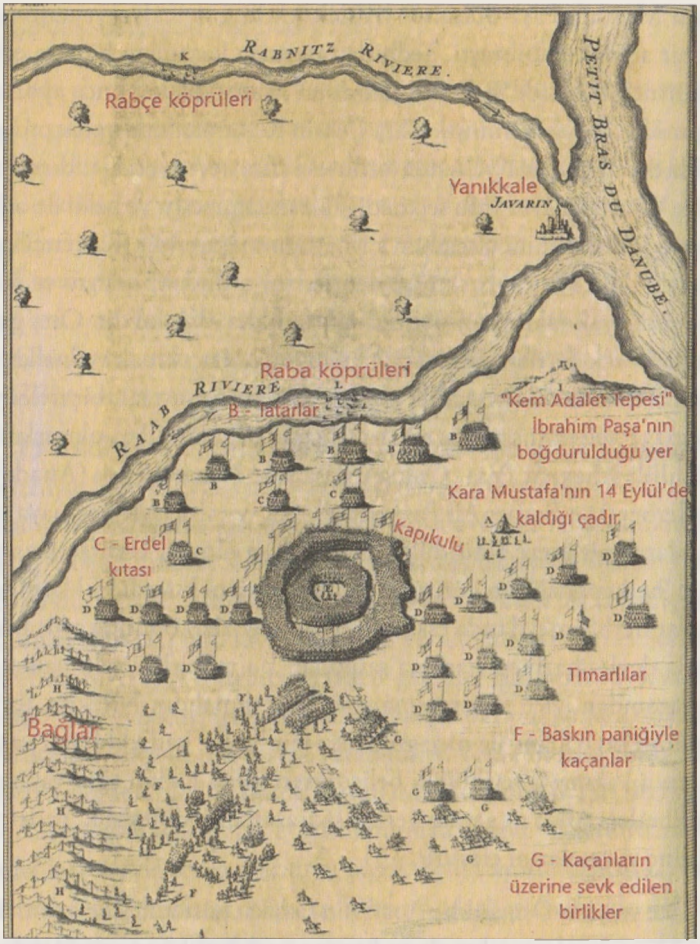

6.10 Yanıkkale'de panik

işbirliği yapmamıştı. Hatta gayet hızlı kaçan Tatarlar daha 13 Eylül'de köprülere ulaştıkları zaman Erdel kıtası onların niye geldiklerini anlamayıp geçirmek istememişlerdi. Apafi, Midillili Mustafa Paşa ile birlikte sadrazamı köprübaşında karşıladı. Leh keşif birliği Osmanlıların bu köprülerden üç gün üç gecede ancak geçtiklerini gözlemlemiştir. Geçiş esnasında, 15 Eylül'de, yenik ordu baskın korkusuyla müthiş bir telaşa kapıldı. Yanık Sahrası "Küffar geldi!" nidaları ile inliyordu. Marsigli'ye göre Yanıkkale garnizonu bir huruç yapınca

Kara Mustafa Paşa döküntü hâldeki orduyu ancak sert tedbirler ile bir arada tutabilmişti. Tedbirler arasında kaçanlara hücum edip öldürmek de vardı. Belki de sadrazam muharebeden önce aynısını yapmadığına hayıflanmıştır. Zira Çehrin Kuşatması'nda imdat ordusu geldi diye kaçmaya yeltenen ordu esnafını sertçe cezalandırmıştı. Niye Viyana'da aynı yolu seçmediği bir muammadır ve belki de ordu üzerinde denetimini tamamen kaybettiğinin işaretidir. Teşrifatçıbaşı, Marsigli'nin aksine baskın söylentilerini ordudaki manav ve sekban gibi ayak takımının uydurduğunu iddia etmektedir. Ona göre bunların tek dertleri panik çıkartıp insanları kaçırtmak ve mallarını yağmalamaktı. Zaten gamlı, şaşkın, aç ve yorgun olan biçareler ya kaçmaya yeltenmiş ya da çıkan kargaşada canlarından olmuşlardı. Midillili Mustafa Paşa, Osman Paşazade Ahmed Paşa (Anadolu Beylerbeyi) ve Berber Ali Paşa derhâl mal ve esirleriyle kaçmaya çalışanları emir üzere öldürdüler. Bu tedbirler olmasa Teşrifatçıbaşı'ya göre 'herkes gözünün görüp gücünün yettiğini kırardı.' El konulan mallar derhâl meydanda eski sahiplerinin gözleri önünde açık artırmada devlet hazinesi namına satıldılar. Bu tedbirler ordu halkının sadrazamdan iyice soğumasına yol açmış olmalıdır. Nitekim Şeyhî İbrahim bu bahane ile nice günahsız insanın ya katledildiğini ya da malının yağmaya verildiğini belirttikten sonra halkın tüm yaşanan musibetleri Allah'ın gazabı yerine sadrazamın tedbirsizlik, gaflet ve kibrine yormalarını eleştirir.

Öte yandan Osmanlılar Apafi'nin sadakat göstermesine sevinseler bile Mavrokordato, sahte alarm üzerine önce Erdel kuvvetlerinin kaçtığını belirtmektedir. Bu sıralar tüm seçenekleri açık tutmak isteyen Apafi tıpkı Tököli gibi Sobieski ile iletişimini hiç kesmemişti. Onun mektupları Lehlerin nezdinde Tököli'ninkilere göre daha samimi bulunuyordu. Ayrıca Dük Karl'a da Yanıkkale'ye vardığı andan itibaren Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu acınası duruma dair haberler uçurdu durdu.[14]

14 Mavrokordato, 16; Teşrifatçıbaşı, 123-24 [80b-82a], 127 [86a-b]; Silahdar, 887-88 [118a]; Dalérac, 102; Barker, 347 (Marsigli hk.); Behcetî,118b, 120b. Moskof ordusunun geldiğini öğrenince arabaları yükletip geriye sevk

Çekiliş: Estergon mu, Budin mi?

Oldu cisr-i Yanık selâmete dal; Lakin ammâ vatan bir emr-i muhâl
Üç gün anda oturdu 'askerimiz; Bir pula değmez idi hiç birimiz
Yok idi bin kişide bir çadır; Cümlenin zikr u fikri yakadır [Ösek]
Bir kilimi olanlar oldu selîm; Altına girdi didi "ni'am na'îm"
Kimi yalın ayak kimi muhtâc; zîr-i ibrâma girdi san huccâc
Ekseri girdi bir siyah şâla; La'net itdi girü kalan mâla
Girü 'asker Yanık'dan oldu revân; Atlu az ekseri yayan ve 'uryân
Çün Budun oldu 'askere menzil; Kimi kandîl ve kimisi kân-zîl
Zillet-i mihnetle hâss ü 'avâm; Anda meks eyledi nice eyyâm[15]

15 Eylül'de yaşanan olaylar ve Yanıkkale'deki kıtlık ve susuzluk nedeniyle burada daha fazla kalınamayacağı anlaşılmıştı. 17 Eylül'de sabahtan Estergon'a gitmek niyetiyle Tata Kalesi tarafına hareket edildi. Bugün nihayet Sobieski de Viyana'dan hareketle Osmanlıların peşine düşmüştü. Tüm yolda susuzluk sürdü. Hatta bir sazlık içinde bulunan duru su bile kıymete bindi ve ilk varanlar 'şeker şerbeti' niyetine suyu içip bitirince geriden gelenler bir hayli söylendiler. Askerler ne yapacaklarını bilemez hâlde perperişan yollara dökülüp ancak yatsı vakti konak yerine varabildiler. Yolda Murad Giray Han orduyu geriden izledi. Lojistik sorunlardan kurtulmak için ileri geçip gidebilirdi ama muharebedeki tutumundan dolayı 'yüzü tutmamıştı.' Erdel kuvveti de açıktan orduyu izledi. Yolda müttefiklerin Uyvar'a saldırabileceği kuşkusu doğunca Uyvar Beylerbeyi Şeyhoğlu Ali Paşa acilen Uyvar'a gönderildi.

18 Eylül'de Osman Paşazade Ahmed Paşa ve Eflak Beyi Tata Kalesi'ni tahrip etmeye gönderildiler ve çoktan terk edilmiş kaleyi havaya uçurup içinde buldukları barut, birkaç top ve buğdayla (75 ton) ertesi gün geri geldiler. 19 Eylül'de ise Sarhoş Ahmed Paşa Pesprim Kalesi'ne gönderildi. Ayın 18'inde padişaha bir ulak daha

---

eden Pazarbaşı'yı ve esnafı Kara Mustafa Paşa öldürmek istese de aracılar cezalarını 200 değneğe indirttiler. Arabaları yağma edildi ve Pazarbaşı da hapse atıldı; Şeyhî İbrahim, 39b.

15 Subhî, 43b.

giderken padişahın muhtemelen ordu maneviyatını güçlendirmek için gönderdiği 'Hırka-i Şerif suyu' da varmıştı. I. Ahmed tarafından başlatılan bir âdete göre Ramazan ziyaretlerinde Hırka-ı Saadet'in uçları (sonraları sadece Hırka-i Saadet bohçasının bir kısmı) su dolu bir kâseye batırıldıktan sonra o kâse su dolu kazanlara taksim edilirdi. Bu kutsal su devlet adamlarına içmeleri için dağıtılırdı. Bu önlemin pek işe yaradığı söylenemez. Can derdine düşen yığınlar ruhsal çöküntü içerisinde yolu yanılıp fazla ileri gittiler ve neredeyse Budin'e vardılar. Bu şartlar altında sadrazam her an beklenen Nemçe ileri harekâtına karşı elinden geldiğince önlemler almaya çalışmaktaydı.

Nemçe ve Leh ordularının takip harekâtı için birleştiği 20 Eylül'de yeniçeri ağası ile müşavere eden sadrazam, Estergon yerine Budin'e gitmenin daha münasip olacağına karar verdi. Silahdar olayları geriye dönük okuma huyu yüzünden kendiyle çelişkiye düşer. Güya sadrazam bozgun hakkında padişaha gönderdiği 15 Eylül tarihli resmî raporda Kasım'a dek Budin'de kalıp serhaddin güvenliğini sağlamak ve kışı Belgrad'da geçirdikten sonra ilkbaharda intikam seferine çıkmak istediğini yazmıştır. Padişaha ise Üsküp, Filibe veya Edirne'de kışlamasını tavsiye ediyordu. Bu rapor Belgrad'a 21 Eylül'de vardığına göre bir gün önce alınan Budin'e gitme kararından bahsedemezdi. Esirî Hasan'ın anlatımına göre artık herkes kabahati olduğu gibi Kara Mustafa Paşa'ya yüklemeye başlamış ve sadrazam muhtemelen yeniçeri ağasının telkiniyle Estergon yerine askerin peşinden Budin'e gitmeye mecbur olmuştu. Henüz sefer mevsiminin kapanmasına (*ruz-ı kasım*) 40-50 gün olduğu hâlde eve dönmek isteyen askerler, yığınlar hâlinde çoktan Budin'in yolunu tutmuşlardı.

Budin yolunda yağmurla azan bataklıkta pek çok araba ve yük hayvanını terk etmek gerekti. Komaran tarafından bazı Müslüman esirlerin gelmesi günün belki de tek sevindirici haberiydi. Gerekli hazırlıkları yapması için sadrazam kethüdası önden Budin'e gönderildi. 22 Eylül'de Budin'e varana dek yol boyunca helak olan yük hayvanının haddi hesabı yoktu. Sadrazam öylesine sevilmiyordu ki Budin'de onu selamlamaya 500'den fazla yeniçeri çıkmadı. Esirî Hasan'ın aktardığı bu olay, 23 Eylül'de Ramazan Bayramı töreninde yaşanmış olsa gerek. Sadrazam bu nedenle bir hayli sarsılıp hüngür hüngür ağlamıştır. Belki de bu nedenle Teşrifatçıbaşı resmî görevi-

ne rağmen Ramazan Bayramı törenini kaydetmemişti. 'Muhtasar' tutulan tören esnasında sadrazamın kumandanlara Kasım'a dek askerlerini zapt edip Uyvar sahrasında tutmalarını emretse bile bu pek işe yaramayacaktı. Kendisi ise bayram günü sipah ve silahdar serdengeçtilerini yokladı.

Ordu halkından pek çoğu Tuna'dan gemi ile firar etmeye fırsat kolladığı için olsa gerek Budin Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa'nın kaleye girmek yerine sahrada çadır kurup etrafı kolaçan etmesi uygun görüldü; en azından ordu ricali için Belgrad'dan yeni çadırlar gelmişti. Budin'in içi, dışı ve etraftaki bağları köşe bucak askerle dolmuştu. Hâlâ açıkta uyumaya mecburdular. Budin'de ambarların boş olduğu anlaşılınca bu sefer Belgrad'a firar başladı. Yollar kalabalıktan tıkanmıştı. Mavrokordato pençesine düştüğü hastalığın tüm orduya sirayet ettiğini, bozuk hava ve çözümsüz kalan iaşe sorunu nedeniyle askerlerin kışlak izni verilmediği hâlde eve dönmeye başladıklarını belirtmektedir. İlk kaçanlar paralarını alamayan levent, seymen, sekban ve deli gibi isimlerle anılan profesyonellerdi. Firarilerin Belgrad'a giderken geçmek zorunda oldukları Ösek Köprüsü'nde muhafızları artırıp kaçanları geri döndürmek tek çareydi. Oysa buraya canını zor atan yarı aç yarı tok askerler köprü kapatılınca Drava'yı kayıklarla geçip gittiler. Esirî Hasan'ın dediği gibi, "Bulanık taşkın sel önüne durmak olur mu?" Fitne çıkacağı belli olunca buralara atanan kumandanlar firarilerin nehri geçip gitmelerine göz yummak zorunda kaldılar.[16]

KIŞ SEFERİ

Tarihlere Kış Seferi diye geçen Nemçe-Leh ordusunun ileri harekâtı 17 Eylül'de başladı. Seferin başında müttefikler açısından

16 Teşrifatçıbaşı, 128-30 [87a-89b]; Silahdar, 911 [121a]. Oysa Teşrifatçıbaşı'nda kopyaladığı evvelki bir bahiste Estergon niyetiyle yola çıkıldığını teyit eder (887-89 [118a-b]); Atasoy, 374-77; Esirî Hasan, 1406-1407 [360a] ve Dalérac, 124-25 (Sadrazamın sevilmemesi hk.); Mavrokordato, 17; Mehmed Giray, 7 [6a] (Askerin Budin'e gitme niyeti olduğu); Erdoğan, 163. Padişahın Filibe'de kışlama kararı 25 Eylül'e dek kesinleşmiş olmalıdır; zira yoldaki her menzile 500'er tavuk ve piliç ile 1000'er kile odun kömürü tedarik etmeleri bu tarihte emredildi.

baktığımızda Ciğerdelen'deki ve Peşte'deki tombaz köprülerin ele geçirilmesi Budin merkezli düz ve verimli aşağı Macar diyarlarına sarkma olanağı sağlardı. Budin'den aşağı Tuna'nın denetimini bir ele geçirseler Ösek'e varıp Bosna ve Sırbistan'a saldırabilirlerdi. Çeşitli nedenlerle Ciğerdelen yönünde ilerlemeyi seçen müttefikler buradaki kanlı muharebelerden sonra Ciğerdelen Palankası'nı alıp Ekim sonunda Estergon'u düşürdüler. Böylece Kış Seferi kapandı. Osmanlı-Nemçe sınırı Temmuz başında Viyana'nın 120 km uzağındaki Yanıkkale'ye varmışken Viyana önündeki bozgundan sonra 45-50 gün içinde takriben 230 kilometrelik bir gerileyişle Budin'in 50 km ötesine (Estergon) dayanmıştı. Kara Mustafa Paşa Estergon'un kaybı nedeniyle artık ilkbahar seferini şüphesiz Estergon odaklı bir sefer olarak planlamak zorundaydı. Yoksa Uyvar'ı elde tutma olanağı kalmayacağı gibi Budin'de elden çıkabilirdi.

İttifak Dağılıyor mu?

Viyana'da zafer sarhoşluğu ancak birkaç gün sürdü. Zaferin hemen akabinde müttefik ordunun en az yarısı dizanteri illetine tutuldu. Max Emmanuel, Waldeck ve Dük Karl gibi kumandanların bile dizanteriye yakalanmaları kuşatmanın son safhasında Osmanlı ordugâhının ne durumda olduğuna da ışık tutmaktadır. Hastalık, temiz su kıtlığı, açlıktan ölen atlar ve kumanda düzeyinde görüş birliği olmaması Osmanlı ordusunun muharebe öncesindeki hâlini anımsatmaktadır. Bilhassa Macar İlleti (*Morbus Hungaricus*) denilen bir nevi döküntülü lekelihumma (tifüs) Macar diyarlarına alışkın olmayan Lehleri dizanteriden daha fazla etkiledi ve daha ilk haftada Leh ordusunda firarlar başladı.

Ordugâhı gezen müttefik kumandanlar leş kokan o çürük havaya Osmanlıların nasıl olup da bunca zaman tahammül edebildiklerine şaşırmışlardı. Kuşatma ilerledikçe ordugâhta barınma şartlarının bozulduğu bir gerçekti ama çürük hava bir gün önceki muharebede ölen insan ve hayvanların cesetlerinin sıcak havada derhâl bozulmasına yorulmalıdır. Ölülerin dirilerle savaşında bir gün öncesinin muzafferleri kaybetmeye mahkûmdular. İlk kaçan Dük Karl oldu;

birliklerini 13 Eylül'de buradan uzaklaştırdı. Sonraki gün Leh kralı ile kahvaltı yapan Bavyera Elektörü'nün kokudan burnunu mendille kapattığı söylenir. O da kahvaltıdan sonra derhâl ordusunu toplayıp soluğu kentin güneydoğusunda Neugebaude bölgesinde aldı. Lehler daha da ileriye, Schwechat'a gittiler; insan, at ve deve leşlerini geride bırakmak için yolun ilk 3.5 kilometresini iki kat hızla kat ettiler. Muharebenin sıçramadığı bu alanda karşılaşılan bu manzara Marsigli'nin zikrettiğimiz gözlemlerini haklı çıkartıyor; o telaşta ezilenler çoktu. Yenilgiyi en son İmparator Leopold kabul etti. Usulen Osmanlı metrislerini gezip Aziz İstefan'da ayine katıldıktan sonra harap kenti teftiş etmiş ve 9 Eylül'de Linz'in yolunu tutmuştu. Ertesi yıl Ağustos ayına dek payitahtına geri dönmedi. Bir hafta boyunca zaten saray ahırında (*Stallburg*) yatıp kalkmış, resmî zafer ziyafetini bile ahırda vermişti. Harabeye dönmüş sarayını görünce o mesafeli adamın dayanamayıp ağladığı söylenir. Daha Viyana yolundayken yıkımın boyutunu görünce Kont Sintzendorf'a, "Bana bu utancı yaşatan sizin de destek verdiğiniz o zayıf tavsiyelerdir." diye sitem etmişti; zavallı Kont ertesi gün üzüntüsünden öldü.

Aziz İstefan Katedrali'nde düzenlenen ayin imparatorun ziyaretine dair ilginç bir ayrıntı barındırır. Söylenceye göre Kanuni Sultan Süleyman Viyana'yı kuşattığı vakit Osmanlı topçuları Katedral'i vurmasınlar diye ay-yıldız şeklindeki bir alemi hediye edip Katedral'in tepesine diktirtir. Kara Mustafa Paşa ise 'centilmenlik' antlaşmasına uymayıp Katedral'i topa tutturunca ayinden sonra Kollonitsch'in -Lehlere göre Sobieski'nin- talebiyle bu Müslüman alâmeti yerinden söktülüp tophaneye kaldırılır. Gerçekte ise alem 1519'da güney kulesinin tepesine dikilmişti ve 1686 yazına dek yerinde kaldı. Neyi sembolize ettiği açık değilse bile altı köşeli yıldız ruhani (papalık) otoriteyi ve onu tavaf edecek şekilde iliştirilmiş hilal lâ-dinî (imparator) otoriteyi temsil eder gibidir. Yerine konulan haç-yıldız alem bir yıl geçmeden kırılınca 1687 sonbaharında şimdiki haçlı rüzgâr horozuyla değiştirildi. Hatta Evliya Çelebi'nin Viyana hezimetini bildiğine dair bir delil bu rüzgâr horozundan bahsetmesidir; onun Süleyman'ın alemi yerine dikildiğini sanarak ateş püskürür. Belli ki Viyanalılar bu alemi 10 sene sonra gerçekleşen ilk kuşatmanın

6.11 Aziz İstefan Katedrali'nin kulesindeki ay-yıldız alem

akabinde İslâm ile ilişkilendirmeye başlamışlardı. Daha o zaman Ferdinand'tan bu İslâm alâmetini indirmesini istediklerinde kral Türklerin altı değil sekiz köşeli yıldız kullandıkları bahanesiyle talebi geçiştirmişti. Nihayet, söküldükten sonra hilalin üzerine malum 'nah' işareti kazınmış, 'Süleyman! Bu senin anına' (*Haec Solymanne Memoria tua*) ve 'sene 1529' ibareleri yazılmıştır; eser günümüzde Viyana Müzesi'nde sergilenmektedir.[17]

Müttefikler arasında anlaşmazlıklar en az lojistik sorunlar kadar takip harekâtını güçleştirmekteydi. Dayanışma ruhu ortak düşman alt edildikten sonra yerini sürtüşme, kıskançlık ve çekişmeye bırakıvermişti. Sobieski kendi siyasi ihtirasları uğruna sefere devam etmekte kararlıyken pek çok Leh soylusu artık Lehistan'a dönmek istiyordu. Zikrettiğimiz gibi takip hareketinin geç başlamasının bir sebebi Leopold'ün Viyana'yı ziyaret etmesiydi. O geldiği için Leh-Nemçe ordusu 14 Eylül'de takip harekâtına başlayamamıştı. Oysa Sobieski artık hazırdı ve imparatorun ziyaretine ilişkin formaliteler sebebiyle Nemçelilerin harekâtı ertelemek istemelerine öfkeleniyordu. Üstelik imparator müttefiklerine karşı soğuk davranmaktaydı. Zafer kime

17 Dalérac, 104-107; Kretschmayr, 65 (Sobieski'den kraliçeye, 13 Eylül); Cacavelas, 141; Rycaut, 122; Schimmer, 159-60; Ackerl, 166; Coyer, 331-32; Fletcher, 106-107; Herold, 34-7. Kazıyıcı meşhur gravürcü Johann Martin Lerch'dir; Beydilli, 117 (Evliya bahsi); *100 x Vienna*, 16.

aitti? Muazzam ganimet nasıl bölüşülmeliydi? Kuşkusuz İmparator Leopold, Sobieski'nin kendisinden önce Viyana'ya kurtarıcı sıfatıyla merasimle girmesinden hiç hoşnut değildi. Sobieski ise son Osmanlı hücumunu Lehlerin sağ kolunun karşılamasına nazaran zaferin Lehlere ait olduğunu savunuyordu. Zaten ordugâha da önce Lehler girmemiş miydi? Papa XI. Innocenzo ve diğer bazı Avrupa hükümranlarına gönderdiği zafernamelerde İmparator Sezar'ın meşhur sözlerine gönderme ile, "Geldik, gördük ve Tanrı yendi." diye yazdığına yukarıda değinmiştik. Tabii ki Tanrı'nın bu zaferde vekili kendisi oluyordu. 13 Eylül'de Starhemberg'in verdiği yemekte muzaffer kumandan tavrını sürdürmesi Nemçe otoritelerini kızdırmıştı. Onlara göre Viyana'nın duvarlarına ilk Alman birlikleri ulaşırken Sobieski sadrazamın otağına kurulmuştu. Yasağa rağmen Lehlerin yağmaya dalmasını önlememiş ve sonuçta ileri harekâtı tehlikeye sokma pahasına ganimet barutun bir kısmının havaya uçmasına sebebiyet vermişti. Leh kralı ise zafernamesinde suç bastırır gibi patlamanın bir kaza olduğunu belirtir; hatta kıyamet gününü andıran zelzele, devasa alevler ve yoğun dumanı müşahede etmekten heyecan duymuş gibidir. Kızgın Nemçe bürokratları ilerleyen günlerde Leh birliklerinin ekmek taleplerini bile reddedeceklerdi.

15 Eylül'de Leopold Schwechat'ta Leh kıtalarını ziyaret ettiği vakit iki müttefik arasında Dük Karl ile papalık temsilcisi Kardinal Buonvisi'nin baştan beri kişisel çaba ve beceri ile perdeledikleri tüm diplomatik sorunlar bir anda su yüzüne çıktı. İki önder resmî ziyaret esnasında birbirlerine üstünlük taslayamasınlar diye Sobieski'nin önerisiyle at üstünde yüz yüze konuşmaya karar verdiler; yan yana dururlarsa üstün konumda olanın sağda durması icap edeceğinden diplomatik kriz doğması kaçınılmazdı. Hatta buluşmadan önce Sobieski iyi niyet göstergesi olarak Leopold'e sadrazamın tuğlarından birini hediye gönderdi. Fakat tüm bu ince önlemler bir işe yaramadı. Sobieski oğlu Jacob'u takdim ettiği vakit Leopold genç adam ile ne el sıkıştı ne de onu şapkasıyla selamladı. İyi niyetli Jacob'a göre imparator atı huysuzlandığı için dizginlere yapışmak zorunda kalmıştı ve zaten kafasına geçirdiği uzun peruk yüzünden muhtemelen kendisini görmemişti bile. Sobieski Leh kıtalarını teftiş töreninde imparato-

ru yalnız bırakarak misilleme yaptı. Kral zafernamede fiyaskoyla sonuçlanan bu görüşmeye asla değinmez. Güya Leopold'ü görmek için ileri yürüyüşünü durduramazmış, çünkü ortak çıkar zaferin takipçisi olmayı gerektirmekteymiş! Oysa bu esnada Sobieski henüz takibe girişmediği gibi özel mektubunda Marysieńka'ya imparatorun tavrından acı acı yakınmaktadır.

Seçilmiş Leh kralı hanedanlaşma emelinden dolayı alınganlık göstermiş gibidir. İttifak antlaşmasının gizli maddesine göre Viyana Prens Jacob'un ileride Leh kralı seçilmesine destek vermeyi taahhüt etmişti. Sobieski bu nedenle Viyana'nın imdadına oğlu ile gelmiş ve zafernamede ona değinerek prensin popülaritesini artırmak istemişti. Dalérac, aslında Lehlerin Sobieski kralken doğan Jacob'un kardeşi Aleksandr'ı daha çok sevdiklerini not ediyor. Fiyaskodan sonra imparator gönül alma babında Leh kıtasını teftiş ederken âdetlerine uyarak orduyu şapkasını çıkartarak selamladı ve Dük Karl'ın tavsiyesiyle Sobieski'ye ve prense pahalı hediyeler gönderdi. Gelgelelim, Leh kralı ve kraliçesinin beklentisinin aksine Jacob'a Büyük Düşeş Maria Antonia'yı verme niyeti olmadığı gibi prensi müstakbel Macar Krallığı'nın tahtına oturtmayı düşünmediğini belli etti.

Sobieski zikrettiğimiz 17 Eylül tarihli mektupta müttefiki hakkında bir dizi şikâyet sıralamaktadır. İleri harekâtın planlanmasında kendisine danışılmıyordu. Hasta ve yaralı Lehler açık havada tezek yığınlarının tepesinde kaderlerine terk ediliyor ve öldükleri zaman kentteki mezarlıklara gömülmelerine izin verilmeyip o 'putperestlerin' [Müslümanların] cesetleriyle dolu varoş mezarlıklarına gönderiliyorlardı. Leh askerlerine cüzzamlı gibi davranılıyordu. Erzak verilmediği gibi çeteler kıstırdıkları yerde Lehleri soyup soğana çeviriyorlardı. Sobieski müttefikler arasındaki çatlağın su yüzüne çıkmasını istemediği için Marysieńka'dan mektubu basarken bu kısmı sansürlemesini rica etmektedir.[18]

18 Kretschmayr, 68 (Sobieski'den kraliçeye, 15 Eylül); Ackerl, 155-56, 159-60 (Sobieski'de kraliçeye, 17 Eylül); Kretschmayr, 67-68 (Prens Jacob'un Günlüğünden); Dalérac, 80, 108 ve 356 (zafername); Cacavelas, 143

Nemçe-Leh çekişmesi haricinde Alman müttefikler arasında da sorunlar baş göstermeye başlamıştı. İki hükümdarın buluştuğu gün Elektör Johann Georg ani bir kararla birliklerini alıp Saksonya'ya dönmeye koyuldu. Mezhep farklılığı ittifakı sürdürülemez kılıyordu. Protestan Saksonlar yardımına koştukları Katolik Nemçe halkı tarafından yolda iyi karşılanmamışlardı. Zaferdeki yadsınamaz katkılarına rağmen ganimetten çok küçük bir pay alabilmişlerdi. Alaylarından biri muharebede kötü hırpalandığı hâlde Leopold teftiş töreninde Sakson ordusunu sona bırakmıştı. Zaten Katolik Bavyera Elektörüne gösterilen hürmet Saksonya elektöründen esirgenmişti. Sonbaharda Macaristan'a girip Osmanlıların yanı sıra Kuruzlarla Katoliklik adına savaşmaya hiç niyeti yoktu. 14 Eylül akşamı saray ahırında verilen ziyafette Kuruzlara nasıl davranmak gerektiği hakkında bir nutuk veren elektör, ertesi sabah habersizce çekip gitti. Zaten hasmı Brandenburg -ki geleceğin Prusyası idi- askerî faaliyet içerisindeydi.

Macaristan macerasını desteklemeyen bir başka isim Waldeck idi. O Osmanlıların bozgundan sonra imparatorluk için bir tehdit olmaktan çıktıklarını düşünüyordu. Doğru olan peşlerine düşmek yerine geleneksel Nemçe siyasetine uygun olarak Batı'ya dönmekti. Hem hâlihazırda İspanyol Flandiryası'nın XIV. Louis'nin Ağustos ortasında başlattığı işgale karşı Nemçe desteğine ihtiyacı vardı. Waldeck son koz olarak Frankonya prenslerinin onayı olmadan Frankonya birliklerini Viyana'dan ileriye götüremeyeceğini söyleyip ayak diretti. 16-18 Eylül arası düzenlenen bir dizi toplantı müttefikler arasındaki sorunları azaltacağı yerde artırdı. Bavyera Elektörü Max Emmanuel muharebede kumandanlık rolü üstlenemediğinden dolayı gündeme alınan Uyvar Kuşatması'na komuta etmek istedi. Önerisi ancak Dük Karl istifa etme tehdidi savurunca düştü. Alıngan elektör memleketine geri dönmekten dem vurmaya başladı ve birliklerini Tuna'nın öte yakasına taşıdı. Bir başka alıngan Sachsen-Lauenburg Dükü idi. Kendisi kuzey Alman diyarlarından Viyana'nın imdadına koşan nadir Protestan soylulardandı. Rütbece önde olduğu hâlde Leopold

görüşmedeki skandalı sansürler; Coyer, 333-34; Fletcher, 108-09; Zinkeisen, V, 76; Malden, 109; Schimmer, 152-53; Stoye, 266-69; Barker, 341-44.

Kış Seferi'nde feldmareşallik rütbesine Starhemberg'i layık görünce onun emrinde savaşmak istemeyen dük derhâl Viyana'yı terk etti.[19]

Nemçe-Leh Müttefik Ordusu Harekete Geçiyor

Zaferi takip eden günlerde Viyana bu gelişmelere sahne olurken bir yandan da Yanıkkale ve Komaran garnizonlarından Osmanlıların bozgun hâlde kaçtıkları haberleri geliyordu. Osmanlı ordusundan kaçanlar ile tutsak alınanların ifadeleri de bu yöndeydi. Artık kendini ileri harekât için tamamen hazır hisseden Sobieski, Leopold'ün varlığının dayattığı teşrifattan sıtkı sıyrılmış bir hâlde müttefiklerinden ayrılıp 17 Eylül günü Tuna'yı takiben ilerlemeye başladı; kesin olmamakla birlikte o tarihte kafasındaki hedef Budin'di. Hatırlanacağı gibi Kara Mustafa Paşa da bugün Yanıkkale sahrasından Budin taraflarına doğru harekete geçmişti. Demek ki iki hasım arasındaki mesafe muharebenin üzerinden dört gün geçtiği hâlde bile hâlâ hızlı yürüyüşle iki ila üç günde kapanacak kadardı. Aranın açılmaması ancak her iki tarafı da pençesine alan bitkinlik, hastalık ve açlıkla açıklanabilir. Bu nedenle hasımlar birbirlerinin karşılaştığı sorunlardan istifade etmeyi beceremediler.

Sobieski süvari ağırlıklı olan ordusu ile hızlı takipten yana olduğu hâlde Dük Karl'ın tavsiyesini dinleyip daha ağır ilerlemeye razı oldu. Kendi ifadesiyle Osmanlılar ve Tatarlar tüm kırsalı âdeta 'Arap çölüne' döndürmüşlerdi. Bu yüzden erzak ve kışlak sorununu çözmek ancak yukarı Macar diyarının ele geçirilmesi ile mümkündü. Dük Karl, Sobieski'ye nazaran daha temkinli bir yaklaşımla Tuna'nın öte yakasında kalan Uyvar'a doğru gitmekten yanaydı. Galibiyet ile Osmanlı ordusunun sadece püskürtüldüğünü ama yenilmediğini düşünüyordu. Kuruzlar da hâlâ faal olduğuna göre doğrusu Kara Mustafa Paşa'nın hareketlerine göre tutum takınmaktı. Nereye kadar çekilecekti? Civar kaleleri (Estergon, Uyvar ve Budin en başta gelenleriydi) ne kadar takviye edecekti? Bunları bilmeden kesin hedef tayin etmek tehlikeli olurdu. Sobieski hedef belirlemeden Yukarı

19 Cacavelas, 147 Saksonya elektörü ile sürtüşmeyi sansürler; Coyer, 336; Stoye, 270-71; Barker, 344-46, 432-33.

6.12 Kış Seferi

Macar diyarına girme teklifini 19 Eylül'de kabul etmiştir. Sorun buraya ulaşmakta yatıyordu. Tuna'nın beri yakası yakılıp yıkılmasına rağmen öte yakada Viyana-Pojon arası yıkımdan kurtulmuştu; Pojon'un ilerisi ise Tököli'nin faaliyetleri yüzünden harap hâldeydi. Kittsee'den tombaz köprü ile öte yakaya geçip Pojon'dan nehri takiben aşağı ilerlemek ve -şayet Uyvar kuşatılmayacaksa- Komaran Adası (Büyük Şüt Adası) içinden Komaran'a varmak tek yoldu.

Tulln'daki tombaz köprüyü oluşturan kayıkların Kittse'ye gelişi tam 10 gün sürdü. Sakson kıtaları memlekete dönüş yolunda bu köprüden geçeceği için köprü sökümü gecikmişti. Üstelik parasızlık yüzünden kovulan amelelerin yerine yenilerini devşirirken Tuna yağmurlarla kabarıverdi. Öte yandan geriden gelen Nemçe kuvveti zaten ancak 20 Eylül'de Leh kuvvetine yetişebildi. Müttefikler köprüyü iki günde kurup Tuna'nın öte yakasına 27 Eylül'de geçebildiler. Osmanlı ordusundan arta kalanlar Budin'e bu tarihten iki gün önce vararak arayı açmayı başarmışlardı. Tököli'den bugünlerde gelen habere göre Fransa Danzig'e bir donanma göndermişti ve Sobieski, Kral Louis ile İmparator Leopold'ü barıştırmaya uğraşıyordu. Muhtemelen Osmanlıların bu savaştaki gayriresmî müttefiki Fransa'nın askerî harekâtı sadrazamı umutlandırmıştır. Bugünlerde Tököli'ye bir mektup göndererek düşmanlarından intikam almak için gerekli askerî tedbirleri almaya başladığını belirten sadrazam onu yüz yüze görüşmek için Budin'e çağırdı.

Artık nihayet kuraklık bitmiş ve bastıran yağmurlarla Uyvar dolayları bataklığa dönmüştü. Starhemberg emrinde geriden gelen Nemçe piyadesi ise hâlâ Nemçe - Leh kuvvetlerine yetişememişti. Bavyera kıtalarının harekâta katılıp katılmayacağı hâlâ bir muammaydı. İleri harekât için bu piyade kıtalarını şart gören Dük Karl mevsimin ilerlemesinden dolayı onlar olmaksızın harekete geçmek zorunda kaldı. 2-4 Ekim'de Komaran taraflarında durum değerlendirmesi yapan Sobieski ve Dük Karl mevsim şartlarını dikkate alarak Uyvar yerine Sobieski'nin önerisiyle Budin yolu üzerindeki Ciğerdelen taraflarına gitmeye karar verdiler. Buradaki palanka ile Tuna'nın karşı kıyısında bulunan Estergon Kalesi arasında stratejik bir köprü vardı ve Budin ile Uyvar'ın teması bu köprüye bağlıydı.

Dolayısıyla en baştan beri nihai hedef Uyvar olduğu hâlde mevcut durumda Estergon tarafına saldırmak daha makul bir seçenek olarak belirmişti. Bu nedenle Komaran 'dan Ciğerdelen tarafına 3-5 Ekim'de geçtiler.[20]

Osmanlıların Savunma Tedbirleri ve Sadrazamın Affedilişi

Geldi şâh-ı cihân silahdârı; Kıldı teşrîf, ya'nî serdârı
Gönderüb pâdişâh 'âlemgîr; Hıl'at-ı fâhrîyle bir şimşir
Pâdişâhdan vezîre hatt geldi; Yine ser'asker âferîn buldu
Hân-ı hâyini itdiler ma'zûl; Âkla haylî didiler ma'kûl[21]

Firarlara rağmen Kara Mustafa Paşa köprübaşı olan Ciğerdelen Palankası'nı ve nehrin beri kıyısındaki Estergon'un güvenliğini sağlamak zorunda olduğunun farkındaydı. Bu ikisi olmadan Uyvar'ı elde tutmak olanaksızdı. Bu nedenle Uyvar'a ve Estergon'a 23-27 Eylül'de ek kuvvetler gönderildi. 27 Eylül'de Besprim ile Papa Kalelerine muhafaza için gönderilen Mustafa Bey (Şimetorna Sancakbeyi) ile Ali Bey (Seksar Sancakbeyi) düşman gelmeden bu kaleleri bırakıp Budin'e 'firar' ettikleri gerekçesiyle idam edildiler. Oysa buraların yerli halkı çoktan Osmanlılara karşı ayaklanmışlardı bile. Sadrazam belki de böyle sert tedbirler ile çözülmekte olan orduyu bir arada tutabileceğini sanmıştı ama yanılıyordu.

28 Eylül'de Şahin Mustafa Ağa 30-40 kişilik bir heyetle beş günlük bir yolculuktan sonra padişahtan nicedir beklenen 'istimalet' fermanı, kılıç ve kaftan ile Budin'e vardı. Varışı Kara Mustafa Paşa'yı rahatlattı. Bu iktidar sembolleri affedildiği ve makamını koruyacağı manasına gelmekteydi. Dolayısıyla ulak şatafatlı bir törenle karşılandı. Gelgelelim 3 günden sonra Belgrad'a dönen Şahin Mustafa 6 Ekim'de padişaha gayet olumsuz bir rapor verdi. Dediğine göre asker ile sadrazam arasında ikilik vardı. Sadrazam askeri gücendirdiğinden dolayı bu saatten sonra pek bir iş göremezdi. Silahdar'a

20 Dalérac, 109, 128-131; Rycaut, 24-27; Teşrifatçıbaşı, 130 [89b]; Stoye, 272, 274; Barker, 349; Kretschmayr, 74 (Kara Mustafa'dan Tököli'ye, Eylül ortası).

21 Subhî, 44a.

göre ağa böyle demekle Kara Mustafa Paşa'nın 'evini yıkıp ocağını söndürdü'. Şahin Mustafa Ağa askerlerin sürüler hâlinde Budin'den ayrılıp gittiklerini mutlaka fark etmiştir.

Murad Giray'ın Azledilişi

Kara Mustafa Paşa belki de padişah ulağının kendisine ilişkin olumsuz kanaatları olduğunu anlamıştı; zaten Edirne'den Belgrad'a giderken lojistik aksaklıklardan dolayı kendisini padişaha şikâyet eden de oydu (bkz. 3. Bölüm). Şahin Mustafa Ağa Budin'de sadrazam kethüdası tarafından karşılanmışken 2 Ekim'de onu Belgrad'a birkaç ağa, alay çavuşu ve bir sancakbeyi uğurladı. Her şeye rağmen Kara Mustafa Paşa 12 Eylül kâbusundan 28 Eylül'de uyandı denilebilir. Hâlâ sadrazam ve serdar-ı ekrem idi. Var gücüyle ilkbaharda çıkacağı intikam seferine hazırlanmalıydı. Padişahın tam güvenine nail olduğunu zannettiğinden artık düşmanlarını teker teker eleyebilirdi. 29 Eylül'de bir görüşme için Murad Giray'ı çağırdığı vakit Han, oğulları ve Tatar ricalinin uyarısıyla daveti reddetti. Padişahın sadrazamı affettiğini biliyordu ve İbrahim Paşa'nın idamından sonra sıra kendisine gelmiş olabilirdi. Oysa o güne kadar bir Tatar Han'ın cellada teslim edildiği pek görülmüş şey değildir. Murad Giray'ın buna rağmen can derdine düşmesi iki adam arasındaki düşmanlığın boyutlarını gösteriyor.

Teşrifatçıbaşı'ya göre sadrazamın Tatar Han'a karşı kötü niyet beslemiyordu. Fakat davetine icabet etmemesine çok bozulduğu için onu derhâl görevden almaya karar vermişti. Ne var ki sadrazam bozgunu haber verdiği raporunda Murad Giray'ı hıyanetle suçladığına göre Teşrifatçıbaşı'nın bu iddiası gerçeği yansıtmamaktadır. Her hâlükârda Kara Mustafa Paşa 30 Eylül'de Murad Giray'ı azledip yerine muharebe günü savaşan tek Tatar kumandan olan Hacı Giray'ı atadı. Atama töreninde âdetten olan pek çok hediye hazine tam takır kuru bakır olduğu için verilemedi; bunlar ancak 8 Ekim'de Belgrad'dan gönderilebildiler. Hacı Giray, Tököli'ye katılmak üzere hemen o gün

Tuna'nın öte yakasına geçirildi. Murad Giray'a gelince, adamlarıyla Yanbolu'ya sürüldü.[22]

Birinci Ciğerdelen Çarpışması: Sobieski'nin Hoyrat Bahadırlığı

Geçdiler cümlesi Ciğerdelen'e; Durdular karşu, karşudan gelene
Yürüdü çünkü 'asker-i küffâr; On sekiz bin kadar piyâde sûvâr
Altı sa'at kadar çün oldu kıtâl; Düşmen-i dînile bu ceng u cidâl

...

Düşdü kâfirler ardına erler; Çok gazâ itdiler dilâverler
Orduya geldi müjde-yi peygâm; Şâduman oldu 'asker-i İslâm
Kaçdı kâfir döküldü tabura; Düşdü gayret 'aduvv-ı makhûra
Göricek böyle kâfiri bed-hâl; Rîm papadan gitdi tâcı kral
İrtesi gün o düşmen-i fâcir; esb-i şeytâna bindi hep kâfir[23]

Şahin Mustafa Ağa'nın uğurlandığı 1 Ekim günü Uyvar'dan bir haber geldi. Bir Leh tutsaktan öğrenildiğine göre Nemçe-Leh ordusu Uyvar'a saldırma niyetinde olduğundan Uyvar Beylerbeyi Şeyhoğlu Ali Paşa kaleden çıkıp düşmana başarılı bir baskın düzenlemişti. Sadrazam ek önlem olarak Uyvar'a 15 topçu askeri gönderirken Rumeli Beylerbeyi Hacezade Arnavud Hasan Paşa'yı da düşman ile Uyvar arasında bulunan Ciğerdelen Palankası'na yolladı. 19 Eylül'de Besprim tarafına gönderilen Sarhoş Boşnak Ahmed Paşa 4 Ekim'de Budin'e vardığı gibi Tököli'nin yanına gönderildi. Öte yandan Ekim başıyla beraber iaşe sorunları hâlâ çözülememişti.

4 Ekim'de tutsaklar sayesinde müttefiklerin Komaran Adası yoluyla Tuna kıyısını izleyerek Ciğerdelen ve Estergon'a saldırma niyetinde oldukları artık öğrenilmişti. Bu karar değişikliğinin 2-4 Ekim ara-

22 I. Sahib Giray (1551), İnayet Giray (1637) ve Şahin Giray (1785) idam edilen Kırım hanlarıdır; Uyvar'a Hersek Sancakbeyi Mustafa Paşa üç oda yeniçeri ve 600 yeniçeri yamağı (serhatli) ile giderken Estergon muhafazasına Niğbolu Sancakbeyi Arslan Mehmed Paşa gitti, bkz. Teşrifatçıbaşı, 131-33 [90b-93a]; 889-92 [118b-119a], 911 [121a]; Silahdar, 889-92, 910-11 [118b-119a, 121a].

23 Subhî, 44a-b.

sındaki toplantılarda yapıldığı dikkate alınırsa Osmanlıların büyük bozguna rağmen hâlâ iyi istihbarat topladıkları açıktır. Müttefikler de Tököli ve Apafi sayesinde istihbarat ediniyorlardı. 3 Ekim'de Komaran'dan karşıya tombaz köprü ile geçen Sobieski'ye Tököli ulaklar salıp onunla arasını iyi tutmaya çalışırken Apafi Budin'den şifreli mektup yollamıştı. Böylece IV. Mehmed'in sadrazamı affettiği öğrenildi. Ayrıca tutsaklardan Peşte tarafından Uyvar'a takviye gönderildiğini ve yine Peşte'den gelecek Tatarların Tököli ile buluşacaklarını haber aldılar. Hacı Giray Sultan bu esnada 'koşu' (ordu ağırlıkları ve ganimet) ile hasta ve yaralı Tatarları Kırım'a göndermeye hazırlanıyordu. 4 Ekim'de şevkini artırmak için 2000 altın harçlık gönderilerek muharebeye hazır olması emredildi.

12 Eylül hezimetinden bu yana geçen yaklaşık 3 haftada Uyvar ve Estergon'a 5000 kadar yeniçeri ve yeniçeri yamağı gönderilmişti. Osmanlılar yeni hedefin Estergon tarafı olduğunu öğrenince 5-6 Ekim'de peyderpey takviye kuvveti gönderdiler. Abartılı rakamları seven Silahdar'a göre Kara Mehmed Paşa seraskerliğindeki bu kuvvette 30.000 asker vardı. Karşı tarafın kaynaklarına göre takviyenin mevcudu 8000-9000 askerden ibaretti. Kara Mustafa Paşa ardı arkası kesilmeyen firarlardan korkmaktaydı. Bu nedenle kumandanları peşlerinden Estergon'a gelip emirlerindeki tımarlıları yoklayacağı hakkında uyardı; askeri eksik çıkanı katledecekti. 6 Ekim'de sadrazam kapıkulu sipahilerini teyakkuza geçirdiğine göre belki de gerçekten Estergon'a gitme niyetindeydi. Kalabalık müttefik ordusunun Ciğerdelen'e 4 saat mesafede olduğu tutsaklardan öğrenilince Hacı Giray'a bir ulakla 100 altın daha gönderip yardım istendi.[24]

Müttefiklerdeki duruma baktığımızda Dük Karl ve Sobieski 6 Ekim'de Kara Mehmed Paşa'nın Estergon'a varıp Osmanlı birliklerinin köprüden Ciğerdelen tarafına geçmeye başladığını saptamışlardı. O akşam iki kumandan durum değerlendirmesi yaparken anlaşmaz-

24 Teşrifatçıbaşı, 139-41 [96a-99a]; Silahdar 892-94 [119a]. Estergon'a giden kuvvet Silistre Beylerbeyi Vezir Midillili Mustafa Paşa, Bosna Beylerbeyi Hızır Paşa, Karaman Beylerbeyi Boşnak Şişman Mehmed Paşa ve Sivas Beylerbeyi Bi-namaz Halil Paşa'dan ibarettir; Dalérac, 135-37.

6.13 Ciğerdelen'den Estergon'a bakış

lığa düştüler. Sobieski Osmanlı kuvvetlerinin muharebeden kaçıp Ciğerdelen Palankası'na sığınacaklarını sandığından iş uzamasın diye derhâl saldırmaktan yanaydı. Dük Karl ise Starhemberg emrindeki Nemçe piyadesi varmadan ilerlemek istemiyordu. 7 Ekim sabahı Sobieski beklenmedik bir şekilde aniden harekete geçti. Belki de Tököli'nin kendisinden korkup Transilvanya taraflarına çekildiği haberi onu cesaretlendirmişti. Nemçeliler ise durumu öğrenince Sobieski'nin yine zaferi kendilerinden çalıp ganimete konma sevdasında olduğundan şüphelenmişlerdi. Ayrıca Leh kralının kendilerine kızgın olduğunu biliyorlardı. Evvelce muzaffer kumandan edasıyla Tököli'yle uzlaşmalarını tavsiye ettiği zaman krala zaferi tek başına kazanmadığını hatırlatmışlardı. Belli ki şimdi onlar olmadan da galip gelebileceğini göstermeye soyunmuştu. Dük Karl emrivakiye kızdığı hâlde tehlikeyi kestirdiğinden bir ulak göndererek Sobieski'yi caydırmaya çalıştı ve her ihtimale karşı askerine ata binme emri ver-

di. Petronell Vakası'ndan bu yana bir kumandanın temkin, tedbir ve ölçülü risk alma davranışları arasındaki dengeyi nasıl kurması gerektiğini defalarca göstermişti.

Sobieski esirlerden Osmanlıların kalabalık olmadıklarını öğrenerek kolay zaferin cazibesine kapıldı. Öyle ki 5000 kadar Leh süvarisi gevşek nizam hâlinde üç saf olarak batı yönünden Ciğerdelen'e yaklaşırken tüfek fitillerini bile yakmaya ihtiyaç duymadılar. Sobieski'nin çarpışmadan sonra karısına yazdığına göre ilk saffı oluşturan öncüler emre nazaran köprünün 20 kilometre yukarısında nehir geçişi için keşif harekât ı yürüteceklerdi. Şayet Osmanlıların karşı kıyıdaki Estergon'a kaçtıkları saptanırsa o zaman kendisi varıp zahmetsizce Ciğerdelen Palankası'nı ele geçirecekti. Aksi durumda Nemçelilerin gelip katılmasını bekleyecekti. Ne var ki 500 Osmanlı süvarisi -Silahdar'a göre Sirem ve Semendire askeri- palankadan çıkıp sanki sığırlarını otlatıyormuş gibi yaparak öncüleri saldırmaya yeltendirdiler. Kara Mehmed Paşa çoktan Ciğerdelen tarafına geçmiş ve kuzeydoğudaki bir tepenin ardında 4000-5000 süvarisiyle pusuya yatmıştı. Leh öncüleri her şeyden habersiz doludizgin saldırınca Osmanlılar pusudan ok gibi fırlayıp soldan çullandılar. Jablonowski derhâl Sobieski'yi yardıma çağırırken geriden yetişen dragonlarını attan indirip saf nizamına soktu. Bu esnada Leh süvarisi zavallı dragonları fitili sönük tüfekleriyle ortada bırakıp kaçtı ve dörtnala yardıma gelen krala çattı. Sobieski durumun vahametini anlayıp Dük Karl'a imdat çağrısı gönderirken apar topar birliklerini yeniden saffa soktu. Bu sırada Osmanlı süvarisi yaya dragonları çoktan biçmişti; Silahdar tüm düşman piyadesinin öldürüldüğünü kaydetmektedir. Osmanlılar hız kesmeden Sobieski'nin saflarına varıp sağ kanada var güçleriyle çattılar. Jablonowski tarafından iki defa püskürtülmelerine rağmen üçüncü seferde sağ kanadı yardılar. 12 Eylül'de Osmanlı saflarını uzun mızraklarıyla darmadağın edip ordugâha giren zırhlı hüsarlar şimdi tüm sancaklarını, mızraklarını ve davullarını yere fırlatıp firar ediyorlardı. Panik tüm kanatlara sirayet edince müthiş bir bozgun başladı. Yeni sürülmüş tarlalarda atlar tökezledikçe pek çok Leh yere kapaklanıp öldü. Atından yuvarlananlar arasında meşhur Prens Lubomirski de vardı ve kendine at verene 10.000 duka

(2,400,000 akçe) vadederek canını zor kurtardı. Lehler peşlerindeki Boşnak süvarilerin 'gidin kendi memleketinizi koruyun!' manasında savurdukları küfürleri çat pat anlayıp çileden çıkmışlardı ama yapabilecekleri bir şey yoktu.[25]

Sobieski bir kez daha can derdine düşüp kaçan Leh süvarisinin arasında kaldı. Bir hayli hırpalandıktan sonra kalabalıkla sürüklendi ve etrafında maiyetinden sadece 8 kişinin kaldığı bir anda iki Osmanlı süvarisinin hücumuna uğradı. Birkaç adım mesafeden çalınan pala kralın gırtlağını sıyırıp geçmişti. Maiyetinden bir subay bu hasmı piştovla vurup öldürürken diğerini yaralamayı başarmış ama kendisi de bu boğuşmada ölmüştü. Sobieski'ye hamle yapmaya yeltenen bu yaralı adamı savmak Lipka Tatarları arasındaki söylenceye göre bir Lipka Tatarı olan Samuel Mirza Krzeczowski'ye, nam-ı diğer 'Litvanyalı Çerkese', düştü; o devirde kuzey Slavları göçebelere genel olarak 'Çerkes' demekteydiler. Bazı Tatar boyları 1397'de Altın Orda'yı darmadağın eden Emir Timur-ı Leng'den kaçıp 'Lipka' dedikleri Büyük Litvanya Dükalığı'na iltica etmişlerdi. Sünni Müslüman olan bu Tatarlar Lipka Tatarları adını alıp inanç özgürlüğü ve vergi muafiyeti karşılığında sınırları koruyorlardı. Viyana Seferi'nde hafif süvari olarak avcı ve keşif birliği şeklinde ordunun önünde gitmek, düşmanın geri hatlarına sarkmak, esirlere göz kulak olmak gibi çeşitli vazifeler gördüler. Yağmacı olarak gördükleri ezeli düşmanları Kırım Tatarlarıyla karıştırılmamak için miğferlerine saz kamışı iliştirmeleri meşhurdur. Geri dönüş yolunda Sobieski'nin Marysieńka'ya yazdığına göre yanlarında avda kullanmak üzere getirdikleri şahinleriyle gayet mutluydular. Mirza Krzeczowski yaralı Osmanlı süvarisini savuşturduktan sonra bir avuç adamın yardımıyla kilolarından muztarip Sobieski'yi güç bela aygırına bindirdi ve oradan kaçırdı. Bu olay üzerine Sobieski mirzayı albaylığa yükselterek Kruszyniany'de arazi bağışlayacaktı; Polonya'nın en eski camisi bugün burada bulunmak-

25 *A True and Particular relation...*, 1; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 22-25 (Carlingford Kontu'na, 10 Ekim); Dalérac, 137, 143-44; Coyer, 337-40; Rycaut, 127; Silahdar, 894-96 [119a]; Barker, 348-53; Stoye, 274.

tadır. 1688 yılında Sobieski Kruszyniany'yi ziyaret ettiği zaman iki eski silah arkadaşı bir limon ağacının gölgesinde eski günleri yâd edeceklerdi. Leh Kraliçesi bu çarpışmanın her yıldönümünde bu adama yüklü ihsanda bulunmayı âdet edinmişti.[26]

Muharebeye geri dönecek olursak, Dalérac'a göre kralın hayatının kurtulması tıpkı Viyana'nın kurtulması gibi bir mucize olsa gerekti. Sobieski kilometrelerce kaçtıktan sonra saf düzenine girmiş Nemçe süvarisinin ardına sığındı. Müttefik saflarının arasından geçerek kaçmak zorunda kalmak kuşkusuz onun için çok utanç vericiydi. Dahası, o dehşet anında bir başka Osmanlı süvarisi Prens Jacob'u cübbesinden kavramış ve genç adam sırtındaki cübbeden ancak Jablonowski'nin uyarısıyla düğmelerini çözerek kurtulabilmişti. Oğlunu güçlü bir muhalifin kurtarması olayın üzerine tuz biber ekti.

Osmanlıların galip geldiği 7 Ekim tarihli bu çarpışma Osmanlı kaynaklarında abartılı rakamlarla yer buldu. Silahdar, düşmanın aslen Ciğerdelen Palankası'nı yakmak kastıyla 'gök demire gark olmuş 12.000 piyade ve süvari' ile asıl ordugâhtan ayrılıp ileri çıktığını belirtmektedir; palanka İkinci Ciğerdelen Muharebesi'nden sonra yakıldığı için Silahdar bu çıkarımda bulunmuş olmalıdır. Düşman öncüsü dediği Lehler iki saat uzaklıktaki ordugâhlarına (Dük Karl'ın saf tuttuğu yer) kaçana dek güya '8000' kayıp vermişlerdi. Teşrifatçıbaşı'ya kalsa toplam 40.000 düşmandan 15.000-20.000'i kılıçtan geçirilmişti! Zafer haberi o gece Budin'e ulaştırıldı. Karşı tarafın kaynaklarında bu çatışmada Lehlerin kaybı 500 ila 3000 arasında gösterilmektedir.[27]

---

26 Coyer, 341 (ikinci süvariyi Mirahur Mateinski'nin savuşturduğu hk.); Fletcher, 110; Dalérac, 143-44; Schimmer, 162-63; Dag Herbjørnsrud, "The Real Battle of Vienna", *aeon*, 24 Temmuz 2018 (https://aeon.co/essays/the-battle-of-vienna-was-not-a-fight-between-cross-and-crescent). Günümüzde Hristiyan bir Avrupa ülkesinde varlığını en uzun süre koruyabilmiş Müslüman topluluğu Sünni Müslüman olan Lipka Tatarlarıdır. 1939 Eylül'ünde Polonya'yı işgal eden Nazilere karşı son savaşan Polonya birlikleri olmuşlardır.

27 Dalérac, 144; Coyer, 341;Teşrifatçıbaşı, 141-43 [98b-99a]; Silahdar, 894-96 [119a]; Sarı Mehmed Paşa (161-62) ve Raşid (251-52) 'öncü' kuvvetin

Nemçe ve Leh kaynaklarına göre pek çok Nemçeli subay muharebeden sonra için için sevinmişlerdi. Sobieski çok eski bir numara olan şu meşhur sahte ricat hilesine kandığı için kendine kızıyordu. Leh askeri ricali ise artık harekâtı durdurup bir an önce kışlaklara çekilmekten yanaydı. Sobieski bu talepleri şiddetle reddetti. Teşrifatçıbaşı'nın isabetle saptadığı gibi Dük Karl ile birlikte Osmanlı kuvvetinin pek de kalabalık olmadığına kanaat getirerek bir an önce harekete geçme konusunda uzlaştılar. Ertesi gün Starhemberg'in Nemçe piyadesi ile varması işlerini kolaylaştıracaktı. Böylece 8 Ekim'de müttefikler ikinci muharebenin hazırlıklarına koyuldular.

Osmanlı kaynakları 8 Ekim öğleden sonra Budin'e bin kadar düşman kellesinin yanı sıra pek çok davul ve bayrağın ulaştığını belirtmektedirler. Bunların içinde bir tanesinin Sobieski'nin kendi bayrağı olduğu anlaşılmıştı. Öte yandan kralın iki defa ölümden kıl payı kurtulduğu Osmanlı kaynaklarına yansımamıştır. Bunlar derhâl hâlâ Belgrad'da olan padişaha gönderildi. Budin'de top-tüfek şenliği düzenlenirken sadrazam tıpkı müttefikler gibi ikinci muharebenin hazırlıklarına başladı. Bir önlem olarak ek takviye gönderdi. Leva Kalesi taraflarındaki Tököli'ye ve Tatar Han'a zaferi müjdeleyip Ciğerdelen'e intikal etmelerini emretti. Dük Karl ise Tököli'nin daha 6 Ekim'de Levice'den Ciğerdelen'e hareket ettiğini sandığı için onun tekrar Morava taraflarını vurabileceğini düşünerek bazı birliklerini o tarafa göndermişti. Bunların içindeki Leh süvarisinin etrafı yakıp yağmalaması Nemçelileri tasalandırmıştı. Bu tutumlarıyla Macar halkının nefretini kazanan Lehler yukarı Macar diyarlarında kışlama olanağını yok ettiler. Leh süvarisi şüphesiz Osmanlı-Tatar öncülerinin Temmuz başındaki davranışlarını tekrarlıyorlardı. Nihayetinde benzer bir askerî kültüre sahiptiler.

Dönemin şartlarında başkumandanların bile -ister kral olsun ister sadrazam- birliklerine tam olarak hâkim olamamaları modern okuyucu için şaşırtıcı bir durumdur. Mesela, Sobieski İspanya Kralı II. Carlos'a yazdığı mektupta Ciğerdelen yenilgisini açıklarken asker-

aslında bizzat Kral Sobieski'nin emrindeki Leh kuvveti olduğunu aktarırlar fakat mevcudunu 24.000 olarak verirler.

lerinin yerel halka zulmetmeleri yüzünden Tanrı'nın kendisine gazap ettiğini yazmıştı. Benzer bir tutum Viyana hezimetini açıklamak isteyen Osmanlı yazarlarında da görülmektedir (bkz. 2. Bölüm). Öte yandan kral kusurlu muhakemesine dair bir söz söylemez.[28]

İkinci Ciğerdelen Çarpışması: Kara Mehmed Paşa'nın Hoyrat Bahadırlığı

Evvel olmuş idi gâzîler mansûr; Cisr kat' itdiler olub mağrûr
Su-i tedbiriyle idüb tedbîr; Hubb-ı hatâ itdi anda mîr ü vezîr
Kurdu alayların gelüb küffâr; Taburu, topu, 'askeri ne ki var
Toplara ateş itdi çünkü lâ'în; Pür sadâ oldu âsumân ü zemîn
Münhezim oldu 'asker-i İslâm; Girüye döndü cümle hâssla 'âmm
Bağlamış yollarını ya Deccâl; Bulmadılar necât-ı cây-ı mahal
Cân atub geldi gördü çün 'asker; Köprü yokdur, yerinde yeller eser

...

Niçe bî-çâre gitdi dona dona; Kana gark oldu yine kanlu Tuna
Oldu ol gün Tuna donanması; Tu'me-yi mâhî [balıklara lokma] kıldı çok nâsı [adamı]
Çok kişi başı yazusun gördü; İki başdan şehâdete irdi
Hem Özi Valisi o merd-i müşîr; Dest-i düşmende oldu ol gün esîr
Bosna Valisi ol gün oldu şehîd; Hızır idi Hızıra irdi, oldu sa'id
Vali iken Sivas'a Mîr Halîl; Kaldı düşmen elinde zâr ü zelîl
Çekdi câm-ı şehâdeti Şişmân; Elin alub götürdü Hûrr Canân
Vüslatî Beğ o rind-i pâk-i zarîf; Ol Subhan-perver, ol vücûd-ı şerîf
Sicn-i düşmende kaldı ol miskîn; Oldu âhbâb hüzünle gam-kîn

...

Mîr ü mîrân vezîri zî-şânın; Ya'nî cennet mekân şehîdânın
Mîriye gitdi cümle mâl mülkü; Vârisânın geçer mi hiç dileği
Pâdişâhın hazînesi doldu; Yine evvelki mertebesin buldu[29]

Ciğerdelen'e gönderilen son takviye menziline varamadan 9 Ekim'de ikinci bir çarpışma yaşandı. Muharebeden önce durum

28 Coyer, 342; Dalérac, 127, 135-147; Cacavelas, 161 yenilgiyi sansürler; Barker, 353-56.

29 Subhî, 44b-45a.

değerlendirmesi yapan Osmanlı paşaları isabetli bir görüşle Ciğerdelen Palankası'nı yakıp Estergon'a çekilmek ve köprüyü imha edip düşmanı nehirden geçirtmemek gerektiğini savunmuşlardı. Zaten Sobieski bu tarz bir yıpratma taktiğine maruz kalmamak için baskın vermek istemişti. Kara Mehmed Paşa ise hasmının tam güce eriştiğinin farkında olmadığı gibi iki gün önce kazandığı zaferden dolayı gurura kapıldığından sadrazamın kesin emri olduğu bahanesiyle muharebe fikrinde diretti. Dalérac bu muharebede esir düşen Silistre Beylerbeyi Vezir Midillili Mustafa Paşa'ya sadrazamın bu emrini sonradan teyit ettirmişti. Hatta Dunneval -12 Eylül'de Mısır beyinin otağını yağmalayan Nemçe kumandanı- neden az kuvvetle böylesine büyük bir orduya saldırdıklarını sorduğu vakit vezir istifini bozmadan sadece emirlere uyduklarını söyleyecekti. Silahdar ise çarpışma kararını hiç sevmediği Paşa'nın kimsenin fikrine değer vermeyen bir adam olmasıyla açıklar. Uzlaşmaya dayanmayan kararların savaşma azmine balta vurduğu Viyana Kuşatması'nda görülmüştü. Buna rağmen Kara Mehmed Paşa'nın kimseye kulak asmaması sadrazamın hışmına uğrama korkusundan olsa gerektir.[30]

Osmanlı kuvvetleri Leh ve Nemçe kaynaklarına göre 12.000-16.000 civarında olup neredeyse yarısı 6 - 8 Ekim arasında varan takviyelerden oluşuyordu. Karşılarında ise 16.000 - 17.000 Nemçe askeri ile 10.000-12.000 Leh askeri vardı. Zikrettiğimiz Mustafa Paşa ise ifadesinde 2 vezir ve 4 paşa emrinde 12.000-15.000 kişilik bir takviye gücünün vardığını söylemişti. Osmanlı ordusunun tamamına yakını süvariydi. Sabahtan kuzeybatıdaki tepeliklerin karşısında yer alan bayırlarda ön cephesi kesintisiz uzanan derin bir saf tuttular. Arkada ise üç parçalı bir ihtiyat gücü bırakmışlardı. Sol kanat Ciğerdelen Palankası'nın kara tarafı duvarlarına dek uzanıyordu. Eldeki 1200 kadar piyade yeniçeri ise Ciğerdelen Palankası'nın dışında mevzilenmişlerdi. Palanka Tuna ve Hron'un birleşim noktasında

30 Teşrifatçıbaşı, 141-43 [98b-99a]; Silahdar, 894-96 [119a]. Muharebe günü gönderilen takviye içinde Halep Beylerbeyi Kürt Deli Bekir Paşa ve 1000 Mısır askeri de vardı; Dalérac, 148, 168; Stoye, 274. Esirler sadrazamın hışmına uğramaktansa savaşı seçtiklerini itiraf ettiler.

nehir geçişini korumaktaydı. Sağ kanat Hron'a doğru kuzeybatıdaki yüksek ve ağaçlı tepelere yayılıyordu. Buranın ilerisi gelmesi beklenen Tököli kuvvetlerine ayrılmıştı. Bu muharebe düzeniyle Osmanlı ordusunun ardında Hron'un bataklık kıyısı vardı. Tuna tarafında ise pek de sağlam olmayan bir tombaz köprü tek kaçış noktasıydı. Tombaz köprü Tuna'nın derin olup hızlı aktığı bir noktada yapılmıştı. Uzun köprünün orta kısmı duba kayıklarından oluştuğu için seyyardı. Her iki ucu ise kazıklar üzerine inşa edilerek sabitlenmişti. Kara Mehmed Paşa yenilgi durumunda nasıl güvenle geri çekileceğini hesaplamamış gibidir. Tek planı düşman saflarını kırana dek tam güçle üst üste cephe hücumu düzenlemek gibi durmaktadır.

Bağlaşıklara gelince, sadrazam Tököli'ye gönderdiği emirde Sobieski'nin öldüğünü bildirip derhâl bölgeye intikal etmesini istemişti. Tököli ise zamanında vardığı hâlde muharebeye asla girmedi. Hatta Kont Forval'in Dalérac'a anlattığına göre Tököli kendisine Lehlerin ilk çarpışmada yenilmesine üzüldüğünü itiraf etmişti, çünkü onları Osmanlılara karşı denge unsuru olarak görüyordu. Tököli'nin savaşmaması pek çoklarına göre yenilginin sebeplerinden biridir. Hacı Giray ise aldığı emir gereğince 3 saat ilerideki Vac Palankası civarına varsa bile çarpışma yenilgiyle sonuçlanınca yanında az asker olduğundan dolayı korkup yine Peşte taraflarına dönecekti.

Müttefiklerin muharebe düzenine baktığımızda neredeyse ikiye bir oranında sayısal üstünlüğe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı kuvvetleri daha kısa ve derinlemesine bir ön cephe görünümü sergilerken müttefik ordu daha uzun bir cephe boyunca birbirine yakın saf tutan hatlar hâlinde süvari hücumlarını kırmak için bekliyorlardı. Leh süvarisi iki uçta toplanmışlardı. Sağ kanadın en ucunda duran Sobieski neredeyse Ciğerdelen Palankası'nın karşısındaydı. Sol kanadın en ucunda ise Jablonowski vardı. 9000 Nemçe süvarisi sol kanat kumandanı Dünewald ve sağ kanat kumandanı meşhur Türk Lui (*Türkenlouis*) arasında paylaştırıldılar; Lubomirski de 1500 süvarisi ile buradaydı. Merkezde ise Starhemberg'in 7600 piyadesi sahra topları ile saf tuttu. Öte yandan Osmanlı piyadesi Leh sağ kanadının en ucuna düşen palankanın önündeydi. Dük Karl Bi-

6.14 Ciğerdelen Muharebesi

samberg'de zafer kazansa bile ilk başlarda Osmanlı süvari kıtalarının Nemçe saflarını yarıp geçtiğini unutmamıştı. Bu durumun tekrarlanmaması için bu sefer saflar arasında derin mesafeler bırakmadı.

Sobieski ilk bakışta Osmanlı kuvvetini belki de derinlemesine dizildiği için olduğundan daha kalabalık sanmıştı. Tatarların ve hatta sadrazamın bizzat geldiği söylentileri onu kaygılandırmaktaydı. Dük Karl ise arazi şartlarının kendilerinden yana olduğunu hemen fark ederek onu cesaretlendirdi. 9 Ekim'de iki ordu karşı karşıya geldiğinde müttefiklerin kalabalık olduğu ve sahra toplarıyla takviye edildiği görüldü ama artık çok geçti. İki ordu üç top atımı kadar birbirine yaklaşınca Osmanlı sağ kanadından 2000 kadar sipahi öne çıkıp müttefiklerin sol kanadı ucundaki Jablonowski'nin üzerine çullandılar. Belli ki iki gün önce yendikleri Lehlerin maneviyatının bozuk olduğunu varsayıyorlardı. Jablonowski bu hücuma çarkıfelekle korunan sahra topu destekli piyadesi sayesinde ve hüsarları devreye sokarak dayanmaya çalıştı. Ayrıca geri hatlardan takviye istedi. Nemçe kaynaklarına göre Leh ihtiyat kuvvetleri gönülsüz davranınca Dük Karl kendi dragonlarını ve ağır süvarilerini yardıma gönderdi. Her hâlükârda Osmanlı sipahisi çok zayiat verip bozgun hâlde kaçtılar. İkinci safha sağ kanadın bozulması üzerine Osmanlı merkezinin hücuma kalkmasıyla başladı. Lehlerin sahra topları ve piyadesine doğru at sürüp bir anda sağa çarkla yine uçtaki Jablonowski'ye saldırdılar. Bu hücum esnasında sol kanattaki Nemçe süvarisine çatmamak için onları teğet geçmişlerdi. Fakat böyle yapmakla sol cenahtan onların saldırısına açık hâle geldiler. Belki umdukları gibi Jablonowski'nin saflarını kırsalardı bu durum sorun olmazdı. Ne var ki başarısız oldular. Dük Karl derhâl bu kıtaya soldan bindirdi ve Osmanlı ordusunda çöküş emareleri başladı.

Teşrifatçıbaşı ilk hücuma hiç değinmeden sadece bu ikinci hücumu anlatır. Ona göre Osmanlı süvarisi düşmanın kalbine saldırınca 'deryaya karışan ırmak' misali düşmanın içinde kalmış ve bir saat uğraşıp didindikten sonra Tuna ve Hron nehirlerine doğru firara başlamıştı. Dalérac ise ikinci saldırı sonrası Lehlerin sağ kanattan Ciğerdelen Palankası'na doğru kıskaç harekâtına giriştiğine dikkat

çeker. Ona göre yamacın tepesinden durumu fark eden geri hatların uyarısıyla ileri hatlar Estergon Kalesi'nin top menzili dâhilindeki yamaca doğru düzenli bir ricata başlamışlardı. Böylece kıskaçtan kurtulmayı umuyorlardı. Ne var ki kaçanların köprübaşına yığılmasıyla burada çıkan panik yüzünden geri çekiliş bir bozguna dönüştü. Sol kanat Osmanlıları Hron Nehri'nin bataklık kıyısına sürerken sağ kanat da palankaya doğru yaklaştı. Nemçe ağır süvarisi Hron Nehri ile palanka arasına sızınca Osmanlı sağ kanadı yalıtıldı. Hron Nehri üzerinden Novigrad tarafına kaçmaya çalışanlar bataklıkta kıyıma uğrayıp nehirde boğuldular. Osmanlı ordusunun çöküşüyle birlikte Dük Karl -Lehlere göre Sobieski- palankaya taarruz emri verdi. Sobieski bir yandan askerlerini palankanın sağından ve solundan Tuna kıyılarına ilerletirken diğer yandan palanka çitlerinin dışındaki bahçelerde mevzilenmiş yeniçerilere saldırttı. Dük Karl'ın palankayı almakla görevlendirdiği Baden Margrafı bu esnada Tuna üzerindeki köprünün izdihamdan çöktüğü haberini getirdi. Bu esnada palanka vire ile teslim oldu.

Ciğerdelen kasabasında ve kıyıda çıkan müthiş kargaşa esnasında köprü karşısına kurulan 5 kıta sahra topu salkım ateşiyle ölüm kusuyordu. Kıyıda yığılan Osmanlılar sağ kanattaki Lehlerin de varmasıyla her yandan top ve tüfek ateşine maruz kaldılar. Kıyım tam bir buçuk saat boyunca aralıksız sürdü. Görgü tanıklarına göre ortalık mezbahaya dönmüştü. Öyle ki köprünün kırık kısmı üst

6.15 Ciğerdelen'de can pazarı

üste yığılan cesetler ile âdeta yamandı. 9000 civarında ölü, 1200 esir vardı. Kara Mehmed Paşa ile ancak 700 ila 2000 arasında adam köprüden Estergon'a can atabilmişti. İki bin kadar adam da Tuna'nın Ciğerdelen yakasında kalıp nehri takiben Peşte'nin yolunu tuttu.[31]

Yabancı kaynaklar Kara Mehmed Paşa'nın ikinci muharebede kötü bir şekilde yaralandığını söyleseler bile Osmanlı kaynakları bu konuda suskundur. Bosna Valisi Hızır Paşa muharebede ölenler arasındaydı. Subhî'nin 'Şişman' diye andığı Şişman Mehmed Paşa Tuna kenarında atından düştüğü hâlde teslim olmayı reddedip savaşarak öldü. Esir düşen de çoktu ki Subhî sayesinde Çehrin fethinin (1678) manzum gazanamesini yazan Vuslatî Ali Bey'in de tutsak alındığını öğreniyoruz. Zavallı adam özgür kaldıktan sonra 1688'de bir başka muharebede ölecekti. Esirlerin arasında zikrettiğimiz Midillili Mustafa Paşa ile Bi-namaz Halil Paşa da vardı. Mustafa Paşa oldukça atılgan bir adamdı. Fazla ileri çıktığı bir anda atı yıkılınca onu korumak için attan inen 40 hizmetkârı ile birlikte kahramanca savaştı. Lehler Almanlara bu cesur adamlara kıymamaları için boş yere haykırdılar. Tüm adamları ölen Mustafa Paşa düşük rütbeli bir subaya teslim olmaktansa ölmeyi yeğlediğinden Kraliyet Atamanı Jablonowski gelene dek naçar dövüşe devam etti ve kılıcını ancak ona teslim etti. Dalérac 'Karaman Paşası Alé' diye andığı Sivas Beylerbeyi Halil Paşa'nın da aynı yerde yaralanıp Jablonowski'ye teslim olduğunu görmüştü. Bu gelişmeler Lehlerin sağ kanattan taarruza kalkmalarından hemen önce yaşandı. Gerçekten de bu iki önemli tutsak Sobieski ile Jablonowski arasında bir tartışma konusu olacak ve sonunda tutsaklar şahsen teslim oldukları Jablonowski'de kalacaklardı.

Dalérac'ın tarifine göre Mustafa Paşa 55-60 yaşlarında, ak saçlı ve vakur bir zattı. Vezir rütbesinde olmayan Halil Paşa'dan ayrı tutulmak istemesi Osmanlı ricalinin teşrifat anlayışına bir ışık tutmaktadır. Halil Paşa 12 yaş daha genç olup Mustafa Paşa kadar cana yakın olmasa da asil duruşlu bir adamdı. Her iki tutsak da Jablonowski'ye 150.000

31 *A True and Particular relation...*, 1; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 25-28 (Taaffe'dan Carlingford Kontu'na, 10 Ekim); Dalérac, 128, 148, 153-54; Rycaut, 127-28; Coyer, 342-45; Barker, 98, 353-56.

(zolota?: 12.000.000 akçe) fidye sözü vermişti. Hetman belki de bu nedenle bu paşalara çok iyi baktı; sadece Mustafa Paşa'nın Kamaniçe'den gönderilen 8 hizmetkârı bulunmaktaydı! Kamaniçe Muhafızı garnizonun masraflarını karşılamak için fidye parasına el koyunca tam yedi sene boyunca tutsak kaldılar. Zoraki misafirleri rütbelerine layık bir şekilde ağırlamak yılda 12.000 *crown*a patladığından sonunda ödenen fidyenin kıymet-i harbiyesi kalmayacaktı. Tutsak paşalar Leh sosyetesinde ilgiye mazhar oldular. Lviv'de iken Kraliçe bile yüzünü maskeyle gizlemek suretiyle onları görmeye gelmişti. Kitaplarına dalan tutsakların ziyaretçilerle pek ilgilenmediklerini ama yine de 'leydilere' kompliman yapma nezaketi gösterdiklerini belirtelim.[32]

Ele geçen ganimet arasında develer, çadırlar ve her türden silahlar vardı. Ayrıca Lehler iki gün önceki muharebede kaptırdıkları levazımata Ciğerdelen Palankası'nda tekrar kavuştular. Palankaya ilk başta 400 Nemçe askeri ile iki Leh alayı yerleştirilmişti. İki taraf arasında ganimet yüzünden pürüz çıkınca Dük Karl Nemçe askerini palankadan çekti. Bu durum palankadaki aman verilmiş Osmanlılar için hiç iyi olmadı. İki gün önceki muharebede ölen arkadaşlarının kazıklara geçirilmiş kellelerini gören Lehler beyaz bayrağa aldırış etmeden intikam ateşiyle saldırdılar. Garnizon umutsuz bir karşı hücumla Lehleri neredeyse kapıya dek püskürtse bile sonuçta direnmeleri imkânsızdı. Leh alayları tüm kasabayı ve palankayı yaktılar. Bu anlarda Tuna çoktan kan deryasına dönmüştü. Stratejik önemi haiz bir müstahkem mevkinin içindeki değerli erzakla yakılması iki müttefik arasındaki sürtüşmelerin artmasına yol açtı.

Teşrifatçıbaşı, Ciğerdelen Palankası'nın içindeki birkaç bin kişi ile birlikte yakıldığı havadisini kaydetmiştir. Yenilginin sebeplerine gelince Teşrifatçıbaşı ile Silahdar birbirlerinden ayrılırlar. Teşrifat-

32 Dalérac, 152, 168; *A Letter from an English Nobleman...*, 28-29 (Lord Lansdowne'dan babasına, 5 Ekim). Tarihi yanlış verili bu mektupta Halil Paşa "Halep Paşası Ali" olarak kayıtlıdır; Coyer, 345; Cacavelas, 161. Köprünün kırıldığını söyler; Silahdar (897 [119b]) 'İlbav hatmanı' (Lviv - Kraliyet Hatmanı) Jablonowski'nin her iki paşayı esir aldığını bilir; Barker, 434.

çıbaşı yenilgiden Kara Mehmed Paşa'yı sorumlu tutmamaktadır. Köprünün ise izdihamdan kırıldığını iddia eder. Yenilgi haberini Budin'e aynı gün ulaştıran Rumeli Valisi Hasan Paşa'yı ise 'hünerler etmiş gibi' serdarını bırakıp gelmekle eleştirmektedir. Öğlen vardığına göre muharebeden ilk kaçanlardan olsa gerektir; zira aradaki mesafe 50-60 kilometreydi. Raporunda Kara Mehmed Paşa'yı aklayan Hasan Paşa, düşman çok kalabalık olduğundan karşı koyamadıklarını ifade etmişti.

Böyle durumları 'takdir-i ilahi' olarak açıklamak, yani kadere boyun eğmek, o devirde genel kabul görüyordu; Sobieski'nin de aynısını yaptığını görmüştük. Ne var ki Silahdar bu yenilgiyi 'muhalif-i takdir-i ilahi' olarak nitelendirir. Ona göre yenilgi seraskerin yanlış kararlarının sonucuydu ve herkesten önce canını Estergon tarafına attığı yetmiyormuş gibi firarı önlemek için akılsızca tombaz köprüyü bozup bir faciaya yol açmıştı. Zaten kendisi 'bencil, kendi fikrine tâbi, bostancı odabaşılığından gelme cahil, zalim, gaddar, kan dökücü ve acımasız bir Türk idi.' Subhî, Şeyhî İbrahim ve Sarı Mehmed Paşa da köprü konusunda Silahdar ile aynı görüştedirler. Şeyhî İbrahim ayrıca serdarın bir önceki muharebede izlediği taktikte ısrar etmesini eleştirmektedir. Her ne kadar diğer paşalarla beraber sonuna dek dirense de 'çokluğa toprak demişler' misali kalabalık düşman karşısında tutunamadığı için Estergon tarafına geçmeye mecbur kaldığını savunur.

Kara haberin akşam vakti yayılmasıyla Budin'de sevinç bir anda kedere dönüştü. Tüm gün ve gece sıngın ve bozgun birlikler çoğu yaya ve yaralı olarak Budin'e gelip döküldüler. Esirler ise müttefiklere Viyana hezimetiyle kedere boğulan Osmanlıların bu utançtan sonra artık hiçbir yerde direnmeyeceklerini söylüyorlardı. Müttefikler açısından şimdi dört seçenek vardı. Mevsimin ilerlemesi nedeniyle Kış Seferi'ni sonlandırmanın yanı sıra Tuna'dan karşıya geçip Estergon'u kuşatabilirlerdi. Belki de karşı yakaya hiç geçmemek ve Tuna'nın Ciğerdelen yakasını izleyerek doğruca diğer Osmanlı köprüsünün olduğu Peşte'ye gitmek Osmanlı lojistiğini felç etmek için daha iyi bir seçenekti. Son olarak doğruca Tököli'nin peşine de düşebilirler-

di. 10 Ekim'de bölgeyi keşfe çıkan Dük Karl Estergon'u kuşatmayı seçti. Zira Estergon Osmanlılarda kaldığı sürece buradan aşağıya Tuna yoluyla erzak ve mühimmat gönderilemeyeceğine göre Macar diyarlarını Osmanlılardan alma planı uygulanamazdı.

Deli Bekir Paşa muhtemel bir saldırıya karşı dört beş günlüğüne Estergon Kalesi garnizonunu muhafaza etmek maksadıyla 11 Ekim'de tayin olundu. Kara Mehmed Paşa ise sadrazamla yüz yüze görüşmek için Budin'e çağrıldı. Ertesi günü sadrazam kendisine 'güzel hizmetinden' dolayı teşekkür edip bir de samur kürk giydirdi. Ne tezattır ki Subhî'nin aktardığı üzere şehit paşaların tüm malı müsadere edildi. Bu vefasızlığa askerin kızdığı anlaşılıyor. Estergon halkı ise kalenin şeyhini gönderip yardım dilemekteydiler. Tököli'den gelen tutsağın ifadesi ile şeyhin dedikleri aynı doğrultudaydı. Müttefikler Estergon'a geliyorlardı! Kara Mustafa Paşa derhâl ölen ve esir düşen paşaların yerine yenilerini atayıp Estergon'a bir takviye gücü, top ve cephane gönderdi.[33]

Kara Mustafa Paşa'nın Ösek'e Çekilişi

Budun altından 'askeriyle vezîr; girü gitmeğe itdiler tedbîr
Denlu(?) serma ve şiddet û bârân; 'Askere virmez idi bir dem âmân
Bir nühûset var idi 'askerde; Yolda râhat yoğidi bir ferde[34]

Hatırlanacağı gibi sadrazam 5 Ekim'de Kara Mehmed Paşa ve diğerlerini Ciğerdelen tarafına gönderirken peşlerinden Estergon'a

33 Dalérac, 131, 154-55; Coyer, 344, 346-47; *A True and Particular relation...*, 2; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, 25-27 (kardeşi Carlingford kontuna, 10 Ekim); Şeyhî İbrahim, 40b; Barker, 356-57; Teşrifatçıbaşı, 144-46 [100b-102a] ve Silahdar, 898, 900 [119b]. Takviye içinde yeni Anadolu Beylerbeyi Hazinedar (Frenk) Hasan Paşa Yanova Beylerbeyi Defterdar Hasan Paşa (sadrazamın akrabası), 23 oda yeniçeri ile Zağarcı Arnavud Mehmed Ağa, Saksoncu Gürcü Süleyman Ağa, Zenberekçibaşı Papucubüyük Arnavud Mehmed Ağa vardı. Ayrıca Cebecibaşı Abaza Siyavuş Ağa ile Topçular Kethüdası Kırkbir Mustafa Ağa cephane ve 18 topçu askerini Estergon'a teslim ettikten sonra Budin'e döneceklerdi (14 Ekim'de döndüler).

34 Subhî, 45b.

gelebileceğini söylemişti. Görünen o ki yaşanan hezimetten sonra bu fikrinden caydı ve 16 Ekim'de Budin'den ayrılarak Ösek'in yolunu tuttu. Padişahla yüz yüze görüşüp kendini affettirmek niyetiyle derhâl Belgrad'a gittiği kanısı yaygın olsa bile bu doğru değildir. 13 Ekim tarihinde Kara Mehmed Paşa, Hacezade Arnavud Hasan Paşa (Rumeli Beylerbeyi) ve Osman Paşaoğlu Ahmed Paşa (artık Bosna Beylerbeyiydi) ile yeniçeri kumandanlarının katıldığı bir toplantı düzenledi. Alınan karar uyarınca Estergon'a yeni takviye birlikleri sevk edildi ve Kul Kethüdası Çelebi İsmail Ağa 40 oda yeniçeri ile Budin Kalesi muhafazasında bırakıldı. Aynı gün Erdel Kralı Apafi'ye kuvvetlerini alıp memleketine dönüş izni verildi. Ortalığı kaplayan matem havası yüzünden Apafi askerî bandosunu ancak ordugâhtan çıktıktan sonra dönüş yolunda çaldırmıştır. Tören esnasında bu Protestan prense sadrazamın '*din* ve devlete' hizmetinden dolayı teşekkür etmesi değinmeye değerdir.

22 günlük Budin ikameti 16 Ekim'de sona erdi. Ösek yolu yağmurlarla balçığa dönmüş, atlar bitap düşünce top arabalarını çekmek Eflak-Boğdan askerine kalmıştı. Ayrıca açlık had safhadaydı; Ösek'e varana dek orduya musallat olan 'iç ağrısı' nedeniyle niceleri ölüp yol kenarlarında kaldı. Askerin taşkınlık yapmasından korkan yerli halk da arpasını satmaya konak yerlerine getirmiyordu. Yolda adamları ve hayvanları aç susuz kalan Teşrifatçıbaşı defterdara vaktiyle Budin'den konak yerlerine kayıklarla erzak göndermediği için ateş püskürmektedir. Zira sefer esnasında erzak tükeneceğine göre askeri asıl sefer dönüşü beslemek şarttı. Aslında seferden önce dönüş yolunda Budin'den itibaren her konak yerinde 800'er kile (~20 ton) un istiflenmesi planlanmıştı fakat bunun gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Sadrazam bu şartlar altında 30 Ekim'de Ösek'e varıp 5 Kasım'a dek burada kaldı. Sefer Kara Mustafa Paşa için Ösek'e vardığı an gerçekten de bitmişti. Şöyle ki savaşa denk gelen Ramazan aylarında orucu kazaya bırakmak âdettendi. Sadrazam kaza oruçlarını Ösek'e geldiği andan itibaren tutmaya başladığına göre artık şahsını savaşın içinde görmese gerektir.

19 Ekim'de henüz yoldayken Belgrad'a gidiş güzergâhını belirleyip iaşe işlerini düzenlemeye girişilmişti; tayınat defterine göre Ösek yolunda Kara Mustafa Paşa'ya asgari 1785 kişi eşlik etmiş olmalıdır ki bunların yarıya yakını kapıkulu askerleriyken sadrazamın kendi kapı halkı 950 civarında gözükmektedir. Belgrad'da kışlama esnasında verilen tayınata göre ise sadrazamın kapısında 3500 adamı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 6320 yeniçeri, 250 cebeci, 225 topçu, 50 şahi topçusu, 75 top arabacı Belgrad'da bulunuyordu. Demek ki ordu döküntülerinin de varmasıyla Belgrad'da bir sonraki sefer mevsiminde ordunun nüvesini oluşturacak olan 11.000 kadar adam toplanmıştı.

Sadrazamın bu kadar az askerle niye Estergon'a gitmediği bellidir. Her hâlükârda Estergon'da zaferin kendi hanesine yazılacağı ve yenilginin kumandanların üzerine kalacağı belliydi. Öyleyse siyasi kaygıları askerî kaygıların önüne geçen sadrazam için Estergon'a gitmek yerine takviye göndermek daha makul bir seçenekti. Bu tutumu kuşatma esnasında emrindeki kuvvetin küçüklüğüne rağmen cepheyi terk etmeyip oradan oraya koşturan Dük Karl'ın tutumuyla bir tezat içerisindedir. Her ne ise, Ösek yolunda sadrazam bir yandan Estergon ve Peşte kalelerini takviye ederken diğer yandan da çatışmaların başladığı Hırvat serhaddine yardım göndermekle meşgul oldu. Dük Karl, sadrazam Estergon taraflarına dönmesin diye o bölgenin kumandanı olan Kont Herberstein'a Hırvat milislerini de alıp Ösek taraflarına musallat olmasını emretmişti.

Ösek'teki önemli gelişmelerden biri 31 Ekim'de Hacı Giray'a daha önce teslim edilemeyen atanma hediyelerinin verilmesi için düzenlenen törendi. Sadrazam bir gün önce verdiği ziyafette Hacı Giray'ı çok sıcak bir şekilde karşılamıştı. Otak mahallinde sadrazamı ayakta beklerken görünce atından erken inmiş ve sadrazam ona, "Birader, niçün ilerüde inmedünüz?" diye iltifat dahi etmişti. Murad Giray ile yaşadığı sorunların tekrarlanmasını belli ki istemiyordu. 20 Ekim'de varan Büyük Nogaylı ve Yaman Sadak kabilesi askerinin ileri gelenleri de ziyafette hazır bulundular. Tatar heyetinden bazılarının ziyafetten arta kalanları mendillerine sarıp götürmeleri ve meşhur Tatar yağması Osmanlı kaynaklarına yansıyan ayrıntılardır. 31 Ekim'de Budin

Valisi Sarı Hüseyin Paşa'nın vefatı haberi gelmişti ve hediye teslim töreninden sonra '15.000' Tatar Budin'e gönderildiler. Bu kadar geç bir mevsimde Kırım'dan neredeyse 40.000 askerin (on beş bini Nogay) gelmiş olabileceğine inanmak açıkçası güçtür.

Tatar takviyesinin gelmesiyle her şey yolunda gibiydi. Fakat 1 Kasım gecesi hiç beklenmeyen bir kara haber geldi. Estergon düşmüştü! Sadrazam Budin'den ayrılmadan önce hem Estergon hem de Sigetvar taraflarını yeterince takviye ettiğine inandığından bu habere çok öfkelendi.[35]

Estergon ve Hırvat Serhaddinin Takviye Edilmesi

Neyledi gör o düşmeni nâ-pâk; Tuna'ya cisre başladı bî-bâk [korkusuz]
Geldi çünkim vezîre böyle haber; Didi "Usturgon'a gerek 'asker"
Haleb'in valisi o kal'ada baş; İtdiler, düşmen ile ide savaş
On beş oda Zağarcıbaşı bile; Birkaç alaybeği sipâhî ile
Haylî atlu ile piyâde hemân; Oldu Estergon'a o gün fermân
Çok kişi dirliğinden oldu cudâ; Dirliğin sağlığına kıldı fedâ
Nice mîr û alay ve nice za'îm; Bıragub bayragın ne havf ne bîm
Cân û baş olub firâr itdi; Bir mahallî ile derkenâr itdi
Katline oldu bunların fermân; ehl-i evlâdı kaldılar giryân
Kalanı girdi kal'aya nâ-çâr; geçmek üzere idi köprüden küffâr[36]

Aslında 12 Ekim'de Estergon'a gönderilen Cebecibaşı ve Topçular Kethüdası'nın iki gün sonra dönüşte sundukları rapor pek de iç açıcı değildi. Niğbolu Valisi Arslan Mehmed Paşa 'birkaç adamıyla' varıp kaleye girse bile Deli Bekir Paşa ile Hazinedar (Frenk) Hasan Paşa ısrarla kale dışında kurdukları çadırlarda duruyorlardı. Sadrazam rapor üzerine Bekir ve Hasan Paşalara bir fermanla derhâl kaleye girmelerini

35 Hacı Giray'ın hediyelerini 15 Ekim'de Kapıcılar Kethüdası Gazzazoğlu Ahmed Ağa Belgrad'dan getirdi. Sarı Hüseyin Paşa'nın bozgun zamanı Ösek'e gönderdiği eşya ve malları müsadere edildi. Teşrifatçıbaşı, 144-55 [100b-107b] (20 Ekim tarihli tayınat defterinin çözümü hatalıdır. Aslı için bkz. 103b); Silahdar, 898-905 [119b-120a]; Erdoğan, 26, 138; Barker, 356-57.

36 Subhî, 45a-b.

emretti. Reddedenlerin ağır bir şekilde cezalandırıldığına sadece Subhî değinmektedir. Bildirildiğine göre düşman kalenin üst tarafından Tuna üzerine tombaz köprü atmaya çalışmaktaydı. Gerçekten de bu geçiş noktasında bulunan adacıklar köprü kurmayı kolaylaştırdığı gibi atlar için de ot barındırıyorlardı. Fakat Komaran garnizonunun tombaz kayıklarını Pojon taraflarından buraya nakletmesi vakit almıştı. Köprü 12-15 Ekim arasında nihayet kurulunca Hazinedar Hasan Paşa durumu bir ulakla bildirdi; 3000 kadar düşman piyadesi köprü güvenliği için kayıklarla Estergon tarafına geçmişti bile. Öte yandan 19 Ekim'e kadar gelen havadisler karışıktı. 16-17 Ekim'de güçlü akan nehrin köprüyü kırdığı ve onarımın başarısız olduğu haberlerini 19 Ekim'de Cankurtaran taraflarından gelen iki Nemçe ve Leh tutsağı teyit etti. Güya düşman Estergon'u kuşatmasından da köprü inşasından da vazgeçmişti. Sobieski, "Buralara kadar gelmişken Budin Kalesi'ne varıp seyredelim." demiş ama kumandanları o tarafta otlak bulunmadığından karşı çıkmışlardı. Hem Leh hem de Nemçe askeri artık kendi memleketlerine dönmek istemekteydiler. Leh ordusunda 1.28 kg ekmek 60 akçeye çıkmıştı ve hastalık vardı. Bu havadis 13 Ekim'de Novigrad sancakbeyinin gönderdiği iki Nemçe tutsağının sorgu ifadesini destekliyordu. Düşman ordusunda şiddetli ekmek sıkıntısı vardı ve *Dibavar* (Dünewald?) adlı bir general 7000 askerle ordudan ayrılıp bilinmeyen bir yöne gitmişti; bu son bilginin sıhhati şüphelidir.

Köprü inşası sırasında hem Estergon hem de müttefikler takviye aldılar. Ayın 12'sinde Lehistan'a tâbi Kraliyet Prusyası'ndan 1200 asker orduya katıldı. Bunları iki gün sonra varan 5000 Bavyera piyadesi izledi. Köprünün tamamlandığı haberi üzerine Kara Mustafa Paşa peyderpey takviye gönderdi. Serçeşme Mahmud Bey emrinde gönderdiği 500 sekban askerine 6 aylık ücretlerini peşin vermesi ve 520 askere bahara dek Estergon'da kalmak şartıyla tımar dağıtmasına nazaran kuşatılması hâlinde Estergon'a bir imdat ordusu göndermeyeceği ve garnizonun bahara dek direnmesini beklediği sonucuna varabiliriz. Son takviye olarak 18 Ekim sabahı 5 oda yeniçeri yolladı. Estergon'dan gelen haberlere göre artık kalede bir hayli asker toplanmıştı. Eve dönmekten vazgeçip piyadesini önden gönderen

Bavyera Elektörü ise 1200 süvarinin başında 17 Ekim'de Estergon önlerine vardı.[37]

Nemçe kaynakları tutsak ifadelerini kısmen doğrulamaktadırlar. Gerçekten de Nemçe subayları 18 Ekim'de bol erzak ulaşana dek erzak kıtlığı ve mevsimin ilerlemesinden dolayı kuşatmaya karşı çıktılar. Leh müttefikleri idare etmek ise gitgide zorlaşıyordu. Başta Sobieski ot kıtlığını ve kışı bahane ederek hemen kışlaklara çekilmek arzusundaydı. Arazisinde kışlamayı düşündüğü Tököli'yi karşısına almak istemediğinden dolayı Tököli'ye saldırma planlarına da karşıydı. Hâlâ Kuruzların katılımıyla büyük bir Haçlı ittifakı kurma umudu ile Tököli ve Viyana'nın arasını bulmaya çalışıyordu. Bu esnada 16 Ekim'de Tököli'ye memleketine dönme izni verilmişti. Leh ricali ise Ciğerdelen Zaferi'nden beri kışlaklara çekilme taraftarıydı. Mevsim ilerlemişti ve kuşatmada süvari Leh ordusunun bir katkısı olamazdı. 19 Ekim'de Estergon garnizonu civardaki köyler ile stratejik bir palankayı yakarak savaşma azminin kalmadığını ifşa etti. Oysa kalenin güneyinde St. Thomas Tepesi'nde bulunan palanka kuşatma esnasında Estergon'un direncini artırabilirdi. Osmanlıların bu cesaretsiz tutumu sayesinde Dük Karl Sobieski'nin kuşatma hakkındaki tüm endişelerini gidermeyi başardı.

17 Ekim'de çatışmaların Hırvat serhaddine yayıldığı haberleri Budin'e ulaşınca bu tarafa da peyderpey takviye gönderildi. 25 Ekim'de Kanije taraflarına düzenlenen saldırılan sebebiyle Bosna

37 Teşrifatçıbaşı, 144-47 [100b-103a]; Silahdar, 898-901 [119b]. Tüm Tırhala tımarlıları (14 Ekim), Sarhoş Ahmed Paşa (Eğri Muhafızı) ile sipah ve silahdar serdengeçtisi (16 Ekim) ve topçular kethüdası (17 Ekim) diğer takviyelerdir. Hazinedar (Frenk) Hasan Paşa (Anadolu Beylerbeyi) ile Defterdar Hasan Paşa (Yanova Beylerbeyi) ise Estergon'dan geri çağrıldılar (16 Ekim). Sarı Hüseyin Paşa, Şam askeriyle Budin'e, Trabzon tımarlıları ise İstolni-Belgrad'a muhafazaya gönderildiler (19 Ekim). Yeni Tatar kuvvetlerinin Peşte'ye gelmesi üzerine Defterdar Hasan Paşa buraya muhafız olarak atandı (21 Ekim); Barker, 356-57. Kraliyet Prusya'sı Vistül Irmağı boyunca uzanan araziyi (Batı Prusya) kapsayıp Lehistan-Litvanya'ya bağlıydı. 1525 senesinde Martin Luther'in katkısıyla ilk Protestan devlet olarak kurulan Prusya Dükalığı (Doğu Prusya) ve Brandenburg Prusyası (Berlin merkezli) ile karıştırılmamalıdır.

Beylerbeyi Osman Paşazade Ahmed Paşa, Sigetvar Muhafızı yapıldı. İki gün sonra feryatçılardan Brezence ve Babofça palankalarının hücuma uğradığı haberinin gelmesi ile oluşan durumu Şeyhî İbrahim, "Yara yara üzerine isabet etti." diye tarif eder. Alelacele bir takviye kuvveti oluşturulup Bosna beylerbeyine ilaveten gönderildi. Bu birlikler gayet gönülsüz gittiler, çünkü evvelki çarpışmalarda üst üste yenilip hırpalanmışlardı. 29 Ekim'de Brezence'yi Hırvat-Macar kuvvetlerinin vire ile aldıkları hâlde yakıp 'bakire kızları' esir ettikleri haberi geldi. Neyse ki sadrazamın Födvar'a geldiğini duyan (aslında Estergon Kuşatması'nın başladığı 22 Ekim'de Födvar'daydı) düşman korkup kaçmıştı. Aslında Kont Herberstein'ın kuvveti Ösek'teki Osmanlılarla kapışacak kadar büyük olmadığından emre rağmen geri çekilmeye mecbur kalmıştı. Bu gelişme Hırvat serhaddine gönderilen birlikler tarafından sevinçle karşılandı, çünkü savaşacak durumda olmadıklarının farkındaydılar. Bir kısmı 31 Ekim-1 Kasım arasında Budin'e tayin olundular. Bunların haricinde Budin'e gitme emri alanlar arasında yeni gelen Tatar askerinin bir kısmı, Bolu askeri ve bazı kapıkulu sipahisi birlikleri (4 Aşağı Bölük Halkı) vardı. Hoş, sipahiler büyük oranda 'na-mevcud' olup görevi başındakiler ise perişan bir vaziyetteydiler. Bunun üzerine 2 Kasım'da görev emirleri iptal edildi. Demek ki sadrazam köprünün tamamlandığı haberi üzerine Estergon'a yakın bulunan Budin'i de olası bir kuşatmaya karşı takviye etmesi gerektiğini düşünmüştü.[38]

Estergon'un Düşüşü

Ösek'e geldi kondu çünki çeri; Geldi Usturgon'un kara haberi
Beş gün itmiş muhâsara küffâr; Virmiş anı içindeki serdâr

38 Hırvat serhaddine gönderilenler içinde Haceoğlu Arnavud Hasan Paşa (Rumeli Beylerbeyi), Hazinedar Frenk Hasan Paşa (Anadolu Beylerbeyi), Kadıoğlu Hüseyin Paşa (Sivas Beylerbeyi), Deli Mir Mehmed Paşa (Adana Beylerbeyi), Şeyhoğlu Ahmed Paşa (Aydın Sancağı), Nişli Ali Paşa (Kastamonu Sancağı) ve Silistre eyaleti askerleri vardı. Bunların arasından Rumeli, Anadolu, Adana ve Silistre kuvvetleri ile Bosna kıtası da sonradan Budin'e gönderildiler. Teşrifatçıbaşı, 147-55 [102b-108a]; Silahdar, 901-905 [120a]; Şeyhî İbrahim, 41a; Barker, 357, 434.

Vire virenlerin işi bitdi; Bellü başluların başı gitdi
Çün vezîr evvelinde itdi hatâ; Bozgun 'asker kodu ana hayfâ!
Bir alay zâr û derbeder-i bî-ferr; Kal'a bekler mi münzehim 'asker
Ah kim gitdi elden Estergon!; Ehl-i İslâm'ın itdi bağrını hûn
Câm'i anın cihân[n]ümâsı idi; Kalbin ayîne-i safâsı idi
Sedd-i İslâm'a olmuş idi külliye; Ne revâ mâlik ola ana bile
Yâ Îlâhî be sure-yi İhlâs; Dest-i düşmenden eyle anı halâs[39]

Tombaz köprü onarıldıktan sonra Nemçe ve Bavyera birlikleri 20-21 Ekim'de hiçbir engellemeyle karşılaşmadan karşıya geçtiler. Estergon Kalesi'ne 15 dakika mesafede korkusuzca ordugâh kurdular. Dük Karl imdat gelmeyeceğinden o kadar emindi ki ordugâhının ardını Avrupa usulünce kazık ve hendeklerle çevirip korumaya gerek bile görmemişti. Bunun yerine Osmanlı usulünü izleyip imdat gelebilecek iki ana yoldan ileriye avcı birlikler gönderdi. Lehler ise nehrin öte yakasında kaldılar. Lehistan'a dönme veya derhâl kışlaklara çekilme talebi isyan raddesine varmıştı. Dük Karl'ın aslında artık onlara ihtiyacı kalmamıştı ama her ne pahasına olursa olsun Lehleri sahada tutmak istiyordu. Şayet Nemçe birliklerinin nezareti olmadan kışlaklara çekilirlerse yolda tüm kırsalı yakıp yıkacakları kesindi. Üstelik çekildikleri bir duyulursa Kara Mustafa Paşa cepheye geri dönmeye, Tököli ise Komaran ile ordu arasına sızıp geri hatları vurmaya yeltenebilirdi. Sobieski, Dük Karl'ın kişisel ricası ve tüm Macaristan'ı özgürlüğüne kavuşturma hayalinin neticesinde kalmaya karar verdi ve Leh ricalini ikna etmek için gerekirse tek başına 'Almanların başkumandanı' olarak savaşmaktan çekinmeyeceğini söyledi. Kuşatma esnasında Lehler sadece top ateşi desteği sağlayacaklardı.

Bu şartlar altında 22 Ekim'de Estergon Kalesi kuşatıldı. Viyana Kuşatması'nda dizanteriye yakalanan Starhemberg hâlâ o kadar zayıftı ki metris açma işlerini bir araba içinden yürütüyordu. 23 Ekim günü şiddetli yağmur altında garnizonun direnmeden terk ettiği St. Thomas Tepesi'nde, civardaki bir başka tepede ve Tuna kıyısında üç ayrı top bataryası kuruldu. 24 Ekim'de bombardımanın başlamasıyla garnizon derhâl varoşu yakıp iç kaleye çekildiler ve bu sayede

39 Subhî, 45b.

Bavyeralılar kolayca hendeğe ulaşıp lağım hazırlıklarına giriştiler. 26 Ekim'de kalenin bir yerinde gedik açılınca müttefikler Avrupa savaş umuruna uyarak vire teklif etmeyi kararlaştırdılar; hendeğe ulaşınca usulen garnizona şerefiyle teslim olması teklif edilirdi. Teslim davetini içeren mektubu yazması Ciğerdelen'de esir düşen Mustafa ve Halil Paşalardan istendi. Gelgelelim, bu paşalar isteği geri çevirdiler; garnizon esir düşmüş adamların demesiyle teslim olmazdı. Sonunda teslim teklifi ulaştığı vakit kale karıştı. Takviye gücünü temsilen Deli Bekir Paşa, Zağarcıbaşı ve Saksoncubaşı teklifi reddetmekten yanaydılar. Yerli garnizon ise savaşmak istemiyordu. Üç kumandan askerin saldırısına maruz kalınca vakit kazanmak için birkaç gün süre istediler. Ne var ki teklifleri reddedildi; müttefikler kalenin cephane ve erzakının kuşatma nedeniyle Viyana'ya nakledildiğini sandıklarından garnizonun dayanamayacağını hesaplamışlardı. Garnizonu hazırladıkları ikinci bir lağım ve bombardımanla baskı altında tutmayı seçtiler. 16. yüzyılda yapılmış Estergon Kalesi'nin temelleri kemerli olmadığından lağım patlamalarına dayanması mümkün değildi. Mühlet talebi reddedilince garnizon panikleyip hâlâ savaşmakta direten takviye gücünün kumandanlarına saldırdı. Deli Bekir Paşa bu şartlar altında gece yarısı Sobieski'ye bir mektup gönderdi. Teslim teklifini içeren mektupta onun mührü olmasa bile (hâlbuki Leh kaynakları onu başkumandan olarak takdim ederler) 'tüm cihanda adı yüce ve şanlı' olan Leh kralına itimadının tam olduğunu belirtip kaledekilerin en yakın Osmanlı kalesine nakledilmesini talep etti. Takviye gücünün kumandanları olası idam cezasından kurtulmak için garnizondan kendilerini temize çıkartan bir hüccet belgesi almayı ihmal etmediler. Hüccet kaleyi düşmana garnizonun verdiğini ve kendilerinin bu karara muhalefet ettiğini ispatlıyordu.[40]

Yüksek ve sarp arazide bulunan kalenin böyle geç bir mevsimde vireyle alınması müttefikleri bir hayli sevindirmişti. Kaleye taarruz

40 *A Letter from an English Nobleman...*, 28-29 (Lord Lansdowne'dan[?] babasına, 7 Kasım), 30-31; Dalérac, 156-66, 166-67 ve 372-74 (Ebubekir Paşa'dan Sobieski'ye, 26 Ekim gece yarısı); Silahdar, 905-906 [120b]; *A True and Particular relation...*, 2; Coyer, 347-48; Barker, 358-59; Stoye, 276-77.

yapılsa garnizonun güçlü olması yüzünden çok kayıp verilmesi kaçınılmazdı. Kaledekilere top ve mühimmat hariç eşyalarını alıp gitme izni verildi. Gerçi Lehler Ciğerdelen'de olduğu gibi bir kez daha anlaşmaya uymayıp yenik garnizona hücum etmek istemişlerdi ama Nemçeliler güç kullanarak onları engellediler. Orta ve batı Avrupa'da 30 Yıl Savaşları (Din Savaşları) sonrasında kuşatmalarda 'şerefli teslim', muharebelerde ise dileyene aman verilmesi ve tutsaklara iyi muamele gibi yeni uygulamalar ortaya çıkmıştı. Yeni askerî törenin Avrupa'nın doğusuna daha yavaş yayılması nedeniyle Leh talancılığı ve bu tarz disiplinsiz hareketler müttefiklerinin gözünde Lehleri tıpkı Tatarlar ve Türkler gibi 'oryantal' kılan unsurlardı. Sonuçta Bekir Paşa kadınları ve çocukları düşmanın sağladığı kayıklarla Peşte'ye gönderip kendisi karadan Budin'in yolunu tuttu. Böylece Estergon gibi son derece önemli bir kale tüm mühimmat ve ambarlarıyla 140 küsur yıl sonra Osmanlıların elinden çıktı.

Sarı Mehmed Paşa ve İsazade Estergon'un durumunu diğer Osmanlı kaynaklarıyla kıyaslandığında daha kötü resmetmektedir. Viyana kuşatması kararının alındığı meşveretin hemen öncesinde yanan kale sadrazamın tamirat için aldığı önlemlere rağmen bunca ay sonra hâlâ harap hâldeydi. Müttefikler bu durumu bilerek Estergon'u kuşatmaya soyunmuşlar ve üç gün boyunca harap surları sayısız gülleyle dövüp kale içine güya 7000'den fazla humbara atmışlardı. Üstelik gelen takviye gücünden ancak 500 adam kaleye girmiş ve çoğu emre rağmen dışarıda kalmayı yeğlemişti. Yazara göre bu şartlar altında garnizonun üç gün direnmesi bile takdire değerdi ve kumandanlar suçsuzdu. Oysa Nemçe kaynaklarına göre Estergon'dan 4000 asker ve 6000 sivil çıkıp gitmiştir.

Ösek'te haberi alan Kara Mustafa Paşa ayrıntıları 3 Kasım'da öğrendi. Çılgına dönmüştü. Estergon'un kaybı ile padişahla arasının bozulacağını muhakkaktı. Bir kez daha suç bastırma yoluna giderek eldeki hüccete rağmen Deli Bekir Paşa ve Arslan Mehmed Paşa ile birlikte yeniçeri ordusunun üçüncü (Zağarcıbaşı), dördüncü (Saksoncubaşı) ve beşinci (Zenberekçibaşı) kumandanlarının idam fermanını Budin'e gönderdi. Bu kişilerin Ösek'te emanette

tuttukları tüm deve ve eşyalarını da devlet hazinesine geçirdi. Öte yandan Teşrifatçıbaşı sadece Bekir Paşa'nın idam fermanına değinip Zağarcıbaşı ve Saksoncubaşı'nın görevden alındığını kaydetmiştir.[41]

Değerlendirme

Estergon'un kaybından takviyeye giden kumandanları sorumlu tutmak ve onları ellerindeki hüccete rağmen idam etmek Kara Mustafa Paşa'nın savaş yönetiminde siyasi ihtiraslarına yenik düştüğünü ispatlayan bir başka örnektir. Sadrazam evvelce Estergon'a gideceğini söylediği hâlde tersi istikamette Ösek'e gitmişti. Oysa müttefiklerin anlaşmazlıklarını ve onun cepheye dönme ihtimalinden korktuklarını iyi kötü biliyordu. En başta takviye ile kendi Estergon'a gitseydi onun geldiğini duyan müttefikler belki de kuşatmaya cesaret edemeyeceklerdi. İkinci bir husus Estergon'a gönderdiği takviyenin bahara dek dayanacağını varsaymasıdır. Kuşatma esnasında imdat gücü göndermediği sürece kaledekilerin sırf takviye geldi diye inatçı bir savunma yapmayacaklarını bilmesi gerekirdi. Zira Estergon halkının daha birkaç hafta önce nehrin karşısındaki Ciğerdelen Palankası'nda yaşananlardan dolayı moralsiz olduğunun muhakkak farkındaydı. Baştan Estergon'a kendi gitmeyecek idiyse bari Budin'de bekleyip kuşatma haberi üzerine Peşte'deki Tatarları da alarak yardıma koşabilirdi. Onun Tatarlar ve bir imdat gücünün başında geldiği duyulunca savunma azminin artacağı ve kuşatıcıların panikleyeceği kuşkusuzdu.

Estergon garnizonunun Ciğerdelen faciasından sonra müttefikleri kuşatmadan caydırmak için hiçbir şey yapmamaları bir hataydı. Viyana bile 10.000 civarında askerle iki ay dayanmışken küçük Estergon'un 4000 askere rağmen dört gün içinde teslim olması moralsizlikten kaynaklanmıştır. İmdat kuvveti gelmeyeceğini biliyorlardı ama düşmanın kuşatmayı ne zamana kadar sürdüreceğini bilmiyorlardı. Kalede gedik vardı. Lağımlar atılmak üzereydi. Kale kılıçla alınırsa kimseye aman verilmeyeceği aşikârdı. Bu şartlar altında garnizonun terk edilmişlik duygusuyla hareket etmesi ve ailelerini koruma kaygı-

41 Sarı Mehmed Paşa, 161-63 [88b-89b]; İsazade, 183; Teşrifatçıbaşı, 155-56 [107b-108b]; Barker, 359, 409; Zinkeisen, V, 77.

sıyla teslim olması kaçınılmaz durmaktadır. Gelgelelim, Ciğerdelen garnizonunun teslim olduğu hâlde katledilmesi Estergon'dakileri caydırabilirdi. Ölümün kaçınılmaz olduğunu anlayan askerlerin sonuna dek dövüşmeyi seçmesine savaş tarihinde sık rastlanır. Dolayısıyla teslim olma kararı o çaresizlik içerisinde oynanmış büyük bir kumardır. Perchtoldsdorf halkı ve Ciğerdelen halkı bu kumarı kaybetmişlerdi. Gerçek o ki Estergon halkı da Nemçeliler olmasa az kalsın Lehler tarafından katledileceklerdi.

Son bir husus olarak takviye kuvveti kumandanlarının tavrına değinmek şarttır. Kaleyi savaşmadan verirlerse kellelerini kaybedeceklerini bildiklerinden garnizona birkaç gün daha sabredip teslim olmamaları için yalvardılar. İmdat gelmeyeceğini bildiklerine göre hasımlarının bıkıp kuşatmayı kaldıracaklarını ummuş olmalıdırlar. Ekmek sıkıntısı çektikleri ve birbirleriyle iyi geçinemediklerini biliyorlardı; Lehlerin nehrin karşı kıyısında durduklarını görebiliyorlardı. Temennileri gerçekleşse Kış Seferi böylece sona erer ve Osmanlı İmparatorluğu da rahat bir nefes alırdı. Onların bilmediği şey Dük Karl'ın garnizonu lağımlarla yorup genel taarruza kararlı olduğuydu. Sobieski teslim olan paşaların öldürüleceğini tahmin etmişti. O sıralar Osmanlılara esir düşen Dalérac hürriyetine kavuştuktan sonra kralın ağzından bu hikâyeyi dinlemişti. Bu 'köle ruhlu' paşalar kendisiyle Lehistan'a gelmelerini öneren Kraldan ısrarla Budin'e gönderilmelerini talep etmişlerdi. Mühimmat eksikliğine rağmen -oysa kalede mühimmat vardı- bunca gün direnmeleri ve hüccet sayesinde suçlu bulunmayacaklarına inanıyorlardı.

Estergon gibi Pápa, Tata, Besprim ve Levice'nin de ele geçirilmesi ile bir sonraki sefer mevsiminin alt yapısı artık hazırdı. Baharda seferin Yukarı Macar diyarlarından başlayıp yalıtılmış durumdaki Uyvar ve Budin'i hedef alacağı kesindi. 30 Ekim'de Dük Karl artık Tuna'nın öte yakasına geçip kışlağa girme emrini verdi.[42]

42 Dalérac, 166-67; Coyer, 348; Barker, 360.

KARA MUSTAFA PAŞA'NIN SONU

Kıldılar çün Ösek'de bir tedbîr; 'Askere cümle kışla virdi vezîr
Çün Belgrad'a kendü kıldı nüzûl; Her ne geldiyse Hakk'dan kabûl
Girdi 'asker gelüb Belgrad'a; Kaldı cümle sipâhî sahrâda
Mesken oldu sipâhiye gûristân; Oldu ocakları mezâristân
Gitmeğe yok izn 'ulûfe muhâl; Oldu sahrâda ekseri pâ[y]mâl
Halka bu cevr, bu cefâ bu ta'ab; Tam'a û hâm û Hâkim idi sebeb[43]

Belgrad'a Varış

Sefer mevsiminin kapanışını bildiren 5 Kasım'da yılın ilk karı düşmüştü. Kara Mustafa Paşa bugün Ösek'ten Belgrad'a hareket etmeden önce Estergon'un düşüşü üzerine 1 Kasım'dan itibaren bazı ilave savunma tedbirleri aldı. 31 Ekim'de Budin'e gitmelerini emrettiği birliklerin bir kısmını Estergon'daki askerler külliyen oraya sığınınca Ösek ve Peçuy ile Hırvat serhaddindeki Pojega ve Çernik'e kaydırdı. 6 Kasım günü meşhur Vânî Mehmed Efendi maiyeti ile ordudan ayrılıp 30 kişilik bir muhafız birliğiyle önden Belgrad'a gitmişti. Onun gaza macerası böylece bitti. Birkaç ay içerisinde Bursa'ya sürgüne gönderilecek ve 1685 sonbaharında ölene dek Kestel'deki çiftliğinde oturacaktı.[44]

Belgrad yollarındayken 7 Kasım'da Nemçelilerin Estergon Kalesi'ni onarıp içine garnizon, erzak ve mühimmat koyduktan sonra çekilip kışlaklara dağıldıkları haberi ulaştı. Neyse ki Uyvar'dan aynı gün gelen haberciler kalenin iyi durumda ve metin olduğuna dair teminat verdiler. Bu esnada Edirne muhafızı olan Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa sadrazamın arzusuyla Lehistan saldırısına açık Silistre tarafına vali ve serasker atandı.Paşaların bir eyaletten diğerine atanıp durması tüm Kasım ayı boyunca sürecekti. 13 Kasım'da Boğdan kı-

43 Subhî, 46a.

44 Teşrifatçıbaşı, 155-58 [107b-109b]. Budin takviyesinden Rumeli Beylerbeyi Ösek'e ve Anadolu Beylerbeyi ile Nişli Ali Paşa da Peçuy'a gönderildiler. Silistre tımarlıları ve Ege Adalarından gelen tımarlılara dönüş izni verildi. Maraş Beğlerbeyi Deli Ömer Paşa Pojega'ya, Karaman Beylerbeyi Abdülmü'in Paşa ise Çernik muhafazasına gitti.

tasına, 29 Kasım'da ise Eflak kıtasına memlekete dönüş izni verildi. Eflak Beyi 50 keselik borcu 'zorla' tahsil edildikten sonra 5 Aralık'ta Tuna yoluyla memleketine gidebildi.[45]

Viyana hezimetinden bu yana süren yakacak, erzak, yem ve su sorunu Ösek-Belgrad yolunda da çözülemedi. Zorlu yolculuk kısmen karlı havada yapılmıştı. Viyana'dan Belgrad'a hasta dönenlerin pek azı iyileşebildi. Üstelik kara ve Tuna yoluyla gelen tutsakların çoğu da öldü. Subhî'nin dizelerine yansıdığı üzere memleketine dönüş izni verilmeyen eyalet askerleri tüm çadır ve ağırlıklarını düşmana kaptırdıkları için kara kışı mezarlıklarda geçirmeye mecbur kalmışlardı. Gerçi kapıkulu askerine ulufeleri dağıtılmıştı ama Subhî ödenen tutarın ihtiyacı karşılamadığını ima etmektedir. Dolayısıyla ordunun Kara Mustafa Paşa'ya kızgınlığı Viyana'dan Belgrad'a gelene değin artmış olmalıdır.

18 Kasım'da Belgrad'a varınca 22 Kasım'dan itibaren yem sorununu çözmek için davarlar civardaki kazalara sürüldüler. Bahar seferi için gerekli mühimmatı ve askeri toplama hazırlıklarına girişildi.[46] İdamından sonra sadrazamın terekesinden çeşitli cinste erzak çıkmıştır. Ocak ayı itibarıyla Belgrad'da onun namına istiflenen 98 ton pirinç (Mısır'dan), 13.668 kilogram sadeyağ, bir ton 95 kilogram zeytin, 1 ton 952 kilogram kahve, 923 kilogram sabun (Trablus'dan), bir ton 300 kilogram sabun (İzmir'den), 143 kilogram biber, 4 ton kadar mercimek ve 194 kilogram kadar şeker (sandık şekeri) vardı. Sadraza-

45 Teşrifatçıbaşı, 158, 159, 163-64, 166 [109b, 110b, 113a, 114a]. 7 Kasım'da İstolni Belgrad muhafazası için sipah serdengeçtisi yazıldı ve 10 Kasım'da buranın muhafazasına Nişli Ali Paşa atandı. 1 Aralık'ta 2000'er sipah ve silahdar serdengeçtisi yazılmaya başlandı. Silistre Valisi Fazıl Mustafa Paşa Babadağı tarafına serasker olarak gitti. 8 Aralık'ta Diyarbekir Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya ilkbaharda orduya katılması emri gitti. Sekbanbaşıya İstanbul, Rumeli ve Anadolu'dan yeniçeri yazması emredildi.

46 Teşrifatçıbaşı, 155-61 [107b-111a]; Silahdar, 906-907 [120b]; Erdoğdu, 87, 89, 93. Miri develerden 720'si Belgrad etrafında ve 954'ü Filibe etrafında kışladı. Kara Mehmed Paşa'nın 300 devesi ve 200 katırı da onlara katıldı. Niğbolu'dan top çekmek için sağlanan 752 camustan sağ kalan 272 başı alındıkları fiyatın yarısına satıldı.

mın maiyetinde en az 1000 adam olduğunu hatırlarsak bu miktarlar aslında yüksek değildir. Çeşit ise azdır. Mesela, hayvanlar için hiç arpa gözükmediği gibi buğday, bakliyat, sirke, tuz, soğan, bal gibi gıda maddeleri de yoktur. Martelli Aralık sonunda Belgrad'da Kara Mustafa Paşa'ya ait 138 esirden ancak 22 kişinin hayatta olduğuna şahitlik etmektedir. Hatta bu durumu arzuhalle şikâyet ettiği vakit sadrazamın esirleri için ayırdığı ödeneği alt düzeydeki görevlilerin iç ettiği ortaya çıkmıştı. Erzak sıkıntısından dolayı görevlilerin esir tayınatına bile göz diktikleri açıktır. Ayrıca Belgrad'da bulunan 6320 yeniçerinin her birine verilen günlük çift ekmeğin ağırlığı 522-640 gramdan 388 grama kadar düşmüştü.

20 Kasım'da gelen haberler sevindiriciydi. Nemçeliler Estergon'dan bazı topları kayıklara yükleyip 2000 askerin korumasında Komaran Kalesi'ne göndermek isterken Şeyhoğlu Ali Paşa ve Mustafa Paşa'nın (Hersek Sancakbeyi) baskınına uğramışlardı. Osmanlı kuvvetleri 80 esir ve 400 kelle alıp ele geçirdikleri kayıkları içindeki toplarla beraber batırdılar; zira Estergon düştükten sonra bunları Tuna'dan aşağıya Budin'e gönderme olanağı yoktu. Bu sayede Nemçeliler bu topları sonradan Tuna'nın dibinden çıkarmışlardır. 25 Kasım'da Lehlerin Erdel taraflarında ve Nemçe ordusunun Komaran taraflarında kışlayacağı havadisi gelince savaşın müttefikler için de bittiği anlaşıldı.

Kurban bayramından üç gün önce 27 Kasım'da düzenlenen bayramlaşma törenine yeniçeri ağası, saksoncubaşı, üst rütbeli yeniçeri zabitleri, yeniçeri kâtibi ve defterdar ile birkaç divan hocası katılmıştı. Teşrifatçıbaşı, "Gayrı kimse gelmedi." dediğine göre resmî törene katılımın az olmasından mutlu değildi. Buna karşın bayramın ilk gününde sadrazam sarayının avlusunda verilen ziyafete yeniçerilerin katılması ve herkesin bayramlaşmak için saraya gelişi onu sevindirecekti. 28-29 Kasım'da yeniçerilere biriken geçmiş ulufelerinin verilmesi herhâlde katılımın yüksek olmasında etkendir. Sadrazam 16 Kasım'da Zemun'a varınca iki ulufe birden ödenmesini emretmişti. Bunlar 30 Mart-22 Eylül arasındaki dönemi kapsadığına göre demek ki sefer ve kuşatma boyunca kapıkulu ordusu gecikmeli maaş almıştı. Dalérac yeniçerilerin sadrazamı bu nedenle hiç sevmediğini

belirtirken ödenmeyen ulufenin duka cinsinden (Avusturya dukası?: 2taler/240 akçe) sandıklar içinde otakta bulunup ganimet olduğuna dikkat çekmektedir. Ulufe dağıtımı Aralık ortalarına dek sürdü. Seferin başında Ösek'te köprü geçişine yetişemeyen bazı kapıkulu sipahilerinin isimlerinin defterlerden silindiğini belirtmiştik (bkz. 3. Bölüm). 19 Ekim'de kayıtlar yenilenirken ise 'na-mevcud' yazılmışlardı. 16 Aralık'ta bunlara merhameten Sadrazam kayıtlarını yeniletti. Öte yandan Kara Mustafa Paşa seferde ordu hizmeti görecekleri yerde Tatar ordusuna katılıp çete suretinde akına çıkan Dobrucalı sipahileri cezalandırmak için ulufelerini 23 Aralık'a dek verdirmedi.[47]

Memlekete Dönüş Yolunda Lehler

Sadrazamın idam edilmeden önce aldığı son iyi haber Lehistan'a dönüş yolunda Leh ordusuna verdirilen kayıplarla ilgiliydi. Yeni Hicri yılın (1095) ilk günü olan 20 Aralık'ta gelen haberlere göre Kamaniçe Muhafızı Vezir Arnavud Abdi Paşa Lehistan'a dönüş yolunda o taraflarda kışlayan Leh kuvvetine Bucak Tatarları ve Nogayların katıldığı baskınlarla ağır kayıplar verdirtti. Bol ganimetin yanı sıra çok sayıda Leh ve Ukraynalı tutsak alındığından esirler 3-4 kuruşa ancak alıcı bulabilmekteydiler. 21 Aralık'ta Tököli'den de benzer haberler geldi. Orta Macar'dan geçen Leh ordusuna saldırıp '3000' Lehliyi öldürmüş ve '700' kadarını da esir almıştı. Takviye kuvvet istediğinden yanına 23 Aralık'ta Azamet Giray ile Kethüda Sarhoş Ahmed Paşa'nın Budin garnizonundan ayrılan askerlerle gitmesi emredildi.

Sonbaharda çatışmaların doğuya kayması tamamen Sobieski'nin Tököli'ye yönelik hatalı politikasından kaynaklanmıştı. Müttefikinin tepkisine rağmen en baştan beri arabuluculuk yapmak istiyordu. Saksonya elektörünün ansızın çekip gitmesi onu bu uğurda yalnız bıraktığı hâlde Viyana Zaferi'nden sonra çabalarını yoğunlaştırdı. Oysa Tököli, Estergon alındıktan sonra Sobieski aracılığıyla ilettiği

47 Teşrifatçıbaşı, 161-67 [111b-115b], 169 [116a]; Silahdar, 905-909 [120b]; Reindl-Kiel, 183, 201-202. Erzak listesi tarihi 23 Ocak 1684; Dalérac, 124-25.

eski talepleri Nemçe tarafı reddedince Osmanlılara bağlılığını ilan etmişti. Buna rağmen Sobieski, Macaristan'da kışlama konusunda ısrarından vazgeçmedi. Ordusunu tüm kış boyunca besleme yükümlülüğünü Macarlara yıkma fikri ve Osmanlılarla savaşa 1684 İlkbaharı'nda kaldığı yerden devam etme arzusu baskın gelmişti. Öyle ya! Kendi ifadesine nazaran Osmanlıları külliyen alt etme fırsatı ancak bin yılda bir ele geçerdi. Ne var ki Tököli'nin Macarları Lehlere karşı direnmeye çağırması tüm planlarını bozdu. Macarlar yıkıcı Leh ve Litvanya kıtalarına düşman kesildiler. Leh ordusuna ilkbaharda katılması gereken Litvanya Büyük Generali Kasimir Sapieha ancak sonbaharda geldiği yetmezmiş gibi tüm tembihlere rağmen yol boyunca Kuruz yerleşimlerini yakıp yıkmıştı. Askerleri Lehlerden ve hatta 'Türklerden' beter bir üne sahiptiler. Sobieski Kasım ortasında belirlenmiş kışlaklara hareket ettiği zaman hiç beklemediği bir direnişle karşılaştı. Macarlar erzak vermediği gibi fırsat buldukça da saldırıp durdular. Sobieski'nin Eğri taraflarındaki Seçan Palankası'nı 10 Kasım'da vire ile aldıktan sonra yaktırması durumu çetrefilleştirdi. Dalérac tüm Leh ordusunun geri dönüş yolunda yok edildiğine dair haberlerin esir tutulduğu Uyvar'a ulaştığını kaydetmektedir. Benzer dedikodular Belgrad'da da çıktı. Hatta Sobieski'nin Yedikule'de hapsedildiği havadisinin geldiğine Martelli tanık olmuştu.

Yukarı Macaristan'da tutunamayacağını anlayan kral mecburen ordusunu alıp Lehistan'a dönmeye karar verdi. Eve dönüş yolunda saldırıya uğramamak için siyasi ihtiraslarını bildiği eski Boğdan beyi Petriceicu ile Kazakları devreye sokunca Aralık ayında çatışmalar Bucak ve Boğdan taraflarına sıçradı. Leh ordusu Aralık ortalarında Lehistan'a vardığı vakit sefer başındaki mevcudunun yarısından fazlasını kaybetmişti. Alaman Dağı Muharebesi'nde Türkenshanz'ın karşısında mevzilenen Sieniawski de kayıplar arasındaydı. Maneviyatı çöken Leh kıtalarını kışlaklarda tutmak mümkün olmadı. Başta Macarlara ılımlı bakan Sobieski kayıplar nedeniyle artık onlardan nefret ediyordu. Lehistan'da muhalifleri tarafından acımasızca eleştirildi. Gelecek sefer mevsiminde yeni baştan asker toplamak zorunda kalması da cabası...

Muzaffer Lehler ile yenik Osmanlıların açlık, susuzluk, hastalık, moralsizlik ve nihayet firardan ibaret aynı kaderi paylaşmaları o devrin savaş umurunun zorluklarına ışık tutmaktadır. Belirtmek gerekir ki daha 1682 sonlarında Prens Lubomirski emrinde Nemçe hesabına savaşacak olan Leh süvari kıtasına yazılan askerlere tüm bu zorluklardan dolayı idam mahkûmu gözüyle bakılmıştı.[48]

IV. Mehmed'in "En Büyük Günahı"

Geldi bir gün irişdi peyk-i kazâ; Cânib-i pâdişâhdan Âhmed Ağa
Katl idüb aldı başını fi'l-hâl; Olur elbetde her kemâle zevâl
Gerçi devletle çok 'ömr sürdü; O dahî başı yazusın gördü[49]

IV. Mehmed 12 Ekim günü 163 gündür konakladığı Belgrad'dan gamlı bir hâlde kışı geçirmek üzere Filibe'ye hareket etti. 4 Kasım'da sonlanan yolculuğu kar, yağmur ve fırtına eşliğinde gerçekleşti; Silahdar balçık içindeki yolların feci durumuna bizzat şahit olmuştur. Avcılığıyla meşhur IV. Mehmed sonradan Filibe'nin avlağını fakir bulunca Edirne'ye dönmeye karar verdi. Kasım ayının neredeyse tamamını Filibe kışlağında geçirdikten sonra 2 Aralık'ta yola çıkıp dört günde çok sevdiği eski payitahta ulaştı.

Padişah Ciğerdelen hezimetinin haberini Belgrad-Filibe yolunda alırken Estergon'un kaybını muhtemelen Kasım başlarında Filibe'deyken öğrendi. Sadrazamın idam kararında bu gelişme Kantemir, Dalérac ve Sarı Mehmed Paşa gibi pek çok kaynağın belirttiği üzere önemli bir rol oynadı. Ne var ki Sarı Mehmed Paşa kronolojiyi karıştırdığı için modern tarihçileri yanıltmıştır. Padişah güya Estergon'un

48 Teşrifatçıbaşı, 168-69 [115b-116a]. Azamet Giray eski Han Selim Giray'ın oğlu olup Tatar Han'ın 'nureddin sultanı' olmak üzere 18 Kasım'da Belgrad'a vardı; Silahdar, 902 [119b]. Kronolojiyi karıştırır; Sarı Mehmed Paşa, 169-70 [92b-93a]; *Count Taaffe's letters from the imperial camp...*, (Kont Taaffe'dan Carlington Dükü'ne, 5 Ocak 1684), 31-33; Dalérac, 11, 82, 177-78; Coyer, 349-50; Barker, 360-63, 426. Sapieha'nın ağırdan alması XIV. Louis hayranı olup Sobieski'yi baltalamak istemesine yorulur; Faroqhi, 200 (Martelli hk.).

49 Subhî, 46a.

düştüğünü Belgrad'da iken öğrenince sadrazamı azletmek istemiş ama şartlar müsait olmadığından dolayı kararını erteleyip onun Belgrad'da kışlamasına müsaade etmişti. Ona göre Estergon'un kaybı nedeniyle düzenlenen meşverette ilkbahar seferinin hazırlıkları için Edirne veya İstanbul'da durması uygun görüldüğü için sadrazamı Belgrad'da beklemeyip derhâl Edirne'ye gitmişti. Oysa IV. Mehmed'in Belgrad'dan ayrıldığı gün Estergon'un düşmesine daha iki hafta vardı. Kara Mustafa Paşa'nın burada, padişahın ise Filibe'de kışlamasına çok önceden karar verilmişti. Haliyle, padişah Belgrad'ı sadrazama kızarak terk etmediği gibi doğruca Edirne'ye de gitmedi. Zaten Edirne'ye gitme kararı Belgrad'da ancak 1 Aralık'ta duyuldu.[50]

Osmanlı kaynakları padişahın en baştan beri değil Viyana'yı kuşatmak Nemçe üzerine sefer açılmasına bile taraftar olmadığı konusunda hemfikirdirler ve bu maceraya tamamen Kara Mustafa Paşa'nın ısrar ve zorlaması ile girdiğini savunurlar. Bu nedenle padişah sadrazamı azletmeyi gerçekten de Sarı Mehmed Paşa'nın dediği gibi Viyana hezimetinden sonra düşünmüş olabilir. Ordunun Kara Mustafa Paşa'nın emrinde savaşmak istemediğini Şahin Mustafa Ağa'nın raporu sayesinde en geç Ekim başlarından beri biliyordu. Silahdar'ın Viyana Kuşatması'yla ilgili aktardığı en meşhur rivayetlerden biri Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ve Büyük Mirahur Süleyman Ağa'nın hezimet haberi geldiğinde, "Düşmanımızın işi bitti, intikam günleri geldi." diyerek sevinçlerinden ellerinde makramelerle döne döne oynamaları hakkındadır. Sadrazama düşman olan

6.16 Darüssaade ağası

50 Silahdar, 912-13 [121a]. Ciğerdelen ve Estergon havadisinin beraberce 13-16 Ekim'de geldiğini söylese bile Estergon henüz o tarihte kuşatılmamıştı; Sarı Mehmed Paşa, 163-64. Ona göre Fazıl Mustafa Paşa'ya padişah Edirne'ye varmadan gitmesi emredilmiştir (164); Dalerac, 174.

6.17 Mirahur

bu adamlar Estergon düşünce IV. Mehmed'in huzuruna çıkıp hem askerin hem de halkın ondan soğuduğunu ve görevde kaldığı sürece kimsenin sefere gitmeyeceğini dile getirmişlerdi. Hatta saltanat sevdasına düştüğünü iddia edip güya 'bazı ocaklara ve Anadolu diyarının müfsid mahallerine ve alelhusus İç-il eşkıyasına' yazdığı birtakım sahte mektupları padişaha sundular. Zannımca sadrazamın 1 Aralık'tan itibaren asker celbine dair taşraya emirler göndermesi bu tür dedikodulara yol açmıştı. Gelgelelim, padişah bu iddialara inanmadı; bu adamların sadrazam ile olan çekişmelerini biliyordu. Bu nedenle Yusuf Ağa sadrazamla ilişkisinde hep dikkatliydi. valide sultanın vefatı haberini kuşatma günlerinde bir ulakla bildirdiği zaman ona usulünce hediyeler göndermekten geri durmamıştı. Yenilgiden sonra da 14 Ekim'de sadrazama bir hediye bohçası göndermişti ki Silahdar bu durumu riyakârca bulur.

Aralık ayı başında işler sadrazamın aleyhine döndü. Estergon kaybedildiği yetmezmiş gibi Venedik'in Bosna ve Mora taraflarına saldırdığı haberleri padişah Edirne'ye varmak üzereyken geldi. Düşmanları tekrar harekete geçerek Kara Mustafa Paşa'yı alt etmek için onun yokluğunda makamına bakan (kaymakam) üçüncü vezir Kara İbrahim Paşa'yı yanlarına çekmeye giriştiler. Onun Kara Mustafa Paşa ile aralarının iyi olmadığına dikkat çekmiştik (bkz. 3. Bölüm) Üstelik Yusuf Ağa ile vaktiyle Firari Mustafa Paşa'nın kapı hizmetinde beraber bulunmuşlardı. Bu nedenle ikisi arasında yakınlık vardı. Kara İbrahim Paşa'yı sadrazamlık vaadi ile kazanmak kolay oldu. Sadrazamın Edirne'deki adamları tasarlanan komplonun farkındaydılar. Ona padişahın hatırını hoş tutmak için muazzam hediyeler göndermesinin iyi olacağını yazınca işi sağlam tutmak isteyen sadrazam Telhisî İsmail Ağa'yı 100.000 Frengî nakit altın

ve bunun yarısı değerinde mücevher ile Edirne'ye gönderdi. 14 Aralık'ta Edirne'ye varan ulak gereğinden çok hediye getirmişti. Süleyman Ağa ve İbrahim Paşa padişahın ertesi gün bu hediyeleri alınca yumuşayacağından emindiler. Bu durumda sadrazamın şikâyeti üzerine idam edilmeleri işten değildi. Sadrazamın tam on yedi kez padişahtan Süleyman'ı katletmesini istediği söylenir. Gidişatı önlemek için ulağın geldiği gün Yusuf Ağa avlakta padişahla buluşup onu sadrazama karşı doldurdu. Bu tezgâhı hiç tasvip etmeyen Silahdar'a göre, 'o kara yüzlü kanlı Arap' artık ne dediyse padişah, Kara Mustafa Paşa'yı katletmeye karar verdi. Danişmend'e göre IV. Mehmed'in en büyük günahı işte buydu: "Bir zenci ile bir Boşnak serserinin tezviratına uyarak Belgrad'da bir intikam seferi hazırlamakla meşgul olan Kara Mustafa Paşa'yı idam" ettirmek![51]

Kantemir'e göre asker ve halk arasında itibarı kalmayan bir sadrazamın suçsuz dahi olsa değiştirilmesinin lazım geleceği fikri padişaha telkin edilmişti. Akşam görüşmek üzere huzuruna çağırdığı Telhisî İsmail Ağa ile sarayın kapısında karşılaşınca padişah derhâl arabadan inip sınırlardaki durumu sordu ve ağanın cevabından sonra öfkeye kapılarak onu hapse attırdı. Öfke anında ona, "Paşan da sen de yalancı melunlarsınız." diye hışımla çıkışması son derece mühimdir. Devamında haykırdığı şeyler idam kararının sebebini de açıklar. Kara Mustafa Paşa onun 'devletini yıkmış, ırzını ayaklar altına aldırmış, askerini kırdırmış, namlı paşalarını öldürmüş ve nihayet sultanın memleketlerini kâfire aldırmıştı.' Bunlar kuşkusuz bir padişah için en kötü senaryo durumudur. İtibarsız, ordusuz, ricalsiz ve memleketsiz bir padişah için bir adım ötesi saltanatı kaybetmek olsa gerektir.

---

51 Silahdar, 913-15 [121a-b]. "*Yusuf Ağa tarafından...münâfikâne bir boğça hediyye geldi.*" (899 [120a]); Sarı Mehmed Paşa, 163, 166-67. Padişahın sadrazama gücenik olduğu ve Venedik ahvali nedeniyle sabrı taşıp ertelenen idam kararına ferman verdiğini öne sürer; bu tezgâhta padişahın kız kardeşi ve İbrahim Paşa'nın karısı olan Beyhan Sultan da dâhildi. Süleyman, Fazıl Ahmed Paşa'nın kethüdasıyken büyük mirahur olmuş ve 1685 sonlarında veziriazam atandıktan sonra cephede yenilince ordu isyan etmiş ve 1686'da saklandığı yerde bulunup katledilmiştir, bkz. Akün, 24-25, Özcan, "Süleyman Paşa, Sarı", 535-38; Danişmend, III, 457.

Nitekim İstanbul'daki Fransız elçisi Guilleragues da konuya ilişkin gönderdiği raporda Silahdar'ın ayrıntılarıyla anlattığı bu siyasi tezgâhı benzer şekilde tasvir eder. 10 Aralık tarihli raporunda orduda firar ve kargaşanın çoğaldığını ve sadrazam ile padişaha karşı kışkırtıcı faaliyetlerin de günbegün arttığını aktarır. Estergon'un kaybından sonra IV. Mehmed, Budin ve hatta Belgrad'ı bile kaybetmekten ürküyordu. Hatta elçiye göre Divan-ı Hümayun, Ösek geçişinde durdurulamayan Anadolu birliklerinin Üsküdar tarafına geçmelerine isyana sebebiyet vermemek için engel olmamıştı.

İdam fermanı yoldayken IV. Mehmed Darüssaade ağasının divan odasında üçüncü vezir Kaymakam Kara İbrahim Paşa'yı sadrazam atamıştı bile. 15 Aralık tarihli törende onu, "Gözünü aç, sonra seni selefinden beter ederim." diye tehdit etmeyi unutmadı.[52]

Kara Mustafa Paşa Nasıl İdam Edildi?

Osmanlı tarihinde idam fermanına karşı gelip ayaklanma çıkarma geleneği yoktu belki ama Köprülüler gibi âdeta hanedan kurup sadareti tekeline alan bir aile de Çandarlılardan bu yana gelmemişti. Bu durumda Kara Mustafa Paşa'nın direnebileceği hesaba katılmış olmalıdır. Sadrazam gibi azametli bir paşanın katli ve malının müsaderesi güç bir işti ve kuşkusuz bu işi sessiz sedasız halletmek için onun güvenini kazanmış adamlar seçilmeliydi. Kaldı ki varislerin müsadere memurlarından mal saklamaya çalışmaları olağandı ve bunu engellemenin en iyi yolu herhâlde sadrazamın mali sırlarını bilen birinin bu işe koşulmasıydı. Dolayısıyla, 14 Aralık gecesi Yusuf Ağa idam fermanını alır almaz Kapıcılar Kethüdası Gazzazoğlu Ahmed

52 Kantemir, II, 644; Silahdar, 915 [121b]; Barker, 363-64 (Guilleragues'ın raporu hk.); Silahdar, 915, 918 [121b]; Sarı Mehmed Paşa, 171-72 [93b-94a]. Şahin Mustafa Ağa 26 Ocak'ta Rumeli Beylerbeyliği payesiyle büyük mirahur atanacaktı. Gerçi kendisi bu atamayı tenzil-i rütbe olarak gördü ve Süleyman Ağa'nın kendisini sevmemesine yorarak herkesin önünde padişaha teklifsizce atamanın 'kanuna aykırı' olduğunu söyleyiverdi. Padişahın eski silahdarının gönlünü almaya çalışması kayda değerdir. Tüm vezirlerini önce mirahur yaptığını ve bu atamayla aslında onun önünü açtığını belirtmiştir.

Ağa'yı bu işe memur kıldı ve Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa'yı da beraberinde sadrazamın Belgrad'daki malını ve mülkünü müsadere etmek üzere görevlendirdi. Mehmed Ağa eskiden Kara Mustafa Paşa'nın kapı kethüdası idi ve kendisini Edirne'deki gelişmelerle ilgili uyaranların başında geliyordu. Talihin garip cilvesidir ki Yusuf Ağa Kara Mustafa Paşa'nın İstanbul'daki malı ve mülkünün müsaderesine Mirahur Sarı Süleyman Ağa'yı gönderdi.

Sadrazamın katli kimileri için beklenmedik bir şeydi. Örneğin, Silahdar idam fermanından bir gece önce, 13 Aralık'ta, şimşekler eşliğinde çok yağmur yağınca endişelendiğini anlatır. Fal kitabına (*Melhame*) baktığında görmüştü ki o ayda görülen gök gürültülü sağanak padişahın 'gizlice bir büyük âdemini' katledip malına mülküne el koyacağına işaretti. Ne var ki Silahdar kurbanı tahmin edememişti. Ahmed ve Mehmed ağalar da verilen gizli görev karşısında şaşırıp ağlaşmışlardı. Talimata göre Gazzazoğlu Ahmed Ağa evvela Yeniçeri Ağası Vezir Bekri Mustafa Paşa'ya varıp hem Halep eyaletinin hem de Macar serhaddi başkumandanlığının (Engürüs Serdarlığı) kendisine verildiğini bildirmeliydi. Sonra beraberce Kara Mustafa Paşa'nın hanesine varıp idamına nezaret edecekti. Bir iddiaya göre yeniçeri ağası, İbrahim Paşa ve Murad Giray'ın başına gelenlerden sonra katledilmekten korktuğu için güçlü bir muhafız alayı eşliğinde dolaşıyordu zaten. Hatta Esirî Hasan'a göre sadrazam Budin valisinden sonra onu da katletmek istemiş, ama temkinli davranan yeniçeri ağası davete yüzlerce yeniçeri ile icap etmişti.[53]

Ağalar on gün sonra Hristiyan âleminde Noel günü olan 25 Aralık günü Belgrad'a vardılar. Kente girmeden önce yeniçeri ağasını gizlice kırsala çağırıp kendisine serdar atandığını bildirip ve idam fermanını sundular. Beraberce saraya vardıklarında sadrazam öğle

53 Bu iddialar için bkz. Esirî Hasan, 1406 [360a], Rycaut, 124, Kantemir, II, 643 ve Stoye, 274; Silahdar, 915, 918 [121b]. Silahdar bozgun günü kul kethüdasını lağımları patlatmadan metrisi terk etmekle suçlamıştı (bkz. "Kuşatma"). Oysa herhangi bir ceza almadığı gibi hem o hem de Teşrifatçıbaşı, bu adamların sadrazamla ilişlerinin sıcak olduğu izlenimi veriyorlar.

namazını kılmak üzereydi. Dışarıdaki 'at şamatasını' duyup pencereden bakınca bu üç adamın geldiğini gördü. Önden bildirmeden öylece çıkagelmeleri hayra alâmet değildi. Hemen imamına namazı bozdurdu. Tedirgin olmuştu. Odanın içinde ellerini ovuşturarak gezinmeye başladı. Üç adam hiç vakit kaybetmeden derhâl saraya girip üst kata çıktılar. Onları Sadrazam Kethüdası Ali karşıladı. Önlerine düşüp beraberce hiçbir söz söylemeden odaya girdiler. Yeniçeri ağası sadrazamın eteğini öperken kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı selam verip ayak üzere durdular. Sadrazam ne haber getirdiklerini sordu. Ahmed Ağa mühr-i hümayun, sancak-ı şerif ve Kâbe anahtarını padişahın geri istediğini söyledi. Sadrazam koynundan çıkardığı mührü verdiği gibi diğer iki alâmeti sandıklarıyla getirtip teslim etti. Sonrasında hayatının en zor sorusunu sordu, "Bize ölüm var mı?" kapıcılar kethüdası ise hayatının en zor cevabını verdi, "Olmak gerek, Allah imandan ayırmasın."

Sadrazam , Teşrifatçıbaşı'ya göre, hiç infiale kapılmadan, "Rıza Allah'ın." diyerek seccadesini serdirdi. Namazını eda ederken diğerleri dışarıda beklediler. Namazı bitince hizmetini gören içoğlan(lar)ına, "Artık siz varın gidin. Beni duadan unutmayın." dedi. Kendi eliyle kürkünü ve sarığını çıkarıp cellatları içeri davet etti. Cesedi toprağa düşsün diye yerdeki halıyı kaldırttı. Oda üst katta olduğundan cesedi toprağa düşemezdi ama belli ki savaşta şehit olup toprağa kavuşmayı yücelten gaza geleneğine öykünmekteydi. Cellatlar sicimi hazırlarken Kara Mustafa Paşa sakalını kendi eliyle yukarı kaldırdı. Onlara ipi 'bir hoş, usulüyle' boynuna takmalarını salık verdi. İşinin ehli cellatlar tıpkı dediği gibi yapıp iki üç defa ipi çekince ruhunu teslim etti.

Bu anlatımdan görüldüğü gibi 'siyaseten katl' mahkûmu iple boğmaktan ziyade sanki soluk borusunu kırmaya dayalı bir idam usulüdür. Nitekim boğmak için tek cellat yeterliyken burada boyna dolanmış ince bir sicimi iki taraftan iki celladın muhtemelen hızla birkaç defa çektiğini görüyoruz. Halefi Kara İbrahim Paşa da 1687 senesinde Rodos sürgününde aynı akıbete uğramıştı. Celladın elindeki kalın ipi görünce infiale gelip, "Onunla ancak it boğulur." diye çıkışan adam derhâl bir yay kirişi (çile) getirtmiş, kendi eliyle

sabunlayıp ortasına bir düğüm attıktan sonra cellatlarına teslim etmişti. Belli ki ip boğaza sarılırken bu düğüm gırtlağa gelecek şekilde yerleştiriliyordu.[54]

O devrin en ürkütücü devlet adamı ve kumandanının idamı hikâyesi tüm Avrupa'da yankı buldu. Bu nedenle hikâyeyi ana hatlarıyla basılı yabancı kaynaklarda da bulabiliyoruz. De la Croix idam sahnesini biraz daha farklı kurgular. Ayrıntıları o esnada odada bulunan - belki de Silahdar'ın bahsettiği? - 'içoğlandan' duyduğunu iddia etmektedir. Eserini bastığında Silahdar henüz tarihini tamamlamadığına göre hikâyeyi ondan almış olamaz. Anlattığına göre kapıcılar kethüdası ve yeniçeri ağasının pek çok yeniçeri ile geldiğini pencereden gördüğü zaman sadrazam çok şaşırmıştı. İlk başta rengi atsa da derhâl kendisini toparladı ve hizmetkârlarına ölüm vaktinin gelip çattığını, artık şehadete hazırlanması gerektiğini söyledi. Hizmetkârları onun uğrunda sonuna dek savaşıp ölmeye hazırdılar. Fakat sadrazam, "Beni padişaha itaatsizliğe mi sevk edeceksiniz? Şehadetle taçlanmama engel mi olacaksınız? İtaat edenlere müjdelenen ödüllerden beni mahrum mu edeceksiniz?" diyerek onlara çıkıştı. Hizmetkârların direnme teklifini ve sadrazamın reddini esir Martelli doğrular; hikâyeyi muhtemelen sancak-ı şerif ve Kâbe'nin anahtarlarını getirip teslim eden kişi olan 'anahtar-dar' Mustafa'dan dinlemişti. İdam esnasında aslen Tyrol'lü bir mühtedi olan bu adamın evinde tutulmaktaydı.

De la Croix pek çok Avrupalı gözlemci gibi ricalin idam fermanına hiç direnmeyip itaati seçmesini Müslümanlığın 'temel yasası' ilan ettikleri padişaha körü körüne itaat ile açıklamaktadır. İdama direnmiyorlardı, çünkü 'siyaseten katl' edilince şehit olup cennete gideceklerini varsayıyorlardı. Bu nedenle De la Croix da kilim üzerinde boğulmayı cinayet sayan Kara Mustafa Paşa'nın kilimi kaldırttığını tekrarlar ve hatta sicimi boynuna kendi eliyle doladığını ileri sürer. Aslen bozkır töresi olup kağana yargısız infaz hakkı veren 'siyaseten

54 Silahdar, 914, 918-19 [121b-122a]; Teşrifatçıbaşı, 169-70 [116a-b]. Yeniçeri ağasının atama fermanı 19 Aralık'ta gönderilip 31 Aralık'ta varmıştır; Ghobrial, 124-25 (Kara İbrahim'in idamı bahsi).

6.18 Kara Mustafa Paşa'nın idamı

katl' uygulamasının Sünni fıkhındaki 'ulu'l emre itaat' (buyruk sahibine itaat) ilkesiyle meşrulaştırılması dikkate değerdir. Öte yandan siyasetin gerçekleri vardır ve emre itaatsizliğe karşı temkinli olmak elzemdir. De la Croix yeniçeri ağasının bu nedenle tıpkı Edirne'dekiler gibi tedbirli davrandığına dikkat çekmektedir. İdam fermanını getiren ulakların evvela yeniçeri ağası ile buluştuklarına yukarıda değinmiştik. Ağa, sadrazamın huzuruna girip fermanı bildirmeden önce tüm sokakları kontrol altına aldırmış ve sarayı da kuşatmıştı.[55]

Bir 'Türk Umacı' (*Türkenpopanz*): Kara Mustafa Paşa'nın Kafatası

1688 senesinde Belgrad artık Nemçe toprağıydı. Gerçi Bavyera Elektörü Max Emmanuel'in gerçekleştirdiği fetih kalıcı olamadı, ama günümüze değin çözümsüz kalan meşhur kafatası tartışmasına zemin hazırladı. İdamdan sonra sadrazamın kellesine ne olmuştu? Edirne'ye mi götürüldü, yoksa Belgrad'a mı gömüldü? Rivayetler muhteliftir. Güçlü bir rivayete göre iki senelik işgal esnasında Cizvit

55 De la Croix, 188-92; Faroqhi, 205-206 (Martelli hk.); Martelli, 17. Sadrazam Martelli'yi ilk esir düştüğü vakit huzurunda bu anahtardara Almanca sorgulatmıştı.

kilisesine dönüştürülen camiinin avlusundaki mezarından sadrazamın kafatası alınıp Kollonitsch aracılığıyla Viyana'ya götürülmüştü. O devirde bir cami kiliseye çevrilince - ve de kilise camiye - hazirede gömülü 'kâfir' cesetlerini çıkartıp mezbeleliğe atmak âdettendi. Modern okurun kanını dondursa bile mekâna 'din değiştirtmenin' yolu onu bu şekilde arındırıp kutsamaktı. Kısa işgal döneminde İslâm'ın izini silmek maksadıyla Belgrad'daki camilerin tahrip edildiği bir gerçektir. Rivayette geçen camii muhtemelen sadrazamın kendi adıyla anılan mahallede yaptırttığı Vezir Sarayı karşısındaki camii olmalıdır. Teşrifatçıbaşı'ya göre naaş sarayın karşısındaki caminin avlusuna gömülmüş ve Martelli'nin şahit olduğu üzere o Noel günü sadrazamın mezarını kazmak esirlere düşmüştü. Hem saray hem de camii mezar ile birlikte işgal döneminde tahrip edilmişti; kafatası da kaburga kemiğinden bir parça ve idamda kullanılan kırmızı sicimle birlikte o esnada alınmış olmalıdır.

Alman diyarlarında 'Türklere' ait kemik parçaları, derileri ve kafataslarına bir nevi muska nazarıyla bakılmaktaydı. Bazen savaşta ölen 'Türk'ün' kafa derisini yüzüp içini samanla doldurarak bir 'Türk umacı' yaratılırdı. Örneğin, Karlstadt Kalesi inşa edilirken 900 'Türk' kafatası sur temeline katılmıştır. Bisamberg Muharebesi'nde ölen zavallı Abaza Kör Hüseyin Paşa'nın kafatasının da bunlardan biri olduğu söylenir; gerçi ağır yaralı olarak Tuna'ya düşen Paşa'nın cesedini nasıl bulup çıkardıkları bir muammadır. Bu geleneğe binaen Kollonitsch, Kremsmünster Benedikten Manastırı'na, zikrettiğimiz kaburga kemiğini hediye etmişti. Teslim aldığı kafatası ise asırlarca Viyana'da Sivil Halk Silahhanesi'nde (*Zeughaus*) sergilendikten sonra 1897'de kurulan Viyana Şehir Tarihi Müzesi'ne devredildi.[56]

---

56 İbrahimgil, 464-65; Salih, 147. Bir görüşe göre mezar Habil Efendi Camii avlusunda idi ki burası ikinci Habsburg işgali zamanı (1717-1739) askerî hastane olarak kullanıldı; Özcan, "Kara Mustafa", 248; Tomenendal 275-80; Taşan, 290. Kaburga parçasını 1764'te envantere geçiren Papaz Doberschiz 1757-1759 arasında Viyana'da kafatası ile idamda kullanılan kırmızı sicimi gördüğünü kaydetmişti; Herold, 34. Birinci Viyana Kuşatması esnasında atıyla Viyana'ya girip savaşırken ölen Çerkes Dayı'nın atıyla birlikte mumyalanması da bu geleneğin bir parçasıdır.

Nemçe Sefareti tercümanı Cleronome kafatasının Belgrad'da gömülü olduğunu beyan ederek bu rivayeti kısmen doğrulasa da kafatasının aslında Edirne'de gömülü olduğu bir başka iddiadır. Bu iddianın temeli Silahdar'ın meşhur tarihindeki çelişkili ifadedir ki idam esnasında sadrazam sarayında bulunması muhtemel Teşrifatçıbaşı'nın tanıklığına dayanır. Aktardığına göre görevliler naaşı soyup avluya indirmişler ve bir köhne çadırda yıkayıp kefenlemişlerdi. Avluda kılınan cenaze namazını takiben naaş tekrar çadıra getirilmiş ve bir cellat 'tabut içinde kelleyi yüzmüştü.' Teşrifatçıbaşı sonraki bahiste Gazzazoğlu Ahmed Ağa'nın 'başı' bir adamı ile Edirne'ye gönderdiğini söylerken acaba kelleyi mi yoksa kellenin yüzülen derisini mi kastetmişti? Silahdar, bu ifadeden 'kesik başın' gönderildiğini anlamıştır. Ona göre Ahmed Ağa Belgrad'dan Edirne'ye 'kesik başı' bizzat getirmişti. Onu IV. Mehmed'e göstermek ise maktul sadrazamın en büyük düşmanı Darüssaade ağasına nasip olmuştu. Silahdar'ın ifadesine temkinle yaklaşmak gerekir, çünkü yine olayları geriye doğru okuduğu için kronolojiyi ve hadiseleri karıştırmaktadır. Kapıcılar kethüdasının idamdan sonra 5 gün boyunca bir kesik başla Belgrad'da dolanıp devamında sallana sallana 14 günde (30 Aralık - 13 Ocak) Edirne'ye gitmesi pek makul durmuyor. Ayrıca 'başın' padişahın emriyle Divanyolu'nda Irgat Pazarı'nda (Çemberlitaş) maktul sadrazamın yaptırttığı türbeye defnedildiğini söylese bile 'Edirneciler' başın aslında ibret olsun diye Edirne Sarayı'ndaki ibret taşında üç gün boyunca sergilenip Saruca Paşa Camii avlusuna gömüldüğünü iddia ederler. Ayrıca Silahdar'ın türbeden kastı Kara Mustafa Paşa Medresesi olup ancak 1690'da tamamlanabilmişti. Demek ki Silahdar bu bahsi 1690-95 arasında yazmış olmalıydı. Lafı gelmişken, Türkiye'nin Polonya Elçiliği görevini yürüten meşhur Yahya Kemal'in müzesinin bu medrese içinde olması ironiktir. Her ne ise Köprülü ailesinin maktul sadrazamın kemiklerini sonraları Belgrad'dan getirtip buraya gömdürdüğü söylenegelse de mezarı kuvvetle muhtemel birkaç yıl öncesinde tahrip edildiği gibi medrese içinde maktul paşaya ait bir türbe de bulunmamaktadır.[57]

57 Teşrifatçıbaşı, 170 (116b): "*...tabut içinde* **kellesin** *yüzüp...*" ve "*...merhum vezir-i â'zam hazretlerinin* **başı** *kapucular kethüdâsı Ahmed Ağa'nın âdemîsi*

Edirne'de bir mezar kitabesinde "Ser-i Serdar-ı Ekrem Mustafa Paşa" yazması 'Edirne tezine' bir delil olarak sunulmaktadır. Mesela meşhur Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Hammer kitabeyi gördükten sonra fikrini değiştirip kellenin Edirne'de gömüldüğüne hükmetmişti. Edirne'nin tarihini yazan Ahmed Bâdî Efendi de aynı nedenle sadrazamın 'tığ-ı sertiz-i padişahi' ile idam edilip 'ser-i maktuunun' (kesik başının) Edirne'de gömülü olduğunu söyler. Gelgelelim maktul sadrazam onun müracaat ettiği Raşid Efendi'nin dediği gibi 'padişahın keskin kılıcıyla' idam edilmemişti. Kafatasının Edirne'de olabileceğine dair daha güçlü bir iddia *Edirne Tarihi* yazarı Osman Nuri Peremeci'ye aittir. 1938 tarihli mezar restorasyonu sırasında bu mezar ve yanında bulunan Melek İbrahim Paşa'nın mezarından 2 adet kafatası çıktığına Peremeci şahitlik etmiştir. Fakat mezarların kendisi de taşları da hazire içerisinde bir yerden başka yere taşınıp durduğu için onun gördüğü kafatasının gerçekten kime ait olduğu kesin değildir. Nitekim bu restorasyonda da sadrazamın kabri mezar taşıyla beraber mezarlığın ortasına taşınmıştı. Son olarak kellenin kesildikten sonra yüzülüp içinin samanla doldurulduğunu söyleyen Rycaut ile yüzme işlemine değinmeden onu teyit eden De la Croix kafatasının Edirne'de olduğu iddialarına başkaca delil sunmuşlardır. Fakat yüzülecekse niçin kellenin kesildiği ve kafatasının ne amaçla samanla doldurulduğunu açıklamazlar.[58]

Teşrifatçıbaşı açıkça 'kellenin tabut içinde yüzüldüğünü' söylediğine göre sadece yüz derisi soyulup muhtemelen bir saman dolgunun üzerine gerilerek Edirne'ye götürülmüş ve kelle de tabut içinde bırakılmıştı. Bu durumda hem o hem de takipçisi Silahdar 'baş'

---

ile Edirne'ye rû-be-râh rikâb-ı hümâyûna gönderildi"; Silahdar, 919 [122a]: *"...tabut içinde cellâd başını yüzüp..."* ve 918 [121b]: *"...Mustafâ Paşa'nın* ***ser-i maktu'u****nu [kesik başını] getürüp....kelle-i bî-devleti İstanbul'da vâkı' Irgad-bâzârında binâ eyledüği türbesinde defn olunmasını fermân..."*; Baer, 254; Faroqhi, 206; kemiklerin kendi yaptırdığı medrese ve sebilin yanına gömüldüğü iddiasına en erken Öztuna, I, 99'da tesadüf ettik. Medrese kapısı üzerindeki kitabenin türbe kitabesi şeklinde olması bu yoruma yol açmış olabilir.

58 Ahmed Bâdî Efendi, II, 1118; Taşan, 289-90; Rycaut, 134; De la Croix, 192.

derken kafatasını değil, saman dolgulu baş ve yüz derisini kastetmiş olmalılardır. Nitekim idam hikâyesini Tyrollü Mustafa'dan duyan Martelli de açıkça ön derinin yüzüldüğünü belirtmektedir. Öyleyse, Rycaut ve De la Croix meseleyi yanlış anlamış ve Avrupa kamuoyunu da yanıltmışlardır. Osmanlılarda kafa derisi yüzme geleneği yoktu ve zannımca Teşrifatçıbaşı'nın 'kellenin yüzüldüğünü' özellikle belirtmesi zaten bunun alışageldik bir uygulama olmamasındandı. Yakın zamanlarda zayıf bir iddia ortaya atıldı. Güya düşman mezarını bulursa cesedini tanımasın diye böyle yapmıştı. Oysa Belgrad'ın işgale uğrayacağı o zamandan bilinemeyeceği gibi düşman arazide ölen paşalar bile oracıkta alelade gömülmekteydiler.[59]

Sonuç olarak kelle 'tabut içinde' yüzüldüğüne göre naaşın bir bütün olarak Belgrad'da gömüldüğünü ve saman dolgulu baş ve yüz derisinin ise Edirne'de ibret olsun diye teşhir edilip gömüldüğünü savlayabiliriz. Aşağıda inceleyeceğimiz gibi idamdan sonra yakınları hakkında yapılan takibat ve tahkikatı düşününce reva görülen bu muamelenin zannedildiği gibi saygıdan değil kızgınlıktan yapıldığı olasılığı ağır basmaktadır. Şeyhî İbrahim onun 'bu horluk ile' dâr-ı bekâya gittiğini ve malından geriye zerresini bırakmadıklarını ifade etmektedir. Kara Mustafa Paşa'nın akıl hocası Laz Mustafa Efendi'ye ise siyaseten katl cezası bile çok görülüp adi suçlu gibi meydanda asılmıştır.

Bu konuda kesin bir hükme varmak şimdilik mümkün değildir. Fakat Viyana'daki ve Edirne'deki kafatasları ile İstanbul'da gömülü kemikler üzerinde DNA testi yapılırsa en azından eşleşip eşleşmedikleri saptanabilir. Gerçi bu iş artık güçleşmiştir. Zira Avusturyalı yetkililer bilhassa Türklerden gelen eleştiri ve tepkilerden yılmış olacaklar ki kafatasını 2006'da Viyana Merkez Mezarlığı'na gömdüler; zaten 1976'dan beri müzede teşhir etmiyorlardı. Yetkililer resmî talep hâlinde kafatasını dinî tören ile defnedeceklerini bildirdikleri hâlde

59 Martelli, 63-64; Barker, 364. Rycaut'yu tekrarlar; Öztuna, I, 99. Şahsına hürmeten sadrazamın başının kılıçla kesilmeyip hanedan üyeleri gibi ibrişim kemendle boğularak idam edildiğini belirtirken tamamen yanılmaktadır. O devirde siyaseten katl cezasında asla kılıçla kelle uçurulmazdı.

Türkiye 'Edirne tezini' savunduğu için kafatasına sahiplenmedi. Oysa aynı yıllarda güya bir Anzak tarafından Gelibolu'dan Avustralya'ya ganimet olarak götürülmüş meçhul bir kafatası 'Mehmed'in kafatası' ilan edilip resmî ve dinî törenle Çanakkale'ye defnedilmişti.[60]

Maktul Sadrazamın Mal Varlığı

Geldi Çavuşbaşı dahî ol ân; Mirîye aldı cümle mâlı hemân
Cem' idüb bunca mâlı kapdurasın; Ne 'imâret ne köprü yapdurasın
Olmuş idi rikâbına meftûn; Yirine cismin itdiler medfûn

...

Sâbıkâ olmuş idi defterdâr; Kesdi başın anın dahî Hünkâr
Çekdi dâra Re'îsi mansûr-vâr; Kıldı Sultân anı dahî berdâr[61]

Şeyhî İbrahim'in ifadesiyle 'taraf-ı şehrîyârîden mahzar-ı gayz' olan maktul sadrazamdan sonra 'evlâd û ensebi' de 'müstehâk-ı gazâb' kılındı ve 'rencûr' edildiler; yani padişah hiddet ve gazabını Kara Mustafa Paşa'dan sonra evladı ve etrafına yöneltip canlarını bir hayli yaktı. Bu insanlar sorgu boyunca Belgrad'da kaldıkları malikâneden dışarı adımlarını bile atamadılar. Sorgu sürecini esir Martelli sekiz on hoca tarafından yürütülen bir 'engizisyon' olarak tarif etmektedir. Kapıcılar kethüdası maktul sadrazamın kuşatma esnasında en yakınında bulunanları tutuklayıp getirmişti. Bunlar, Reisülküttab Laz Mustafa Efendi, Kara Mustafa Paşa'nın yeğeni Hüseyin Bey (Amcazade Hüseyin Paşa), Divan Tercümanı Mavrokordato ile sadrazamın hazinedarı, hazine kâtibi, mühürdarı ve Hazinedar (Frenk) Hasan Paşa idiler. Maktul sadrazam ile hesaplaşma aylar sürdü. Laz Mustafa Efendi, Kara Mustafa Paşa'ya yalan yanlış düşünce ve yönlendirmeleriyle sefer açtırtıp bu rezilliğe sebep olmaktan suçlu bulundu ve 2 Şubat tarihinde zikrettiğimiz gibi

60 *100 x Vienna*, 20; http://www.gazetevatan.com/merzifonlu-pasa-nin-basiduasiz-gomulecek-54805-yasam/; İşçen, 30-37; bazı Türk araştırmacı, tarihçi, tarih yazarı ve 'internet uleması' kafatası hâlâ teşhirde sandıkları için Avusturyalı yetkilileri ayıplarken yazılarında kafatasının resmini basmaya devam ediyorlar; Şeyhî İbrahim, 41b.

61 Subhî, 46a-b.

6.19 Divan-ı Hümayun Tercümanı (İskerletzade)
Aleksandros Mavrokordatos [Mavrokordato] (1641-1709)

rütbesine rağmen adi bir suçlu gibi Üç Şerefeli Camii önünde ipe çekildi. Eserini Silahdar'dan yirmi yıl kadar sonra yazan Sarı Mehmed Paşa'ya göre ibret olsun diye böyle idam edilmişti ve aslında pek de bir suçu yoktu. Devlet işlerine dair her kararın âdeta onun onayından geçmesi nedeniyle çok düşman edinmiş ve 'şöhret âfet getirir'(*el-şöhretu afet*) atasözündeki gibi şöhretinin kurbanı olmuştu. Yine yıllar sonra yazılmış olan *İsazade Tarihi* bu olağandışı cezaya dair bir başka dedikodu aktarmaktadır. Güya imparator, elçisi Caprara aracılığıyla tüm Komaran Adası'nı vermeyi ve her yıl vergi ödemeyi kabul ettiği hâlde reisülküttab, Mavrokordato'nun yaptığı çeviriyi tahrif ederek savaşa sebebiyet vermişti. Sadrazamın katlinden sonra bu iki şahıs padişahın huzurunda sorgulanırken Mavrokordato olayı aktardığı vakit reisülküttab, "Korktum, veziriazam ne dediyse onu yazdım." deyince asılmasına ferman olunmuştu. Caprara'nın asla böyle bir teklifte bulunmadığını biliyoruz (bkz. 1. Bölüm). Tercüman Mavrokordato ise dövülüp zincire vurularak İstanbul'a getirildi. Hayatından ümidini kesmişken yeni sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın araya girmesiyle 250 kese kuruş (125.000 kuruş) tutan

malı mülkü hazineye devredildikten sonra serbest bırakıldı. Kara Mustafa Paşa'nın gizli saklı bir eşyası varsa bilebilecek tek kişinin Telhisî İsmail Ağa olduğuna kanaat getirilmişti. Kendisi çocukluğundan beri maktul sadrazamın hizmetinde bulunmuş ve onun bir süre hazine kâtipliğini yapmıştı. Konuşturulmak üzere bostancıbaşı tarafından hapsedildi. Amcazade Hüseyin Bey ise Şehrizor eyaleti verilerek âdeta sürgüne gönderildi. Köprülüler ailesinden bir başka isim Köprülü Fazıl Mustafa Paşa 31 Mart tarihinde Silistre Valiliği ve Özü Muhafızlığından geri çağrıldı. 14 Mayıs'ta Edirne'ye varıp bir süre üçüncü vezir olarak görevini sürdürse de ağabeyinin katline sebep olanlarla birlikte çalışamayacağını anlamış olmalı ki 22 Haziran'da kendi isteğiyle emekliye ayrıldı.

Mirahur Sarı Süleyman Ağa tüm aramalar ve sorgulamalardan sonra can düşmanının İstanbul'da ele geçirebildiği para ve mücevherinin bir listesini ancak 26 Ocak'ta sunabildi. Toplam 2576 kese sikke (1.288.133 kuruş) ve 2000 kese değerinde mücevheri hazineye teslim etti. Görevini layıkıyla yaptığı için hemen üçüncü vezirliğe yükseltildi. De la Croix, Frenk Hasan'dan öğrenildiğine göre Kara Mustafa Paşa'nın 4000 kese kuruştan (2.000.000 kuruş) fazla nakit ve mücevher serveti olduğunu doğrular. Ona göre IV. Mehmed'in bile bu kadar nakdi yoktu. Savaş için Ocak ayından 25 Aralık'a dek 714.886.802 akçe (5.957.390 kuruş) gelir ayrıldığı ve bunun 677.435.939 (5.645.299 kuruş) akçesinin harcandığı düşünülürse maktul sadrazamın muazzam bir servet biriktirdiği anlaşılır. Listeye bakıldığında Kara Mustafa Paşa'nın elmas ve inciye çok düşkün olduğu görülüyor. Mesela, Antoine Galland'a göre 1675 senesinde -hanımsultan ile nişanlandığı sene- Kara Mustafa Paşa Basra'ya inci almak üzere adam göndermişti. Elmas ise muhtemelen Ermeni ve Yahudi tüccarlar tarafından getirilen o devrin meşhur Golkonda menşeli Hint elmasıydı. Belki de nişanlısına evlendiği vakit verilmek üzere bunları biriktirmekteydi.[62]

62 Şeyhî İbrahim, 41b sadrazamın "derdmendi" reisülküttabın Edirne'de "*masluben [asılarak] telef*" edildiğini belirtir; Teşrifatçıbaşı, 171 [117a]; Silahdar, 917-920 [121b-122a], 922 [122a], 924 [122b]. Hasan Ağa 10

Kara Mustafa Paşa'nın nişanlısı padişahın henüz 3 yaşında olan kızı Ümmi Sultan idi. O devirde siyasi evlilikler padişah ile sadrazamı arasında akrabalık tesis eden kurmaca bir müessese olduğu için hanımsultanlar böyle çocuk yaşta nişanlanabilmişlerdir. Her hâlükârda modern okur için bu anlaşılması güç bir şeydir. Fransız elçi Nointel için 1675/76'da hazırlanan bir rapora göre Kara Mustafa Paşa 28 yaşındayken Köprülü Mehmed Paşa'nın 17 yaşındaki bir kızıyla 1660/61 senesinde evlenmiş ve hanımının 31 yaşında vefat etmesinden bir sene sonra hanımsultan ile nişanlanmıştı. Bu konuya dair daha renkli ve şüphesiz uydurma bir hikâye ise Benaglia'ya dayanmaktadır. Güya padişah kızını vermeden önce Kara Mustafa Paşa'ya eşini boşamasını emredince hanımını çok seven Kara Mustafa Paşa mecburiyetten onu çok güvendiği bir 'Fransız mühtedisine' nikâhlamıştı (Fenk Hasan Ağa?). Böylece sık sık eski hanımını ziyaret edebiliyordu. Bunun bir oryantal fantezi olduğu açıktır.

Arşiv belgelerine göre Kara Mustafa Paşa oğullarının istikbalini düşünerek parasının çoğunu toprağa gömüp saklamıştı. 1830'lara dek devlet ricali 'siyaseten katl' ve müsadere korkusuyla yaşadılar. Aile fertlerinin geleceğini emniyet altına almak için devletten mal kaçırmak sık başvurulan bir yoldu. Eşinin doğurduğu iki oğlu 1675/76'dan önce ölmüştü. O tarihte 4 adet cariyeden olma dört kızı (Fatma, Emine, Ayşe, Zeynep) ve iki oğlu (Yusuf ve Mehmed) vardı. Martelli ise Ali adlı üçüncü bir oğuldan bahsettiğine göre en küçük oğlu 1675/76'dan sonra doğmuş olmalıdır; ayrıca Martelli babasının ölümü üzerine Yusuf'un ağlamaktan kahrolduğunu belirtmektedir. Telhisî İsmail Ağa'nın yer altına kazdırdığı zulada yüklü miktarda sikke, eski Şam kadısının evinde bir sandık sikke (oğlu Yusuf Bey için), Sultan Mehmed Camii'nde beş küfe içinde sikke, eski kethüdası (Frenk) Hasan'ın

---

Ağustos'ta hazinedar iken kapıcılar kethüdası atanıp bozgun sonrasında paşa rütbesiyle Anadolu Beylerbeyi olmuştu; Sarı Mehmed Paşa, 168, 170-71; İsazade, 186; Martelli, 63-64; Reindl-Kiel, 193, 197, 199; De la Croix, 192; Akün, 24; Cebecibaşı Siyavuş Ağa sonradan ordunun talebiyle veziriazamlığa dek yükselip Fazıl Mustafa Paşa'yı ikinci vezir yaptırtacak ve IV. Mehmed'in tahttan indirilmesinde rol oynayacaktır, bkz. Özcan, "Siyavuş Paşa", 343-44; İnbaşı, "II. Viyana Seferi'nde", 177.

evinde 4 sandık sikke bulundu. Ayrıca sadrazamla bir olup yolsuzluk yapmak ithamıyla idam edilen Defterdar Hasan Paşa (Yanova Beylerbeyi) İstanbul'da yanan hanesinin arsasına defnedilirken sandık içinde sadrazama ait 460 kese altın sikke bulundu (bkz. 2. Bölüm).

Gizlediği değerli eşyaya gelince, Kapıcılar Kethüdası Ali Ağa'nın evinde 4 sandık ve Edirne kadısının evinde bir sandık (oğlu Mehmed Bey için) içinde bulundular. Sadrazamın en küçük oğlu Ali Bey (Maktulzade Ali Bey) adına Tokat voyvodasına saklaması için bir miktar sikke gönderdiği voyvodanın oğlunun sorgusu esnasında ortaya çıktı. Ayrıca, Reisülküttab Mustafa Efendi ve Amcazade Hüseyin Bey'in evlerinde saklı pek çok değerli eşya bulundu. Hocapaşa Hanı, Bedesten ve Balkapanı'nda da saklı sikkesi olduğu saptandı. Bu konuda pek çok söylenti çıktığını Kantemir'in gerçek gibi aktardığı bir hikâye sayesinde anlıyoruz. Güya 'Osmanlı paşalarının en cimrisi' olan bu adam evindeki kuyuların dibine 3000 kese altın saklamış ve ihtiyatı elden bırakmamak uğruna evini inşa eden tüm işçileri de öldürtmüştü!

Tüm arama ve taramalara rağmen maktul sadrazamın üç oğlu mirasın bir kısmını elde tutmayı başardılar. Martelli'ye göre idamından birkaç ay sonra sadrazamın toplam borcunun 800.000 thaleri (96.000.000 akçe) bulduğu anlaşılınca nakit para ve mücevher haricinde kalan malı mülkü bu borcu ödemeleri karşılığında paşanın oğullarına bırakıldı. Aile borç yüzünden İzmir'de 500 kese kuruşa (250.000 kuruş) bir han satmak zorunda kaldı. Devletin el koyduğu ve koymadığı malı ve mülkü arasında Edirne'de ve İstanbul-Süleymaniye'deki iki sarayı, Topkapı Sarayı dışındaki bahçeli köşkü, Boğaziçi'nde Kuruçeşme'de yazlık yalısı, Eyüp'te Bahariye sahilindeki bahçeli yalısı sayılabilir. İstanbul, Anadolu ve Rumeli'deki emlâkı oğlu Ali Bey ve kızı Fatma Hanım'a bırakılmıştır. Kara Mustafa Paşa para zulalamak dışında para da işletmişti. Aziz Mahmud Hüdai Tekkesi'nin mütevellisine emanet ettiği bir para vakfı (*vakf-ı sülüsi*) vardı. Vakfa koyduğu paranın üçte birini tekkeye bağışlarken kalanı kendi hesabına olmak üzere tekke mütevellisi tarafından işletilecekti. Para vakıflarının faiz karşılığı piyasaya kredi veren kurumlar olduğunu

belirtelim. Subhî tüm kızgınlığıyla onu mal mülk biriktirip köprü ve imaret yaptırmamakla suçlasa bile Kara Mustafa Paşa aslında hayır amaçlı pek çok eser de yaptırmıştı. Hayratı içinde zikrettiğimiz medrese, türbe, mescit, kütüphane ve sebil; Galata Hocapaşa'da ve Yedikule'de birer mescit; Süleymaniye'de Kepenekçi Sinan Camii yanında bir çeşme; memleketi Merzifon'da cami, bedesten ve birkaç çeşme; Cidde'de cami; Kayseri-İncesu'da cami, medrese, hamam ve kervansaray vardır.[63]

Maktul sadrazamın Belgrad'daki malı ve mülkünü müsadere etmekle görevli çavuşbaşı ise paşanın bu kentte 800 kese kuruş (400.000 kuruş) nakdi olduğunu saptadı. 28 Şubat tarihinde bunun 300 kesesi yeniçeri, cebeci ve topçu ocaklarına bırakılırken 500 kese sefer mühimmatının görülmesi için serasker Vezir Bekri Mustafa Paşa'ya teslim edildi. Diğer eşyasının getirilip Enderun Hazinesi'ne teslimi ise 18 Mart 1684'ü buldu.

Müsadere edilen kitapları arasında pahalı *Şehname*ler ve Raşideddin'in *Camiü't-Tevârih*'i gibi bir sadrazamın kütüphanesinde olması beklenen kitaplar haricinde bir de fal kitabının bulunması ilginç bir ayrıntıdır. Otakta bırakmak zorunda kaldığı bir silsilename ise günümüzde Viyana'da Milli Kütüphane'de muhafaza altındadır. Onu kuşatma zamanı boş vakit buldukça otağında Hz. Adem'den IV. Mehmed'e uzanan bu silsilenameyi (bkz. 1. Bölüm) okuyup geçmiş zaferlere öykünürken hayal etmek mümkündür.[64]

Bu sefer çünkü böyle oldu tamâm; Subhîyâ kıl du'â ile itmâm
Yâ İlâhî be-Hakk nûr-ı Resûl; Dîni İslâm'ı dâ'im itmeye melûl[65]

---

63 Reindl-Kiel, 180-81 (Nointel'in raporu Galland'ın günlüğünün ikinci cildinde ekler kısmındadır), ve 191-93; Kara Mustafa Paşa'nın özgeçmişi için bkz. Özcan, "Kara Mustafa", 246-49; Heywood, "Kara Mustafa", 589-92; Raşid, I, 257-58; Kantemir, II, 901-902. Ona göre sadrazamın sadece İbrahim adlı bir oğlu vardı ve Amcazade Hüseyin Paşa (Yeğen Hüseyin Bey) ona sahip çıkana dek İstanbul'da sefil bir yaşam sürmüştü; Faroqhi, 209-10; Martelli, 63-64; vakıfları için bkz. Babacan, 363-70 ve Gürbüz, 319-29.

64 Silahdar, 920 [122a]; Reindl-Kiel, 183, 201-202; Faroqhi, 206.

65 Subhî, 46b.

YA FEHEDİLSEYDİ...

Vânî Efendi ve Evliya Çelebi'den izini takip ettiğimiz Türk'ün önderliğinde cihan hâkimiyeti (evrensel imparatorluk) kurma hayalleri artık maziye karışmıştı. Nice zamandır devletin varlık cevheri (*raison d'etre*) olan bu iddianın kaybedilmesi ise Viyana Bozgunu'na bağlanmamalıdır. Adriyatik'ten Volga'ya uzanan yay boyunca Mukaddes İttifak ile çıkan savaş 1699'a dek sürüp Osmanlıların aleyhine sonuçlanınca kadim Roma'nın tüm payitahtlarını ele geçirerek Müslüman Roma'yı kurma hayali suya düştüğü gibi Orta Avrupa'dan çekiliş kaçınılmaz oldu. 1730 senesinde Osmanlı heyetine mihmandarlık eden seyyah George Keyster'in aktardığı üzere heyetteki Türklerin derin bir huşu içinde Süleyman'ın otağının kurulduğu yere dikilen sarayın duvarlarını gözlerinden yaşlar akıtarak öpmeleri hazin bir manzaradır.[1]

Aslında İmparator Leopold için geleneksel diplomasinin rotasını doğuya kırmak hiç de kolay bir karar olmamıştır. Gelgelelim seksen yıldan sonra ilk kez Estergon gibi camisi olan bir yerin fethedilmesi Osmanlılarla savaşı âdeta bir dinî göreve dönüştürmüştü; Viyana'da ve Kış Seferi'nde elde edilen beklenmedik görkemli zaferler Tanrı'nın bir lütfuydu ve bu lütuf reddedilemezdi. Savaşın birkaç yıl süreceği ve Tuna'nın sınır kabul edilmesiyle sonuçlanacağı varsayıldığından dolayı birkaç yıllığına Fransa'nın Batı'da sergilediği saldırganlık görmezden gelinebilirdi. Nemçe ricalinin dış politikada Doğu'da fütuhat

1 Herold, 40.

– Batı'da taviz anlayışını benimsemesi Avrupa tarihinde yeni bir dönemin başladığına işaret eder. Estergon'u kuşatma hazırlıklarının sürdüğü günlerde Linz'de düzenlenen bir toplantı imdat ordusunun devşirilmesiyle başlayan süreci Mukaddes İttifak'a dönüştürdü. Daha 1683 sonbaharında savaşın Hırvat serhaddine ve Kamaniçe taraflarına sıçraması ile yeni sefer mevsiminde Osmanlıların üç ayrı cephede savaşmaya mecbur kalacaklarının anlaşılması ittifakın çapını büyüterek sürdürme konusunda cesaret vericiydi. Yılmaz Papa XI. Innocenzo'nun ısrarlı girişimleri de bu süreçte yadsınamaz pay sahibidir.

"Viyana fethedilseydi ne olurdu?" sorusu bugün olduğu gibi o çağda da zihinleri meşgul etmiştir. Bozgundan Karlofça Antlaşması'na uzanan dönemde askerî ve diplomatik gelişmeler hakkında yapılan polemiklerin merkezinde bu soru yatıyordu. Bu polemiklerin bir özetini veren anonim bir eser[2] Osmanlıların hezimete uğramasıyla Fransa ile Osmanlı arasında sıkışıp kalmış Habsburg Hanedanı'nın yok olmaktan kurtulduğunu saptar. Dahası, Venedik, Papalık ve genel olarak İtalya coğrafyası da artık Osmanlı tehdidinden azade olmuşlardı. Anonim İtalyanca vekayinameye göre tüm Avrupa'yı Müslümanların kölesi olmaktan kurtaran Sobieski'den başkası değildi. Pekiyi, ya Osmanlılar Viyana'yı alsalardı Avrupa devletlerinin tutumu ne olurdu? Görüşler muhteliftir. Bir kere ilk safhada Komaran, Yanıkkale, Pojon tarafları ile İstirya, Karintiya ve Aşağı Avusturya Viyana'nın mütemmim cüzleri olarak Osmanlı arazisine katılırlardı. İtalya ise kolay hedef olurdu, çünkü Sicilya ve Napoli tarafları haricinde yarımadada güçlü kaleler bulunmuyordu. Her iki coğrafyada da birkaç kuşak içerisinde diğer Osmanlı fütuhatında görüldüğü üzere ahali arasında din değiştirme süreci başlardı. Sadece 27 sene Osmanlı hükümranlığında kalan Kamaniçe'de (Podolya) köylüler arasında Müslümanlaşma başladığına göre bu polemik haksız değildir.[3]

---

2 *The Present State*, 20-69.

3 Cacavelas, 129; Kołodziejczyk, *Ottoman Survey Register of Podolia*, 37. Podolya Eyaleti'nde Osmanlı hakimiyeti 27 senenin 19 senesinde kale ve civarıyla sınırlı kalmıştır.

Alman coğrafyasına bakacak olursak, günümüzdeki medya analistlerini andıran polemikçilerin bir kısmı Osmanlılarla sınırdaş olan Protestan ülkelerin - mesela Saksonya - yeni komşularıyla Katoliklere karşı işbirliği yapmaktan çekinmeyeceklerini savlamaktaydılar. Hatta belki de Erdel gibi özerklik şartıyla Osmanlı egemenliğini kabul ederlerdi. Kimileri XIV. Louis'nin Osmanlılarla anlaşıp imparator olacağını ve iki devletin Almanya'yı aralarına paylaşacaklarını düşünüyordu. Gelgelelim Kantemir'in analizi (Kara Mustafa'nın Almanya sultanlığı hayali) ve Dalérac'ın esirken Osmanlı ricalinden duydukları hatırlanacak olursa Kara Mustafa Paşa'nın Almanya'yı Güneş Kral ile paylaşmak istemeyeceğini hükmedebiliriz (bkz. 2. Bölüm). Aslında çoğu polemikçi de benzer şekilde düşünmekteydiler. Onlara göre XIV. Louis, Habsburg Hanedanı'nın sonlanması üzerine kendini imparator seçtirip Osmanlıların karşısına dikilmeyi tasarlardı. Nitekim hatırlanacağı üzere Güneş Kral'ın imparatorluk hayaliyle yanıp tutuştuğu dedikoduları hiç eksik olmuyordu (bkz. 1. Bölüm). Olası bir Osmanlı-Fransa savaşında Almanya'nın muharebe alanına döneceği kesin olduğuna göre güçlü istihkâmların bulunmadığı Viyana-Ren arasındaki Alman prensler iki taraftan birini seçmek zorunda kalacaklardı. Şayet nefret ettikleri Fransa'ya karşı ehven-i şer olarak Osmanlılarla ittifakı seçerlerse sultanın orduları verimli Alman coğrafyasında iaşe sorunu yaşamadan Ren'e rahatça ulaşırlardı. Fransa savaşı kaybeder veya muharebeye girmekten çekinip bu bölgeleri savunmazsa nehrin her iki yakasını da işgal etmek Osmanlılar için pek kolay olurdu. Ren'den Paris'e dek güçlü istihkamlar bulunmadığına göre XIV. Louis savunmasını Paris civarında kurmak zorunda kalırdı. Üstelik Protestan Felemenk diyarı çekici kapitülasyonların da yardımıyla olası savaşta Katolik Fransa'nın karşısında yer alırdı. Muhtemelen İngiltere hasmı Fransa'nın ezilmesini zevkle izlerken İspanya elinden geldiğince Fransa'ya yardım ederdi.

Viyana Kuşatması'nın İngiltere'de iç siyaset malzemesi olarak kullanılması kayda değerdir. O sıralar ülke tahtın varisi York Dükü James'in Katolik bir hanımla evlenmesinin (1673) doğurduğu veraset buhranıyla çalkalanıyordu. Tahnta çıkarsa onun Katolik XIV. Louis'nin yolundan gidip mutlakiyetçiliğe heves etmesinden korkan

Whigler, 1679'da meclisten Anglikan olmayanların tahta geçmesini yasaklayan bir kanun geçirdiler. Rakipleri Toriler ise veraset mevzusunda son sözü Kral II. Charles'a bırakma taraftarıydılar. Kralın bu yasaya kızıp 1681'de parlemantoyu dağıtması üzerine çıkan polemikte taraflar birbirlerini kuşatmanın aktörleriyle benzeştirdiler. Yasayı savunanlar Tökeli'nin davasına sempati besleyip Katolikliğin kalesi Viyana'nın kuşatılmasına sevinirken, hasım Toriler bu 'Tökelistleri' Protestan Muhammediler olarak kınamaktaydılar. İmparatorluk Almanı ve Osmanlı Almanı polemiğinden dolayı Niyazi Mısrî'nin sürgüne gönderildiği bir zamanda (bkz. 1. Bölüm) bazı Avrupa ülkelerinde gazetelerin kuşatma detaylarını aktarabildikleri ve tüm Avrupa'yı esir alan bir polemik fırtınası yaratabildikleri göze çarpmaktadır. Polemikçilerin çizdiği din temelli çatışma tablosu Evliya Çelebi'nin muhayyel Avrupa seyahatini/gazasını andırıyor. Bu durumda *Seyahatname*'nin ilgili kısımlarını aynı edebi polemik türünün bir parçası olarak görmek ve Osmanlının Avrupa fütuhatına dair bir strateji belgesi olarak okumak mümkün durmaktadır.[4]

Modern tarihçiler de bu polemikler hakkında görüş bildirme ihtiyacı duymuşlardır. İncelememizde sıklıkla başvurduğumuz Barker, 1960'larda yazarken Osmanlıların Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramadığı kanısından hareketle Viyana düşse bile fethin kalıcı olmayacağını varsayıyordu. Ona göre 12 Eylül'de kurtulan şey iddia edildiği gibi Batı medeniyeti değil İmparator Leopold idi. Kentin düşmesi durumunda muhtemelen tahtını XIV. Louis'ye kaptıracaktı ve Alman prenslerinin zoraki destek vereceği Fransa, Osmanlılar sayesinde hiç değilse bir süreliğine Avrupa'nın oyun kurucusu konumuna kavuşacaktı. Daha kuşatmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun artık eski gücünde olmadığı, gerileme emarelerinin belirdiği yönünde popüler ve resmi görüşler mevcuttu. Bu görüşler Türk tarihçileri de etkilemiştir. Yenilginin yüz yıllık sosyoekonomik ve siyasi kargaşanın tabii sonucu olup Osmanlıların bilhassa bilim ve teknolojide geri kaldığını ispatladığı hakkındaki görüşler yaygındır.

4 Ingram; Humberto, 30-59; Haffemayer (kuşatma haberleri hk.); Evliya, VI/193-226.

Buna göre Osmanlıların o devirde Viyana'ya yürümeleri etkileyici olsa bile bunu mümkün kılan Köprülüler Devri'ndeki toparlanma kadar Habsburgların içinde bulunduğu zor şartlardı. Kuşatmanın başarısızlığı ise Türkiye'den ziyade Avusturya tarihi için önemli bir gelişme olarak telakki edilmeliydi. Bununla beraber kentin alınması durumunda Ortaylı civardaki köylülerin direniş göstermeyeceğini ve Osmanlıların toplumsal-ekonomik ve kültürel değişimler geçireceğini not düşmüştür.[5]

Günümüzde "ya fethedilseydi" konulu tartışmalar Avrupa'da yükselen İslamofobi, Türkiye'de ise yeni Osmanlıcılık dalgası ile ilişkilidir. 22 Temmuz 2011 günü Oslo'nun merkezinde sekiz kişinin ölümüyle sonuçlanan bir bomba patladığında ve devamında polis üniformalı bir adam kentteki Utøya Adası'nda Norveç İşçi Partisi'nin yaz kampına katılan 69 kişiyi otomatik tüfekle öldürdüğünde el-Kaide şüphesi doğmuştu. Cani Anders Behring Breivik adlı aşırı sağcı bir Norveçli çıkınca herkes çok şaşırmıştı. Ne acıdır ki cani sosyal medya takipçilerine gönderdiği "2083 Avrupa Bağımsızlık Bildirgesi" başlıklı safsatada Viyana'da Batı uygarlığını kurtaranları örnek aldığını ilan ediyordu. Avrupa'da hâkim olan kültürel çeşitliliği teşvik politikalarından Marksistleri sorumlu tutan cani, Viyana'nın 400. yıldönümünde üçüncü Cihad dalgası dediği Müslüman göçünün (ikinci dalga Viyana Kuşatması oluyor) yenilgiye uğrayacağını ve böylece Müslümanların Avrupa'da asla nüfus çoğunluğunu ele geçiremeyeceklerini müjdeliyordu.[6] Türkiye'de her iki Viyana Kuşatması'yla ilgili olarak sosyal ağlar ve medya tarandığında hâkim hamasetçi söylemin mevcut İslamofobiyi besleyecek mahiyette olması eleştiriyi hak ediyor. İslamofobiden en çok yakınanların Viyana konusunda en bağırtkan kesimi oluşturması zıtlıkların birbirlerinden beslendiğini ispatlamaktadır.

Neyse ki hem Avrupa'da hem de Türkiye'de farklı düşünenler de vardır. Viyana'da yaşananların bir medeniyetler çatışması olmadığı, her iki kesimde de Müslüman ve Hristiyanların bulunduğu, mücade-

5 Barker, 372-76; Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatması'nın", 3-4; "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu", 9-11; Özcan, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri", 232.

6 Herbjørnsrud.

lenin ideolojik ve jeostratejik arka planı olup dinin ancak bir retorik değer ifade ettiği akl-ı selim tarafından vurgulanmaktadır ki biz de bu incelemede aynı yoldan gittik. Avusturya sağının Türk karşıtlığını simgelemek için yıllardır kullandığı fes sembolü günümüzde artık ırkçı politikaları protesto etmek için her Perşembe toplanan Viyanalı göstericiler tarafından giyiliyor. Tarihçi Buliet'ın I. Viyana Kuşatması başarılı olsaydı ne olurdu konulu ilham verici bir spekülasyonu vardır. Şarl Marten'in Puvatya Muharebesi'ni kaybetmesi takdirinde Müslümanların İberya'dan sonra tüm Avrupa'yı fethedeceklerini savlayan ve, "Oxford'da sünnetli gençler günümüzde Kur'an tefsiri okurdu." diyen meşhur Roma tarihçisi Edward Gibbon'a nazire yapan Buliet, Oxford'da İslami Araştırmalar Merkezi'nin 1990'larda barış yoluyla kurulduğunu belirtir. Muhtemelen 1529'da Viyana alınsaydı zamanla Almanya'da Almanca konuşan kayda değer bir Müslüman nüfus ortaya çıkardı. Viyana, tıpkı İstanbul gibi kozmopolit bir kente dönüşür ve doğu-batı Avrupa arasındaki kültürel kopukluğu gidermesi beklenirdi. 1683'ten sonra Osmanlıların Orta Avrupa'dan çekilmeleri herhalde ertelenir veya hiç olmazdı. Öyleyse, Avrupa fikriyatı 18. yüzyılda oryantal Osmanlı/Türk/Müslüman kategorisini icat edemezdi. Kısacası Osmanlıların temsil ettiği Müslüman kimliği Avrupa'nın doğal bir parçası olur ve Avrupa fikriyatında Osmanlı işgalci barbar olmaktan çıkıp normalleşirdi. Haçlılar devrinden itibaren Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında pek çok ittifak kurulduğu bilindiğine göre hayalî duran bu görüşlerin de bir geçerliliği vardır. Sonuçta 1630'larda bir gün gelip Protestan ve Katoliklerin barış içerisinde yaşayacakları söylenseydi kimse inanmazdı.[7]

Son tahlilde "Viyana fethedilseydi Osmanlılar açısından bir şey değişmezdi veya fetih kalıcı olmazdı" gibi görüşlere temkinli yaklaşmak ve "ya fethedilseydi" konulu spekülasyonlara soğukkanlı bakmaz zorundayız. Kuşatmanın yaşandığı devirde kişinin korkuya gark olması veya korku salması bireyin kendinden kaynaklanan bir eylem gibi düşünülmüyordu. Yani, korku bireyin durum karşısında gösterdiği duygusal tepkimeden ziyade korkunun şahsında tecelli

7 Kirbis.

ettiği edilgen bir varlıktı. İlahi planda kişi iyi ve kötü arasındaki ezeli rekabetin arenası idi ve Allah kötüyü temsil edenin yüreğine korku salıp gözlerini kör ederek ilahi adaletini tahakkuk ettirirdi. O azametli ordunun bu kadar kolay yenilmesini her iki tarafın müellifleri de böyle açıkladılar. Kelimelerle tarif edilemez buldukları olayları ayrıntılarıyla anlatmak yerine onlardan gazabullahın nasıl tecelli ettiğini sergileyen bir örneklem oluşturup okurlarını ders çıkarmaya davet ettiler. Zira iyiyi temsil ettikleri için Allah korkusundan başka bir korku tanımama iddiasıyla ahlakçı bir tutum takınmışlardı. Günümüzün gazabullahını küresel korku politikaları olarak görüyorum ve "ya fethedilseydi" konulu spekülasyonlarda bu korkuları azdıran Kızılelma ile İslamofobi arasına sıkışmış söylemler yerine bizi korkulardan azat eden kucaklayıcı bir tavır takınmak gerektiğini düşünüyorum.[8]

8 Bähr, 269-72, 278.

KAYNAKÇA

BASILMAMIŞ ANA KAYNAKLAR

Behçetî Seyyid İbrahim Efendi, "Tarih-i Sülale-i Köprülü", haz. Mehmet Fatih Gökçek, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Esirî Hasan Efendi, "Mi'yarü'd-Düvel ve Misbarü'l Milel", haz. Göker İnan, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.

Hüseyin Behçetî, *Miracü'z-Zafer*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, 12368.

Mecmua, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, 1608.

Mehmed Giray, "Tarih-i Mehmed Giray", haz. Uğur Demir, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

Mühürdar Hasan Ağa, "Cevahirü't-Tevarih", haz. Abubekir Sıddık Yücel, Doktora tezi, Kayseri Erciyes Üniversitesi, 1996.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, Doktora tezi, Marmara Universitesi, 2012.

Subhî, *Manzum Tarih*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab Koleksiyonu 1199, varak nr. 36b-46b.

Şeyhî İbrahim Efendi (Ösek'li), *Zeyl-i Vakıaname*, Ankara İl Halk Kütüphanesi, 06Hk608.

Teşrifatçıbaşı, "Vekayiname. Vekayi-ı Beç", haz. Mehtap Yılmaz, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.

BASILI ANA KAYNAKLAR

A Description of Vienna, in its Ancient and Present State; With an exact and compleat Account of the SIEGE thereof: Began by the Ottoman Emperour on the 16th. of July, 1683. and Continued until the _____ of September following; at which time the Siege was Raisd, and a Total Defeat given to the Turkish Army, by the Christians, Londra, 1683.

A Letter from an English Nobleman, a Voluntier in the Imperial Army, to his Father at LONDON, 5 Ekim 1683 (Lord Lansdowne?).

A Letter from an Eminent Merchant in CONSTANTINOPLE, To a FRIEND in LONDON: Giving an exact Relation of the Great and Glorious Cavalcade of *Sultan Mahomet* the fourth, present Emperour of the *Turks*, as he Marched out of *Constantinople*, for the Invasion of Christendome, and the Siege of *VIENNA*, 10 Ekim 1682.

A True and Particular RELATION OF THE VICTORY Obtained by the Christian Armies against the Turks, At *Barkan*, the Ninth of *October*, 1683.

Anonim (Lacy?), *The Present State of the German and Turkish Empires, and Remarks thereupon: as also some peculier reflections on the interest of the Christian Princes, Together with Memoirs of the Siege of Vienna, bu an Eminent Officer in that City*...Londra, 1684

Benaglia, Giovanni, *Relatione del viaggio fatto à Constantinopli, e ritorni in Germania*, Bologna, 1684.

Cacavelas, Jeremias, *The Siege of Vienna by the Turks in 1683. Translated into Greek from an Italian work published anonymously in the year of the siege* (edited with English translation by F. H. Marshall), Cambridge University Press, 1925.

Count Taaffe's letters from the imperial camp to his brother the Earl of Carlingford here in London giving an account of the most considerable actions, both before, and at, the raising of the siege at Vienna, together with several remarkable passages afterward, in the victorious campagne against the Turks in Hungary: with an addition of two other letters from a young English nobleman, a voluntier in the imperial army (24 Temmuz, 17 Ağustos, 25 Ağustos, 12 Eylül, 22 Eylül, 10 Ekim)

Dalérac [Dalairac], François-Paulin, *Polish Manuscripts: or the Secret History of Reign of John Sobieski*..., Londra, 1700 [Fransızca aslından çeviri].

De la Croix, Édouard, [Sieur le Croy], *An Account of the Turks Wars with Poland, Muscovy, and Hungary*..., Londra, 1711 (1689'da basılan Fransızca aslından çeviri).

--------, *Mémoires du Sieur de la Croix, cy-devant secretaire de l'ambassade de Constantinople*, Paris, 1684.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât. Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)* yay. haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Derviş Abdullah, *Risale-i Teberdariye fi Ahval-i Darüssaade*, yay. haz. Pınar Saka, İnkılap, İstanbul, 2011.

Dupont, Philippe, *Mémoires pou servir a l'histoire de la vie et des actions de Jean Sobieski III. Du Nom Roi de Pologne*, Varşova, 1885.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996-2007.

Gordon, Patrick, *Diary of General Patrich Gordon of Auchleuchries, 1635-1699*, 3 cilt, haz. Dmitri Fedosov, Aberdeen, 2012.

İsazade Tarihi (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmazer, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1996.

Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü*, 2 cilt, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998 (çev. Özdemir Çobanoğlu).

Kretschmayr, Heinrich, *Viyana Kapısında Türkler. 1683 Yılına Ait Görüşler ve Raporlar*, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2018 (çev. Lara Nişel).

Kunitz, Georg Christoph von, *Diarium Welches Der am Türckischen Hoff*..., Viyana, 1684.

Martelli, Claudii Angeli,. *Relatio captive-redempti, das ist warhaft: und eigentliche Beschreibung Der Anno 1683*..., Viyana, 1689.

Mavrokordato, İskerletzade (Divan-ı Hümayun Tercümanı), "Historiai Alexandrou Mavrokordatou", haz. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Romanilor*, c. XIII, 1909 içinde s. 3-43.

Mete, Nevin "Tarih-i Belgrad", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2020), 504-527.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât I-IV. İndeksli Tıpkıbasım*, haz. Yılmaz Kurt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

Târih-i Râşid ve Zeyli, 3 cilt, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013.

Rycaut, Paul, *The History of the Turks Beginning with the year 1679*..., Londra, 1700.

---------, *The* history of the Turkish empire *from the year 1623 to the year 1677 containing the reigns of the three last emperours, viz...*, Londra, 1680.

Skippon, Philip, "An account of a journey made through part of the Low Countries, Germany, Italy and France", *A Collection of Voyages and Travels, Some Now first Printed from Original Manuscripts, Others Now first Published in English in Six Volumes*, Londra, 1746 [3. Baskı] içinde, 373-751.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayi'u'l-fuzala*, 4. Cilt, (haz. Ramazan Ekici), Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2018.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, [1338], s. 305-306.

Valcaren, John Peter, *A Relation or Diary of the Siege of Vienna*, Londra, 1684.

İKİNCİL KAYNAKLAR

100 X Vienna. Highlights from the Wien Museum Karlsplatz, Wien Museum, 2012.

Abou-El-Haj, Rıfa'at A. "Ottoman Diplomacy At Karlowitz", *Journal of the American Oriental Society* 87:4 (1967): 498-512.

--------, *Modern Devletin Doğası. 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, İmge Kitabevi, İstanbul, 2018.

Ackerl, Isabella, *Avrupalı Gözüyle 1683 Viyana Kuşatması. Türkler Tarafından Kuşatıldı. Hristiyanlar Tarafından Kurtarıldı*, Alp Yayınevi, Ankara, 2007.

Ágoston, Gábor, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi* (çev. Tanju Akad), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

--------, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, (çev. Fatih Çalışır), Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.

--------, "15. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Topçuluğu ve Avrupa Askeri Teknolojisi", *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, (haz. ve çev. Kahraman Şakul), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017 içinde 115-147.

--------, "Savunmanın Maddi Külfeti: 16. ve 17. Asırlarda Macar Serhaddindeki Osmanlı Kale Zincirinin Mali Yükü", *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*, (haz ve çev. Kahraman Şakul), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 225-265.

Ahmed Refik [Altınay], *Felaket Seneleri (1683-1699)*, (haz. Yücel Demirel ve Ziver Öktem), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

--------, *Köprülüler; Köprülü Mehmed Paşa – Hayat ve Tebayi'i...*, Kitabhane-i 'Askeri – İbrahim Hilmi, İstanbul, [1331].

--------, *Köprülüler; Köprülü-zade Ahmed Paşa – Hayat ve Tebayi'i...*, Kitabhane-i 'Askeri – İbrahim Hilmi, İstanbul, [1331].

Aksan,Virginia H., *Ahmed Resmi Efendi (1700-1783). Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Akün, Ömer Faruk, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi ile İlgili bir Konuşma Zabtı", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası* XIX (1980), s. 7-64.

Allsen, Thomas, "The Circulation of Military Technology in the Mongolian Empire", *Warfare in Inner Asian History* (500-1800) (haz., Nicola di Cosmo), Brill, Leiden, 2002, s. 265-293.

Alperen, Altan, "Viyana Kuşatmalarında Almanya'ya Esir Düşen Türkler", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 7:20 (2018):623-49.

Anderson, Roger C., *Naval Wars in the Levant*, 1559-1853, Liverpool University Press, 1952.

Andrews, Kevin, *Castles of the Morea*, Princeton University Press, 1953.

Arık, Sabire, "Polonya Kralı III. Jan Sobiesky ve Hükümranlığında Osmanlı-Lehistan İlişkileri 1674-1696", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.

Arkayın, Aşır ve A. Rıza Bozkurt, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri III ncü Cilt 4 üncü Kısım. İkinci Viyana Kuşatmasından Nizam-ı Cedidin Teşkiline Kadar Olan Devre (1683-1793)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1982.

Atalar, Mümin, "Viyana Mağlubiyetimizden Sonra Leh Ordusu", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, haz. Zeki Dilek vd. içinde, s. 195-206 [çevrimyazı: Rıdvan Nâfız, *Hayat* (Ankara) dergisi "Tarihî Tedkikler" köşesinde yayınlanan yazı dizisi: I: 22 (28 Nisan 1927), s. 9, I: 23 (5 Mayıs 1927), s. 17 ve I:24 (12 Mayıs 1927), s. 17].

Atasoy, Nurhan, "Hırka-i Saadet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 17, 374-77.

Aydın, Yusuf A., *Sultanın Kalyonları. Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

Aydüz, Salim, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006.

Baer, Mark, *Honored by the Glory of Islam: Conversion and Conquest in Ottoman Europe*, Oxford University Press, 2008.

Bähr, Andreas, "Remembering Fear. The fears of Violence and the Violence of Fear in Seventeeenth-Century War Memories, *Memory before Modernity in Early Modern Europe*, (haz. Erika Kuijpers et al), Leiden, Brill, 2013, 269- 282.

Barker, Thomas M., *Double Eagle and Crescent. Vienna's Second Turkish Siege and its Historical Setting*, State University of New York Press, 1967.

--------, "New Perspectives on the Historical Significance of the 'Year of the Turk'", *Austrian Yearly Book* 19:1 (1983): 3-15.

Bayram, Sadi, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana Bozgununda Viyana'da Bıraktığı Silsile-name", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu*, haz. Zeki Dilek vd., Merzifon Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, içinde, s. 399-414.

Beydilli, Kemal, "Viyana", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 17, 113-19.

--------, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri* 8 (1999), s. 25-64 [*İlmi Araştırmalar*].

Bilkan, Ali Fuat, "İki Sulhiyye Işığında Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi", *Türkler*, c. 12, s. 598-605.

--------, *Fakihlerle Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızadeliler ve Sivasiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Black, Jeremy, *War and the World: Military Power and Faith of Continents, 1450-2000*, Yale University Press, 1998.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

Börekçi, Günhan, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire during the Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and the Problem of Origins", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 59(4) (2006): 407-438.

Bulliet, Richard W., "The Other Siege of Vienna and the Ottoman Threat: An Essay in Counter-Factual History", *Reorient* 1.1 (2015): 11-22.

Cosmo, Nicola di, "Did Guns Matter? Firearms and the Qing Formation", *The Qing Formation in World-Historical Time* (yay. Lynn A. Struve), Harvard University Press, 2004, s. 121-166.

Coşan, Leyla ve Stephan Theilig, *Esaretten Vaftize. 16. Ve 18. Yüzyıllarda Almanya'da Türk Savaş Esirleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2018.

Coyer, M. L'Abbé, *The History of John Sobieski. King of Poland* (Fransızca aslından çeviri), Londra, 1762.

Çabuk, Vahid, *Osmanlı'da Bir sadrazam Ailesi Köprülüler*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015.

Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "XVII. Yüzyıl Macar Millet Anlayışının İdeolojik İçeriği Açısından Bir Örnek: Kuruz Hareketi ve Askeri Potansiyeli", *Karadeniz Araştırmaları* 28 (2011), s. 67-84.

-------, "İmre Thököly Gözüyle Osmanlı İmparatorluğu'nun 1694 Petrovaradin Kuşatması", *Akademik Bakış* 3:6 (2010), s. 123-176.

-------, "İmre Thököly'nin Katibi Yanoş Komáromi'nin Günlüklerinde Osmanlılar", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 20:1 (2016), s. 171-201.

Çavuşoğlu, Semiramis, "Kadızadeliler", *TDV İslam Ansiklopedisi* c. 24, 100-102.

Çolak, Songül ve Metin Aydar, "Savaş ve Propaganda: 1683 Viyana Kuşatması Üzerine Bir Değerlendirme", *Belleten* 84/301 (2020): 1045-1096.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 3. Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947

Dávid, Gezá, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Dönemi Hakkında Yeni ve Az Bilinen Kaynaklar", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, s. 75-91.

Dilek, Zeki, "İlk ve Ora Öğretim Ders Kitaplarında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve II. Viyana Kuşatması", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, s. 451-61.

Doğru, Halime, *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı: IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Duffy, Christopher, *Siege Warfare*, 2. c.: "The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great,1660-1789", Routledge and Kegan Paul, Londra, 1985.

Emecen, Feridun M., "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar", a. mlf. *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011 içinde, s. 37-61.

--------, "Ateşli Silahlar Çağı: Askeri Dönüşüm ve Osmanlı Ordusu", a. mlf., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, 27-71.

--------, ve Erhan Afyoncu, *Savaşın Sultanları I-II. Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, Bilge Yayım Habercilik, İstanbul, 2018.

Erdoğan, Meryem Kaçan, "II. Viyana Kuşatması", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

Ertaş, Mehmet Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği, 1714-1716)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2007.

Faroqhi, Suraiya, "A prisoner of war reports: The camp and household of Grans Vizier Kara Mustafa Paşa in an eyewitness account," *Another Mirror for Princes: The Public Image of the Ottoman Sultans and Its Reception*, ISIS, 2009, 189-217.

Faroqhi ed. *Cambridge History of Turkey*, c. 3, Cambridge University Press, 2006.

Fedakar, Cengiz, *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı. Kırım'a Giden Yolda Anapa Kalesi (1781-1801)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Fedosov, Dmitri, "Introduction: Colonel and Engineer versus the Sublime Porte", Gordon, *Diary of General Patrick Gordon* c. 3 içinde, s. vii-xxxviii.

Finkel Caroline, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, VWGÖ, Viyana, 1988.

Finkel, C. ve Victor Ostapchuk, "Outpost of Empire: An appraisal of Ottoman Building Registers as Sources for the Archeology and Construction History of the Black Sea Fortress of Özi", *Muqarnas* 22 (2005): 150-88.

Fletcher, James, *The History of Poland: From the Earliest Period to the Present Time*, New York, 1839.

Gemici, Nurettin, "Evliya Çelebi'ye Göre II. Viyana Muhasarasında Kırım Hanı'nın Yanlış Tutumunun Sebepleri", *Türkiyat Mecmuası* 26/1 (2016): 131-146.

Genç, Serdar, *Lale Devrinde Savaş. İran Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Gezer, Ömer, "Osmanlı Kaleleri Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 33 (2018): 131-150.

Ghobrial, J. P., *Whispers of the Cities: Information Flows in Istanbul, London and Paris in the Age of Sir William Trumbull*, Oxford University Press, 2014.

Göger, Veysel, *Osmanlı Seferlerinde Ordu, Çevre, Halk (1300-1774)*, Kitabevi, İstanbul, 2020.

--------, "16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi)", Lisansüstü tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014.

Gökbilgin, Tayyip, "Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü", *Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu* (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içinde, s. 180-210.

Gökyay, Orhan Şaik, "Kızılelma", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, 559-61.

Grant, Jonathan, "Rethinking the Ottoman "Decline": Military Technology Diffusion in the Ottoman Empire, Fifteenth to Eighteenth Centuries", *Journal of World History* 10 (1999): 179-201.

Guilmartin, John F., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century*, Cambridge University Press, 1980.

Gülsoy, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, TATAV, İstanbul, 2004.

Gürcan, Fatih, "Avrupa'da Askeri Gelişmeler ve İkinci Viyana Kuşatması", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

Haffemayer, Stéphane, "Public and Secret Networks of News: The Declaration of War of the Turks against hte Empire in 1683", *News Networks in Early Modern Europe*, haz. Joad Raymond and Noah Moxham, Brill, Leiden&Boston, 2016 içinde, s. 805-23.

Hagen, Gottfried, "The Prophet Muhammad as Model Leader – Ottoman Readings of the Treaty of al-Hudaybiyya", *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire*, haz. Marinos Sariyannis, Crete University Press, Rethymno, 2019 içinde, s. 287-311.

Hammer-Purgstall, Joseph von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 10 cilt (çev. Mümin Çevik ve Erol Kılıç), Üçdal Neşriyat Yayınları, İstanbul, 1983.

Harer, Ingeborg, "Musical Venues in Vienna, Seventeenth Century to the Present", *Performance Practice Review* 8:1 (1995): 83-92.

Hegyi, Klara, "The Ottoman Network of Fortresses in Hungary", *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, (haz.) Gezá David ve Pál Fodor, Brill, Leiden, 2000.

Herbjørnsrud, Dag, "The Real Battle of Vienna", *aeon*, 24 Temmuz 2018,
https://aeon.co/essays/the-battle-of-vienna-was-not-a-fight-between-cross-and-crescent (erişim tarihi: 6 Ocak 2021)

Herold, Rubina Möhring, *Türk Viyana*, (çev. Müjdat Kayayerli), Esra Yayınları, Konya, 1993.

Heywood, Colin J., "Kara Mustafa Pasha", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c. 4, s. 589-92.

Humberto, Garcia, *Islam and the Emglish Enlightenment*, 1670-1840, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2011.

Ingram, Anders, "The Ottoman Siege of Vienna, English BAllakds, and the Exclusion Crisis", *The Historical Journal* 57:1 (2014): 53-80.

İbrahimgil, Mehmet, "Balkanlarda Kara Mustafa Paşa'nın İzleri", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, 463-69.

İnalcık, Halil, "The Origins of the Ottoman-Russian Rivalry and the Don-Volga Canal 1569", *Les annals de l'Universite d'Ankara* 1 (1946-1947) s., 47-106.

-------, "1683 Viyana Seferi", *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1441-1700* (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 219-21.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar: Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004.

-------, "II. Viyana Seferi'nde Edirne'den Viyana'ya Kadar Menziller ve Yapılan Masraflar", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, 171-82.

İşcen, Yetkin, "Kesik Başın Sırrı 10 Yıldır Açıklığa Kavuşmadı...Mahkeme Kararıyla Türk...", *Çanakkale 1915* issue: 18 (Aralık 2013), s. 30-37.

Jones, David, *A Compleat history of Europe, or, A view of the affairs thereof, çivil and military from the beginning of the Treaty Nimeguen, 1676, to the conclusion of the peace with the Turks*, Londra,1699.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* c. 4 (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

Karacan, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sabit. Divan*¸ Sivas, 1991.

Karl, Barbara, "Silk and Propaganda – Two Ottoman Silk Flags and the Relief of Vienna, 1683", *Textile History* 45:2 (2014): 192-215.

Kármán, Gábor ed., *Tributaries and Peripheries of the Ottoman Empire*, Brill, Leiden, 2020.
Kelenik, Jozsef, "The Military Revolution in Hungary", *Ottomans, Hungarians and Habsburgs*, s. 118-159.
Kirbis, Annika, "Disrupting Visual Legacies of the 'Eternal Enemy'", *Sharpening the Haze: Visual Essays on Imperial History and Memory*, Ubiquity Press, 2020, 59-72.
Kitabelerin Kitabı Fatih. Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri, İstanbul, 2016.
Klein, Denise, "Negotiating Power in the Crimean Khanate: Notes on Tatar Political Thought and Practice (16th-18th c.), *Political Thought and Practice in the Ottoman Empire* içinde s. 319-49.
Kolçak, Özgür, "XVIII. Yüzyıl Osmanı-Habsburg Diplomasi Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Süreci", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 22:43 (2017/2): 25-88.
-------, "'Şahinler'in Pençesinde Bir Erdel Hükümdarı: Köprülü İktidarı ve II. György Rakóczi", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23 (2013): 25-52.
-------, "Marsigli, Luigi Ferdinando" *TDV İslam Ansiklopedisi*, ek 2, 198-200.
Kołodziejczyk, Dariusz, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe*, Boston, 2004.
--------, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Brill, Leiden, 2000.
Kortantamer, Tunca, "Nabi'nin Osmanlı İmparatorluğu Eleştirisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2 (1984): 83-116.
Krause, Keith, *Arms and the State: Patterns of Military Production And Trade*, Cambridge University Press, 1992.
Krause, Heike and Christoph Sonnlechner, "Landscape and Fortification of Vienna after the Ottoman Siege of 1529", *The Hungarian Historical Review* 7:3 (2018): 451-76.
Kreutel, Richard F. (haz.), *Devlet-i Aliyye Teşrifatçıbaşısı Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*, (çev. Esat Mermi Erendor) Aksoy Yayınları, İstanbul, 1998.
Kunt, İ. Metin, "Naima, Köprülü and the Grand Vizierate", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi* 1 (1973): 57-64.
--------, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi* 4-5 (1976-1977): 111-16.
--------, "Review of *Honored by the Glory of Islam*", *Journal of Islamic Studies* 19 (3) 2008: 410-12.
Lee, Wayne, *Waging War. Conflict, Culture, and Innovation in World History*, Oxford University Press, 2016.
Lenman, Bruce (haz.), *Military Engineers and the Development of the Early-Modern European State*, Dundee University Press, 2013.
Lewis, Thomas V., *A Study of Naima*, New York University Press, 1972.
Lorge, Peter, *The Asian Military Revolution*, Cambridge University Press, 2008.
Lynn, John A., *Giant of the Grand Siècle: The French Army, 1610-1715*, Cambridge University Press, 1997.
Magosci, Paul Robert, *A History of Ukraine*, University of Washington Press, 1996.
Malden, Henry Elliot, *Vienna 1683. The History and Consequences of the Defeat of the Turks before Vienna, September 12, 1683, by John Sobieski, King of Poland, and Charles Leopold, Duke of Lorraine*, Londra, 1883, Türkçe çeviri: *Viyana 1683*, (çev. Uygar Kahraman) Adapa, Ankara, 2005).
Mehmed Arif, "İkinci Viyana Seferi" *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* III/16, 994-1016 ve III/17, 1071-1075,
Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, c. IV [1315].
Molnár, Miklós, *A Concise History of Hungary*, Cambridge University, 2001 (Macarca aslından çev. Anna Magyar).
Murphey, Rhoads, *Ottoman Warfare, 1500-1700*, UCL Press, Londra, 1999.

--------, "The Functioning of the Ottoman Army Under Murad IV, 1623-1639/1032-1049", Doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 1979.
Nicolle, David, *Ottoman Fortifications, 1300-1710*, Osprey, Oxford, 2010.
Ocak, Ahmet Yaşar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Hareketlerine Bir Bakış: Kadızadeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları* XVII-XXI/1-2 (1979-1983): 208-225.
Ochsner, Christian ve Felix Rösel, "Activated History- The Case of the Turkish Sieges of Vienna", CESifo working Paper, No. 6586, center for Economic Studies and Ifo Institute (CESifo), Münih, 2017, http://hdl.handle.net/10419/171050 (erişim tarihi: 6 Ocak 2021).
Olnon, Merlijn, "'A Most Agreeable and Pelasant Creature?' Merzifonlu Kara Mustafa Paşa in the Correspondence of Justinus Colyer (1668-1682)" *Oriente Moderno*, Nuova serie 22 (83):3 (2003): 649-69.
Orcan, Gülin, "Macaristan Prensi İmre Thököli" Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
Ortaylı, İlber, "İkinci Viyana Kuşatması'nın İktisadi Sonuçları Üzerine", a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim: Makaleler I*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 4-8.
--------, "17. Yüzyıl Sonlarında Orta Anadolu ve Vilayetlerinin Toplumsal-Ekonomik Durumu Üzerine", a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğu'nda*, 9-14.
Ostapchuk, Victor, "Cossack Ukraine In and Out of Ottoman Orbit, 1648-1681", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, haz. Gábor Kármán and Lovro Kunčević, Brill, Leiden, 2013, içinde, s. 123-55.
Ostwald, Jamel, *Vauban Under Siege: Engineering Efficiency and Martial Vigor in the War of the Spanish Succession*, Brill, Leiden, 2007.
Özcan, Abdülkadir, "İbrahim Paşa, Kara", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 329-30.
--------, "Viyana Bozgununun Maddi ve Manevi Sebepleri Dönemin Kısa Panoraması", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, s. 229-41.
--------, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s. 246-49.
--------, "Süleyman Paşa, Sarı" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek 2. Cilt, 535-38.
--------, "Siyavuş Paşa", *Üsküdar'lı Meşhurlar Ansiklopedisi*, 2012, 343-44.
Öztelli, Cahit, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.
Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 1, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983.
Pakalın, "Sancak-ı Şerif" ve "Sancak", *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c 3, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1983, s. 113-18.
Pamuk, Şevket, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2004.
Parker, Geoffrey, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West 1500-1800*, Cambridge University Press, 1999 (gözden geçirilmiş baskı).
--------, "The artillery fortress as an engine of European overseas expansion, 1480-1750", *City Walls: The Urban Enceinte in Global Perspective* (haz. J. D. Tracy), Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 386-419.
Parmaksızoğlu, İsmet, "Onyedinci Yüzyıl Rumeli Olayları ile İlgili Özel Tarihler ve Osekli İbrahim Efendinin Tarihçesi", *VII. Türk Tarih Kongresi*, II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981 s. 1073-1094.
Pazarbaşı, Erdoğan, "Araisu'l-Kur'an'da Türkler", *Bilimname* X (2006/1): 13-31.
Pepper, Simon, "Ottoman military architecture in the early gunpowder era: A Reassessment", *City Walls*, 283-316.
Rahimguliyev, Bayram, "Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler", Yüksek Lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.
Reindl-Kiel, Hedda, "The Must-Haves of a Grand Vizier. Merzifonlu Kara Mustafa Pasha's Luxury Assets", *Sonderdruck aus: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, haz. Michael Jursa vd., Viyana, 2016, s. 179-221.
Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, haz. Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

Salih, Eyüp, "Balkanların Sırbistan Bölgesindeki İslam ve İslami Eserlerin Akibeti", haz. Abdullah Taha İmamoğlu vd., Balkanlar ve İslam –Balkanlarda İslam Dini ve Kültüre Hayat- c. II, Ensar, İstanbul, 2020, s. 141-58.

Salvandy, Narcisse-Achille, *Histoire de Pologne avant et sous le roi Jean Sobieski*, 2 cilt, Paris, 1855.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Cihannüma ve Ebu Bekir b. Behram ed-Dımeşki, İbrahim Müteferrika", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991 içinde, s. 122-142.

Sariyannis, Marinos, "The Kadızadeli Movement as a Social and Political Phenomenon: The Rise of a 'Mercantile Ethic'?", *Political Initiatives "From the Bottom Up" in the Ottoman Empire*, haz. Antonis Anastasopoulos, Crete University Press, Rethymno, 2012, s. 263-89.

Schimmer, Karl August, *The Sieges of Vienna by the Turks*, Londra, 1879 (çev. Ellesmere Kontu (*Earl*) tarafından Almanca aslından [*Wiens Belagerungen durch die Tuerken*, Viyana, 1845] muhtasar çevrilmiştir).

Soysal, Abdullah, "Murad Giray Han", *Emel Dergisi* 35 (1966): 17
https://web.archive.org/web/20070928020914/http://www.vatankirim.net/Emel/Emel035/Emel035_m04.htm [erişim tarihi: 10 Ocak 2021].

Stoye, John, *The Sieg of Vienna*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1966.

Subtelny, Orest, *Ukraine: A History*, University of Toronto Press, 2009.

Szalontay, Tibor, "The Art of War During the Ottoman-Habsburg Long War (1593-1606) According to Narrative Source", Doktora tezi, Toronto Üniversitesi, 2004.

Şakul, Kahraman, Nizam-ı Cedid Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme", *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi* 19 (2005/2): 117-50.

-------, "Osmanlı Askeri Tarihi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1/ 2 (2003): 529-571.

-------, "Military Engineering in the Ottoman Empire," in *Military Engineers and the Development of the Early-Modern European State*, (haz. Bruce P. Lenman), Dundee University Press, 2013, 179-201.

Şapolyo, Enver Behnan, "Atatürk ve Kara Mustafa Paşa", *Önasya*, I/2 (sayfa nr. yok).

Şen, Yasin, "Klasik Türk Şiirinde Kızılelma", *Journal of Turkish Language and Literature*, 3:4 (2017): 197-218.

Şimşirgil, Ahmet, *Slovakya'da Osmanlılar: Türk Uyvar 1663-1685*, Bayla Yayınları, İstanbul, 2015.

Şişman, Cengiz, *The Burden of Silence: Sabbatei Sevi and the Evolution of the Ottoman-Turkish Dönmes*, Oxford University Press, 2017.

Taşan, N. Berin, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Mezarı ve Viyana Müzesindeki Kafatası", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, s. 287-99.

Teply, Karl, "Ewlia Çelebi in Wien", *Der Islam* 52/I, 125-131.

Terzioğlu, Derin, "Sufi and Dissent: Niyazi Misri (1618-1694)", Doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1999.

Tezcan, Baki, *The Second Ottoman Empire. Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge University Press, 2010.

Tezcan, Semih, "Kızılelma Viyana, bir ümidin sönüşü", *Cahiers balkaniques [En ligne]*, 41, 2013.

Tolkien, J. R., *Yüzüklerin Efendisi*, (çev. Çiğdem Erkal İpek ve Bülent Somay [şiir çeviri]), Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

Tomenendal, Mag. Kerstin, "Merzifonlu'nun Avusturya'daki Bir Başka Emaneti?", *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde, 275-86.

Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında Yüz Proje (1281-1913)*, (çev. Pulat Tacar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

"Turkish Mother of God", *Enzyklopädie des Islam*, http://www.eslam.de/begriffe/t/tuerken-muttergottes.htm (erişim tarihi: 6 Ocak 2021)

Ünal, Tahsin, *İkinci Viyana Muhasarası (Mağlubiyetimizin Gizli Sebepleri)*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954.

Üstün, Cevat, *1683 Viyana Seferi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1941 [tıpkıbasım: 2010].

Velimirovic, Boris ve Helga Velimirovic, "Plague in Vienna", *Reviews of Infectious Diseases* II, 5 (1989): 808-26.

Wagner, Georg, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları* II (1981): 147-166.

Wheatcroft, Andrew, *The Enemy at the Gate:Habsburgs, Ottomans and the Battle for Europe* Basic Books, New York, 2008.

Yalvar, Cihan, "Suçlamaların Gölgesinde Bir Kırım Hanı: Murad Giray Han", Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi 3:6 (2019): 1-18.

Yaycıoğlu, Ali, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, 2017.

Yener, Emir, *Dünya Savaş Tarihi. Osmanlı Askeri Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri, 1792-1918*, (ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 227-247.

Yıldız, Ramazan, "Avusturya'da Ermeni Diaspora", *Ermeni Araştırmaları* 33-34 (2009), 153-182.

Yılmaz, Yasir, "Grand-vizieral authority", *Mediterranean Historical Review*, 3:1 (2016): 21-42.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 5. Cilt (çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

GÖRSELLER KAYNAKÇASI

1. BÖLÜM

1.1 Zaporog Kazaklarının Atamanı Bohdan Himelnitski (1595-1657)
Zemlyukov, portre, 19. yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bohdan_Khmelnytsky_portrait_by_S._Zemlyukov.jpg
1.2 Eflak Beyi Şerban Kantakuzen (1640-1688)
Serban Cantacuzino – litografie publicata de Dimitrie Papazoglu
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Serban_Cantacuzino_-_litografie_publicata_de_Dimitrie_Papazoglu.jpg
1.3 Erdel Beyi Mihali Apafi
Cornelis Meysfens, gravür, 1666
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michiele_Abaffi_principe_di_Transilvania_anno_1666.jpg
1.4 Fransa Kralı XIV. Louis (1638-1715)
Hyacinthe Rigaud, tablo, 1700/1701
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Louis_XIV_of_France.jpg
1.5 Petro Doroşenko
Anonim tablo, 19. yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petro_Doroshenko_19.jpg
1.6 Kutsal Roma İmparatoru I. Lepold (1640-1705)
Benjamin von Block, tablo, 1672
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Benjamin_von_Block_001.jpg
1.7 Köprülü Mehmed Paşa (1575-1661)
Anonim, gravür, tarihsiz
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mehmedpasha.jpg
1.8 Orta Macar Kralı Imre Tököli (1657-1705)
Anonim tablo, 17. yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thokolyi.jpg
1.9 Fazıl Ahmed Paşa (1636-1676)
Jacob Sadrart, gravür, tarihsiz
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arolsen_Klebeband_02_321.jpg
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/fwhb/klebeband2/0327
1.10 Kara Mustafa Paşa (1635-1683)

Anonim tablo, 1683 sonrası
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kara_Mustafa_Pasha.jpg
1.11 Nointel Markizi Charles François Olier
Modacı Oscar de la Renta'nın Butiği'nin (Paris) duvarında yeni keşfedilen "Markiz de Nointel Kudüs'e Girerken" adlı (1974?, Arnould de Veuz veya Jacques Carrey tablosu) tablodan aldığım kesit.
https://www.aengusart.co.uk/blog/tag/oscar+de+la+renta
1.12 Lehistan Kraliçesi Maria Kazimiera
Jan Tricius, tablo, 1670'ler
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jan_Tricius_-_Portrait_of_Maria_Casimire_(ca._1676)_-_Google_Art_Project.jpg
1.13 Lehistan-Litvanya Ortak Tacı Kralı III. Jan Sobieski (1629-1696)
Marcello Bacciarelli, tablo, 1768-1771 (Daniel Schultz, 1680 tarihli tablodan uyarlama)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:John_III_Sobieski_of_Poland.PNG
1.14 Prens Jerome Lubomirski
Anonim, tablo, 18. yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hieronim_Augustyn_Lubomirski_111.PNG
http://www.wilanow-palac.pl/galeria/1763/0/foto/0
1.15 Papa XI. Inosan (Innocenzo) (1676-1689)
Jacob Ferdinand Voet, tablo, 1670-1680
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jacob_Ferdinand_Voet_-_Portrait_of_Innocenzo_XI_Odescalchi_(cropped).jpeg
1.16- Papalık temsilcisi Francesco Buonvisi (1673-1675)
Jacques Blondeau ve Giocanni Giacomo de Rossi, gravür, 17. Yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Francesco_Buonvisi.png
1.17- Kapuçin Vaiz Peder Marco d'Aviano (1631-1699)
Anonim gravür, 1981 (Antwerp Üniversitesi Kütüphanesi)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marcus_van_Aviano_(tg-uact-167).jpg
1.18 Lothringen (Lorraine) Dükü V. Karl (1643-1690)
Anonim tablo, 1665 civarları
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Charles_05_Lorraine_1643_1690_young.jpg
1.19 Savoy Prensi Eugene Francis (1663-1736)
Jacob van Schuppen, tablo, 1718
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prinz_Eugene_of_Savoy.PNG
1.20 İlona Zrínyi (1643-1703), Imre Tököli'nin eşi. İzmit'te sürgünde ölmüştür.
Károly Jakobey, tablo, 1880'ler
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zrinyi_ilona.jpg
1.21 Kont Alberto Caprara
Jacques Blondeau ve Giocanni Giacomo de Rossi, gravür, 1683
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portret_van_Ottomaanse_graaf_Alberto_Caprara_met_bontmuts_Albertvs_comes_Caprara_anno_dom._MDCLXXXIII_(titel_op_object),_RP-P-1908-3966.jpg
1.22 Prens Georg Friedrich von Waldeck
Anonim, gravür, 17. yüzyıl
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Georg_Friedrich_von_Waldeck.gif
1.23 Stanisław Jan Jabłonowski
Jean Mariette, madalyon, tarihsiz
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:03-NI-033408002_1297342591247.jpg
1.24 IV. Mehmed (1642-1693)
Anonim tablo, 1682
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sultan_Mehmed_IV_(2).jpg

1.25 Sabetay Sevi (1626-1676)
Anonim, *Ketzer Geschichte* (1701) adlı eserden alınma gravür, *Jewish Encyclopedia* (1901)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Shabbatai3a.jpg
1.26 Aziz İstefan Tacı
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:A_Szent_Korona_el%C3%B6lr%C5%91l_2.jpg
1.27 Dmitri Kantemir (1673-1723)
Anonim tablo (Rouen Güzel Sanatlar Müzesi)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dimitrie_Cantemir_02.jpg

2. BÖLÜM

2.1 Silahdar
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7567-a3d9-e040-e00a18064a99
2.2 Tatar
http://diglib.hab.de/drucke/wt-4f-93/start.htm?image=00187
© Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel <http://diglib.hab.de/inkunabeln/14-astron/start.htm>
2.3 Teşrifatçıbaşı
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7598-a3d9-e040-e00a18064a99
2.4 Josephinische Glocke/Pulmmerin
Zeichnung von Ehrenberg çizimi (1711)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C3%9Cberf%C3%BChrung_der_josephinischen_Glocke_nach_St._Stephan_1711.jpg
2.5 Ernst Rüdiger Graf von Starhemberg (1638-1701)
Peter Schenk, tablo, tarihsiz
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ernst_R_G_v_Starhemberg.jpg
2.6 İçoğlan
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-75a9-a3d9-e040-e00a18064a99
2.7 Perchtoldsdorf katliamı
Perchtoldsdorf Kilisesi'ndeki "Türk Penceresi"
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Perchtoldsdorf_Pfarrkirche_T%C3%BCrkenfenster_01_(cropped).jpg
2.8 Halley kuyruklu yıldızı (1682)
Popular Science Monthly Volume 76 (1910)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:PSM_V76_D017_Halley_comet_in_1682.png
2.9 Emetullah Rabia Gülnuş (ö. 1715)
Anonim tablo, 19. Yüzyıl (Topkapı Sarayı Müzesi Portreler Koleksiyonu)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_Rabia_G%C3%BClnu%C5%9F.jpg
2.10 Hatice Turhan Sultan (1627-1683)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Demir_Laydi.png

3. BÖLÜM

3.1 19. yüzyıldan bir koçu örneği
Jean Brindesi, *Souvenirs de Constantinople* (1845)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Voiture_turque_(Araba)_-_Brindesi_Jean_-_1845.jpg

http://eng.travelogues.gr/collection.php?view=338
3.2 19. yüzyıldan bir tahtırevan örneği
Jean Brindesi, *Souvenirs de Constantinople* (1845)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Environs_de_Brousse_-_Brindesi_Jean_-_1845.jpg
http://eng.travelogues.gr/collection.php?view=338
3.4 Orduda kullanılan arabalar
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XXIII, s. 65
3.5 Ordugâh düzeni
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XXV, s. 81
3.7 Zemun (1608)
anonim, 1608
https://en.wikipedia.org/wiki/Zemun#/media/File:Zemun1608.JPG
3.8 Askerî Şura Başkanı Margraf Hermann von Baden (1628-1691)
Adriaen van Bloemen ve Cornelis Meyssen, gravür, 1671
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/fwhb/klebeband1/0296
3.9 Bir alay düzeni
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XXXIII, fig.2, s. 108 (uyarlandı)
3.10 Hırka-ı saadet Eğri Seferi'nde
Talikizade Subhi Çelebi, *Eğri Fetihnamesi*, 1609
https://islamansiklopedisi.org.tr/mukaddes-emanetler
3.12 Ösek Köprüsü
Anonim gravür, 17. yüzyıl (1910 baskısı)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Esz%C3%A9ki_h%C3%ADd.jpg
3.13 Bavyera Elektörü II. Maximilan Emmanuel (1662-1726)
Joseph Vivien, tablo, 1650-1700
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Joseph_Vivien_001.jpg
https://www.sammlung.pinakothek.de/en/artwork/XR4MOrpLQ1
3.16 Uyvar Kalesi
Hoefnagel, gravür, 1595 (uyarlandı)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Niev_Hvisel-1595-by_Hoefnagel.jpg
3.17 Komaran Kalesi
Komaran (uyarlandı)
https://www.hungarianottomanwars.com/kingdom-of-hungary/komarom/
(history blog by Gábor Szántai)
3.18 Yanıkkale
Hoefnagel, gravür, 1597 (uyarlandı)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rab-1594.jpg
3.20 Tatarlar esirleriyle dere yeldiriyor
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XVI, s. 49 (uyarlandı)

4. BÖLÜM

Kuşatma planları (4.1, 4.3a, 4.4a, 4.5a, 4.8, 4.11, 4.12, 4.13, 4.14, 4.15, 4.17, 4.19, 4.21, 4.23, 4.24, 4.30) Leander Anguissola, *Vienna à Turcis obsessa / & Deo Dante / A Christianis eliberata / Desription tres exacte de Vienne en Austriche* (Venice, 1686) ve Daniel Suttinger, *Vienna Gloriosa, id est preccurata & ordinate Descriptio* (Vlyana, 1703) adlı eserlerden uyarlanmıştır.
4.7 İmparatorluk sarayı önünde Burg Burcu, hendek içinde Burg Tabyası ve solunda Löbel Burcu

https://earth.google.com/web/search/St.+Stephen%27s+Cathedral,+Stephansplatz,+Vienna,+Austria/@48.20475918,16.36286081,191.72120597a,970.06532359d,35y,63.62100569h,60.00599723t,0r/data=CigiJgokCQ8PNDbPjUtAEaxkaweQgkZAGfwR-7ZPJsEBAISJ-5xSTQea_

4.9 Viyana etrafında Osmanlı ordugâhı ve Alaman Dağları
Leander Anguissola, Osmanlı ordugâhının bir krokisi
https://www.europeana.eu/en/item/9200517/ark__12148_btv1b84933208
https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84933208

4.10 Komedi evi (*Hoftheater auf der Cortina)*
Frans Geffels, 1668
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Geffels-Representaci%C3%B3n_teatral_en_la_corte_de_Viena.jpg
http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000152112

4.16 Hendek içi, burç ve sur içi tahkimatı
İki ayrı çizimden uyarlanmıştır. İlki, L. Anguissola ve H. Schmidt, "Historischer Atlas zur Zweiten Türkenbelarung – Wien 1683", Franz Deuticke Verlagsger.m.b.H, 1982 (Ackerli *Von Türken belagert – von Christen entsetzt* ilavesi) ve ikincisi Daniel Suttinger' ait 2. Türkenbelagerung: Laufgräben vor Wien gegen Ravelin, die Löbel- unde Burgbastei adlı çizimdir (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:TB_Wien2.gif)

4.18 Lağımcı zabiti
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7571-a3d9-e040-e00a18064a99

4.25a Gündelik kıyafetiyle yeniçeri
The Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs: Art & Architecture Collection, The New York Public Library. (1757 - 1772).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e4-7ec8-a3d9-e040-e00a18064a99

4.25b Yeniçeri
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-61e5-a3d9-e040-e00a18064a99

4.26 Osmanlı metris düzeni
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XXXIX, s. 139.
(uyarlandı)

4.28 Alp Giray
Мирза Али-Герай под Веной 1683, *1684 [11,12]*.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Али_Герай.jpg

4.30 Kuşatmanın son günlerinde metris ve sıçan yolları
WStLA, Kartographische Sammlung, P5:6156, *Türkische Laufgräben während der Zweiten Türkenbelagerung*, 2 Ocak 1700 (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:T%C3%BCrkische_Laufgr%C3%A4ben_w%C3%A4hrend_der_Zweiten_T%C3%BCrkenbelagerung.jpg

4.31 Viyana Kuşatması'nı gösterir bir Osmanlı krokisi
Foto: Wolfgang Sauber (uyarlandı).
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:WMK_-_Osmanischer_Plan_Wien_1683_1.jpg

5. BÖLÜM

Muharebe planları (5.2 5.5, 5.9) Barker, *Double Eagle and Crescent*, s. 315 ve s. 331'deki planlardan uyarlanmıştır.

5.4 İmdat ordusunun güzergâhı

Giovanni Giacomo de Rossi, "1683'te Viyana'nın ve Türkler tarafından yakılıp yıkılan yöresinin haritası", *Wien mit der von den Türken verwüfteten Umgebung im Jahre* 1683 adlı eserden (kesit alınıp uyarlanmıştır)
Foto: Wolfgang Sauber
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:T%C3%BCrkenbelagerung_3.jpg
5.6 Alaman Dağı sırtlarından iniş
Frans Geffels, tablo, 1683/1684 (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vienna_Battle_1683.jpg
5.7 Saksonya Elektörü III. Johann Georg
Anonim tablo, tarihsiz
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Georg_III_Elector_of_Saxony.jpg
http://www.royaltyguide.nl/images-families/wettin/saxonyalbert2/1647%20Johann%20Georg.JPG
5.8 Türkenlouis
Anonim tablo, 1705
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HGM_Ludwig_Wilhelm_von_Baden_Baden.jpg
5.10 Yalı yolundan Nemçe-Alman kıtalarının gelişi
Pierre-Denis Martin, tablo, 1690-1710
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Battle_of_Vienna.jpg
www.wilanow.palac.art.pl
5.11a Nemçe-Alman kıtalarının ordugâhı işgali
Pierre-Denis Martin, tablo, 1690-1710 (kesit fotoğrafçıya ait)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Battle_of_Vienna_(detail)_02.jpg
www.wilanow.palac.art.pl
5.11b Nemçe-Alman kıtalarının ordugâhı işgali
Gonzales Franciscus Casteels, tablo, 1683-1685 (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pauwel_Casteels_-_Battle_of_Vienna_-_Google_Art_Project.jpg
GgHiVcXh1exqyQ at Google Cultural Institute
5.12 Sobieski hücumdan önce süvarilerini kutsarken
Juliusz Kossak, tablo, 1871
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:King_John_III_Sobieski_blessing_Polish_attack_on_Turks_in_Vienna_1683.PNG
5.13 Leh ve Alman kıtaları ile ordugâhta savaş
Anonim tablo, 1683 (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anonym_Entsatz_Wien_1683.jpg
5.14 Lehlerin ordugâhı işgali
Anonim tablo, 1684 (kesit alınmıştır)
foto: Anagoria
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1684_Entsatz_von_Wien_anagoria.JPG
5.15 Osmanlı çadırları
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XIX, s. 59. (uyarlandı)
5.16 Ordugâhın düşüşü
Frans Geffels, tablo, 1683/1684 (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vienna_Battle_1683.jpg
5.17 Sobieski ordugâhta
Juliusz Kossak, tablo, 1882
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Juliusz_Kossak_Sobieski_pod_Wiedniem.jpeg

6. BÖLÜM

6.1 Leopold Karl von Kollonitsch (1631-1707)
Christoph Wiegel the Elder, gravür, 1705
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Leopold_Karl_von_Kollonitsch_Lip%C3%B3t.jpg
http://aeiou.iicm.tugraz.at/aeiou.encyclop.k/k572858.htm
6.2 Lehler ganimetleriyle dönüş yolunda
Josef Brandt, tablo, 1915'ten önce
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Powrot_z_Wiednia.jpg
6.3 Kolsuz papaz cüppesi
foto: Maciej Szczepańczyk (User: Mathiasrex)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chasuble_sewn_with_Turkish_tents_captured_by_Polish_Army_in_Vienna_1683.JPG
6.4a Koltschitzky
Anonim tablo, 17. Yüzyıl sonu
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jerzy_Franciszek_Kulczycki_11.PNG
6.4b Viyana'nın ilk Türk kahvehanesi: Mavi Şişe
Anonim tablo, 1900'ler
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zu_den_blauen_Flaschen_painting_c1900.jpg
http://www.dorotheum.com/
6.5 Osmanlı metrislerinin teftişi
kartpostal
https://www.uec.eu/12_September_1683.html
6.6 Sobieski Viyana'da
Juliusz Kossak, tablo, 1883
https://commons.wikimedia.org/wiki/Jan_III_Sobieski#/media/File:Wjazd_Jana_III_Sobieskiego_do_Wiednia.jpg
6.7 Papa XI. Innocenzo'ya gönderilen sancak
Pappenheim, *selbst erstellt*
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:HGM_T%C3%BCrkische_Standarte_1683.jpg
6.8 Sobieski XI. Innocenzo'ya zafername gönderirken
Jan Matejko, tablo1882/1883 (uyarlanmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:King_John_III_Sobieski_Sobieski_sending_Message_of_Victory_to_the_Pope,_after_the_Battle_of_Vienna_111.PNG
http://quantaoflight.wordpress.com/2011/11/13/sobieski-pod-wiedniem/
6.9 Kara Mustafa Paşa dönüş yolunda ağlıyor
Justus van den Nyport – Johann Martin Lerch (Todesjahre unbekannt), *Kopie aus Türken or Wien 1683, ausgabe 1982* (kesit alınmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flugblatt1683.JPG
6.10 Yanıkkale'de Panik
Marsigli, *L'état militaire de l'Empire Ottoman*, 2. Cilt, çizim XXXV, s. 123 (uyarlandı)
6.11 Aziz İstefan Katedrali'nin kulesindeki ay-yıldız alem
Reimmichl-212 (Viyana Müzesi)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stephansturm-Top.JPG
6.13 Ciğerdelen'den Estergon'a bakış
Pierre-Denis Martin, tablo, 1690-1710 arası (uyarlanmıştır)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Martin_Battle_of_Esztergom.jpg
http://www.wilanow-palac.art.pl/sobiesciana/bitwa_pod_ostrzyhomiem_sobiesciana.html
6.14 Ciğerdelen Muharebesi
Martino Altomonte, tablo, 1693-1695
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Altomonte_Battle_of_Parkany.jpg

6.15 Ciğerdelen'de can pazarı
Justus van den Nijpoort, gravür, 1683 (uyarlandı)
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Battle_of_Parkany_1683_oct_7_9.jpg
http://hdl.handle.net/10934/RM0001.collect.159454
6.16 Darüssaade ağası
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e3-7594-a3d9-e040-e00a18064a99
6.17 Mirahur
George Arents Collection, The New York Public Library. (1808 - 1826).
https://digitalcollections.nypl.org/items/510d47da-61db-a3d9-e040-e00a18064a99
6.18 Kara Mustafa Paşa'nın idamı
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kara_Musztafa_kiv%C3%A9gz%C3%A9se_a_Selyemzsin%C3%B3rral.jpg
Michael Wening
6.19 Divan-ı Hümayun Tercümanı (İskerletzade) Aleksandros Mavrokordatos (1641-1709)
anonim gravür, 18-19. Yüzyıllar, *Pandora Magazine*, 1854
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alexandros_Maurokordatos_o_ex_aporiton.JPG

DİZİN

I. Çehrin Kuşatması 35
I. Ferenc Rakoçi 28
I. George (Georg Ludwig, Hannover Prensi ve müstakbel İngiltere Kralı) 395, 400
I. György Rakoçi 26, 44
I. Hüsrev 60
I. Ludwig Wilhelm 402
I. Murad 63
II. Carlos 50, 206, 481
II. György Rakoçi 25, 26, 45
II. Hacı Giray 128
II. Maximilian 44, 166
II. Maximilian Emmanuel, Bavyera Elektörü 395, 449, 465, 516
II. Maximilian (Kutsal Roma İmparatoru) 44
II. Mustafa 126
III. İslam Giray Han 26
III. Jan Sobieski 31, 35, 546
III. Partenios 25, 26
IV. Mehmed 48, 49, 53, 57, 65, 81, 93, 120, 122, 128, 131-134, 145, 146, 148, 149, 154, 156, 157, 202, 216, 254, 266, 267, 315, 476, 508-512, 518, 523, 524, 526, 539, 546
IV. Murad 62, 158
V. Karl (Dük Karl) 38, 39, 183, 546
XIV. Louis 21, 28, 31, 32, 36, 39, 40, 43, 46, 47, 50, 51, 83, 86, 133, 177, 183, 395, 451, 469, 508, 529, 530, 545

A
Abaza Kör Hüseyin Paşa 165, 517
Abdullatif Ağa 161
Abraham du Quesne, Frsansız amirali 42
acemi/kuyu lağımı 344
açlık 329, 337, 338, 345, 492, 508
Agustinyen 303, 335
Ahmed Paşa, (eski defterdar), Yanova Valisi 192
Ahmed Paşa, sarhoş 292, 332, 461, 475, 496, 506
Ákos Barcsay 27
Alaeddin Sâbit 67, 124
Alaman Dağı 18, 47, 87, 96, 124, 223, 228, 339, 353, 367, 373, 385, 401, 435, 507, 550
Alaman Dağı Muharebesi 18, 47, 96, 223, 228, 339, 435, 507
Alaman Dağı Zaferi 124
alay 9, 38, 80, 84, 115, 116, 133, 140, 144, 149, 150, 155, 161-163, 166, 169, 170, 192, 254, 255, 258, 316, 363, 396, 412, 418, 474, 494, 498, 548
Alberto Caprara 45, 292, 546
Ali Paşa 163, 165, 167, 172, 230, 287, 327, 460, 461, 475, 497, 503-505
Alsace 39
Alsbach 372, 373, 384, 385, 389, 405, 410
Altenburg (Ovar) 75, 194, 200-202, 203, 292
Amasya 170, 231
Amcazade Hüseyin Bey 523, 525
Amsterdam 38
Andrusovo Antlaşması 29
Angern 297, 302
Anuşirvan 59, 60, 61, 64, 82
arazi keşfi (Alaman Dağı Muharebesi) 364, 371, 379, 398
Arnavud Hasan Paşa 308, 327, 380, 475, 492, 497
askeri devrim 12-14
askeri kültür 15, 442, 481
askeri töre 500
at 62, 80, 98, 100, 106, 108, 113, 123, 137-139, 143, 148, 149, 156, 162, 164, 171, 200, 264, 280, 370, 377, 405, 421, 422, 425, 431, 433, 438, 454, 457, 465, 467, 473, 475, 478, 486, 514, 535-537, 540, 544, 550, 551
Attila 72, 73, 433
Avusturya 29, 41, 59, 68, 73-75, 98, 184, 189, 193, 195, 205-207, 210, 214, 274, 281, 282, 295, 317, 367, 506, 528, 531, 532, 539, 543, 544
Avusturya Büyük Dükalığı 59
ay-yıldız alemi 465
Aziz İstefan 43, 61, 62, 78, 227, 264, 266, 291, 302, 328, 353, 448, 465, 466, 547, 551
Aziz İstefan Katedrali 227, 264, 266, 291, 302, 328, 448, 465, 466, 551
Aziz Petro 60

B
Bâb-ı Ali 25, 26
Bahçesaray Antlaşması 35
bahşiş 254, 290, 334, 336, 375, 376, 412
Balkapanı 525
balyemez 77, 150, 165, 191, 262, 269
Batı Avrupa 24
Batoçina 148
Batthyány, Kristóf (Bakanoğlu) 178, 181, 191, 192, 244, 292, 455
Bavyera 60, 73, 74, 98, 100, 166, 208, 283, 295, 314, 358, 359, 361, 367, 382, 395, 400, 411, 413-415, 439, 447, 449, 451, 465, 469, 472, 495, 496, 498, 516, 548
Bedesten 525
Behçeti Efendi (Hüseyin Behçeti) 36, 96, 340, 376, 377, 460
Bekir Paşa 163, 192, 230, 239, 308, 312, 313, 325, 335, 371, 483, 491, 494, 499-501
Bekri Mustafa Paşa 48, 121, 239, 513, 526
Belgrad 7, 9, 18, 22, 44, 48, 51, 63, 77, 92, 103, 104, 109, 110, 116, 134-136, 138-140, 142, 145-147, 149, 150, 152, 153, 155, 159, 160, 162, 163, 165, 167, 170-177, 180, 187-190, 194, 196, 202, 203, 217, 232, 233, 266, 267, 270, 291, 293, 315, 324, 325, 337, 340, 379, 390, 402, 434, 457, 462, 463, 473, 474, 481, 492-494, 496, 503-505, 507-509, 511-513, 516-518, 520, 521, 526, 536
Berg 118, 195, 199, 200, 370
Besprim (Veszprém) 43, 170, 192, 196, 473, 475, 502
birinci grup (öncü kıta) 362
Bisamberg 81-84, 88, 99, 228, 302, 310, 318, 320, 322-326, 329, 331, 332, 334, 347, 357, 362, 365, 484, 517
Bisamberg Muharebesi 81, 83, 228, 318, 323, 357, 517
Bisamberg Yenilgisi 82, 84
Boğdan 25, 26, 35, 51, 66, 97, 103, 130, 192, 195, 231, 232, 247, 296, 316, 332, 333, 364, 409, 492, 503, 507
Bolu Beyi Hüseyin 149
Boruşehir 422
Bosna askeri 364, 389, 428
Boulognelu Godfrey 448
Brandenburg 26, 32, 60, 224, 450, 469, 496
Bratislava 44
Breitensee 236, 389, 424
Budin 42, 46, 49, 50, 60, 63, 71, 88, 90-92, 103, 106, 116, 135, 136, 140, 144, 150, 165, 170, 173, 176, 178, 186, 195-198, 215, 229, 233, 255, 267, 274, 281, 291, 292, 295, 316, 317, 323, 324, 336, 339, 340, 373, 374, 392, 419, 427, 438, 439, 457, 461-464, 470, 472-476, 480, 481, 490-492, 494-497, 500-503, 505, 506, 512, 513
Burg Burcu 224, 226, 239, 249, 262, 270, 302, 303, 308, 310, 312, 327, 333-335, 337, 340, 342, 345-347, 349, 350, 352, 369, 443, 548
Burgplatz 347
Burg Tabyası 222, 226, 234, 239, 249, 252, 255, 257, 258, 265, 267, 272, 284, 285, 288, 289, 298, 300, 302-308, 310, 312, 314, 327, 328, 329, 335, 336, 343, 345, 348, 352, 548
Bursa 127, 170, 503
Büyük İskender 61, 63

C-Ç
Cafer Ağa 162
Caplirs 225, 227, 298, 310, 314, 323, 325, 335
Caprara Kont Alberto (olağanüstü Habsburg elçisi) 45-53, 122, 133, 134, 136-139, 142, 144, 152, 165, 174, 175, 216, 292, 293, 295, 323, 357, 400, 522
casus 257, 290, 304, 329, 344
Cerrah Kasım Paşa 31
Charles François Olier, (Nointel Markizi), Fransa elçisi 33, 34
Christian Huhn 338
Christoph von Kunitz, Habsburg elçisi 41
Ciğerdelen 104, 106, 199, 215, 464, 472, 473, 475-478, 480-491, 496, 499-502, 508, 509, 551, 552
Ciğerdelen hezimeti 218, 505
Ciğerdelen Palankası 464, 473, 475, 477, 478, 480, 483, 484, 486, 489, 501
cihan hâkimiyeti 54, 64,
Cizvitler 216
Claudio di Martelli 180
Cobenzl 399
Comitat 44
cuirassiers 402
Çanakkale 4, 25, 47, 521, 540
çarkıfelek 346
Çatalcalı Ali Efendi 50
Çehrin 21, 23, 33-36, 39, 54, 67, 68, 77, 83, 118, 122, 133, 154, 178, 183, 203, 215, 225, 239, 280, 326, 328, 340, 342, 376, 377, 460, 488
Çehrin Seferi 39, 122, 154
Çelebi İsmail Ağa 191, 239, 492
Çırpıcı Çayırı 131
Çorum 170, 231

D
Dai Ömer Ağa 290
Dalérac 42, 75, 78-80, 82, 83, 87-0, 101, 106, 107, 114, 172, 176, 205, 224, 227, 228, 233, 234, 245, 252, 253, 255, 258, 277, 279, 280, 298, 319, 322, 330, 333, 351, 358, 359, 365, 367, 370, 371, 382, 385, 388, 390, 394, 395, 400, 405, 409, 412, 418-421, 424, 427, 431, 433, 438, 439, 442, 444, 450, 452, 454, 455, 460, 463, 466, 468, 473, 476, 479, 480, 482-484, 486, 488, 489, 491, 499, 502, 506-509, 529, 536
Dalmaçya 38, 379
Daltaban Uzun Mustafa 379
dane (gülle) 291, 292, 305, 342, 418, 428
Daniel Suttinger 224, 548, 549
Danimarka 32, 59
davar 97, 102, 149, 167, 436
D'Aviano 205, 208, 359
Davutpaşa 131
Defterdar Hasan Efendi/Paşa 158
De La Croix 58, 73, 91, 92, 119, 164, 172, 176, 351, 430, 431
Deli Bekir Paşa 239, 325, 371, 483, 491, 494, 499, 500
Deli Dilaver Paşa 243
Deli Ömer Bey 371
Deli Petro 325
dizanteri 19, 254, 309, 339, 433, 438, 464
Dmitri Kantemir 46, 66, 325, 547
Doğu Avrupa 24, 38, 56, 167, 541
domuz damı 225, 256, 288, 308, 312, 313, 327
Don Carlos de Este (İspanya'nın Viyana elçisi) 44
doyum (ganimet) 278, 374, 420
Döbling 384, 388, 390, 410, 412, 413
dragonlar 277, 402, 405, 422

Dreimarkstein 372, 382, 385, 386, 399, 405, 406
Dubrovnik 35, 152
Duquesne Guilleragues (Fransa elçisi) 40, 42, 46, 47, 49, 512
Dük Karl V., Lothringen Dükü 38, 39, 78, 98, 183-89, 193-95, 199-201, 225, 228, 234, 243-45, 248, 252-54, 257-58, 274-275, 277-83, 295, 297, 302-304, 309-10, 314, 316, 318-21, 323, 325, 327-28, 332, 333, 335, 344-45, 353, 356-61, 365, 367, 369, 381, 383, 386, 387, 393, 395, 298, 399, 401-405, 407, 409, 412-13, 415-16, 418-19, 423, 426, 447-48, 454, 460, 464, 467- 470, 472, 476-481, 487, 489, 491, 493, 496, 498, 502

E
Edirne 9, 51, 53, 94, 96, 104, 127, 131, 132, 135, 136, 138, 141, 142, 145, 148, 149, 151, 164, 217, 462, 474, 503, 508-511, 513, 516, 518-521, 523, 525, 540, 542
Edirne Sarayı 132, 518, 542
Edouard de la Croix 57
Eflak 25, 26, 35, 46, 51, 97, 103, 169, 195, 231, 232, 247, 258, 296, 297, 316, 332, 333, 364, 409, 444, 461, 492, 504, 545
Eisenstadt 210
Emir Paşa 149, 245
Eperjes 49
Erdel 22, 25-27, 30, 31, 34, 35, 41, 43, 44, 46, 51, 52, 103, 105, 174, 228, 231, 232, 316, 324, 428, 457, 459-461, 492, 505, 529, 541, 545
Erdel Beyliği 22, 26
Esirî Hasan 51, 53, 74, 76, 79, 83, 84, 89, 90, 92, 94, 95, 101, 105, 106, 108, 111-117, 120-122, 126, 128, 129, 142, 143, 153, 258, 282, 292, 308, 309, 336, 339, 343, 344, 349-351, 364, 373, 375, 379, 383-386, 391, 393, 411-413, 415, 416, 418, 420, 422, 424, 425, 427, 429, 431, 457, 462, 463, 513, 535
Estergon 28, 63, 123, 154, 170, 172, 183, 185, 186, 193, 199, 278, 282, 296, 435, 461-463, 464, 470, 472, 473, 475-478, 483, 487, 488, 490-503, 505, 506, 508-510, 512, 527, 528, 551
Eugene 44, 201, 381, 395, 398, 438, 546
Evliya Çelebi 26, 36, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 82, 122, 179, 213, 215, 218, 221, 222, 224, 270, 345, 465, 527, 530, 536, 539
evrensel imparatorluk 22, 63, 83, 527

F
Fazıl Ahmed Paşa 30-33, 66, 88, 90, 120, 121, 153, 154, 179, 511, 545
Fazıl Mustafa Paşa 154, 503, 504, 509, 523, 524
Fazlı Ağa, Cebecibaşı Koca 81, 290, 291, 328
Felemenk 31, 32, 37, 122, 216, 529
Ferenc Frangepán 28
Ferenc Nádasdy 28
Ferenc Rakoçi 28, 45
Ferenc Wesselényi 28
Fındıklılı Mehmed Ağa 58, 535
Filibe 138, 142, 144, 145, 148, 217, 462, 463, 504, 508, 509
Filistin 38
Fişka Nehri 207
Flamsteed kuyruklu yıldızı 124
Flandirya 31, 43, 50
Födvar 169, 497
Franche-Comté 32
Francesco Buonvisi 37, 546
Frankonya 314, 358, 367, 395, 410, 413-415, 469
Fransa 28, 29, 31-34, 36-43, 46, 47, 49, 50, 51, 57, 65, 83, 86, 108, 153, 166, 181, 193, 208, 297, 395, 451, 472, 527-530, 545
Fransa-Felemenk Savaşı 31, 37
Frengistan 55, 59, 63, 178
Fülek 43, 50

G
Gábor Bethlen 26
Galata 526
Gandalf 422
Gazabullah 7, 107, 118
gedik 85, 116, 219, 221, 227, 262, 272, 273, 288, 335, 339, 343, 345, 346, 349, 351, 368, 399, 400, 401, 499, 501
General Goltz 409
General Romodanovski 377
General Shultz 245
Georg Friedrich von Waldeck 47, 546
Georg Koltschitzky 344, 445
Georg Rimpler 181, 224
Gevheri 66, 67
Giovanni Benaglia 133
Gondor 420, 421
Götzendorf 210, 274
Granberg Tepesi 405
Gross Enzersdorf 295
Guilleragues 40, 42, 46, 47, 49, 512
Gumpendorf 236
gülle 76, 78-80, 140, 150, 234, 262, 264, 300, 307, 333, 342, 343, 346, 418, 444
Güneş Kral 43, 47, 153, 529
güney rotası 27, 66, 100, 187, 361, 387
Gürcü Mehmed Paşa, Moğrulzade 198, 280
György Lippay 28

H
Habsburg Hanedanı 21, 23, 61, 206, 207, 528, 529
Hacezade Arnavud Hasan Paşa 308, 327, 380, 475, 492
Hacı Giray, II. 103, 128, 407, 430, 431, 474, 476, 484, 493, 494
Hacı Mehmed Ağa 164
Haçova Muharebesi (Hırıştoş) 62
Halil Paşa 150, 239, 371, 476, 488, 489
Hannibal von Degenfeld 295
harita 189
Hasan Paşa 43, 81, 148, 163, 176, 230, 231, 239, 248, 296, 308, 315, 327, 380, 427, 475, 490-492, 494-497, 521, 525
hastalık 116, 186, 188, 334, 345, 392, 435, 437, 458, 470, 495, 508
havan 77, 261, 292, 343
Heiligenstadt 388, 389, 401-404
Hermann 152, 165, 181, 184, 185, 188, 283, 293, 361, 387, 548
Hermannskogel 385, 386, 399
Hermann von Baden 152, 165, 181, 184, 185, 188, 283, 548
Hernals 74, 236, 389, 406, 423
Hersek Valisi Mustafa Paşa 292
Hetman Sieniawski 386
Hevelius 124
Hezarfen Hüseyin 189

Hırıştoş 62
Hırka-i Şerif suyu 462
Hızır Paşa, Bosna Valisi 165, 229, 247, 296, 352, 380, 476, 488
Himelnitski, Bohdan (Kazak Hetmanı) 24, 25, 26, 29, 545
Hocapaşa 525, 526
Hocapaşa Hanı 525
Hofburg 214, 223, 225, 329, 350
Hoşnutsuzlar Devri 30
Hron Nehri 487
Hudeybiye Antlaşması 126
Hundstrum 236
Huşeng Şah 62, 63, 64
Hz. İbrahim 56, 414

I-İ
İnzersdorf 236
István Tököli 28, 31
İbrahim Paşa 34, 42, 49, 60, 76, 88-96, 99, 102, 104, 106, 107, 116, 117, 146, 154, 159, 165, 172, 174, 176, 178, 179, 186, 187, 194, 196, 197, 198, 255, 277, 314, 317, 340, 363, 364, 372-375, 378, 379, 383, 384, 388-390, 403, 413, 414, 418-420, 423, 424, 457, 458, 474, 504, 510-514, 519, 522, 542
ikinci grup (ana muharebe kuvveti) 362
İkinci İmparatorluk 130
İmam Mahmud Efendi 156
imdat ordusu 19, 81, 83, 86, 87, 97, 99, 100, 112, 183, 227, 259, 275, 283, 293, 317, 340, 348, 350, 359, 372, 373, 375, 377, 379, 384, 385, 392, 396, 398, 404, 413-415, 439, 444, 460, 495
İmparator Leopold 30, 31, 36, 39, 41-53, 59, 64, 86, 112, 123, 151, 166, 173, 181, 184-88, 201, 206-208, 219, 238, 246, 247, 275, 293, 301, 324, 352, 358-61, 367, 370, 379- 89, 398-403, 437, 439, 447-55, 465, 465-72, 527, 530
İnebahtı 13, 449
İran 22, 38, 58, 60, 61, 64, 123, 153, 340, 539
İshak 56, 57
İskender Köprüsü (Krems) 208, 275, 281, 283, 317, 359, 365, 371, 373
İslamofobi 531, 533
İsmail Ağa, Telhisi 92, 191, 202, 239, 266, 267, 492, 510, 511, 523, 524
İspanya Veraset Savaşları 207, 439
istimalet 254, 255, 473
İstirya 74, 181, 187, 528
İstolni Belgrad 7, 63, 103, 110, 152, 165, 167, 170-173, 176, 180, 187-190, 194, 196, 232, 337, 504
İsveç 25, 26, 32, 442
İzvança (Zuravno) Antlaşması 34, 37

J
Jablonowski 47, 318, 319, 405, 407, 410, 422, 424, 428, 450, 478, 480, 484, 486, 488, 489
Jacob Sobieski 40, 43, 258, 467, 468, 480
Dama tahtası düzeni 422; entelektüel 442; entelektüel yağmacı 443; halkla ilişkiler uzmanı 448; Hristiyanlığın kurtarıcısı 447, 450, 451, 467; hanedan kurma arzusu 450; hanedanlaşma emeli 468
Janos Kemény 27
Jan Sobieski 31, 35, 448, 546
Jedlesee 244, 257, 275, 277-280
Jerome Lubomirski 34, 35, 546
Johann Achhammer 78, 79
Josef Leopold 439
Josephberg 367
Joseph Haydn 204
Josephinische Glocke/Pummerin 78
Julius Francis (Sachsen-Lauenburg Dükü) 367
Justin Colyer 216

K
Kâbe anahtarı 157, 158, 159, 514
Kafkasya 24, 60, 539
Kahlenberg 86, 91, 277, 347, 360, 362, 364, 365, 367, 370, 373, 378, 383, 385, 387, 389, 398, 399, 403, 421
kahve 54, 83, 140, 157, 293, 443, 445, 446, 504
Kale cengi 11, 183
Kallo 43
Kamaniçe 23, 30, 36, 50, 54, 77, 118, 125, 127, 133, 146, 325, 444, 489, 506, 528, 539, 540, 541
Kamaniçe Kalesi 36
Kamaniçe Seferi 50, 127, 540
Kandiye 15, 23, 25, 28, 29, 33, 50, 118, 119, 153, 183, 224, 227, 289, 325
Kandiye Kuşatması 15, 25, 28, 33, 224, 289
Kanije 168, 231, 277, 336, 455, 496
Kanuni 30, 61, 123, 213, 214, 434, 465
Kanuni Sultan Süleyman 61, 123, 213, 214, 434, 465
Kaptan Hafner 265
Kapuçin Ahmed Bey 219
Kapuçinler 216
Karadeniz 24, 538
Kara Mehmed Paşa 95, 109, 110, 150, 159, 161, 170, 176, 179, 190, 192, 195, 215, 239, 267, 273, 292, 300, 345, 352, 363, 364, 371, 373-375, 379, 380, 382, 383, 388, 398, 400-402, 463, 476, 478, 482-484, 488, 490-492, 504
Kara Mustafa Paşa
açgözlülük 33, 71, 80, 84, 118, 121, 164; yıkıcılık 73, 75; gururu/mağrurluğu 76, 119, 120, 121, 122; ihtiras 16, 21, 33, 79, 80, 83, 123, 501; cimrilik 80, 119, 324, 376; imparator olma sevdası 79; tama'darlığı 81, 121, 122; tamahkarlığı 82, 121; Viyana ve Almanya Sultanı 82; inatçılık 21, 84, 85, 87, 91, 98, 119, 121, 131, 180, 429, 430, 457; kibri 33, 85,87, 91, 97, 121, 385, 460; kendini beğenmişliği 88; iade-i itibar 88, 89, 93, 94, 95; idamı 18, 90, 92, 93, 104, 105, 154, 434, 504, 506, 508, 511, 512, 513, 515, 516, 518, 519, 522, 525; girrelik/böbürlenme, 101; itibarsızlaştırma 114; hasisliği 119; öcüleştirilmesi 120; tahrikçi 121; günah keçisi 126, 203; müşavereye önem vermemesi 180, 196; apatetik sendrom 429; ileri tabyası/iç tabyası 273, 312, 313; taşra tabyası 242, 331, 425; kumandanlık anlayışı 224, 377, 419; yetimliği 21; yobazlığı 21; gafleti 101, 460 tedbirsizliği 99, 460; otağı 132, 171, 316, 382, 389, 401, 410, 428, 429, 430, 431, 441, 442.
Karintiya Kapısı 273, 309, 315
Karlofça Antlaşması 11, 53, 92, 124, 528
Kasimir Sapieha (Litvanya Büyük Generali) 507
katır 134, 139, 148, 443
Katolik 22-25, 28, 36, 45, 49, 105, 112, 166, 206, 469, 529
Katolik Lehlere 24

Katolik Macarlar 22
Katze 271
Kazak 24-26, 29, 34, 49, 100, 104, 225, 248, 394
Keşmarok Kalesi 41
Keşfî 66, 67
Kınalıoğlu 148
Kırım 24-26, 29, 34-36, 60, 97, 103, 127, 130, 177, 232, 407, 431, 442, 475, 476, 479, 494, 539, 540, 544
Kızıl Kapı 264
Kızıl Kule Kapısı 244, 247
Kielmansegg, Baron de 243, 337, 339, 343
Kiev 35
Klosterneuburg 207, 275, 277, 353, 358, 361, 362, 378
Koca Fazlı Ağa 81
Kollonitsch 265, 437, 465, 517, 551
kolomborna 77, 150, 198, 233, 234, 242, 269, 270, 389
Koltschitzki 302, 303
Komaran Adası 72, 194, 197, 279, 281, 282, 321, 472, 475, 522
Kont Caraffa 82, 86, 277
Kont de Souches 346
Kont Forval 484
Kont Leslie 170, 188, 194, 199, 200, 275, 287, 398
Kosice 30, 43, 44, 49, 52, 62, 151
Köprülü Mehmed Paşa 22, 31, 90, 92, 96, 167, 524
Kör Hüseyin Paşa 85, 165, 186, 188, 198, 199, 232, 278, 281, 282, 310, 314, 318, 319, 321, 362, 517
Krappenwald 399
Krems 97, 98, 207, 245, 275, 278, 281, 283, 314, 319, 320, 359, 361, 362
Kruszyniany (Polonya'nın en eski camisi) 479, 480
kubur 272, 273, 284, 285, 287-289, 306, 313, 334, 342
Kunitz 41, 42, 45, 46, 51, 85, 165, 172, 228, 242, 243, 258, 261, 264, 274, 293, 297, 323, 344, 345, 391, 437, 444, 536
Kuruz isyanı 46, 65
Kutsal Roma İmparatorluğu'na 21, 61
Kutsal Topraklar 448
Kuzey Afrika 38
Kuzey Burgenland 73, 74, 210
Kuzey Politikası 7, 16, 24, 541
Küçük Hasan Paşa 176, 239, 248, 315
Küçük Şüt Adası 181, 188, 194, 197

L
lağım savaşı 289
Lauenburg 367, 395, 399, 404, 407, 412, 469
Laz Mustafa Efendi 48, 58, 173, 244, 456, 520, 521
Leh
ordugâhı 382; oryantal barbar 442, 500; piyadesi 86, 388; süvarisi 53, 279, 353, 406, 411, 420, 421, 478, 481, 484; süvari hücumu 415, 419; yürüyüş kolu 386; Lehistan 23-26, 29-31, 33-40, 43, 46, 47, 49, 52, 53, 79, 86, 153, 165, 178, 184, 248, 297, 345, 367, 439, 440, 442, 445, 450, 466, 495, 496, 498, 502, 503, 506, 507, 537, 539, 546
Lehlerin gelişi 384
Leh süvari hücumu 415
Leopoldsberg 367, 370, 379, 382, 385, 389, 398, 399, 400, 403
Leopoldstadt (ada/kral bahçesi) 10, 219, 246, 247, 301, 352, 380, 439
levent 379, 463
leylek çadırı 171, 248, 378, 382, 431
Leyta Nehri 448
Limni 127
Lipka Tatarları 479
Litvanya 23, 31, 35, 86, 394, 479, 496, 507, 546
Lizbon 38
lojistik 16, 69, 72, 110, 115, 134, 135, 136, 138, 144, 146, 161, 169, 195, 197, 203, 229, 234, 244, 274, 290, 439, 457, 466, 474
Londra 38, 363, 443, 535-537, 538, 539, 540, 541, 543
Lothringen (Lorraine) 38, 39, 183, 184, 193, 275, 303, 546
Löbel 9, 216, 217, 222, 224, 226, 234, 239, 243, 249, 252, 253, 256, 257, 262, 263, 271, 273, 284, 285, 287, 288, 303, 305-307, 311, 326, 327, 331, 333, 335-337, 339, 342-344, 346-348, 350-352, 370, 371, 410, 414, 415, 423, 426, 548, 549
Löbel Burcu 226, 243, 253, 263, 271, 285, 287, 303, 305, 307, 326, 336, 342-344, 346, 347, 352, 371, 414, 415, 548
Lubomirski 34, 35, 53, 86, 181, 188, 193, 245, 278, 279, 297, 394, 395, 400, 478, 484, 508, 546
Lviv 30, 442, 489

M
Macar illeti (morbus hungaricus; döküntülü lekelihumma; tifüs) 464
Macar kraliyet alametleri 207
Madrid 38
Mahşerin Dört Atlısı 309
Malazgirt 55
manavlar 114-116
Manav taifesi 74
manevi çöküntü 350, 435
Marco d'Aviano 38, 39, 452, 546
Margraf Hermann von Baden 152, 548
Maria Antonia 166, 468
Marsigli 89, 90, 189, 191, 192, 217, 228, 232, 338, 392, 453, 454, 457, 459, 460, 465, 541, 548, 549, 550, 551
Marysieńka 34, 184, 224, 359, 394, 440-442, 468, 479
Maveraünnehir 62, 64
Mavrokordato 89-94, 104, 180, 193, 216, 217, 316, 337, 339, 411, 412, 415, 418, 420, 427-429, 441, 442, 454, 455-457, 460, 463, 521, 522, 536
Max Emmanuel 367, 395, 464, 469, 516
Mehmed Ağa 58, 69, 80, 142, 154, 164, 215, 441, 442, 491, 513, 535
Mehmed Giray 49, 50, 51, 83, 84, 99, 100, 101, 103, 121, 122, 123, 124, 228, 229, 324, 325, 420, 430, 431, 463, 535
Mehmed Paşa, 72, 74, 76, 81, 90, 92, 96, 111, 120, 121, 172, 176, 192, 204, 239, 342, 364, 376, 427, 492, 501, 508, 509, 511, 512, 524, 536
Mehmed Paşa, Şişman (Karaman Valisi) 427, 488
Menteşe 170, 230
meşveret 172, 176
Mısır 38, 139, 158, 163, 167, 168, 192, 195, 229, 248, 249, 300, 371, 439, 483, 504
Michał Korybut Wiśniowiecki 184
Michel Febvre 42
Midillili Mustafa Paşa 165, 176, 456, 458, 459, 460, 476, 483, 488
Miğfer Dibi 422

Mihal Apafi 27, 316, 458
Mirza Krzeczowski 479
Moğrulzade 198, 280, 322, 332
Moğrulzade Gürcü Mehmed Paşa 198, 280
Mohaç Zaferi 22
Moskof Knezliği 23, 24, 25, 36, 38, 442
Moskova 26, 34, 38
muhalifler 329
muharip kıtalar 374, 380, 392, 394,
muhasaracılık 11, 15
Mukaddes İttifak 129, 527, 528
Murad Giray 35, 60, 61, 76, 88, 90, 95-103, 106, 170-172, 176-178, 195, 282, 293, 319, 349, 371, 373, 374, 380, 407, 418-420, 461, 474, 475, 493, 513, 543, 544
Musahip Ali Ağa 267
Musahip Mustafa 146, 154
Mustafa Ağa 144, 146, 239, 325, 473-475, 491, 509, 512
Mühimmat 290, 336, 502
mühtediler 293
mülteci 19, 205, 207

N
Nemçe 21-24, 27, 28, 30-33, 35, 36-53, 60-67, 70-74, 78, 79, 82-86, 88, 92, 97, 98, 100, 103, 105, 108, 110, 112, 121-123, 133, 149, 151-154, 159, 163, 165, 166, 169, 170, 172, 175-177, 179-181, 183, 185-194, 197, 198, 200, 201, 204, 205, 208, 217, 219, 228, 245, 247, 248, 257, 258, 259, 270, 271, 277-279, 281, 282, 284, 292, 293, 297, 300, 302, 305, 307, 308, 309, 312-314, 316, 317, 321, 324, 327, 329, 332, 333, 335, 336, 343, 344, 349, 352, 353, 359, 360, 361, 363, 365, 367, 371, 380, 383, 391, 392, 394-396, 398-402, 406, 410-413, 416-418, 422, 425, 426, 437, 442, 443, 448, 454, 455, 462-464, 466, 467, 469, 470, 472, 475, 477, 480, 481, 483-487, 489, 495, 496, 498, 500, 505, 507, 508, 509, 516, 518, 527, 550
Nemesany 282
Neugebaude 213, 465
Neusiedl 73, 187, 194, 199, 200, 206, 210
Neusiedl Gölü 187, 194, 199, 200, 206
Niğde 170, 231
Nijmegen 32, 39
Niyazi, Mısrî 127, 530
Norveç 32, 531
Nussberg 388, 389, 398-402, 405
Nussdorf 384, 388-404

O-Ö
Oğuz Han 56
ordu yoklaması 228, 363, 364, 391
Orklar 422
Orta Avrupa 32, 39, 527, 532
Orta Macar (Partium) 22, 31, 44, 46, 50, 53, 121, 152, 173, 198, 231, 506, 545
Ortodoks 23, 24, 25
Osmanlı harp nizamı 194, 388, 389, 393, 395, 409, 422
Osmanlı metris usulü 252
Osmanlı-Nemçe sınırı 464
Osmanlı ordu ağırlığı 190, 208, 234, 357, 365, 427, 430, 443, 444
Osman Paşa 239, 352
Osman Paşazade Ahmed Paşa 149, 176, 460, 461, 497
otlak 274, 292, 337, 495
Ottakring 236, 389, 390
Otuz Yıl Savaşları 22, 23, 24, 25, 544
Öd taşı Osmerus (eperlans de mer) 440
Ömer Ağa 290, 458
Ömer Paşa 230, 332, 383, 384, 503
Ösek 7, 9, 104, 111, 134, 150, 151, 159-165, 167-169, 171-176, 180, 185, 199, 461, 463, 464, 491-494, 497, 500, 501, 503, 504, 506, 512, 535, 548
Ösek Köprüsü 163, 173, 463, 548
Özü Suyu 29

P
Pál Esterházy 42, 184
Panonya 22
Papa V. Pius 449
Papa XI. Innocenzo 36, 37, 451, 452, 467, 470
Passau 86, 166, 208, 215, 244, 257, 277, 295, 297, 344
Paul Rycaut 90
Penzing 236, 389
Pereyaslav Antlaşması 26
Peşte 215, 464, 476, 484, 488, 490, 493, 496, 500, 501
Péter Zrínyi 28, 45
Petro Doroşenko 29, 30, 545
Petronell Vakası 70, 199, 200, 201, 206, 208, 225, 234, 478
Piskopos Kollonitsch 265
Piso 44
Podolya 30, 37, 52, 528
Pojon (Pressburg, Bratislava, Posonium Piso) 44, 59, 60-62, 70, 73, 85, 88, 90, 104, 174-176, 195, 198, 199, 203, 207, 232, 233, 266, 273, 277, 278-281, 293, 295-297, 315, 318-320, 322, 323, 331, 332, 359, 472, 495, 528
Pojon Yenilgisi 277
poli-vasalaj (çoklu himaye) 26
Posonium 44
Prater Adası 8, 219, 233, 236, 243-245, 248, 264, 274, 275, 300, 308, 361, 380
Prens Lubomirski 53, 86, 478, 508
Prusya 26, 442, 496
Putnok 49
püskürme lağım 289

R
Raba 11, 27, 66, 71, 74, 121, 123, 162, 178, 181, 184, 187-189, 190-193, 195, 197, 205, 207, 227, 322, 455, 457
Raba Cengi 121
Raba Suyu Muharebesi 27, 227, 322
Raba Suyu Zaferi 207
Rabçe 71, 189, 194, 195, 197, 202, 203, 217, 455
Rabçe Deresi 189, 195
Ramazan Bayramı 462, 463
Raşid 89, 93, 94, 95, 120, 121, 172, 480, 519, 526
Ren kıyıları 46, 47, 51, 71
Rimpler 71, 181, 183, 186, 224, 225, 226, 227, 255, 256, 272, 284, 285, 302
Rodos 127, 158, 514
Rohan süvarileri 420
Rohirrim'in gelişi 422
Roma 21-23, 30, 38, 39, 47, 55, 59, 60, 61, 63, 72, 158, 193, 359, 450, 451, 527, 532, 545
Roskopf 367

Rotenhof (sadrazam tabyası; taşra tabyası) 242, 253, 352, 425
Rust 210
Rycaut 33, 43, 49, 57, 58, 78, 80, 82, 83, 90-92, 119, 120, 151, 176, 186, 205, 228, 229, 237, 252, 258, 302, 304, 330, 331, 336, 344, 346, 348, 350, 371, 405, 418, 424, 438, 439, 444, 466, 473, 479, 488, 513, 519, 520, 536

S-Ş

Saadet Giray 70, 103, 192, 199
Sabetay Sevi (Aziz Mehmed Efendi) 57, 58, 547
saf nizamı 396
Sakız hadisesi 47
Sakız Limanı 42
Saksonya 60, 166, 183, 295, 303, 314, 358, 395, 401, 402, 447, 451, 469, 470, 506, 529, 550
Saksonya Elektörü III. Johann Georg 295, 402
salkım ateşi 330, 351, 406, 413, 487
Samsoncubaşı 239, 272, 342
Samsoncu kolu 287
Samuel Mirza Krzeczowski (Litvanyalı Çerkes) 479
Sancak-ı şerif 386
Sare (Hz. İbrahim'in eşi) 56
Sarhoş Ahmed Paşa 292, 332, 461, 496, 506
Sarı Hüseyin Paşa 163, 176, 177, 196, 215, 245, 290, 325, 371, 372, 389, 406, 411, 412, 419, 494, 496
Sarı Mehmed Paşa (Defterdar) 70, 72, 74-76, 81, 89-92, 111, 120, 121, 172, 174, 176, 192, 196, 203, 204, 215, 342, 364, 376, 377, 480, 490, 500, 501, 508, 509, 511, 512, 522, 524, 536
Sava 22, 149, 150, 151, 155
Sava Nehri 149, 150
Schäblergraben 384, 398, 399
Schäblergraben Deresi 384
Schimmer 72, 73, 208, 243, 247, 292, 325, 330, 339, 418, 438, 439, 444, 466, 469, 480, 543
Schottwien (İskoç Kapısı) 292
Schultz 181, 245, 278, 546
Schwechat 112, 201, 204, 211, 216, 465, 467
sekban 108, 110, 254, 460, 463, 495
Selim Giray 35, 102, 127, 508
Seradly 85, 302-304, 314, 344, 345, 360, 363
serdengeçti 232, 259, 263, 265, 269, 270-272, 287, 312, 327, 333, 342
sıhhi şartlar 309
Sieniawski 385, 386, 405, 406, 411, 413, 420, 507
Sigetvar 494, 497
Silezya 74, 181, 278, 332
Simmering 234, 236
Siyavuş Ağa 290, 414, 491, 524
Slovakya 22, 27, 44, 278, 317, 543
Sobieski Maryseńka 441
Sofya 9, 136, 141, 145-147, 148, 230
Sopron 41, 42, 45, 187, 208, 210, 282, 337
Stallburg (saray ahırı) 65
Starhemberg 84, 194, 225, 227, 237-239, 243, 244, 257, 261, 264, 265, 271, 273, 287, 300, 302-311, 314-316, 326-330, 333, 334, 335, 337, 339, 342, 344, 345, 348, 350, 351, 423, 436, 437, 439, 447-449, 454, 467, 470, 472, 477, 481, 484, 498, 547
St. Denis 431
Stetteldorf 357, 358, 360
St. Joseph Manastırı 362, 370, 378, 381, 399
St. Leopold Şapeli 370, 381, 399
St. Marx 236, 370, 386
St. Pölten 210, 275
Strumitsa (Usturumca) 63
St. Ulrich Kilisesi 242
Suabya 358, 395
Subhi 548
Sultan Alparslan 55
Süleyman Han 178, 213, 234, 248, 455
Süleyman Han Otağı 234, 248
şahi 77, 140, 150, 191, 198, 233, 239, 248, 261, 270, 389, 418, 493
Şahin Mustafa Ağa 144, 146, 473, 474, 475, 509, 512
Şerban Kantakuzen, Eflak Voyvodası 25, 26, 46
şerefli teslim 500
Şeyhi İbrahim 51, 70, 72, 75, 76, 81, 90, 108, 111, 113, 117, 122, 170, 173, 180, 190, 196, 214, 262, 263, 433, 434, 455-457, 460, 461, 490, 491, 497, 520, 521, 523, 535
Şeyhoğlu Ahmed Paşa 167, 243, 274, 293, 300, 332, 497
Şeyhoğlu Ali Paşa 165, 172, 287, 327, 461, 475, 505
Şeyhülislam Ali Efendi 142, 159
Şeytan İbrahim Paşa 34

T

Tabor 245, 274, 292, 295, 296, 314, 316, 319, 320, 331, 332, 353
Tatarlar 9, 36, 55, 74, 76, 97, 98, 99, 100, 103, 110, 112, 171, 178, 179, 194, 201, 203, 205, 208, 210, 231, 275, 282, 321, 361, 362, 369, 380, 390, 391, 392, 459, 470, 479, 500, 501, 548
Tatar ordugâhı 405
Tatar yağması 170, 493
Tebük Gazası 115, 126
Te Deum 448
Telhisî İsmail Ağa 92, 202, 266, 510, 511, 523, 524
Tokaj 49
top 11, 70, 71, 76-80, 135, 138, 140, 150, 156, 165, 167, 184, 192, 216, 219, 223, 231, 233, 234, 237, 242, 243, 248, 253, 255, 261, 262, 264, 269, 271, 272, 284, 285, 287, 289, 296, 298, 300, 302, 303, 307, 309, 312, 313, 320, 324-327, 330, 333, 343, 344, 348, 350, 351, 362, 370, 380, 383, 385, 388-390, 396, 398, 400-403, 412, 413, 414, 418, 425, 436, 461, 481, 486, 487, 491-493, 498, 500, 504
Tovarnik 161
Tököli Imre 103
Tököli, István 28, 52, 175
Tököli'nin temsilcileri/temsilcisi 43, 52, 104, 145, 217
Tören 155, 156, 157, 270, 492
Traisen Nehri 275, 359
Transilvanya 22, 23, 25, 26, 31, 39, 51, 477
Trnava 30, 41, 278, 297, 332
Tulln Ovası 73, 98-100, 210, 262, 275, 283, 295, 356, 361, 365, 367, 368, 380
Tuna Çayırları (Donauauen) 357
tutsaklar (esirler) 70, 319, 338, 436
Türkenmuttergottes (Türklerin Tanrı Anası) 443
Türkenpopanz 516
Türkenschanz 91, 353, 380, 382, 384, 385, 389-391, 401, 404, 406, 411-415, 418, 420, 425, 426
Türk umacı (Türkenpopanz) 517

U-Ü

Ukrayna 14, 25, 29, 30, 34, 36, 38, 540

ulufe 132, 164, 505
Uruk-hai 422
Uyvar 23, 27, 44, 48, 50, 62, 66, 67, 77, 82, 88, 107, 118, 153, 165, 172, 175, 176, 179, 181, 183, 185-187, 193, 198, 199, 203, 206, 221, 227, 231, 278, 308, 316-318, 322, 327, 332, 360, 377, 461, 463, 464, 469, 470, 472, 473, 475, 476, 502, 503, 507, 543, 548
üçüncü grup 372
Üsküp 462

V
Vac Palankası 484
Vah Nehri 53, 175, 181, 279, 318
Vânî Mehmed Efendi 54, 55, 56, 57, 64, 114, 156, 176, 503
Varad 25, 26, 27, 43, 62
Varşova Antlaşması 151
Vasvar Antlaşması 28, 48, 65, 179, 541
Vasvar Barışı 27, 43
Vauban 183, 224, 539, 542
Venedik 23-25, 27, 29, 33, 38, 40, 41, 106, 119, 120, 153, 163, 216, 379, 510, 511, 528
Vestfalya Barış Antlaşması 24,26
vire 50, 80-84, 112, 317, 339, 487, 497, 499, 507
Viyana
Kalesi 212, 214, 218, 220, 222, 223, 224, 226, 353; zenginliği 60, 82; garnizonu 70, 76, 189, 211, 221, 233, 237, 243, 247, 252, 253, 255, 256, 259, 270-72, 274, 283-85, 288-90, 298, 303, 306, 307, 310-13, 326, 327, 331, 333, 336, 339, 346-51, 375, 392, 393, 415, 426, 427, 436, 489, 492, 499, 503; imparatorluk hazinesi 82, 208; savunma hazırlıkları/planı/tertibatı 181, 183, 214, 224, 227, 239, 255, 259, 265, 272, 279, 302, 315, 335, 336, 339, 342, 344, 348, 350, 387, 389, 390, 403, 405, 410, 473; yangın 211, 237, 238, 254; itfaiyeci birliği 254; kent ahalisi 254, 264, 265, 329, 345; kent milisleri/muhafızları 233, 264, 265, 273, 296; kent idaresi 225, 264, 273, 297; bombardıman 264, 498, 499; direnme azmi 263, 264, 265, 339; gönüllü lağımcı kıtası 265, 310, 335, 348; gizli Pazar 265; yalıtıldığı 258, 274; savaş karşıtlığı 329; köprüleri 244, 245, 247, 278, 295, 296, 318, 319, 321, 322, 331, 332, 334, 362
Viyana Deresi 217-219, 223, 353, 389, 407, 424, 431, 439, 454
Viyana Ormanı (Wienerwald, Küçük Alaman Dağları) 73, 99, 100, 208, 210, 245, 275, 277, 281, 283, 293, 295, 353, 355, 356, 359-362, 364, 367, 368, 371, 372, 375, 376, 378, 380, 387, 418
Vojka 159
Volga 22, 527, 540
V siperleri 256, 327
Vulkovar 161

W
Wahring 236
Waldbach 398, 399, 403
Waldeck 47, 357, 358, 360, 367, 369, 395, 399, 400, 404, 406, 410, 415, 425, 464, 469, 546
Weidling Vadisi 367, 368, 369, 372, 379, 381
Wesselényi Komplosu 28, 30, 31
Wiener Neustadt 183, 187, 200, 210, 277, 283, 361, 436

Y
Yagodina 148
yağma 75, 110, 111, 169, 171, 278, 416, 440, 443, 461
Yalı yolu 388
Yanıkkale 10, 41, 48, 49, 53, 56, 59, 60, 66, 69, 71-77, 85, 86, 89, 92, 99, 102, 105, 106, 107, 110, 111, 116, 135, 171-173, 175, 177-181, 183, 185-202, 205, 206, 208, 210, 216, 232, 233, 266, 267, 274, 277, 278, 281, 292, 293, 295, 314, 315, 317, 323, 340, 363, 374, 375, 386, 390, 392, 407, 418, 428, 429, 448, 453, 455, 456, 458, 459, 460, 461, 464, 470, 528, 548, 551
Yanoş Szigmunt Zápolyo 44
Yanova 25-27, 31, 192, 239, 427, 491, 496, 525
Yanova Kalesi 26
yedi başlı ejder 58-60, 159, 179
Yedikule 507, 526
yeniçeriler 75, 83, 84, 88, 131-133, 140, 155, 167, 168, 197, 254, 284, 310, 325, 350, 365, 375, 389, 391, 392, 395, 409, 426, 457
Yenikale (Zrínyi-Újvár) 67, 183, 376, 377
Yıkım Çağı 25
Yusuf Ağa, Darüssaade Ağası 105, 509-513
yükseltilmiş tabya 253
yürüyüş 132, 135, 140, 359, 360

Z
Zağarcıbaşı 239, 272, 427, 494, 499-501
Zakir Mahmud Çelebi 156
Zaporog 24, 29, 545
Zaporog Kazakları 24
zayiat 95, 243, 261, 263, 288, 300, 308, 380, 391, 426, 433, 454, 486
zehirli ok 269
Zemun 48, 135, 149, 150, 155, 157, 159, 505, 548
Zsófia Báthory 45

KAHRAMAN ŞAKUL

II. VİYANA KUŞATMASI

1683 II. Viyana Kuşatması,
Osmanlı Devleti'nin kara/nlık günlerinin önsözü...

Askerî tarihçi Kahraman Şakul, bozgunun Doğu-Batı arasında kalan imgesi üzerine arkeolojik kazı yapıyor, 'bizim cephe'nin Alaman Dağı'ndaki acı saatlerini yeniden işletiyor. Akademik disiplinin satır aralarında, Kara Mustafa Paşa, Vânî Efendi, Evliya Çelebi, Murad Giray, İbrahim Paşa, IV. Mehmed, Sobieski, Lothringen Dükü Karl ve İmparator Leopold portreleri üzerinden kuşatan ve kuşatılanın ortak trajedisiyle karşılaşacak, 1526 Mohaç Zaferi'nin gölgesinde geçen 157 senelik filmin sonunda, yenilgiden dönen Osmanlı'yla 'düşman'ın yengi naralarının iç içe geçtiği bir literatür okuyacaksınız.

Viyana kapılarında bırakılan *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*'nin Yedi Başlı Ejder'in sesinde eriyip gittiğine şahit olacak, bu mücadelenin nasıl *Kızılelma* ve *İslamofobi* mengenesine sıkışıp medeniyetler çatışması tezine malzeme edildiğini görecek, kuşatan ve kuşatılanların ortak kaderini objektif bir vizörden seyredeceksiniz.

Elinizdeki çalışma, muharebe odaklı eski askerî tarihçilik ile multidisipliner yeni askerî tarihçiliğin bir arada olduğu, sivillerin mağduriyetine yer verildiği bir tarih anlatısı.

Kahraman Şakul, "Viyana ya fethedilseydi?" sorusunun izinde, görsel malzemeyle zenginleştirdiği kitabında, dönemin panoramasını çiziyor, Viyana kapılarında kalan Osmanlı ütopyasının eskizlerini çıkarıyor.

THG
0039913
SLY

TİMAŞ TARİH timas.com.tr timastarih
ASKERÎ TARİH
ISBN: 978-605-08-3566-3
9 786 050 835663